

LIBER

Izdanja instituta za znanost
o književnosti

MLADOST

Izdavačko-knjižarsko
poduzeće, Zagreb

RUDOLF FILIPOVIĆ

ENGLESKO - HRVATSKE
KNJIŽEVNE VEZE

SAVEZ SLIJEPIH HRVATSKE
REPUBLIČKI ODBOR
BRAJEVA BIBLIOTEKA
ZAGREB

1400

Glavni urednik
Slavko Goldstein

Recenzent
Josip Torbarina

Likovna oprema
Josip Vaništa

LIBER
Izdava
Instituta
za znanost o
književnosti

1972

ilw. br.

slf 45256

1400

PREDGOVOR

Dodiri između hrvatske i glavnih evropskih književnosti već su duže vremena predmet proučavanja, a rezultat je toga priličan broj manjih i većih rasprava u kojima se obrađuju različiti oblici književnih i kulturnih veza između Hrvatske i drugih evropskih zemalja. Godine 1970. tiskan je zbornik Hrvatska književnost prema evropskim književnostima (od narodnog preporoda prema našim danima), a u ožujku 1971. održan je međunarodni Simpozij u povodu izdanja toga zbornika. Referati izloženi na tom skupu tiskani su u časopisu »Croatica« (svezak 3. III/1972.). Rasprave u zborniku kao i referati održani na simpoziju obrađuju različita pitanja o odnosima hrvatske književnosti s evropskima. To su sve vrijedni prilozi proučavanju kulturnih dodira i veza između hrvatske i ostalih evropskih književnosti.

Istraživanja književnih i kulturnih odnosa Hrvatske s Engleskom nisu obrađena ni u spomenutom Zborniku ni na simpoziju o njemu, pa ova zbirka priloga pod naslovom Englesko-hrvatske književne veze ispunjava prazninu koja se osjećala sve do danas.

Doktorska disertacija Rudolfa Filipovića 'Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u 19. stoljeću (koje je prvi dio u skraćenu obliku objavljen u časopisu »Croatica«, svezak 3., str. 199.—242.), kao i kasniji njegov rad na proučavanju književnih veza između Hrvatske i Engleske u XIX. stoljeću, prvi je ozbiljan pokušaj da se sustavno utvrdi udio engleske književnosti u razvoju novije hrvatske književnosti.

Na temelju arhivske građe, cjelokupne hrvatske periodike toga stoljeća i postojeće literature Filipović je prikazao kako su se vodeći hrvatski književnici odnosili prema engleskom

jeziku i engleskoj književnosti, koliko su ih poznavali i kako su se oslanjali na englesku književnost u izgrađivanju svoje vlastite književne kulture. Filipović dalje pokazuje kako se od Krizmanića, Gaja i Vraza, preko glavnih predstavnika prve i druge književne generacije iliraca i književnika druge polovice XIX. stoljeća provlači i manifestira opće zanimanje za engleski jezik i književnost koje se jasno odražuje u njihovim književnim djelima, kao i u novinama, časopisima i drugim publikacijama iz toga vremena.

Tu prvo mjesto ide Shakespeareu, kojemu je posvećen poseban prilog s bibliografskom prijevoda, članaka i knjiga o njemu i njegovim djelima i s popisom kazališnih predstava njegovih drama.

U to isto vrijeme, pokazuje Filipović, u Engleskoj zanimanje za Hrvatsku i njezinu kulturu vrlo je oskudno. Naše narodno pjesništvo u to je vrijeme glavni predmet zanimanja za nas u Engleskoj. Rad Johna Bowringa, osobito njegovi prijevodi naših narodnih pjesama, najvažniji su dokument zanimanja Engleza za nas.

To zanimanje poraslo je s pojavom Vatroslava Jagića. Svjetski glas toga prvaka slavistike doveo ga je u vezu s engleskim i američkim slavistima, a njih u posredni dodir s nama. Vrlo bogata riznica dragocjene građe, Jagićeva korespondencija, pokazuje veliko značenje tih veza. Premda pisma Engleza i Amerikanaca Jagiću predstavljaju samo sitan dio te bogate korespondencije u kontekstu englesko-hrvatskih veza, ta su pisma vrijedan materijal za proučavanje povijesti slavistike.

Nekako u isto vrijeme kad su se u Engleskoj i Americi udarali temelji slavistici, u Hrvatskoj se razvija djelovanje trojice anglista čiji rad predstavlja početke anglistike u Hrvatskoj. Svaki od njih (N. Wickerhauser, A. Lochmer, V. Dukat) svojim je radom pridonio na svoj način osnivanju i počecima anglistike u Hrvatskoj. Osnovna djela: prvi udžbenici, prva knjiga o fonetici, prva gramatika, prvi rječnik, prvi pregled engleske književnosti, kao i zbirke prijevoda nastali su u to doba. Na njima se dalje razvijala hrvatska anglistika u modernu znanost kakva je ona danas.

Bogata engleska putopisna literatura koja dodiruje i neke dijelove Hrvatske, u prvom redu primorske, svjedoči o ranijim englesko-hrvatskim vezama. Osim dva priloga sadržana u ovoj knjizi, Filipović najavljuje svoje daljnje proučavanje tih izvora i objavljivanje novih radova iz toga područja.

Činjenica da se u ovoj knjizi tiska na jednom mjestu vrlo bogat materijal, koji je autor skupljao i obrađivao kroz dugi niz godina, daje ovom djelu karakter pregleda književne komponente koju je nužno trebalo objaviti jer objašnjava i osvjetljuje jednu dosad nedovoljno poznatu djelatnost na istraživanju englesko-hrvatskih književnih veza. U isto se vrijeme ovo djelo dobro uklapa u nastojanja naše znanosti da se sustavno i što je moguće iscrpnije prouče književne veze hrvatske književnosti s ostalim evropskim literaturama.

Josip Torbarina

UVOD

Više od 30 godina traje moj interes za književne i kulturne veze Hrvata s drugim narodima, a razvio se u meni kad sam kao student druge godine, pišući svoju seminarsku radnju pod naslovom *Interes iliraca za osnivanje slavističke katedre u Parizu*¹, pregledao veći broj godišta »Danice ilirske« i »Narodnih novina«. Tada sam se uvjerio da bi ti izvori mogli pružiti materijala i za širi studij veza hrvatske književnosti sa stranima. Kad sam diplomirao i odlučio da pišem doktorsku disertaciju o vezama između hrvatske i engleske književnosti, nastavio sam rad na pregledavanju velikog broja novina i časopisa koji su izlazili u Hrvatskoj u XIX. stoljeću. U tijeku nekoliko godina rada na tom materijalu skupio sam toliko građe da sam godine 1948. na osnovi nje napisao doktorsku disertaciju pod naslovom *Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u 19. stoljeću*.

Proučavanje tih književnih veza tražilo je i istraživanje historijske pozadine i starijih kulturnih i trgovačkih dodira između te dvije zemlje. To me je odvelo na obale Jadrana i u ranija stoljeća, kada se život Hrvatske odvijao vrlo intenzivno povezan sa stranim svijetom upravo zbog pomorskih veza. Radeći na tom poglavlju svoje teze, došao sam do vrlo bogate engleske putopisne literature, koja je pokazala da su prvi kontakti između Engleske i Hrvatske vrlo stari i da proučavanje te vrste engleske književnosti može pružiti vrlo zanimljivu građu za daljnji studij naših veza s Engleskom.²

¹ Tiskana u podlistku »Obzora«, 23. prosinca 1936. (br. 296, str. 1.—2.) pod naslovom *Hrvatski preporod i slavistička katedra u Parizu*.

² Rezultate tog rada namjeravam objaviti u posebnoj studiji.

Privlačnost tih i drugih izvora za istraživanje daljnjih dodira vezali su me uz tu građu i onda kad sam po svojoj dužnosti i posebnom interesu za moju užu struku radio na području engleskog jezika i lingvistike. Tako sam u tijeku većeg broja godina skupljao građu u Engleskoj i kod nas i povremeno objavljivao radove iz područja književnih i drugih veza između Hrvata i Engleza.

Veći broj tih radova objavio sam u časopisima, zbornicima i enciklopedijama, a neki su (npr. moja doktorska disertacija) ostali u rukopisu sve dok nisam počeo spremati ovu knjigu za tisak. Interes kolega, kod nas i u inozemstvu, za taj moj rad i njihova želja da im taj materijal bude pristupačan u jednoj knjizi ponukali su me da počnem raditi na njoj. Slobodna studijska godina i susretljivost izdavača (Mladost i Liber) omogućili su mi da pripremim ovaj dio svoga rada za tisak. Iako pod dosta širokim naslovom, *Englesko-hrvatske književne veze*, svi ovi radovi ipak čine cjelinu, jer ih povezuje osnovna tema: veze dvaju naroda i njihovih književnosti.

Ostala je neobjavljena cijela *Bibliografija prijevoda iz engleske književnosti i članaka o engleskoj književnosti* koji su tiskani u XIX. stoljeću, jer opseg ove knjige ne bi dopustio uklapanje tako opsežna priloga. Nadam se da će se ta *Bibliografija* tiskati uskoro nakon pojave ove knjige s kojom čini cjelinu.

Radeći na priložima koji su ušli u ovu knjigu, a u kojima raspravljam razna pitanja iz područja naših veza s Engleskom (uz jednu iznimku u *Dodatku*, gdje sam obradio Jagićeve veze s Amerikom, jer taj prilog čini cjelinu s člankom o Jagićevim vezama s Engleskom), imao sam samo jedan cilj. Želio sam dati svoj prinos proučavanju veza hrvatske književnosti s evropskim. Mnogo je već učinjeno u proučavanju hrvatske književnosti i utvrđenju udjela stranih komponenta u njezinu razvitku. Mnoge od njih dobro su poznate (npr. francuska, njemačka, ruska, talijanska), ali ima i onih manje poznatih i nedovoljno obrađivanih. Kako engleska komponenta ide među druge, nadam se da će ovo moje djelo pomoći boljem upoznavanju udjela engleske književnosti u procesu stvaranja novije hrvatske književnosti.

* * *

U tijeku svoga dugogodišnjeg rada uživao sam pomoć i imao podršku mnogih kolega i prijatelja kod nas i u Engleskoj. Nemoguće je sve pobrojiti ovdje, pa im se svima zajedno od srca zahvaljujem na pomoći koju su mi ukazali.

Posebnu zahvalnost izričem akademiku Josipu Torbarini, koji mi je svojim iskrenim interesom za taj moj rad davao uvijek najveću pomoć i podršku, a osobito u početku kad je mučno skupljanje građe često stvaralo probleme i zapreke.

Na kraju, hvala svima mojim suradnicima koji su mi svojom suradnjom olakšali spremanje rukopisa, izdavačkom poduzeću Liber i njegovim članovima na trudu koji su uložili u tehničkom pripremanju i tiskanju rukopisa, a kolektivu Riječke tiskare što su svojim radnim zalaganjem dali knjizi kvalitetan tisak i opremu.

Zahvaljujem Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci u Zagrebu i Biblioteci Britanskog muzeja u Londonu što su mi dopustili da kao ilustracije teksta upotrijebim fotografije knjiga i rukopisa koji se čuvaju u tim bibliotekama.

U Zagrebu, godine 1972.

Rudolf Filipović

SADRŽAJ

Predgovor
Uvod
Sadržaj
Popis slika

ENGLESKA KNJIŽEVNOST KOD HRVATA

Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u XIX. stoljeću

Poznavanje engleskog jezika i književnosti

a) Predilirsko doba	9
Ivan Krizmanić	10
b) Ilirsko doba	13
1. Stanko Vraz	13
2. Ljudevit Gaj	17
3. Engleske knjige u knjižnicama	18
4. Udio »Narodnih novina« i »Danice« u upozna- vanju s kulturnim i književnim prilikama Ve- like Britanije	21
5. Engleski jezik i književnost poznaju i ostali predstavnici prve književne generacije iliraca	23
Ivan Mažuranić	23
Petar Preradović	24
Dimitrije Demeter	24
Antun Nemčić	25
Mirko Bogović	27

Dragojla Jarnevićeva	27
Ivan Kukuljević	28
Janko Drašković	29
Antun Mihanović	29
Bogoslav Šulek	29
Ivan Filipović	30
6. Odnos druge književne generacije iliraca prema engleskom jeziku i književnosti	30
Ljudevit Vukotinović	30
Janko Jurković	31
Vilim Korajac	32
Andrija Torkvat Brlić	32
Adolf Veber-Tkalčević	33
Lavoslav Vukelić	33
Imbro Tkalac	34
Antun Kazali	34
Ivan Macun	35
Velimir Gaj	38
c) Veze novije hrvatske književnosti s engleskom	40
Franjo Marković	40
August Šenoa	41
Josip Kozarac	43
S. S. Kranjčević	43
Stjepan Miletić	45
Ostali književnici (Ante Kovačić, Eugen Kumičić, Vladimir Nazor, Ksaver Šandor Gjalski, Mato Lisičar)	45
Đački listovi »Nada« i »Nova nada«	46
Udio engleske književnosti u književnoj kulturi hrvatskih pisaca XIX. stoljeća	49
Zaključak	68
Literatura	69
<i>Shakespeare u Hrvatskoj u XIX. stoljeću</i>	83
<i>Bibliografija: Shakespeare u Hrvatskoj</i>	106
Prijevodi — rukopisi i tiskane knjige	107
Članci i knjige o Shakespeareu i njegovim djelima	114
Predstave u kazalištu	127

<i>SLAVISTIKA U ENGLJSKOJ</i>	133
<i>Bowring i Kopitar</i>	135
<i>Jagić i Englezi — Počeci i razvoj slavistike u Engleskoj</i>	171
Uvod	
Oxford	
Ilchester Lectures	172
W. R. Morfill	175
W. R. S. Ralston	184
A. H. Wratislaw	185
Heinrich Krebs	186
Moses Gaster	189
Nevill Forbes	190
Cambridge	192
London	193
W. R. Seton-Watson	194
Isaac Taylor	196
A. S. Napier	196
F. P. Marchant	197
Biblijsko društvo	198
Zaključak	198
Izvori i djela kojima sam se služio	200
<i>Pisma engleskih slavista Jagiću</i>	201
W. R. Morfill	201
W. R. S. Ralston	210
Nevill Forbes	211
H. Krebs	214
M. Gaster	235
A. Napier	236
F. P. Marchant	236
<i>ANGLISTIKA U HRVATSKOJ</i>	239
<i>Počeci anglistike u Hrvatskoj</i>	241
Uvod	241
Natalija Wickerhauser	244
Aleksandar Lochmer	252
Vladoje Dukat	266
<i>Bibliografija</i>	282
Natalija Wickerhauser	282
Aleksandar Lochmer	283
Vladoje Dukat	284

Literatura	294
Natalija Wickerhauser	294
Aleksandar Lochmer	294
Vladoje Dukat	295
HRVATSKA U ENGLSKOJ KNJIZEVNOSTI	297
<i>Shakespeareova Ilirija</i>	299
Uvod	299
Shakespeareovi izvori	302
Engleski putopisi o Hrvatskoj	308
Osobni kontakti između Engleza i Hrvata u Engleskoj	320
Zaključak	323
<i>Dubrovnik u engleskoj putopisnoj literaturi u XVI. i XVII. stoljeću</i>	325
DODATAK — SLAVISTIKA U AMERICI	341
<i>Jagić i američki slavisti</i>	343
<i>Pisma američkih slavista Jagiću</i>	359
Theodor Vetter	359
Leo Wiener	362
A. Herdler	364
W. D. Whitney	366
Joseph de Perott	367
H. Schmidt Wartenberg	367
Benjamin Ide Wheeler	368
Robert Lilley	370
<i>Jagićevi članci iz »Johnson's Universal Cyclopaedia«</i>	373
Russian Language	373
Slavic Languages	382
BIBLIOGRAFSKA NAPOMENA	398
KAZALO	400

POPIS SLIKA

Naslovna strana rukopisa Krizmanićeva prijevoda Miltonova djela <i>Paradise Lost</i>	11
Prva strana rukopisa Vrazova prijevoda Byronova djela <i>The Prisoner of Chillon</i>	15
Početak Vrazova prijevoda Byronova <i>Sužnja šilonskog</i> Naslovna strana knjige koju je Velimir Gaj preveo na engleski i rukopis poslao u London da se tiska	16
Tekst Velimira Gaja što se nalazi na prvoj praznoj strani u knjizi <i>Les deux panslavismes</i>	36
Naslovna strana rukopisa Krizmanićeva prijevoda ulomka o Queen Mab iz Shakespeareove drame <i>Romeo i Julija</i>	37
Naslovna strana Bowringove zbirke engleskih prijevoda naših narodnih pjesama	87
Prvo Bowringovo pismo Kopitaru (prva i treća strana)	146—147
Bowringovo pismo Kopitaru iz kojeg se vidi da su opet u prijateljskim odnosima	154
Jedno od pisama (prva i treća strana) Morfillovih Jagiću	182—183
Jedanaesto Krebsovo pismo Jagiću	226
Dvanaesto Krebsovo pismo Jagiću	227
Izvadak iz članka Natalije Wickerhauser o direktnoj metodi (prva i treća strana)	248—249

Naslovna strana Lochmerove rasprave <i>O engleskom izgovoru</i>	257
Naslovna strana Lochmerove <i>Gramatike engleskog jezika</i>	261
Naslovna strana Lochmerova velikog <i>Englesko-hrvatskog rječnika</i>	263
Naslovna strana Dukatovih <i>Slika iz povijesti engleske književnosti</i>	267
Naslovna strana Dukatove <i>Čitanke iz englesko-američke i skandinavske književnosti</i>	268
Naslovna strana Hakluytove zbirke engleskih putopisa i dokumenata iz god. 1589. (prvo izdanje)	304
Naslovna strana Hakluytove zbirke engleskih rukopisa i izvještaja iz god. 1598. (drugo izdanje)	305
Geografska karta svijeta (<i>The Map</i>) koja se nalazi samo u nekim primjercima Hakluytove zbirke putopisa	307
Tekst u kojem se u Hakluytovoj zbirci spominje Herman Dalmatinac	309
Naslovna strana Guylfordova putopisa iz god. 1511.	314
Zadnja strana Guylfordova putopisa na kojoj se vidi dio godine ...511. i ime izdavača Richarda Pynsona	315
Naslovna strana Purchasove zbirke putopisa iz godine 1625.	332
Druga strana Purchasove zbirke putopisa iz god. 1625.	333
Naslovna strana Brerewoodova djela o jezicima iz godine 1614.	337
Prvo pismo Lea Wienera Jagiću (prva i zadnja strana)	350—351

I
ENGLJESKA KNJIŽEVNOST KOD
HRVATA

ODJECI ENGESKE KNJIŽEVNOSTI U HRVATSKOJ U XIX. STOLJEĆU

1. POZNAVANJE ENGESKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

A) Predilirsko doba

Uvod. 1. Političkim buđenjem našega naroda, nacionalnim osvješćivanjem, stvara se novija hrvatska književnost. S tim u vezi javlja se zanimanje i ugledanje na tuđe književnosti. U isto su vrijeme ojačale kulturne veze između Engleske i Hrvatske i razvio se interes za englesku književnost.

Potkraj XVIII. stoljeća javljaju se u nas prvi dodiri s engleskom književnošću preko njemačkih prijevoda, a uskoro zatim, na početku XIX. stoljeća, nailazimo na prve direktne veze. Kako je prvi i osnovni uvjet za to direktno poznavanje engleske književnosti znanje engleskog jezika, razmotrit ćemo sada prilike u nas na tom polju.

2. Hrvatska je u to vrijeme politički i administrativno podijeljena na tri sfere: u prvoj se osjeća mađarska prevlast, u drugoj njemačka (austrijska), a u trećoj talijanska. Kao posljedica toga slijedilo je poznavanje tih triju jezika. Povrh svega pak stajao je latinski kao službeni jezik. Uvjeta za učenje i poznavanje engleskog jezika uopće nije bilo, a ipak na početku XIX. stoljeća živio je nedaleko od Zagreba kulturan čovjek, koji je uz ostale jezike znao i engleski, koji je čitao knjige na tom jeziku i prevodio s engleskog na hrvatski i njemački. To je bio opat bistrički Ivan Krizmanić.

Ivan Krizmanić. 1. U rukopisnom djelu, koje se čuva u Jugoslavenskoj akademiji (Nr. DCCXXXIII) pod natpisom *Ioannis Krizmanić Descriptio Abb. Exclesiae B. M. V. de Bistrica in Regno Croatiae*, kaže se za Krizmanića slijedeće: »Linguas caluit croaticam, germanicam, latinam, gallicam et nonnihil etiam ex italica et anglica« (pogl. XXXII., »De parocho«).

Vjekoslav Štauduar u svojoj bilješci veli da je Krizmanić u mladosti naučio francuski i engleski »pokraj običnih u Austriji tri jezika« (materinski, latinski i njemački). Vladoje Dukat piše o Krizmanićevu znanju engleskoga ovo: »Tako je valjda i Krizmanić već za vrijeme đakovanja izučavao francuski i engleski jezik, i upoznao se s remek-djelima obiju onih bogatih literatura.«¹

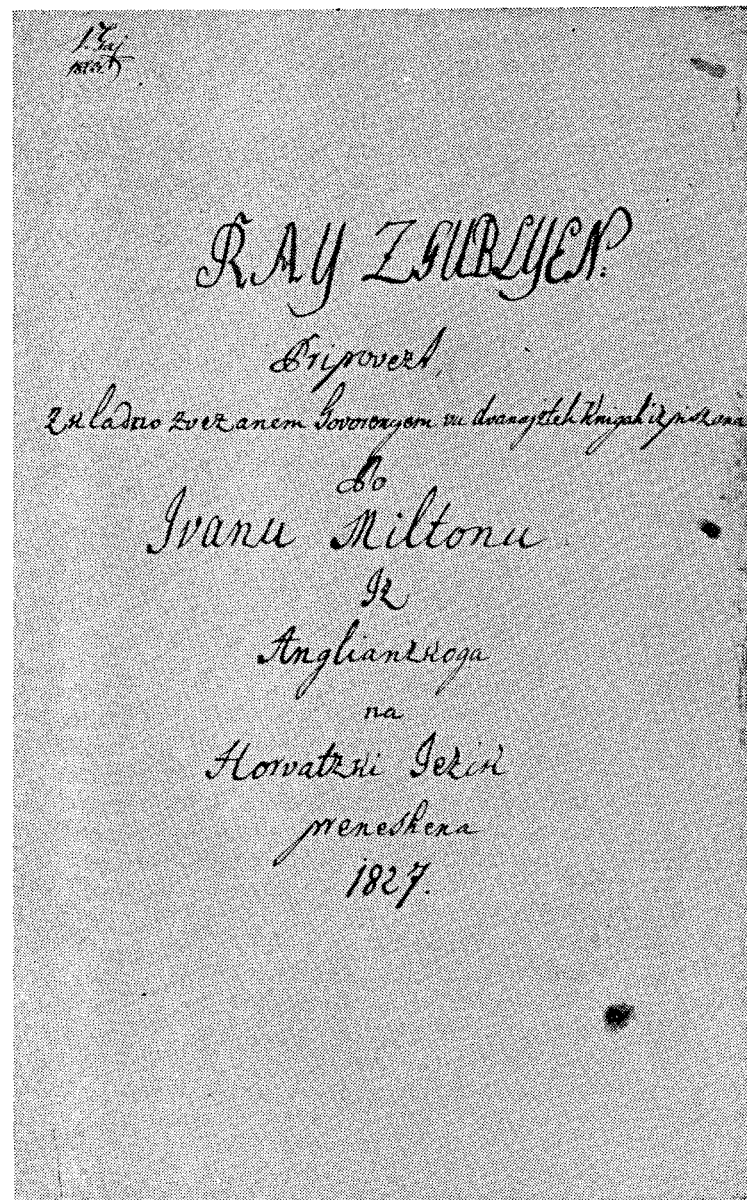
Da je Krizmanić vladao engleskim jezikom u tolikoj mjeri te je suvereno prevodio s tog jezika, svjedoče nam i neki prijevodi iz engleske književnosti koji su se u rukopisu sačuvali u njegovoj ostavštini.

2. Prvi njegov prijevod RAY ZGUBLYEN. — *Pripovezt, — zkladno zvezanem Govorenyem vu dvanajztech Knigah izpiszana — Po — Ivanu Miltonu. — Iz — Anglianzkoga — na — Horvatzki Jezik — preneshena — 1827.* po riječima samoga Krizmanića vjeran je prijevod s engleskoga. »Kuliko najveć moguće je bilo, verno držal se jesem istoga Miltona, nikaj spuščajuć, nikaj premenjajuć; najmre polag lastovite njegove knige pod napiskom: *Paradise lost: a poem in twelve Book (sic!), written by John Milton: a new edition carefully corrected: Alterburg... 1783.*«

U predgovoru toga prijevoda Krizmanić iznosi svoje nazore o točnosti prevodenja, pa kritizira prevoditelje Miltonova *Raja* na ostale jezike, koji su prevodili previše slobodno, te su ispuštali pojedine dijelove. To vrijedi osobito za Nijemca Samuela Bürda i Francuza Jacoba Delillea, koji je »dobroga Miltona skoro vsega prevrnul«. Dalje zamjera prevoditelju na latinski (izdanje iz god. 1768.) koji je Miltona tako »postrigel, da ga niti polovica ni ostala«.

Sve nam to služi kao dokaz da je Krizmanić bio vrlo točan prevodilac, da je prevodio s originala, da je djelo uvijek dobro proučio prije nego je počeo raditi. Iako nije bio

¹ V. Dukat: *Život i književni rad Ivana Krizmanića, Rad JAZU*, Zagreb, 1912., knj. 191., str. 1.—67.

Naslovna strana rukopisa Krizmanićeva prijevoda Miltonovog djela PARADISE LOST

siguran da će njegov prijevod Miltonova *Raja* biti tiskan i pristupačan širokoj publici, ipak je dao vrlo informativan predgovor i poučan komentar djelu.

Spomenuti predgovor potvrđuje da je Krizmanić dobro poznao englesku književnost, ali da nije zalazio u dubinu. Tu on o Miltonu i njegovu *Izgubljenom raju* iznosi sve što je držao važnim i zanimljivim. Neke je podatke o Miltonu uzeo iz Nemčićevih *Putositnica* (Zagreb, 1845.) (o Miltonovoj prvoj ženi) i iz Brockhausova leksikona (o Miltonovim tri-ma ženama i kćerima).

Objašnjenja, koja je Krizmanić dodao prijevodu, odaju nam njegovo šire poznavanje engleske književnosti. Na str. 196. rukopisa, uz riječ *Ariel*, Krizmanić objašnjava tu riječ i citira »glasovitog anglianskog pesnika Shakspear-a«. Malo dalje citira Bulwer-Lyttona i njegovo djelo *Falkland*. Iz tih *Objašnjenja* saznajemo dalje da je Krizmanić imao »slovorečnik anglianski — zvani Balley«.

3. Drugi je rukopisni prijevod Krizmanićev odlomak iz Shakespeareove tragedije *Romeo i Julija*, pod naslovom *Flundra — Senje zrokujuća polag — Šakspeara — najglasovitejega Dramatickogoga — Pismenika, od 1564 do 1616 živučega. — iz Anglianskoga: — Romeo and Juliet: Nürnberg and new York... — u horvatsko prenešena 1836.*

Da Krizmanić nije dobro poznao engleski jezik, vjerojatno se ne bi bio dao na prevođenje Shakespearea, i to čak u stihu i prozi.

To je ujedno prvi pokušaj prevođenja Shakespearea na hrvatski. Dok se Shakespeareovo ime u »Danici« god. 1837. prvi put spominje samo s bilješkom da je bio sin mesara, dotle Krizmanić u svom usamljenom domu u Bistrici posjeduje Shakespeareovo djelo u originalu, prevodi iz njega i daje prve točne podatke o piscu.

Iako se njegovoj knjižnici nije moglo ući u trag, pa se prema tome nije moglo utvrditi koja su sve djela iz engleske književnosti u njoj postojala, njegova rukopisna ostavština ipak daje dosta dokaza da je dobro poznao ovu književnost. Osim već spomenutih, Miltona, Shakespearea i Bulwer-Lyttona, Krizmanić poznaje Byrona, Bacona, W. Scotta i Thomasa Moorea, kojih su imena na različite načine zastupljena u njegovoj rukopisnoj zbirci *Diversa Carmina Ex Collectione Joannis Krizmanić*, a poznaje i A. Popea i Macphersonova *Ossiana*, kojih se po jedna pjesma nalazi u njegovim prijevodima s engleskoga na njemački.

B) Ilirsko doba

Stanko Vraz. 1. Najbliži, ako ne bolji i jači od Krizmanića, bio je po poznavanju engleske književnosti i znanju jezika Stanko Vraz. Poznata je činjenica da je Vraz poznao englesku književnost, da je naučio engleski još za svoga školovanja i da je englesku književnost volio to više što ju je bolje upoznao.

Velika je šteta što Vrazova knjižnica nije u cjelini sačuvana ili što barem nisu popisane knjige koje je sadržavala. Dukat je zabilježio² da se u Sveučilišnoj knjižnici, koja je preuzela Vrazovu ostavštinu od Muzejske knjižnice, nije našla nijedna engleska knjiga. Ova je Dukatova tvrdnja utoliko zanimljivija što Marković za Vrazovu knjižnicu veli³ da su se u njoj nakon Vrazove smrti našle knjige koje je sigurno već prije god. 1833. upotrebljavao, tj. gramatike, rječnici, zbirke pučkih pjesama i vodeći pjesnici na tuđim jezicima, pa i na engleskom.

Ali ipak iz različitih zapisaka, pisama i bilježaka Vrazovih suvremenika možemo zaključiti da je Vraz prvi od iliraca koji je vladao engleskim jezikom, čitao englesku literaturu, prevodio s engleskog originala i zanimao se za tu književnost više nego njegovi suvremenici, koji su poznavali englesku književnost mahom slučajno. To doznajemo i iz Vrazovih pisama,^{3a} gdje se spominje da je on već 1834. i 1835. »tjerao u Gracu grčki, francuski i engleski«.

Dukat pretpostavlja⁴ da je Miklošić naveo Vraza da uči engleski, jer ga Vraz u posveti povjestice *Babji klanjac* (1839.) proglašuje svojim učiteljem koji ga je vodio kroz tuđe književnosti.⁵

Trstenjak je zabilježio da mu je Vraz bio učiteljem u engleskom jeziku, a obojici da je bio »provodič Jakob Šoklić«, s kojim da su čitali u izvorniku Shakespearea i Byrona.

² Dukat: *O Vrazovim pjesničkim prijevodima s engleskog*, »Nastavni vjesnik«, Zagreb, 9/1901., str. 187.

³ Uvod Franje Markovića u *Izabrane pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb, 1880., str. 6.

^{3a} Pismo br. 12 pisano 1836.

Pismo br. 51 pisano iz Graza 10. studenoga 1841.

⁴ Vidi bilješku br. 2.

⁵ Znaš li, s tobom kruge vedre
Od Marona i Omiera,
Od Byrona, Alighiera
Kad prolazil do Savedre.

2. Vraz je svoje prijevode s engleskog započeo još u Grazu. Iz njegova pisma Gaju⁶ doznajemo da je god. 1835. imao već prijevode iz tuđih književnosti pod naslovom *Tuđinke, vrstu dobrih, viteških tuđih naroda pjesme (t. j. Angliana, Francuza . . .)*.

Poslije, za svoga boravka u Bistrici, Vraz se ponovno latio prevođenja s engleskoga. Razlog je tome bio što u to vrijeme nije imao djela iz slavenskih književnosti, prikladnih za prevođenje, pa je zamolio Babukića⁷ da mu pošalje engleskih knjiga, jer da »mora u Engleze dirati, kad nema što da prevodi iz slavenskoga«.

Vraza su u krugu iliraca držali autoritetom za jezike. On, na primjer, dru. Užareviću savjetuje da tuđa (francuska, engleska) vlastita imena piše onako kako ih pišu stranci sami, pa mu popravlja »nekoju englesku riječ, koju je krivo napisao«.⁸

I Ljudevit Vukotinović potvrđuje da je Vraz poznao englesku književnost i mnoge tuđe jezike, jer kaže⁹ da je »Vraz poznao i razumio mal da ne sve jezike, te da je čitao u originalu Byrona, Shakespearea i druge«. Sličnu potvrdu pruža nam i Ivan Milčetić, koji kaže¹⁰ da su Vrazu bile poznate sve veće evropske literature.

Vrazovo čitanje engleske literature ostavilo je tragova i u njegovoj korespondenciji. Kad je (30. siječnja 1840.) pisao iz Zagreba Rakovcu u Bisticu o neuspjeloj akciji oko kupnje kazališta, Vraz citira dva stiha iz *Hamleta* na engleskom.¹¹

O daljem i širem Vrazovu poznavanju engleske literature naći ćemo dokaza i u korespondenciji ostalih iliraca, pa i u njihovim dnevnicima. Vraz piše¹² Rakovcu o Bulwer-Lyttonu i moli ga da mu pošalje njegovo djelo *Falkland*. Još zanimljiviji podatak o poznavanju engleske književnosti u Vraza i ostalih iliraca pruža nam Dragutin Rakovac.¹³ On govori

⁶ Pismo Gaju br. 315; Graz, 11. listognoja 1835.

⁷ Pismo Babukiću od 1. prosinca 1840.

⁸ Pismo Gaju br. 327; Bistrica, 13. siječnja 1841.

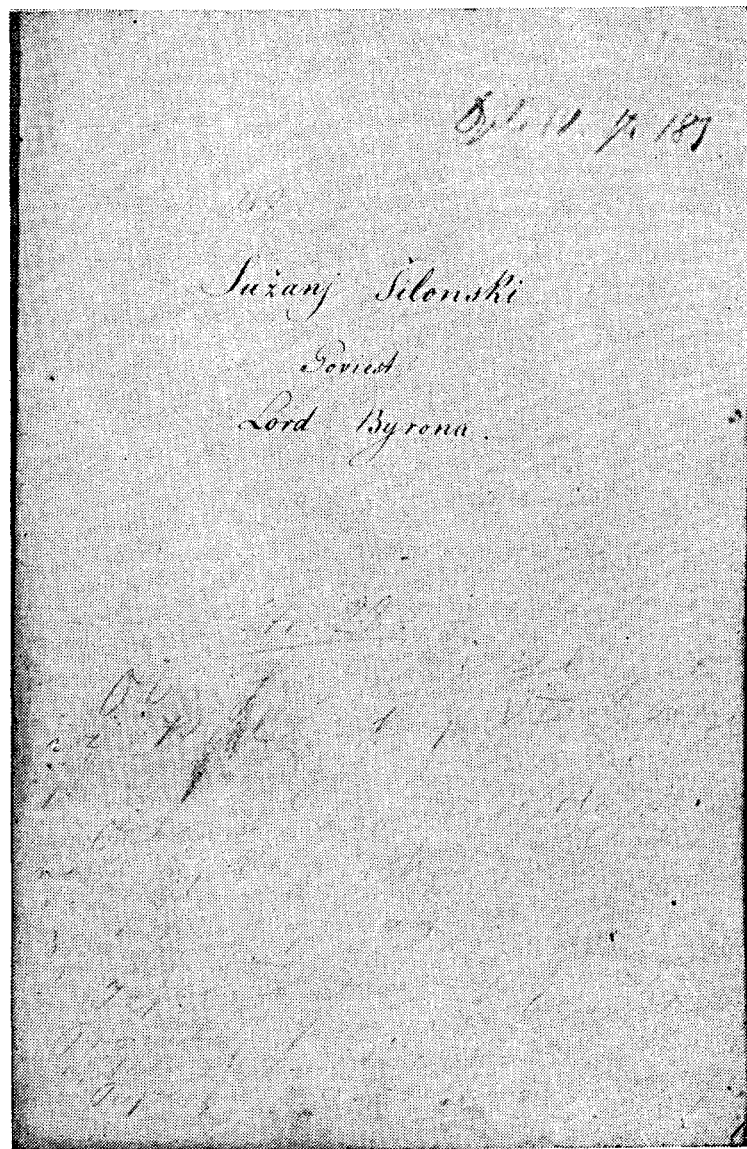
⁹ »Hrvatski svjetozor«, Zagreb, 2/1878., str. 298.

¹⁰ »Hrvatski dom«, 1878., br. 38, str. 187.

¹¹ Vraz je zapravo promijenio originalne stihove:
There are more things in heaven and earth, Horatio,
Than are dreamt of in your philosophy — u:
There are more things in heaven and earth,
Than are dreamt of in our philosophy.

¹² Pismo od 3. listopada 1837.

¹³ Dnevnik, 25. listopada 1843.

Prva strana rukopisa Vrazova prijevoda Byronovog djela THE PRISONER OF CHILLON

Tamnice Šilonskoj

Vični odaha rasjke duše i pameti!
Alto, u zatvoru što spasi ki danak!
Jer si ti u sredi napravila si stanak
Mojemu koem ljubav tek se može odeti!
Tada svet ti daju odsud na okove
Na okove i olajnih zivina u tminu
Njihove su muke dobit, za otacbinu
I slobod glas se po svem svetu zove!

Šilonska Tamnica! k si svestiliste
Na ti olajna altar; njih to e suramj garis
Dok se od njegovih stopah nebi tu nalario
Dok ukrven, kinec da su tla tratište.
O da se neistruisao včel trag putu etom
Jer s nasilja vapi k nebu za svetom!

© Louis Bonnivaro, gradjanin Gjinvarski

Početak Vrazova prijevoda Byronovog SUŽNJA ŠILONSKOG

da su Demeter, Vraz, Šandor,¹⁴ Kukuljević i Rakovac raspravljali o evropskim književnostima, da su njemačku književnost uspoređivali s engleskom i francuskom, s osobitim obzirom na pjesništvo uopće, roman, dramu i veselu igru. Ne treba posebno naglašavati da je to jedan od najboljih dokaza za njihovo dublje (a ne samo općenito) poznavanje i engleske literature.

3. Vraz je u nekim slučajevima pri prevođenju s engleskoga ipak bio dosta oprezan. Prevodeći prvu polovinu Byronova *Sužnja Šilonskoga*, on se pomagao Böttgerovim njemačkim prijevodom, ali je dvije godine poslije drugu polovinu preveo bez pomoći njemačkoga izdanja.

On je bio svjestan kako je teško prevoditi s engleskoga, pa je svoje nazore o tome iznio u obliku male lingvističke rasprave.¹⁵ Glavnu teškoću vidi Vraz u tome što engleski obiluje jednosložnim riječima. U engleskom su jeziku naime rijetke višesložne, a u hrvatskom jednosložne riječi, pa prevoditelj — po Vrazovu mišljenju — mora promijeniti mjerilo originala. Među engleskim i hrvatskim nema jezične srodnosti. Golema organska razlika između hrvatskoga i engleskoga ponukala je Vraza da Byronovu pjesan iz četverostopnog jamba prebaci u peterostopni trohej narodnih pjesama, kako bi na taj način ljepše prenio »krasotu misli samobitnih najizvršnijeg pjesnika, što ga ima svijet zapadni vijeka sadašnjega«.

Iako imamo dosta dokaza da je Vraz dobro poznao engleski, ipak njegovi prijevodi obiluju netočnim i pogrešnim mjestima.¹⁶ To međutim ne treba uzeti kao neznanje jezika; razlog je tome što Vraz nije uvijek nastojao prevoditi vjerno, nego je slobodno pjesnički prerađivao i parafrazirao te polagao važnost više na misao nego na pojedine izraze.

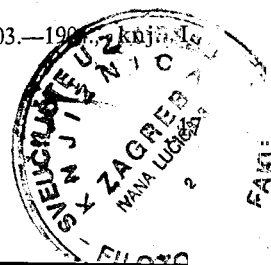
Ljudevit Gaj. Ljudevit Gaj vrlo je rano došao u dotir s engleskom književnošću. On je još god. 1826. svojoj knjižici *Die Schlösser bei Krapina* stavio motto iz *Ossiana*. To je najraniji spomen *Ossiana* u našoj književnosti;¹⁷ taj je motto na njemačkom jeziku.

¹⁴ M. S. Gjalski (de Gyála).

¹⁵ Predgovor *Sužnju Šilonskom*.

¹⁶ Vidi bilješku br. 2.

¹⁷ Surmin: *Hrvatski preporod*, Zagreb, 1903.—1904. knj. 1. str. 121.

I u Gajevu kasnijem radu nalazimo dokaza da se bavio engleskom knjigom. U članku *Kratki uvod u dogodovštinu velike Ilirije — I. Pogled na opće-europejsko narodo- i jezikoslovje*¹⁸ Gaj spominje djela engleskih autora¹⁹ s toga područja. Gajeva je knjižnica najbolji dokaz da je on znao engleski, jer u njoj se nalazilo oko 60 knjiga koje se tiču engleske filologije i književnosti.²⁰ Među njima su se nalazili rječnici i udžbenici engleskoga jezika, najbolja djela engleske lijepe književnosti i druge knjige različita sadržaja. Je li Gaj baš govorio engleski ili se njime samo služio, ne može se sa sigurnošću utvrditi. Njegovo bavljenje engleskom knjigom govori u prilog obojemu. Gajeva popularnost u Engleskoj, njegove veze s engleskim slavofilima toga doba i njihovi posjeti Hrvatskoj i Gaju svakako su dokaz uske povezanosti s engleskom kulturom i njegovim interesom za nju.

Nedatirano pismo Engleskinje G. Muir Mackenzie, upućeno Gaju iz hotela u Zagrebu, a pisano njemačkim jezikom,²¹ potiče sumnju da Gaj nije govorio engleski. Može biti da se on tek nakon prvog susreta s Engleskinjama G. M. Mackenzie i I. P. Irby više zainteresirao za engleski jezik i tada nabavio one udžbenike engleskog jezika koji su se nalazili u njegovoj knjižnici.

Engleske knjige u knjižnicama ilirskog doba. I. Krizmanić i Vraz nisu jedini iz kola iliraca koji su poznavali englesku književnost i čitali je na originalu zahvaljujući svome znanju engleskog jezika. Ostali književnici i javni radnici nisu zaostali mnogo za njima.

Poznavanje engleske književnosti u ostalih iliraca nije sustavno i ne dolazi uvijek preko originala. U većini slučajeva to je posljedica slabijeg poznavanja engleskog jezika. Ipak viđeniji ilirci znaju toliko engleski jezik da čitaju na originalu djela engleske književnosti, koja su mogli naći u mnogim knjižnicama.

Tadašnje su knjižnice, privatne i javne, imale dosta engleskih knjiga i vrlo mnogo prijevoda iz engleske književnosti. Stare knjižnice plemićkih kurija i odnarođene gospo-

de u gradovima, koje su posjedovale prvotisne djela engleske književnosti iz XVIII. stoljeća, nisu sigurno bile pristupačne širim slojevima, pa ni našim preporoditeljima, premda bi im one bile mogle pružiti mnoštvo djela iz toga područja. Sa sigurnošću možemo utvrditi da su ostale knjižnice (za koje danas znamo da su tada postojale) bile pristupačne ilircima i da su imale djela engleske književnosti na originalu i u prijevodu.

Prva je i možda najbogatija knjižnica, preko koje su ilirci imali najbolju priliku da se upoznaju s glavnim djelima engleske književnosti, Gajeva knjižnica. Iz djela njegova sina Velimira *Knjižnica Gajeva*²² saznajemo koje su se sve engleske knjige nalazile u toj knjižnici, i tako bile na raspolaganju svim ilircima.²³

Čitaonica ilirska u Zagrebu također je imala engleskih knjiga. Osnova Čitaonice²⁴ predviđa da će se kupovati knjige i časopisi i na tuđim jezicima, pa i na engleskom, »na koliko se domovine i narodnosti naše dotiču, ili inače hasnovite znanosti i plemenitu i ugodnu zabavu u sebi sadržavaju«. Sabor čitaonice ilirske zagrebačke²⁵ donio je, god. 1841., zaključak da se Tadiji Brkiću zahvali što je darovao jedan sanskritsko-engleski²⁶ rječnik izdan u Engleskoj. To nam svjedoči da su engleske knjige ulazile u Čitaonicu kupnjom i darivanjem.

Privatne knjižnice pojedinaca sadržavale su i engleskih djela. Osim Gajeve knjižnice, iz koje imamo točan popis engleskih knjiga, imamo Kukuljevićevu Jugoslavensku knjižnicu s manjim brojem nevažnih engleskih knjiga, Mažuranićevu, za koju ne znamo sigurno kada je popunjena (možda kasnije²⁷), Vukotinovićevu knjižnicu, u kojoj su se engleska djela nalazila u njemačkom prijevodu,²⁸ i dr.

²² Vidi bilješku br. 20.

²³ Velimir kaže u predgovoru da je knjižnica bila »izvor, iz koga su preporođenici, ilirski novovjerci, zajedno s preporoditeljima crpili okrepe potrebne i umu i srcu svomu«.

²⁴ »Danica ilirska«, Zagreb, 4/1838., br. 31, str. 121.—122.

²⁵ »Danica ilirska«, Zagreb, 7/1841., br. 7, str. 23.

²⁶ *Cosha or Dictionary of the Sanscrit Language by Amara Sinha: With an English Interpretation and Annotations, by H. T. Colebrooke*, 1808.

²⁷ Barac: *Mažuranić*, Zagreb, 1945.

²⁸ O. Šojat: *Lj. Vukotinović* (doktorska disertacija u rukopisu).

¹⁸ »Danica ilirska«, Zagreb, 2/1836., br. 18, str. 69.—72.

¹⁹ W. Whiter: *Etymologicon Universale*, Cambridge, 1811.

A. Murray: *History of the European Languages*, 1823.

²⁰ Velimir Gaj: *Knjižnica Gajeva*, Zagreb, 1875.

²¹ Netiskana Gajeva korespondencija.

2. Ali ne samo to činjenično stanje da su se engleske knjige nalazile u pojedinim knjižnicama i da su ih ilirci čitali, nego cjelokupni stav iliraca prema engleskom jeziku i engleskoj književnosti svjedoči da je odjek engleske književnosti u Hrvatskoj u doba formiranja naše novije književnosti bio jak. Ilirci neprestano citiraju nešto iz engleskoga ili u vezi s Engleskom. To nije bila samo moda toga vremena, nego izgrađen i stalan interes za jednu stranu zemlju, njezinu kulturu, jezik i književnost. U gotovo svakoj kulturnoj manifestaciji ilirske ere nalazimo potvrde za gornju tvrdnju, a pojedini jači anglisti rezultat su toga zajedničkog odnosa cijele sredine prema Engleskoj i njezinim predstavnicima na kulturnom i književnom polju.

Tako treba razumjeti da u gotovo svakog predstavnika ilirskog doba nalazimo stanovit interes za Englesku izražen na različite načine: znanjem jezika, poznavanjem engleske književnosti, prevođenjem djela engleske književnosti ili spominjanjem predstavnika te književnosti u svojim književnim djelima.

Teško je danas točno utvrditi stupanj znanja engleskog jezika pojedinih iliraca. Nije bitno koliko je to znanje bilo, nego to da je postojalo i da je omogućivalo pojedincima direktan dodir s engleskom književnošću. U nekoliko slučajeva možemo sa sigurnošću utvrditi da su ilirci učili engleski i poznavali ga. U nekim slučajevima postoje samo indicije koje nas na to upućuju.

Mnogo je važnija okolnost što su oni tome pridavali stavovitu važnost i što su to u privatnom životu i izražavali na nekoliko načina. Već sama činjenica da su sami učili engleski govori mnogo. Još više nam kazuju njihova pisma, iz kojih vidimo da je taj jezik ulazio i u njihov privatni život (Nemčić²⁹). U svojim poslovnim odnosima smatrali su taj jezik kao nešto spomena vrijedno (Šulek³⁰).

Kada pak dođemo do njihova citiranja iz engleske književnosti u privatnim pismima (Vraz) ili književnim djelima (Nemčić), onda se ne možemo složiti s Dukatom kad kaže da je Nemčićovo citiranje engleske književnosti bila književna moda toga doba.

²⁹ Pismo Vrazu od 30. prosinca 1839.

³⁰ U pismu Lj. Gaju Šulek spominje kao svoju kvalifikaciju da je učio engleski jezik.

Udio »Narodnih novina« i »Danice« u upoznavanju s kulturnim i književnim prilikama Velike Britanije. Velikoj Britaniji bio je posvećen znatan dio prostora u ilirskim »Narodnim novinama«: tamo nalazimo velik članak u kojem se prikazuje Velika Britanija i njezin parlamentarni i politički život,³¹ različite »dopise« i »glasove« iz Londona, članke »polag london-skih novina«,³² pa prenošenje različitih vijesti iz »Timesa« (»anglianske novine u Londonu«),³³ »Morning Posta«,³⁴ »Blackwood Magazina«,³⁵ među kojima one o O'Connellu zauzimaju jedno od najvažnijih mjesta. Zanimljivo je naglasiti da se O'Connellova borba tretira ovdje kao neki politički ideal kojemu su težili ilirci, jer je borba Hrvata bila u mnogočemu slična borbi Iraca. To se provlači uglavnom kroz prve tri godine (1835., 1836., 1837.) »Narodnih novina«, pa je čitatelj toga vremena mogao dosta toga saznati o Velikoj Britaniji. Poslije se taj interes prebacuje s političkog na jezično-literarno područje.

U »Narodnim novinama« može se npr. naći objašnjenje engleske riječi *bill*,³⁶ spominje se izraz *it's all right*,³⁷ navode se stihovi iz engleske himne na originalu,³⁸ anegdote o Byronu³⁹ itd. Sve to s jedne strane svjedoči kako je široko bilo znanje suradnika »Novina« i »Danice«, a s druge strane pokazuje što je čitateljska publika mogla doznati.

»Danica« je paralelno s »Novinama« širila kulturni horizont svojih čitatelja, osobito u književnom smjeru. Ona počinje⁴⁰ s bilješkama o jeziku, navodeći da po najboljim rječnicima⁴¹ engleski jezik ima 37.000 riječi, zatim prelazi na engleske književnike, spominje Popea⁴² (prvi put), donosi⁴³

³¹ »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 2.

³² »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 3, str. 9.

³³ »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 5.

³⁴ »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 6.

³⁵ »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 62.

³⁶ »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 27.

³⁷ »Narodne novine«, Zagreb, 1/1835., br. 78.

³⁸ »Narodne novine«, Zagreb, 3/1837., br. 61.

³⁹ »Narodne novine«, Zagreb, 3/1837., br. 62.

⁴⁰ »Danica horvatska, slavonska i dalmatinska«, Zagreb, 1/1835., br. 48, str. 290.

⁴¹ To će biti po rječniku Dr. Johnsona (1806.), koji se nalazio u Gajevoj knjižnici, jer taj primjerak ima tintom označene znakove u svrhu brojenja riječi.

⁴² »Danica ilirska«, Zagreb, 2/1836., br. 1, str. 4.

⁴³ »Danica ilirska«, Zagreb, 3/1837., br. 10, str. 40.

podatke o engleskim pjesnicima⁴⁴ Ben Jonsonu, Shakespea-
reu, Collinsu, Grayu, Th. Mooreu, Burnsu, Youngu, W. Scot-
tu i o engleskim učenjacima Baconu i Newtonu. »Danica«
zalazi u detalje kada govori o Josephu Lancasteru i »pobjedi
njegova školskog sistema«.

Za neke je od tih priloga potrebno i nešto znanja engle-
skog jezika i poznavanje prilika u Engleskoj. Što dalje pra-
timo ilirski tisak, a osobito »Danicu«, dolazimo sve više do
uvjerenja da je grupa iliraca koja je radila oko »Novina« i
»Danice« uistinu imala stanovito znanje engleskog jezika i
da se neprestano zanimala za to područje. Uz književni oglas
za zbirku narodnih pjesama spominje se⁴⁵ djelo dra. Bow-
ringa *Specimens of Russian, Polish, Cheskian and Servian
poetry* kao i članak gđe. Talvj u »North American Review«
o našoj narodnoj poeziji. Ovo oboje svjedoči da je recenzent
znao engleski. Još je jači dokaz za ovu tvrdnju članak *O um-
jerenosti* koji je izašao u londonskom časopisu *Athenäum*,
a prenio ga je *Ost und West*, odakle je preuzet u »Danicu«.
U tom se članku, koji je prikaz Channingove knjige *An Ad-
dress of Temperance*, donose izvaci iz te knjige i, što je za
nas najzanimljivije, tumače se neke riječi tako da se u za-
gradi daje njemački i engleski izraz.⁴⁶ U članku se spominju
Shakespeare, Milton, Bacon, Newton. Autor članka V. B.
(Vjekoslav Babukić) sigurno je namjerno u tekstu ostavio
engleske riječi, jer uz njih ima uvijek i njemačka tumače-
nja. Takvih slučajeva uvođenja engleskih riječi u hrvatski
tekst ima više.⁴⁷

Zastupnici engleske književnosti i znanosti često se citi-
raju u »Danici«. Jedan od prvih o kojem se nešto više govori
u vezi s njegovim radom na odgoju jest John Locke.⁴⁸

Vrlo je značajno izlaganje urednika »Danice«, koji kaže
da su njegovi suvremenici »strasno zaljubljeni i opiti tuđom
literaturom, npr. njemačkom, francuskom, talijanskom, en-
gleskom itd., pa za svoju ništa ne mare...«, ali, veli on da-

⁴⁴ »Danica ilirska«, Zagreb, 3/1837., br. 4, str. 14.

⁴⁵ »Danica ilirska«, Zagreb, 5/1839., br. 26, str. 103.; br. 28,
str. 109.

⁴⁶ Tu su: self-control, depression, excitement, manners.

⁴⁷ »Danica ilirska«, Zagreb, 5/1839., br. 35, str. 138.—139.: bar-
barous and ruffians (barbarima i razbojnicima) nazvano je hrvat-
ske seljake engleski putnik Gleg — veli pisac članka *Obrana proti
klevetnomu jednomu nasrnutju na Horvate*.

⁴⁸ »Danica ilirska«, Zagreb, 5/1839., br. 36, str. 142.—143.

lje, našim ljudima treba na hrvatskom jeziku prikazati na-
stojanja tuđih naroda oko literature i ostalih grana ljudske
djelatnosti, pa će i oni pokušati postići isto.⁴⁹

Engleski jezik i književnost poznaju i
ostali predstavnici prve književne genera-
cije iliraca. 1. Dokazati znanje engleskog jezika i poz-
navanje engleske književnosti kod vodećih ličnosti ilirskog
pokreta kao što su Ljudevit Gaj i Stanko Vraz, a i kod I. Kri-
zmanića, nestora iliraca, ne bi bilo dovoljno za naprijed izne-
senu tvrdnju, naime da je to bila opća pojava. Ali ako doka-
žemo da je cijela prva književna generacija — Vraz, Mažura-
nić, Preradović, Demeter, Nemčić, Dragojla Jarnevićeva i dr.,
da spomenemo samo vodeće književnike — a većina od dru-
ge generacije — Vukotinović, Jurković, Kazali, Veber-Tkalče-
vić i dr. — da su se svi oni zanimali za englesku književnost,
poznawali je neki više a neki manje, da su čitali djela iz en-
gleske književnosti u originalu i prijevodu, da su se odušev-
ljavali njima i da su ta djela našla odjeka u njihovu vlastitom
stvaranju, onda je gornja tvrdnja opravdana. Većina njih
prevodila je iz engleske književnosti i pisala o književnim
pojavama u Engleskoj i tako približila tu književnost široj
čitateljskoj publici.

Vrazov je rad ovdje već dovoljno prikazan, i njegovo je
vodeće mjesto potpuno opravdano. On zaslužuje ime prvoga
hrvatskog anglista većih razmjera jer je svojim radom obu-
hvatio široko polje i uspio mnogo u populariziranju engle-
skog pjesništva u nas.

Ivan Mažuranić znao je, po izjavi njegova sina Vladimira,
među ostalim jezicima i engleski, čitao pjesnike na tuđim
jezicima i proučavao ih.⁵⁰ U njegovoj pjesmi *Filozofija i pjes-
ništvo* (1835.) spominje se Milton, a Vladimir Lunaček⁵¹ vidi
u Lordu Byronu i njegovoj pjesmi *The Corsair* veliki uzor
Mažuranićevu *Smail-agi*.^{51a} Lunaček analizira obje pjesme
i navodi stihove koji se podudaraju, te nalazi sličnost sižea
i strukture.

⁴⁹ »Danica ilirska«, Zagreb, 6/1840., br. 21, str. 82.—84.

⁵⁰ *Pjesme Ivana Mažuranića*. Izdao Vladimir Mažuranić, Zag-
reb, 1895., 1, str. 8.

⁵¹ »Kritika«, Zagreb, 3/1922., br. 10—12, str. 466.

^{51a} I Antun Barac nalazi veza između Byrona i Mažuranića u
pojedinih stihovima i u osnovnom sukobu u pjesmi *Smrt Smail-
age Cengijića*. Antun Barac: *Mažuranić*, Zagreb, 1945., str. 373.

Za Petra Preradovića ne može se utvrditi da li je znao engleski. Englesku je književnost sigurno poznao; ako ne na originalu, a ono na njemačkom, jer u to je vrijeme engleska književnost sa svojim najvećim piscima, Shakespeareom, Miltonom, Byronom i Scottom, bila dobro poznata svim literarno izobraženim ljudima zapadne Evrope, među kojima se tada nalazio i Petar Preradović. Iako nema direktnih utjecaja engleske književnosti u književnom stvaranju Petra Preradovića, ipak se mogu naći odjeci pojedinih engleskih pjesnika. Utjecaj Miltonova *Izgubljenog raja* neće biti znatan,⁵² nego su obojica stupala istim putem:⁵³ Preradović je za *Prve ljude* pozajmio neke motive u Miltona, ali je inače njegov ep samostalan u tendenciji i obradbi (David Bogdanović).

S engleskog je Preradović preveo Byronovu pjesmu *Pozdrav domovini*⁵⁴ iz *Childe Harold's Pilgrimage* i ulomak iz *Sužnja Silonskog*.⁵⁵

2. Dimitrije Demeter došao je još kao dijete u dodir s engleskom književnošću, jer se u njegovoj obiteljskoj knjižnici među knjigama za djecu nalazio i *Robinson Crusoe*. Poslije, na studiju u Grazu (1827.—1829.), mogao je i on, kao i ostali hrvatski mladići, doći u još uži kontakt s engleskom knjigom, a u Beču, gdje se oduševljavao za kazalište, sigurno je usisao i duh Shakespeareovih drama. Tamo se kretao u društvu hrvatske mladeži, kojoj je veliki uzor bio pjesnik Byron.

God. 1838. Demeter uspoređuje Gundulića s Byronom, a 1841. prevodi englesku dramu *Obalarova kći* i dotjeruje preradu *Romea i Julije* za naše kazalište.⁵⁶

U Demetrovu originalnom radu odrazila se njegova književna kultura i njegovi uzori u engleskoj književnosti: Shakespeare i Byron. Kompozicijski oblik i slog Demetrove pje-

⁵² Dukat: *P. Preradović i engleska književnost*, »Savremenik«, 13/1918.

⁵³ Šrepel: *Milton i Preradović*, »Vienac«, Zagreb, 17/1885., br. 2, str. 30.—31.; br. 3, str. 42.—46.; br. 4, str. 58.—59.; br. 5, str. 76.—79.; br. 6, str. 92.—95.

⁵⁴ »Vienac«, Zagreb, 1/1869., br. 4, str. 73.

⁵⁵ *Pjesnička djela. Vjekopis*, Zagreb, 1873.

⁵⁶ U povodu premijere zagrebački časopis »Croatia« (23. studenoga 1841.) piše da je u ovoj siromašnoj preradbi samo prizor u grobnici dobar, jer ga je preradio sâm g. dr. Demeter, i to po Shakespeareu... Batusić: *Prva preradba Shakespearea u zagrebačkom kazalištu*, »Kazališni list«, 1946/47., br. 41, str. 6.

sme *Grobničko polje* podsjeća na Byronov način pjevanja u *Childeu Haroldu*.⁵⁷ Po Markoviću Demeter se zbog svoga zanosa za helenstvo i nehotice povodio za Byronom.

U *Grobničkom polju* nalazimo i reminiscenciju na Shakespearea: »Pepeo kosti ljubavnika od Verone...«, koji je stih objašnjen bilješkom »Tragična ljubav Romea i Julije... svem je svijetu poznata iz Shakespeareove divne tragedije«.

U *Teuti* se takvih reminiscencija može naći mnogo više.⁵⁸ Sve to dokazuje dobro Demetrovo poznavanje te dvojice engleskih pjesnika i jak odjek koji su njihova pjesnička djela imala u njegovu vlastitu književnom stvaranju.

3. Za Nemčićevo znanje engleskog jezika⁵⁹ nemamo direktnih dokaza, iako nas neki primjeri, kao njegovo pismo *Vrazu*⁶⁰ i mnoštvo engleskih riječi koje u djelima upotrebljava, upućuju na pretpostavku da je znao toliko koliko je potrebno za čitanje engleskih djela.⁶¹ Nemčić poznaje englesku književnost dobro; to pokazuje u svojim originalnim djelima. To je znanje stekao vlastitom inicijativom nakon svršenih škola. Kada je vidio da mu je naobrazba krnja, dao se na čitanje i učenje, te je za kratko vrijeme upoznao uz ostale velike književnosti i englesku.⁶²

Nemčićevo dobro poznavanje engleske književnosti odrazilo se u njegovim djelima vrlo jasno i očito.

⁵⁷ Marković: *Uvod u Teutu i Grobničko polje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1891., str. 130.

⁵⁸ Franjo Marković uspoređivao je pojedina mjesta i scene iz *Teute* sa Shakespeareovim dramama *Rikard III.* i *Julije Cezar*, *Rad JAZU*, 1885., knj. 80. VI. Dukat: *Neke Shakespeareove reminiscencije u Demetrovoj 'Teuti'*, »Školski vjesnik«, 1901., 562.—570.

⁵⁹ U Nemčićevim *Putositnicama*, III. izdanje, Zagreb, 1942., knj. 2., str. 64., nalaze se dva mjesta koja govore protiv pretpostavke da je Nemčić govorio engleski, ali ne protiv toga da je engleski mogao čitati.

Nemčić veli: »Gosp. Č... koji je engleski razumio, u jednom zapisniku čito...«, i: »Gosp. Čumikov, koji je njihovo englesko vrćanje razumio, prišapne mi da je moj izraz »karikatura« njihov corpus delicti.«

⁶⁰ Pismo iz Koprivnice od 30. studenoga 1839., koje ima P. S. *Be strong, live happy and love!*

⁶¹ Dukat u *Bilješcima uz Nemčićeve Putositnice*, *Rad JAZU*, 1942., knj. 273., str. 1.—78., veli da je N. englesku književnost poznao po prijevodima.

⁶² Dukat u *Prédgovoru Putositnicama*, Zagreb, 1942., III. izdanje, I. dio.

U prvoj polovini prošlog stoljeća bio je na kontinentu vrlo popularan engleski pisac Lawrence Sterne, a osobito njegovo putopisno djelo *A Sentimental Journey*. I u Hrvatskoj je to djelo našlo odjeka. U ilirsko doba izašao je pamphlet pod imenom Ivana Sternea. Nemčić u svojim *Putositnicama*⁶³ spominje Yoricka,⁶⁴ što je jasan dokaz da je Sterneovo djelo poznavao. Uostalom i Nemčićevi suvremenici poznavali su to isto djelo i dovodili *Putositnice* u vezu sa Sterneovim putopisom.⁶⁵

Pišući o Nemčiću, Bogović ništa ne spominje da bi on pratio englesku književnost. Iz Nemčićevih djela saznajemo kako je širok bio opseg njegove lektire.⁶⁶ Navodi iz engleske književnosti u *Putositnicama* svjedoče da je Nemčićevo poznavanje engleske književnosti bilo vrlo široko; on poznaje *A Sentimental Journey* od Sternea (I, str. 57.), *Otela* od Shakespearea (I, str. 184.), Shakespeareova *Mletačkog trgovca* i romane Jamesa Fenimorea Coopera (I, str. 185.), Shakespeareova *Romea i Juliju*, *Izgubljeni raj* Miltonov; spominje biografske podatke o Byronu, Drydenu i Shakespeareu (II, str. 25. i 39.); citira Byrona (II, str. 74.) i Bulwer-Lyttona (motto, II, str. 108.); daje još podataka o Byronu (II, str. 110. i 120.); dokazuje da poznaje Byrona i njegovo djelo *Don Juan* (II, str. 127.), Bulwer-Lyttona i njegovo djelo (II, str. 151.).⁶⁷ Među Nemčićevim se ljubimcima nalazi i Thomas Moore, tada na kontinentu i u Hrvatskoj vrlo popularan engleski pjesnik, što svjedoče mnogi prijevodi iz njegovih pjesama. Njegove stihove na originalu⁶⁸ uzeo je Nemčić kao motto za *Turice* (4. i 10.).⁶⁹

⁶³ Nemčić: *Putositnice*, Zagreb, 1942., III. izdanje, str. 57.

⁶⁴ Yorick je pseudonim Sternenov u *Sentimentalnom putovanju*.

⁶⁵ Vraz je pisao Vaclavu Staneku 30. svibnja 1846. u povodu izlaska *Putositnica* ovo: »Djelo naliči najviše na glasovit *Sentimental Journey* od Sternea, bez da je i najmanja krpež od tog engleskog umotvora, nego samostalno izvorno.« *Archiv für slav. Phil.*, 36/1916., str. 483.—495.

⁶⁶ Dukat veli da bi bilo krivo uzeti da je N. svakog pisca i svako djelo koje spominje uistinu pročitao i proučio. *Rad JAZU*, Zagreb, 1942., knj. 273., str. 41.—46.

⁶⁷ Citirano po III. izdanju Nemčićevih *Putositnica*, Zagreb, 1942.

⁶⁸ *All that's bright must fade i Weep your hour is past.*

⁶⁹ *Pjesme Antuna Nemčića*, Zagreb, 1851.

4. Bogovićevo prijateljevanje s Nemčićem nedvojbeno je ostavilo dubljih tragova na obojici. Pobratimi su u Moslavini i u Koprivnici proučavali inozemne klasike,⁷⁰ među kojima su se nalazila i djela engleske književnosti. Poimence i točno nabrojiti te pisce nije moguće, ali da su među njima bili Walter Scott i Shakespeare, možemo sa sigurnošću utvrditi. U ta dva područja — historijski roman i drama — Bogović je od Scotta i Shakespearea mnogo naučio.

Je li on poznavao engleski jezik i je li svoje uzore čitao na originalu ili u prijevodu, ne možemo sa sigurnošću reći. Njegov stav prema engleskoj književnosti i engleskim klasikima jasan je ne samo iz njegovih originalnih djela, nego i iz »Nevena«, dok je on bio njegovim urednikom. Bogović poznaje englesku književnost vrlo dobro, a osobito Shakespearea. On u Shakespeareu nalazi svoj najveći uzor. Potajna analiza njegovih djela pokazuje koliko je Bogović pod utjecajem Shakespeareova duha i njegovih dramskih elemenata.⁷¹ To je svakako posljedica njegove lektire, ali i sklonosti da se povede za općom atmosferom zapadnoevropskih književnosti toga doba, koje su stajale pod snažnim utjecajem engleskih klasika Shakespearea, Byrona i Scotta.

5. Među najranije poznavaoce engleske književnosti u ilirsko doba ide Dragojla Jarnevićeva. Već oko 1835. poznaje ona — osim drugih — osobito Byrona. U svom neobjavljenom *Dnevniku* piše Dragojla — godine 1837. — o Byronu i zanosu se tim pjesnikom slobode i predvodnikom evropskog romantizma. Iz njezina životopisa,⁷² koji je zapravo ona sama napisala,⁷³ saznajemo da je u Mlecima imala priliku na-

⁷⁰ Šrepić: *O životu i radu M. Bogovića*, uz *Pjesnička djela M. Bogovića*, Zagreb, 1895., sv. 3.

⁷¹ Franjo Marković: *O tragičnom problemu u Bogovićevoj Stjepanu, posljednjem kralju bosanskom i u analognih značajih svjetske dramske literature*, *Rad JAZU*, 1900., knj. 144., str. 132.—197. Marković uspoređuje *Stjepana s Julijem Cezarom*. Dukat ga u »Školskom vjesniku«, Sarajevo, 1905., str. 21.—25., uspoređuje s *Macbethom* i *Rikardom III*.

Barac zaključuje da to nisu samo sličnosti i utjecaji Shakespearea na Bogovića, nego da je Bogović htio u *Stjepanu* namjereno dati našeg *Macbetha*. *Rad JAZU*, 1933., knj. 245., str. 88.

⁷² Deželić: *Dragojla Jarnevićeva*, »*Dragoljub*«, 1865.

⁷³ Deželićevo pismo Jarnevićevoj od 7. veljače 1864. *Grada JAZU*, 1901., knj. 3., str. 231. Deželić moli Jarnevićevu da mu napiše »crtice svoga životopisa što opširnije i točnije«, te da će ih on pod svojim imenom tiskati.

učiti različite jezike. Pretpostavljamo da je naučila i engleski, jer ju je engleska obitelj lorda O'Connora htjela uzeti k sebi kao odgojiteljicu, s time da s njima putuje u Aleksandriju i u Englesku. Dragojlina velika ljubav za rodni kraj i njezin preporodni zanos spriječili su je da primi tu službu. Među književnim ljubimcima njezine mladosti spominju se uz Byrona Cooper, Walter Scott i dr.⁷⁴

6. Knjige koje su se nalazile u Jugoslavenskoj knjižnici Ivana Kukuljevića⁷⁵ ne pokazuju osobit interes njihova vlasnika za englesku književnost u užem smislu. Kukuljevićev je interes bio vezan uz povijest i zemljopis, pa je većina knjiga na engleskom jeziku u njegovoj knjižnici iz tog područja. Na engleskom su povijesno-zemljopisni pregledi Hrvatske, Slavonije, Srbije itd.,⁷⁶ bilješke Humphryja i Sandwitha o našoj zemlji,⁷⁷ *Povijest rata u Bosni* (1727.), zatim čitav niz knjiga o engleskoj povijesti na njemačkom, a među putopisima — uz ostale knjige na engleskom — nalazili su se poznati putopis o Hrvatskoj A. A. Patona⁷⁸ i časopis Fr. Galtona »Vacation Tourists«,⁷⁹ u kojem su izašli članci o našoj zemlji.

Po tim knjigama, koje je valjda čitao budući da idu u njegov uži interes, i po Kukuljeviću citiranju engleskih pisaca,⁸⁰ zaključujemo da je Kukuljević znao engleski.

Zanimljivo je naglasiti da se u Kukuljevićevoj Jugoslavenskoj knjižnici nije nalazila nijedna knjiga iz engleske književnosti u užem smislu. To ne treba shvatiti kao Kukuljevićevo potpuno neinteresiranje za književnost u užem smislu, jer u njegovu književnom radu nalazimo tragova Byro-

⁷⁴ »...Kuda tumaraše u djetinjskih sanjarijah, kud joj razumiv u povede Cooper, Walter Scott i ostali...«, Deželić, »Drago-ljub«, 1865.

⁷⁵ *Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, Zagreb, 1867.

⁷⁶ *An historical and geographical account of the ancient Kingdom of Hungary and Provinces adjoining to it. vi: Croatia, Slavonia... Servia and Bulgaria*, London, 1717.

⁷⁷ *Notes on the South-Slavonic countries in Austria and Turkey*, Edinburgh, 1865.

⁷⁸ *Researches on the Danube and the Adriatic...*, Leipzig, 1861.

⁷⁹ London, 1862.

⁸⁰ U članku *Nešto iz dogodovštine Velike Ilirije* citira Gibbona. »Danica ilirska«, Zagreb, 8/1842., br. 2, str. 6.

na;⁸¹ Kukuljevićeva drama *Gusar* preradba je istoimenog Byronova djela (*The Corsair*),⁸² što sve dokazuje da je Kukuljević bio u kolu onih hrvatskih književnika toga doba koji su poznavali najistaknutije engleske pisce.

7. Mnogi ilirci poznavali su englesku književnost i znali engleski, iako to ne možemo danas direktno dokazati. Grof Janko Drašković kao evropski izobražen čovjek imao je bogatu knjižnicu, u kojoj su se nalazila i djela engleskih pisaca, a Engleze je postavljao ilircima kao uzor.⁸³

Još prije grofa Draškovića poznaje engleski jezik Antun Mihanović, koji citira na originalu iz jednoga engleskog djela uz svoj tekst u djelu *Reč domovini*.⁸⁴

Za ostale suvremenike Gajeve i pripadnike ilirizma nalazimo poneki podatak koji upućuje na njihovo znanje ili učenje engleskog jezika i na njihovo poznavanje engleske književnosti. U mjesecu svibnju 1836., veli Mlinarić, prevodio je Kurelac iz francuskog i engleskog.⁸⁵

Iz Šulekova pisma Gaju,⁸⁶ u kojem moli Gaja da ga primi za korektora, saznajemo da je Šulek učio i engleski. I Babukić je vjerojatno poznao djela engleske književnosti, jer u »Danici« spominje djelatnost lorda F. Northa, grofa Gifforda i Johna Bowringa, što dopušta pretpostavku da je čitao na engleskom. Antun Mažuranić poznaje stručnjake En-

⁸¹ *Pjesme Domorodac*, Milano, 1840. i *Uspomena na Veneciju*, »Danica ilirska«, Zagreb, 9/1843., br. 11, str. 41.—42.

⁸² U predgovoru svom igrokazu (*Igrokazi Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, Zagreb, 1844. Tiskarna dr. Lj. Gaja) veli Kukuljević da je svoga *Gusara* sastavio po pjesničkoj pripovijesti Lorda Byrona *The Corsair* i da se u radnji gotovo posve držao engleskog pjesnika, samo što je promijenio imena osobama i konac djela.

⁸³ »Gledajte u pelde Ingleze, koji prvi mer rasvijetljenih narodov i najjasniji u zakonotvorju jesu...« (Drašković, Janko grof): *Disertacija iliiti razgovor* (1832.) *Grada JAZU*, 1933., knj. 12., str. 297.—315.

⁸⁴ When arts, and sciences began to spread through a larger circle, as the (!) did in Greace (!), still people could learn the whole Encyclopedia in their own languages. — A new estimate of manners and principles c. Part III. (Antun Mihanović): *Reč Domovini 1815.*, *Grada JAZU*, 1933., knj. 12., str. 118.—123.

⁸⁵ Ivan Milčetić: *O Mlinariću. Hrvatski književni prilozi iz Međimurja i okolice*, *Grada JAZU*, 1916., knj. 8., str. 405.

⁸⁶ Pismo Gaju od 16. svibnja 1839., *Grada JAZU*, 1899., knj. 2., *Sulekovi listovi Gaju*, str. 274.—288.: »...ich... auch im Französischen und Englischen mich geübt habe, obwohl ich gestehe, dass ich es hierin, da ich nur auf Selbststudium und enige unbedeutende Hilfsmittel beschränkt war...«

gleze iz svoga područja, i to iz originala. U svom članku *Ilirski Evangelistar u Francuskoj* spominje rad Engleza Thomasa Forda Hilla. Užarević je god. 1843. počeo prevoditi Franklina, ali nije do kraja preveo ni jedno djelo.⁸⁷

I ostali suvremenici iliraca, pripadali oni književnom pokretu toga doba ili ne, pokazuju na različite načine svoje poznavanje engleske književnosti ili znanje engleskog jezika. Tako u »Danici«⁸⁸ nalazimo prijevod s engleskoga A. grofa N.⁸⁹ pjesme *Boj Španjolske proti Napoleonu*. Ivan Filipović stavlja engleski stih Sir Philipa Sidneyja kao motto svojoj pjesmi *Izvor mojih pjesama*,⁹⁰ a poslije prevodi iz *Čiča Tomine kolibe* u »Nevenu« i *Wakefieldskog župnika* s engleskog; pisac članka *Domaće knjižnice u Engleskoj*⁹¹ citira engleski u tekstu, a dr. L. u članku *Ljubav otadžbine*⁹² citira iz Gibbonova djela *Decline and Fall of the Roman Empire* (Knjiga 9., str. 254.).

Odnos druge književne generacije iliraca prema engleskom jeziku i književnosti. 1. Vukotinić ide među one naše književnike XIX. stoljeća koji su nastojali upoznati djela tuđih književnosti, pa se iskustvima i rezultatima drugih naroda na književnom polju koristiti u svom vlastitom radu. Vukotinić je poznao i englesku književnost, ali preko njemačkih prijevoda. Engleski nije znao (nema nikakva dokaza o protivnom), niti ga je, kao mnogi njegovi suvremenici, nastojao naučiti.

Odjek engleske književnosti u Vukotinićeve književnom radu dosta je jak.⁹³ Vukotinić je čitao i poznao mnoge engleske pisce (Byron, Scott, Bulwer-Lytton); u svojoj je

⁸⁷ Šulek (pismo od 16. lipnja 1843.): »Franklinovu blagovonicu je g. Užarević kao što mi se čini, ad acta metnuo, jer prevodi iz magjarskih novina ... al' mi bi delce ovo sada vrlo dobro mogli upotrebit.« *Grada JAZU*, 1899., br. 2, str. 274.—288., *Sulekovi listovi Gaju*.

⁸⁸ »Danica ilirska«, Zagreb, 8/1842., br. 3, str. 9.

⁸⁹ Albert grof Nugent.

⁹⁰ »Danica horvatska, slavonska i dalmatinska«, Zagreb, 12/1846., br. 50, str. 197.—198.

⁹¹ »Danica horvatska, slavonska i dalmatinska«, Zagreb, 11/1845., br. 34, str. 135.—136.

⁹² »Kolo«, Zagreb, 1847., knj. 6., str. 38.

⁹³ Podatke o Vukotiniću dugujemo dr. Olgi Šojat (doktorska radnja: *Ljudevit Vukotinić kao književnik*), na čemu joj i ovdje hvalimo.

knjižnici imao osim Miltonova *Izgubljenog raja* djela Bulwer-Lyttonova, koja je marljivo proučavao i koja su na njezga imala stanovit utjecaj.⁹⁴ Bulwer-Lyttonova djela pružala su Vukotiniću smjernice pri pisanju.⁹⁵ Vukotinić je preveo samo jedan Bulwer-Lyttonov feljton *O nestajanju mladosti*, a i taj je ostao u rukopisu.

I u ostalom Vukotinićeve radu nalazimo da se oslanjao na tuđe književnosti: motiv balade *Povratak šerežana* naslanja se na Byronovu baladu *Oscar of Alva*,⁹⁶ a u pripovijetci *Iz dopisa dviju prijatelja* poveo se za Bulwer-Lyttonovim djelom *Falkland*.

2. Janko Jurković poznaje i čita englesku književnost. On sam veli da je mnogo čitao Addisona,⁹⁷ a i preveo je jedan odlomak pod naslovom *Iz Addisona*.⁹⁸ Još mnogo prije Jurković je napisao članak *Basne — polag engleskoga*,⁹⁹ u kojemu citira nekoliko engleskih djela u originalu. U tom članku vidimo da vrlo dobro poznaje Shakespearea *Mletačkog trgovca*.

U originalnom Jurkovićve književnom radu nalazimo mnoštvo reminiscencija na pojedina djela engleske književnosti koja je Jurković čitao.¹⁰⁰ Mitar, glavni lik u *Ima i tome lijeka*, tip je koji podsjeća na Addisonove tipove (*Lotteries*); glavna šala u crtici *Petakinja vina* ista je kao u Goldsmitho-

⁹⁴ Pismo Vrazu od 10. listopada 1838., u kojem sâm govori o tom utjecaju.

⁹⁵ Bulwer-Lyttonova rasprava *Umjetnost i književnost* navela je Vukotinića na neke misli, koje je iznio u *Tri stvari književstva*, a Bulwer-Lyttonovo djelo *Engleska i Englezi* odražuje se u Vukotinićeve feljtonu *Seljan ilirsko-hrvatski* (O. Šojat: *Vukotinićeve feljtoni i članci*, Zagreb, 1947.).

⁹⁶ O. Šojat: *Disertacija* (rukopis).

⁹⁷ *Memoari stare grešlje*. Ideja za tu pripovijetku rodila se kada je Jurković čitao Addisona. On kaže: »U to doba dođoše mi rukah spisi Addisonovi, te naidjeh gdje pripovijeda...« Čijela zgoda događa se kao u Addisonovu eseju *Adventures of a Shilling*. Jurković veli u pripovijetci: »Bila je večer i, došavši doba spanjanja, legnem se i po običaju uzmem knjigu — i to opet Addisona — da čitam. Prevrćujući list po list stvari poznate, dodajem opet u povijest o šilingu« (I, 47). Drugi dio te pripovijetke podsjeća na Bulwer-Lyttonovo djelo *The Last Days of Pompeii*.

⁹⁸ »Vienac«, Zagreb, 1/1869., br. 15, str. 285.—286.

⁹⁹ »Danica ilirska«, Zagreb, 16/1853., br. 10, str. 38.—40., br. 11, str. 43.—44., br. 13, str. 51.—52.

¹⁰⁰ Dukat je analizirao Jurkovićeva djela do u detalje i iznio rezultate u *Radu JAZU*, 1913., knj. 197., str. 139.—260.

voj komediji *She Stoops to Conquer*; neprilike putnika u Jurkovićevim djelima vrlo su slične onima iz Dickensova romana *Pickwick Papers*; *Sudbina jarac ili Profesorova vlasulja* kao da je odraz čitanja Sterneova romana *Tristram Shandy*;¹⁰¹ scena na groblju u *Razorenom idealu* očita je imitacija poznate scene iz Shakespeareova *Hamleta* (V, 1); *Seoski mecenati* podsjećaju djelomice na *Tristrama Shandyja*, a *Mikroskopične critice putopisne, od Zagreba do Novoga Sada, 1861.* idu u red putopisa koji su nastali u povodu Sterneova *Čuvstivenoga putovanja*.

3. Vilim Korajac mnogo je čitao pjesnike i pisce tuđih književnosti. U njegovoj knjižnici nalazila su se i Byronova i Shakespeareova djela. Korajac pokazuje svoju načitanost citiranjem iz tuđih književnosti i stavljanjem motta.¹⁰² I on se kao humorist poveo za Sterneom; u mnogim elementima humora Korajac podsjeća na Sterneov stil i njegovo djelo *Tristram Shandy*, a u *Šijacima* odrazuje se poneka crta engleskog romanopisca Thackeraja.¹⁰³

4. Andrija Torkvat Brlić učio je uz ostale jezike i engleski god. 1847/1848. Otac Ivan i sin Andrija poznavali su prilike u Velikoj Britaniji, a s osobitim su interesom pratili borbu O'Connella za slobodu Irske, te su je uspoređivali s borbom Hrvata u Austro-Ugarskoj. Za vrijeme Andrijina puta po zapadnoj Evropi otac je izražavao¹⁰⁴ svoje nazore na život,¹⁰⁵ i osobito mu je bilo drago da mu je sin bio u Engleskoj, da je upoznao život i običaje Engleza i da je naučio

¹⁰¹ Dukat drži mogućim da je lektira Jeana Paula navela Jurkovića na čitanje Sterneovih djela, »...jer bilo bi začudo da Jurković, koji je dobro poznao djelo njemačkog pisca o estetici, ne bi nastojao upoznati pisca iz čijih djela njemački estetik stvara zakone za pjesnike i pisce humoriste, i čija mu djela daju najbolje primjere za njegove tvrdnje.« *Rad JAZU*, 1913., knj. 197., str. 139.—260.

¹⁰² *Lov na sjedečke* («Dragoljub», 1867., br. 41) ima motto iz Byronova djela *Engleski pjesnici i škotski recenzenti*, stih 39.—43. To je utoliko znamenitije što ovo djelo ne spominje nijedan drugi poznavalac Byrona u Hrvatskoj.

¹⁰³ Dukat: *O našim humoristima: A. Nemčiću, J. Jurkoviću i V. Korajcu*, *Rad JAZU*, 1913., br. 197, str. 139.—260.

¹⁰⁴ I. A. Brlić: *Pisma sinu Andriji Torkvatu 1836.—1855.*, Zagreb, 1942.

¹⁰⁵ Pismo 107., str. 39.: »Za to bi mnogo spokojniji bio — da si kojom srećom na misto u vitreni svijet u Pariz — u London otišao bio.«

dobro engleski, jer će mu sve to »za nauk uslužiti«.¹⁰⁶ Svoje dojmove i rezultate rada zabilježio je Andrija u svom putopisu. Izvadak iz toga putopisa o posjetu oxfordskoj knjižnici objavio je pod naslovom *Slavenske starine u Engleskoj*.¹⁰⁷

5. Veber-Tkalčević u svojim *Listovima iz Italije* (Zagreb, 1861.) pokazuje dobro poznavanje Engleske i života Engleza. Na svojim putovanjima došao je u kontakt s Englezima. U tekstu nekoliko puta iznosi pojedinosti iz života Engleza i u usporedbama se služi primjerima Engleza.¹⁰⁸ Iz engleske književnosti vrlo mu je dobro poznato Bulwer-Lyttonovo djelo *The Last Days of Pompeii*, koje je tada u Hrvatskoj moralo biti vrlo rašireno, jer Veber piše:¹⁰⁹ »Dragi Vinko! Uvredio bih te jako, da samo iole posumnjam, da li si čitao Bulwerov roman 'Zadnji dani Pompeja'.« Veber analizira Bulwer-Lyttonov roman, ispituje njegov odnos prema pripovijesti i daje veću vrijednost romanu. Hvali taj roman (str. 305.—306.) i kaže: »Tko zaputuje u Pompej, mora da je prije bio u Pompeju Bulwerovu, pa onda da vidiš krasote i ushita.«

6. Lavoslav Vukelić kao student u Zagrebu »počeo je »prigledati engleskom«.¹¹⁰ Poslije (1861.) piše iz Beča svom prijatelju Toni Poliću da je »pod svoju starost« (a bila mu je 21 god.) uzeo obilnije učiti engleski — a uz ono što zna francuski i njemački, da mu posao prilično ide od ruke, pa se nada da će se za nekoliko mjeseci moći naslađivati barem Goldsmithom. U isto vrijeme počeo je skupljati svoju knjižnicu, pa je nastojao nabaviti i engleske knjige, osobito Shakespearea. U Beču je »uz glotan krušac čitao noć na noć Shakespearea«. Nešto oko petnaest godina zatim pisao je

¹⁰⁶ Pismo 143., str. 121.: »Drago mi je i vrlo se radujem, što si se po Engleskoj malo prošao i osim Londona još i drugih važnih i znatnih tamošnjih uredbi i načina ljudskog življenja nagledao; Bože daj da ti to za nauk posluži... vrlo se radujem što si i od engleskog jezika i to od toliko si pribavio, da nisi među njima tuđin — jer čujem, da koliko je etimologija i gramatika engleskog jezika laka — toliko je težnji njihov govor i štitvenje njihovih knjiga — to vidim i kod Sekulića, koji je u Beču 3—4 godine engleski učio, i štitveno razumije, al govorit ne može, i slabo razumije što Englezi govore.«

¹⁰⁷ »Neven«, Zagreb, 3/1854., br. 44, str. 700.—703.

¹⁰⁸ Veber-Tkalčević: *Listovi iz Italije*, Zagreb, 1861. *List I.*, str. 2, *List II.*, str. 5., 6., 10.; 15.—19.

¹⁰⁹ *List XXII.*, str. 179.

¹¹⁰ B. Budisavljević: *Lavoslav Vukelić*, »Vienac«, Zagreb, 12/1880., br. 30, str. 486.—487.

Vukelić Budisavljeviću da je »pročitao dva puta u osam dana *Hamleta*, jednom u originalu, a jednom u prijevodu«. U njegovoj književnoj ostavštini¹¹¹ nalazi se jedan prijevod iz Shakespearea (ulomak *Kralja Leara*) i tri pjesmice Thomasa Moorea.

7. Lektira iz mladih dana ostavlja silan dojam na čovjeka koji se izgrađuje. Iz uspomena pojedinaca saznajemo što su najviše čitali i kakav su dojam u njih ostavile pročitane knjige. U *Uspomenama iz Hrvatske* Imbre Tkalca doznajemo kakve su bile mogućnosti mladih ljudi da upoznaju tuđe književnosti. Tkalac spominje da je mnogo čitao i da je knjige posuđivao iz knjižnica bogatijih i viđenijih ljudi. Tako je npr. Tkalčev brat, kada je polazio na putovanje, ponio nekoliko svezaka romana Waltera Scotta što ih je posudio iz knjižnice grofa Đure Draškovića. Imbro Tkalac dalje veli da je on sam do jedanaeste godine bio bez ikakva vodstva, ali da je do toga vremena ipak pročitao mnogo knjiga, gotovo sve romane Scotta i Coopera. Svoj historijski horizont proširio je Imbro Gibbonovom *Poviješću propadanja i sloma rimskog imperija*, koju je pročitao dvaput. Pročitao je Goldsmithova *Propovjednika iz Wakefielda*,¹¹² čitao je Shakespearea, Humea, Locke, Miliona, Adama Smitha i druge. Dobro poznavanje tuđih književnosti udaljilo ga je od hrvatske, jer »onako s Homerom, Sofoklom, Shakespeareom i Goetheom u glavi i na usnama nije mu se moglo sviđati tepanje književnosti, koja je stajala u prvoj djetinjoj dobi«.

Slučaj Imbre Tkalca služi kao primjer kako je u Hrvatskoj u doba stvaranja novije hrvatske književnosti bilo moguće upoznati englesku književnost i kako su je mnogi intelektualci čitali i na njoj se izgrađivali.

8. Dubrovnik XIX. stoljeća dao je jednoga od najjačih sljedbenika engleske književne kulture u hrvatskoj književnosti toga doba. Antun Kazali predstavnik je i odraz dubrovačke kulture, koja je od davnine u sebi ujedinjivala opće kulturne elemente iz tuđega svijeta. Njegova književna izobraženost bila je dobro poznata svima; njegovo veliko poznavanje tuđih književnosti vrijedno je divljenja. Osobito dobro poznavanje engleske književnosti odražuje se u njegovu cjelokupnom radu. Kazali je pročitao mnoštvo djela iz engleske književnosti, a »ponajviše mu je omililo polet pjes-

nika engleskih... Milton, Byron, Tennyson bili su najbolji njegovi prijatelji«. ¹¹³ Znanje engleskog jezika omogućuje mu da čita na originalu i da prevodi s originala.¹¹⁴ Kojiput se drži tako strogo originala da to umanjuje vrijednost jezika u prijevodu. Od njegovih prijevoda na hrvatski treba osobito istaknuti Shakespeareaova *Kralja Leara*¹¹⁵ i *Julija Cezara*,¹¹⁶ dio Miltonova spjeva *Raj izgubljen*, Byronovu pjesmu *Parisina* i dio Byronova *Manfreda*.¹¹⁷ Značenje je tih Shakespeareovih prijevoda utoliko veće što su izrađeni po originalu i što su neskraćeni, a to sve u doba kada se u Zagrebu prevode i daju u kazalištu njemačke preradbe Shakespeareovih djela.

Odjek Byrona u Kazalijevim djelima vrlo je jak; gotovo u svim njegovim djelima naći ćemo tragova Byrona, u *Cosi*, *Vicama* i u *Zlatki*. Njegova lektira utjecala je i na formiranje njegovih nazora o životu (Byronov *Manfred* i *Kain*). Sve se to odrazilo u općem tonu njegove poezije, koja je »bajronovski bolesna i u kojoj nalazimo reminiscencija iz Byrona«. ¹¹⁸ To je bio razlog da su ga mnogi krivo shvaćali i proglasili tuđinom u Hrvatskoj.¹¹⁹

9. Sa stajališta teorije književnosti vrlo je zanimljivo djelo *Kratko krasnoslovlje o pjesništvu* (Zagreb, 1852.), koje

¹¹³ F. I. Despot: *Malo zrnja. Idem do pjesnika Kazalia*, Split, 1885.

¹¹⁴ Uz Longfellowovu pjesmu *Stari dobnik na ljestvama* (»Slovinac«, 1880., br. 12) urednik kaže u bilješci da ju je Kazali preveo s originala.

¹¹⁵ Tekst ovog prijevoda, koji je nastao god. 1844., kritički je obradila i tiskala Vidosava Janković u svojoj doktorskoj disertaciji pod naslovom: *P. A. Kazali kao književnik i prevodilac Šekspirova »Kralja Lira«*, Beograd, 1968., Filološki fakultet, Monografije, knj. XVIII., 238 str.

¹¹⁶ *Jul Cezar, Dještvo W. Shakespear'a, ponašao A. Kazali*, »Slovinac«, 1880., br. 19.—23. Taj je prijevod nastao 1853.

¹¹⁷ Rukopisi tih prijevoda nalaze se u rukopisnoj ostavštini Paskoja Antuna Kazalija u SANU pod brojem 7556 — kutije LXI. i LXII. Svi su registrirani u disertaciji Vidosave Janković, o. c. na str. 214.—216. Dr. Janković spominje u svojoj disertaciji i Kazalijeve prijevode s engleskog na talijanski, i to: dio Shakespeareaova *Macbetha*, Byronovu dramu *Manfred* i jedan vrlo malen dio Byronova *Don Juana*. *Ibid.*, str. 216.—217.

¹¹⁸ A. Haler: *Antun Kazali*, Dubrovnik, 1935.

¹¹⁹ M. Dubrovčić (*Književni pretresi*, »Neven«, Zagreb, 7/1858., br. 28, str. 437.—441.) kaže za Kazalija da »po duhu nije narodan, nego slijedi Byrona, i zato će, ako ovako nastavi, ostati u nas uvijek tuđin, unatoč svog pjesničkog dara«.

¹¹¹ *Književno cvijeće*, Zagreb, 1882.

¹¹² *Wakefieldski župnik*.

LES DEUX
PANSLAVISMES.

SITUATION ACTUELLE DES PEUPLES SLAVES

VIS-A-VIS

DE LA RUSSIE.

PAR

CYPRIEN ROBERT.

PARIS ET LEIPZIG.

LEOPOLD MICHELSEN.

1847.

Naslovna strana knjige koju je Velimir Gaj preveo na engleski
i rukopis poslao u London da se tiska

Poslao sam engleski
prijevod svoj u London
25. Listopada 1866. na put
nice Engleskinje M. Trby i
M. Mackenzie. Isti dan
sajem pjesmu Grassmayera
u Džakovo.
U Zagr. 26. List. 1866.

Velimir Gaj

double sa 46. J. 39

Tekst Velimira Gaja što se nalazi na prvoj praznoj strani u
knjizi LES DEUX PANSLAVISMES

je sastavio prof. Ivan Macun. U prvom dijelu, teoretskom, Macun citira Shakespearea kao jednoga od onih dramatičara koji se ne drže pravila o jedinstvu mjesta i vremena.¹²⁰ U drugom dijelu, *Pregled pjesnika glasovitih*, spominje sve veće engleske književnike i poznatije pisce od Spensera do Dickensa. Osim godina rođenja i smrti daje podatke kojoj grani književnosti pripada pojedini engleski pisac, a kod nekih navodi naslov glavnog književnog djela. To je djelo utoliko važnije što su neki pisci, spomenuti u pregledu, bili gotovo nepoznati, što je tim djelom Macun dao sustavan pregled engleskih pisaca i pjesnika i što je to moglo poslužiti kao putokaz čitaocima engleske književnosti. Recenzent »Narodnih novina« veli da bi se to djelo moglo upotrebljavati kao školska knjiga u višoj gimnaziji.¹²¹

U isto vrijeme jedan drugi književni teoretičar,¹²² pišući o romantici, citira uz ostale Waltera Scotta i »glavu sviju — Byrona, koji svojom pretjeranošću srednjem vijeku nehotice krvave zasjeka rane, i tako boljoj dobi put pripravi«.

10. Velimir Gaj imao je dosta prilike da, kao i ostali ilirci, nauči engleski. U knjižnici njegovoga oca Ljudevita nalazilo se udžbenika za engleski jezik, po kojima je mogao učiti, i rječnika, s pomoću kojih je mogao čitati englesku književnost u originalu. Lako je dokazati da je Velimir doista znao engleski, da je čitao literaturu na engleskom, da je čak prevodio na engleski i saobraćao s Englezima koji su dolazili u Hrvatsku, jer je imao običaj zabilježiti sve što god je radio.

U knjizi *Les Deux Panславismes* od Cypriena Roberta, koja se nalazila u Gajevoj knjižnici, zabilježio je Velimir da je svoj engleski prijevod poslao u London.¹²³ Taj prijevod nije nikada tiskan,¹²⁴ valjda zbog toga što je u to doba izašlo dosta drugih knjiga na engleskom o istom predmetu.

¹²⁰ »... a noviji pjesnici, osobito Shakespeare, niti ne misle na djetinjški taj pedantizam.«

¹²¹ »Narodne Novine«, 1852., br. 130, *Književna vijest*.

¹²² R(adovan) R(azlaga): *Divotvornost (romantika)*, »Zora«, Graz, 1852., str. 29.

¹²³ »Poslao sam inglezki prievod svoj u Londin 25. Listopada 1866. na putnice Inglezkinje M. Irby i M. Mackenzie. [...] U Zagr. 26. List. 1866. Velimir Gaj.«

¹²⁴ Ne nalazi se u kompletnom katalogu Britanskog muzeja, katalogu svih knjiga tiskanih u Engleskoj.

Velimir je urgirao,¹²⁵ ali rezultat toga pisma ne znamo. Na prvoj strani knjige *Letters and Journals of Lord Byron by Thomas Moore* napisao je da ju je pročitao 28. ožujka 1868.¹²⁶ Time se može utvrditi da je Velimir Gaj znao dobro engleski i da je englesku literaturu čitao na originalu. Gotovo u svakom svom proznom sastavku ili pjesmi uzima on *motto* ili citate na engleskom; prikazuje engleska djela o našoj zemlji i piše o slavofilima u Engleskoj,¹²⁷ koje osobno poznaje,

¹²⁵ Donosim u cijelosti to pismo, koje sam našao u jednoj knjizi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, jer je zanimljivo po svom sadržaju, ali i zbog toga što je pisano njemački. Možda je to pismo samo koncept, jer je Velimir Gaj u Englesku pisao vjerojatno na engleskom jeziku, pogotovo kad znamo da je njime vladao.

Agram, 3 Janner 1868.

»Franz Thimm, Buchhandler, 3 Brook Street, Grosvenor Square, London«

Geehrter Herr Buchhandler!

Es ist seitdem ein ganzes Jahr verflossen dass die hiesige Buchhandlung »Albrecht & Fiedler« (vormals F. Suppan) in Agram mein Manuskript: »The two Panславismes. Actual situation of slavish peoples towards Russia by Cyprian Robert. Translated by Velimir Gay« an Sie zur gefälligen Beförderung an »Herrn Blackwood & Son in London« in einen grössern Büchersendung geschickt hat, wovon ich auch die Bescheinigung habe.

Aller Wahrscheinlichkeit nach liegt mein Manuskript irgendwo in Ihrem Buchervorrath, weil ich davon von bezüglicher Stelle bis nur gar keine Nachricht bekommen habe. Mein Verlust wäre zu gross, und ich glaube es gar nicht, dass es im geordneten Geschäftsgang möglich wäre, dass mein Manuskript bei Ihnen verloren gegangen ist. Ich bitte Sie, geehrter Herr, im Namen Ihrer bekannten Geschäftshre, mich baldigst davon zu benachrichtigen, oder, falls es nicht angenommen worden ist, das Manuskript gegen Postnachnahme zurückzusenden.

Mit Hochachtung verbleibe ich Ihr ergebenster

Velimir Gay

Kroatisch-serbischer Schriftsteller, Agram (Kroatien)

¹²⁶ *Read out from beginning till to end. Agram, 28th March 1868. Velimir Gaj.*

¹²⁷ Svoja djela *Časovi književne zabave* (Zagreb, 1870.) i *Balkan-Divan* (Zagreb, 1878.) Velimir Gaj posvećuje »zvijezdi neumrlich zatočnika zabalkanske prosvjete i slobode, uzoru ingležkih ljudmila gospodjicama Adelini Pavlini Irbyjevoj i Priscili Ivani Johnstonovoj«.

citira vrlo mnogo djela na engleskom. Velimir poznaje sve veće engleske pisce i pjesnike, Sterne, Goldsmitha, Scotta, Shakespearea, Byrona, Burnsa i druge, pa je preveo neke njihove pjesme na hrvatski. U njegovim zemljopisnim i povijesnim razlaganjima i ostalim sastavcima¹²⁸ osobito odskaču ideje i citati iz djela O'Connella, irskog političara, koji je tada bio u Hrvatskoj dosta poznat.¹²⁹

Rad Velimira Gaja vrlo je zanimljiv baš po njegovoj vezi s engleskom književnošću. Nijedan drugi pisac toga doba nije se toliko usko povezoao s engleskom knjigom; u cjelokupnom Velimirovu radu očituje se njegova naobrazba stečena na engleskim izvorima. Iako Velimir nije ostavio dubljih tragova u hrvatskoj književnosti, ipak uzimamo njega kao jedan od važnijih primjera odjeka engleske književnosti u Hrvatskoj. Dok je Vraz u svom radu dao primjere odjeka engleske književnosti u užem smislu, rad Velimira Gaja odražuje njegov najširi interes za sve što je poteklo iz Engleske, a dopalo je u njegove ruke.

C) Veze novije hrvatske književnosti s engleskom

Franjo Marković. Književno djelovanje zagrebačkih đaka došlo je do izražaja najviše u njihovim đačkim listovima. God. 1859. osnovali su đaci Plemićkog konvikta list »Domovina«, koji su izdavali kao rukopis.¹³⁰ Za taj je list Marković kao šestoškolac ispjevao svoju prvu pjesmu *Noćno pitanje*.¹³¹ Po toj se pjesmi vidi da je Marković čitao Byrona i Shellyja.¹³² Slijedeće godine objavio je u istom listu pjesmu *Slijepac*, za koju je tadašnji urednik »Domovine« napisao da je »pjesma po Byronovoj školi«. Marković je i u nastavku svoga književnog djelovanja ostao byronist, pa su tako i neka njegova kasnija djela pisana pod Byronovim utjecaja-

¹²⁸ »Danica«, Zagreb, 19/1865., br. 47, 49, 50, 51; 20/1866., br. 1, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 25, 28, 29, 33, 37, 39.

¹²⁹ U Gajevoj knjižnici nalazili su se njegovi govori: D. O'Connell: *The Selected Speeches*, Dublin, 1860.

¹³⁰ Sam taj list nisam imao u rukama, nego se u citatima slušim samo referatima o njemu.

¹³¹ »Domovina«, god. I., br. 10.

¹³² Pavletić: *Dr. Franjo Marković*, Matica hrvatska, Zagreb, 1917.

jem. Marković je Byrona čitao u originalu.¹³³ Sadržaj *Kohana i Vlaste* zamislio je pjesnik pod dojmom Byronova spjeva *The Bride of Abidos*.¹³⁴ Sam pjesnik veli da su *Kohan i Vlasta* plod njegove »mlađahne fantazije, koja se povodila za romantikom Byronovom«. ¹³⁵ Ne samo po sadržaju, nego i po općem tonu tajanstvenosti, koji prožima Markovićev ep, a i po nekim pojedinostima osjeća se, kako Pavletić kaže, odjek Markovićeve uzora.¹³⁶

U baladi i romanci Marković se ne povodi za njemačkim uzorima, iako ih cijeni. On više voli škotsku i englesku baladu, a povodi se i za *Ossianom*.

U pjesničkoj pripovijesti *Povratak pod hrvatskog kralja* izražena je byronovska ideja borbe pojedinca protiv društva.

Marković ne poznaje samo Byrona, nego i ostale prvake engleske književnosti. U drami se poveo za velikim uzorom Shakespeareom. Preveo je niz članaka iz Buckleove *Povijesti civilizacije u Engleskoj*.¹³⁷ Za Maticu hrvatsku preveo je s engleskog *Izabrane crtice*¹³⁸ Washingtona Irvinga, od kojih je neke uvrstio u svoju *Hrvatsku čitanku*.¹³⁹

U svom kritičarskom radu, pišući o hrvatskim piscima, Marković primjenjuje svoje dobro poznavanje vodećih pisaca engleske književnosti.¹⁴⁰

August Šenoa. Poznavanje engleske književnosti nije u Hrvatskoj bilo usko vezano uz znanje engleskog jezika. Polovinom XIX. stoljeća nije nastalo mnogo hrvatskih

¹³³ Branko Vodnik: *Franjo Marković* (studija), Zagreb, 1906.

¹³⁴ Krsto Pavletić: *Život i pjesnička djela F. Markovića*, Matica hrvatska, Zagreb, 1917.

¹³⁵ U *Predgovoru III.* izdanju *Kohana i Vlaste*.

¹³⁶ K. Pavletić: *Život i pjesnička djela F. Markovića*, Matica hrvatska, Zagreb, 1917.

¹³⁷ »Vienac«, Zagreb, 4/1872., br. 25, str. 397.—400.

»Vienac«, Zagreb, 4/1872., br. 26, str. 417.—419.

»Vienac«, Zagreb, 10/1878., br. 9, str. 186.

»Vienac«, Zagreb, 10/1878., br. 10, str. 206.

»Vienac«, Zagreb, 10/1878., br. 11, str. 220.

»Vienac«, Zagreb, 10/1878., br. 12, str. 236.

»Vienac«, Zagreb, 10/1878., br. 14, str. 286.

¹³⁸ Markovićev prijevod Washingtona Irvinga: *Izabrane crtice*, Zagreb, 1878. i 1879.

¹³⁹ F. Marković: *Hrvatska čitanka*, II. izd., Zagreb, 1880.

¹⁴⁰ F. Marković: *O dru. Dimitriji Demeteru kao dramatiku ilirske dobe*, Rad JAZU, knj. 80., 1885., str. 73.—99.

prijevoda s engleskog, ali naši su se pisci, koji nisu znali engleski, upoznavali s djelima engleskih pisaca preko prijevoda: u sjevernoj Hrvatskoj njemačkih, a u dalmatinskoj talijanskih. August Šenoa nije znao engleski, ili ako je znao što-god o tome jeziku, čitati na engleskom nije mogao. Ipak u njegovu književnom radu engleska literatura igra stanovitu ulogu. Tri glavna njegova znanca bili su Scott, Byron i Shakespeare. Waltera Scotta pročitao je u njemačkom prijevodu.¹⁴¹ Cjelokupna Scottova djela nalazila su se u njegovoj osobnoj knjižnici. Direktnih utjecaja Scottovih u Šenoimim djelima ima manje; Scott mu je, uz Čeha Herlosona, služio uzorom za kompoziciju historijskog romana.

Shakespeare je bio osobito mio Šenoi. Poznao ga je u Vossovoj njemačkoj obradbi,¹⁴² iz koje je i preveo nekoliko drama na hrvatski. Preveo je jedan Shakespeareov sonet¹⁴³ i dvije drame¹⁴⁴ u cjelini; u netiskanoj ostavštini nalaze se dva odlomka iz *Kralja Leara* i iz *Sna Ivanjske noći*.¹⁴⁵

Šenoino široko poznavanje Shakespearea i njegovih drama očituje se još bolje u njegovu kritičarskom radu. Članak *William Shakespeare*¹⁴⁶ sadrži vrlo iscrpne podatke o velikom dramatičaru i dobar pregled njegovih djela. O pojedinim Shakespeareovim dramama govori Šenoa u članku *O hrvatskom kazalištu* i u kazališnim izvješćima.

Druga velika simpatija Šenoina iz engleske književnosti bio je Byron; Byronova djela stajala su na njegovu radnom stolu. Praktično je to došlo do izražaja u njegovim kazališnim kritikama.

Osobito je zanimljiv prikaz tragedije *Marino Faliero* od Casimira Delavignea.¹⁴⁷ Prikazujući to kazališno djelo, Šenoa govori o Delavigneovim posudbama iz Scottova romana *Quentin Durward*, Shakespeareove drame *Rikard III.*, a osobito iz Byronova *Marina Faliera*. Uzgred govori o Byronovu *Sardanapalu*, te indirektno veli da je sva ta djela engleske književnosti pročitao i vrlo dobro poznao.

¹⁴¹ Podatke o Augustu Šenoi dugujem pokojnom Milanu Šenoi.

¹⁴² Tieckovo izdanje.

¹⁴³ *Nauk mladoženji*, »Naše gore list«, Zagreb, 2/1862., br. 31, str. 254.

¹⁴⁴ *Mnogo vike ni za što* — za kazalište 1868., a tiskano 1873. *Romeo i Julija* — za kazalište 1870., a tiskano 1883.

¹⁴⁵ Šenoa prevodi: *Ljetni san*.

¹⁴⁶ »Vienac«, Zagreb, 8/1876., br. 42, str. 688.—691.

¹⁴⁷ »Vienac«, Zagreb, 9/1877., br. 15, str. 239.—242.

Šenoa poznaje i druge, manje poznate engleske pisce. On piše o prikazivanju Sheridanove drame *The School for Scandal*,¹⁴⁸ prevodi *Pjesmu o košulji* od Thomasa Hooda,¹⁴⁹ tri pjesme H. W. Longfellowa *Stara ura*,¹⁵⁰ *San roba*¹⁵¹ i *Duh pjesništva*,¹⁵² te pjesmu *Domovini* Th. Moorea.¹⁵³

Josip Kozarac. Rijetko je koji pisac tako otvoreno i jasno izrazio svoj odnos prema svome ljubimcu u književnosti kao Josip Kozarac. Još kao đak u gimnaziji imao je Kozarac sreću da su mu Shakespearea prikazali s prave strane. To je bilo djelo njegova profesora Pere Brašnića. »Ženijalan taj čovjek«, veli Kozarac,¹⁵⁴ »orisao nam je divotu... Shakespeareovih... djela tako sjajnim bojama, da smo u jedan mah postali svi, bud potajni, bud javni stihotvorci.« »U Beču mi se«, kaže dalje Kozarac u *Autobiografiji*, »otvori novi svijet; Shakespeare i Molière ležali su na mom stolu.«

Već u ono vrijeme, kada je Kozarac kao mladić učio u Beču, Shakespeare mu je bio ljubimac.¹⁵⁵ Taj veliki engleski pjesnik odigrao je znatnu ulogu u formiranju književne ličnosti Josipa Kozarca. On sam kaže da je svoja najljepša djela napisao pod utjecajem Shakespearea.¹⁵⁶ U idejnom smislu Kozarac je sljedbenik Adama Smitha, Johna Stuarta Milla i Samuela Smilesa.¹⁵⁷

Silvije Strahimir Kranjčević. Kranjčevićeva filozofiju pesimizma neki književni historičari nisu smatrali specifično Kranjčevićevom, nego nastavkom romantike By-

¹⁴⁸ »Vienac«, Zagreb, 10/1878., br. 43, str. 695.

¹⁴⁹ »Vienac«, Zagreb, 4/1872., br. 22, str. 337.

¹⁵⁰ »Vienac«, Zagreb, 6/1874., br. 20, str. 309.—310.

¹⁵¹ »Vienac«, Zagreb, 6/1874., br. 22, str. 339.—340.

¹⁵² Nedovršeno, u ostavštini.

¹⁵³ »Vienac«, Zagreb, 6/1874., br. 25, str. 390.

¹⁵⁴ J. Kozarac: *Kozarčeva autobiografija* (pismo D. N. Plavšiću), »Život«, Zagreb, 1900., knj. 1., sv. 1., str. 3.—6.

¹⁵⁵ Mihovil Nikolić: *Uspomena na J. Kozarca*, »Savremenik«, Zagreb, 1/1906., knj. 2., str. 245.—247.

¹⁵⁶ »Bilo mi je često put dosta da pročitam dvadeset do tri-deset stihova iz koga god njegova djela i onda sam mogao pisati.«

¹⁵⁷ Kozarac, »Nova nada«, knj. 3., 1898.—1899., sv. 1. M. Marjanović: *J. Kozarac*, »Savremenik«, Zagreb, 1/1906., knj. 2., str. 244.

ronova kova. Kranjčević je poznao Byrona, i veliki je britanski pjesnik ostavio trag u Kranjčevićевой lirici.¹⁵⁸

Kranjčević je preveo (vjerojatno s njemačkog, kako misli Dragutin Tadijanović, urednik Sabranih djela Silvija Strahimira Kranjčevića) ulomak iz Byronova djela *Mazeppa* i gotovo cijeli 2. prizor III. čina Shakespeareova *Julija Cezara*.¹⁵⁹

Iz sačuvane Kranjčevićeve knjižnice¹⁶⁰ saznajemo mnogo više; u nekim je knjigama podcrtavao odjeljke koji su mu se osobito sviđali. Po tome možemo zaključiti koja je djela engleske književnosti pročitao posve sigurno, a ako je možda pročitao sve knjige iz svoje knjižnice, po podcrtavanju možemo zaključiti koja je pročitao s osobitom pozornošću i interesom.

Među engleskim knjigama Shakespeare svakako zauzima prvo mjesto. Još u Senju, u mlađim danima, čitao je *Romea i Juliju* u šenoinu prijevodu i podcrtao oko stotinu stihova. Poslije, u Sarajevu, u njegovoj se knjižnici nalaze gotovo sva veća Shakespeareova djela.

Byronov *Manfred* u Miletićevu prijevodu ima osobito mnogo označenih mjesta, a u njemačkom prijevodu cjelokupnih Byronovih djela ima bilježaka u ovim djelima: *Childe Harold's Pilgrimage*, *Giour*, *Corsair*, *Mazeppa*, *Manfred* i *Cain*.

Ostala djela engleske književnosti u kojima je Kranjčević čitajući podcrtavao pojedina mjesta jesu Dickensove *Londonske crtice* (str. 61.), Buckleova *Povijest civilizacije u Engleskoj* (str. 3.), Darwinovo *Porijeklo čovjeka* i Emersonovo djelo *Čovjekove vrste*.

Osobito je zanimljivo i čudno da u Shelleyjevu djelu *Oslobođeni Prometej* nema nikakve bilješke ni podcrtavanja, premda bi to djelo po svojim revolucionarnim idejama Kranjčevića moglo osobito zanimati. Bez primjedaba i podcrtavanja nalazila su se u njegovoj knjižnici i djela George Eliot: *Adam Bede* i *Mlin na Flosi*, Sterneovo *Sentimentalno putovanje*, Mark Twainove crtice, Wellsov *Rat svjetova*, Franklinova *Autobiografija* i Lockeova djela.

¹⁵⁸ *Heronejski lav* (13. strofa).

¹⁵⁹ Oba su ulomka tiskana u 3. knjizi *Sabranih djela S. S. Kranjčevića*, Zagreb, 1967., JAZU, str. 423.—432.

¹⁶⁰ Dr. V. Corović: *Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića, Građa JAZU*, 1927., br. 10, str. 1.—100.

Stjepan Miletić. Književna kultura Stjepana Miletića bila je osobito visoka. Njegovo široko poznavanje svjetskih književnosti činilo je sastavni dio te njegove kulture. Engleska je književnost zauzimala istaknuto mjesto u Miletićevoj književnoj naobrazbi. Osobitu je pozornost posvetio Shakespeareu; njegova je zasluga da se Shakespeare na hrvatskoj pozornici prestao davati u preradbama i da su se Shakespeareove drame počele prevoditi s originala. Miletićev Shakespeareov ciklus u hrvatskom kazalištu približio je gotovo sva Shakespeareova djela hrvatskoj publici. Shakespeareom se Miletić bavio od rane mladosti: za svoju doktorsku radnju uzeo je temu iz Shakespearea; i u svom originalnom radu povodio se za Shakespeareom vrlo vjerno, što se osobito očituje u njegovim dramama. Od same zamisli do izradbe karaktera i dramskih zapleta Miletiću je neprestano uzorom Shakespeare.

Miletić nije samo poticao književnike da prevode s engleskog, specijalno Shakespearea, nego se i sam bavio tim radom, pa je preveo Byronova *Manfreda*. Za njegove ere izvedena su u našem kazalištu i neka druga djela engleske dramske književnosti. Miletiću je bilo lako izabrati za naš reper-toar djela iz engleske književnosti, jer ju je dobro poznao i jer je pratio suvremenu englesku dramatiku; a sve je to mogao zato što je vladao tim jezikom, pa je čak neko vrijeme i boravio u Londonu.¹⁶¹

Ostali književnici. I ostali su hrvatski književnici potkraj prošlog stoljeća čitali englesku literaturu. Ante Kovačić osobito je volio čitati Shakespearea i moralista Samuela Smilesa, kojega je upravo znao napamet.¹⁶² U Kumičićevoj knjižnici Shakespeare je osobito dobro zastupan, a u obitelji Vladimira Nazora Shakespeare se čitao na originalu.¹⁶³ Vladimirov je otac cijeli život čitao Shakespearea u originalu, a sina je učio engleski kada je bio još dječak, te mu čitao, tumačio i prevodio djela Shakespeareova. Valjda pod utjecajem te rane lektire Vladimir je kao šesnaestgodišnji pjesnik napisao stihove *Kralj Lear*, *Julija* i *Macbeth*.¹⁶⁴ I

¹⁶¹ Marko Fotez: *Stjepan Miletić*, Zagreb, 1943.

¹⁶² Krešimir Kovačić o Anti Kovačiću, »Savremenik«, Zagreb, 15/1920., br. 1, str. 23.—24.

¹⁶³ »Obzor«, 1917., br. 157.

¹⁶⁴ »Zadarska Iskra«, 1893.—1894.

poslije je Nazor ostao obožavatelj Shakespearea, jer su mu njegova djela — uz Danteova — ležala na stolu. Kad mu se koja strana izvanredno svidjela, nije imao mira dok je nije preveo.¹⁶⁵

I Gjalski ide u red onih hrvatskih pisaca koji su u mladosti čitali englesku literaturu; Bulwer-Lytton i drugi bili su mu najmiliji drugovi (Milan Bogdanović).

Neki od hrvatskih književnika ostavili su u svojim djelima vidljivih tragova svoje lektire i poznavanja engleske književnosti. Osim Nazora, u kojega se u najranijim pjesmama odrazuje čitanje Shakespeareovih drama, Mato Lisičar spjevao je pjesmu *Osijan*,¹⁶⁶ koja odaje pjesnikov interes za škotsku narodnu baladu.

Đački listovi »Nada« i »Nova nada«. Povremena izdanja đačkih listova, koji su većinom bili izdani u rukopisu, pružaju vrlo zanimljivu građu i dokumente za poznavanje engleske književnosti među najmlađima, od kojih su se regrutirali mnogi znamenitiji pisci XX. stoljeća. U đačkom listu »Domovina« javio se, kao što smo vidjeli, Franjo Marković, a pod konac prošloga stoljeća izdaje hrvatsko đaštvo beletristički list »Nada« (god. II., 1895. — rukopis). Među mnogim vrlo vrijednim priložima osobitu pozornost privlače kazališne kronike. S oduševljenjem za velikog engleskog dramatika i dobrim poznavanjem fakata u vezi sa Shakespeareom napisani su prikazi Shakespeareovih predstava u hrvatskom kazalištu. Književnim pismima i ostalim sastavcima različita sadržaja odaju mladi autori svoje poznavanje engleske književnosti. Shakespeare i tu zauzima prvo mjesto; uza nj su Byron i Milton. Kada je list tiskan kao »Nova Nada« (1897.) i kada se povećao broj suradnika, uz bogatu kazališnu kroniku nalazimo članke o Waltu Whitmanu, R. W. Emersonu, kritike engleskih djela prevedenih na hrvatski, pabirke po tuđim literaturama itd.

Osobito je zanimljiv prikaz o viktorijanskoj literaturi.¹⁶⁷ Tu nepoznati autor, služeći se člankom *The Apotheosis of the Novel under Queen Victoria*, koji je donio engleski list »Nineteenth Century«, prikazuje razvoj engleskog realizma: govori o Charlesu Dickensu i W. M. Thackeraju, o Charlotti

¹⁶⁵ »Obzor«, 1917., br. 157.

¹⁶⁶ »Vienac«, Zagreb, 32/1900., br. 37, str. 573.

¹⁶⁷ God. 1897., sv. 3.—4.

Brontë i George Eliot, o Elizabeth Gaskell i Bulwer-Lyttonu, o Benjaminu Disraeliju, Anthonyju Trollopeu, Charlesu Kingsleyu, Charlesu Readu, o Willkie Collinsu, o Georgeu Meredithu, Thomasu Hardyju, R. L. Stevensonu, te o cijelom nizu manje poznatih pisaca. Ovaj je prikaz vrijedan pozornosti ne samo zbog svoje potpunosti i točnosti, nego i zbog toga što u to vrijeme nismo imali sličnih prikaza ni u većim književnim časopisima.

Među biografijama treba spomenuti Swiftovu, koju je napisao M. Iako ima nedostataka i nepoznavanja nekih činjenica,¹⁶⁸ ipak je to vrlo dobar prikaz i analiza Swiftova rada, koji odaju da autor dobro poznaje prilike u Engleskoj toga doba i Swiftov književni rad. Osim toga, vidi se da pisac poznaje i djela engleske književnosti,¹⁶⁹ što potvrđuje ovaj zaključak njegova članka: »Swift spada u red onih neskladnih naravi kao što su Hamlet, Byron, Manfred, Puškin. To su veliki patnici, žrtve svoje naravi, žrtve burnih, prelaznih perioda, ljudi bolji od svojih zemljaka, koji osjećaju njihovu podlost i ludost. Duše su to osamljene, koje izazivlju na sebe gnjev savremenika, koje ne mogu da nađu sklada ni harmonije. Ti ljudi teže više nego itko za slobodom, pa osjećaju okove više nego drugi; oni samo ruše, a baš ništa ne sagrađe: njihove riječi nose obilježje pamfleta.«

Još je vredniji prilog članak o Percy Bysshe Shelleyju, koji je napisao R. K. Dragutinov.¹⁷⁰ Dok je na kontinentu uvijek posve neopravdano vladalo i održavalo se mišljenje da je Byron veći pjesnik od Shelleyja, pisac ovog članka još prije svršetka prošlog stoljeća postavlja stvar posve obrnuto: »U toj se dobi u Engleskoj diže uz Byrona najveći onodobni pjesnik engleski, a i veći filozof od Byrona — Percy B. Shelley. Shelley bio je harmoničniji duh od Lorda Byrona, a i idealniji od njega.«

To je, uostalom, danas lako razumjeti, jer je naprednoj književnoj mladeži toga vremena revolucionar Shelley bio veći ideal nego romantičar Byron. Duboko razumijevanje Shelleyja i njegovih nazora o životu te analiza Shelleyjeve poezije dokazuju kako je iscrpno bilo poznavanje engleske književnosti u krugu mladih ljudi okupljenih oko »Nove Na-

¹⁶⁸ *Gulliverova putovanja* podijelio je na dva dijela umjesto na četiri.

¹⁶⁹ Shakespeare, Byron i dr.

¹⁷⁰ »Nova Nada«, Zagreb, 1898., knj. 2., sv. 1., str. 24.—27.

de«. Oni su na velikim uzorima izgrađivali svoje nazore o životu, ali su uvijek ostali dosta jaki i objektivni da budu svoji: »Život, rad i mišljenje ovoga velikoga pjesnika može nam biti veoma poučan, ako se u nj zamislamo. On nam može da bude poticatelj onih visokih ciljeva, za kojima je hlepila njegova pjesnička duša — no ujedno i negativni primjer u tom, kako se ne smije zaboravljati ono, što nas okružuje, kako prije svega mora da budemo — realni.«

Još je jednom R. K. Dragutinov dokazao svoje poznavanje engleske književnosti; pišući o engleskom filozofu Francisu Baconu,¹⁷¹ on zalazi u detalje da bi dao što jasniji pregled Baconova rada u filozofiji i u književnosti.

Pregled časopisa druge polovine XIX. stoljeća pokazuje koliko su naši književni krugovi poznavali englesku književnost, kolik je bio njihov interes za djela engleskih pisaca i prijevode iz te književnosti. Jedan dio toga rada uvjetovan je znanjem engleskog jezika. Pojedini slučajevi iz ilirske ere i nakon 1848. pokazuju da je znanje engleskog jezika bilo usko vezano uz pojedince koji su više nekim slučajem došli u vezu s engleskim i u priliku da ga nauče. Bilo je pojedina naca koji su nastojali naučiti taj jezik kako bi se mogli što više približiti engleskoj književnosti.

Osamdesetih godina imamo već tragova poznavanju engleskog jezika u širim krugovima. Naši književni listovi registriraju djela na engleskom pretpostavljajući da njihovi čitatelji znadu taj jezik.¹⁷² U Zagreb dolazi veći broj engleskih dnevnika, tjednika i mjesečnika, što isto tako dokazuje znanje jezika u većem i širem krugu. Iz različitih stručnih članaka saznajemo da je bilo ljudi koji su učili engleski jezik privatno.¹⁷³

¹⁷¹ Knj. 2., sv. 4. i 5.

¹⁷² »Iskra«, 1885., br. 5: »Tko hoće da se upozna sa svetim knjigama kineskim i tajnama Konfucijeve religije, neka nabavi knjigu *The sacred book of China*, London, 1885.«

¹⁷³ *Filologijska revolucija u Engleskoj*, »Vienac«, Zagreb, 14/1882., br. 29, str. 464.: »Svima onima, koji znadu ili koji uče engleski, vrlo je dobro poznato, kolike im poteškoće prouzrokuje engleski pravopis kao etimološki, na koji moraju potrošiti više vremena nego na svu gramatiku i sintaksu.«

2. UDIO ENGLJSKE KNJIŽEVNOSTI U KNJIŽEVNOJ KULTURI HRVATSKIH PISACA XIX. STOLJEĆA

1. Međusobne veze pojedinih književnosti (njihovo međusobno prevođenje, komentiranje i međusobna kritika) imaju u svakom slučaju veliku ulogu u književnom stvaranju u svijetu uopće. Općeljudski motivi, koji se obrađuju u svjetskim književnostima, ne mogu se uzeti kao specifično vlasništvo pojedinih naroda, tj. narodnih književnosti; književni su motivi nešto zajedničko, što pripada svim književnostima, a i ulazi u sve književnosti, bile one bliže ili dalje od one u kojoj se pojedini motiv prvi put pojavio. Upravo te književne veze među narodima doprinose obogaćenju novim motivima, novim načinima književnog izraza. Bogaćenje i napredak jedne narodne književnosti u sklopu svjetske znači uspon i usavršavanje cjeline.

Pojedini nosioci književnih ideja ili općeljudskih motiva prodrli su svojim književnim proizvodima preko svih zemljopisnih zapreka ili udaljenosti i postali vlasništvom cijelog kulturnog svijeta. Za njihove književne proizvode ne postoje granice narodnih država ni pregrade kontinenata; oni ne gube karakter svoje narodnosti, ali postaju općeljudskim dobrom.

Shakespeareovo djelo ulazi u svjetske književnosti, nadahnjuje književne naraštaje, oduševljava kazališne gledaoce, pobuđuje umjetnike i pisce, daje građu za mnoga književna djela i potiče aktivnost na svim poljima. I nitko neće

reći da je Shakespeare samo Englez, da su nosioci njegovih zamisli i ljudskih sudbina moguću samo u Engleskoj. On je u Njemačkoj Nijemac, u Francuskoj Francuz, u Hrvatskoj Hrvat. Tu i jest njegova općeljudska vrijednost, zbog toga on i jest uvijek aktualan, zanimljiv i nov.

Hrvatska je književnost, iako se najvećim dijelom razvijala pod vrlo nepovoljnim uvjetima i jedno vrijeme bila u vremenskom zaostatku za većim evropskim književnostima, ipak bila uvijek u kolu svjetske književnosti i imala udjela u svim većim kulturnim i književnim težnjama u tijeku svoga razvitka. Iako se često posve krivo misli o udjelu hrvatske književnosti u stvaranju svjetskih književnosti, treba naglasiti da je Hrvatska uspostavila i držala — sad više, sad manje — književne veze sa svim većim evropskim književnostima.

Engleska književnost nije ostala nepoznata hrvatskim piscima koji su stvarali novu hrvatsku književnost od doba ilirizma. To poznavanje bilo je često posredno, ali se ipak većina tvorca nove hrvatske književnosti trudila upoznati svoje književne uzore ili simpatije u izvorniku.

Nije to ostalo samo u užem krugu književnih stvaralaca; i šira čitateljska publika imala je vrlo često prilike upoznati vrijednost engleske književnosti. Postoji cio niz književnika koji su vlastitim zanimanjem za cjelokupno književno stvaranje Engleske izvršili svoju kulturnu ulogu, dajući prve prinose za upoznavanje dotad nepoznatog književnog svijeta na krajnjem rubu Evrope: uvođenjem engleske književnosti u kulturno-književni horizont Hrvatske, buđenjem zanimanja za nju došlo je i do općeknjiževnog zbliženja.

Ugledanje¹⁷⁴ u veće književnike ili, kako Marin Sabić kaže, »ići u školu velikim piscima«,¹⁷⁵ posve je druga stvar nego direktni utjecaji. Svaki grubi i sirovi materijal mora se ob-

¹⁷⁴ Problem odnosa između hrvatske i engleske književnosti u ovoj radnji ne tretira se kao problem utjecaja, jer je nepotrebno i nepravедno da se nekom piscu imputira utjecaj kojega on nije bio svjestan u času kad je stvarao svoje književno djelo.

¹⁷⁵ Marin Sabić: *Narodna književnost i kosmopolitizam*, »Glasnik Matice dalmatinske«, Zadar, 1/1901.—1902., knj. 1., str. 368: »Na polju romana, kraj srodnih nam velikih ruskih spisatelja, nije nam uistinu nužno, da se ugledamo u bilo koje tuđe roman-sijere: tko ide u školu Gogolja, Turgenjeva, Tolstoja, Dostojevskog i Gončarova, ima malo da nauči od Eliotove, Dickensa i

raditi, odgojiti, školovati, pa ćemo nakon toga uočiti njegove kvalitete, vidjeti što se krilo pod vanjskom korom. Tako, eto, gledamo i na odnose između većih i manjih, odnosno mladih književnosti. Književnici se mogu ugledati u velike uzore bilo da teže za istim idealom, bilo da na svoj način obrađuju isti problem. U tom slučaju »utjecaj« će se sastojati u otkrivanju samoga pisca, njegove duše, njegovih skrivenih sposobnosti. Tada se može reći da su ga »mnogi tuđi pisci ojačali novim dahom i dali maha našoj književnosti novim duhom«. Tu se dakle radi o pobudi u književnosti, jer velik uzor može pobuditi u nekom piscu interes za isti problem, dati mu istu misao, potaknuti ga na književni rad u određenom smjeru, ali da uz to pisac ipak ostane samostalan i originalan.

Nije ovo samo formalno razlikovanje termina ili zamjena jedne riječi (utjecaj) drugom (pobuda — poticaj). U našem slučaju radi se o »školi«, o stvaranju književne kulture, o udjelu jedne strane književnosti u formiranju književne kulture kod pripadnika druge književnosti. Činjenica je da je u stvaranju novije hrvatske književnosti od ilirizma dalje bilo mnogo pobuda, poticaja, a i »utjecaja«. To više što se nacionalnim osvješćivanjem kulturni život Hrvatske razvijao pod teškim političkim okolnostima. Iako su se Hrvati u to vrijeme borili protiv prevlasti njemačke kulture i njezinih političkih težnja, opet su njemački utjecaji vrlo jaki. Buđenje slavenske svijesti, kao posljedica nastojanja starijih slavofila, odigralo je odlučnu ulogu u obraćanju Hrvata prema slavenskom istoku.

2. Za hrvatski narod, koji se tada borio za svoj materijalni i kulturni opstanak, kulturni je i slobodoljubivi Zapad XIX. stoljeća predstavljao ideal slobode. S ovim trima velikim uzorima (slavenski, njemački i engleski) počinje kulturni život Hrvatske u Gajevo doba. Nova književnost, koja se upravo počela formirati, nužno je reflektirala sve one elemente koje je kulturni život Hrvatske primio iz tih triju izvora.

Thackeraya. [...] Nasuprot na polju lirike, dramske i epske poezije, priznat nam je, da uz slavenske srodnike i stare klasike, mnogi tuđi pisci mogu novim duhom da nas ojačaju i novim duhom maha dadu našoj književnosti — i to ne samo pjesnici kao Shakespeare, Milton i Byron, Dante, Tasso i Leopardi... već i Shelley, Wordsworth, Tennyson, Swinburne.«

Južni Slaveni, a osobito Hrvati, poznavali su mnoge strane jezike zbog toga što su bili u vrlo blizom dodiru sa strancima, što su za učenje imali razvijene prirodne sposobnosti i što im je to diktirao njihov položaj u Austro-Ugarskoj. A to je često glavni uvjet za poznavanje stranih književnosti. Ilirci su usprkos velikim političkim borbama od Njemačke posuđivali mnoga duhovna dobra. Književne veze između zapadnih književnosti i Njemačke odrazile su se i u hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća. Engleska književnost brzo se i snažno udomaćila u Njemačkoj i Austriji, pa je tim putem vrlo rano došla i u Hrvatsku. Ti su slučajevi, doduše, u XVIII. stoljeću bili osamljeni i nisu ostavili dubljeg traga na narod i narodnu usmenu književnost, jer je poznavanje engleske književnosti bilo ograničeno na odnarođenu inteligenciju i plemstvo.

Vrlo su rano u XVIII. stoljeću, a možda i prije, originalna engleska djela ušla u knjižnice plemićkih dvorova i vlasteoskih kurija, što dokazuje i stanovito poznavanje engleskog jezika. Njemačke kazališne družine prikazivale su u Zagrebu i hrvatskoj provinciji mnoge engleske drame, osobito Shakespeareove. Ove su kazališne priredbe ostale bez većega odjeka, jer su bile nepristupačne širim slojevima. Dubljeg su traga ostavila jedino popularna — ali rijetka — izdanja zabavnih knjiga, među kojima su se pojavila i djela engleskih pisaca, i to iz njemačkih preradaba prevedena na hrvatski. Značenje toga prevođenja bilo bi veće da je ono predstavljalo originalnu englesku književnost u hrvatskom prijevodu, a ne samo prijevod njemačke preradbe.

Ipak, ovom se radu ne može poreći svaka važnost, jer — premda je to teško direktno dokazati — ove činjenice mogu se povezati s mnogim kasnijim važnim elementima u odjecima engleske književnosti u nas, npr. s Krizmanićevim zanimanjem za pojedine engleske pisce, ili posuđivanjem i razmjenom knjiga među književnicima ilircima. Treba svakako naglasiti da su svi ovi stariji pokušaji prije 1835. osamljeni i da prvo sustavno poznavanje djela engleske književnosti moramo tražiti u doba književnoga rada iliraca.

Dokumenti za poznavanje toga perioda hrvatske književnosti mnogo nam pomažu da se odredi udio pojedinih tuđih književnosti u stvaranju književne kulture naših pisaca. Ta kultura pisaca prve polovine XIX. stoljeća bila je relativno

vrlo široka.¹⁷⁶ Poznavanje tuđih jezika, dodiri s tuđim književnicima, školovanje u vanjskom svijetu, posjeti inozemstvu, održavanje pismenih veza s tuđim književnicima i kulturnim radnicima, interes za čitanje djela u originalu i poznavanje tuđih književnosti imali su odlučna utjecaja na formiranje intelektualnog života i razvitka književne kulture hrvatskih pisaca XIX. stoljeća.

Dosad se često pisalo o udjelu francuske, ruske, talijanske i njemačke književnosti u formiranju naše književnosti, ali nikada u potpunosti nije prikazana uloga koju je u tom pogledu odigrala engleska književnost.

3. Na osnovi dokumenata prikazat ćemo mjesto koje u književnoj kulturi hrvatskih pisaca zauzimaju engleska književnost i jezik, i kolik je njihov udio u kulturnom i duhovnom razvitku naših pisaca XIX. stoljeća. Ne namjeravamo ovdje obuhvatiti sve hrvatske pisce, nego samo one koji su u tom pogledu stajali na prvom mjestu. To ne znači da su se ostali pisci, bili oni danas više ili manje vrijedni i poznati, držali posve po strani. Ovo će izlaganje dati dovoljno dokaza da je s obzirom na englesku književnost postojala atmosfera u kojoj su se kretali gotovo svi naši književnici, veliki kao i mali.

Opat bistrički Ivan Krizmanić, koji je odigrao vrlo važnu ulogu u uvođenju engleske književnosti u književni horizont naših pisaca, prednjači i na ovom polju. Posve je sigurno da je Krizmanić jedan od prvih hrvatskih kulturnih radnika iz vremena ilirizma koji je čitao djela na engleskom jeziku.

Krizmanićev interes za englesku književnost vidi se najbolje u njegovoj rukopisnoj zbirci *Diversa Carmina Ex Collectione Joannis Krizmanić*, a osim toga u njegovim prijevodima, koji su ostali u rukopisu. U toj svojoj zbirci Krizmanić spominje i navodi Bacona, Waltera Scotta, Byrona i Thomasa Moorea. Ostali rukopisni prijevodi, Milton, Shakespeare, Pope i *Ossian*, dokazuju da je engleska književnost u Krizmanićevoj književnoj kulturi zauzimala najvažnije mjesto. Potrebno je istaknuti da je Krizmanić prevodio s originala i da uvijek citira originalno izdanje onoga djela koje prevodi. Po tome se može pretpostaviti da je u njegovoj knjižnici postojao cio niz engleskih djela koja su mogla

¹⁷⁶ A. Barac: *La culture littéraire des écrivains croates avant Senoa*. U *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, 1941., nos. 16—17.

biti na dohvat i ostalim ilircima. U tome i jest veliko značenje Krizmanićeve rada: on je, vjerojatno, među književnicima ilirizma odigrao ulogu književnog inspiratora. U predgovoru svom prijevodu Miltonova *Izgubljenog raja* Krizmanić veli da mu je to djelo »vu zimski dugočasnosti tu misel zaval, da i moji domoroci vu naravnom jeziku svojem njega čteti bi mogli«. On doduše malo dalje kaže kako ima malo nade da će taj prijevod biti tiskan, jer su troškovi oko izdavanja bili veliki i jer — po njegovu mišljenju — Hrvatska tada nije bila zrela za takva djela. Ali on ne žali truda, jer je zadovoljan užitkom što mu ga je pružalo prevođenje.

Kad se spominje mogućnost Krizmanićeve utjecaja na širenje poznavanja engleske književnosti u Hrvatskoj, treba istaknuti da je Vraz upravo za vrijeme svoga boravka u Bistrici pisao Babukiću neka mu pošalje jednu zbirku engleskih pjesama koje bi preveo na hrvatski. To je možda bila antologija engleskog pjesništva koja je sačuvana u Gajevoj knjižnici, a poticaj je mogla dati sredina u kojoj je Vraz boravio, tj. Krizmanić i njegov kulturni utjecaj.

4. Iako se u novije vrijeme nastoji ograničiti i točnije odrediti koju je ulogu i značenje imao Ljudevit Gaj u doba ilirskog pokreta, i premda on nije bio prvenstveno književnik, ipak se njegova važnost u krugu književnika i utjecaj na književnost uopće ne može poreći. Ne mislimo ovdje raspravljati o njegovim političkim nazorima i uspjesima u razvoju kulturnog života tadašnje Hrvatske, ali da bismo upoznali udio engleske književnosti u kulturnom razvoju iliraca, dosta je pregledati »Narodne novine« i »Danicu«, Gajevu korespondenciju i njegovu privatnu knjižnicu.

Od početka izlaska »Narodnih novina« (br. 2, 1835.) gotovo u svakom broju nalaze se najrazličitije vijesti iz Velike Britanije i Irske. One su uglavnom političkog karaktera. Osobit interes posvećen je irskom pitanju i borbi O'Connella za slobodu Irske. Ilirci su u borbi Iraca za slobodu vidjeli težnju za idealom koji je i njima bio pred očima. Među ovim političkim vijestima lokalnog i općeg značenja nalazimo i kulturnih vijesti. Njihova nas količina danas iznenađuje, a neke je Gajeve suvremenike to čak i smetalo, jer su osjećali da se »Narodne novine« previše zanimaju i osvrću na engleske prilike, a premalo na naše domaće. To je ponukalo učitelja Kaju Adžića da Gaju (18. prosinca 1835.) napiše pismo u kojem mu prigovara da u »Narodnim novinama« nema

članaka o Slavoniji i veli: »...svaki mislim novinah štioć vrlo rado štije od svoje domovine premda i nisu velike važnosti radije reko štije nego od Velike Britanije i Irske, s kojima su više puta svi listovi napuniti...«

Koliko su »Novine« po kvaliteti bivale bolje i po obujmu veće, toliko je rasla i kvaliteta i obilje takvih vijesti. Rijetki su, zapravo, brojevi »Novina« u kojima nema nešto iz Engleske. Te su vijesti katkada kulturno-književnog karaktera; tako npr. br. 62 od 1837. donosi anegdodu iz Byronova života; u br. 67 govori se o novinama i njihovim čitateljima u Engleskoj; u br. 69 spominje se kako u Carigradu pripadnici viših staleža — gotovo redovito govore francuski i engleski — a tko želi biti čovjek XIX. stoljeća, ističe anonimni pisac, taj mora poznavati Byrona, Waltera Scotta i Chateaubrianda; itd. Ovo je osobito važno zato što su to prvi spomeni Byrona i Scotta u hrvatskom tisku.

Još je očitiji odraz engleske književnosti u literarnoj kulturi iliraca u »Danici ilirskoj«, gdje se iznose i detalji, pa se na primjer govori i o povijesti engleskog jezika i o nekim tada poznatim engleskim piscima i kulturnim radnicima. Zanimljiva je bilješka u br. 10 (od 11. ožujka 1837.), gdje se prvi put u tisku spominju Ben Jonson,¹⁷⁷ Shakespeare, Collins, Gray, Thomas Moore, Burns, Bacon, Young i Walter Scott (drugi put). U »Danici« se vrlo rano bilježe i književne veze Slavena s Engleskom, kao npr. rad Johna Bowringa, Watsona, Thomasa Forda Hilla, i spominju se djela koja govore o nama, a izišla su u Engleskoj. »Danica« je godine 1838. (br. 31) donijela »Osnovu čitaonice«, po kojoj se predviđa da će Čitaonica kupovati knjige i časopise i na tuđim jezicima, pa i na engleskom, »na koliko se domovine i narodnosti naše dotiču, ili inače hasnovite znanosti i plemenitu i ugodnu zabavu u sebi sadržavaju«.

Taj se rad razvija tako da se iz prvih nekoliko godišta »Danice« dobiva jasna slika atmosfere u kojoj su ilirci radili, a koja je posve sigurno odisala i snažnim tragovima engleskog kulturnog i književnog života.

Ne treba misliti da Gajeva knjižnica — uzeta kao dokument — predstavlja samo odraz njegova osobnog interesa i da je ona bila samo njegova privatna svojina kojom se je-

¹⁷⁷ U »Danici ilirskoj« (Zagreb, 3/1837., br. 10, str. 38.) pogrešno je napisano: Johnson.

dino on služio. Naprotiv, Gajeva je knjižnica u ono vrijeme značila riznicu duhovnog blaga, odakle su crpli znanje svi istaknuti ilirci — Gajevi suradnici.

U predgovoru svojoj bibliografskoj studiji *Knjižnica Gajeva* (1875.) Velimir Gaj kaže: »Ilirska knjižnica očeva bila je živ izvor, iz koga su preporođenici, ilirski novovjercer zajedno s preporoditeljem crpli okrepe potrebne i umu i srcu svomu... Otačka knjižnica bijaše i čitaonica i matica i narodni muzej i akademija i zamjena svemu. Ova knjižnica u istinu bijaše ognjište, na kojem je sav kolik prvobitno prosvjetom prosvjetljen, pismeni narod grijao ude ozeble na ljutoj studeni duševnog mrtvila i odrodne odmazde domaće.«

Potrebno je razmotriti što su s područja engleskog jezika i književnosti u toj knjižnici mogli naći Gaj i njegovi drugovi. Uudara u oči da je imao nekoliko knjiga za učenje engleskog jezika, iz kojih je i sam vjerojatno učio;¹⁷⁸ ne znamo sigurno da li je Gaj znao engleski i da li se njime služio u različitim zgodama, kao npr. i kad su engleske putnice M. G. Mackenzie i A. P. Irby prvi put posjetile Hrvatsku.

Ako dodamo mnoštvo dvojezičnih i višejezičnih rječnika engleskog jezika, a prije svega rječnik dra. Johnsa *A Dictionary of the English language... To which is added... a comprehensive View of English Grammar...* (London, 1806.), koje je Gaj imao pri ruci i mogao se njima služiti, moći ćemo još jače potkrijepiti pretpostavku da je on znao engleski i da se služio tim priručnicima, jer njihov broj i vrsta dokazuju da su s tom namjerom uvršteni u knjižnicu. Njihova praktična primjena mogla je doći do izražaja pri eventualnom čitanju ostalih engleskih knjiga koje su se nalazile u Gajevoj knjižnici.

Od knjiga s područja povijesti i zemljopisa neke govore o našim pokrajinama. Tu su se nalazila djela A. A. Patona o Hrvatskoj i Srbiji, *Putovanja kroz slavenske provincije u evropskoj Turskoj* od M. G. Mackenzie i A. P. Irby te djela ostalih slavofila koji su putovali po našim zemljama u vrijeme prošlog stoljeća.

Naslovi knjiga i različiti autori pokazuju da se Gaj zanimalo za engleska djela o našoj zemlji i da je bio u uskim vezama s nekima od tih pisaca, a i s drugim Englezima koji su mu takve knjige slali.

¹⁷⁸ Vidi poglavlje *Ilirsko doba* u ovoj knjizi str. 13 i bilješku br. 20.

Drugu skupinu čine djela iz engleske književnosti u originalu ili u prijevodu. Ta djela pokazuju da je engleska književnost bila ako ne vodeća, a ono ravnopravna s ostalim književnostima koje su ulazile u književni interes naših pisaca ilirizma. Ako pak uzmemo u obzir da je većina tih djela bila na engleskom jeziku, onda je razumljivo da su pojedinci učili engleski samo zato da bi mogli »poći u školu« velikih pjesnika engleske književnosti. Među tim knjigama na prvo bi se mjesto mogla staviti Byronova pisma s njegovim opširnim životopisom od Th. Moorea: *Letters and Journals...*, 1830.

Među krestomatijama nalazila se i jedna antologija engleskog pjesništva: *Beauties of Classical English Poetry, 1828—36.*, koja daje dobar pregled klasičnog engleskog pjesništva. Ostali prvaci engleske književnosti zastupani su u prijevodu ili u originalu: Ch. Dickens sa sabranim djelima u njemačkom prijevodu iz godine 1844., J. F. Cooper s *Der rothe Freibeuter* (1834.) i pripovijetkom *The Spy, a Tale of the Neutral Ground* (1842.) s prikazom autorova života, R. B. Kimball s *Romance of Student Life Abroad* (1854.), J. S. Le Fanu *Guy Deverell* (1865.), R. Thomson s dugom pjesmom *Forget me not*, Oliver Goldsmith s hrvatskim prijevodom *Wakefieldskog župnika* (Zagreb, 1848.), John Gay s dva izdanja basana, i to od 1746. i od 1799., O'Connell s knjigom govora¹⁷⁹ *The Selected Speeches* (1860.), John Phillips s pjesmom *Cyder* (1708.), James Thomson s ruskim prijevodom svojih *Seasons* (1798.), Shakespeare s Dimitrovićevim prijevodom *Julija Cezara* (1860.), Francis Bacon s latinskim djelom *Historia naturalis & experimentalis* (1648.) i Milton s Krizmanićevim prijevodom *Raj zgubljen* (1827.).

I Gajeva korespondencija služi kao dokument književne kulture naših pisaca. U njoj se odražuje interes Gaja i ostalih pisaca toga doba za englesku književnost. Dosta je navesti nekoliko pisama pisanih Gaju pa da gornju tvrdnju dokazemo. Engleska i istaknuti engleski pisci spominju se u pismima kao nešto dobro poznato, npr. Walter Scott i Byron (Nemčić, 9. srpnja 1839.), Englezi i engleski jezik (St. Vraz, 10. studenoga 1836. i 13. siječnja 1847.; J. Šporer, 25. veljače 1839.; Mato Topalović, 24. prosinca 1830.; P. J. Šafarik, 12.

¹⁷⁹ Ovu knjigu upotrebljavao je Velimir Gaj u pisanju svojih političkih članaka šezdesetih godina, kada je svaki broj »Danice« imao veliki citat na engleskom iz O'Connellovih govora.

veljače 1831.; Ambroz Vranicany, 23. kolovoza 1844. i 23. svibnja 1848.), književni rad Stanka Vraza na anglistici (11. listopada 1835. piše Vraz iz Graza o *Tuđinkama*, za koje veli da su pjesme tuđih naroda u prvom redu *Anglijana*, a 13. siječnja 1841. o svom prijevodu Byronove pjesme *Andeli*) i njegovo osobito dobro poznavanje Shakespearea (11. ožujka 1838.).

Gajeva korespondencija ima još jedno značenje. Ona nam otkriva i rad na anglistici nekih naših književnika kojih se imena nisu sačuvala u književnosti do danas. Karlovčanin L. Mačečević javlja Gaju (19. veljače 1842.) da je »dogotovio prevod Byronova 'Manfreda', kojega ako g. Moyses cenzurirati hoće, za tisak će mu poslati«. Da li je cenzura spriječila *Manfreda*, ili je bio neki drugi razlog, ne znamo i ne možemo danas utvrditi. Prijevod nije izašao niti se sačuvao, pa se stoga poslije Miletićev prijevod *Manfreda* (1894.) smatrao prvim hrvatskim prijevodom tog Byronova djela.

5. Vrazovo značenje u našoj književnosti dolazi do izražaja u dva smjera: 1) nacionalna književnost i 2) svjetski vidici. On ističe da naši uzori trebaju biti Dubrovčani, slavenski narodi i svjetski pisci. Vraz je svakako najzaslužniji što su se ti svjetski vidici naših pisaca usmjerili i prema engleskoj književnosti. On je u tom smislu vodič pisaca prve generacije ilirizma. Mažuranić i Demeter čitaju tuđe književnosti na originalu; obojica znadu engleski i povode se za glavnom strujom svoga doba: byronizmom. Ali Vraz daleko odskaače od njih svojim izgrađenim nazorom o engleskom jeziku i o načinu prevođenja s tog jezika, a više od svega svojim znalačkim izborom djela koja je prevodio. Prikazali smo već njegovo znanje jezika, prevođenje s originala i vrlo dobar pogled na englesku književnost. Ali treba istaknuti da se njegovo pristupanje engleskoj književnosti odlikuje specifično pjesničkim elementom. Njegov je interes za engleske pjesnike obilježen osobnom pjesničkom notom. Izbor mu je pao na Byrona, Burnsa i Th. Moorea. U njima je našao sebe, oni su odgovarali njegovoj pjesničkoj duši. Burnsova brdovita Škotska i Mooreove *Irske melodije* oduševile su i toga hrvatskog lirskog pjesnika, dale mu poticaj i razvile njegove pjesničke nazore. Nije posve slučajno da je Vraz preveo škotske pjesme Roberta Burnsa: *Nad brda ta i dal'ko proč...*, *Ružama svibanj kada uscvati...*, *Tec' lagano, rije-ka, pod brijegom zelenim...*, *U gorah mi srce, u gorah mi ćud...*, *Za onaj brijeg, gdje teče prijek...* itd. i *Irske na-*

cionalne melodije Th. Moorea: *Ne kaži, brzo da se trati...*, *Ti čarobni zvuci, taj večernji zvon!...*, *Očito je, vajme! ma sudba se vrši...*, *Ajd na susret sreći i slavi...*, *Evo natrag album mila...*, *Ne zovi mu ime! u hladu nek budne...*, *Kad god smatrao pogled taj, gdje blista...* itd.

Taj je izbor svjestan i on odgovara pjesničkom razvoju Stanka Vraza. Vraz nije uzeo pjesme borbenog revolucionara i proroka Shelleyja ni mirnog mislioca Keatsa, nego Byrona, koji mu je ideal kao nosilac romantizma i nacionalizma — borbe za slobodu; osim njega uzeo je i pjesme Burnsa i Moorea, dva blaga pjesnika pitome prirode, slične predjelima u samoborskom gorju, koje je inspiriralo Vraza.

Birajući pjesnike iz razdoblja od XV. do XVIII. stoljeća, kojih je pjesme prevodio u manjem broju, Vraz se drži istog principa kao i kod djela svojih suvremenika, te prevodi npr. anakreontske pjesme Abrahama Cowleyja, pa sonete i kraće pjesme Williama Dunbara, Gawina Douglasa, Sir Thomasa Wyatta, Tobiasa Humea, Michaela Draytona, Williama Drummonda, Roberta Herricka, Francisa Quarlesa, Edmunda Wallera, Richarda Galla i Felicije Dorothee Hemans, koje su Vrazovu pjesničkom ukusu odgovarale bolje nego ukrućena didaktičko-filozofska lirika XVIII. stoljeća (npr. Goldsmithova balada *The Hermit — Pustinjak*).

Vrazova literarna kultura odražuje se i u kratkim pri-mjedbama u »Kolux«. U knj. III. godine 1843. uz riječ robovi urednik je zabilježio i englesku riječ »slave«, što upućuje na njegovo znanje engleskog jezika; a u knjizi VI. 1847. urednik uz bosansku pučku pripovijetku *Dram jezika* spominje sličnost glavnog motiva te pripovijetke sa Shakespeareovom dramom *Mletački trgovac* (*The Merchant of Venice*).

I Vrazova korespondencija odaje nam nekoliko crta njegove književne kulture u vezi s engleskom književnošću. Petar Dubrowsky piše Vrazu (20. studenoga 1842.) o ruskoj literaturi i o izdanju Shakespearea (1842.). Osim pregleda ruske literature u godini 1841. izvješćuje Vraza o prijevodi-ma Shakespeareovih djela na ruski, pa spominje pripreme G. Ketčara da prevede cijeloga Shakespearea u prozi. Usput iznosi da su Rusi prevodili Shakespearea već i prije, kao npr. da je Vrončenko preveo *Hamleta*. Poslije Dubrowsky u jednom pismu prikazuje sav rad Rusa na anglistici, tj. prijevode iz Shakespearea, Dickensa, Coopera, a u drugom daje sadržaj nekog ruskog časopisa koji je imao i posebnu rubriku za englesku literaturu. Pisma K. VI. Zapa Vrazu o

poljskoj književnosti također su vrlo važna. Vraz ih je objavio u »Kolu« (knjiga IV., V., VI., god. 1847.) pod naslovom *Kratak pregled literature poljske do najnovijeg doba*. Tu se spominju mnogi prijevodi djela engleske književnosti, kao i utjecaji Byrona, Scotta i Shakespearea na poljsku književnost. Zap navodi najpoznatije prevoditelje, kao npr. A. E. Adynieca, Litvanca, koji se istaknuo kao prevoditelj Byrona, Waltera Scotta i Thomasa Moorea, i Juliana Korsaka, prevoditelja Shakespearea (*Romeo and Juliet*). Na kraju Zap veli da se u novije vrijeme (polovinom stoljeća) uz prijevode djela Waltera Scotta, Bulwer-Lyttona, Byrona pojavljuju i dobri prijevodi Shakespearea i Swifta. Sve te vijesti iz Rusije i Poljske mogle su odigrati znatnu ulogu u Vrazovu književnom razvitku, u izboru građe i uređivanju »Kola«, kao i u njegovu neposrednom književnom radu. Tu je mogao dobiti poticaj da prevodi s engleskoga i da nešto od toga upotrijebi u »Kolu«.

Vrazova korespondencija dokazuje da je Vraz doista poznao englesku književnost u originalu, da je uvijek prevodio s engleskoga originala i da je svakom prilikom nastojao zabilježiti pokoji stih iz engleske književnosti. Najzanimljiviji je slučaj s pismom H. 21. Tu je olovkom ispisana Drummondova pjesma *The Wise Example of the Heavenly Lark*..., a drugoj strani Swiftova izreka o pravom geniju, a pod tim: *The paths of glory lead but to the grave*, citat iz Grayove *Elegy written in a Country Churchyard*.

I ova korespondencija, kao i Gajeva, služi kao dokument interesa ostalih pisaca za engleski jezik i književnost iz vremena ilirizma. Ona pokazuje kako je daleko sezao književni horizont naših pisaca u vezi s Engleskom. Iz nekih pisama izlazi da je Vraz davao ton općem literarnom zbivanju. Miklošić u pismu šalje Vrazu svoj prijevod Byronove pjesme *Bivšem prijatelju*, a Nemčić jedno svoje pismo Vrazu (30. studenoga 1839.) završava engleskom frazom, što dokazuje da je engleski ulazio u svakodnevni život obojice pisaca. Vukotinićevo pak pismo Vrazu (10. listopada 1838.) dokazuje da su obojica čitali Bulwer-Lyttona, pa Vukotinić veli da mu je drago ako Bulwer-Lytton ima na njega utjecaja.

6. Većina iliraca stjecala je i širila svoju književnu kulturu čitanjem djela iz tuđih književnosti. Vidjeli smo već da su javne i privatne knjižnice sadržavale mnoga djela engleske književnosti na originalu ili u prijevodu, da su se naši pisci služili tim knjižnicama, posuđivali i čitali knjige iz en-

gleske književnosti, a budući da su neki znali engleski, čitali su i na engleskom djela koja im inače ne bi bila pristupačna.

Udio engleske književnosti u širenju književne kulture bio je velik ne samo u vodećih pisaca ilirskog doba, nego i u cijelom nizu ostalih pisaca, osim Ivana Krizmanića, Ljudevita Gaja i Stanka Vraza, koji su po tome bili daleko pred svojim suvremenicima. Velik broj ostalih pisaca toga književnog perioda slijedi ovu trojicu u stopu.

Ivan Mažuranić rano je uspio proširiti svoju književnu kulturu čitanjem tuđih književnosti. Znanje engleskog jezika omogućilo mu je da upozna i englesku književnost. Pojedini motivi, pozajmljeni iz engleske književnosti, i sličnosti s Byronom, koje nalazimo u Mažuranića, upućuju na to da je on svoju književnu naobrazbu stekao i preko engleske književnosti. Njegova knjižnica može poslužiti kao dokaz da se zanimao i za tu književnost.

Slično je i s Preradovićem. U krug njegova književnog interesa treba ubrojiti mnoge engleske pisce; zajednički motivi s Miltonom, njegovi prijevodi Byrona dokazuju da se Preradović književno školovao i na djelima engleskih pisaca.

Književna kultura Dimitrija Demetra bila je vrlo visoka; već od rane mladosti skupljao je znanje iz tuđih književnosti. Da je među njima na prvom mjestu bila engleska književnost, svjedoči njegov književni i kazališni rad. Od *Robinzona*, kojega je čitao u mladosti, preko Shakespeareovih drama i Byrona prešao je Demeter na originalan književni rad, u kojem se snažno odražuje njegova književna kultura stečena na velikim djelima engleskih pisaca (Shakespeare, Byron).

Nemčićeva školska naobrazba bila je, po njegovu mišljenju, krnja i nepotpuna, pa je nakon svršetka škole sam nastavio učiti i čitati djela iz tuđih književnosti. Tako je upoznao i englesku književnost. Bogata književna kultura koju je stekao čitanjem tuđih književnosti, a osobito engleske, jasno izbija iz njegova književnog rada. Osim direkt-noga stilskog povoda za Sterneom i njegovim *Sentimentalnim putovanjem*, engleski udio u njegovoj književnoj naobrazbi odražuje se na vrlo mnogo mjesta u njegovim djelima. Najjače su zastupani Sterne, Shakespeare, Milton, Bulwer-Lytton, Byron i Thomas Moore.

Da se Bogović književno izgrađivao na pravcima engleske literature, vidi se po tome što je u društvu s Nemčićem (u Koprivnici) proučavao tuđe književnosti. Za historijsku no-

velu i dramu, koje je Bogović osobito njegovao, našao je jake uzore u Scottu i Shakespeareu. Njihov udio u književnoj kulturi i izgradnji Bogovićevoj nesumnjivo je bio odlučan i vrlo velik.

U najranijih književnika ilirskog doba Byron, ideal romantičara, ostavio je najdubljih tragova. Možemo sa sigurnošću reći da se Dragojla Jarnevićeva književno izgrađivala i dala smjer svojem književnom radu upravo pod utjecajem čitanja engleske književnosti, a osobito Byrona. U *Dnevniku* ona otkriva svoje ljubimce u anglo-saskim književnostima (Byron, Cooper, Scott).

Ali ne samo engleska književnost u užem smislu, nego i ona u širem smislu ulazila je u krug književnog školovanja i izgrađivanja pojedinih naših pisaca. Tako se npr. Ivan Kukuljević koristio svojim poznavanjem zemljopisne i povijesne engleske literature, kao i poznavanjem književnosti u užem smislu (Byronov *The Corsair*) da bi se izgradio u pisca stručnjaka i pjesnika dramatičara. Njegova Jugoslavenska knjižnica ne daje nam tako kompletnu sliku kao Gajeva knjižnica, ali je ipak jak dokument za gornju tvrdnju.

U istu grupu s Ivanom Kukuljevićem dolaze grof Janko Drašković, Kurelac, Šulek, Babukić, Antun Mažuranić, Užarević, Ivan Filipović i mnogi drugi znani i neznani, samo što se njihovo zanimanje za englesku književnost ne može potvrditi tako mnogim dokumentima.

Neki su se naši pisci u svom radu vrlo uspješno koristili znanjem i iskustvom, a koje su onda primijenili na naše prilike. Vukotinić je jedan od onih koji su u tome najviše uspjeli. On se izgrađivao na tuđim uzorima, radio to svijesno i otvoreno priznavao. Osobito se koristio čitanjem Bulwer-Lyttonovih djela, koja su u njegovu književnom stvaranju ostavila dubok trag.

Jaku književnu naobrazbu i književnu kulturu naći ćemo u djelima Janka Jurkovića. On je direktno prenosio motive iz engleske književnosti u svoja djela (Addisonov *Adventures of a Shilling* i Jurkovićeve *Memoari stare grešlje*). U Jurkovićevim djelima možemo otkriti tragove mnogih engleskih pisaca (Addison, Bulwer-Lytton, Oliver Goldsmith, Charles Dickens, Lawrence Sterne, Shakespeare).¹⁸⁰

¹⁸⁰ Vidi naprijed *Poznavanje engleskog jezika i književnosti*.

U Korajčevoj knjižnici nalazila su se djela mnogih tuđih pisaca i pjesnika; Byron i Shakespeare bili su od Engleza najjače zastupani, ali Korajčeva književna kultura zahvaćala je mnogo širi krug pisaca. To se, uostalom, jasno odrazilo u njegovim djelima, gdje nalazimo citate iz nekih engleskih pjesnika (npr. Byron), tragove Sterneova stila (Korajčev humor) i poneke crte Thackerayjeva stila (*Šijaci*).

Među rijetke intelektualce XIX. stoljeća koji su boravili u Engleskoj, tamo upoznali tekovine engleske kulture i tako proširili svoje nazore i svoju književnu kulturu, ide Andrija Torkvat Brlić. Njegov je otac jedan od onih koji su se oduševljavali više za englesku nego za francusku kulturu. To se njegovo stajalište jasno očituje u pismima koja je upućivao sinu Andriji. Iako ni jedan ni drugi u književnosti nisu dali većih radova, ipak nam oni pokazuju na koji je način osrednji intelektualac izgrađivao svoju kulturu i stjecao opću, pa i književnu naobrazbu.

Imbro Tkalac je, isto tako kao i Brlići, jak dokaz da su hrvatski kulturni radnici i na engleskoj književnosti širili svoj književni i kulturni horizont (Walter Scott, Shakespeare, Milton, Oliver Goldsmith, David Hume, John Locke, Adam Smith). Primjeri ove trojice pokazuju ulogu i udio engleske književnosti, znanosti i kulture u formiranju književne i opće kulture hrvatskih intelektualaca izvan književnosti.

U književnosti su takvi primjeri češći, jer djela naših pisaca služe kao vrijedni dokumenti koji nam odaju širinu njihove književne naobrazbe. Iz Tkalčevićevih *Listova iz Italije* doznajemo, da je on ne samo poznavao englesku književnost nego da je došao i u osobni kontakt s Englezima na svojim putovanjima. U njegovu književnom razvoju odigrala je stanovitu ulogu i engleska književnost.

Lavoslav Vukelić je u teškim prilikama stjecao svoju književnu kulturu. Shakespeare mu je bio ideal na kojem je htio izgrađivati i iznijeti svoje književne sposobnosti. On je jedan od onih pisaca koji su učili engleski jezik da bi djela engleske književnosti mogli čitati na originalu.

Dubrovnik je od davnine bio mjesto gdje su uvijek postojale žive kulturne i književne veze s tuđim svijetom. Iako je u XIX. stoljeću izgubio svoje veliko značenje kao hrvatski književni centar, ipak je ostao jačim rasadnikom kulture vanjskoga svijeta nego Zagreb. Polovinom XIX. stoljeća živio je u Dubrovniku i radio na književnosti Antun Kazali, koji je bio jedan od rijetkih ljudi s vrlo velikom i razvije-

nom književnom kulturom. Engleska je književnost imala vrlo jak — ako ne najjači udio u njegovoj književnoj naobrazbi. Kazalijevo poznavanje engleske književnosti bilo je vrlo široko, a i odjek engleskih pisaca (Byron, Shakespeare, Milton, Tennyson) u Kazalijevim djelima osobito je jak.

Engleska je književnost bila osobito jako zastupana u književnoj kulturi Ivana Macuna; on je svoju književnu naobrazbu nastojao predati i svojim suvremenicima, te je izdao malu teoriju književnosti u kojoj je — u »Primjerima« — engleska literatura prikazana vrlo iscrpno.

U širenju književne kulture iliraca Gajeva je knjižnica odigrala znatnu ulogu. Na djelima iz engleske književnosti, koja je ona sadržavala, književno se izgrađivao osobito Velimir, sin Ljudevita Gaja. Udio engleske književnosti u njegovoj književnoj kulturi tako je jak da se odrazuje u svim Velimirovim djelima. Osim engleske lijepo književnosti (Shakespeare, Lawrence Sterne, Oliver Goldsmith, Walter Scott, Byron, Robert Burns i dr.), na kojoj se Velimir školovao, predmet njegova interesa bili su i mnogi drugi engleski kulturni i politički spisi.

7. Ni najmlađi književnici — okupljeni oko đačkih listova (»Domovina«, »Nada« i dr.) — nisu zanemarili englesku književnost, nego su išli ukorak sa svojim starijim drugovima. Iz tih su se srednjoškolskih grupa regrutirali mnogi kasniji vodeći hrvatski književnici s visokom književnom naobrazbom, koju su stekli i na djelima engleske književnosti. Jedan od najpoznatijih iz kruga oko »Domovine« bio je Franjo Marković. Već od njegovih školskih dana Byron mu je bio velikim uzorom, a u kasnijim njegovim djelima odrazila se velika književna kultura, u kojoj je udio engleske književnosti bio najjači (Shakespeare, Macphersonov *Ossian*, Byron, H. T. Buckle, Washington Irving i dr.).

Drugi veliki pisac hrvatske književnosti koji se odlikovao širokom književnom kulturom bio je August Šenoa. On je čitao mnoge tuđe pisce i vrlo dobro poznao engleske književne prvake (Shakespeare, Walter Scott, Byron i dr.). Na djelima Waltera Scotta Šenoa je izgradio kompoziciju svoga povijesnog romana; Shakespeare je ispunio cijelo jedno razdoblje njegova književnog rada, a da su u krug njegove književne naobrazbe ulazili i mnogi drugi engleski pisci, dokazuju nam njegovi manji književni radovi (*Kazališna izvješća* i prijevodi).

Velika književna kultura (Adam Smith, John Stuart Mill i Samuel Smiles) pomogla je Josipu Kozarcu da formira svoj ideološki stav u književnosti. Uz ostale svjetske pisce Shakespeare je onaj kome Kozarac zahvaljuje svoj ulazak u književnost i svoj književni razvoj; sam iznosi da je postao »stihotvorac« još u srednjoj školi, kad je upoznao ljepotu Shakespeareovih djela i djela ostalih svjetskih pisaca. U svom kulturnom razvoju Kozarac je i dalje ostao u dodiru s engleskom književnošću i njezinim najvećim predstavnicima. Shakespeareov je utjecaj na njegov kulturno-književni razvoj i izobrazbu ostao uvijek snažan. Svoja najbolja djela napisao je pod utjecajem Shakespeareovim; bilo mu je dosta da pročita dvadesetak stihova iz kojega Shakespeareova djela da bi mogao i sam pisati.

Već je Čorović, objavljujući *Lektiru Silvija Strahimira Kranjčevića*, naglasio da će oni koji studiraju Kranjčevića morati da »prouče sve duhovne uticaje i veze Kranjčevićeve lektire i njegova pjesničkog stvaranja«. Ta je *Lektira* najbolje ogledalo Kranjčevićeve visoke književne kulture. Književnost na engleskom jeziku zauzima tu jedno od glavnih mjesta, jer se u njoj nalaze djela mnogih važnijih predstavnika: Shakespearea, Byrona, Dickensa, H. T. Bucklea, Darwina, Shelleyja, Sternea, Marka Twaina, Franklina, Lockea, George Eliot i H. G. Wellsa. Mnogi od ovih engleskih pisaca odigrali su znatnu ulogu u razvoju Kranjčevićeva književnog formiranja, a mnogi su ostavili i tragova u njegovoj poeziji (Byron).

Nije uvijek moguće — a i nije nam to glavni cilj — točno odrediti odnose pojedinih hrvatskih književnika prema engleskoj literaturi; često se njihov odnos nazire samo iz nekih pojedinosti. Tako npr. znamo da je Ante Kovačić osobito volio čitati Shakespearea i Samuela Smilesa; da su se u Kumičićevoju knjižnici nalazila djela Shakespeareova; da se u obitelji Vladimira Nazora čitao Shakespeare na engleskom, da je Vladimir sam prve svoje pjesme napisao pod utjecajem lektire Shakespeareovih tragedija, a da je i poslije uvijek ostao obožavatelj Shakespearea; da je Đalski u mladosti čitao englesku književnost i da mu je osobito omilio Bulwer-Lytton; itd.

Svi ti podaci, iako ne govore vrlo mnogo, ipak pokazuju da su svi ovi vodeći hrvatski pisci čitali i poznavali englesku književnost, da su se neki od njih s njom upoznali već u ranoj mladosti i da su pojedini engleski književnici ulazili

u književni interes hrvatskih pisaca, te da su odigrali važnu ulogu u njihovu književnom razvoju.

8. Potkraj prošlog stoljeća imamo primjera još jačeg udjela engleske literature u književnoj kulturi naših pisaca. Osobito bogatom književnom naobrazbom i dobrim poznavanjem svjetskih književnosti odlikovao se Stjepan Miletić. Ali engleska mu je književnost bila najbolje poznata i najbliža. Shakespeare je bio ne samo ljubimac Miletićev, nego i njegov veliki učitelj; glavni dio javnoga i kazališnog i književnog rada Miletićeva bitno je obilježen njegovom ljubavlju i interesom za Shakespearea. Katkada je to i prelazilo okvir samoga interesa i ugledanja, pa je postajalo direktno imitiranje. Ne samo Shakespeare, nego i ostali engleski pisci, a osobito dramatičari, pomogli su Miletiću da je za vrijeme svoje intendanture razinu našega kazališta uspio podići tako visoko.

I mlada književna generacija oko đačkog lista »Nade« i poslije oko »Nove Nade« »školovala« se na djelima engleskih pisaca. Udio engleske književnosti u njihovoj književnoj izobrazbi veći je nego bi se moglo očekivati. Njihovi prilozi u ta dva časopisa prožeti su izvrsnim poznavanjem engleskih pisaca, pa jasno pokazuju koje je mjesto u njihovoj književnoj kulturi zauzimala engleska književnost. Njihovi sudovi o nekim pojavama engleske književnosti bolji su nego sudovi njihovih starijih drugova iz većih časopisa (članci o Baconu, o Swiftu, o Shelleyju, o viktorijskoj književnosti). »Mladi« su oko »Nove Nade« izgrađivali svoje nazore o životu i književnosti na engleskoj književnosti i njezinim pravcima. Oni su npr. na Shelleyju naučili biti revolucionarni, ali su odbijali njegovu preveliku romantičnost, jer su željeli ostati realni.

Na prijelazu stoljeća došao je do najvećeg izražaja i rad Vladoja Dukata, čija je velika zasluga populariziranje engleske književnosti u nas. Sigurno je da je on mnogo pridonio da se krug ljudi koji su svoju književnu naobrazbu širili ugledanjem na englesku književnost još više povećao. Dukat je svojim prilogima u novinama i časopisima, a osobito svojim djelima *Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti*¹⁸¹ i *Slike iz povijesti engleske književnosti*,¹⁸² dao

¹⁸¹ Zagreb, 1903., 386 str.

¹⁸² Zagreb, 1904., 340 str. (O Dukatovu radu vidi str. 266—281)

najširu popularnost engleskoj književnosti, koja se na početku XX. stoljeća proučavala i u našim školama.

Tako se poznavanje engleske književnosti postupno i neprestano razvijalo. Od književnika-pojedinaca, koji su se sredinom XIX. stoljeća počeli upoznavati s djelima engleske književnosti, razvoj je išao prema velikom broju intelektualaca koji su na početku XX. stoljeća stjecali svoju kulturnu i književnu naobrazbu velikim dijelom upravo na engleskoj književnosti.

3. ZAKLJUČAK

Vidjeli smo dakle da su hrvatski pisci XIX. stoljeća imali dosta široku književnu kulturu, u koju je ulazilo i znanje engleskog jezika i poznavanje engleske književnosti u originalu i u prijevodima. Većina pisaca toga doba zanima se i za englesku knjigu, nadahnjuje se njome, iz nje crpe duhovnu hranu, izgrađuje se također i na velikim engleskim piscima kao uzorima i nakon toga stvara književna djela. Oni počinju s čitanjem, prelaze na prevođenje i preradbe, i najposlije stvaraju svoja originalna djela, koja odišu dahom učitelja. To je već u svojih suvremenika opazio Bogović¹⁸³ kada je čisto programatski progovorio o našoj književnosti. »U koliko naši ne bi kadri bili da odmah što izvornog pišu, morali bi se dakako malo obazreti u književstvu srodnih plemena slavenskih..., pa zatim i u književstvu ostalih europskih naroda... što se znanstvenog izobraženja tiče — brižljivo čuvati moramo svezu, koja nas odnekad spaja s Europom zapadnom..., književstvo zapadnih naroda po nekom smislu do sad i naša svojina bila, jerbo od onuda crpi-smo svu skoro svetlost uma i duhovnu hranu.«

Primijene li se Bogovićeve riječi i na englesku književnost, vidjet će se da je i ona odigrala važnu ulogu izobrazitelja uma i duha naših pisaca XIX. stoljeća. Ne treba to svesti na neposredne utjecaje djela engleskih pisaca na hrvat-

ske pisce, jer su to bili samo uzori, koji su stvaraočima naše novije književnosti stajali pred očima, koji su im otvarali nove putove, davali poticaje i nove misli. To su bili utjecaji u duhovnom smislu, na osnovi kojih su se izgrađivale ličnosti pisaca i formirao ukus u jednom određenom smjeru. Lektira iz mladih dana ostavlja dubok trag u duhovnoj izgradnji čovjeka, a poslije usmjeruje pravac njegova razvoja. Vidjeli smo da je većina naših pisaca prije ili poslije došla u dodir s engleskom književnošću, da su pojedinci učili jezik da bi iz originala crpli svu ljepotu pojedinog književnog djela. Njihov intimni život prožet je dahom te kulture, i oni to u svakoj prilici pokazuju (korespondencije iliraca). Taj je duhovni utjecaj utoliko važniji što su ne samo književnici, nego manje-više i svi ljudi od pera prošli kroz tu »školu«, pa je zato cjelokupni odjek engleske književnosti tako širok. Veze su s engleskom književnošću očite, a njezin je udio u književnoj kulturi naših pisaca jasan i vidljiv. Direktni su utjecaji rjeđi, ali su direktne veze česte. One dolaze do izražaja osobito u stvaranju književne atmosfere, duševnog raspoloženja i nazora na svijet, u postavljanju i rješavanju problema. Sve je to naprijed izneseno, pa zato zaključujemo da je duh engleske književnosti, koji se u nas odrazio u književnom stvaranju XIX. stoljeća, u većini slučajeva bio duh slobode romantičara Byrona ili revolucionara Shelleyja, neumrli duh vječno aktualnoga Shakespearea, duh Waltera Scotta i Charlesa Dickensa, kojima su se oduševljavali romantici i realisti, stari isto tako kao i mladi.

LITERATURA

ADDISON, Joseph:

The Spectator. In eight volumes. Edinburgh, 1766.

ANDRIĆ, Nikola:

Prijevodna beletristika u Srba od god. 1777.—1847. Zagreb, 1892.

Spomen knjiga Hrv. Zem. Kazališta. Zagreb, 1895. Prijegled repertoira Hrv. Zem. Kazališta od 1840. do 1895.

ANECDOTES of a Croat. London, 1821.

¹⁸³ *Zadaće naših književnika u sadanje vrijeme, »Kolo«,* Zagreb, 1853., knj. 9., str. 81.—89.

APPENDINI, F. M.:

Notizie storico-critiche sulla antichita storia e letteratura all'ecceleso Senato della Republica di Ragusa. Ragusa, Dalle Stampe di A. Martecchini, 1802—1803. T. 1. 1802., str. 332, T. 2. 1803., str. 336.

»BALKAN«. *List za zabavu, pouku, umjetnost i književnost.* (A. Harambašić i N. Kokotović.) God. I/1886.

BALKAN — DIVAN (Velimir Gaj). Zagreb, 1878.

BARAC, Antun:

A. Senoa. Studija. Izd. »Nar. knjižnice«, Zagreb, 1926., str. 152.

P. A. Kazali. Dubrovnik, 1931.

Mirko Bogović. Rad JAZU, knj. 245. Tisak nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1933., str. 88.—172.

Hrvatska književna kritika. Zagreb, 1938. (Djela JAZU, knj. 34.)

La culture litteraire des ecrivains Croates avant Senoa. »Annales de l'Institut Français de Zagreb«, Janvier—Juin 1941. (V. Anne Nos 16—17.)

Književnost i narod. (Rasprave i eseji.) Matica hrvatska, Zagreb, 1941. (Suvremena knjižnica Matice hrvatske, knj. 35.)

Mažuranić. Matica hrvatska, Zagreb, 1945.

BEAUTIES of English Poets. Venice, 1852.

»BEHAR«. *List za pouku i zabavu.* Sarajevo (br. 5, god. X., 1909.). Shakespeare—Kranjčević: *Julije Cezar* (Čin 3., Prizor 2.).

BERNARDZIKOWSKA-BELOVIĆEVA, Jelica:

Iskrice iz svjetske književnosti. (Prevela i sakupila B. J.) Zagreb, 1896.

BIBLIOGRAFIJA HRVATSKA. Uredio I. Kukuljević-Sakcinski, 1860.

BOGDANOVIC, David:

Pregled književnosti hrvatske i srpske. Zagreb, 1914., knj. 1.

BOGOVIC, Mirko:

Zadaće naših književnika u sadanje vrijeme. »Kolo«, IX, 1853., str. 88.

Pjesnička djela. Naklada MH, Zagreb, 1893.—1895. (Sv. 1. *Drame*, 1893., str. 285; Sv. 2. *Pripovijesti*, 1894., str. 347; Sv. 3. *Fran-kopan — pjesme*, 1895., str. 213. Uvod napisao M. Šrepeš.)

»BOSANSKI PRIJATELJ«. *Časopis sadržavajući potrebite, koristne i zabavne stvari* (urednik I. F. Jukić). Zagreb, Senj, Sisak, 1850.

BOSWELL, James:

The Life of Samuel Johnson. London, 1791. LL d. London, 1938.—1939., vol. 1—2.

BOZICNICA »HRVATSKE« god. 1889. Uredio A. Harambašić. Tisak i naklada Scholza i Kralja, Zagreb, 1890., str. 119.

BREREWODE, Edward:

Enquiries Touching the Diversity of Languages, and Religion, through the Chief Parts of the World. London, 1635.

BRLIĆ, Ignjat Alojzije:

Pisma sinu Andriji Torkvatu 1836.—1855. S predgovorom i bilješkama (dr. Ive Brlića). Izd. Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1942. Knj. 1., 178. str., knj. 2., 186. str. (Hrvatska misao i riječ kroz stoljeća, sv. 3., 7.)

BUDISAVLJEVIĆ, Bude:

Iz mojih uspomena. Komisiona naklada knjižare Mirka Brejera, Zagreb, 1918, str. IX + 163.

BUZOLIĆ, Josip:

Zlatno zrnje. (Bilješke i utisci.) Misl i sentence velikana svih književnosti. »Narodna tiskara«, Spljet, 1899., sv. 1., 2.

BYRON:

Letters and Journals. Paris, 1830. Na prvoj strani od korice piše: »Read out from beginning till to end«. — Agram, 28th March 1868. — Velimir Gaj.

Oeuvres Completes. Traduites par Benjamin Laroche. Nouv. edition, Paris, 1863.

The Poetical Works, 1867.

CIRAKI, Franjo:

Rečenice. Pabirci po liepoj knjizi. Požega, 1899. [»Iz engleskih pisaca« (na engleskom citati) str. 373.—403.]

»DANICA ILIRSKA«. Redaktor i vandatelj Dr. Ljudevit Gaj. Zagreb, 1835.—1849., 1853., 1863.—1867.

»DANICZA ZAGREBECHKA«. Zagreb, 1834.—1849.

DEMETER, Dimitrije:

Dramatička pokušanja. Beč, 1838.—1844., sv. 1., 2.

DESPOT, F. I.:

Malo zrnja. Idem do pjesnika Kazali-a. Tiskarnica Russo i Marčić, Spljet, 1885., str. 21.—36.

DEŽELIĆ, dr. Velimir:

Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i njeke njegovi sastavci (1828.—1850.). Zagreb, 1909. (Građa za povijest književnosti Hrvatske, JAZU, knj. 6.)

»DOM I SVIET«. *Ilustrirani list za zabavu, pouku i viesti.* Zagreb, 1/1888.—3/1891.

»DOMOBRAN«. *Politički dnevnik.* Urednik: Gjuro Deželić. Zagreb, 1864.—1865.

»DRAGOLJUB«. Urednik i nakladnik Gjuro Deželić. I/1867. i dalje.

DRECHSLER, dr. Branko:

Stanko Vraz. Studija. U Zagrebu. Izd. Matice hrvatske i slovenske, 1909. 220 str. (Crtice iz hrv. književnosti, sv. 4.)

DRYDEN, John:

The Medal, 1682.

»DUBROVNIK«, *cviet narodnog književstva* (urednik Matija Ban), sv. II. za god. 1850. Tiskarnica dr. Lj. Gaja, Zagreb, 1851.

DUBROWSKY, Petar:

Pisma Vrazu. Vrazova korespondencija. Rukopisi broj R 3981 b, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb.

DUKAT, Vladoje:

Hrvatski literarni zbornik. (Prikaz Građe za povijest književnosti Hrvatske JAZU, knj. I., uredio M. Šrepel, Zagreb, 1897.) »Narodne Novine«, 1897., br. 257.

Neke šekspirske reminiscencije u Demetrovoj »Teuti«. »Školski vjesnik«, 1901., str. 562.—570.

O Vrazovim pjesničkim prijevodima s engleskoga. »Nastavni Vjesnik«, knjiga IX., god. 1901., str. 187.—205.

»Robinson Crusoe« *u hrvatskim prijevodima.* »Nastavni Vjesnik«, god. 1903., XI, str. 133.—145., 269.—276.

Čitanka iz Englesko-Američke i Skandinavske književnosti. Zagreb, 1903. (Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima, sv. 4.)

Slike iz povijesti Engleske književnosti. Zagreb, 1904. (Slike iz svjetske književnosti, sv. 7.)

Shakespeare i Bogovićeve »Stjepan«. »Školski vjesnik«, 1905.

Život i književni rad Ivana Krizmanića. Rad JAZU, knjiga 191. (1912.), str. 1.—67.

O našijem humoristima Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu. Rad JAZU, knjiga 197., Zagreb, 1913., str. 139.—260.

Nekoliko dodataka k raspravi Život i književni rad Ivana Krizmanića. Ljetopis JAZU 31, sv. II. za god. 1916., str. 11.—19. Zagreb, 1917.

Miltonov »Paradise lost« u kajkavskom prijevodu Krizmanićeva. »Nastavni Vjesnik«, X, god. 1902., str. 281., 419.

Badalićev prijevod Shakespeareova »Korjolana«. »Nastavni Vjesnik«, X, 1902., str. 33.

Shakespeare i Habdelić. »Nastavni Vjesnik«, XXX, 1921., str. 539.—540.

Petar Preradović i Engleska književnost. »Savremenik«, Ljetopis Društva hrv. književnika, XIII (1918.), str. 203.

Goldsmithov »The Vicar of Wakefield« i njegov hrvatski prevodilac. »Savremenik«, Ljetopis Društva hrv. književnika, 1923., str. 180.

Bilješke uz Nemčićeve Putošitnice. Prilog za karakteristiku djela i pisca. Rad JAZU, knj. 273., Zagreb, 1942., str. 1.—78.

EVANS, A. J.:

Through Bosnia and Herzegovina on foot, during the insurrection, August and September 1875. London, Longmans, Green & Co., 1876.

Illyrian Letters. London, 1878.

FIELDING, Henry:

Tom Jones. London, 1748.

FOTEZ, Marko:

Theatralia. (Članci i putopisi.) Zagreb, 1944. (Shakespeare na zagrebačkoj pozornici.)

FREEMAN, E. A.:

Sketches from the subject and neighbour lands of Venice. MacMillan & Co., London, 1881.

FRKOVIĆ, Nikola:

Iskrice svjetske književnosti. Varaždin, 1883. Snopčić 1., 2.

GAJ, Ljudevit:

Korespondencija. (Rukopisi.) Rukopisi br. R 4702 a, b, c, d, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb.

Die Schloesser bei Krapina. Karlstadt, 1826.

GAJ, Velimir:

Koncept pisma upućenog knjižari Franz Thimm, 3 Brook Street, Grosvenor Square, London, njemački pisan rukopis, datiran: Agram 3 Janner 1868. (V. Gaj javlja da je preveo na engleski C. Robertovu knjigu pod naslovom *The two Panславismes...* by C. Robert. Translated by W. Gay.)

Balkan-Divan. Vijesti, misli i pouke o zemlji i narodu, navlast u Bosni i Hercegovini. Zagreb, 1878.

Casovi književne zabave za hrvatski i srpski narod. Zagreb, 1870.—1872., sv. 5., 6., 7. (Književna zabava hrvatsko-srpska. Zagreb, 1869.—1872., sv. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7.)

Lira različne pjesme, 1870.—1871., broj 1, 2.

Knjižnica Gajeva. Oglad bibliografskih studija. Spisao i na svijet izdao. Zagreb, 1875.

»GALEB«. *List za nar. interese i pouku.* II/1879., Bakar.

GARGANO, G. S.:

Scapigliatura Italiana a Londra sotto Elisabetta e Giacomo I. Venezia, 1928.

»GLASNIK DALMATINSKI«. 1853., 1857., 1864., 1865., 1866. Zadar.

»GLASONOSA«. 1862.—1865. Karlovac.

»GODISNJAK KAZALISNI«. Zagreb, 1898.

GOLDSMITH, Oliver:

Wakefieldski župnik. S engleskog prevedeno. Zagreb, 1848. Citaonica zabavna. Prevodi iz inostranih književnosti. Izd. L. Župan, Zagreb, knj. 2., 5., 9.

GRAĐA za povijest književnosti Hrvatske JAZU, knj. 1., 2., 3., 5., 9., 10., 12., Zagreb, 1897. i dalje.

HAKLUYT, Richard:

The Principale Navigations, Voyages and Discoveries of the English Nation. London, 1589.

HALER, Albert:

Antun Kazali. Književni profil. (Prigodom četrdesetgodisnjice od smrti.) Dubrovnik, Biblioteka »Duba«, 1935., knj. 4.

»HERCEGOVAČKI BOSILJAK«. *List za zabavu, pouku i književnost.* Mostar, I/1884.

HRANILOVIĆ, J.:

Osvrt na hrvatsku beletristiku od g. 1900. do najnovijeg vremena. (»Hrvatsko kolo« — Naučno-književni i umjetnički zabavnik, Zagreb, knj. I., g. 1905.)

»HRVATSKI DOM«. *Zabavnik Hrvatske Omladine za g. 1878.* Zagreb. Izdalo Đačko društvo Hrv. Dom na Hrv. Sveučilištu.

»HRVATSKA LIPA«. *Časopis zabavi i pouci* (Dr. Jagić i Vj. Klaić). Zagreb, I/1875.

»HRVATSKA MISAO«. *List za književnost, politiku i pitanja socijalna.* Prag, I/1897.

»HRVATSKI SOKOL«. *Zabavan i poučan tjednik.* (Uređuje D. Demeter.) I/1870.

»HRVATSKI SVJETOZOR«. *List za naše vrijeme, za obrazovanje i zabavu.* Zagreb, I/1877., knj. I.—III., 1877.—1878.

»HRVATSKA VILA«. *List za zabavu, pouku, umjetnost i književnost.* Uredio A. Harambašić. Sušak, Zagreb, I/1882.—1885.

»HRVATSKI ZABAVNIK«. Zagreb, ur. M. Krešić, I/1881.

ILEŠIĆ, Fran:

Đuro Matija Sporer (1795.—1884.). Zagreb, 1918. P. o. Rad JAZU, knj. 218., str. 157.—222.

»ISKRA«. *Književno-poučni list.* Zadar. Urednik Nikola Šimić. I/1884.—1887., 1891., 1893., 1894.

IZBOR IGROKAZAH ILIRSKOGA KAZALISTA. Zagreb, 1841., sv. 1.—10.

JACKSON, Thomas Graham:

Dalmatia, the Quarnero and Istria... Oxford, 1887. Vol. 1—3.

JAGIĆ, V.:

Spomeni mojega života. Beograd, 1930. Deo 1. (1838.—1880.), 2. (1880.—1923.). Posebna izdanja Kralj. srp. akademije broj 75, 104.

JAMBRISAK, Marija:

Znamenite žene u povijesti i pričama. (Harriet Beecher-Stowe.)

JOHNSON, Samuel:

A Dictionary of the English Language with the Addition of Words since Familiarised to Us. The sixth edition. London, 1806.

»JUGOSLAVENSKJE NOVINE«. Zagreb, I/1850. Br. 82.

»KOLO«. *Članci za literaturu, umjetnost i narodni život.* Zagreb. Knjiga I., II., 1842.; III., 1843.; IV., V., VI., 1847.; VIII., 1851.; IX., 1853.

KREŠIĆ, Mijo:

Autobiografija. Zagreb, 1898.

KRIZMANIĆ, Ivan:

Diversa Carmina Ex Collectione Ioannis Krizmanić. (Rukopis u biblioteci JAZU.)

Descriptio Abb. Ecclesiae B. M. V. de Bistrice in Regno Croatiae. (Rukopis u biblioteci JAZU.)

Prijevod Miltonovog »Izgnanog raja«. Priopćio VI. Dukat. Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU, Zagreb, br. 8 (1916.).

KRNIC, I.:

V. Dukat: *Slike iz Povijesti Engleske Književnosti.* »Narodne novine«, 1905., br. 46.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan:

Različita djela (1.—4.). Zagreb, Tiskom Kralj. ilir. nar. tiskarne dra. Lj. Gaja, knj. 1.—2. *Pripoviesti (1842.—1843.),* 3. *Igrokazi (1844.),* 4. *Pjesme (1847.).*

Igrokazi I. K. S. Sadržaj: G. G. Byron, *Gusar* (Orig. *The Corsair*). Zalostna igra u III čina; *Poraz Mongolah.* Junačko-istorička igra u IV čina. U Zagrebu, Tiskom Kralj. hrv.-slav.-dal. tiskarne dra. Lj. Gaja, 1844., 186 str. (*Različita djela I. K. S.* br. 3)

Pjesme I. K. S. S dodatkom narodnih pjesmah puka hrvatskoga. U Zagrebu, Tiskom Kr. ilir. nar. tiskarne dra. Lj. Gaja, 1847., 256 str. (*Različita djela I. K. S.* br. 4)

Bibliografija hrvatska. U Zagrebu (Troškom Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine) 1860.—1863. (Bibliografija jugoslavenska, knj. 1.)

Jugoslavenska knjižnica, 1867.

Povjestne pjesme. Zagreb, 1874. Tiskom D. Albrechta, 151 str.

LOVRIC, Božo:

Luka Botić, Ciklus soneta. Študija. Samobor, 1905.

MACKENZIE, G. M.:

Pismo Ljudevitu Gaju pisano na njemačkom iz hotela »Zum Kaiser von Oesterreich«, S. A. (Rukopis u Gajevoj korespondenciji.)

Pismo Madame Bedeković, pisano na njemačkom. S. a. (Rukopis)

MACKENZIE, G. M. and A. P. IRBY:

The Turks, the Greeks and the Slavons. Travels in the Slavonic Provinces of Turkey in Europe. London, 1867.

MACUN, I.:

Kratko krasnoslovlje u pjesničtvu. Zagreb, 1852.

MARKOVIĆ, Franjo:

Hrvatska Čitanka za IV. r. gimnazijski. II. izd. Zagreb, 1880. *Hrvatska Čitanka za IV. razr. gim.* III. izdanje, priredio Mirko Divković. Zagreb, 1891.

O životu i radu Stanka Vraza. »Vienac«, 1880., br. 36, str. 570.—595.

O dru. Dimitriji Demeteru kao dramatičaru ilirske dobe. Rad JAZU, 80, 1885., str. 73.—99.

MATOŠ, A. G.:

Ogledi, vidici i putovi. Studije i impresije. (Zadar, 1905.). Zagreb, 1935.

Pismo iz Colognyja, decembar 1898. »Nada«, 1899., br. 1, str. 10.

MAŽURANIĆ, Ivan:

Pjesme. Izdao Vladimir Mažuranić. Zagreb, 1895.

MIJATOVIĆ, Elodie Lanton:

Serbian folk-lore. Popular tales. Ed. with an introduction by W. Denton, London, W. Isbister & Co., 1874., 316 pp.

MILETIĆ, Stjepan:

Hrvatsko glumište, knj. I. i II. (1894.—1899.). Zagreb, 1904.

MILTON, John:

Ray zgublyen. Preveo Ivan Krizmanić, 1827. (Rukopis br. R 3561, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb.)

»MLADOST«, Beč — Zagreb, 1/1898.

MORFILL, William Richard:

The Literature of the Servians and Croats. 1878.

An Essay on the Importance of the Study of the Slavonic Languages. London, 1890.

»NADA«. *Beletristički list* (u rukopisu). Izdaje hrvatsko djaštvo, god. II. 1895., god. III. 1896.—1897. Rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, Zagreb, br. R 4444.

»NADA«. *List za zabavu i pouku.* Split, 1/1883.

»NADA«. *Pouci, zabavi i umjetnosti.* Sarajevo. Urednik Kosta Hörmann, 1/1895.—1901.

NAPPUTJENJA za delotvorno življenje. Iz nimačkoga preveo Ilija Rukavina Ljubački, Terst, 1845., sv. 1.

»NAŠE GORE LIST«. *Zabavno poučni časopis.* Urednik Mijo Krešić, Zagreb, 1861.—1866.

NEMČIĆ-GOSTOVINSKI, Antun:

Putositnice. Zagreb, 1845.

Pjese. Izdao M. Bogović, 1851.

Izabrana djela. (Uredio i uvod napisao M. Šrepel.) 1898.

Putositnice. 3. izd. (Predgovor napisao V. Dukat.) Izd. Hrvatskog izdavaččkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1942., knj. 1. (190 str.), 2. (171 str.) (*Tekstovi i pregledi*, sv. 2., 3.)

»NEVEN«. *Zabavni i poučni list*. Urednik: Mirko Bogović, Zagreb, 1/1852.—7/1858.

NIKOLIĆ, Mihovil:

Uspomene na J. Kozarca. »Savremenik«, 1906., II., str. 245.—247.

»NOVA NADA«. *Zbornik zabave i pouke*. Izdao Teharski VI., knj. I.—III., Zagreb, 1897.—1899.

NOVINE, ILIRSKJE NARODNE. (Utemeljitelj, urednik i izdavač Dr. Ljudevit Gaj.) Zagreb, 1835.—1903.

O B Z O R SPOMEN KNJIGA 1860.—1935. Uredili: Dr. Milivoj Dežman i Dr. Rudolf Maixner. Zagreb, 1936.

OGRIZOVIĆ: dr. Milan:

Pedeset godina Hrv. kazališta (1860.—1910.). Zagreb, 1910.

PASARIĆ, Josip:

Moderni roman. »Vienac«, 1886., br. 3, str. 45.; br. 4, str. 62.; br. 5, str. 78.; br. 6, str. 94.; br. 7, str. 108.; br. 8, str. 123.

PATON, A. A.:

Researches on the Danube and the Adriatic; or, Contributions to the Modern History of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1861. Vols. 2 (1/1861., 446 str., 2/1861., 366 str.). Second edition, London, 1862.

PELLIKO, Silvije:

Toma Morus. Pohrvatio Stj. Horvat. Predgovor M. Krešić (O T. Morusu). Zagreb, 1861.

PEPYS, Samuel:

The Diary 1660—1669. London, 1939—1940. Vol. 1—2. Library, Everyman's, No. 53—54.

PET GODINA HRVATSKOG KAZALISTA, 1909.—1914. Izd. Uprava hrv. zemalj. kazališta, Zagreb, 1914., 41 str.

PETRANOVIĆ, Božidar:

Istoria književnosti poglavitih na svetu naroda od najstarijih vremena do sadašnjega vieka. Novi Sad, 1858.

PETROVIĆ, Ilija M.:

Sekspir u našoj književnosti. »Nova Evropa«, knj. 14., god. 1926., str. 194.

»POBRATIM«. *Zabavan i poučan list za odrasliju mladež*. Urednik Josip Vitanović. Zagreb, 1891.—1897., 1898.—1900.

POLITEO, D.:

Nekoje misli o književnosti na početku vijeka. »Vienac«, 1900., br. 2, str. 26.; br. 3, str. 42.; br. 4, str. 58.; br. 5, str. 75.; br. 6, str. 90.; br. 7, str. 105.; br. 8, str. 120.; br. 9, str. 137.; br. 10, str. 155.; br. 11, str. 170.; br. 12, str. 184.; br. 13, str. 203.

POPE, A.:

The Monster of Ragusa, 1716.

POPOVIĆ, P.:

Iz književnosti. a) *Mletački trgovac*. Beograd, 1926., sv. 1.—3., 4.

POVIJEDNIK. *Sbirka što izvornih, što iz svih evropskih jezika prevedenih romana, novela, pripoviestih...*, itd. Zagreb, Nakl. Vj. i J. Pretnerah, 1864.—1869.

»PRAVDONOSA«. (Ante Kuzmanić). Zadar, 1851.—1852.

»PREPOROD«. *Ilustrovani zabavno-poučni časopis*. A. Harambašić, Zagreb, 1898.—1899.

PRERADOVIĆ, Petar:

Pjesnička Djela. Vjekopis P. Preradovića piše I. Trnski. Zagreb, 1873.

»PROSVJETA«. *List za zabavu, znanost i umjetnost*. Ured. Josip Začeh. Zagreb, 1897.

R., H. R.:

Rambles in Istria, Dalmatia and Montenegro. London, 1875.

RAKOVAC, Dragutin:

Dnevnik. Priopćili E. Laszowski i V. Deželić st. Zagreb, 1922.

RAZLAGA — VINKOVIĆ:

Iskrice. 1851.

REFLECTIONS on the Importance of the Slavonic Languages and Literature in the Present Time. London, 1844.

REPERTOAR Kralj. zem. hrv. kazališta od 14. listop. 1895. do 31. kol. 1910., po statistici Nikole Fallera sastavio Srgjan Tucić.

RESETAROV ZBORNIK (A. Barac: *Kazali*), Dubrovnik, 1931.

ROBERT, Cyprien:

Les Deux Panславismes. Paris, 1847. (Na poleđini prve strane uveza piše: Poslao sam inglezki prievod svoj u Londin 25. Listopada 1866. na putnice Inglezkinje M. Irby i M. Mackenzie. — Veliimir Gaj.)

SABIĆ, Marin:

Narodna književnost i kosmopolitizam. («Glasnik Matice Dalmatinske», Zadar, 4, 1902.)

Realistična književnost i ruski roman. »Vienac«, 1887., br. 31, str. 492., 507., 522.

Literarni utjecaji. »Vienac«, 1897., br. 21, str. 343.

»SAVREMENIK«. *Ljetopis društva hrv. književnika*. Urednik Djuro Šurmin, Zagreb, 1906., 1923.

»SLAVENSKI JUG«. Zagreb, tečaj 2., 1849.

»SLAVONAC«. *Zabavno poučni list*. Ured. i izd. Miroslav Krajević. Požega, 1863.—1865.

»SLOVINAC«. *List za književnost, umjetnost i obrtnost*. Dubrovnik, 1878.—1884.

SMIČIKLAS, T.:

Život i djela Vjekoslava Babukića. Zagreb, 1876.

»SMILJE«. *Zabavno poučni list sa slikama za mladež*. Zagreb, 1882., br. 1.

»SMILJE« — *Vrela. Časopis za mladež*. Zagreb.

»SMOTRA«. *Mjesečnik za opću prosvjetu*. Ur. M. Grlović. Zagreb, 1887.

»SRPSKO-DALMATINSKI MAGAZIN«. Zadar, 1845. i dalje.

»SVIJET«. Urednik Ivan Vončina. Zagreb, 1866.

»SVIJETLO«. *Prilog za kulturu, nauku i umjetnost*. Karlovac, 1884.—1900.

ŠENOA, August:

Pjesme. Izdanje Minerva, Zagreb, 1932. (II. *Prijevod*, III. *Ostavština*.)

ŠOJAT, Olga:

Ljudevit Vukotinović kao književnik. (Doktorska disertacija u rukopisu.) Zagreb, 1947.

SREPEL, Milivoj:

Stanko Vraz, osnivač knjiž. kritike. Prilog za povijest hrv. književnosti. »Vienac«, 1888., br. 33, str. 521.; br. 34, str. 528., 554., 570., 586.; br. 41, str. 651.

ŠTAMPAR, E.:

J. E. Tomić. Zagreb, 1939.

ŠURMIN, Djuro:

Bilješke za Hrvatski preporod. Zagreb, 1902.

Sitni prilozi za hrvatski preporod. Zagreb, 1903.

Hrvatski preporod. Zagreb, 1903.—1904.

TADIĆ, Jorjo:

Promet putnika u Starom Dubrovniku. Knj. 1.: 1790.—1836., knj. 2.: 1836.—1843. Arhiv za turizam, Dubrovnik, 1939.

THACKERAY, W. M.:

Henry Esmond. London, 1852.

TKALAC, Imbro:

Uspomene iz Hrvatske (1749.—1823., 1824.—1843.). Orig. *Jugenderinnerungen aus Kroatien*. (Preveo dr. Josip Ritig. Predgovor i bilješke napisao prof. Stanko Dvoržak.) MH, Zagreb, 1945. (1946.), 320 str.

TKALČEVIĆ-VEBER, A.:

Listovi o Italiji. Zagreb, 1861.

TOMMASEO, Nikola:

Iskrice. Uvod napisao I. Miličević. MH, 4. izd., Zagreb, 1888.

TORBARINA, Josip:

Fragmenti iz neizdanih pisama Lodovica Beccadellija (1555.—1564.). »Dubrovnik«, 1929., br. 9—10.

Italian Influence on the Poets of the Ragusan Republic. London, 1931.

Argosy ili šta engleski rječnik duguje Dubrovniku. »Nova Evropa«, knj. XXVI. (1933.).

TRNSKI, Ivan:

Pjesme. Zagreb, 1842.

Svakolika mu djela, knj. 1. i 2. Zagreb, 1881.—1882.

TURČIĆ, Luka:

O Darwinizmu. Križevci, 1892.

»VELEBIT«. *Zabavnik hrvatske omladine*. Izdalo Djačko društvo »Velebit« u Beču. Zagreb, 1874.

»VIENAC«. *Zabavi i pouci*. Zagreb, 1869.—1903.

VODNIK, Branko:

Petar Preradović. Studija. Zagreb, 1903.

Dr. Franjo Marković. Studija. Zagreb, 1906.

Stanko Vraz. Studija. Zagreb, 1909.

Antun Mihanović. Studija. Zagreb, 1910.

Iz ostavštine Frana Kurelca. Zagreb, 1915.

VRAZ, Stanko:

Korespondencija. (Rukopisi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, br. R 3981 a, b, c.)

Djulabije. Ljubavne ponude za Ljubicu. Zagreb, 1840.

Gusle i Tambure. Različite pesmi. Knjiga prva. Zlatni Prag, 1845.

Djela. U Zagrebu, izd. Matice ilirske (dio 5.). Izd. Matica Hrvatska 1863.—1877. Dio. 1. *Djulabije*. 2. izd., 1863. Dio. 2. *Glasi iz dubrave žerovinske i Gusle i Tambure*. 2. izd., 1864. Dio. 3. *Razlike pjesme (izvorne pjesme)*, 1866. Dio 4. *Razlike pjesme. Prevodi*, 1868. Dio. 5. *Pjesme, pabirci, proza i pisma*, 1877.

Izabrane pjesme. Izdanje MH, Zagreb, 1880. (Predgovor Franje Markovića.)

Izabrane pjesme. Predgovor: Dr. D. Grdenić. O životu i radu St. Vraza. Naši pjesnici, sv. 8, Zagreb, 1924.

VUKELIĆ, Lavoslav:

Književno cvieće. Pribrao B. Budisavljević, Zagreb, 1882.

WEDDINGEN, Otto:

Lord Byron's Einfluss auf die europäischen Literaturen der Neuzeit. Hannover, 1884.

WINGFIELD, W. F.:

A Tour in Dalmatia. London, 1859.

WOLLMANN, Frank:

Srbochorvatské drama. Přehled vývoje do války. Bratislava, 1924. (Spisy filosofické fakulty Univ. Komenského č. 5.)

»ZORA DALMATINSKA«. Zadar, I/1844., II/1845.

»ZORA«. Jugosl. zabavnik, od Radosl. Rasloga i Iv. Vinkovića. U Gradcu, 1852.

»ZVIJEZDA«. Književni list za prosvjetu i poduku. (Uredio Sundečić.) Zadar, I/1863.

»ZVONIMIR — KOLEDAR«. Zagreb, 1887., 1888., 1895., 1896., 1899.

»ŽIVOT«. Mjesečna smotra za književnost i umjetnost. Ured. Milivoj Dežman. Zagreb, 1/1900.

SHAKESPEARE U HRVATSKOJ U XIX. STOLJEĆU

1.

Iako je Shakespeare za života u engleskim kazalištima kod šire publike imao golemih uspjeha, ipak je uži krug »učenih« suvremenika priznavao njegovu vrijednost samo djelomice. Za vrijeme puritanske vlade, koja je godine 1642. obustavila kazališna prikazivanja, a time indirektno uništila kazalište za široku publiku, Shakespeare je za manje od dva desetljeća bio gotovo potpuno zaboravljen. Uspostavom mo-

---

¹ To je naslov posebnog poglavlja u mojoj doktorskoj disertaciji *Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u 19. stoljeću*, koju sam dovršio potkraj god. 1947. Kad sam morao objaviti ulomak iz disertacije radi stjecanja naslova doktora filozofije, odabrao sam baš to poglavlje jer se po svojoj dužini i zaokruženosti materije moglo najbolje tiskati kao knjižica od 16 strana. U vlastitoj nakladi otisnuo sam 200 primjeraka pod naslovom *Shakespeare i Hrvati u 19. stoljeću* (Zagreb, 1948., 16 str.). Od te naklade Sveučilište je 100 komada razaslalo svim ustanovama i knjižnicama u zemlji koje su po svom djelovanju bile zainteresirane. Kad je moj pokušaj da se taj ulomak tiska kao članak u jednom časopisu u Zagrebu i tako postane pristupačan široj čitateljskoj publici propao, »Slavistična revija«, u Ljubljani objavila ga je na slovenskom (II, 3—4, Ljubljana, 1949., str. 306.—317.). Na engleskom sam u dva navrata objavio rezultate svojih istraživanja o poznavanju Shakespearea u Hrvatskoj. U podužem članku *Anglo-Croatian Literary Relations in the 19th Century*,

narhije (1660.) promijenila se struktura kazališta i kazališne publike. Shakespearea tada obnavljaju, ali u preradbama koje se prilagođuju ukusu i nazorima glavne kazališne publike — aristokracije. U to se vrijeme npr. daje *Kralj Lear* u preradbi Nahuma Tatea, koji je unio sretan vršetak drame.

Tek u XVIII. stoljeću počinju Shakespearea slaviti kao prvoga engleskoga pjesnika. To znači ujedno i početak šekspirologije u Engleskoj: skupljaju se biografski podaci o Shakespeareu, studiraju se njegovi tekstovi i djela se popraćuju komentarima. U to isto vrijeme počela su Shakespeareova djela prodirati i u druge zemlje. U Francuskoj su se tada pojavili prvi prijevodi i preradbe; poznate su preradbe J. F. Ducisa, koji je također (kao i engleski preradivači) izbacio sve vulgarnosti.

U Rusiji se Shakespeare prvi put pojavio godine 1748., »u izmijenjenom vidu« u Sumarokovljevoj tragediji *Hamlet*, a prvi je prijevod izišao god. 1772. u časopisu *Večer*. Tu je tiskan prijevod posljednjeg monologa iz *Romea*. Prvi ruski prijevodi kompletnih Shakespeareovih drama bili su prijevodi francuskih preradaba. Tek tridesetih godina XIX. sto-

---

koji je objavila londonska znanstvena revija »The Slavonic... Review« (XXXII, 78, London, 1953., str. 92.—107.), iznio sam većinu dodira što su ih hrvatski pisci imali sa Shakespeareom u tijeku XIX. stoljeća. U povodu 400. obljetnice Shakespeareova rođenja u broju časopisa »Studia Romanica et Anglicana Zagrabien-sia« koji je posvećen toj obljetnici objavio sam dva priloga: »Shakespeare in Croatia (SRAŽ, 17—18, 1964., str. 3.—19.) i »Shakespeare in Croatia: An Annotated Bibliography«, (*ibid.*, str. 73.—101.). U oba ta priloga proširio sam period obradbe i na XX. stoljeće. Kao član dopisnik američkog društva *The Shakespeare Association of America* prilagao sam od 1952. do 1964. Shakespeareovoj bibliografiji materijale iz cijele Jugoslavije (»Shakespeare Quarterly«, New York, IV—XV). I na kraju, dao sam svoj prilog »Shakespeare kod Hrvata« u *Enciklopediji Jugoslavije* (knj. 7., Zagreb, 1968., str. 192.—193.). Sav taj svoj rad na obradbi Shakespearea u Hrvatskoj, koji sam započeo god. 1940. u sklopu svoga rada na doktorskoj disertaciji, sažeo sam u ovom članku. Ipak članak kao cjelina osniva se na poglavlju pod gornjim naslovom moje doktorske disertacije, koja je do danas kao cjelina ostala u rukopisu, ali mi je služila kao nepresušni izvor za sve moje radove iz tog područja. Međutim, djelo koje I. Hergešić citira u svojoj knjizi *Shakespeare, Molière, Goethe* (Zora, Zagreb, 1957.), pod imenom R. Filipović: *Shakespeare u Hrvata u 19. stoljeću* na str. 50. (bilješka 30) i: *Shakespeare u Hrvata* (1948.) na str. 55. (bilješka 36) ne postoji. Taj mu se naslov valjda potkrao u njegovim »nesređenim podacima« iz toga područja.

ljeća Shakespeareov tekst odnosi pobjedu nad preradbama; 1841. počinju izlaziti prijevodi Shakespearea od N. Kečera, koji je u prozi preveo sva Shakespeareova djela.

Shakespeare je u XVIII. stoljeću prodro i u Njemačku, gdje su njegovi glavni štovatelji Wieland, Lessing i Goethe. Ali i u Njemačkoj se Shakespeare vrlo dugo prikazivao u preradbama, kojih je bilo vrlo mnogo. Te su preradbe koji-put nagrdivale Shakespeareova djela; u njima je ostajalo vrlo malo od originala i njegove književne ljepote. One su preplavile njemačka i austrijska kazališta, pa su otuda prešle i u Hrvatsku, gdje su dugo bile jedini tekstovi za kazališne predstave.

2.

Kazališni život Hrvatske potkraj XVIII. i na početku XIX. stoljeća, koliko je uopće postojao, bio je usko vezan s predstavama na njemačkom jeziku. Stanovitu ulogu u formiranju hrvatskoga kazališnog života odigrale su privatne pozornice. Uz njih su vezana i prva prikazivanja Shakespeareovih drama u Hrvatskoj, ali su to bile njemačke preradbe.

U potrazi za prvim izvedbama Shakespeareovih drama u Hrvatskoj neki autori citiraju djela koja nemaju gotovo ništa zajedničko sa Shakespeareom. Jedina veza koju pronalaze sastoji se ili u imenu autora ili u nevažnim elementima koji dopuštaju neko vrlo maglovito povezivanje. Tako se kao prva izvedba jedne Shakespeareove drame na njemačkom spominje izvedba iz god. 1785. koja se po sadržaju može donekle povezati s *Ukroćenom goropadnicom*.

Pokušaj da se prvom predstavom na hrvatskom proglasi hrvatski prijevod jedne njemačke preradbe, u čijem naslovu stoji da je napisana »nach Shakespear« (po Shakespeareu) ostaje neuspješan jer se po svom sadržaju ta drama ne može povezati ni s jednom Shakespeareovom dramom. Ostaje jedino pretpostavka da je strani autor dodao »nach Shakespear« da bi svoje djelo bolje reklamirao.² Tek na početku XIX. stoljeća izvode se njemačke preradbe nekih Shakespeareovih drama, koje su nešto bliže Shakespeareu po naslovu i sadržaju, iako još uvijek daleko od pravoga Shakespearea.

---

² Nikola Andrić: *Izvori starih kajkavskih drama. Rad JAZU*, Zagreb, 1901., knj. 146. Vidi i: Ivo Hergešić, *Shakespeare, Molière, Goethe*. Književno-kazališne studije, Zagreb, 1957., str. 27.

Na privatnoj pozornici Johanna baruna Kulmera³ davali su se *Macbeth* (14. siječnja 1804.) i *Koriolan* (12. travnja 1804.).

Povremena gostovanja njemačkih kazališnih družina pružala su priliku zagrebačkom općinstvu da na njemačkom jeziku upozna i druge Shakespeareove drame. Tako su u palači grofa Amadea njemačke družine prikazivale tragedije *Hamlet* (11. svibnja 1826.), *Otelo*, *Kralj Lear* i druge (između 1826. i 1832.).⁴

Međutim, sve je to ostalo ograničeno na uži krug i nije imalo većega značenja ni širega utjecaja na razvitak hrvatskoga kulturnog i književnog života u prvoj polovini XIX. stoljeća. Ove njemačke izvedbe nisu uopće našle odraza u mladoj književnoj generaciji ilirskog pokreta. Prošlo je nakon toga mnogo godina dok se Shakespeareovo ime pojavilo na hrvatskom repertoaru našeg kazališta (1841.). I ovaj put bilo je to samo ime, a od književnog djela i Shakespeareova duha nije u tim skraćenim prerađabama ostalo ništa.

Ta je praznina ipak popunjena stanovitim bilješkama o Shakespeareu u tisku, premda se ne dobiva dojam da je to dvoje međusobno povezano. Ilirci su svoje veze sa Shakespeareom izgrađivali vrlo sporo.

3.

Među najranije podatke o Shakespeareovu imenu ide svakako bilješka u Krizmanićevu prijevodu Miltonova *Izgubljenog raja*⁵ iz godine 1827. U *Objašnjenjima*, koja je Krizmanić dodao svome prijevodu (str. 196. rukopisa), objašnjava on riječ *Ariel* i spominje »glasovitog englijanskog pesnika Shakespeara«. Krizmanić je sigurno bio jedan od prvih književnika u Hrvatskoj koji je Shakespearea dobro pozna-

³ Lunaček: *Grada za povijest Hrvatskog kazališta*, »Obzor«, 63/1922., br. 236.

⁴ Ogrizović: *Pedeset godina Hrvatskog kazališta*, Zagreb, 1910., Blanka Breyer: *Das deutsche Theater in Zagreb (1780—1840)*, Zagreb, 1938.

⁵ RAY ZGUBLYEN. — *Pripovezt*, — zkladno zvezanem Govorenem vu dvanajztech Knigah izpiszana — Po — Ivanu Miltonu. — *Iz Anglianzkoga — na Horvatzki Jezik — prenesena — 1827.* Rukopis br. R 3561 u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Krizmanić je izradio prijevod po *Paradise lost: a poem in twelve Books, (sic!) written by John Milton: a new edition carefully corrected: Alterburg 1783.*

Thundra
Tenje Kronjuica polag
Jan Speara
nj glasovitijega Dramaticnoga
Bismenida, od 1584 do 1616 Eivlucga.
iz Anglianskoga.
Romeo and Julich: Nürnberg and new
York printed and published by Frederic
Campe and Comp. in 12 pag. 20 segg.
u Horvatzki prenesena
1836
Stylo minimum soluto dein etiam ligato.

J. Krizmanić

Naslovna strana rukopisa Krizmanićeva prijevoda ulomka o QUEEN MAB iz Shakespeareove drame ROMEO I JULIJA

vao i njegova djela čitao u originalu. On nam je ostavio prvi hrvatski prijevod Shakespearea, doduše u rukopisu, ali znamenit zbog toga što je rađen po izvorniku. To je odlomak o *Queen Mab* iz *Romea i Julije* (čin I., prizor 4.) pod naslovom *Flundra Senje zrokujuća polag Šakspeara najglasovitijega Dramatickoga Pismenika, od 1564. do 1616. živučega iz Anglianskoga: Romeo and Juliet: Nürnberg and new York... u horvatsko prenešena 1836...⁶*

Taj je Krizmanićev rad zbog toga važan što je Krizmanić prvi pisac u Hrvatskoj koji spominje Shakespeareovo ime i prevodi njegova djela; znamenit je to više što se u »Danici« Shakespeareovo ime spominje tek 1837.⁷ i to samo toliko da je Shakespeare bio sin mesara. Dvije godine poslije nepoznati pisac spominje tek toliko da je ono što je »Shakespeareov veliki duh stvorio upravo vlastitost Engleza...«⁸

4.

Iako su Shakespearea četrdesetih godina u ilirskom tisku vrlo malo spominjali, a još manje prevodili, ipak je on bio predmetom privatnoga interesa i studija naših iliraca. Zato je najbolji dokaz njihova korespondencija. Iz nje doznajemo da su Vraz i Trstenjak, u društvu s Jakobom Šokličem, čitali Shakespearea u originalu, i da je Vraz prvi citirao *Hamletove* stihove na engleskom već 1840.⁹, što znači da je u to vrijeme Shakespearea već dobro poznao. I Ljudevit Vukotinović zabilježio je¹⁰ da je Vraz čitao Shakespearea u originalu. Imbro Tkalac također je već četrdesetih godina čitao Shakespearea. To je na njemu ostavilo dubok trag, jer po-

⁶ Rukopis br. R 3151 u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

⁷ *Rod i starost glasovitih Europejaca*, »Danica«, 3/1837., br. 10. Ivan Mažuranić (?)

⁸ *O načinu, kojim se narodnost i kod obladanih naroda sačuvati može*, »Danica«, 5/1839., br. 43.

⁹ Vrazovo pismo Rakovcu (Zagreb, 30. siječnja 1840.) u kojem citira dva stiha iz Shakespearea. Vraz je zapravo promijenio originalne stihove:

*There are more things in heaven and earth,
Than are dreamt of in your philosophy*

u:

*There are more things in heaven and earth,
Than are dreamt of in our philosophy.*

¹⁰ »Hrvatski svjetozor«, 2/1878., br. 38, str. 298.

slije piše da mu se »onako s Homerom, Sofoklom, Shakespeareom i Goetheom u glavi i na usnama nije moglo svidati tepanje književnosti, koja je stajala u prvoj djetinjoj dobi.«¹¹

U to vrijeme pada i prva hrvatska izvedba Shakespearea, tj. njegove drame *Romeo i Julija*, koja je doduše samo po imenu Shakespeareova. To je Demetrov prijevod vrlo slobodne njemačke preradbe Weissove. U povodu premijere zagrebački časopis na njemačkom jeziku »Croatia«, (br. 34 od 23. studenoga 1841.) piše: »Tečajem prošlog tjedna bila je u korist svih članova ilirske narodne družine po prvi a ujedno i posljednji put izvedena tragedija u 3 čina *Romeo i Julija*. Predstava je doživjela velik posjet a također i živahno odobravanje. Moramo požaliti, što prijevod nije bio načinjen prema originalu velikog Britanca, već prema jednoj njemačkoj — travestiji (da se tako izrazimo) staroga Weisssea, te je tako nastala tragedija, koja nije ni za jedno slovo bolja od onih kojekakvih talijanskih libreta, kakve su Bellini i Vaccai travestirali u glazbu. U ovoj siromašnoj preradbi čini pohvalan izuzetak samo prizor u grobnici, jer ga je preradio sam g. dr. Demeter, i to prema Shakespeareu, koji je zaslužio ovakav rad pun ljubavi za svoju prekrasnu veronsku ljubavnu priču.«¹²

Koliki je bio Demetrov smisao za Shakespearea, vidimo i po tome što je u tom prijevodu scenu iz grobnice približio Shakespeareovu originalu. Ovu je Shakespeareovu dramu Demeter očito zavolio, jer je citira i u svojem *Grobničkom polju*.¹³ Nekoliko godina poslije govori o toj tragediji i o Shakespeareu Antun Nemčić u *Putositnicama*, pa tu spominje još dvije Shakespeareove drame, *Mletačkog trgovca* i *Otela*, te iznosi neke biografske podatke o Shakespeareu.¹⁴

I ostali, danas manje poznati književnici četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća čitali su i citirali Shake-

¹¹ »Obzor«, 65/1924., br. 118.

¹² Sl. Batušić: *Prva preradba Shakespearea u zagrebačkom kazalištu*, »Kazališni list«, 1946.—47., br. 41.

¹³ *Pepeo kosti ljubovnika od Verone*, »Kolo«, 1/1842., str. 23. Ovaj stih objašnjen je u *Grobničkom polju* bilješkom: »Tragična ljubav Romea i Julije... svemu je svijetu poznata iz Shakespeareove divne tragedije.« I u *Teuti* ima više šekspirovskih reminiscencija. Franjo Marković uspoređivao je pojedina mjesta iz *Teute* sa Shakespeareovim *Rikardom II.* i *Julijem Cezarom* (*Rad JAZU*, knjiga 80.). Vladoje Dukat pisao je o šekspirskim reminiscencijama u Demetrovoj *Teuti* (»Školski vjesnik«, 1900.).

¹⁴ A. Nemčić: *Putositnice*, 1845., str. 225., 285., 291.

spearea.¹⁵ U »Danica« susrećemo Shakespeareovo ime u različitim prilikama: kad pišu o vrijednosti prvotiska neke Shakespeareove drame,¹⁶ o domaćim knjižnicama u Engleskoj,¹⁷ o francuskoj književnosti¹⁸ itd.

Razlozi zbog kojih je interes za Shakespearea ojačao mogu biti različiti. Udio u tome imala je sigurno i djelatnost slavenskih naroda na tom polju. »Danica« potanje prikazuje prijevode Shakespeareovih drama na ruski,¹⁹ a »Kolo« tiska pismo P. Dubrovskoga o Shakespeareovim prijevodima na ruski²⁰ i pismo K. VI. Zappa o prijevodima na poljski. Ova aktivnost Rusa i Poljaka mogla je dati stanovit poticaj našim književnicima da počnu prevoditi Shakespeareova djela.

Urednik »Kola« (Stanko Vraz) dao je uz bosansku pučku pripovijetku *Dram jezika* vrlo zanimljivu bilješku, koja pokazuje da mu je Shakespeareova komedija *Mletački trgovac* bila dobro poznata. On veli: »Za čudo nam je, što uzdržava zgodu jednu, koju je umnosni Englez Shakespeare proslavio opisavši je živim bojama u svojoj glasovitoj drami *The Merchant of Venice*.«²¹

Slijedimo li književnu djelatnost naših pisaca oko polovine XIX. stoljeća, nalazimo nove dokaze Shakespeareove popularnosti u Hrvatskoj. Shakespeare se citira u najrazličitijim prigodama,²² njegovi se stihovi često uzimaju kao *motto* i na hrvatskom²³ i na engleskom,²⁴ spominju se nove studije o njemu,²⁵ piše se o zanimljivim pojedinostima iz

¹⁵ Šporer je čitao Shakespearea u vrijeme kada je pisao svoje drame (Ilešić o Šporeru. *Rad JAZU*, knj. 218.). Robert Zlatarović u svom članku *Prispodoba među pravom i krivom prosvjetom* (»Danica«, 9/1843., br. 13) citira dva stiha iz *Hamleta*.

¹⁶ »Danica«, 11/1845., br. 4.

¹⁷ »Danica«, 11/1845., br. 34.

¹⁸ »Danica«, 12/1846., br. 31.

¹⁹ »Danica«, 7/1841., br. 47.

²⁰ »Kolo«, 3/1843., str. 111.

²¹ »Kolo«, 6/1847. (Usp. J. Pasarić: *Hrvatska narodna šala*, I, str. IX.—XII., Matica hrvatska, 1923.).

²² I. Macun u svojem djelu *Kratko krasnoslovlje o pjesništvu* (1852.) navodi Shakespearea kao primjer za nepoštivanje triju jedinstava u drami.

²³ *Imna Padšim 29. srpnja* (»Danica«, 14/1848., br. 32) ima *motto* iz *Macbetha*.

²⁴ *Imen-dan* (»Danica«, 1849., br. 6) ima kao *motto* 3 stiha u originalu iz *Romea i Julije*.

²⁵ »Neven«, 1/1852., br. 4 i br. 29 o Guizotovu djelu *Shakespeare i njegov vijek*.

njegova života²⁶ itd. Shakespeare je polovicom XIX. stoljeća već dobro poznat, njegova se djela čitaju, o njima se piše i raspravlja s mnogo više znanja nego prije. Vrijednu potvrdu za to nalazimo u Nemčića, koji godine 1845. kaže: »Sto će mi počitatelji velikog Shakespearea, ak s njegovimi vitezi ne počnem.«²⁷ To je jasan dokaz da je u Hrvatskoj u to vrijeme bilo mnogo štovatelja Shakespearea.

Shakespeare se vjerojatno nalazio među piscima koje su pobratimi Bogović i Nemčić proučavali u Moslavini i Koprivnici. To dokazuje i potanja analiza Bogovićeve djela.²⁸

Pedesetih godina o Shakespeareovim se djelima piše s još više poznavanja: analizira se sadržaj njegovih drama,²⁹ i one se uzimaju kao primjer u člancima općenita sadržaja.³⁰ Ivan Macun citira Shakespearea u svojoj teoriji književnosti kao jednoga od onih dramatičara koji se ne drže pravila o jedinstvu mjesta i vremena (... »noviji pjesnici, osobito Shakespeare niti ne misle na djetinjnski taj pedantizam.«)³¹

5.

Dok je u književnim krugovima oko »Kola«, »Nevena« i »Danice« Shakespeare tako dobro poznat, i dok njegova djela ulaze u sklop književne kulture naših pisaca ilirske ere, on se ne pojavljuje u kazalištu u Zagrebu,³² a njegova se djela u to vrijeme ne prevode. Jedina je iznimka Antun Kazali

²⁶ »Neven«, 2/1853., br. 10 i br. 13 o smrti Shakespeareovoj i nekom njegovu rukopisu.

²⁷ A. Nemčić: *Putositnice*, 1845.

²⁸ Franjo Marković uspoređuje Bogovićeve *Stjepana s Julijem Cezarom* (*Rad JAZU*, knj. 33.), a Dukat upoređuje *Stjepana s Macbethom* i *Rikardom III.* (»Školski vjesnik«, 1905.). A. Barac zaključuje da to nisu samo sličnosti i utjecaji Shakespearea na Bogovića, nego da je Bogović u *Stjepanu* namjerno htio dati našega *Macbetha* (A. Barac: *Bogović, Rad JAZU*, knj. 245., Zagreb, 1933.).

²⁹ *Istinita pripovijest o Romeu i Juliji* (»Neven«, 1853., br. 16).

³⁰ J. Jurković u svom članku *Basne* (»Danica«, 1853., br. 10—13) pokazuje da dobro poznaje *Mletačkog trgovca*, a recenzent »Nevena« (1858., br. 14) konstatira da je nova drama Matije Bana po sadržaju slična *Romeu i Juliji*.

³¹ III. Dio dramatični. *Kratko krasnoslovlje o pjesništvu*. Zagreb, 1852.

³² Potkraj 1853. Zagrepčani su imali prilike vidjeti Shakespeareova *Otela* na njemačkom u interpretaciji Johna Aldrigea.

iz Dubrovnika, koji je prvi u Hrvatskoj prevodio Shakespearea s originala i u neskrtačenom obliku. On je preveo dvije drame, *Kralja Leara* (god. 1844.) i *Julija Cezara* (god. 1853.). Prva je ostala u rukopisu sve do god. 1968., kada je taj prijevod kritički obradila i tiskala u svojoj disertaciji dr. Vidosava Janković.³³ Drugi je prijevod objavljen u dubrovačkom časopisu »Slovinac«,³⁴ ali se u kazalištu nije prikazivao. Značenje toga Kazalijeva rada utoliko je veće što je to prvi prijevod jedne kompletne Shakespeareove drame s engleskog originala (njemačka preradba *Romea i Julije*, prikazivana 1841., nije zadržala od Shakespeareova originala gotovo ništa, a druga kompletna Shakespeareova drama, prevedena na hrvatski *Julio Cezar*, opet je samo preradba).³⁵ U Hrvatskom se kazalištu Shakespeare prikazivao u boljoj i cjelovitoj preradbi tek godine 1863., kada se davala *Ljubav sve može ili Ukročena tvrdokornica* u prijevodu Špire Dimitrovića. Ta je izvedba svakako bila bolja i bliža originalu nego *Romeo i Julija*.

Nakon ove prve izvedbe slijedili su prijevodi ostalih drama, jer je prevodilaca bilo mnogo. Ovi doduše nisu prevodili s originala. To su bile Dingelstedtove adaptacije Shakespeareovih drama za modernu pozornicu prevedene s njemačkog. Tako šezdesetih godina imamo tri prijevoda *Mletačkog trgovca*,³⁶ ali sva tri su prevedena po njemačkim preradbama.

Shakespeare se udomaćio u zagrebačkom kazalištu šezdesetih godina prošlog stoljeća, kad su se njegove drame izvodile redovito svake sezone. Broj predstava nije rastao postupno, nego je bio jedne godine veći, a druge manji. Zagrebačka kazališna publika nije u to vrijeme shvatila Shakespearea, niti ga je primila onako kako je uprava očekivala. Zato recenzent »Narodnih novina« sa žaljenjem konstatira da »općinstvo ne cijeni, kako bi trebalo, pravu dramatičku

umjetnost... njemu se ljube više štokakve lakrdije, nego najizvrstnija djela Shakespeara ili Schillera«.³⁷ Ali to nije znatno utjecalo na daljnje izvođenje Shakespearea u kazalištu.

6.

Shakespeare je zauzeo šezdesetih godina istaknuto mjesto u književnom interesu i mnogih drugih, poznatih i nepoznatih, većih i manjih hrvatskih pisaca. Naši časopisi neprestano donose bilješke, prijevode i osvрте na Shakespearea i njegova djela. Njegovo je ime zastupano gotovo u svim godištim naših časopisa i novina druge polovine XIX. stoljeća. Pojedinci ga čitaju, s više ili manje oduševljenja, citiraju ga u svojim djelima, nadahnjuju se njegovim mislima i stihovima.

Vraz je nekoliko puta dokazao svoju naklonost prema Shakespeareu citirajući više puta *Hamleta*.³⁸ Velimir Gaj ne zaostaje za Vrazom, jer i on citira Shakespearea i govori o njegovim karakteristikama.³⁹ L. Svilović, pišući o tragediji uopće, uspoređuje Shakespearea s Voltaireom i Alfierijem.⁴⁰ B. Lorković u svojoj dužoj pripovijesti *Ispovijest*⁴¹ stavlja u usta glavnim likovima engleski tekst iz Shakespearea. Izidor Kršnjavi, pišući *Listove o praktičnoj filozofiji*,⁴² govori o Shakespeareovu *Kralju Rikardu*.

August Šenoa, kao velik štovatelj i poznavalac Shakespearea, učinio je korak dalje: preveo je jedan njegov sonet, *Nauk mladoženji*,⁴³ i dvije drame, *Mnogo vike* i *Romea i Juliju*.⁴⁴ Prva je izvedena u kazalištu 1868., a druga 1870. I Šenoa je, kao i njegovi preteče, prevodio Shakespearea s njemačkoga, iz Vossovih preradaba, koje se odlikuju time što ne odstupaju mnogo od originala. Šenoa je započeo prevoditi *Kralja Leara* i *Ljetni san*, kako je on nazvao *San Ivanjske*

³⁷ »Narodne novine«, 1864., br. 15.

³⁸ *Gusle i tambure*, 1864. Bilješka uz pjesmu *Nepozvani*: »...mi opet s Hamletom uzviknuti moramo...«

³⁹ Stihove na engleskom iz Shakespearea stavio je kao motto članku *Historički aforizmi* (»Danica«, 1865., br. 13 i 33), a u *Zemljopisnim vijestima o Bosni i Hercegovini* (»Danica«, 1886., br. 11) citira Shakespearea unutar teksta. — V. Gaj (*Turgenjev i Zapadna Evropa*, »Danica«, 1866., br. 28 i 33) spominje Cordeiju i Lady Macbeth.

⁴⁰ »Glasnik Dalmatinski«, 1864., br. 81.

⁴¹ »Dragoljub«, 2/1868., br. 33, 34.

⁴² »Dragoljub«, 2/1868., br. 32.

⁴³ »Naše gore list«, 2/1862., br. 32, str. 254.

⁴⁴ Obje su tiskane kao knjige: prva 1873., druga 1883.

³³ P. A. Kazali kao književnik i prevodilac *Šekspirova »Kralja Lira«*, Beograd, 1968., Filološki fakultet, Monografije, knj. XVIII., 238 str.

³⁴ *Jul Cezar*, Dještvo W. Shakespear'a, ponašio A. Kazali. »Slovinac«, 3/1880., br. 19—23.

³⁵ *Julio Cezar*, po njemačkom preveo Špiro Dimitrović, Zagreb, 1860.

³⁶ Prvi je prijevod od nepoznatog prevoditelja iz god. 1863., drugi od Šporera 1867. i treći od Jovana Petrovića također iz 1867. Ovaj treći izveden je u kazalištu.

noći, ali su oba prijevoda ostala nedovršena.⁴⁵ Svoje široko poznavanje i razumijevanje Shakespearea pokazao je Šenoa u kazališnim izvještajima, u članku *O hrvatskom kazalištu*^{45a} i prikazu *William Shakespeare*.⁴⁶

Prevođenje Shakespeareovih drama kazalište je poticalo raspisom »Natječaja za dramatička djela«, u kojem se točka 5. odnosi na prijevod klasičnih komada Schillerovih, Shakespeareovih, Goetheovih i dr. Osim do tada izvođenih predstava daje se premijera njemačke preradbe *Macbetha* (1871.) u prijevodu Dimitrija Demetra, *Otela* (1875.) u prijevodu P. Branija i *Veselih žena* (1876.) u novom prijevodu J. E. Tomića.

S ostalim Shakespeareovim pjesničkim radom upoznao je našu čitateljsku publiku »Vienac«, gdje je Trnski preveo šest,⁴⁷ a Becić jedan Shakespeareov sonet.⁴⁸ I u ovom razdoblju Shakespeareova se djela spominju u mnogim prilikama, citiraju se njegovi stihovi, a to je jedan dokaz više da je njegova popularnost u Hrvatskoj u to doba rasla.

U svom sastavku *Pustolovine*⁴⁹ Ilija Šumečanin spominje Shakespearea i njegove drame *Hamlet* i *Mletački trgovac*. Pisac uvodnog članka *Hrvatska drama*⁵⁰ opširno raspravlja o Shakespeareu i njegovim djelima, a neki »A. P.« pišući *O hrvatskom romanu*,⁵¹ među ostalim piscima spominje i Shakespearea. Pisac književnih ocjena »Slovinca«⁵² poznaje u tančine Shakespeareova *Mletačkog trgovca* i citira primjere gdje Shakespeare govori o vrsti dubrovačkog broda *argosy*.

7.

Mnogi su istaknuti hrvatski pisci još u mladosti čitali Shakespeareova djela i na njima izgrađivali svoje nazore na život. Oni su to izrazili na različite načine: neki u svojoj ko-

⁴⁵ Podatke o Šenoinu prevođenju ovih Shakespeareovih djela dugujem pokojnom Milanu Šenoi, u čijem su vlasništvu bili rukopisi tih prijevoda.

^{45a} »Pozor«, 1866., br. 242, 243, 244, 245, 247, 250, 253, 254, 256.

⁴⁶ »Vienac«, 1876., br. 41, 42.

⁴⁷ »Vienac«, 1873., br. 47, 48, 49.

⁴⁸ »Vienac«, 1882., br. 26.

⁴⁹ »Velebit«, Zabavnik hrvatske omladine u Beču, 1874., str. 161.

⁵⁰ »Hrvatski svjetozor«, 1877., br. 3.

⁵¹ »Hrvatski svjetozor«, 1878., br. 1.

⁵² »Slovinac«, 1/1878., br. 5.

respondenciji, neki u svojim bilješkama, a neki su to izrije-
kom naglasili u svojim autobiografijama. Janko Jurković
dobro poznaje Shakespeareova *Mletačkog trgovca*, što se
jasno vidi iz njegova članka *Basne*.⁵³ On je nedvojbeno čitao
i *Hamleta*, i dobro ga poznao, jer je ta Shakespeareova
drama ostavila vrlo jak trag u njegovoj pripovijesti *Razore-
ni ideal*.⁵⁴

Josip Kozarac je kao đak u gimnaziji »imao sreću« da su
mu Shakespearea prikazali s prave strane. To je učinio nje-
gov profesor Pero Brašnić. »Ženijalan taj čovjek«, veli Ko-
zarac,⁵⁵ »orisao nam je divotu... Shakespeareovih djela tako
sjajnim bojama, da smo u jedan mah postali svi, bud potaj-
ni, bud javni stihotvorci.« U Beču mu se, kaže dalje Kozarac
u *Autobiografiji*, otvorio novi svijet: »Shakespeare i Mo-
lière ležali su na mom stolu.« Shakespeare je odigrao znatnu
ulogu u formiranju književne ličnosti Josipa Kozarca. On
sam kaže da »mu je bilo često dosta da pročita dvadeset do
trideset stihova iz kojega god njegova (Shakespeareova) dje-
la, pa je poslije toga mogao pisati«.⁵⁶

Kranjčević je već u mladim danima u Senju čitao *Romea
i Juliju*, a u njegovoj knjižnici u Sarajevu nalazila su se go-
tovo sva poznatija Shakespeareova djela.⁵⁷ U Kranjčeviće-
voj književnoj ostavštini sačuvao se prijevod odlomka iz
Julija Cezara (čin III., prizor 2.).⁵⁸

Ante Kovačić osobito je volio čitati Shakespearea,⁵⁹ a si-
gurno ga je dobro poznao i Kumičić, jer je u njegovoj
knjižnici bio zastupan brojnim dramama. Otac Vladimira
Nazora cijeli je život čitao Shakespearea u originalu,⁶⁰ a sina
je učio engleski kad je bio još dječak, te mu čitao, tumačio
i prevodio Shakespeareova djela. Vladimir je kao šesnaest-

⁵³ »Danica«, 1853., br. 10, 11, 13.

⁵⁴ Scena na groblju u Jurkovića očita je imitacija Shake-
speareove scene s grobarima u *Hamletu*.

⁵⁵ J. Kozarac: *Autobiografija*. Pismo D. N. Plavšiću. »Život«,
1/1900., br. 1.

⁵⁶ M. Nikolić: *Uspomene na J. Kozarca*, »Savremenik«, 1/1906.,
str. 245.

⁵⁷ V. Čorović: *Lektira S. S. Kranjčevića, Građa za povijest
književnosti JAZU*, 1927., br. 10, str. 1.—100.

⁵⁸ »Behar«, 1909—1910., br. 5.

⁵⁹ Krešimir Kovačić: *O Anti Kovačiću*, »Savremenik«, 1920.,
str. 24.

⁶⁰ »Obzor«, 58/1917., br. 157.

godišnji dječak pod utjecajem Shakespeareovih istoimenih drama napisao pjesme *Kralj Lear*, *Julija* i *Macbeth*.⁶¹ I poslije Nazor je ostao štovateljem Shakespearea,⁶² pa su mu njegova djela — uz Danteova — ležala na stolu. Kad mu se, veli on sam,⁶³ koja strana izvanredno svidjela, nije imao mira dok je nije preveo.

Osobito je bio zanimljiv odnos Lavoslava Vukelića prema Shakespeareu. Njegov je interes za Shakespearea bio tako jak da je počeo učiti engleski kako bi ga mogao čitati u originalu i osjetiti svu ljepotu njegova književnog djela. Kao student u Beču čitao ga je noć na noć, a poslije, kada je naučio engleski jezik toliko da je mogao čitati u originalu, on je s osobitim užtkom i dva puta pročitao *Hamleta*. Prva knjiga koju je nabavio za svoju knjižnicu bila je jedna Shakespeareova drama. U njegovoj književnoj ostavštini nalazi se prijevod jednog odlomka iz *Kralja Leara*.⁶⁴

8.

U repertoaru Hrvatskog kazališta osamdesetih godina nalazi se obilje Shakespeareovih drama. Tada već izlaze prijevodi njegovih drama kao posebni otisci. Književni osvrti, kritike prijevoda i kazališnih predstava prate svaku izvedbu novouvježbane drame. Piscu tih osvrti i kritika obično su vrlo dobro upućeni u sve pojedinosti o Shakespeareu i njegovu djelu. Osim toga književni časopisi redovito bilježe svako novo izdanje prijevoda Shakespeareovih drama.

God. 1882. izvedena je Shakespeareova tragedija *Kralj Lear* u prijevodu Josipa Miškatovića. U povodu premijere (20. svibnja) napisao je o toj drami poduži članak Janko Ibler u »Vienacu«,⁶⁵ a Grlović u »Narodnim novinama«. ⁶⁶ Slijedeće godine izlaze iz tiska dva prijevoda *Otela*, jedan od Ivana Trnskoga, a drugi od Josipa Karlovića. Ti prijevodi, izašli u jednoj godini, znače velik napredak. Književna je kritika zaobilježila i ocijenila oba. Kritičar splitske »Nade« piše: »Ovo

⁶¹ Pjesme su tiskane u zadarskoj »Iskri«, 1893.—1894.

⁶² Preveo je *Macbetha*, Zagreb, 1917.

⁶³ »Obzor«, 58/1917., br. 157.

⁶⁴ Za odnos L. Vukelića prema Shakespeareu v.: B. Budisavljević: *Lavoslav Vukelić* (»Vienac«, 1880., br. 30) i L. Vukelić: *Književno cvijeće*, Zagreb, 1882.

⁶⁵ »Vienac«, 1882., br. 22—25.

⁶⁶ »Narodne novine«, 1882., br. 112, 122.

znamenito djelo prvog engleskog tragika bilo je baš nužno da se našem općinstvu u hrvatsko ruho skoro predoči, te pošto smo ga zanosno pročitati moramo kazati, da je Josip Karlović *Otela* lijepo pohrvatio, jer toli glede točnosti prema originalu koli glede glatkoće i savršenosti stihova, a i krasote jezika zaslužuje iskrenu pohvalu.«⁶⁷ U slijedećem broju »Nade« recenzent hvali Ivana Trnskoga što se u svom prijevodu držao metra originala — jampskog jedanaesterca. Parsarić u »Vienacu« ocjenjuje oba prijevoda u članku *Otelo*.⁶⁸

U ovo doba, osamdesetih godina, ne samo što se citiraju Shakespeareovi stihovi,⁶⁹ donose njegove izreke među *Iskricama* iz tuđih književnosti,⁷⁰ prikazuju pojedine drame ili predstave u kazalištu, nego se sada pojavljuju i članci o Shakespeareu kao pjesniku i dramatičaru, daje se pregled važnijih njegovih djela⁷¹ i pišu se članci o specijalnim pitanjima u vezi s velikim engleskim dramatikom.

Pitanje odnosa između Shakespearea i Bacona raspravljalo se u mnogim književnim časopisima toga vremena. Taj je problem osobito zanimao naše šekspirologe i književne historičare,⁷² ali je većina otklonila hipotezu o Baconovu autorstvu. Dukat je u svojim člancima bio osobito odlučan protivnik te teorije i držao je već tada neozbiljnom.

Nova izdanja starijih prijevoda Shakespeareovih djela u to su vrijeme već česta pojava.⁷³ Prijevodi se objavljuju ne

⁶⁷ »Nada«, 1883., br. 16.

⁶⁸ »Vienac«, 1883., br. 33.

⁶⁹ M. Kušar citira Shakespearea na engleskom u svom članku *Arijanski rod jezika i naši najstariji pradjedovi* (»Slovinac«, 6/1883., br. 15.). M. Car citira dva stiha iz *Romea i Julije* na engleskom u svojoj književnoj ocjeni Svetozara Nikolajevića (»Slovinac«, 6/1883., br. 34).

⁷⁰ »Hrvatska vila«, 1883.—1884., br. 27, 29, 30, 32.

⁷¹ P. Albert: *Vilim Shakespeare*, »Hrvatska vila«, 1882.—1884., br. 24.

⁷² P-ć (Parsarić): *Shakespeare i Bacon*, »Vienac«, 1883., br. 35. Mladen Tucić: *Pjesnik Shakespeare nije glumac Shakespeare*, »Hrvatska«, 1889., br. 50—54.

Shakespeare ili Bacon, »Narodne novine«, 1889., br. 6.

Vladoje Dukat: *Nove knjige o Shakespeareu*, »Narodne novine«, 1899., br. 25—26.

Vladoje Dukat: *Shakespeare i Bacon*, »Narodne novine«, 1903., br. 108.

N. I. Špun-Stričić: *Povijest Shakespeareove tajne*, »Vienac«, 1897., br. 46.

⁷³ Dva izdanja Senoina prijevoda *Romea i Julije*, Zagreb, 1883.

samo u časopisima,⁷⁴ nego i u zasebnim knjigama.⁷⁵ U kazalištu se nastavljaju izvedbe Shakespeareovih drama u kraćem intervalu.

9.

Dok su se recenzenti kazališnih izvedaba Shakespeareovih djela šezdesetih godina tužili da kazališna publika ne cijeni klasična djela svjetskih dramatičara,⁷⁶ na primjer Shakespearea, stanje je u devedesetim godinama mnogo povoljnije. U povodu izvedbe *Hamleta* piše »Dom i svijet«:⁷⁷ »I ovom zgodom pokazalo je zagrebačko općinstvo, da ima smisla za Shakespeareove drame, te je obje večeri napunilo kuću.« Nove su izvedbe *Otela* u prijevodu Ivana Trnskoga i *Hamleta* u prijevodu Augusta Harambašića popraćene prikazima i kritikama,⁷⁸ a nova izdanja prijevoda recenzijama.⁷⁹ U to se vrijeme prevodi već iz originala — iako se još uvijek radi i po njemačkim preradbama — samo s tom razlikom što se prijevodima dodaju komentari, tumačenja teksta i uvodne riječi o Shakespeareu.

Poznavanje Shakespeareovih djela doseglo je sada tako visok stupanj da naši pisci u člancima i sastavcima svoje znanje upotrebljavaju posve slobodno. S. C. Morski uspoređuje *Romea i Juliju* (čin III., scena 5.) s narodnom pjesmom *Izgovor*.⁸⁰ P. Kasandrić u svom članku *Humor* spominje *Macbetha* i *Hamleta*,⁸¹ a u karlovačkom »Svijetlu« spominje se Shakespeare u uvodniku,⁸² u članku o rodoljublju,⁸³ pa čak i u šaljivom članku o pokladama.⁸⁴ Još jedan dokaz Shake-

⁷⁴ *Hamlet*, preveo A. Harambašić, »Balkan«, 1887., br. 1—5; *Koriolan* (čin V., prizor 3.), preveo H. Badalić, »Vienac«, 20/1888., 46, str. 721.—723.

⁷⁵ *Hamlet*, preveo A. Harambašić, Zagreb, 1897. *Koriolan*, preveo H. Badalić, Zagreb, 1889.

⁷⁶ »Narodne novine«, 1869., br. 15.

⁷⁷ 1891., br. 21, *Kazalište i glazba*.

⁷⁸ Miletić o *Hamletu*, »Hrvatska«, 1889., br. 202.

⁷⁹ J. Pasarić: *Shakespeareov »Hamlet«* (O prijevodu Harambašića), »Vienac«, 1889., str. 681., 696. Srepel: *Shakespeareov »Koriolan«* (O Badalićevu prijevodu), »Vienac«, 1889., str. 717.

⁸⁰ *Shakespeare i jedna hrvatska narodna pjesma*, »Iskra«, 1885., br. 3.

⁸¹ »Iskra«, 1885., br. 1.

⁸² *U zadnji čas*, »Svijetlo«, 1889., br. 44.

⁸³ *Razmatranja*, »Svijetlo«, 1890., br. 25.

⁸⁴ *Osmrtnica mesopustu*, »Svijetlo«, 1885., br. 15.

spareove popularnosti nalazimo u »Domu i svijetu«,⁸⁵ gdje je otisnuta izvorna pripovijetka *Valpovački Hamlet*.

Devedesetih godina prošloga stoljeća u nas su odjeci Shakespeareovih djela osobito česti. Naši časopisi — kao i osamdesetih godina — obiluju citatima iz Shakespearea na hrvatskom i engleskom jeziku, a i drugim dokazima Shakespeareove popularnosti i poznavanja njegovih djela. Sada se citiraju i one drame koje su u prijašnjim desetljećima bile gotovo nepoznate,⁸⁶ objašnjavaju se nejasne fraze,⁸⁷ objavljuju originalne pjesme koje su neposredni rezultat čitanja Shakespearea.⁸⁸

U ovo je vrijeme Shakespeareov utjecaj na naše dramatičare vrlo jak. O tom se utjecaju raspravlja i piše, a to ujedno dokazuje da je Shakespeare bio poznat i stvaracima lijepe književnosti i književnim kritičarima.⁸⁹

Potkraj prošloga stoljeća broj izvedaba Shakespeareovih djela dosegao je u Hrvatskom narodnom kazalištu vrhunac. To doba u našem kazalištu karakterizira niz premijera, pa i prvi prijevodi s originala. Za Miletićeve ere Shakespeare je doživio trijumf.

10.

Književna kultura Stjepana Miletića bila je vrlo opsežna. Njegovo dobro poznavanje svjetskih književnosti činilo je sastavni dio njegove kulture, u kojoj je engleska književnost zauzimala vidljivo mjesto. Osobitu je pozornost posvetio Shakespeareu. Njegova je zasluga da se Shakespeare na hrvatskoj pozornici prestao davati u preradbama, i da su se Shakespeareove drame počele prevoditi s originala. Miletićev Shakespeareov ciklus u hrvatskom kazalištu približio je hrvatskoj publici gotovo sva Shakespeareova djela. Shakespeareom se Miletić bavio od rane mladosti: za svoju doktorsku radnju uzeo je temu iz Shakespearea (*Die ästhetische*

⁸⁵ 1888., br. 15.

⁸⁶ Iz *Henrika IV.*, »Pobratim«, 1891., br. 15.

⁸⁷ Iz *Hamleta*, »Pobratim«, 1891., br. 5 i 6. Iz *Julija Cezara*. »Pobratim«, 1891., br. 23.

⁸⁸ Vladimir Nazor: *Kralj Lear*, »Iskra«, 1894., br. 8.

⁸⁹ Pišući o *Kneginji Dori* Milana Senoe, H-v veli: »Prigovaralo se s pravom, da Senoa u sporednim licima (kao i Miletić u *Boleslavu*) očito imituje Shakespearea« (»Nova Nada«, 1897., sv. 1.).

Form des abschliessenden Ausgleiches in den Shakespeare'schen Dramen. Agram 1892.), a i u svom originalnom dramskom radu vjerno se za njim povodio. Od same zamisli do izradbe karaktera i dramskih zapleta Miletiću je neprestano uzorom Shakespeare.

Nikad prije ni poslije nije se jednom piscu posvetilo toliko pozornosti, nije se davalo toliko premijera i izvelo toliko predstava kao Shakespeareovih u to vrijeme. God. 1891. imamo dvije premijere: *Mletački trgovac* i *Macbeth*, obje u Harambašićevu prijevodu njemačkih preradaba. Te su premijere popraćene mnogim recenzijama i kritikama,⁹⁰ a ostale prikazuju se u kritici s mnogo poznavanja stvari.⁹¹ God. 1894. daje se premijera *Koriolana* (u izvrsnu prijevodu Huga Badalića); taj je prijevod prvi put tiskan već 1889.

Shakespeareov ciklus Miletić je započeo god. 1894. premijerom *Julija Cezara* u prijevodu Augusta Harambašića.⁹² U povodu premijere napisao je Grlović kritički prikaz pod naslovom *Julio Cezar*.⁹³ Izvođenje Shakespearea nastavio je Miletić s velikim elanom. U jednoj sezoni drama je izvela sedam Shakespeareovih djela. Značenje tih izvedaba leži u tome što je Miletić prekinuo običaj da se Shakespeareove drame daju u preradbama. To je prvi put proveo u izvedbi *Hamleta* (1895.). Zbog istog je razloga zabacio Harambašićev prijevod Schillerove preradbe *Macbetha*, pa ga je s Andrićem preveo s originala. Osim reprize *Kralja Leara*, *Koriolana* i nove obradbe *Romea i Julije* izvodi se u toj sezoni i *Ukročena goropad* (1895.), koju je po Deinhardsteinovoj preradbi preveo Stjepan Španić.⁹⁴ Dakle svega sedam Shakespeareovih predstava: jedna premijera, četiri nanovo uvježbane i dvije ponovne izvedbe.

Miletić je dosljedno provodio svoje nastojanje da općinstvu pruži što više Shakespeareovih djela i u što potpunijoj formi. Njegovo je mišljenje bilo da Shakespeareov duh mora

⁹⁰ *Mletački trgovac*, »Hrvatska«, 1892., br. 17. U povodu izdanja Harambašićeva prijevoda *Macbetha* Pasarić piše članak u »Viencu« (1891., str. 699.).

⁹¹ *Otelo*, »Hrvatska«, 1892., br. 266; *Hamlet*, »Hrvatska«, 1892., br. 275.

⁹² Taj je prijevod iste godine tiskan u »Prosvjeti« (2/1894., 8, 227—234; 9, 260—267; 10, 292—296; 11, 324—328; 12, 356—362; 13, 388—392.) i izašao kao zasebna knjiga, Zagreb, 1894.

⁹³ »Narodne novine«, 1894., br. 277.

⁹⁴ Miletić je smatrao svojom pogreškom što je to djelo dao u preradbi.

biti kućni duh svakog kazališta. Slijedeće sezone (u novoj zgradi) započeo je Miletić Shakespeareovim komedijama, te je obnovio *Mnogo vike*, a prvi put su izvedeni *San ljetne noći*⁹⁵ u prijevodu Stjepka Španića i *Zimska priča* u prijevodu Augusta Harambašića. Iduće sezone, 1896.—1897., uveo je Miletić Shakespeareove historijske drame: *Rikard III.* (preveli Harambašić i Andrić) i prvi i drugi dio *Henrika IV.* (preveo Milan Šenoa). Miletić je posvećivao pozornost ne samo novim izvedbama, nego i prije izvedenim dramama (*Otelo*). U tijeku njegove ere izvedene su još prvi put *Komedija bludnja* u prijevodu Milana Šrabeca (tj. Milana Bogdanovića) 1897. i *Noć Svetih triju kraljeva* u prijevodu Miletića, Harambašića, Milana Šenoa i N. Andrića, tako da je broj Shakespeareovih premijera iznosio deset, a stalno izvođenih drama šesnaest.

Do kraja stoljeća izvedena je još jedna Shakespeareova premijera, *Perikles* (1899.), koju je preveo August Harambašić. U XX. stoljeće ušlo je Hrvatsko narodno kazalište sa Shakespeareovim novitetom *Troilo i Kressida* (1903.), u prijevodu Nikole Andrića.

Bogatstvu izvođenja Shakespeareovih drama u kazalištu odgovaraju i recenzije, kritike i članci u časopisima i listovima.⁹⁶ Ne piše se samo u povodu kazališnih predstava i ne samo o dramama koje su izvođene ili prevedene, nego se piše i o mnogim općim problemima kojima se zanima šekspirologija. Florschütz objavljuje raspravicu *Schiller i Shakespeare*,⁹⁷ nepoznati autor na »i« piše o *Hamletovoj filozofiji*,⁹⁸ neki Raoul prikazuje Shakespeareovu dramu *Kako god želite*,⁹⁹ a Nehajev *Komediju bludnja*,¹⁰⁰ Hinković piše o Sha-

⁹⁵ Taj je pjesnički prijevod otisnut u »Viencu«, 1895.

⁹⁶ Osobito su zanimljive recenzije i prikazi Shakespeareovih predstava objavljeni u »Nadi«, šapirografiranom listu zagrebačkih srednjoškolskih đaka iz god. 1896.—97. (v. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, signatura R 4444). Svi se prikazi — o *Henriku IV.* (br. 3), o *Rikardu III.* (br. 9), o *Noći Svetih triju kraljeva* (br. 10), o *Henriku IV. Dio 2.* (br. 18) — odlikuju odličnim poznavanjem Shakespearea i dobrim sudom o njemu. »Nova Nada« (1897., br. 1) bilježi gostovanje Zanonija u *Kralju Learu*, a »Narodne novine« donose Iblerov prikaz o *Henriku IV.* (1897., br. 227).

⁹⁷ »Narodne novine«, 1897., br. 216—217.

⁹⁸ »Narodne novine«, 1897., br. 39.

⁹⁹ »Narodne novine«, 1897., br. 3.

¹⁰⁰ »Nova Nada«, 1897., br. 3.

kespeareu u svom *Pismu iz Londona*,¹⁰¹ a nepoznati autor u sarajevskoj »Nadi« o *Shakespeareu kao štediši*.¹⁰²

11.

Vladoje Dukat mnogo se zanimao za Shakespearea i marljivo ga proučavao. On je Shakespeareova djela prikazao s namjerom da one njegove drame koje su manje poznate uvede, a one dobro poznate da još više približi čitateljima. U članku *Shakespearov Henrik IV. u modernom kazalištu*,¹⁰³ prikazuje po engleskom časopisu »Cosmopolis« (svezak za srpanj 1896.) predstavu te drame u Londonu, i veli da je »zanimljivo čuti kako Englez sudi o modernom prikazivanju drama velikog svoga zemljaka«. Budući da je Dukat vrlo dobro poznao Shakespearea, u svojim je prikazima uvijek nastojao dati potpunu sliku djela o kojem je govorio. Taj njegov rad vrlo je savjestan i znanstveno osnovan. I literaturu o Shakespeareu Dukat je vrlo dobro poznao, pa je napisao i prikaze najpoznatijih djela s toga područja. Dukat je prikazao i ona Shakespeareova djela koja se tada nisu držala za najbolja. Među takve ide članak *Shakespearov Troilo i Kresida*.¹⁰⁴ Dukat je znao da je to djelo s nepravom bilo zanemareno, ne samo u nas, nego i u Engleskoj, pa kada su ga Englezi rehabilitirali, učinio je to i on ovim člankom.

Ako je koje djelo u nas već bilo dobro poznato iz kazališta ili iz prijevoda, Dukat je govorio o posebnim pitanjima u vezi s tim djelom. Tako u članku *Shakespearov Otelu i njegov historijski izvor*¹⁰⁵ veli: »A kako je *Otelu* i u nas dobro znan i mnogo cijenjen, mislimo, da ćemo ugoditi našim čitaocima, ako im glavne momente Levijeve rasprave ukratko prikažemo.« Tu se naime radi o Nikoli Queriniju, za kojega je Levi ustvrdio da je navodno historijski *Otelu*, a koji je posredno preko G. B. Giraldija Cintija bio Shakespeareov uzor.

U tom smislu Dukat nastavlja svoje prikaze o Shakespeareovim djelima. Tako je u povodu tristote obljetnice postanka drame *Julije Cezar* napisao »književni spomen-listak« *Shakespearov Julije Cezar*.¹⁰⁶ U prikazu *Mletački trgovac* i

njegovi izvori¹⁰⁷ govori o izvorima za dvije radnje u toj drami. O *Eduardu III.*,¹⁰⁸ jednom od Shakespeareovih apokrifa, napisao je prikaz jer, kako kaže — u nas o *Eduardu III.* nigdje nije pisano, pa misli da će nekoliko redaka o njemu zanimati naše čitateljsko općinstvo. O načinu pisanja Shakespeareova imena te o glazbi u vezi sa Shakespeareom govori u članku *Sitnice o Shakespearu*,¹⁰⁹ a o bogatstvu šekspirologije piše pod naslovom *Neka novija djela o Shakespearu*.¹¹⁰ U »Narodnim novinama« stalno donosi *Novosti o Shakespearu*,¹¹¹ pa piše o vandalizmu u Stratfordu i o borbi protiv moderniziranja Shakespeareova grada. On je protivnik Baconove teorije,¹¹² pa u *Legendi o Shakespearu*¹¹³ poriče da je Shakespeare bio opskurna roda i čovjek u svoje vrijeme nepoznat, te time i on kao protivnik Baconove teorije pristaje uz one koji poriču da je Bacon napisao Shakespeareova djela. U *Shakespeareani*¹¹⁴ piše o novim Shakespeareovim biografijama, o Northumberlandskom rukopisu i o šekspirskim zagonetkama.

To su glavni Dukatovi prilozi za poznavanje Shakespearea. Oni pokazuju da je Dukat prvaku engleske književnosti posvetio doista mnogo pozornosti i da ga je uspio prikazati u potpunosti. Ako skupimo sav taj Dukatov rad na Shakespeareu, dobit ćemo dobru sliku o velikom svjetskom dramatičaru i bit ćemo prilično upućeni u najvažniju literaturu o njemu. Tu nam se nameće misao da je Dukata u cijelom njegovu radu pokretala želja da prikaže onoga nepoznatoga Shakespearea kojega njegovi suvremenici, a još manje pret hodnici, u Hrvatskoj nisu poznavali.¹¹⁵

12.

Među mnogim člancima, u kojima se Shakespeareova djela na početku XX. stoljeća tretiraju s različitog stajališta, najveću pozornost zbog svoje originalnosti zaslužuje Mille-

¹⁰⁷ »Narodne novine«, 1902., br. 179.

¹⁰⁸ »Narodne novine«, 1902., br. 257.

¹⁰⁹ »Narodne novine«, 1902., br. 88.

¹¹⁰ »Nada«, 1899., str. 304.

¹¹¹ »Narodne novine«, 1904., br. 9.

¹¹² »Narodne novine«, 1903., br. 108.

¹¹³ »Narodne novine«, 1904., br. 85.

¹¹⁴ »Narodne novine«, 1904., br. 242.

¹¹⁵ O ostalom Dukatovu radu vidi str. 266.—281.

¹⁰¹ »Narodne novine«, 1898., br. 100.

¹⁰² »Nada« (Sarajevo), 1899., str. 158.

¹⁰³ »Vienac«, 1896.

¹⁰⁴ »Vienac«, 1899.

¹⁰⁵ »Vienac«, 1901., br. 46.

¹⁰⁶ »Narodne novine«, 1901., br. 55.

rova rasprava *Sekspir pred forumom jurisprudencije*.¹¹⁶ O tom istom problemu raspravljao je Miller u svom predavanju održanom 1902. u Društvu hrvatskih književnika pod naslovom *Zločinci u umjetnosti i književnosti*.¹¹⁷ On je Shakespeareove drame ocijenio s pravničko-psihološkoga stajališta, težeći za tim da stupanj krivnje glavnih osoba u Shakespeareovim dramama označi pravnom terminologijom u specijalnim kriminalističkim kategorijama. Po njegovu shvaćanju Macbeth je rođeni zločinac, Hamlet zločinac-luđak, a Otelo zločinac iz strasti. Vrijedno je spomenuti da je na ovakvo stajalište i na ove rezultate znatno utjecala Lombrosova teorija, koja je u kriminalistici tada dominirala.

* * *

Hrvatska književnost došla je u dodir sa Shakespeareom i njegovim djelima na početku prošlog stoljeća. Isprva su se za Shakespearea zanimali samo pojedinci, koji su više ili manje slučajno došli u dodir s kojim Shakespeareovim djelom. S razvitkom naše novije književnosti i širenjem književnih i kulturnih vidika hrvatskih pisaca XIX. stoljeća povećavalo se i zanimanje za strane književnosti, a time i za Shakespearea. Od ilirskog doba broj se čitatelja koji su voljeli Shakespearea i pisaca koji su se u njega ugledali neprestano povećava, da se potkraj stoljeća odrazi u cjelokupnom hrvatskom književnom životu: u časopisima i novinama, mnogobrojnim prijevodima, utjecajima na neke pisce i, napokon, u repertoaru kazališta, gdje je Shakespeare u Miletićeve ere igrao vodeću ulogu. Odraz Shakespearea u našoj kulturnoj sredini prošao je nekoliko faza: započeo u tridesetim godinama s prijevodima izvadaka iz pojedinih Shakespeareovih djela, produžio se s prijevodima njemačkih preradaba i njemačkih prijevoda na hrvatski na početku druge polovice XIX. stoljeća, a potkraj stoljeća javljaju se već dobri prijevodi njegovih djela s engleskog, koji su bili objavljeni tiskom ili prikazivani u kazalištu. Od prvih spomena Shakespeareova imena i vrlo oskudnih podataka o njemu i njegovim djelima u ilirsko doba, a paralelno s razvojem hrvatske književnosti, širi se i krug poznavalaca Shake-

spearea, pišu se već originalni prikazi o Shakespeareu i njegovim djelima, a na prijelazu stoljeća sve se to upotpunjuje vrlo iscrpnim Dukatovim priložima hrvatskoj šekspirologiji. Ukratko, u čitavoj hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća, sad manje sad više, osjećala se prisutnost Shakespearea; njim su se oduševljavali i romantici i realisti, »stari« isto tako kao i »mladi«: Shakespeare je u razvoju hrvatske literature ostavio neizbrisivih tragova.

¹¹⁶ »Vienac«, 1903., str. 11., 52., 89.

¹¹⁷ »Narodne novine«, 1902., br. 8.

BIBLIOGRAFIJA: SHAKESPEARE U HRVATSKOJ

- A) Prijevodi — rukopisi i tiskane knjige
B) Članci i knjige o Shakespeareu i njegovim djelima
C) Predstave u kazalištu

Ova je bibliografija izašla u časopisu »Studia Romanica et Anglica Zagrabienia«, u broju 17—18, str. 73.—101., koji je bio posvećen 400. obljetnici Shakespeareova rođenja, a nastala je kao prilog mom članku *Shakespeare in Croatia*, koji je tiskan u tom istom broju (str. 3.—19.).

Kao osnova za ovu bibliografiju služile su: 1) *Bibliografija hrvatskih prijevoda Shakespeareovih djela u 19. stoljeću*, i 2) *Bibliografija članaka i značajnijih bilježaka o Shakespeareu u 19. stoljeću*, koje sam sastavio kao dodatak uz moju studiju *Shakespeare i Hrvati u 19. stoljeću* (Zagreb, 1948., 16 str.). Kad sam spremao svoje priloge za Shakespeareov broj SRAZ-a za godinu 1964., tada sam proširio i dopunio te dvije bibliografije, tako da sam u njih unio sve priloge do godine 1941. Na taj je način kompletirana bibliografija *Shakespeare u Hrvatskoj*, jer sam već godine 1952., kao član dopisnik društva The Shakespeare Association of America, priložio *Bibliografiji* koju to društvo tiska svake godine u časopisu »Shakespeare Quarterly« sve prijevode, članke i knjige koje su izašle u nas od 1945. do 1952. u Bibliografiji za godinu 1952.

A) Prijevodi — rukopisi i tiskane knjige

ALL'S WELL THAT ENDS WELL

Konac djelo krasi. Preveo Emil Šrabec. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

AS YOU LIKE IT

Kako vam se sviđa. Preveo Slavko Ježić. Matica hrvatska, Zagreb, 1951.

Kako vam drago. Preveo (1955.) Branko Gavella. Rukopis u Arhivu Zagrebačkog dramskog kazališta, Zagreb. Poslije tiskan u časopisu »Teatar«, 3/1957., 1—2, 17—48. Bilješke napisao Branko Gavella.

Kako god želite. Preveo August Šenoa. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb (s. a.).

ANTHONY AND CLEOPATRA

Antonije i Kleopatra. Dingelstedtovu njemačku verziju preveo (1906.) Nikola Andrić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Antonije i Kleopatra. Preveo (1931.) s engleskog Milan Bogdanović. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

THE COMEDY OF ERRORS

Komedija bludnja. Preveo (1897.) Milan Šrabec-Bogdanović. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

CORIOLANUS

Koriolan (Čin V., Prizor 3.). Preveo Hugo Badalić. »Vienac«, 20/1888., br. 46, str. 721.—723.

Koriolan. Preveo Hugo Badalić. Zagreb, 1889. Predgovor i bilješke napisao Hugo Badalić.

Drugo izdanje, Zagreb, 1905.

Treće izdanje, Zagreb, 1917.

Četvrto izdanje, Zagreb, 1929.

Koriolan. Preveo Milan Bogdanović. Zagreb, 1943.

Drugo izdanje. Priredio i napisao predgovor i bilješke Mladen Engelsfeld. Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

HAMLET

Hamlet. Schlegelovu verziju preveo August Harambašić. »Balkan«, 1887., br. 1—5. Tiskano kao knjiga, Zagreb, 1887.

Drugo popravljeno izdanje, Zagreb, 1910.

Hamlet, danski kraljević. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Zagreb, 1924.

Hamlet, kraljević danski. Preveo Vinko Krišković. Zagreb, 1926. Predgovor i bilješke napisao Vinko Krišković.

Hamlet, kraljević danski. Preveo Milan Bogdanović, redigirao Josip Torbarina. Matica hrvatska, Zagreb, 1950. Predgovor i bilješke napisao Josip Torbarina. Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1956.

Hamlet. Preveo (1964.) Vladimir Gerić. Rupokis u Arhivu Zagrebačkog dramskog kazališta, Zagreb.

Hamlet. Preveo Antun Zoričić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb (s. a.).

Hamlet (Odlomak: Čin III.). Preveo s engleskog Božo Peričić. »Novo doba«, Split (s. a.).

HENRY IV, PART ONE

Kralj Henrik IV. (Dio prvi). Preveo (1896.) Milan Šenoa. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Kralj Henrik IV. Dio I. Preveo Milan Šenoa. Zagreb, 1922.

HENRY IV, PART TWO

Kralj Henrik IV. (Dio drugi). Preveo (1897.) Milan Šenoa. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

JULIUS CAESAR

Jul Cesar. Preveo (1853.) s engleskog Antun Kazali. »Slovinac«, 3/1880., br. 19—23.

Julio Cezar. Preveo iz L. Pecove njemačke verzije Špiro Dimitrović Kotaranin. Zagreb, 1860.

Julij Caesar. Preveo August Harambašić. »Prosvjeta«, 2/1894., 8, 227—234; 9, 260—267; 10, 292—296; 11, 324—328; 12, 356—362; 13, 388—392. Tiskano kao knjiga, Zagreb, 1894.

Drugo izdanje, Zagreb, 1909.

Julije Cezar (Odlomak: Čin III., Prizori 1. i 2.). Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 3/1904., 10, 433—445. S bilješkama.

Julije Cezar. Preveo Milan Bogdanović. Zagreb, 1920.

Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1951.

KING JOHN

Kralj Ivan (Odlomak: Čin IV., Prizor 1.). Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 3/1904., 13, 589—596. S bilješkama.

KING LEAR

Kralj Lear. Preveo (1882.) Josip Miškatović. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Kralj Lear. Preveo Milan Bogdanović. Zagreb, 1919.

Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.

Kralj Lear. Odlomak iz Čina III. Preveo Lavoslav Vukelić. Neobjavljeni rukopis.

Kralj Lear. Preveo (1844.) s engleskog Antun Kazali. Prijevod tiskan u doktorskoj disertaciji Vidosave Janković: *P. A. Kazali kao književnik i prevodilac Šekspirova »Kralja Lira«*. Beograd, 1968., Filološki fakultet, Monografije, Knj. XVIII., 238 str.

A LOVER'S COMPLAINT

Jadovanje zaljubljene. Preveo s engleskog Danko Anđelinović. Tiskano u knjizi: W. Shakespeare, *Poezija.* »Zora«, Zagreb, 1958.

MACBETH

Macbeth. Iz Schillerove njemačke verzije preveo (1871.) Dimitrije Demeter. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Macbeth (Odlomak). Preveo Josip Sližner. Poslije tiskano u »Velebitu«, 1874.

Macbeth. Iz Schillerove njemačke verzije preveo (1891.) August Harambašić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Makbet (Odlomak: Čin II., Prizor 1.). Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 3/1904., 12, 530—545. S bilješkama.

Macbeth. Iz francuske verzije Mauricea Maeterlincka preveo (1911.) Ivo Vojnović. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Macbeth. Preveo (1957.) Branko Gavella. Rukopis u Arhivu Zagrebačkog dramskog kazališta, Zagreb.

Macbeth. Preveo s engleskog Vladimir Nazor. Zagreb, 1917.

Macbeth. Preveo s engleskog Josip Torbarina. Matica hrvatska, Zagreb, 1969. Predgovor i bilješke napisao J. Torbarina.

MEASURE FOR MEASURE

Mjera za mjeru. Preveo (1955.) Josip Torbarina. Rukopis u Arhivu Narodnog kazališta, Split. Tiskano kao knjiga, Matica hrvatska, Zagreb, 1957. Predgovor i bilješke napisao Josip Torbarina.

Mjera za mjeru. Preveo (1964.) Vladimir Gerić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

THE MERCHANT OF VENICE

Mletački trgovac. Iz Schlegelove njemačke verzije preveo (1867.) Jovan Popović. Ispravio i redigirao (1867.) za kazalište Dimitrije Demeter. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodno kazališta, Zagreb.

Trgovac mletački. Preveo J. M. Šporer. Zagreb, 1867.

Mletački trgovac. Schlegelovu njemačku verziju preveo (1891.) August Harambašić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb. Tiskano kao knjiga, Zagreb (s. a.).
Mletački trgovac. Preveo s engleskog Milan Bogdanović, redigirao Josip Torbarina. Matica hrvatska, Zagreb, 1947. Predgovor i bilješke napisao Josip Torbarina.

THE MERRY WIVES OF WINDSOR

Vesele žene Windsorske. Preveo Špiro Dimitrović Kotaranin. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.
Vesele žene Windsorske. Preveo (1876.) Josip Eugen Tomić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.
Vesele žene windsorske. Preveo s engleskog Josip Torbarina. Matica hrvatska, Zagreb, 1948. Predgovor i bilješke napisao Josip Torbarina.

A MIDSUMMER-NIGHT'S DREAM

San ljetne noći. Preveo (1895.) Stjepko Španić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb. Tiskano u »Viencu«, 27/1895., 22, 36, 54, 69, 86, 98, 116, 132. Tiskano kao knjiga, Zagreb, 1895.
San Ivanjske noći. Preveo Milan Bogdanović, redigirao Josip Torbarina. Matica hrvatska, Zagreb, 1947. Predgovor i bilješke napisao Josip Torbarina.

MUCH ADO ABOUT NOTHING

Mnogo vike ni zašto. Preveo (1868.) August Šenoa. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb. Tiskano kao knjiga: Zagreb, 1873.
Mnogo vike ni za što. Preveo Milan Bogdanović. Matica hrvatska, Zagreb, 1926.
Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1952.

OTHELLO

Othello (Odlomak). Preveo Josip Šlitner. Tiskano u »Velebitu«, 1874.
Otelo, mletački crnac. Preveo (1875.) P. Brani. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.
Otelo. Bodenstedtovu njemačku verziju preveo Ivan Trnski. Zagreb, 1883.
Otello. Preveo Josip Karlović. Zagreb, 1883.
Otelo (Odlomak: Čin III., Prizor 3.). Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 3/1904., 16/17, 789—807. S bilješkama.
Otelo, mletački crnac. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Zagreb, 1919.
Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.

THE PASSIONATE PILGRIM

Nauk mladoženji (Odlomak). Preveo August Šenoa. »Naše gore list«, 2/1862., 32, 254.
Zaljubljeni poklonik. Preveo s engleskog Danko Anđelinović. Tiskano u knjizi: W. Shakespeare, *Poezija*. »Zora«, Zagreb, 1958.

PERICLES

Perikles, knez tirski. Preveo (1899.) August Harambašić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

THE PHOENIX AND THE TURTLE

Feniks i Grlan. Preveo s engleskog Danko Anđelinović. Tiskano u knjizi: W. Shakespeare, *Poezija*. »Zora«, Zagreb, 1958.

THE RAPE OF LUCRECE

Silovanje Lukrecije. Preveo s engleskog Danko Anđelinović. Tiskano u knjizi: W. Shakespeare, *Poezija*. Zora, Zagreb, 1958.

RICHARD III

Rikard III. Dingelstedtovu njemačku verziju preveli (1896.) August Harambašić i Nikola Andrić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.
Rihard III. (Odlomak: Čin I., Prizor 2.). Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 3/1904., 11, 481—496. S bilješkama.
Kralj Rikard III. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Zagreb, 1923. Predgovor i bilješke napisao Milan Bogdanović.
Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1951.

ROMEO AND JULIET

Flundra (Odlomak). Preveo s engleskog Ivan Krizmanić 1836. Rukopis (R 3151) u Nacionalnoj i Sveučilišnoj biblioteci, Zagreb.
Romeo i Julija. Weissovu njemačku verziju preveo Vasilije Jovanović. Redigirao i kompletirao Dimitrije Demeter god. 1841. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.
Romeo i Julija. Preveo (1870.) August Šenoa. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.
Tiskano kao knjiga, Zagreb, 1883.
Drugo izdanje, Zagreb (s. a.).
Romeo i Julija (Odlomak: Čin III., Prizor 7.). Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 3/1904., 15, 680—685. S bilješkama.
Romeo i Julija. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Zagreb, 1927.
Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1950. Predgovor i bilješke napisao Milan Bogdanović.

SONNETS

- Sonnet* No. 29. Preveo Ivan Trnski. »Vienac«, 5/1883., 47, 741.
- Suze* (*Sonnet* No. 44). Preveo Dragutin Becić. »Vienac«, 14/1882., 26, 407—408.
Također preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 486.
- Sonnet* No. 45. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 486.
- Sonnet* No. 55. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 486.
- Sonnet* No. 60. Preveo Ivan Trnski. »Vienac«, 5/1873., 48, 757.
Također preveo Antun Krespi. »Srđ«, 4/1905., 3—4, 89.
- Sonnet* No. 66. Preveo Ivan Trnski. »Vienac«, 5/1873., 49, 773.
Također preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 486.
- Sonnet* No. 71. Preveo Antun Krespi. »Srđ«, 4/1905., 5/6, 181.
Također preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 486.
- Sonnet* No. 73. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 486.
- Sonnet* No. 81. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 487.
- Sonnet* No. 111. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 487.
- Sonnet* No. 116. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 487.
- Sonnet* No. 121. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 487.
- Sonnet* No. 123. Preveo Ivan Trnski. »Vienac«, 5/1873., 47, 741.
Također preveo Antun Krespi. »Srđ«, 4/1905., 5/6, 181.
- Sonnet* No. 129. Preveo Ivan Trnski. »Vienac«, 5/1873., 49, 773.
Također preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 487.
- Sonnet* No. 146. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 487.
- Sonnet* No. 150. Preveo Vinko Krišković. »Hrvatska revija«, 12/1939., 9, 488.
- Sonnet* No. 154. Preveo Ivan Trnski. »Vienac«, 5/1873., 48, 757.
- Soneti*. Preveo s engleskog Danko Anđelinović. Zora, Zagreb, 1951. Predgovor napisao Danko Anđelinović. Svi Shakespeareovi soneti prevedeni i tiskani u jednoj knjizi.
Ponovno tiskano u knjizi: W. Shakespeare, *Poezija*. Zora, Zagreb, 1958.

THE TAMING OF THE SHREW

Ljubav sve može ili Ukročena tverdokornica. Schink — Holbeinovu njemačku verziju preveo (1863.) Špiro Dimitrović Kotarantin. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Ukročena goropad. Dingelstedtovu njemačku verziju preveo (1895.) Stjepko Španić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Ukročena goropadnica. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Zagreb, 1922.

Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1952. Predgovor i bilješke napisao Milan Bogdanović.

THE TEMPEST

Oluja. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Matica hrvatska, Zagreb, 1924. Predgovor i bilješke napisao Milan Bogdanović.
Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1951.

TITUS ANDRONICUS

Tit Andronik. Preveo J. Ceboci. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb (s. a.).

TROILUS AND CRESSIDA

Troilo i Kresida. Iz njemačke adaptacije preveo (1903.) Nikola Anđrić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Troilo i Kresida. Preveo s engleskog Josip Torbarina. Matica hrvatska, Zagreb, 1960. Predgovor i bilješke napisao Josip Torbarina.

TWELFTH NIGHT

Noć svetih triju kraljeva, ili kako god želite. Preveli (1897.) Stjepan Miletić, August Harambašić, Milan Šenoa i Nikola Anđrić. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Na tri kralja ili kako hoćete. Preveo s engleskog Milan Bogdanović. Zagreb, 1922.

Drugo izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1951. Predgovor i bilješke napisao Milan Bogdanović.

VENUS AND ADONIS

Venus i Adonis. Preveo Aca Popović. Beč, 1861.

Venera i Adonis. Preveo s engleskog Danko Anđelinović, Zora, Zagreb, 1950. Predgovor i bilješke napisao Danko Anđelinović.
Ponovno tiskano u knjizi: W. Shakespeare, *Poezija*. Zora, Zagreb, 1958.

THE WINTER'S TALE

Zimska priča. Dingelstedtovu njemačku verziju preveo August Harambašić, adaptirali (1895.) za kazalište Nikola Andrić i Branimir Livadić.

Zimska priča. Preveo (1939.) s engleskog Milan Bogdanović. Rukopis u Arhivu Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb.

Zimska priča. Bogdanovićev prijevod redigirao (1956.) Branko Gavella. Rukopis u Zagrebačkom dramskom kazalištu, Zagreb.

B) Članci i knjige o Shakespeareu i njegovim djelima

ANON.:

Ođnošenje vjerozakona napram pjesništvu (Shakespeare, Calderon). »Katolički list«, 1854., 51.

E. Dowden: Shakespeare, A Critical Study of His Mind and Art. »Hrvatska lipa«, 1875., 23. App.

Prikaz knjige.

Hrvatska drama. »Hrvatski svjetozor«, 1877, 3.

U članku se raspravlja i o Shakespeareovim djelima.

Vilim Shakespeare. »Hrvatska vila«, 1883.—4., 24.

Prijevođi »Otella«. »Sloboda«, 6/1883., 108.

Kritika prijevođa *Othella* Trnskoga i Karlovića.

Shakespeare ili Bacon. »Narodne novine«, 55/1889., 6.

Kazalište i glazba. »Dom i svijet«, 1891., 21.

O Shakespeareovu *Hamletu*.

Macbeth. »Vienac«, 23/1891., 699.

O Harambašićevu prijevođu.

Mletački trgovac. »Hrvatska«, 7/1892., 17.

Otelo. »Hrvatska«, 7/1892., 266.

Hamlet. »Hrvatska«, 7/1892., 275.

Estetski oblik umirnog završetka u dramama Shakespeareovim. »Obzor«, 34/1893., 66.

Prikaz Miletićeve doktorske disertacije: *Die aesthetische Form des abschliessenden Ausgleiches in den Shakespeare'schen Dramen.*

Istina o Shakespeareu. »Hrvatska«, 8/1893., 105, 3.

O autorstvu Shakespeareovih djela.

Shakespeare ili Bacon?. »Obzor«, 35/1894., 200.

Roman o životu Shakespeareovu. »Obzor«, 35/1894., 227.

O Shakespeareovu životu i djelima.

Ukročena goropad. »Obzor«, 36/1895., 126.

O praizvedbi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Henrik IV. »Nada«, (Zagreb), 1896.—97., 3.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Rikard III. »Nada« (Zagreb), 1896.—97., 9.

Noć sv. triju Kraljeva ili Kako god želite. »Nada« (Zagreb), 1896.—97., 10.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Henrik IV. Drugi dio. »Nada«, (Zagreb), 1896.—7., 18.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Shakespeare kao štediša. »Nada« (Zagreb), 1899., 304.

Zločinci u umjetnosti i književnosti. »Narodne novine«, 68/1902., 8.

O Hamletu, Macbethu i Othellu.

Troilo i Kresida. »Hrvatsko pravo«, 1903., 24—25.

»Romeo i Julija« u Hrvatskom zemaljskom kazalištu. »Narodne novine«, 69/1903., 76.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Shakespeareov »Kralj Lear« u Hrvatskom zemaljskom kazalištu. »Narodne novine«, 70/1904., 43.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Vesele žene Windsorske. »Narodne novine«, 70/1904., 273.

O drami.

Shakespeareov »Antonij i Kleopatra«. »Narodne novine«, 72/1906., 7, 4.

O drami u povodu praizvedbe u Zagrebu.

Priča o zalogu mesa u »Mletačkom trgovcu«. »Židovska smotra«, 1/1906.—7., 7, 194.

O izvoru priče o funti mesa u *Mletačkom trgovcu*.

Rukopisi Shakespeareovi. »Obzor«, 52/1911., 56, 2.

O Shakespeareovoj oporuci, Northumberland House rukopisu i rukopisu »Promus«.

Bogdanovićevo prevodi Shakespearea. »Književni jug«, 2/1919., IV/19—24, 377.

O Bogdanovićevim prijevodima *Othella* i *Kralja Leara*.

Nema Shakespearea! Lord Bacon autor drama. »Obzor«, 62/1921., 341, 4.

Prikaz članka Alfreda Herza u kojem raspravlja o autorstvu Shakespeareovih djela.

Pismo Lorda A... Lordu B..., pisano u godini prvog prikazivanja Shakespeareovog Hamleta. »Kazališni list«, 4/1926., 8, 61—63.

O tragediji *Hamlet*.

W. Shakespeare: »Antonije i Kleopatra«. »Teater«, 4/1931., 4, 3—8.

O drami u povodu nove predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

W. Shakespeare: »Vesele žene Windsorske«. »Kazališni list«, 15. lipnja, 1933., 3—4.

O drami u povodu nove predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Tko je bio Shakespeare? Opet nova hipoteza. »Kazališni list«, 15. lipnja, 1933., 4—6.

O pitanju da li je Shakespeareove drame napisao William Shakespeare ili Roger Manners, 5th Earl of Rutland.

Tragedija snage i zla. »Narodne novine«, 99/1933., 77, 4.

O *Macbethu* u povodu predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Shakespeareov »*Macbeth*«. »Teater«, 6/1933., 6, 11—14.

Kako je nastao »Kralj Lear«. »Komedija«, 2/1935., 20 (63), 1.

Shakespeareovi soneti u hrvatskom prijevodu. »Hrvatska straža«, 11/1939., 216, 5.

O Kriškovićevu prijevodu 13 soneta tiskanih u »Hrvatskoj reviji«, 1939., br. 9, 486—488.

Četiri najveća pjesnika i upliv vjere. »Život«, 9/1928., 4, 193—201.

O Homeru, Danteu, Shakespeareu i Calderonu.

Troilo i Kresida. »Narodne novine«, 69/1903., 283.

—AC:

Romeo i Julija. »Književna smotra«, 1/1883., 4, 29—30.

O hrvatskom prijevodu drame.

BABIĆ, Vjekoslav:

Govor Marka Antonija u Shakespeareovoj tragediji »Julije Cezar«. »Kazališni list«, 1933.—34., 8, 3—8.

Analiza govora.

BOGDANOVIĆ, Milan:

Vienna u Šekspirovom »Hamletu«. »Obzor«, 66/1925., 99, 1.

W. Shakespeare: »*Julije Cezar*«. »Komedija«, 1/1934., 12, 1.

BOSANAC, Ilija:

Hamletizam i Donkijhotstvo. »Novi čovjek«, 3/1927., 67, 3.

O razlici između Shakespeareova *Hamleta* i Cervantesova *Don Kihota*.

BRLIĆ, Ivan:

Kriškovićev studij Shakespearea. »Obzor«, 74/1933., 160, 3.

O Kriškovićevim radovima u povodu izlaska njegove knjige *Nordijska Divina Commedia*, koja obrađuje *Kralja Leara*.

CIRAKI, Franjo:

Shakespeareov »*Romeo i Julija*«. »Vienac«, 2/1870., 45, 713—720.

DANIĆ, Miroslav:

Najnovije otkriće o Shakespeareu. »Prosvjeta«, 17/1909., 21, 657—660.

O hipotezi da je Shakespeareova djela napisao Roger Manners, 5th Earl of Rutland.

DIMOVIĆ, Đuro:

Živi Shakespeare. »Hrvatska pozornica«, 1926.—27., 17/18, 8—10—12; — »Slobodna tribuna«, 10/1930, 887, 5.

O Dimovićevu posjetu Stratfordu.

DUKAT, Vladoje:

Shakespeareov »*Henrik IV.*« u modernom pozorištu. »Vienac«, 28/1896., 749.

Šenoini prijevodi iz engleske književnosti. »Narodne novine«, 64/1898., 295.

O šenoinim prijevodima *Romea i Julije* i *Mnogo vike ni zašto*.

Nove knjige o Shakespeareu. »Narodne novine«, 65/1899., 25, 26.

O autorstvu Shakespeareovih djela.

Neka novija djela o Shakespeareu. »Nada« (Sarajevo), 5/1899., 19, 304.

Prikaz knjige J. J. Jusseranda *Shakespeare en France sous l'ancien régime*.

Shakespeareov »*Troilo i Kresida*«. »Vienac«, 31/1899., 21, 339—341; 22, 352—355.

Shakespeare u Italiji. »Narodne novine«, 66/1900., 229, 1—3. Raspravlja o pitanju da li je Shakespeare ikada bio u Italiji.

Georg Brandes: »*William Shakespeare*«. »Život«, 1900., 1, 103—104.

Prikaz knjige.

William Shakespeare. »Pobratim«, 12/1901.—2., 8, 184—186.

Shakespeareov »*Julije Cezar*«. »Narodne novine«, 67/1901., 55.

Dvije novije biografije o Shakespeareu. »Narodne novine«, 67/1901., 125.

Prikazi knjiga: Sidney Lee, *A Life of William Shakespeare*; Leon Kellner, *Shakespeare*.

Shakespeareov »Otelo« i njegov historički izvor. »Vienac«, 33/1901., 46, 931—933.

Neke shakespearске reminiscencije u Demetrovoj »Teuti«. »Skolski vjesnik«, 1901., 562—570.

O Shakespeareovu utjecaju na Demetrovu romantičnu dramu *Teuta*.

Badalićev prijevod Shakespeareova »Koriolana«. »Nastavni vjesnik«, 10/1902., 33—34.

Shakespeareov »Mletački trgovac« i njegovi izvori. »Narodne novine«, 68/1902., 179, 1—2.

Shakespeareov »Eduard III«. »Narodne novine«, 68/1902., 257, 1—2.

O vladavini kralja Edwarda III.

Sitnice o Shakespeareu. »Narodne novine«, 68/1902., 88.

O Shakespeareovim imenima i Shakespeareu i muzici.

Shakespeareov »Koriolan« i »Julije Cezar«. »Pobratim«, 14/1903.—4., 6, 127—128.

Shakespeare i Bacon. »Narodne novine«, 69/1903., 108.

Novosti o Shakespeareu. »Narodne novine«, 70/1904., 9.

O Stratfordu i Shakespeareu i Seneki.

Legenda o Shakespeareu. »Narodne novine«, 70/1904., 85, 1—2.
O Shakespeareovu životu.

Shakespeareana. »Narodne novine«, 70/1904., 242.

O novim biografijama Shakespearea, o Northumberland House rukopisu, i o nekim nejasnoćama kod Shakespearea.

Shakespeare i Bogovićev »Stjepan, posljednji kralj bosanski«. »Skolski vjesnik«, 1905., 21., 84., 159.

Macbeth. Preveo Vladimir Nazor. Predgovor napisao Vi. Dukat (Život i djelo W. Shakespearea). Zagreb, 1917.

M. Nehajev: »Studija o Hamletu«. »Savremenik«, 1918., 87—88.

O Nehajevoj knjizi o *Hamletu*.

Prvo izdanje Shakespeareovih drama 1623.—1923. »Savremenik«, 1923., 229—230.

O prvom foliju.

Shakespeare i Habdelić. »Nastavni vjesnik«, 1923., 539.

DURMAN, Milan:

Shakespeare: »Antonije i Kleopatra«. »Književnik«, 4/1931., 5, 217—218.

DVORNIKOVIC, Vladimir:

Shakespeare i mi danas. »Hrvatska pozornica«, 1926.—27., 9, 4—6; 10, 14—15; 11, 11—12; 14, 6—8.

O vječnoj vrijednosti Shakespeareovih drama.

Studije za psihologiju pesimizma. Knj. I. Shakespeare: *Hamlet*. Zagreb, 1923.

ESIĆ, Ivan:

»Hamlet« u međunarodnoj nauci. »Komedijska«, 3/1936., 36 (123), 12—14.

O nekim novijim djelima o Shakespeareu.

FEDOROV, Nikolaj:

Industrializacija Shakespearea. »Obzor«, 79/1939., 129, 1.

O popularnosti Shakespeareova imena u Engleskoj i u Evropi.

FILIPOVIĆ, Ivan:

Hamlet. »Književna smotra«, 5/1887., 5, 37—38.

O Harambašićevu prijevodu Schlegelova *Hamleta*.

William Shakespeare: »Koriolan«. »Književna smotra«, 7/1889., 2, 9—11; 3, 17—18.

O Badalićevu prijevodu.

FLORSCHÜTZ, Josip:

Schiller i Shakespeare. »Narodne novine«, 63/1897., 316, 317.

GRLOVIĆ, Milan:

Kralj Lear. »Narodne novine«, 58/1892., 112, 122.

Julio Caesar. »Narodne novine«, 60/1894., 277.

HALER, Albert:

Bilješke iz Sekspira. »Srpski književni glasnik«, 1933., XL/3, 194—200; 4, 281—289.

O *Romeu i Juliji* i *Antoniju i Kleopatri*.

Bilješke iz Shakespearea. »Hrvatsko kolo«, 16/1935., 217—226.

O *Kralju Learu*.

Bilješke iz Shakespearea. »Otelo«. »Hrvatsko kolo«, 17/1936., 198—208.

Bilješke iz Shakespearea. »Macbeth«. »Savremenik«, 26/1937., 7/8, 253—261.

Današnja književna shvaćanja. »Hrvatski glasnik«, 1/1938., 8, 4.

O Shakespeareovu *Hamletu*.

Bilješka iz Shakespearea. »Julije Cezar«. »Savremenik«, 27/1938., 10, 899—912.

»Hamlet«. *Bilješka iz Shakespearea.* »Hrvatsko kolo«, 20/1939., 245—264.

Bilješka iz Shakespearea. Iz tuđih književnosti. Zagreb, 1941. 7—121 str.

Deset članaka koji obrađuju slijedeće drame: *Romeo i Julija*, *Macbeth*, *Kralj Lear*, *Othello*, *Antonije i Kleopatra*, *Julije Cezar*, *Hamlet*, *San ljetne noći*, *Cymbeline*, *Oluja*.

HERGESIĆ, Ivo:

U službi Shakespearea. »Kazališni almanah«, 1937., 48—69.

O prijevodima Shakespearea i komentarima Shakespeareovih drama Vinka Kriškovića.

Shakespeare u Hrvatskoj. »Hrvatsko kolo«, 2/1949., 2—3, 505—558.

O novom izdanju prijevoda Shakespeareovih drama u Hrvatskoj.

U službi Shakespearea. *Shakespeare — Molière — Goethe*. Zagreb, 1957., 7—95.

HINKOVIĆ, Hinko:

Pismo iz Londona. »Narodne novine«, 64/1898., br. 100.

O Shakespeareovu životu i djelima.

HLADEK, Ivan:

Shakespeareov »Hamlet«. »Omladina«, 24/1940.—41., 8, 196—197.

HORVAT, Josip:

Kriškovićeve knjige o Shakespearea. »Jutarnji list«, 24/1935., 8577, 8.

Prikaz knjige: *Shakespeare*. Predgovori dramama.

HRANILOVIĆ, Jovan:

Nova knjiga o Hamletu. »Vienac«, 32/1900., 13, 208.

Prikaz knjige: Gustav Friedrich, *Hamlet und seine Gemütskrankheit*.

IBLER, Janko:

Kralj Lear. »Vienac«, 14/1882., br. 22, 23, 24, 25.

U povodu praizvedbe *Kralja Leara* u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Hamlet. »Narodne novine«, 53/1887., 90.

O prijevodu A. Harambašića Schlegelove verzije *Hamleta*.

Kralj Henrik IV. »Narodne novine«, 63/1897., 227.

I-ć:

Hamletova filozofija. »Narodne novine«, 63/1897., 39.

Iz.:

Macbeth. »Hrvatska Obrana«, 15/1916., 40, 4.

O drami u povodu praizvedbe *Macbetha* u Osiječkom kazalištu.

KEČKEMET, Duško:

Shakespeareov »Macbeth«. »Omladina«, 24/1940.—41., 168—170.

KRESPI, Antun:

Ustrišci iz Shakespearea. »Srđ«, 3/1904., 10, 433—445; 11, 481—496; 12, 530—545; 13, 589—596; 15, 680—685; 16/17, 789—807.

Autorove bilješke o *Rikardu III*, *Macbethu*, *Kralju Johnu*, *Romeu i Juliji*, *Juliju Cezaru* i *Othellu*.

O prevodiocima uopće, a o *Sekspirovijem napose*. »Srđ«, 5/1906., 5, 221—230.

O osobitim teškoćama pri prevodenju Shakespeareovih drama.

KRIŠKOVIĆ, Vinko:

Shakespeare i Bacon. »Jutarnji list«, 11/1922., 3918, 33—35.

Socijalna drama Shakespearea. »Mjera za mjeru«. »Hrvatska revija«, 6/1933., 8, 472—481; 9, 533—537; 10, 588—592; 11, 643—648.

Nordijska Divina Commedia. »Kralj Lear«. »Obzor«, 74/1933., 69—94.

Nordijski mit. »Macbeth«. »Hrvatska revija«, 7/1934., 1, 39—46; 2, 90—98; 3, 145—154.

Parodija? Travestija? Troilo i Kresida. »Hrvatska revija«, 7/1934., 7, 368—379; 8, 427—432; 9, 481—491.

Dioniz i Izida. »Antonije i Kleopatra«. »Obzor«, 75/1934., 58—62, 65—67, 69, 72—78.

O klasičnim karakterima u drami.

Kad mladost jezdi ludost uzde vodi. »Kako vam drago«. »Obzor«, 75/1934., 114—115, 117—126.

Nordijski misterij. »Hamlet«. »Obzor«, 75/1934., 244—265.

Shakespeare. Predgovori dramama. Knj. I, Zagreb, 1934.

Ova knjiga sadrži predgovore slijedećim dramama: *Kralj Lear*, *Mjera za mjeru*, *Troilo i Kresida*, *Macbeth*, *Antonije i Kleopatra*, *Kako vam drago*.

Prikazi ove knjige tiskani su u »Jutarnjem listu«, 23/1934., 8148, 7; i u »Obzoru«, 75/1934., 243, 1—2.

Po milosti božjoj. »Kralj Rikard II«. »Hrvatska revija«, 8/1935., 2, 92—99; 3, 151—155; 4, 207—215; 5, 258—267.

Eshil i Aristofan. »Kralj Henrik IV«. »Hrvatska revija«, 8/1935., 9, 482—489; 10, 532—543; 11, 597—606.

Vijenac vrlini ženskoj. »Cimbelin«. »Obzor«, 76/1935., 17—29, 33—37.

Sjenosvetnik. »Julije Cezar«. »Obzor«, 76/1935., 152—172.

Gospodski moral. »Koriolan«. »Obzor«, 76/1935., 241—259.

Shakespeareov zavještaj. »Bura«. »Hrvatska revija«, 9/1936., 8, 399—406; 9, 476—481; 10, 540—546.

Bič božji. »Kralj Rikard III.« »Hrvatska revija«, 10/1937., 4, 203—208; 5, 252—256; 6, 316—319; 7, 370—372; 8, 426—430; 9, 473—483.

Shakespeare. Predgovori dramama. Knj. II., Zagreb, 1935.

Ova knjiga sadrži predgovore slijedećim dramama: *Hamlet, Cymbeline, Julije Cezar, Koriolan, Rikard II., Henrik IV.*

Prikazi ove knjige objavljeni su u »Obzoru«, 76/1935., 48, 1—2; 49, 1—2, i u »Kazališnom almanahu«, 1937., 48—69.

KRNIC, Ivan:

Drechslerovo izdanje »Macbetha«. »Obzor«, 58/1917., 141, 2—3.

Prikaz Nazorova prijevoda *Macbetha* koji je uredio Branko Vodnik-Drechsler.

Vlad. Nazor et comp. »Obzor«, 58/1917., 162, 3.

Krnicov odgovor u raspravi o Nazorovu prijevodu *Macbetha*.

Još jedan prijevod »Hamleta«. »Savremenik«, 19/1926., 5/6, 183—185.

O Kriškovićevu prijevodu *Hamleta*.

Što je sporno u Shakespeareu. »Hrvatski list«, 8/1927., 112, 4.
O podrijetlu Shakespearea i njegovih drama.

LUNAČEK, Vladimir:

Cervantes — Shakespeare. »Savremenik«, 11/1916., 3/4, 138—141.
U povodu 300. obljetnice njihove smrti.

William Shakespeare: »Kralj Rikard III.« »Obzor«, 64/1923., 289, 1—2.

U povodu nove predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Prijevod Šekspira i Dostojevskog. »Obzor«, 66/1925., 90, 1—2.
O tri prijevoda *Hamleta*.

Naši prevodi Šekspirova »Hamleta«. Najnoviji prevod u izdanju Matice hrvatske. »Obzor«, 67/1926., 242, 2—3.

O prijevodima *Hamleta*, osobito o prijevodu Vinka Kriškovića.

MARIĆ, Josip:

Shakespeare i Bacon od Verulama. »Napredak«, 26/1885., 23, 365—369.

O autorstvu Shakespeareovih djela.

MARJANOVIĆ, Milan:

Tristogodišnjica prvog izdanja Shakespeareovih djela. Glumac Shakespeare nije bio pisac Shakespeareovih drama. »Slobodna tribuna«, 3/1923., 485, 4, 486, 5—6.

O autorstvu Shakespeareovih djela.

MARKOVIĆ, Zdenka:

Moderni studij o »Hamletu«. »Narodne novine«, 71/1905., 252, 1—2; 253 app.

O knjizi Wyspianskoga o *Hamletu*.

MATASOVIĆ, Antun:

Shakespeare i Calderon. »Hrvatska prosvjeta«, 3/1916., 236—245, 355—362.

MELKUS, Dragan:

William Shakespeare. »Hrvatska obrana«, 15/1915., 110, 1—2.

MESARIĆ, Kalman:

Tendencija u Shakespeareu. »Vidik«, 1/1932., 5, 150—152.

O *Snu ljetne noći* u povodu predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Tajna Shakespeareove egzistencije. »Narodne novine«, 99/1933., 139, 2.

O vječnoj vrijednosti Shakespeareovih drama.

Najgrađanskija Shakespeareova komedija. »Narodne novine«, 99/1933., 147, 3.

O *Veselim ženama Windsorskim* u povodu predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Julije Cezar. »Narodne novine«, 100/1934., 71, 4.

O drami uoči njezina prikazivanja u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Kako su Shakespeareove drame sačuvane za potomstvo. »Komedija«, 6/1939., 21 (240), 5 + 10—11.

O *Zimskoj priči* uoči njezine praižvedbe.

MILER, Ferdo:

Zločinci u umjetnosti i književnosti. »Narodne novine«, 68/1902., br. 8.

Shakespeare pred forumom jurisprudencije. »Vienac«, 35/1903., 11, 52, 89.

O *Macbethu, Hamletu* i *Othellu*.

William Shakespeare. »Pobratim«, 25/1916., 9, 65—67; 10, 76—77.

MILETIĆ, Stjepan:

Hamlet. »Hrvatska«, 4/1889., 202.

Die aesthetische Form des abschliessenden Ausgleiches in Shakespeare'schen Dramen. Zagreb, 1892.

Miletićeva doktorska disertacija.

MORSKI, S. C.:

Shakespeare i jedna hrvatska narodna pjesma. »Iskra«, 1885., 3, 4.

Pjesma *Izgovor* uspoređena je s činom III., prizorom 5. iz *Romea i Julije*.

NAZOR, Vladimir:

Ivan Krnic o Drechslerovom izdanju »Macbetha«. »Obzor«, 58/1917., 157, 2.

NEHAJEV, Milutin:

Kralj Lear. »Nova nada«, 1897., 1.

Komedija bludnja. »Nova nada«, 1897.

O praizvedbi drame.

Studija o »Hamletu«. »Savremenik«, 10/1915., 7/8, 280—283; 9/10, 386—396; 11/12, 433—452.

Također tiskano kao knjiga, Zagreb, 1917.

Novi Hamlet. »Jutarnji list«, 15/1926., 5278, 22.

O Kriškovićevu prijevodu *Hamleta*.

OGRIZOVIC, Milan:

»*Noć svetih triju kraljeva*« i »*Romeo i Julija*« ili čudno shvaćanje englezke kritike koncem 16. stoljeća. »Hrvatsko pravo«, 17/1911., 4631 (186), 1—2.

Anegdota u vezi s izvedbom Shakespeareovih drama.

O *Shakespeare-ovu »Otelu«.* »Kazališni list«, 2/1921., 4, 4—5; »*Talija*«, 1/1922., 208—212.

U povodu izvedaba *Othella* u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

P., I.:

Dramatsko pjesništvo. »Hrvatski učitelj«, 13/1889., 3, 34—36.
O Badalićevu prijevodu *Koriolana*.

P., M. Gj.:

Otelo. »Narodne novine«, 50/1884., 225.

O izvedbi *Otela*.

PASARIĆ, Josip:

Dva prijevoda Shakespeareova »Otela«. »Vienac«, 15/1883., 33, 537—539; 35, 575—576.

O prijevodima Ivana Trnskoga i Josipa Karlovića.

Shakespeare i Baco. »Vienac«, 15/1883., 35, 569—571.

Hamlet. »Vienac«, 21/1889., 43, 681—684; 44, 696—702.

O Harambašićevu prijevodu *Hamleta*.

PAVIĆ, Armin:

Shakespeareov »Otelo« i Voltaireova »Zaira«. »Vienac«, 2/1870., 46, 728—736; 50, 796—799; 51, 812—816.

POLITEO, Dinko:

Romeo i Julija. »Obzor«, 33/1892., 238—240.

PROSENIK, Viktor:

Tko je William Shakespeare. »Jutarnji list«, 1/1912., 250, 11—12.

RAOUL:

Kakogod želite. »Narodne novine«, 63/1897., 3.

ROGOZ, Zvonimir:

Zašto baš »Hamlet«. »Kazalište«, 1/1940., 3, 3—5.

U povodu izvedbe *Hamleta* u Splitskom kazalištu.

ŠENOA, August:

William Shakespeare. »Vienac«, 8/1876., 41, 672—674; 42, 688—691.

ŠILAR:

Hamlet. »Vijenac«, 1/1923., 1, 25—27; 2, 59—61.

ŠPUN-STRIŽIĆ, N. J.:

Povijest Shakespeareove tajne. »Vienac«, 29/1897., 46, 742—744.

O autorstvu Shakespeareovih djela.

ŠREPEL, Milivoj:

Koriolan. »Vienac«, 21/1889., 2, 26—28.

O Badalićevu prijevodu.

—»t«—:

Književni pabirci o Shakespeareu. »Narodne novine«, 65/1899., 77.

TEKLIĆ, Slavko:

K proslavi Shakespeareove tristogodišnjice. »Hrvatska«, 31/1916., 1380, 1; 1381, 1.

TORBARINA, Josip:

Shakespeareov »San ljetne noći«. »Obzor«, 73/1932., 130, 2—3.

U povodu nove izvedbe *Sna ljetne noći* u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Engleski sud o hrvatskom prijevodu »Hamleta«. »Hrvatska revija«, 6/1933., 11, 655—656.

O N. B. Jopsonovoj kritici Kriškovićeva prijevoda *Hamleta* u londonskom časopisu »*Slavonic Review*«.

Shakespeareov i Nazorov »Macbeth«. »Obzor«, 74/1933., 73, 2—3.

O Nazorovu prijevodu *Macbetha* uoči praižvedbe u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

English Players. »*Othello*« i »*You Never Can Tell*«. »Obzor«, 75/1934., 51, 1—2.

Uoči izvedbe ovih drama u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb, s engleskim glumcima.

Dr. Krišković: »Shakespeare«. Predgovori dramama. Knjiga I. Zagreb, 1934., »Obzor«, 75/1934., 243, 1—2.

Mletački trgovac. »Obzor«, 75/1934., 251, 1—2.

U povodu nove izvedbe *Mletačkog trgovca* u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Dr. Krišković: »Shakespeare«. Predgovori dramama. Knjiga II. Zagreb, 1935., »Obzor«, 76/1935., 48, 1—2; 49, 1—2.

TREŠĆEC-BRANJSKI, Vladimir:

Sveukupna djela Williama Shakespearea na hrvatskom jeziku. »Obzor«, 57/1916., 143, 2.

Mišljenje da bi Matica hrvatska trebala tiskati prijevod cjelokupnih djela Williama Shakespearea.

TRSTENJAK, Davorin:

William Shakespeare. »Zora«, 2/1873., 3, 45—47.

TUCIĆ, Mladen:

Pjesnik Shakespeare nije glumac Shakespeare. »Hrvatska«, 4/1889., 50, 3; 52, 3; 53, 3; 54, 3.

O predgovoru koji je Hugo Badalić napisao svome prijevodu *Koriolana*.

UZUN, Fran:

Shakespeare kao čovjek. »Narodne novine«, 74/1908., 108.

VITEZICA, Vinko:

Studija o Hamletu. Beograd, 1924.

VODNIK, Branko:

Vlad. Nazor et comp. »Obzor«, 58/1917., 164, 3.

Njegov odgovor Ivanu Krnicu u raspravi o Nazorovu prijevodu *Macbetha*.

VOJNOVIĆ, Ivo:

Otello. »Hrvatska pozornica«, 1909.—10., 22, 1.

O dramu u povodu predstave u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Hamlet. »Talijska«, 1/1922., 205—207.

VENZELIDES, Arsen:

Troilo i Kresida. »Narodne novine«, 69/1903., 283.

O dramu uoči njezine praižvedbe u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Z., F.:

Romeo i Julija. »Narodne novine«, 69/1903., 78.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Troilo i Kresida. »Narodne novine«, 69/1903., 284.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

Kralj Lear. »Narodne novine«, 70/1904., 44.

O predstavi u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

ZAHAR, Ivan:

Narodno kazalište. »Vienac«, 4/1872., 5, 72—75; 6, 91—94; 7, 108—111; 8, 124—126.

O Williamu Shakespeareu u povodu izvedbe *Macbetha* u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagreb.

C) *Predstave u kazalištu*

(Zvjezdica * označuje praižvedbu u Hrvatskoj)

Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb

1841. **Romeo i Julija.*

1863. **Ljubav sve može ili Ukročena tverdokornica.*

1867. **Mletački trgovac.*

1868. **Mnogo vike ni zašto.*

1870. *Romeo i Julija.* Novi prijevod i izvedba.

1871. **Macbeth.*

1875. **Otelo.*

1876. **Vesele žene Windsorske.*

1882. **Kralj Lear.*

1885. *Otelo.* Novi prijevod i izvedba.

1889. **Hamlet.*

1890. *Mnogo vike ni za što.* Nova izvedba.

1891. *Macbeth.* Novi prijevod i izvedba.

Mletački trgovac. Novi prijevod i izvedba.

1894. *Julije Cezar.
*Koriolan.
Kralj Lear. Nova izvedba.
1895. *Hamlet*. Redigirani prijevod i nova izvedba.
Macbeth. Redigirani i kompletirani prijevod i nova izvedba.
Mnogo vike ni za što. Nova izvedba.
*San ljetne noći.
Romeo i Julija. Nova izvedba.
Ukročena goropad. Novi prijevod i izvedba.
*Zimska priča.
1896. *Kralj Henrik IV. Prvi dio.
*Rikard III.
Otelo. Nova izvedba.
1897. *Komedija bludnja.
*Kralj Henrik IV. Drugi dio.
**Noć svetih triju kraljeva*.
1899. **Perikles, kralj tirski*.
1900. *Kralj Henrik IV*. Prvi dio. Nova izvedba.
1903. *Troilo i Kresida.
1906. **Antonije i Kleopatra*.
1909. *Koriolan*. Nova izvedba.
1910. *Otelo*. Novi prijevod i izvedba.
1911. *Macbeth*. Novi prijevod i izvedba.
1912. *Hamlet*. Nova izvedba.
1913. *San ljetne noći*. Nova izvedba.
1919. *Otelo*. Novi prijevod i izvedba.
1920. *Ukročena goropadnica*. Novi prijevod i izvedba.
1923. *Rikard III*. Novi prijevod i izvedba.
1924. *Na tri kralja*. Novi prijevod i izvedba.
1926. *Mnogo vike ni za što*. Novi prijevod i izvedba.
*Oluja.
1929. *Hamlet*. Novi prijevod i izvedba.
Romeo i Julija. Novi prijevod i izvedba.
1931. *Antonije i Kleopatra*. Novi prijevod i izvedba.
1932. *San ljetne noći*. Novi prijevod i izvedba.
1933. *Macbeth*. Novi prijevod i izvedba.
Vesele žene windsorske. Nova izvedba.
1934. *Julije Cezar*. Novi prijevod i izvedba.
Mletački trgovac. Novi prijevod i izvedba.
1935. *Kralj Lear*. Novi prijevod i izvedba.
1939. *Na tri kralja*. Nova izvedba.
Zimska priča. Novi prijevod i izvedba.

1946. *San ljetne noći*. Nova izvedba.
1947. *Otelo*. Nova izvedba.
1951. *Na tri kralja*. Nova izvedba.
1954. *Mletački trgovac*. Nova izvedba.
1955. *Hamlet*. Nova izvedba.
1958. *Kralj Lear*. Nova izvedba.
1963. *Troilo i Kresida*. Novi prijevod i izvedba.
1964. *Mjera za mjeru*. Novi prijevod i izvedba.

Kazalište Komedija, Zagreb

1954. *Vesele žene windsorske*. Novi prijevod i izvedba.

Zagrebačko dramsko kazalište, Zagreb

1955. *Kako vam drago*. Novi prijevod i izvedba.
1956. *Zimska priča*. Redigirani prijevod i nova izvedba.
1957. *Macbeth*. Novi prijevod i izvedba.
1964. *Hamlet*. Novi prijevod i izvedba.

Narodno kazalište, Split

1893. *Hamlet*.
Mnogo vike ni za što.
Otelo.
1910. *Hamlet*.
1922. *Hamlet*.
Otelo.
1924. *Mletački trgovac*.
Kralj Lear.
1925. *Romeo i Julija*.
1931. *Na tri kralja ili kako hoćete*.
1933. *San ljetne noći*.
1935. *Mletački trgovac*.
Kralj Lear.
1936. *Hamlet*.
1939. *Na tri kralja*.
1940. *Hamlet*.
1949. *Ukročena goropadnica*.
1950. *Na tri kralja ili kako hoćete*.

- 1952. *Otelo.*
- 1955. **Mjera za mjeru.*
- 1957. *Mletački trgovac.*
- 1958. *Hamlet.*
- 1961. *Kralj Lear.*
- 1963. *San ljetne noći.*

Narodno kazalište, Osijek

- 1909. *Ukročena goropadnica.*
- 1911. *Hamlet.*
- 1912. *Otelo.*
Romeo i Julija.
- 1913. *Mletački trgovac.*
- 1916. *Macbeth.*
- 1920. *Otelo.*
- 1921. *San ljetne noći.*
- 1923. *Mletački trgovac.*
Otelo.
- 1925. *Kralj Lear.*
- 1926. *Na tri kralja.*
- 1928. *Kralj Lear.*
- 1930. *Na tri kralja.*
- 1933. *San ljetne noći.*
- 1936. *Hamlet.*
- 1937. *Otelo.*
- 1942. *Hamlet.*
- 1944. *Ukročena goropadnica.*
- 1947. *Otelo.*
- 1951. *Hamlet.*
- 1956. *Romeo i Julija.*
- 1957. *San ljetne noći.*
- 1962. *Ukročena goropadnica.*
- 1964. *Na tri kralja.*

Narodno kazalište »Ivan Zajc«, Rijeka

- 1948. *Otelo.*
Kako vam se sviđa.
- 1953. *Hamlet.*
- 1954. *Otello.*

- 1958. *Macbeth.*
- 1959. *Richard III.*
- 1961. *Romeo i Julija.*
- 1964. *San ljetne noći.*

Narodno kazalište »August Cesarec«, Varaždin

- 1949. *Kako hoćete.*
- 1960. *Mnogo vike ni za što.*
- 1964. *Otelo.*

II
SLAVISTIKA U ENGLSKOJ

BOWRING I KOPITAR¹

1

Interes zapadne Evrope za našu zemlju i naše narode bio je u tijeku prošlih nekoliko vjekova različit. Naši narodni običaji i narodne nošnje privukli su pozornost stranaca koji su posjećivali pojedine krajeve naše zemlje. Naše narodne pjesme mnogo su pridonijele tome da nas upoznaju u tuđem svijetu. One su nas uvele u evropsku književnost, a u stanovitom trenutku samo su nas one reprezentirale u svjetskoj književnosti.

Jedno od prvih djela koje nas je predstavilo zapadnoevropskim narodima bilo je *Viaggio in Dalmazia* Alberta Fortisa. Po tom su nas djelu upoznali Talijani, Nijemci, Francuzi i Englezi (1778., koje je godine *Viaggio* preveden na engleski).

Šira engleska čitateljska publika mogla se informirati o našim narodnim pjesmama iz više djela izašlih na engleskom jeziku na kraju XVIII. i na početku XIX. stoljeća. Osim en-

---

¹ Bowringove veze sa Slavenima tretirane su u nekoliko navrata: o Bowringovim vezama s Dobrovskim pisao je prof. O. Odložilnik: *Dobrovský à anglicky slavista John Bowring* (Josef Dobrovski, 1753.—1829. *Sbornik statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovskeho*. V Praze 1929., str. 252.—258.), s P. J. Šafaříkom i Talvjevom K. Paul: *J. Bowring, Talvj-Robinsonova à P. J. Šafařík* (*»Slavia«*, IX, str. 329.—339.), a s Cesima Miloš Sova: *Sir John Bowring and the Slavs* (*»Slavonic Review«*, Vol. XXI., No. 57, str. 128.—144.), koji ne citira K. Paula.

gleskog prijevoda Fortisova djela *Viaggio in Dalmazia* (drugo poglavlje — pismo signor Morosiniju),² izašlo je na početku XIX. stoljeća i nekoliko članaka o istom predmetu u časopisima. Nacionalizirani Englez, Poljak K. Lach-Szyrma, napisao je članak *Sclavonic Traditional Poetry*,³ u kojem govori o našoj narodnoj poeziji; napose spominje *Hasanaginicu*. Isti pisac pisao je o tom opširnije u svom djelu o Poljskoj,⁴ a s namjerom da ukloni sva pogrešna mišljenja o slavenskim zemljama.

Nedugo nakon toga napisao je John Bowring članak pod naslovom *Popular Poetry of Servia*.⁵ To je zapravo prikaz Vukovih zbirki narodnih pjesama. Bowring je osim prikaza zbirki donio i prijevode nekih pjesama, jer je htio Englezima dati »nekoliko primjera« iz naše narodne poezije. Sličan članak nepoznata autora⁶ izašao je slijedeće godine u obliku recenzije jedne zbirke prijevoda naših narodnih pjesama: *Translations from the Servian Minstrelsy: to which are added some specimens of Anglo-Norman Romances, London 1826*.⁷ I u tom prikazu tiskano je nekoliko primjera naših narodnih pjesama u engleskom prijevodu.⁸

² TRAVELS INTO DALMATIA: ... Translated from the Italian under Author's Inspection ... London, 1778.

³ Blackwood's »Edinburgh Magazine«, rujana 1821., str. 145.—149.

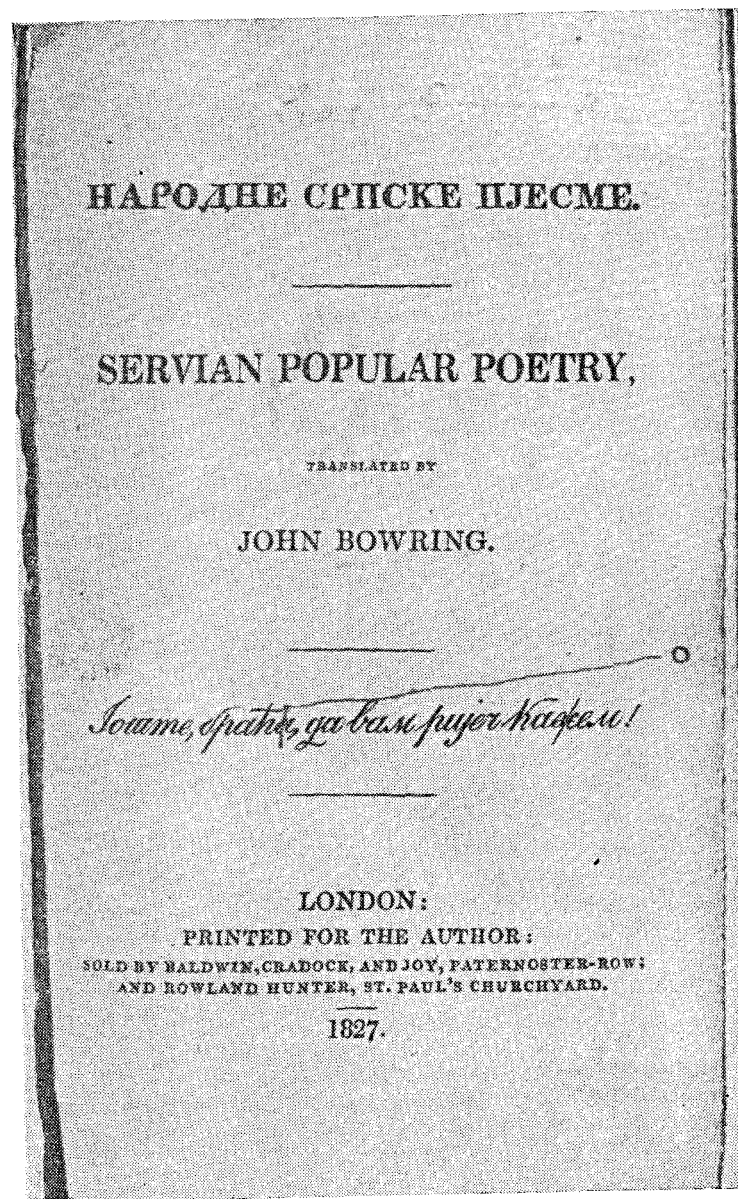
⁴ K. Lach-Szyrma: *Letters Literary and Political on Poland comprising observations on Russian and other Sclavonian Nations and Tribes*. Edinburgh, 1823.

⁵ »Westminster Review«, srpanj 1826., str. 23.—39.

⁶ Chamber's »Edinburgh Journal« (17. svibnja 1845.) tvrdi da je autor članka John Gibson Lockhart.

⁷ »The Quarterly Review«, siječanj 1827., London.

⁸ Do danas je ostalo neriješeno pitanje postojanja te zbirke, tiskane navodno 1826., kako kaže recenzija. Nitko do sada nije mogao naći nijedan primjerak te zbirke, i o njoj znamo, uglavnom, samo po ovom prikazu. Chamber's »Edinburgh Journal« (17. svibnja 1845.) misli da je prevoditelj, a i autor prikaza poznati biograf Waltera Scotta John Gibson Lockhart, koji da je prikazao zbirku pjesama »koja je tiskana u vrlo maloj nakladi za privatnu potrebu«. D. Subotić (*Yugoslav Popular Ballads*, Cambridge, 1932., str. 243.—245.) misli da stvar nije nikada izašla, nego da je Lockhart sam napisao prikaz da dobije veći broj pretplatnika. Bowring je vjerojatno mislio na tu zbirku kada je u svom pismu Kopitaru (vidi pismo I) uza svoju zbirku spomenuo još jednu: »Another series of translations is announced, — so that a fair chance will, I trust, be given to the Belgradian minstrels.«

Naslovna strana Bowringove zbirke engleskih prijevoda naših narodnih pjesama.

Vrhunac svih tih nastojanja da se Englezima prikažu⁹ naše narodne pjesme i dađu te pjesme u prijevodu znači Bowringova zbirka engleskih prijevoda naših narodnih pjesama s opširnijim uvodom.¹⁰ Iz ove su Bowringove zbirke Englezi prvi put stvarno mogli upoznati naše narodne pjesme. Ali njezino veliko značenje nije samo u tome: zahvaljujući toj zbirci, Englezi su se ozbiljnije zainteresirali za naše narode. Recenzent lista »The London Magazine« (travanj 1827.) pita »tko su Srbi« i kaže da se »o našem jeziku i književnosti do sada u Engleskoj nije ni čulo, a da iz te zbirke čitalac upoznaje i karakter naših naroda«.¹¹ I drugi su listovi posvetili dosta pozornosti tom djelu, naglašujući njegovu važnost i zadaću da u engleskoj književnosti ispuni prazninu zbog koje prosječni engleski čitatelj nije imao cjelokupan pregled moderne narodne poezije za razliku od klasične.

2.

John Bowring rodio se u Exeteru 17. listopada 1792.¹² Nakon svršene škole bio je činovnik trgovačkih kuća u Exeteru i od 1811. u Londonu, odakle je poslovno putovao u Španjolsku. Uskoro zatim osnovao je svoju vlastitu trgovačku kuću, pa je proputovao gotovo cijelu Evropu. Ova je putovanja iskoristio da nauči tuđe jezike i tako proširi svoje poliglotsko znanje. (Hvalio se da razumije dvije stotine, a govori sto jezika.) Osim toga zanimao se i za tuđe književnosti, osobito narodne, pa je prevodio iz narodnih književnosti, osobito slavenskih.

U to isto vrijeme započeo je Bowring i svoj javni i politički rad. God. 1821. sprijateljio se s poznatim engleskim fi-

⁹ Za daljnje bibliografske podatke o tom vidi: Dragutin Subotić, *Youngoslav Popular Ballads*, Cambridge, 1932., str. 247.—283.

¹⁰ Народне српске pjesme. *Servian Popular Poetry*, translated by John Bowring. *Журне, брѣћа, да вам ријеч кажем!* London, 1827. Knjiga je formata male osmine, a ima XLVIII + 235 strana.

¹¹ Subotić, o. c., str. 229.

¹² Neke pojedinosti iz Bowringove biografije iznio je V. Jovanović u svojem članku *John Bowring i srpska narodna poezija*, »Srpski književni glasnik«, knj. XXI., str. 31.—43.

Izozom Jeremyjom Benthamom,¹³ predstavnikom radikalne struje u politici. God. 1824. postao je urednikom Benthamova radikalnog lista »Westminster Review«, u kojem je objavio niz članaka o slobodnoj trgovini, reformi parlamenta i odgoju naroda. Bowring je namjeravao posjetiti naše zemlje^{13a} i mislio je uzeti Vuka za tumača.¹⁴ Ali zbog drugih poslova nije tu svoju namjeru nikada ostvario. Engleska ga je vlada poslala god. 1828. u Nizozemsku da prouči tamošnju državnu administraciju. Odande je za list »The Morning Herald« napisao niz pisama koja su poslije tiskana pod naslovom *Sketch of the Language and Literature of Holland* (1829.), a prevedena su i na nizozemski. Za taj mu je rad Sveučilište u Groningenu podijelilo doktorat prava. Za srpanjsku revoluciju u Francuskoj napisao je adresu londonskih građana koji francuskom narodu čestitaju srpanjsku revoluciju. Bowring je sâm, na čelu delegacije, tu adresu predao u Parizu 1839. Dvapat je bio izabran u parlament (1835.—1837., 1841.—1849.), gdje je zastupao slobodu trgovine. U službi vlade putovao je trgovačkim poslom u Francusku, Švicarsku, Italiju, Egipat, Siriju i njemačke države Carinske unije. God. 1849. imenovan je konzulom u Kantonu i inspektorom trgovine u Kini; na tom je položaju ostao do 1857. Za taj rad podijeljen mu je naslov *Sir* 1859. U to je vrijeme posjetio Sijam (1855.) i proputovao Filipine (1858.). Bowringovi izvještaji s tih dvaju putovanja spadaju među njegova najbolja djela. Tada se povukao iz javnog života i nastanio u Claremontu (Exeter), gdje je proboravio do svoje smrti (23. studenoga 1872.).

¹³ God. 1843. izdao je djela J. Benthama u 11 svezaka.

^{13a} U popratnom pismu Kopitaru od 1. X. 1827., koje je dodao svome pismu Vuku str. 163., Bowring piše kako se nada da će uskoro vidjeti Kopitara, jer namjerava otputovati u Heidelberg, a odande u Beč. Dalje veli da je odlučio posjetiti Madžarsku, Transilvaniju i provinciju Slavoniju, a to da će za njega biti velika sreća.

¹⁴ U pismu Kopitaru od 18. lipnja 1827. Bowring piše da misli posjetiti Srbiju, a da mu neće trebati bolji vodič od Vuka. Vuk se radovao Bowringovu prijedlogu da ga prati. »U čemu mogu, dragovoljno ću ga poslužiti i pratiću ga kudgod oće«, piše Vuk Kopitaru 29. siječnja 1828. iz Budima, a 24. veljače 1828. piše opet Kopitaru da će dobro biti ako ga Bowring uzme za »tolmača«, makar kuda bilo. *Vukova prepiska*, Beograd, 1907., knj. I., str. 298.—299. i 306.—307.

Književna djelatnost Johna Bowringa obuhvaća uglavnom dva područja: političku ekonomiju i književnost s osobito bogatim prevoditeljskim radom. Na tom drugom polju stekao je glas poliglota; poznati engleski pjesnik romantizma Thomas Hood nazvao ga je »Bowring, man of many tongues«. ¹⁵ Bowringovo poznavanje tuđih jezika, a napose njemačkog, francuskog, nekoliko slavenskih jezika i kineskoga, omogućilo mu je da upozna i mnoge književnosti. Ali Bowringov interes za jezike i književnosti nije bio određen nekim književnim namjerama; njega su osobito privlačile, osim nekoliko iznimaka, narodne književnosti »egzotičnih« zemalja, tada u Engleskoj vrlo malo poznatih. Da bi svoje sunarodnjake upoznao s tim tuđim književnostima, razvio je veliku prevoditeljsku aktivnost, te je u nepunih deset godina izdao čitav niz antologija: rusku (1821.—1823.), nizozemsku (1824.), španjolsku (1824.), poljsku (1827.), hrvatsku ili srpsku (1827.), mađarsku (1830.) i češku (1832.). Bowring se nije zadovoljio da pjesme samo prevede, on je svoje zbirke prijevoda redovno popraćivao informativnim uvodima, u kojima je dao podatke o dotičnom narodu, njegovoj povijesti, običajima, itd. U tome je često bio netočan i površan, ali tempo kojim je svoje prijevode i uvode stvarao nije mu dopuštao da radi solidnije.

Bowringova je zbirka naše narodne poezije u Engleskoj izazvala različite povoljne i nepovoljne kritike. Neki su je ocijenili kao njegov najbolji rad na tom području, jer da je »divlju ljepotu naših narodnih pjesama vjerno prenio na engleski«. ¹⁶

Gospođa Talvj zauzela je prema Bowringu vrlo kritičan stav. Ona mu ponajprije zamjera što u svojoj knjizi nije otvoreno iznio da je prevodio iz njezine zbirke njemačkih pri-

jevoda naših narodnih pjesama. ¹⁷ Gospođa Talvj daje jedan primjer Bowringova krivog prijevoda; on je jednu sliku njezina njemačkog prijevoda doslovce preveo na engleski i tako dobio posve krivo značenje. »Po ovome i tisuću drugih mjesta«, veli dalje ona, »čini se da Bowring nije uopće vidio originala.« ¹⁸ Ovo svoje dosta nepovoljno mišljenje Taljjeva je saopćila samo privatno, u pismu Kopitaru; poslije, u svojem djelu o slavenskim književnostima i jezicima na engleskom, bila je mnogo obazrivija, jer je uz primjere naših narodnih pjesama dodala bilješku u kojoj čitatelja upućuje na Bowringovu zbirku i kaže da je on pjesme učinio privlačnim time što im je dao englesko ruho s rimom i prilagodio ih engleskom načinu izražavanja osjećaja, koji je ona namjerno izbjegavala jer je njezin cilj bio dati vjeran prijevod. Na kraju bilješke dodaje da je Bowring uglavnom prevodio iz njezina njemačkog prijevoda. ¹⁹

Bowring je prevodio na svoj način, dosta slobodno, premda se — kako sam kaže — nije udaljavao od prave misli. On nije oklijevao da u prijevodu upotrijebi veći broj stihova nego što ih je imao original. Sve je to radio svjesno, pa je zato na kraju pjesme *The Young Shepherds* dodao ovu bilješku: »Bit ću optužen da sam ovo uljepšao. Prijevod je slobodniji nego što sam općenito radio, ali da pokažem kako sam malo skrenuo od misli originala, dajem ovdje zaključak.« Bowring je devet stihova iz Vukove zbirke (Vuk I, str. 200.) preveo s osamnaest stihova. ²⁰

Kopitar je u svojoj kritici Bowringove zbirke pokazao da se Bowring služio njemačkim prijevodom Taljjeve. Iznijevši svoje primjedbe, Kopitar na kraju kaže da treba odati priznanje »lijepom talentu gospodina Bowringa«. ²¹ Engleski sla-

¹⁷ Pismo Kopitaru, Halle, 2. veljače 1828. *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, Band 103.

¹⁸ Ton pisma koje je pisala Taljjeva Kopitaru 2. veljače 1828. u početku je vrlo ironičan i oštar: Taljjeva predbacuje Bowringu što je morala platiti poštarinu za njegovu knjigu, pa ga ironično naziva »der gallante Engländer« i dalje veli da se slaže s jednim prijateljem koji ga je nazvao »a literary dandy«.

¹⁹ *Historical View of Languages and Literature of the Slavic Nations*, with a Sketch of their popular Poetry. New York, 1850., str. 373., bilješka 2.

²⁰ John Bowring: *Servian Popular Poetry*, str. 168.—169.

²¹ *Jahrbücher der Literatur 1829.*, sv. 45., str. 212.—221.

¹⁵ *Autobiographical Recollections of Sir John Bowring*, with a brief Memoir by Lewin B. Bowring. London, 1877.

¹⁶ *Ibid.* I Goethe je vrlo povoljno ocijenio Bowringovu knjigu. *Ueber Kunst und Altertum*. Goethes Werke, B. 41/2, Weimar, 1903., str. 311.—312.

vist W. R. Morfill²² ocijenio je Bowringov prijevod kao »diffuse and inaccurate«,²³ a u svojem nastupnom predavanju na Sveučilištu u Oxfordu (25. siječnja 1890.) Morfill je prikazao Bowringov rad ovako: »Prije šezdeset godina Bowring je objavio cijelu seriju prijevoda s ruskoga, poljskog, srpskog i češkog. Oni nisu mnogo pridonijeli populariziranju književnosti tih zemalja među nama. Na nesreću, u svim tim verzijama nedostaje boja i adekvatnost. U mnogim primjerima čovjek nalazi da je prevoditelj pogriješio u značenju originala ili da je prevodio preko njemačkoga. Tako je bilo osobito s verzijom srpskih narodnih pjesama.«²⁴

I Dragutin Subotić podvrgao je strogoj kritici Bowringovu zbirku, a napose uvod. On je pokazao cio niz netočnosti, iznio je slabosti Bowringova rada, dokazao da je prevodio s njemačkog, a dao je i po koje opravdanje zašto je Bowring prevodio i s njemačkoga.²⁵

Ipak, Bowringa ne treba suditi strogim mjerilima kao kakva stručnjaka; na tom polju on to nikada nije bio. On je bio amater koji se bez dovoljno mogućnosti, upućenosti i podataka prihvatio posla za koji je trebalo mnogo više sprema, i književne i jezične. On je donekle mistifikator, jer prešućuje da je prevodio s njemačkoga, a želi svoj rad prikazati kao prijevod s originala, iako nije našim jezikom vladao u potpunoj mjeri. V. Jovanović utvrdio je da je Bowringovo znanje našega jezika vrlo slabo, pa ga na kraju naziva »amateur d'autographe«. ²⁶ Kao amater i mistifikator on je, uostalom, odraz svojega vremena.

Utvrdivši ove nedostatke i slabosti Bowringa kao prevoditelja, moramo uočiti i važnost njegova rada na tom području. On je ipak postigao da je engleska javnost, u doba kad se u Engleskoj o nama nije znalo ni toliko da postojimo i živimo na jugoistoku Evrope, saznala o nama više nego o drugih narodima, pa je čak mogla čitati naše duhovne produkte na svojem jeziku. Te zasluge Bowringove ne smijemo nikada poreći ni umanjiti. Njegov pionirski rad ima sve oso-

bine i slabosti takva rada. Što Bowring nije učinio više i bolje, tome su dva razloga: prvo, njegov način rada i, drugo, kao posljedica prvoga, mogućnosti koje su mu stajale na raspolaganju. Kao glavni nedostatak možemo danas istaknuti u inače zaslužnog Bowringa malen pjesnički talent i isto tako malenu snagu pjesničkog uživanja u probleme književnog izraza i prevođenja.

5.

Vidjeli smo da Bowring nije bio stručnjak na području narodnih književnosti; on je samouk koji je nastojao skupiti što više podataka. Ali u tome nije bio dovoljno ni solidan ni uporan. Upravo zapanjuje brzina kojom je izdavao svoje zbirke, kojom je uz svoje redovno zanimanje dospio skupiti materijal, prevesti ga na engleski, napisati uvod i spremi rukopis za tisak. Solidnost svojega rada umanjuje Bowring i time što je u isto vrijeme spremao nekoliko zbirki. Još nije tako reći ni dovršio poljsku antologiju, već je spremao našu, a da za njezin uvod još nije skupio sav potreban materijal. U isto to vrijeme interesirao se za češku narodnu poeziju i tražio literaturu i potrebne podatke da bi pripremio za tisak češku antologiju.^{26a}

U tome naime treba vidjeti osnovnu karakteristiku Bowringova rada: popularizirati što više tuđih narodnih poezija u Engleskoj, ispuniti praznine koje su postojale, kako je sam rekao.²⁷ On nije ni solidan učenjak, ni književnik koji bi se bavio proučavanjem narodnih pjesama. On pripada grupi onih samoukih književnih radnika, popularizatora, kakvih je u XIX. stoljeću bilo u Hrvatskoj kao i u Engleskoj, a koji su bili odraz svojeg vremena — vremena romantizma. Ti su kulturni radnici mnogo pridonijeli međusobnom kulturnom upoznavanju naših naroda i Engleza. Gornju tvrdnju potvrđuje još jedna karakteristika Bowringova rada. Isto tako brzo kao što se znao oduševiti za narodne pjesme nekog naroda, Bowring bi se naglo i ohladio te prešao na novi predmet. To vidimo i u njegovu prevođenju naših narodnih pjesama. Najprije se za njih oduševljava: piše o njima, prevodi ih, nakon izlaska prve knjige obećava novo izda-

^{26a} Sve te podatke crpemo iz Bowringova pisma Kopitaru od 14. siječnja 1827., str. 155.—157.

²⁷ U pismu Kopitaru (IV) od 10. listopada 1828., str. 160.—162.

²² William Richard Morfill (1834.—1909.), prvi profesor slavistike u Oxfordu.

²³ *The Literature of the Servians and Croats*, »Westminster Review«, travanj 1878., str. 8.

²⁴ *An Essay on the Importance of the Study of the Slavonic Languages*, London, 1890.

²⁵ Subotić, o. c., str. 228.—255.

²⁶ V. Jovanović: *La Guzla de P. Mérimée*, Paris, 1911.

nje ili drugi svezak.²⁸ Ali sve je to ostalo neispunjeno, jer se on prihvaća drugog posla. Želja ga vuče za poezijom drugih naroda. Tim svojim osobinama Bowring je izraziti predstavnik romantizma s velikim interesom za egzotiku, koju nalazi u svim tuđim, »nepoznatim« zemljama, od Španjolske preko slavenskih zemalja do Kine i Dalekog istoka (Sijama i Filipina), gdje je završio svoju književnu djelatnost.

6.

Ovdje ćemo još objasniti odakle je Bowring crpao građu za svoj rad i kako je stvarao svoje zbirke prijevoda. Osnovni princip Bowringova rada bio je ili da na terenu u zemlji koje poeziju proučava skupi sve potrebno, od znanja jezika do specijalnih podataka o zemlji, narodu, književnosti i slično, ili da se obrati istaknutim stručnjacima, učenicima s toga područja, pa da mu oni pruže sve što mu je za taj rad bilo potrebno. Njegovi prijevodi španjolske poezije i djela o nizozemskom jeziku i književnosti nastala su za vrijeme njegova boravka u tim zemljama, a naša i češka antologija na taj način što je najprije skupio potrebne informacije i mišljenja istaknutih autoriteta o tim pitanjima. Na osnovi tiskanih korespondencija i nekoliko do sada neobjavljenih pisama Kopitaru, vidjet ćemo kako su nastale naša i češka antologija.

Bowring je sam isticao da svoje prvo znanje o našoj literaturi duuguje Kopitaru, kojega u to vrijeme (1827.) nije ni poznavao.²⁹ Kopitar je bio Bowringu glavni autoritet i savjetnik za sva pitanja; njemu se obraćao za sve vrste savjeta. On je postao kao neka centrala za njegove veze sa slavenskim narodima. A kako je Bowring došao u vezu s Kopitarom? Kopitar je još 28. rujna 1825. poslao Bowringu po Payneu Vukovu zbirku narodnih pjesama i recenziju o njima,³⁰ a da Bowring do početka 1827. nije saznao tko mu je

²⁸ Bowringovo pismo Vuku, London, 30. ožujka 1827., *Vukova prepiska*, knj. V., str. 472.—473. Pismo Kopitaru od 18. lipnja 1827.

²⁹ Bowringovo pismo Vuku, London 30. ožujka 1827. *Vukova prepiska*, knj. V., str. 472.—473.

³⁰ Dr. J. Glonar: *Kopitarjev »Briefjournal«, 1816.—1829.*, »Glasnik muzejskega društva za Slovenijo«, knj. XIX., god. 1938., str. 142.

to poslao; tek tada je Kopitaru zahvalio.³¹ Bowring je sa Šafaříkom održavao pismene veze³² prije nego s Kopitarom. To vidimo i iz Šafaříkova pisma Vuku,³³ u kojem javlja Vuku da se Bowring obratio njemu s mnogo pitanja, na koja bi on (Šafařík) doduše mogao odgovoriti, ali da je Bowringa uputio na Vuka i Kopitara. To isto saznajemo i iz Bowringova pisma (I) Kopitaru,³⁴ u kojem Kopitaru javlja da je od Šafaříka saznao da mu je Kopitar poslao Šafaříkovu knjigu o slavenskoj književnosti,³⁵ pa dalje piše da ga Šafařík potiče neka uvede (tj. prevede) u Englesku češke i dalmatinske narodne pjesme.³⁶ Bowring je dakle (po Šafaříkovu savjetu) tražio vezu s Vukom i našao je ovim putem:³⁷ obratio se izdavačkoj kući Reyer & Schlick³⁸ u Beču, a ovi su ga uputili na Kopitara, i otada počinju uske književne veze između Bowringa i Vuka.

U svojem prvom pismu³⁷ Vuku Bowring kaže da priprema zbirku srpskih narodnih pjesama pa ga moli za pomoć i informacije. Dalje veli da će se poslužiti djelima gospođe Talvj, Grimma i Vukovim izdanjima, osobito pri objašnjenjima. To Bowringovo pismo primio je Kopitar 31. prosinca 1826.³⁹ i uputio ga dalje Vuku. Tako je započela njegova posrednička uloga koju će on nekoliko godina marljivo vršiti.⁴⁰ Vuk je na to pismo odgovorio vrlo opširno,⁴¹ nudeći Bowringu svu svoju pomoć i zahvaljujući mu što je nakanio učiniti čast zaboravljenom srpskom narodu prijevodom njegovih

³¹ Pismo Bowringa Kopitaru od 14. siječnja 1827., str. 155.—157.

³² O Bowringovim vezama sa Šafaříkom pisao je K. Paul: *J. Bowring, Talvj-Robinsonova à P. J. Šafařík* (»Slavia«, Ročnik IX., Prag, 1930.—1931., str. 329.—339.).

³³ Pismo Vuku broj 8, *Vukova prepiska*, knj. IV., str. 632.

³⁴ London, 14. siječnja 1827.

³⁵ Nismo mogli provjeriti točnost navoda iz Kopitarova *Briefjournala*.

³⁶ Šafařík izvješćuje Kolara da je pisao Bowringu neka prevede nešto iz *Kraljodvorskog rukopisa* i iz dalmatinskoga jezika, to jest iz Menčetića i Gundulića (»Slavia«, IX, str. 330.).

³⁷ Bowringovo pismo Vuku, London 19. prosinca 1826., *Vukova prepiska*, knj. V., str. 468.—469.

³⁸ U *Vukovoj prepisci* to je krivo tiskano kao neka »Miss Rupontschlik«. *Ibid.*

³⁹ Kopitarov *Briefjournal* pod 19. prosinca 1826. ima zabilježeno: scripta epistola Londini a Dno Bowring ad Vuk, & accepta 31. Dec.

⁴⁰ Dokaz su za to i priložena pisma na kraju članka, 155.—169.

⁴¹ Beč, 12. siječnja 1827. *Vukova prepiska*, knj. V., str. 469.—471.

Sir,

London 14 May 1827

I hardly know to whom I was indebted - nor whom to thank for many, many favours. Your favour is the least - if allow me very gratefully to say that I put very much of your kindness and help to form if to some account by introduction into German literature to my countrymen. I shall greatly rejoice to receive from you any hint on the subject of trying to say that I have now prepared a volume of translations from the German source - I do not stand alone - another series of translations is announced - that a fair chance will I trust be given to the Belgardian numbers. I find from Dr. Schaffner that I am indebted to you for his both in German literature, & I have no doubt that you also read me the Hagueische Maas with the admirable Review of the same. Best thanks! And may I hope you never go any thoughts you will favour me with on the subject. I wrote to Dr. Hall, of which I had heard from him. I look towards him with prodigious interest, and want to gather all the facts that are known

My Polish anthology is now in the press - I shall not be able to send it to you, and I will at the same time venture to add to it a few other works of mine, by which I have feebly endeavoured to fill up empty space in our literature. Two articles have appeared in the Quarterly Review of German literature - one in the Northampton Review No. 11, and the other in the Quarterly Review No. 69. I find that you are willing to have my work your correspondence I shall procure further on your subjects. Meanwhile I remain

Yours obedtly
John Bowring

Can I obtain Wesley's German translations? I apprehend they might do good for German literature and such other of his works as will be instructive to a Protestant Englishman

Prvo Bowringovo pismo Kopitaru (prva strana)

Treća strana istog pisma

pjesama na engleski jezik. Dalje moli Bowringa u svoje i Kopitarovo ime, ako ne izađe odmah cijeli prijevod, neka im pošalje časopis ili barem ime i broj, gdje će tiskati svoje prijevode naših narodnih pjesama. Vuk javlja Bowringu da skuplja materijal za srpsku povijest i obećava mu jedan primjerak svoje »Danice« od 1827.,⁴² gdje će naći mnogo posve novog materijala o Srbiji i srpskom narodu. Na kraju šalje mu Kopitarovu adresu, upućujući ga neka piše Kopitaru, koji će mu na sva pitanja s radošću odgovoriti. Vuk dodaje kako se nada da je primio od Kopitara, preko mladoga Paynea, zbirku narodnih pjesama u tri sveska s Kopitarovom recenzijom.

Bowring je napisao prvo pismo Kopitaru tek 14. siječnja 1827.⁴³ Iz tog se pisma očito vidi kakvu je ulogu Kopitar odigrao u upućivanju Bowringa u njegov rad i koliko je zaslužan za Bowringovo populariziranje slavenskih narodnih poezija u Engleskoj. Bowring hvali Kopitaru za mnoge usluge i nada se da će ih korisno upotrijebiti kad bude u Englesku uvodio nove slavenske književnosti.⁴⁴ On traži Kopitarove savjete o tim pitanjima i primit će ih s velikom zahvalnošću. Zahvaljuje mu za poslane knjige i traži nove. Ali, kad traži nove knjige, ujedno moli Kopitara i za njegovo mišljenje o njima.⁴⁵

Bowring javlja Kopitaru da je pisao Vuku i da se nada odgovoru.⁴⁶ Izražava svoje divljenje Vuku i želi skupiti podatke o njemu.⁴⁷ On dalje veli da bi zbog svojeg mišljenja, koje je o Vuku stekao na osnovi Kopitarovih članaka, želio imati knjigu *Blick auf die Crainischen Mundarten*, Kopitarov prikaz *Slavenske gramatike* Dobrovškoga, njegovu *Kranj-*

⁴² Vuk je pisao Kopitaru neka jedan primjerak »Danice« pošalje Bowringu. *Vukova prepiska*, knj. I., str. 293.

⁴³ Bowringovo pismo Kopitaru, str. 155.—157.

⁴⁴ Kopitarovom recenzijom Vukovih zbirki, koju mu je Kopitar poslao 28. rujna 1825., a za koju mu Bowring u tom pismu zahvaljuje (pismo I, str. 156.), Bowring se obilno služio u svojem članku *Popular Poetry of Servia*, koji je tiskan u »Westminster Review«, srpanj 1826., str. 23.—39.

⁴⁵ »Bilo bi mi drago da dobijem Weselijeve prijevode i da čujem vaše mišljenje o njima« (pismo I, str. 156.).

⁴⁶ To je Bowringovo pismo Vuku od 19. prosinca 1826., na koje mu je Vuk odgovorio pismom od 12. siječnja 1827. *Vukova prepiska*, knj. V., str. 468.—471.

⁴⁷ »Na njega gledam s golemim interesom... on je Prometej čije djelo ima života u sebi« (pismo I, str. 156.).

sku gramatiku i prikaz Šafaříkove *Povijesti slavenskih jezika i književnosti*. Sve to dokazuje koliko je cijenio Kopitara kad je neprestano želio čuti njegovo mišljenje o pojedinim djelima. Isto tako, u ovom pismu, Bowring se zanima što Kopitar misli o Šafaříkovu prijedlogu da prevede češke i dalmatinske narodne pjesme (vidi bilješku 36). I doslovce veli: »Ako bude vaše mišljenje povoljno, hoćete li mi reći ima li drugih važnih izvora osim Hankinih?« Bowring bi želio dobiti Hankinu zbirku i Svobodin prijevod,⁴⁸ a uz to Kopitarove savjete, pa da stvori zdrav sud (»sound judgement«).

Na kraju pisma javlja Kopitaru da je njegova poljska antologija u tisku i da će mu je, s ostalim svojim djelima, uskoro poslati. Dodaje da su izašla dva članka o srpskom pjesništvu, te zaključuje pismo sa željom da se dopisivanje nastavi ako ga Kopitar počasti svojim pristankom. Kopitar se Bowringovoj molbi odazvao, i korespondencija je bila dosta živa.⁴⁹ U post scriptumu istoga pisma moli Bowring Kopitara da mu pošalje Weselijev srpski prijevod,⁵⁰ *Povijest češke literature* i sva ostala djela Josipa Dobrovškoga koja mogu poslužiti za ispitivanje češke literature. To je ujedno dokaz naše naprijed istaknute tvrdnje da je Bowring u isto vrijeme radio nekoliko poslova; jer dok se još upućuje u naše pjesme i književnost, već traži izvore za češku antologiju.

U uvodu u antologiju naše narodne poezije Bowring spominje njemačke prijevode naših pjesama gospođe Talvj i Eugeniusa Weselija, pa na kraju veli da je nastojao opskrbiti se svime što se pisalo o tom predmetu, osobito Kopitarovim vrijednim kritikama, Goetheovim, Grimmovim i Vaterovim djelima. Bilješke dodane prijevodu gospođe Talvj upotrijebio je, a da to nigdje specijalno nije označio.

Čini se da bi cijeli taj Bowringov rad, a osobito uvod, bio mnogo bolji da je dočekao i druga djela koja je tražio da mu Kopitar pošalje. Bilo je valjda prekasno, jer je djelo

⁴⁸ Šafařík je Bowringa upozorio na Hankino izdanje *Kraljodvorskoga rukopisa* iz god. 1829. i njemački prijevod toga djela od prof. Svobode (»Slavia«, IX, str. 330.—331.).

⁴⁹ Vidi Kopitarov *Briefjournal*, I. dio, 1816.—1829. »Glasnik muzejskega društva za Slovenijo«, knj. XIX., str. 142. i II. dio, 1829.—1844. Jagić: *Neue Briefe*, str. 823. i dalje.

⁵⁰ To su Weselijeve *Serbische Hochzeitslieder*, Pešta, 1826., na koje ga je upozorio Šafařík, preporučivši mu i njih osim prijevoda Talvejeve.

bilo u tisku već prije početka ožujka 1827. (izašlo je u travnju 1827.). Kopitar je izvršavao uglavnom sve Bowringove želje i često mu pisao,⁵¹ također je točno izručivao pisma ili knjige koje je Bowring preko Kopitara slao ostalim slavistima toga doba.⁵² Iz Kopitarove korespondencije s Dobrovskim i Hankom vidimo njegovo zalaganje za Bowringa. On piše Dobrovskom o Bowringu još prije nego što mu je ovaj pisao da želi izdati srpsku antologiju.⁵³ Kada je primio Bowringovo pismo, Kopitar piše opširnije Dobrovskom o Bowringu i njegovu radu, pa prenosi njegovu želju da mu nabavi *Povijest češke literature* Josipa Dobrovškoga i druga djela koja bi za Bowringa mogla biti interesantna, to jest izbor najboljih čeških pjesama, dobar rječnik i gramatiku. On moli Dobrovškoga da izabere samo djela koja se mogu preporučiti. Kopitar naglašuje Dobrovskom da ovu prvu želju Bowringovu hoće da u najkraćem roku ispuni, a za sve druge da će ga uputiti neka se obrati na Ew. Museum.⁵⁴ Dobrovski je vrlo brzo odgovorio⁵⁵ i poslao popis djela za koja je mislio da bi ih trebalo poslati Bowringu. Nato mu Kopitar zahvaljuje.⁵⁶ Ali Kopitar je imao mnogo muke dok je sve to stiglo do njega, i dok je taj materijal uspio poslati Bowringu.⁵⁷

U isto vrijeme poslao je i Jungmann zapečaćeni omot knjiga Kopitaru⁵⁸ za Bowringa po svom izboru. Istodobno primio je Bowring ponudu Čelakovskog da mu pomogne u izradbi antologije češke poezije. Antagonizam koji je postojao između Dobrovskog (uz kojega je stajao i Kopitar) s jedne i Jungmanna, Čelakovskog i drugih mladih Čeha s druge strane, te njihovo razmimoilaženje u pitanju češke narodne poezije, došli su do punog izražaja upravo tom prigodom i doveli do većeg sukoba između Bowringa i njegovih prijaja

⁵¹ To se vidi iz Kopitarova *Briefjournala*: 19. svibnja 1827., 2. studenoga 1827., 23. ožujka 1828., 28. ožujka 1828., 23. kolovoza 1828., 28. rujna 1828. i 16. ožujka 1832.

⁵² Bowring je uz pošiljku priložio kratko pismo. Jedno takvo pismo nalazi se u Ljubljani, u Narodnoj univerzitetnoj knjižnici, MS 579 (vidi pismo III, str. 160.).

⁵³ Beč, 5. siječnja 1827.; Jagić: *Briefwechsel*, str. 583.

⁵⁴ Beč, 5. veljače 1827.; Jagić: *Briefwechsel*, str. 594.—595.

⁵⁵ Prag, 11. veljače 1827.; Jagić: *Briefwechsel*, str. 596.

⁵⁶ Beč, 19. veljače 1827.; Jagić: *Briefwechsel*, str. 597.

⁵⁷ Vidi Kopitarova pisma Dobrovskom: Beč, 10. travnja 1827. i 21. svibnja 1827.; *Briefwechsel*, str. 599.—601.

⁵⁸ Kopitar piše Dobrovskom; Beč, 21. svibnja 1827.

telja Kopitara i Dobrovskog. Osim svih tih knjiga Kopitar je Bowringu poslao popravke za njegovu antologiju naših narodnih pjesama.⁵⁹ Bowring je bio Kopitaru za to osobito zahvalan; u svoj primjerak unio je sve popravke i dopune, pa je na knjizi napisao »kao što me izvještava gospodin Kopitar«.⁶⁰ Tu brigu Kopitarovu da Bowring dobije potreban materijal za svoju češku antologiju vidimo iz Kopitarovih pisama Hanki.⁶¹ Bowring je za sve to bio Kopitaru vrlo zahvalan; to je izrazio u pismu Kopitaru⁶² i u pismu Vuku.⁶³

Bowring dalje javlja Kopitaru da je njegov prijevod narodnih pjesama dobro primljen i da ga u Engleskoj mnogo hvale. Dosta je samokritičan kada kaže da pohvala onih koji niti znaju original niti su čitali što je sve rečeno i učinjeno na tom polju u Njemačkoj, nema osobite vrijednosti.

Oprava se što je iz njegova pisanja izašlo kao da je mađarski jedna grana našeg jezika, te veli da se iz njegova djela *Finnish Runes* vidi da on stavlja mađarski nasuprot slavenskim jezicima. Bowring i ovdje ponavlja želju da izda drugo popravljeno izdanje srpskih narodnih pjesama, te izvješćuje Kopitara da je učinio velike napore kako bi nagovorio Biblijsko društvo da omogući Vukov put u London, ali da u tome nije uspio. I u ovom pismu Bowring ponavlja želju da posjeti Srbiju i nada se da će mu vodič biti Vuk. U tom istom pismu Bowring pokazuje interes za Mađarsku, mađarske narodne pjesme, za neke tamošnje ustanove, za Transilvaniju i napredak literature u Transilvaniji.

Na kraju pisma Bowring daje Kopitaru neke informacije i odgovore na postavljena mu pitanja, zahvaljuje mu za knjige koje mu je Kopitar poslao za češku antologiju. Iz toga pisma saznajemo da je Bowring u to vrijeme, radeći na češkoj antologiji, pripremao članak o češkoj literaturi⁶⁴ za jedan engleski književni časopis.

⁵⁹ Kopitarovo pismo Dobrovskom od 21. svibnja 1827. i pismo Grimmu od 30. svibnja 1827.

⁶⁰ V. M. Jovanović našao je u ostavštini Bowringovoj samo jedno Kopitarovo pismo (o mađarskoj književnosti) i osobni primjerak Bowringove naše antologije, na kojem je to zabilježeno.

⁶¹ Beč, 18. travnja 1827., 4. svibnja 1827., 2. kolovoza 1827.; Jagić: *Neue Briefe*, str. 61.—67.

⁶² Vidi Pismo II od 18. lipnja 1827., redak 1.—8. i kraj pisma, (vidi str. 159.).

⁶³ London, 18. kolovoza 1827., *Vukova prepiska*, knj. V., str. 474.—475.

⁶⁴ Taj je članak bio poslije uzrok sukobu između Kopitara i Bowringa.

Odnosi su bili normalni sve do pojave Bowringova članka *The History of Bohemian Literature* u »Foreign Quarterly Review« (III, 145, veljača 1828.). Taj je članak objavljen u skraćenoj obliku u »Revue Britannique« (br. 34, ožujak 1828., str. 225.—250.). U tom je članku Bowring stao uz protivnike Dobrovskoga, te je time uvrijedio ne samo njega, nego i Kopitara. Dobrovski je žučljivo reagirao i na nagovor Kopitarov pisao Bowringu, a tražio je i od Kopitara⁶⁵ da i on piše Bowringu. U idućem pismu⁶⁶ Dobrovski s rezignacijom i prezirno odbija Bowringove »uvrede«. Pismo koje je Dobrovski tražio Kopitar je napisao⁶⁷ da Bowring ne bi te svoje »mendacia et stultitia« u svojoj češkoj antologiji ponovio.⁶⁸ Kopitar se prema Bowringu odnosio vrlo prezirno, nazvavši njegov članak »Dandy-Artikel.«⁶⁹ Dobrovski je doista primio Bowringov članak sa smijehom, kako mu je to Kopitar savjetovao, ali ga je više boljela »urota čeških literatur-patriota.«⁷⁰ Kako Kopitar nije primio Bowringov odgovor na svoje pismo (jer je Bowring bio na putu u Nizozemskoj), on je napisao još jedno pismo,⁷¹ koje spominje u svojem pismu Dobrovskom i tuži se da se Bowring nije udostojio ni da se brani.⁷² I Hanki je Kopitar pisao o Bowringu vrlo nepovoljno, nazvao ga »un homme à tableau«⁷³ i utvrdio da je Bowring time samo naškodilo slavenskoj stvari.⁷⁴

Bowring je u to vrijeme bio u Nizozemskoj i odande je odgovorio na Kopitarovo pismo,⁷⁵ kako sam kaže u post scriptumu, »isti dan kad ga je primio«. U tom pismu Bowring još jednom izražava svoju veliku zahvalnost za sve uslu-

ge koje mu je Kopitar učinio. Ispričava se i poriče svoju krivnju da je nezahvalan, pa odbija da je uvrijedio bilo Dobrovskoga bilo Kopitara. Ističe da nije nikada stavio Hanku i Čelakovskog⁷⁶ nasuprot Dobrovskom. Bowring priznaje usluge koje su učinili Dobrovski i Kopitar slavenskoj književnosti. Brani se od objede da je kompromitirao Kolara, pa veli dalje da je u dvadeset prigoda imao čast govoriti engleskoj publici o Kopitaru. Žali što je od Kopitara primio tako neljubazno pismo, jer je on Kopitara uvijek smatrao za »jedno od svjetala toga doba«. On je, kako kaže, »zemlju Libussin« uveo kao autentičnu, a u članku u »Revue Britannique« nastojao je biti pravedan. Bowring iskreno žali da je došlo do toga sukoba, jer, veli on, »ja cijenim vaše dobro mišljenje — i bilo bi mi žao da ga izgubim«. Iz pisma dalje saznajemo da se oni osobno nisu poznavali; Bowring ističe da je uvijek smatrao Kopitara čovjekom kojega treba poštovati, i mnogo mu je vrijedilo Kopitarovo dobro mišljenje o njemu. Na kraju pisma Bowring dodaje da će biti u Haagu i šalje svoju adresu ako bi Kopitar želio odgovoriti.

Čini se da Kopitar nije odgovorio.^{76a} U Vukovoj korespondenciji nalazimo nekoliko podataka o daljnjem razvoju ova sukoba. Bowring se potužio Vuku⁷⁷ da više od godinu dana nema vijesti od Kopitara. U međuvremenu je Vuk u svojim pismima slao Bowringu Kopitarove pozdrave^{77a} i molio ga da i dalje piše preko Kopitara.⁷⁸ Tek u mjesecu svibnju 1830. stvari su se posve izgubile, jer Kopitar u pismu Vuku naziva Bowringa »Freund Bowring«, a u post scriptumu dodaje: »Mit Bowring sind wir also wieder ganz Freund.«⁷⁹ To potvrđuje i Bowringovo pismo Kopitaru od 10. srpnja 1830.^{79a}

⁷⁶ Bowring se ispričao Čelakovskom 9. srpnja 1828. (»Slavia«, IX, str. 333.).

^{76a} U *Briefjournalu* I i II, 1816.—1844., nema podataka, tj. nakon posljednjega spomenutog pisma od 28. rujna 1828. nije zabilježeno nijedno do 16. ožujka 1832.

⁷⁷ London, 5. ožujka 1830.; *Vukova prepiska*, knj. V., str. 477.—478.

^{77a} Beč, 5. ožujka 1829. i 15. travnja 1829., *ibid.*, str. 476.—477.

⁷⁸ Bowring je i dalje slao svoja pisma Vuku preko Kopitara.

⁷⁹ Beč, 13. svibnja 1830.; *Vukova prepiska*, knj. I., str. 368.—369.

^{79a} Vidi str. 168.—169.

⁶⁵ Dobrovski piše Kopitaru 28. srpnja 1828.; *Briefwechsel*, str. 616.—617.

⁶⁶ Pismo *Am Vorabend meines Geburtstages*, 1828.; *Briefwechsel*, str. 618.

⁶⁷ U njegovu *Briefjournalu* stoji zapisano da je pisao Bowringu radi Dobrovskoga.

⁶⁸ Kopitarovo pismo Dobrovskom, Beč, 30. kolovoza 1828.; *Briefwechsel*, str. 619.

⁶⁹ U pismu od 30. kolovoza 1828.; *ibid.*, str. 619.

⁷⁰ Dobrovski Kopitaru, Chudenzitz, Mariengeburt 1828, *ibid.*, str. 620.

⁷¹ 28. rujna 1828.; vidi *Briefjournal*.

⁷² Beč, 27. rujna 1828. »Ich habe dem Dandy sein Kapitel richtig gesagt.« *Briefwechsel*, str. 621.

⁷³ Pismo Hanki od 19. srpnja 1828. *Neue Briefe*, str. 75.

⁷⁴ Beč, 26. srpnja 1828.; *ibid.*, str. 67. i Prelog: *Slavenska renesansa*, Zagreb, 1924., str. 58.

⁷⁵ Pismo IV (vidi str. 160.—162.).

LIST OF SUBSCRIBERS.

My dear Sir
 5 Hillman Street
 London. 10 July 1826

You have long been silent - I hope not suddenly so - this
 would have gratified me far more if, now of them, I could have
 had the satisfaction of a communication from you. As it is,
 I hope you will accept the accompanying volume as a
 proof that I do not forget you - I allow me to say that
 your kindly notice - in the Wiener Schatzkammer - which
 I saw when I was at Copenhagen - proved to me that I
 am not wholly blotted out of your kind remembrance.

The accompanying volume has not much merit -
 but as a first attempt, I will I hope be received indulgently.
 You will much oblige me by sending me the different
 articles which have appeared in the Wiener Schatzkammer in my
 behalf. If you address them per me, - under cover - to
 Mr. Fullager, Gate to Prince Nicolas Goltshofsky - London -
 He will deliver them to Prince Goltshofsky's Secretary, Mr.
 Micher of Vienna, I shall name them only - I got well much
 obliged.

Your friend
 John Murray

To Mr. Kopitar
 Vienna

Bowringovo pismo Kopitaru iz kojeg se
 vidi da su opet u prijateljskim odnosima

7.

Pisma I i IV čuvaju se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 4381. Ta su pisma donesena u Zagreb s Vrazovom korespondencijom, u kojoj su se čuvala (pod br. 35 i 36) sve dok nisu nedavno izdvojena. O tome postoji bilješka na leđima jednog pisma u Vrazovoj korespondenciji (R 3981 br. 31).⁸⁰ Original drugog pisma (II) nalazi se u bečkoj Narodnoj knjižnici, a fotografija toga pisma u Narodnoj univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. Pismo III nalazi se u Narodnoj univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani.⁸¹

Na kraju dodajem tekst dvaju pisama (V i VI) koja je Bowring uputio preko Kopitara Vuku. Oba su pisma sačuvana u Kopitarovoj ostavštini i nalaze se u Beču u Narodnoj knjižnici,⁸² a nisu objavljena u Vukovoj prepisci. Budući da su djelomice vrijedna i za odnos Bowring-Kopitar, a djelomice za odnos Vuk-Bowring, donosim ih u cjelini. Oba ova pisma pokazuju da Kopitar nije Vuku slao original pisma primljenog od Bowringa, nego mu je vjerojatno samo priopćio sadržaj. Oba ova pisma čine cjelinu s Bowringovim pismima Vuku, koja govore o izdavanju Vukova prijevoda Novog zavjeta.⁸³

I

London 14 Jany 1827

Sir

I hardly know to whom I was indebted — nor whom to thank for many, — many favors. Yours however is the claim — and allow me very gratefully to

⁸⁰ Fotografije ovih dvaju pisama darovao sam NUK u Ljubljani.

⁸¹ I ovom se prigodom želim zahvaliti sveuč. prof. dr A. Slodnjaku što me je upozorio na to pismo, a prof. Janezu Gradišniku što mi je to pismo prepisao. Iako vrlo kratko i naoko bez većeg značenja, to nam pismo dobro ilustrira Kopitarovu posredničku ulogu između Bowringa i ostalih slavista.

⁸² Fotografije pisama II, V, VI, koje se sada nalaze u NUK u Ljubljani, nabavio je sveuč prof. dr. A. Slodnjak iz bečke Narodne knjižnice i stavio ih na raspolaganje za ovaj članak. Za to mu ovdje najsrdačnije zahvaljujem.

⁸³ Vukova prepiska, knj. V., str. 468.—482.

say that I feel very sensible of your kindness, and hope to turn it to some account by introducing new Slavonic literature to my countrymen. I shall greatly rejoice to receive from you any hints on the subject and beg to say that I have now prepared a Volume of Translations from the Servian Sources — I do not stand alone — another series of translations is announced, — so that a fair chance will I trust be given to the Belgradian minstrels. I heard from D. Schaffarik that I am indebted to *you* for his book on Slavonic Literature, — and I have no doubt that *you* also sent me the Народне српске Пјесме with the admirable Review of the same. Best thanks! And may I hope yet more for any thoughts you will favour me with on the subject. I wrote to D. Wuk, and trust I shall hear from him. I look toward him with prodigious interest, and want to gather all the facts that are known about him. He is a Prometheus whose work has *life* in it. I should be very glad to get Wesely's Translations and to hear your opinion of them.

And yet another request — for which your previous courtesy leads me to hope for forgiveness. You have published at sundry times articles on the Literature of Slavonia. The opinion I have formed from that on Wuk, makes me desirous of possessing now Blick auf die Crainischen Mundarten. Your Review of Dobrowsky Slavische Gramatik, Your Krainian Grammar and that of Schaffarik's Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur.

Mr Schaffarik urges me to introduce the *Bohemian* and *Dalmatian* popular Poetry to our people. Perhaps you will *favor* me with your opinion on it. And should that opinion be *favorable*, you will tell me whether there are other important sources than Hanka's. I should be very glad to receive his collection with *Svoboda's Translations*, and any hints as to the means of forming a sound judgement. And for the expence of such books as your courteous attention may provide Messr Reyer & Schlick will, I am sure, be responsible.

My *Polish anthology* is now in the press — I shall soon be able to send it to you, and I will at the same time venture to add to it a few other works of mine, by which I have feebly endeavored to fill up sundry chasms in our literature. Two articles have appeared on the Poetry of Servia here — one in the *Westminster Review* N. 11, and the other in the *Quarterly Review*

N. 69. If I find that you are willing to honor me with your correspondence I shall presume fasten on your products. Meanwhile I remain Sir Yours obediently
John Bowring

Can I obtain Wesely's Servian Translations? And Dobrowsky's Geschichte der Böhmischen Literatur, and such other of his works as will be instructive to a Bohemian Enquiry.

Na prvoj strani: adresa
Dr B. v. Kopitar
Wien

II

London 18 June 1827

I hardly know how sufficiently to thank you, estimable Dr Kopitar, for your most kind letter. I suspected yours was the hand that had been pouring on me flowers from its cornucopia. I have now to bring up a longer arrear of old obligations. — But as my thanks cannot overtake a kindness which runs so much farther than they I shall dismiss the matter with one word of self-gratulation.

The *Bohemica* are in the river Thames — but not in my possession. I thank you cordially for the trouble you have given yourself about it: — and at all events shall turn the subject to some account. A few of the books in the list I possessed before, — but that matters little. My first essay shall be in one of our literary periodicals, — & I will send you a copy, — as I do now of a hasty article on *The Runes of Finland* (which Mr Edlmann will forward per first occasion). I have been in that remarkable country — & have endeavored to give a slight notion of the language and literature — I thought of spreading it over a volume but I fear there will not be encouragement for this.

I also send you a Volume of *Polish Translations*. These I made two or three years ago, and have wished to get the little book, after so much delay, off my hands.

The Servian Translations have been well spoken of — but the praise of those who neither know the original — nor have read all that has been said & done in Germany on the subject is not very valuable. I am greatly indebted to you for your notes.

I had not made the mistake of supposing the Hungarian language to be a branch of the Servian — tho' I now see what I have said is likely to be so understood. I meant that there *was* a Hungarian Branch of the Servian. — (In the Finish Runes you will see that I have contradistinguished the Hungarian from any of the Slavonian race). The B for the Ъ is a mistake of the Printer which I discovered too late. The other errors I shall take care to put in order.

I shall greatly rejoice if encouraged to print another & an important Edition of the Народне Српске Пјесме. A man — placed as I am — so far away from all the sources of knowledge — is entitled to some kind candor & gentle judgement. I have had a very courteous & agreeable letter from Miss v. Jacob — a letter which has elevated my estimate of her intellect and her affections. What a pleasant task to be engaged in enlarging the circle of generous sympathies! I have made a great effort to induce the Bible Society to bring Vuk here — They will not consent — but as you & he tell me he is to take to Servia a printing press, the Bible Society will spend £ 500 sterling for 1000 copies of a Servian Bible (property accredited) 'Twere indeed a special delight to me if I could visit your Servia — which you call (as Gibbon called it before you) the *terra incognita* of Europe. I told Stanhope what you said of him — & his generous spirit caught fire & this heart hounded with pleasure at your suggestion. He is one of the best men we have. — Born in the bosom of the highest aristocracy yet overflowing with popular sensibilities. I do not despair of one day visiting, I say, your Servia & should desire no better Cicerone than Vuk.

I have written to Mr Lockhart (Editor of the Quarterly) & to Dr Young to enquire whether your missives reached them. Mr W. Gilford who was the Editor of the Quarterly is not — he is gathered to his fathers.

How attentive — how cordially so you are to more than my reputation or wishes! I shall particularly rejoice at seeing the Hungarian Songs. You do not know that I am an Unitarian, & specially interested in matters from that quarter. I wish the Transylvanians would elevate themselves a little on the ladder of modern literature. In this country the Unitarians are, considering their number, the most distinguished of our sects & reckon in their annals the names of Milton, Newton, Locke, Priestley & others most illustrious. I am very desirous of knowing all that can be known

about the Kolosvar collegi & the Torda & Keuszhu (?) Gymnasia. Is there any distinguished man among the professors? Who is the superintendent John Körmötzi Nagy Ayta?

I have faithfully fulfilled your commission to Bosanp. We have an excellent Catalogue of Books printed in England from 1800 to 1827 by Bentz. It is very tolerably complete.

Salva is undoubtedly a dear bookseller. He is a clever & instructed man — If many books were wanted he would undoubtedly make a great deduction & I happen to know that at the present moment he would be disposed to take off a considerable discount to any considerable private user. Certain Spanish books are really very rare. I happen to know this having myself a tolerable Spanish library, & being pretty well acquainted with Spain from Pyrenees to the Guardiana.

I have sent your message to Col. Leake. You shall soon have his answer. He will be gratified to see that he is discussed in Germany — to be discussed is as good as to be lauded i. e. to certain men.

I remembered you to Dr Pinkerton t'other day — He sends back *his* remembrances too. *Wolf* a bien joué son rôle: rôle très lucratif — C'est une *sage* sainteté que la sienne. Pour la laideur de sa Lady je ne vous dis rien — n(i?) pour la sienne je vous en reponds — Le metier d'aventurier religieux est magnifique dans ce pays ci. Parlez moi des idolâtres de la Rene (?) ici — & c'en est fait et de ma bourse & mon coeur! C'est une belle conversion que cette derniere — mais de grâce n'en parlez pas — les convertis pleuvront à verse sur la pauvre petite Ile — Nous en serons engloutis.

Le Pindar de M. Saisfords — n'a pas encore paru — mais on le promet toujours. Je vous en dirai davantage par ma 1re.

Dans ce moment je reçois le paquet avec tous ses trésors. Vraiment vos bontés n'ont pas de limite & ma reconnaissance ne trouve pas de mots.

Agréez pour aujourd'hui l'assurance réitérée de ma considération & de ma gratitude & je vous salue de coeur

J. Bowring

Na prvoj strani: 1. adresa	2. poštanski žig	3. oznaka biblioteke
Mon Le Dr. Bart. Kopitar	Hamburg	
Custos M p Bibliot. Vind:	3. Juli	Bowring
Vienne		28

III

Behold, D D. my parachute to show whither the ballon is flying.

I send you half a dozen copies entreating you to use them as you deem best. The rest perhaps you will take an opportunity of sending to Prague.

And my *Hungarica*? — And Vuk? Ubi?

Yours affect.
J. Bowring
London, 3 apr. 1828

IV

Leeuwarden — 10 Oct 1828

Allow me, my dear Sir, to address you in my own language that I may speak more freely.

It never entered into my mind to speak of Dobrowsky with anything but respect and esteem — still less of you from whom I have received many courtesies, — who have done me many services, — and for whom I feel (*seriously and truly*) the greatest regard.

I have never said that you have done »peu de bien« — I never have uttered against you a »reproche« — I have never set C & H⁸⁴ against Dobrowsky, I have never, as I hope, shown him ingratitude — *Insult him!* That was impossible — I may be *etourdi* but I do not forget — I am the first to acknowledge *his* services and *your* services to the literature of Slavonia.

If I have compromised M Kollar it will be to me a bitter thought. I am an Englishman — yet if a man of Wales, of Scotland, or of Ireland talked to me of his worship independence I should listen to him with patience — aye with affection — I have never thought of criminality. That would be to me an unintelligible dream as respects Kollar — and as to representing you as a »Vieux de la montagne« I can refer to twenty occasions where it has been my privilege and my pride to speak of you to the English public in a manner which your incensed language to me will *not change*.

⁸⁴ Celakovsky i Hanka (bilješka R. F.).

Again — if I have done wrong, — if I have said anything I ought not to say — I live to learn — I will not repeat it — Opinions, literary and political, we cannot receive from others — but they may teach us wisdom — and nothing that can fall from you can be unkindly received by me. I would have given much — not to have received from you an uncourteous letter because I honor talents and have always considered you as one of the lights of the age. I do not think I have deserved your severe reproaches — I will not change my tone — because I am not sure that your letter was seriously meant — but I have no interests but those of truth, — *no interests but those of truth*. I will change any thing which is not founded on truth. I have no knowledge of any facts which show that any individual I have mentioned is »sans honneur« — If it be so, I am sorry for it. I have not introduced that Land Libussin as authentic — but it would have been no more right to pass it over than to forget the poems of Kowley⁸⁵ in the history of English poetry. I look upon all the questions you are engaged in to unmask imposture as a service done to literature and to the world. I hope you do not think that I would encourage dishonesty.

I am no party to the Article in the »Revue Britanique« — For myself I can say that I have sought to be just — and if I have erred I mourn it. I value your good opinion — I should be sorry to lose it. I would have buried in oblivion many thoughts could I have thought they would have awakened such feelings as your letter pourtrays. It is not in anger but in sorrow that I write. — I would have made some sacrifice to have prevented you from saying »Bien fou qui se fie à vous«. It is true, I am not an infallible guide — but, my dear sir, I have no motive to deceive and if I wander, it is the wandering of the blind and not of the wilful. It hurts me sorely to think that you have found an occasion of reproach — I shall sit at your feet in patience if you will condescend to instruct me — what motive have I to be false? What can I gain by insincerity? We may differ in opinion in many matters — but why should you think worse of me — even tho' my »vivacité poetique« led me somewhat astray? I am no hardened sinner. Speak — and I shall listen.

⁸⁵ Cowley (bilješka R. F.).

Seriously — your letter has wounded me deeply — you know me not — nor know I you in person — but I looked on you always as one to be honored and your good opinion is of great value to me. I never flattered man — and I do not flatter you — nor do I write in any spirit but that of frankness and amity — I may be misunderstood — that is true, but I know my thoughts and they cannot be translated according to your interpretation if they misunderstood. I pray you accept my assurance of esteem — I am not your »t. L & t O. S.« yet unless you insist that it shall be so. — Of your police (?) I know nothing — I may soon put it to the test — not in a unfriendly spirit I am sure — but as a foreigner seeking instruction.

I pray you, believe me my dear Sir,

Your friend

John Bowring

I shall be at the Hague if you will kindly reply. I only received your letter to day having been travelling in Holland.

Adresa:

Heer (!) Kopitar

V

»I have submitted the Copy of the Servian Testament printed at St Petersburg to the inspection of some Servians here. They are the representatives of their nation sent hither to conduct their affairs at the Porte. I have also shewn them the specimens of Mr Wuk Stephano Karadschitsch's translation which he forwarded to me & which I find were printed in 1824. and dedicated by Professor Vater of Halle to Drs Steinkopf & Pinkerton. I have endeavoured to obtain an unbiassed opinion from these persons, who are represented to me as the persons here most capable of forming a judgement, & what they say is, that they much prefer the Version printed at St Petersburg, that they think the style better than that of Mr Karadschitsch's, & find it more intelligible. They regret that the modern or russ Character should have been used, instead of the old Slavonian character (which is however equaly the case both with Petersburg Edition & the specimens of Mr. Karadschitsch's) as the Slavonian charac-

ter is the one generally used in Servia, but the Version itself they think excellent, & that it could scarcely be improved except in some very few instances.

I have thus simply related the opinion given by these persons, and I do not know at present any other person here from whom I can ask an opinion. — It is *possible* there may be some unfair bias on their minds but I have not been able to discover any reason for supposing this to be the case. — It is plain therefore that I cannot in the name of the Society propose to Mr. Karadschitsch the publication of his version — unless I could obtain other Evidence which would overbalance & do away the force of the present. Dr. Pinkerton mentions in a late letter that it had been determined at St. Petersburg to circulate their version in Servia. If this be confirmed, I think it would be decidedly better for us, under the circumstances to wait & see the reception it meets with, as we have certainly not sufficient ground at present for undertaking the printing of another version. And if the one already prepared for circulation be really a good one we may rejoice that the work is ready done to our hands. —

In a letter I received from Mr. Karadschitsch accompanying his specimens he says it would be difficult for him to procure the Episcopal sanction our Society desired in case they undertook to print his version, & he proposes my applying for a sanction to the Greek Patriarch, a thing which I am quite sure it would be impossible *in the present times* to obtain from political circumstances. —

Londres ce 1 Octre 1827

Mon cher M. Kopitar

Voici ce qu'écrit M Leeves à la Societé Biblique de Londres touchant la Traduction Servienne du Nouveau Testament. Veuillez en faire part à M. Vuk.

Et voici une nouvelle. J'espère vous voir sous peu. Je pars pour Heidelberg dans cette semaine. Delà je me rendrai à Vienne. Je me suis décidé de visiter la Hongrie, la Transylvanie & à ce que j'espère les provinces Slavoniques. C'est un grand bonheur pour moi que *d'espérer* le plaisir de vous serrer la main. —

Un mot envoyé à Heidelberg (Poste Restante) combien ne me sera-t-il pas cher? J'y depose ma femme & mes enfants & puis je suis mon chemin par Munich à

votre capitale. Que de conseils que j'aurai à vous demander! Que de peine je vais vous donner! Mais vous vous y prêterez & vous pardonnerez mon urgence.

Tout à vous de coeur

John Bowring

Prva strana sadrži:

(Broj pisma) 29

(Poštanski žig) Hamburg 23 Oct.

(Adresa) Dr Kopitar Vienna

VI

Londres ce 20 Avril 1828

Mon cher Ami

Je vous ai promis que je m'occuperai sans retard de la question de votre Traduction Servienne du Nouveau Testament. Je n'ai pas manqué à ma promesse & j'ai appuyé ma demande auprès de notre Société Biblique de tous mes moyens. Enfin la Société a chargé M. H. D. Leeves de Constantinople de se mettre en rapport avec vous & j'espère que le resultat sera un arrangement avec vous pour vous engager à suivre votre interessant travail. Veuillez me dire ce qui en est & je ne manquerai pas de faire tout mon possible pour que la Traduction se fasse & pour que vous la fassiez. Voici ce que m'en dit M Pinkerton. — Il m'annonce qu'il a été l'intermediaire de vos liaisons avec la Société Biblique de St Petersburg — que dans l'an 1816 & par la voie de M. Kopitar il voulait faire des arrangements avec vous pour la Traduction du N. T. & pour compte de la Société Biblique de *Londres* — qu'alors à son inscû. — & a l'inscû de la Société de Londres vous futes à St Petersburg où vous fistes un arrangement avec la Société Biblique de la Russie pour la Traduction — il dit que par ce fait les arrangements pris d'accord avec M Kopitar furent mis de coté & depuis lors la Société Biblique de Londres n'a pas eu la moindre connaissance de l'affaire. M Pinkerton m'assure que vous avez été payé pour la traduction que vous avez faite par la Société Russe & par l'entremise du Comte Galowkin alors Ambassadeur Russe à Vienne.

Il me dit qu'il regarde votre Traduction plus idiomatique que celle du M Stoikovich dont il vient de recevoir une copie de la Russie (moi même je n'ai pas pû l'obtenir — que M Peterson lui écrit que le Synod a decidé de la faire circuler & qu'ils vont imprimer une

nouvelle Edition en caractères Slavons. Il ajoute que depuis quelque tem(ps) il est en correspondance avec M. Leeves de Constantinople sur l'objet — qu'il lui envoie l'exemplaire de la Traduction de Stoikovich — d'après une copie de la lettre que j'ai écrite au Comité — qu'il l'a chargé de suite de se mettre en correspondance avec vous — & qu'il l'a ordonné de s'occuper de l'impression de votre traduction s'il trouve après avoir pris les renseignements nécessaire que la Traduction de Stoikovich n'est pas telle que demandent les besoins du peuple Servien. Voici donc où nous en sommes dans cette affaire. — J'ai taché de vous faire appeller ici & je ne manquerai pas de faire tout mon possible pour que vos desirs se remplissent. Vous me direz ce que M. Leeves vous propose. — Je ne perdrai pas l'affaire de vue. J'espère d'apprendre bientôt que vous avez reçu mes Traductions. Tous nos journeaux qui en ont parlé en ont parlé très avantageusement. Dumoins votre nom s'est repandu de tous les côtés. Je m'impatiente d'apprendre ce que disent vos amis de mon travail. Donnez moi bientôt de vos nouvelles. Agreez mes salutations les plus amicales.

John Bowring

Mon cher M Kopitar

Vous prierai-je de faire parvenir à notre ami M Vuk la lettre ci jointe. Vous avez deja eu des rapports avec M Pinkerton dans cette matiere. Moi je m'occuperai pour que de toutes les manieres cette traduction se fasse. J'espère que vous avez reçu mon petit livre. Quand aurai-je l'honneur d'un mot de votre main? Avec la plus haute estime je vous salue & avec la plus grande cordialité.

J. B.

Adresa: Mons Le Docteur Kopitar
Bibliotecaire du Roi
Vienne

* * *

Kad je ova knjiga bila već u tisku upozorio me profesor Robert Auty (Brasenose College, Oxford) da u Narodnoj knjižnici u Beču pored fascikla u kojem se nalaze pisma II, V, VI, postoji još jedan pod brojem 45/23. Iz toga sam fascikla uzeo tri pisma koja dopunjuju dokumentaciju u ovom prilogu pa ih donosim ovdje kao dodatak cijelom članku.⁸⁶

⁸⁶ Želim se i ovom prilikom najsrdačnije zahvaliti profesoru Autyju na njegovoj pomoći u čitanju nekih težih mjesta u pismima i na ovom vrijednom upozorenju.

Heidelberg, 31st Octr 1827.

My dear Sir,

When I last wrote to you from London, I indulged the hope of soon enjoying the pleasure of personal communication with you. It was my intention to proceed from hence to Vienna, where I expected to have been able to obtain such information as would greatly assisted my enquiries in the Oriental parts of the Austrian Dominions. I fear the project must be abandoned, at least till the Spring & in the mean time I shall be very grateful to you if in the same spirit of kindness with which you have assisted my Sclavonian researches you will put me in communication with one or two Hungarian enthusiasts to whom I may look for such information respecting the literature of their country as it may be important for me to possess. I shall be deeply indebted to you, if you will ascertain and frankly inform me, whether the Austrian Government would be likely to put any obstacles in the way of my travelling through Hungary & Transylvania. The object of my journey would be solely & purely literary. At the same time perhaps you would be so good as to say whether it is desirable that I should take any other measures to make my journey more secure or more agreeable.

In a former letter of yours you mentioned that Dr Romy had made a collection of Hungarian popular Songs far more extensive than that, which he was so kind as to send me by your intervention. These I should be exceedingly desirous of obtaining, and at the same time if it were possible to induce Dr. R. to give some detailed account of the popular Literature of his country — such an account would be exceedingly valuable to me.

You can have no idea of the extreme difficulty of obtaining information upon such subjects in England, and both at Bonn & Heidelberg matters are not in a much better state. I can find neither books to consult, nor individuals who have at all devoted themselves to the subject. Should you be acquainted with any person in either of these places, from whom I may be able to extract appropriate knowledge pray mention them to me or me to them.

My address here is 97 Vorstadt. I am much obliged to you for your valuable criticisms on my Polish Translations, all of which I hope to make use of in some way or other. Your commission for books shall be attended to without delay. I hope soon to write to Dr Vuk. I assure you nothing on my part shall be undone to obtain for him the commission from the Bible Society, which he so much desires, but instead of being dissipated, difficulties seem rather to encrease. It is sadly to be lamented that Vuk cannot obtain some ecclesiastical approbation of his labour, especially as our Bible Society has lately got into such scrapes & controversies, that they proceed more slowly than a Mule over a Pyrenean Mountain. Dobrowsky has written to me on the subject of the Bohemian literary forgeries. I have nearly done all I shall be able to do for the completion of my Bohemian Translations, and have gone through most of the matter so kindly and so industriously collected at Prague. Would that I could find a Hungarian Čelakowsky! Excuse this foreign female hand — it is my wife's who is helping me through the tribulations of inflamed & sorrowing eyes.

Je compte beaucoup sur votre bonté. Si je pouvais avoir un petit assortiment des meilleurs Livres Hongrois — La meilleure Grammaire — et Dictionnaire — (car ceux que j'ai pû consulter ne sont pas à moi) ce serait beaucoup. Peut-être me trouverez vous quelqu'un qui puisse me donner les détails qui me conviennent. L'endroit vous fera voir combien je suis compromis.

Tout à vous
J. Bowring

VIII

London 24 Nov. 1828
7 North Place Gray's Inn

Mon cher M. Kopitar,

Car je ne puis vous adresser autrement — quoique vous tombez encore un peu durement sur moi. Il serait terriblement injuste qu'il vous — M. Jungmann, ou qui que ce soit fût blâmé à cause de moi — ni vous, ni lui, ni personne n'étant responsable de me[s] bévues pour graves qu'elles soient. Mais je dois encore repe-

ter que je n'ai pas parlé contre le gouvernement de Vienne que par rapport au projet de déraciner les dialectes Slaves. J'ai dit autant au gouvernement de Paris quant à la langue Hollandaise — du gouvernement Hollandais quant à la langue Frisonne — du gouvernement Anglais quant à la langue Irlandaise. Vous ne faites que justice en croyant que je ne me facherai point facilement contre vous — Vous avez trop de titre à ma reconnaissance et à mon respect — mais de grâce, soyez un peu moins amer envers moi — tant soit peu — »injuste« — »étourdi« ce sont de mots un peu piquants — mais — c'est déjà oublié — c'est passé comme si jamais il n'eut eu lieu.

J'ai reçu le livre de M. Vuk et je serai très content de me charger de sa Traduction si je pourrai faire un arrangement avec un Libraire qui se chargera de faire — pour moi, et pour le plaisir, et pour *vous* plaire je donnerai mes services *gratuits*. Je ferai le meilleur arrangement, que je pourrai pour *lui* — mais je crains beaucoup nul Libraire ne sera disposé d'être très libéral. Des le moment que les premières feuilles de l'ouvrage de M. Ranke seront ici je m'en occuperai et je vous en ferai part. Il sera toujours bien de pouvoir faire tirer la Carte Serbienne à Leipzig. Veuillez bien dire à M. Vuk que je lui suis très redevable de son souvenir — à M. Ranke que je ne manquerai pas de faire tout mon possible pour accomplir son voeu — et je vous rends bien des grâces pour la peine que vous vous êtes donnée dans l'affaire.

Agréez l'assurance de ma consideration et ne niez pas votre amitié.

John Bowring

IX

5 Millman Street
London. 10 July 1830

My dear Sir,

You have long been silent — I hope not sullenly so — that it would have gratified me far more if, now & then, I could have had the satisfaction of a communication from you. As it is, I hope you will accept the accompanying volume as a proof that I do not forget you — & allow me to say that your friendly notice in

the Wiener Jahrbücher — which I saw when I was at Copenhagen — proves to me that I am not wholly blotted out of your kind remembrance.

The accompanying volume has not much merit — but as a first attempt it will I hope be received indulgently. You will much oblige me by sending me the different articles which have appeared in the Wiener Jahrbuch *on my books*. If you address them *for me* — under cover — to Mr. T. Mayer, — Tutor to Prince Nicolas Eszterházy — London — & deliver them to Prince Eszterházy's Secretary, Mr Nocher (?) of Vienna, I shall receive them duly & you will much oblige.⁸⁷

To Dr. Kopitar
Vienna

Your friend & servant
John Bowring

---

⁸⁷ Srdačno zahvaljujem profesoru J. Hammu što mi je nabavio fotografije tih triju pisama (VII, VIII, IX) u najkraćem roku te sam ih mogao uključiti u ovu knjigu.

JAGIĆ I ENGLEZI

POČECI I RAZVOJ SLAVISTIKE U ENGLESKOJ

UVOD

Razvoj slavistike u Engleskoj ide usporedno s interesom Engleza za slavenske zemlje i narode, a taj je interes ovisio o ekonomskim i političkim vezama Engleske sa slavenskim zemljama. Veze s Rusijom su najrazgranatije, ali i ostale slavenske zemlje ostavile su tragova u engleskom javnom i kulturnom životu prošlih vjekova. Ne treba misliti da početak studija slavenskih jezika na najstarijim engleskim sveučilištima (Oxford i Cambridge) ujedno znači i početak toga interesa. Davno prije toga bilo je slavofila u Britaniji, napose u Engleskoj i Škotskoj, koji su svojim radom — putopisima, povijesnim i literarnim djelima — nastojali zainteresirati englesko javno mišljenje za koju slavensku zemlju i tako je popularizirati. Cjelokupni se taj rad odvijao uglavnom u tri ili četiri kulturna centra te se prije ili poslije odrazio i na studiju slavenskih jezika, književnosti, povijesti i institucija na sveučilištima tih centara.

Oxford je vremenski i kvantitativno prednjačio; Cambridge je vremenski na drugom mjestu, ali je osim časnih iznimaka pojedinaca malo učinio za unapređenje studija slavenskih jezika; London je kvantitativno mnogo jači, ali je dosta kasno (nakon Liverpoola, koji kronološki stoji na trećem mjestu) realizirao najočitiji dokaz uspješna rada: Sla-

vensku školu na Sveučilištu. Prema tim trima glavnim centrima¹ (Oxfordu, Cambridgeu i Londonu), uzetim kronološki, proučit ćemo razvoj slavistike i borbu za emancipaciju studija slavenskih jezika u Britaniji.

Nemoguće je pratiti i proučavati razvoj slavistike u Engleskoj odvojeno od evropske slavistike. U svojim povojima engleska se slavistika uvijek oslanjala na evropske centre, a pogotovu u drugoj polovini prošlog i na početku ovoga stoljeća. Uz vrlo rijetke iznimke engleski se slavisti obraćaju vodećoj ličnosti evropske slavistike Vatroslavu Jagiću, te tako ulaze u sastav Jagićeva perioda u povijesti slavistike. Slažući se s mišljenjem Jagićeva učenika prof. F. Pastrneka² da je Jagićeva neobično bogata korespondencija najbogatiji izvor našega znanja o cijelom Jagićevu periodu, bazirao sam ovo svoje proučavanje razvoja slavistike u Engleskoj na mnogim pismima³ koja je Jagić primao iz Engleske. Uvjerio sam se u točnost Pastrnekovih riječi, jer su doista ta pisma najdragocjeniji izvor podataka o radu engleskih slavista i Jagićevih veza s Engleskom.⁴

OXFORD *Ilchester Lectures*

Studij ruskoga jezika u Britaniji seže unatrag sve do XVI. stoljeća: u doba kraljice Elizabete bio je u velikoj modi, i kaže se da je i kraljica učila ruski. U XVII. stoljeću anglo-ruske političke i trgovačke veze vrlo su dobro razvijene.⁵ Potkraj toga stoljeća kratkotrajni interes za ruski u Oxfordu doveo je do tiskanja prve (do sada sačuvane tiskane) gra-

¹ Ovom prigodom spominjem Liverpool samo uzgred, iako on zaslužuje mnogo više pozornosti.

² »The Slavonic Review«, Vol. II., No. 4. lipanj 1923., str. 222.

³ 76 pisama, koliko ih je sačuvano u korespondenciji.

⁴ Početke slavistike u Americi (koji su isto tako zanimljivi), njezin razvoj u prvim danima opstanka te veze američkih slavista s Jagićem obradio sam u posebnom prilogu i unio ga u ovu knjigu (vidi: *V Dodatak*, str. 341.—397.), jer čini cjelinu s ovim radom, a dopunjuje sliku Jagićeve djelatnosti i njegovih veza s anglosaksonskim zemljama.

⁵ Vidi priloge prof. S. Konovalova u »Oxford Slavonic Papers« (Vol. I., II.).

matike ruskoga jezika: H. W. Ludolf, *Grammatica Russica* (Oxford, 1696.).⁶

Daljnja sudbina slavenskih jezika usko je povezana sa sudbinom i prodiranjem studija ostalih modernih jezika, francuskog, njemačkog, talijanskog, španjolskog. Oxford je u tome vodio; prošlo je doduše mnogo desetljeća borbe dok su se unutar Taylor Institutiona ustalile katedre modernih jezika.⁷ Nakon dvaju neuspjelih pokušaja (1844.) da se osnuje katedra slavenskih jezika na sveučilištu u Oxfordu⁸ legat grofa Ilchestera znači odlučnu prekretnicu u tom nastojanju. On je nakon svoje smrti godine 1865. ostavio Oxfordskom sveučilištu svotu od 1000 funta »za unapređenje studija poljskog i ostalih slavenskih jezika, njihovih književnosti i povijesti«.⁹ Tako je osnovan »Ilchesterov fond« i predan na upravu kuratorima Taylor Institutiona, koji su odlučili da se fond upotrijebi za održavanje povremenih predavanja i njihovo tiskanje.

Prvi je ilchesterski predavač bio W. R. Morfill od Oriel Collegea, koji je u tri navrata držao predavanja o slavenskim jezicima, književnosti i povijesti. Ta su predavanja bila osnova njegove knjige koju je poslije objavio pod naslovom *Slavonic Literature — the Dawn of European Literature* (1884.). Prvi ciklus predavanja održao je Morfill u prvom trimestru godine 1870. pod naslovom »The Early History and Traditions of the Slavs«. U drugom ciklusu (1873.) obrađuje »The best way of commencing the Study of the Slavonic Languages«, a u trećem (1883.) govorio je o »The Political Institutions and Laws of the Slavs«.

Prvo Morfillovo ilchestersko predavanje (1870.) smatrao zapravo za početak studija slavenskih jezika u Engleskoj. Istina, prošlo je još mnogo godina borbe dok je Morfill imenovan predavačem (*Reader*) i dok je postigao svoj naj-

⁶ J. S. G. Simmons: *H. W. Ludolf and the Printing of his Grammatica Russica at Oxford in 1696.* »Oxf. Sl. Papers«, Vol. III., 1952., str. 125.—152.

⁷ Ch. Firth: *Modern Languages at Oxford 1724—1929*, Oxford, 1929.

⁸ R. Filipović: *Morfillova pisma Jagiću, Građa*, 21, Zagreb, 1951., str. 286. J. S. G. Simmons: *The Proposed Slavonic Chair at the Taylor Institution in 1844.*, »Oxf. Sl. Papers«, Vol. III., 1952., str. 125.—152.

⁹ Ch. Firth: *Modern Languages . . .*, str. 58.

veći uspjeh — ravnopravnost studija slavenskih jezika s klasičnim jezicima.¹⁰

Drugi je ilchesterski predavač bio W. R. S. Ralston, koji je 1871. govorio o pjesmama i pričama ruskoga puka, a 1874. održao predavanje pod naslovom »Early Russian History«; oba su predavanja tiskana. God. 1876. gostuje danski slavist dr. Wilhelm Thomsen s predavanjem »The Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State«, god. 1877. predaje A. H. Wratislaw, podrijetlom Čeh, poznati slavist u Engleskoj, o temi »The Native Literature of Bohemia in the 14th century« (ta su predavanja tiskana iste godine). God. 1879. predaje A. Patterson o Slavenima u ugarskoj kraljevini; 1882. predavao je dr. Carl Abel o komparativnoj leksikografiji pod naslovom »Slavic and Latin«, a 1887. dr. Moses Gaster, naturalizirani Rumunji, o »Greeko-Slavonic Literature« i njezinu odnosu prema folkloru.

Svi su ti ilchesterski predavači, osim Thomsena i Abela, osnivači i pioniri engleske slavistike koji su svojim radom direktno ili indirektno udarili temelje toj mladoj znanosti u Engleskoj. Njihova je djelatnost različita, interesi kojiput potpuno suprotni, ali svi su bez razlike pronijeli glas engleske slavistike izvan granica Britanije i dolazili u kontakt sa slavistima iz evropskih centara, surađivali s njima s više ili manje uspjeha, a prema svojim mogućnostima i prilikama ponešto pridonijeli uspjehu evropske slavistike. Njihova su djela citirana u evropskim slavističkim časopisima, a i sami su u njima surađivali (»Archiv für slavische Philologie« itd.).

Ali sav taj rad nije bio sustavan; nema u Britaniji u to vrijeme škole koja bi okupila engleske slaviste, nego svi oni djeluju pojedinačno, neki na sveučilištu, boreći se da odgoje podmladak, drugi u knjižnicama, a treći potpuno osamljeno, ali uspješno, tražeći veze sa slavističkim centrima izvan Engleske i njihovim najjačim predstavnicima. Oni se okupljaju oko »Archiva« — svi su njegovi stalni pretplatnici — a još više oko njegova urednika V. Jagića, koji je vrlo rano postao njihov duhovni učitelj i savjetnik. On ih je vodio u njihovu radu, savjetovao ih i pomagao im, hrabrio i poticao na rad. Jagiću je od prvog kontakta s engleskom slavistikom bilo stalo da se ta mlada znanost razvije i osamostali; on se ra-

dovao njezinu početak i razvoju. Jagić nije nikada odlazio u Englesku, iako su ga pozivali nekoliko puta u Oxford (Morfill, Krebs) da prouči neke rukopise u Bodlejadi; on je došao u osobni kontakt s nekim engleskim slavistima (u Beču, Krakovu i drugdje) kao s kolegama ili kao sa svojim učenicima. U najužem kontaktu bio je Jagić s engleskim slavistima dopisivanjem, koje nam pruža vrlo jasnu sliku Jagićevih veza s Englezima u razdoblju od gotovo 50 godina. Ta nam korespondencija ne pruža samo podatke o Jagićevim vezama s Englezima, nego i daje pravu sliku razvoja engleske slavistike, napretka studija slavenskih jezika, napore i dostignuća engleskih slavista.

W. R. Morfill

Interes što su ga pobudila ilchesterska predavanja doveo je do imenovanja stalnog predavača na Oxfordskom sveučilištu: potkraj god. 1889. W. R. Morfill je imenovan predavačem za ruski (*Reader in Russian*), a 25. siječnja 1890. održao je nastupno predavanje. Na to se Morfillovo predavanje, koje je tiskano 1890.,¹¹ Jagić osvrnuo u »Archivu«¹² i rekao da nova katedra slavistike u Oxfordu predstavlja »Observationsstation«, koju vodi »der schon durch mehrere Beiträge bekannte Herr W. R. Morfill«. Morfillov pogrešni stav prema nekim problemima slavistike naziva Jagić »die Narrheiten eines Dankowsky, Kollar und Wolanski«. Na kraju svoga osvrta Jagić prijateljski pozdravlja Morfilla i kaže: »Doch wir wollen heute nicht tadeln, sondern unserem jüngsten Collegen jenseits des Canals einen herzlichen Willkommengruss schicken.«¹³

W. R. Morfill, prvi profesor slavistike na sveučilištu u Oxfordu, rođen je 17. studenoga 1834. u Maidstonu. Klicu svoga budućeg životnog rada dobio je Morfill već u srednjoj školi, kad mu je jedan od učitelja darovao neku gramatiku ruskoga jezika. Mladi je Morfill s velikim odu-

¹¹ *An Essay on the Importance of the Study of the Slavonic Languages*, London, 1890.

¹² Knjiga XIII., god. 1891., str. 278.—279.

¹³ Jagić je u svom djelu *Spomeni mojega života* (Beograd, 1934., knj. II., str. 151.) opisujući sveučilišni jubilej u Krakovu među ostalim rekao: »Tu sam imao priliku videti engleskog slavista Morfilla i još gde koga.« Činjenica da Jagić ističe poimence samo Morfilla pokazuje indirektno Jagićev interes za slavistikom u Engleskoj.

¹⁰ O Morfillu vidi str. 175.—181.

ševljenjem počeo učiti taj jezik, koji ga je poslije uveo u ostale slavenske jezike. Na sveučilištu u Oxfordu svršio je klasičnu filologiju (1855.), a nekoliko godina nakon toga pošao je u London, gdje je savjesno nastavio rad na proučavanju slavenskih jezika i književnosti. Godišnje praznike redovno je provodio u slavenskim zemljama; posjetio je Čehoslovačku, Poljsku, Rusiju, pa Rumunjsku, Bugarsku, Srbiju, Tursku, Grčku itd.

Sezdesetih godina prošloga stoljeća Morfilla smatraju prvim, ako ne i jedinim, autoritetom za slavenske jezike u Engleskoj. U Filološkom društvu u Oxfordu istaknuo se svojim predavanjem o aspektima glagola u ruskom i drugim slavenskim jezicima. Ali studij slavenskih jezika nije ulazio u program sveučilišta u Oxfordu, a Morfillov je rad bio poznat samo u vrlo uskom krugu. Tešku i dugu borbu vodio je Morfill za habilitaciju studija slavenskih jezika; u Engleskoj nije tada bilo razumijevanja ni interesa za slavenske jezike i književnosti.¹⁴ Morfill nije bio prvi u tome; već 1844. javio se tamo prvi glas koji je upozorio na osobito značenje slavenskih naroda u svijetu, na važnost osnivanja slavističkih katedara. Nepoznati je autor jedne brošurice¹⁵ od četiri strane iznio i dužnosti profesora slavistike u Oxfordu. Te bi dužnosti bile da se osnuje tečaj slavenskih jezika, da se održi niz predavanja o književnostima i povijesti slavenskih naroda, da se napišu knjige potrebne za studij, da se uspostave veze s glavnim književnicima pojedinih slavenskih naroda itd. Morfill je svojim kasnijim radom izvršio sve te dužnosti, ali je to bilo vrlo mučno, jer je otpor sveučilišta bio vrlo velik.

Prvi je korak učinio institut za studij modernih jezika — The Taylorian Curators — koji ga je pozvao (1873.) da održi tzv. Ilchester Lectures — predavanja o slavenskim književnostima. To je otvorilo oči mnogim članovima sveučilišta i pokazalo im da imaju u svojoj sredini prvog slavista u Velikoj Britaniji. Ipak je trebalo čekati do god. 1889., kada je na intervenciju toga instituta osnovano mjesto predavača (»reader« u rangu izvanrednog profesora)

¹⁴ Vidi pisma br. 11 i 12 na str. 208—209.

¹⁵ *Reflections on the Importance of the Slavonic Languages and Literature in the Present Time*. With Remarks on the Establishment of a Professor's Chair at Oxford. London, 1844.

pod imenom *Taylorian Teacher of Russian*. Puno priznanje za svoj rad dobio je Morfill tek onda kada je izabran za redovitoga profesora sveučilišta u Oxfordu (1900.) i člana Britanske Akademije (filološki odjel, 1903.). Slavenske su mu zemlje odale priznanje tako da je izabran dopisnim članom mnogih akademija, a upravo pred smrt (1909.) podijeljen mu je počasni doktorat češkog sveučilišta u Pragu.

*

Ispunjavajući jednu od dužnosti profesora slavistike, napisao je Morfill pet gramatika¹⁶, tri knjige o Rusiji¹⁷, knjigu o Poljskoj¹⁸, o slavenskim književnostima¹⁹; pisao je o našim književnostima²⁰, o Česima i Slovacima²¹, o Polapskim Slavenima²² itd. Jedan od većih Morfillovih radova jest prevodene staroslavenske apokrifne literature; istaknuo se prijevozom knjige Enohove²³.

Opća se karakteristika Morfillova rada može dati ukratko ovako: njegov je interes za slavenske jezike bio više »literaran i praktičan nego sistematsko-gramatički i etimološki«²⁴. Njegovo je poznavanje većine slavenskih jezika bilo toliko da mu je omogućilo puno i temeljito poznavanje književnosti. On je jednako tako dobro poznao povijest slavenskih naroda kao i komparativnu filologiju.

Tri su djela Morfillova u uskoj vezi s nama. Prvo je pregled književnosti Srba i Hrvata²⁵, što ga je sastavio na osnovi izvornih djela²⁶ i literature. Historijske je podatke crpao

¹⁶ Poljsku (1884.), srpsko-hrvatsku (1887.), rusku (1889.), bugarsku (1897.) i češku (1899.).

¹⁷ God. 1880., 1885. i 1902.

¹⁸ God. 1893.

¹⁹ *Slavonic Literature*, London, 1883.

²⁰ *The Literature of the Serbians and Croats*, London, 1878.

²¹ *The Bohemians and Slovaks*, London, 1879.

²² *The Polabs*.

²³ *The Book of the Secrets of Enoch*. Translated from the Slavonic by W. R. Morfill. Edited with introduction, notes and indices by R. H. Charles. Oxford, 1896.

²⁴ James A. H. Murray, *Proceedings of the British Academy* 1909.—1910.

²⁵ Vidi bilješku br. 20.

²⁶ *Antologija Pjesništva Hrvatskoga i Srpskoga* (Anthology of Croatian and Servian Poetry). Edited by August Senoa. Agram, 1876.

iz Šafařika i Schleichera. U podjeli slijedi Vuka, kojega naziva »proslavljenim leksikografom i skupljačem narodnih pjesama«. Andriji Kačiću Miošiću daje prioritet kod skupljanja narodnih pjesama, jer ne poznaje potpuno literaturu o tome. Govori o pravopisnoj reformi, o Vuku i Gaju; o najstarijim književnim spomenicima, o Kukuljevićevu »Arkivu«, o prijevodima naših narodnih pjesama na engleski (Bowring, Lord Lytton), te navodi nekoliko pjesama u engleskom prijevodu. Od hrvatske književnosti posebno prikazuje dubrovačku i dalmatinsku književnost (Čubranović, Gučetić, Gundulić itd.). Na srpskoj strani spominje Raića, Dositeja i dr.

U obnovi zagrebačkog sveučilišta vidi »nov impuls hrvatskoj znanosti«. Hvali Mažuranićeva »Smail-agu«, pjesme Preradovićeve, Zmaja, Radičevića i sve pjesnike zastupljene u Šenoinoj antologiji. Zadržava se na Ilirskom pokretu i ističe rad Babukićev, Vrazov, Kukuljevićev, Račkoga i Ljubićev. Za Jagićev »Archiv...« veli da »bi bila apsolutna nezahvalnost kad bismo propustili upozoriti na odličnu slavensku reviju koju u Berlinu izdaje profesor Jagić«, jer, veli dalje Morfill, »dužnost je svakoga ljubitelja slavenskih tekovina, da postane pretplatnik«. Među Crnogorcima spominje Njegoša, a među Slovencima Kopitara, Miklošića, Trubara, Vodnika i dr.

Cijeli taj pregled dokazuje da je Morfill u potankosti poznao naše književnosti i da je učinio veliku uslugu našim narodima time što je u tada vodećoj engleskoj reviji prikazao područje koje je do toga vremena bilo vrlo slabo poznato, tj. naša dostignuća na književnom polju.

Gramatika našega jezika zadala je Morfillu više teškoća. On se služi mnogim djelima i citira ih u Predgovoru kao svoje uzore. Citatelja upoznaje s nekim općim pojmovima o južnim Slavenima i našoj zemlji. Za akcente, koji mu sigurno čine velike teškoće, veli da se mogu svladati samo usmeno. »Baza toga djela jest«, veli autor, »srpski jezik, koji je više manje identičan s hrvatskim.« Za slovenski kaže da

Srpske Narodne Pjesme iz Bosne (Servian National Songs from Bosnia). Edited by Bogoljub Petranović. Sarajevo, 1867.

Srpske Narodne Pjesme iz Hercegovine (Servian National Songs from the Hercegovina). Prepared for the Press by Vuk Stephanović, and published by his wife. Vienna, 1866.

Anthologie Jihoslovanská (South Slavonic Anthology). Edited (in Bohemian) by V. Krizek. Prague, 1863.

je »pošao svojim putom, jer nije uspio Gajev pokušaj fuzije slovenskoga sa srpskohrvatskim«.

U nastupnom predavanju²⁷ (21. siječnja 1890.) želi odgovoriti na dva pitanja: 1) koji su pokušaji do tada učinjeni u studiju slavenskih jezika u Velikoj Britaniji, i 2) koje prednosti imaju Englezi studirajući te jezike i književnosti. Kulturni dodiri i veze sežu u dosta daleku prošlost, a Bowringov je rad te veze još pojačao. Morfill žali da su jezici južnih Slavena rijetko privukli pozornost Engleza, osim, po Morfillovu mišljenju, A. J. Evansa, koji je napisao nekoliko knjiga o Hrvatima. Zahvaljujući dru. Neubaueru,²⁸ knjižničaru Bodleian Library u Oxfordu, povećao se u to vrijeme broj slavenskih knjiga.

Morfill smatra da bi Englezi morali studirati slavenske jezike: 1) zbog njihove važnosti za komparativnu filologiju; 2) zbog toga što Slaveni posjeduju osobito bogatu narodnu književnost, koja se u to vrijeme mnogo cijeni; 3) jer će moći pravilno interpretirati »istočno pitanje« samo ako upoznaju slavensku psihu, njihove jezike i književnosti.

Morfill je 1879. došao prvi put u pismeni kontakt s Jagićem, kada mu je (7. travnja) uz kratko pisanje, u kojem se poziva na dra. Neubauera, poslao svoj prilog za »Archiv« *Die slav. Studien in England*, koji je Jagić tiskao.²⁹ Iako su odnosi Jagić — Morfill, kao što vidimo iz korespondencije, i dalje bili srdačni i dobri, Jagić nije donio u »Archiv« nijedan drugi Morfillov prilog, premda mu je ovaj već u prvom pismu ponudio svoju daljnju suradnju. Pravi razlog ne možemo naslutiti iz korespondencije, ali nam popis Morfillovih radova pokazuje da je njegov rad bio popularizatorsko-informativna karaktera, što je tada u Engleskoj bilo vrlo važno i potrebno, ali kao takav nije imao mjesta u »Archiv«.

Morfill je u svojim člancima, tiskanima u engleskim časopisima ili posebnim djelima, uvodio slavenske jezike i književnosti u Englesku. On je rijetko ulazio u bit problema, rijetko se bavio novim pitanjima iz područja slavistike. Jagić nije prelazio preko njegova rada; on je većinu Morfillovih djela zabilježio u bibliografiji »Archiva« i popratio ih kratkim bilješkama. Neke od tih bilježaka vrlo su laskave za Morfilla; u njima

²⁷ Tiskano kao: *An Essay on the Importance of the Study of the Slavonic Languages*. London, 1890.

²⁸ »Archiv für slavische Philologie«, 1880., knj. IV., str. 351.

²⁹ Knj. IV., god. 1880., str. 349.—352.

je Jagić iznio svoje mišljenje o njemu i njegovu radu. Karakteristična je bilješka u povodu Morfillova članka *The Bohemians and Slovaks*,³⁰ u kojoj ga Jagić naziva »Vertreter ihrer Studien«. Čini se da je Jagić bio svjestan potrebe takva čovjeka i njegova rada u Engleskoj, pa ga je čak poticao na to. Iduće godine u bibliografskoj bilješci o *The Peasant Poets of Russia* kaže: »... Möge der Verfasser fortfahren, das englische Publicum mit dem hervorragenden Erscheinungen aus den slavischen Literaturen bekannt zu machen.«³¹ Puno priznanje Morfillu i njegovim sposobnostima dao je Jagić u bilješci uz članak *Alexander Pouskin*, u kojoj kaže da Morfill pripada »... den wenigen Kennern der russischen Sprache und Literatur in England... Nach seinen Worten soll erst unlängst einigen Zeitschriften Englands das Malheur passiert sein, dass sie von Puškin als einem noch lebenden Dichtern sprachen! Die Skizze Morfill's ist mit Verständnis und richtiger Wertschätzung des grossen russ. Dichters geschrieben.«³² Jagić se još jednom u »Archivu« dotaknuo Morfillova rada kada je govoreći o Bonwetschevu njemačkom prijevodu *Das slawische Henochbuch*, citirao Morfillov engleski prijevod istog djela.³³

Po korespondenciji Jagić je ponovno došao u kontakt s Morfillom 1901., kad se obratio Morfillu za neke fotografije rukopisa iz Bodlejane. Morfill je, tada već imenovani redoviti profesor slavistike u Oxfordu,³⁴ sretan što može Jagiću pomoći, odmah odgovara i tu priliku iskorišćuje da mu saopći kako ima gotovo sva njegova djela kod kuće.³⁵ S tim pismom kontakt postaje mnogo srdačniji i vrlo prijateljski, te traje s prekidima do 1907. Osim glavne teme — jedan rukopis u Bodlejani koji je Jagića zanimao — u tim se pismima odražuje pravi Morfillov odnos prema Jagiću, engleske slavistike prema bečkoj. Taj je odnos uglavnom postavljen na osnovu: mlađi učenik prema iskusnom i slavnom učitelju, učenik koji mnogo cijeni svoga učitelja i koristi se znanjem primljenim od njega preko njegovih djela.

³⁰ Knj. IV., god. 1880., str. 704.

³¹ Knj. V., god. 1881., str. 482.—483.

³² Knj. VII., god. 1884., str. 508.

³³ Knj. XIX., god. 1897., str. 293.

³⁴ Morfill odgovara Jagiću: »Much respected Colleague and Professor«.

³⁵ Pismo br. 3. str. 202.

Jagićeva su djela prijeko potreban priručnik za svakoga slavista, pa zato i Morfill ima na policama svoje knjižnice sva Jagićeva djela i izdanja, počevši od *Primjera staro hercovaškoga jezika*. Morfillov učenički odnos prema Jagiću odražuje se i u radosti što je dobio Jagićevu fotografiju u »Archivu«. On je uvijek iznosio koliko u svom radu ovisi o svome velikom učitelju.³⁶ U zadnjem dužem pismu, koje je zapravo Morfillova ispovijest o sebi i svom radu, on izražava hvale i divljenja Jagićevim djelima, koja on dobro poznaje, čuva ih brižljivo kao vjeran učenik.³⁷ Osjeća veliku zahvalnost prema Jagiću, koju treba svatko osjećati za veliku pomoć koju Jagić pruža svakome. On se uvijek osjećao đakom Jagićevim i time se ponosio; svoje učenike - studente odgajao je u tome smislu i upućivao ih na Jagića. Preporučujući Jagiću N. Forbesa, jednog od svojih najboljih učenika i prvog nasljednika na katedri u Oxfordu, Morfill ga predstavlja kao đaka u tom istom smislu i završava: »Your name is a household word with us and we have constantly used your books.«³⁸

Jednom je zgodom³⁹ Morfill učinio malu, ali smjelu uspo-redbu između svoga rada i Jagićeva. Tada je vrlo dobro okarakterizirao svoj rad i položaj u Engleskoj u odnosu prema radu ostalih slavista, koji rade pod mnogo boljim okolnostima. Njegova je zasluga, veli on, ne samo da je potaknuo proučavanje slavistike u Oxfordu i imao mnogo učenika, nego i to što je isposlovao da slavistika bude ispitni predmet jednake vrijednosti kao grčki i latinski. On možda nije ništa osobito novo pridonio slavistici uopće, ali je učinio nešto što je mnogo važnije. Udario je temelje engleskoj slavistici, odgojio je podmladak — mlade slaviste, koji su nastavili njegov rad i koji će, kako on veli, kad njega više ne bude, nastaviti taj rad *melioribus auspiciis*.⁴⁰

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Pismo br. 11, str. 208.

³⁸ Pismo br. 12, str. 208.—209.

³⁹ Pismo br. 11, str. 208.

⁴⁰ *Ibid.*

4 Clarendon Villas
Oxford. March 14. 1903.

Much respected Professor and
Colleague

I have examined the MS
again and both Mr. Madan
(one of the librarians) and myself
think that the only solution of
the difficulty will be your coming
to Oxford, and for the following
reasons:

(1) The black ink throughout
the MS is easily legible and so is
on many pages the ~~red~~ red ink
of the latter there are so many
different conditions that it is hard
to say what can be photographed
or not. And also it must be
added that a careful scrutiny
would decypher many of the
red lines, which would hardly

Jedno od Morfillovih pisama Jagiću (prva strana).

I must ask you to excuse my
writing this in English. If it is
disagreeable to you I will write
it in Russian, but I dare ^{not}
say you can read English well.
I can thoroughly read German
but I do not write it with
any facility through want of
practice.

You will see the difficulty. We
do not like to take upon ourselves
to say what pages of the
manuscript should be photog.
and what not. But should
you not wish to come here, we will
do the best we can - but you
would not be satisfied to lose many
valuable parts of the MS legible
with extreme care although disapp-
-earing in a photograph - In
conclusion I must say how pleased I was
to have your photograph lately in the 'Archiv'
Hrv. Slav. Philologie. Please make use of me
W. R. Morfill.

Treća strana istog pisma.

W. R. S. Ralston⁴¹ prvi je engleski slavist kojega Jagić citira u »Archivu«⁴² i s kojim je najprije stupio u pismenu vezu.⁴³ Jagić je cijenio njegov rad; to je izričito i naglasio u »Archivu« u svom bibliografskom pregledu slavenske filologije.

Ralston je rođen 4. travnja 1828. Nakon svršetka studija u Cambridgeu i zbog obiteljskih novčanih teškoća primio je 1853. mjesto asistenta u knjižnici Britanskog muzeja. Potreba poznavanja ruskoga jezika u radu nagnala ga je da nauči taj jezik, i tako se približio slavistici. Nekoliko je puta putovao u Rusiju, ali ne samo da nauči jezik, nego i da upozna rusku književnost. Tamo je stekao dosta prijatelja, među kojima i Ivana Turgenjeva. Poslije je izabran za dopisnog člana carske petrogradske akademije. 1868. štampao je djelo *Kriloff and his Fables*, koje mu je pribavilo veliku popularnost, a 1869. preveo je Turgenjev-ljevu *Lizu*. Iz ruske narodne književnosti objavio je *Songs of the Russian People* (1872.) i *Russian Folk-Tales* (1873.). Svoja ilchesterska predavanja tiskao je pod naslovom *Early Russian History* (1874.). Suradivao je u časopisima »Atheneum«, »Saturday Review« i »Academy«. Umro je 6. kolovoza 1889.

U listu »Academy« prikazao je Ralston prvi broj »Archiva« i tim se povodom javlja Jagiću pismom (22. travnja 1876.) te mu šalje izvadak iz »Academy«. Ljeto 1876. želi provesti u Rusiji, pa će se na putu u Rusiju sastati, veli on u pismu, s Turgenjevom u Parizu, a želio bi posjetiti Jagića u Berlinu.⁴⁴ Nakon povratka iz Rusije, odakle se zbog slaba zdravlja morao vratiti, šalje Ralston Jagiću (u pismu od 13. listopada 1876.) drugu bilješku o »Archivu«, tiskanu u »Academy«. Tom mu prilikom javlja s radošću da je njegov prikaz prvog broja »Archiva« privukao pozornost dra. Morisa, predsjednika Filološkog društva, koji ga citira u svojoj adresi.

Nakon što se oporavio od puta, Ralston se interesira za ostale slavenske jezike, napose za bugarski i srpsko-hrvat-

ski.⁴⁵ Postavio je sebi u zadatak da sredi, kako sam kaže, »the great mass of European Märchen, Contes, Ckazku &c.«,⁴⁶ što vjerojatno nije stigao učiniti.

A. H. Wratislaw

Dok je Morfill kao prvi ilchesterski predavač uzeo za predmet svojih predavanja općenite teme, koje su se odnosile na slavenske narode kao zajednicu, i tako dao smjernice budućim obradbama specijalnih predmeta, ostali su predavači obrađivali izabrana poglavlja iz slavenskih književnosti ili kulturā. Tako se Ralston, kao što smo vidjeli, bavio u svojim predavanjima ruskom narodnom književnošću i starom povijesti, a A. H. Wratislaw obradio je izvornu češku literaturu XIV. stoljeća.

Wratislaw je rođen u Rugbyju 5. studenoga 1822. Nakon svršetka studija na Christ Collegeu u Oxfordu ostao je ondje kao pomoćni nastavnik (*tutor*). U ljetnim praznicima 1849. odlazi u Češku, uči češki jezik u Pragu i u jesen iste godine tiska u Londonu zbirku prijevoda starih i modernih slovačkih pjesama *Lyra Czecho-Slovanska, or Bohemian Poems, translated from the original Slavonic, with an introductory Essay*. Kao direktor srednjih škola nije stigao da se intenzivno dalje bavi slavistikom; ipak od vremena do vremena objavljuje radove s tog područja. 1852. izlazi njegova druga zbirka prijevoda s češkog *The Queen Court Manuscript with other ancient Bohemian Poems translated from the original Slavonic into English verse*. Bavio se i češkom poviješću, te je i na tom polju objavio nekoliko radova. Sav mu je taj rad donio glas ozbiljna znanstvenog radnika na slavistici, te je 1877. pozvan da održi četiri ilchesterska predavanja, koja su slijedeće godine tiskana u Londonu pod naslovom *The Native Literature of Bohemia in the Fourteenth Century*. Nakon toga objavio je još dva rada, koja su mu učvrstila već prije stečeni glas; to su *John Huss...* (London, 1882.) i zbirka prijevoda narodnih pripovijedaka *Sixty Folk-Tales from exclusively Slavonic sources* s uvodom i bilješkama (London, 1889.). Izabran je za člana Kraljevskog engleskog historijskog društva i Kraljevskog češkog učenog društva.

Wratislaw nije zastupan u Jagićevoj korespondenciji, ali ga spominjemo u sastavu ilchesterskih predavača.

⁴¹ Ralstonov rad obradio sam unutar oxfordskog centra, zbog njegovih ilchesterskih predavanja.

⁴² Knj. I., god. 1876., str. 279., 283., 565., 566., 577., 588.

⁴³ Pismo od 22. IV. 1876. (Vidi str. 210.)

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Pismo od 13. X. 1876. (Vidi str. 211.)

⁴⁶ *Ibid.*

Drugi Jagićev korespondent, uzet kronološkim redom po pismima, dr. H. Krebs, bio je knjižničar koji se bavio slavistikom da bi se osposobio za svoj rad. Poslije je radio kao nestručnjak s puno elana i volje, ali s mnogo manje uspjeha nego Ralston i ostali. Osobita je značajka njegova dopisivanja s Jagićem da je ono najmnogobrojnije i najdugotrajnije. Jagić je, čini se, bio vrlo sklon Krebsu i pomagao mu je savjetom u radu. Krebs je uvijek ostao u svojem okviru: knjižničar s vrlo širokim interesom, koji se trudi da dio svoga rada objavi u obliku kratkih bilježaka. Takve je amaterske priloge slao Jagiću za »Archiv«, od kojih je ovaj neke objavio. Jagić je doduše otvoreno napisao da je većina tih Krebsovih priloga samo ponavljanje poznatog, ali ih on tiska da pokaže kako se sada i u Engleskoj probudio interes za znanstvena pitanja slavistike.

Heinrich Krebs rodio se 1844. u Darmstadt u Njemačkoj i stekao doktorat u Freiburgu (Baden). Kad se knjižnica Taylor Institutiona kao centar svih koji su se zanimali za bilo koju tada modernu književnost ili jezik razvila do te mjere kupnjom knjiga i darovima da običan činovnik nije više mogao to voditi, kuratori su odlučili postaviti »a competent librarian«. Izbor je pao na Krebsa, koji je 12. svibnja 1871. imenovan knjižničarom i ostao na tom položaju do rujna 1921., kad se nakon pedeset godina službe kao knjižničar povukao u mirovinu i vratio u Darmstadt, gdje je iste godine umro.

Krebs je preuredio i katalogizirao cijelu knjižnicu. U tom mu je poslu trebalo i znanje slavenskih jezika, te se počeo baviti osobito ruskim. On je Morfillov slušač, a nakon Morfillove smrti, kada sređuje njegove knjige darovane knjižnici Queen's Collegea, osjeća tu potrebu još više, te u veljači 1911. nastavlja čitati staroslavensku književnost s Morfillovim nasljednikom na katedri drom. Forbesom. To mu nije uvijek dostajalo. Kad se npr. radilo o glagoljskim knjigama, Krebs nije bio dovoljno upućen, pa se obraćao Jagiću za savjet. Ovaj mu je redovito odgovarao na pisma i davao mu potrebne savjete. To je Krebsa toliko ohrabrilu da je vrlo često pisao Jagiću i slao mu manje priloge za »Archiv«. U pismima Krebs je izvješćivao Jagića o stanju slavenskih studija u Britaniji ili o knjigama i rukopisima u knjižnicama u Oxfordu.

Krebsove veze s Jagićem počinju godinu dana prije Morfillovih. Prvo Krebsovo pismo (25. travnja 1878.), koje je sačuvano u Jagićevoj korespondenciji, zapravo je jedan od njegovih malih priloga za »Archiv« (Kleine Mitteilungen), u kojem raspravlja o imenima mjeseci u slavenskim jezicima. Deset godina poslije on je uputio Jagiću odulje pismo, u kojem mu šalje prikaz Morfillove gramatike ruskog jezika (koju je 1889. izdala Oxford University Press). Taj je prilog zanimljiv, jer Krebs osim Ludolfove gramatike ruskog jezika iz 1696. spominje još četiri, i to Heardovu (1827.), Reiffovu (1853.), Riolin priručnik za ruski jezik (1878.) i Sowanovu englesku preradbu Ivanovljeve gramatike (1882.) God. 1893. piše Krebs pismo Jagiću u obliku priloga za »Archiv« s jednim pitanjem za diskusiju o zbirci staroruskih junačkih pjesama koja je izašla u Leipzigu. Sva su ta tri priloga ostala neobjavljena. Jagić je istom 1905. tiskao u »Archivu« prvi kratak Krebsov prilog, bilješku pod naslovom *Zur Bekehrung Vladimir's*, koji po vrijednosti ne prelazi gornje priloge. Svi ti prilozima odražuju Krebsov interes za ruski srednji vijek i narodnu književnost. Oni nemaju neke teoretske vrijednosti, jer ne zahvaćaju kakav dublji problem slavističke znanosti. Krebs se i ne smatra stručnjakom na tom polju.⁴⁷ On je ostao dobar i svjestan knjižničar koji marljivo prati svu stručnu literaturu, zanima se za predmet, ali uvijek samo s praktičnim ciljem da stekne što više znanja potrebnog za uređenje knjižnice u kojoj radi. Njegovo zanimanje za slavistiku raste. Svojim priložima želi potaknuti neka pitanja za diskusiju. On najbolje poznaje rad engleskih slavista, pa u povodu Morfillove smrti piše nekrolog,⁴⁸ u kojem osim bibliografskih podataka iznosi nekoliko općih crta Morfillova rada i njegove zasluge za razvoj studija slavistike u Engleskoj. Iste te godine nalazimo u »Archivu« još dva Krebsova priloga *Zur altrussischen Bedeutung des Wortes Rubl*⁴⁹ i »Ščel'jag«, *ein altrussisches Geldstück*.⁵⁰ Oba je ta priloga Jagić popratio svojim bilješkama u kojima je dopunio Krebsovo pisanje, a indirektno rekao da to nije ništa novo. (Ono isto što će Jagić poslije potpuno otvoreno iznijeti.) Ta je godina važna za odnos Jagić-Krebs, jer tada postaje suradnja uža, a dopisi-

⁴⁷ Pismo od 4. listopada 1889.

⁴⁸ »Archiv f. sl. Ph«, knj. XXXI., god. 1910., str. 479.—480.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 314.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 627.—628.

vanje češće i osobnije. Krebs, među ostalim, izvješćuje Jagića o Forbesovu dolasku na sveučilište u Oxfordu i iznosi njegove sposobnosti i početak rada.⁵¹

Krebs je, prateći literaturu i radeći u knjižnicama u Oxfordu, našao novo polje rada, koje nije bilo daleko od ruskog srednjeg vijeka, barem ne vremenski. U Bodlejani je našao dva glagoljska brevijara iz XIV. stoljeća (koje je Isaac Taylor spomenuo u svom djelu *The Alphabet*, sv. II., str. 199.), te ih želi prikazati za »Archiv«, osobito nakon što je našao i treći. Tom je svojom idejom pobudio Jagićev interes, pa mu na njegovo traženje šalje⁵² potanki opis, a poslije prepisane izvatke iz njih i tri faksimila. Tim su povodom razmijenili mnogo pisama; osobito je Krebs često pisao, javljajući Jagiću podatke, koje je ovaj uveo u svoje djelo o glagoljskim rukopisima.

Godine 1912. putuje Krebs u Darmstadt i Beč, sretan što će Jagića osobno pozdraviti u Beču. Krebs i dalje šalje svoje priloge za »Archiv«, od kojih su neki i tiskani. Oni su, uglavnom, iz istog područja kojim se i prije bavio. Godine 1913. Jagić tiska četiri kratka Krebsova priloga, koje popraćuje bilješkom, a ta je vrlo karakteristična za Jagićev odnos prema Krebsovu radu: »Wir bringen diese und die folgenden Notizen, wenn sie auch nur Bekanntes wiederholen, als erfreulichen Beweis dafür, dass jetzt auch in England für slavische wissenschaftliche Fragen das Interesse erwacht ist.«⁵³ Tako ohrabren, Krebs i dalje šalje svoje priloge, od kojih je međutim samo jedan tiskan.⁵⁴

Time se završava dopisivanje i suradnja Krebs-Jagić. Krebs se potpuno povukao i pod teretom godina i događaja napustio Englesku 1921. Iako Krebs nije svojim radom, tiskanim ili netiskanim, osobito zadužio englesku slavistiku, on je ipak odigrao dvije važne uloge. Približio je englesku slavistiku centru evropske slavistike i njezinu nestoru V. Jagiću; svojim knjižničarskim radom sredio je materijal na kojem su se poslije odgajali mladi engleski slavisti. Njegova pisma

⁵¹ U pismu od 11. travnja 1911.

⁵² U pismu od 1. lipnja 1911.

⁵³ »Archiv f. sl. Ph.«, knj. XXXIV., god. 1913., str. 629. (bilješka).

⁵⁴ »Archiv f. sl. Ph.«, knj. XXXV., god. 1914., str. 621. Ostali se rukopisi nalaze u korespondenciji ili pod H. Krebs, rukopisi za »Archiv f. sl. Ph.« u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

Jagiću osvjetljaju poneku osobnu crtu Jagićevu koja je došla do izražaja baš u kontaktu s Krebsom.

Moses Gaster

Posve nov aspekt proučavanja uveo je u slavistiku u Engleskoj dr. M. Gaster, jedan od ilchesterskih predavača. Kao profesor rumunjske literature i stručnjak za komparativnu mitologiju bavi se proučavanjem veza između slavenskih narodnih književnosti i rumunjske, te utjecaja slavenske mitologije na rumunjsku.

Moses Gaster rođen je u Bukureštu 1856. God. 1881. imenovan je docentom za povijest rumunjske književnosti. Protjeran iz Rumunjske, sklonio se u Englesku, gdje se naturalizira 1893., te se nikad više stalno ne vraća u Rumunjsku. U Engleskoj se sprijateljio s Friedrichom Maxom Müllerom i Adolfom Neubauerom. Objavio je niz djela u vezi s engleskim, hebrejskim, rumunjskim i Biblijom.

U »Archivu« (kojega je pretplatnik i čitatelj od prvoga broja)⁵⁵ javio se 1883. člankom *Scholomonar d. i. der Grabancijaš dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen*.⁵⁶ »Činjenica, veli Gaster, da rumunjska narodna književnost stoji u uskoj svezi s narodnim književnostima susjednih naroda, do sada se zapostavljala, i zbog toga su ostala nepoznata mnoga posredovanja između juga i sjevera.« Gaster je zapazio paralele u kulturnom razvoju Rumunja i naroda Balkanskog poluotoka. U tom članku nastoji iznijeti dodirne točke između rumunjske priče o Grabancijašu dijaku i slavenske verzije. God. 1887. održao je ilchesterska predavanja pod naslovom »Greeko-Slavonic literature and its relation to the folklore of Europe during the middle ages«.

Nakon duže pauze, za vrijeme koje nije nikada potpuno napustio vezu sa slavistikom,⁵⁷ vratio se svom komparativnom rumunjsko-slavenskom studiju, i to proučavanju utjecaja slavenske mitologije na duhovni život rumunjskog naroda. »To je tema«, veli Gaster,⁵⁸ »koju su rumunjski učenjaci

⁵⁵ U pismu od 23. ožujka 1906.

⁵⁶ »Archiv f. sl. Ph.«, knj. VII., god. 1884., str. 281.—290.

⁵⁷ U pismu od 23. ožujka 1906.

⁵⁸ *Ibid.*

najradije ostavljali po strani, neobrađenu.« Iz toga područja poslao je Jagiću članak *Rumänische Beiträge zur russischen Götterlehre*,⁵⁹ koji je iste godine izašao u »Archivu«.

Nevill Forbes

Nakon Morfillove smrti u nekrologu piše H. Krebs⁶⁰ da je Oxfordsko sveučilište došlo u težak položaj, jer da za slavističku katedru, koja je zapravo osnovana za Morfilla, nema nasljednika, nego da će možda jedan od njegovih učenika postati lektor za ruski. To je svakako dokaz siromaštva u slavistima, ali istodobno i znak da se slavistika u Engleskoj nije studirala u onom opsegu u kojem su se gajile ostale znanosti. Ovdje međutim ne smijemo nikako pomisliti da je to bila Morfillova krivnja, da nije sebi odgojio nasljednika. Mislio je on na to kad je slao Jagiću u Beč s preporučenim pismom mladoga N. Forbesa, svoga đaka, »koji želi pohađati predavanja slavistike na Jagićevu sveučilištu«.⁶¹ On ima, veli dalje Morfill u tom pismu, velikih sposobnosti za filološki studij. U proljeće 1908. Forbes je posjetio Jagića i zahvalan mu je za taj susret.⁶² On je imao plan nastaviti Morfillov rad na katedri i za taj se rad ozbiljno pripremao. Kao i ostali engleski slavisti, i Forbes se obraćao Jagiću s molbom za savjet.

Nevill Forbes rođen je 19. veljače 1883. u Sevenoaksu (Kent). Po majčinoj liniji imao je rođaka u Rusiji, pa je tamo proveo neko vrijeme i počeo učiti ruski jezik. 1903. studira ruski kod prof. Morfilla i kao najbolji đak dobiva stipendiju — »Taylorian scholarship«. 1906. diplomira i pod utjecajem prof. Morfilla posvećuje se slavistici, a godine 1908. na poticaj prof. Wrighta odlazi u Leipzig, gdje studira slavistiku, staroindijski i komparativnu lingvistiku kod prof. Brugmanna, Dittricha, Hirta, Leskienu, Scholvina, Sieversa i Windischa. 1910. stječe doktorat na temelju radnje *Der Gebrauch der Relativpronomina im Altrussischen* (Leipzig, 1910., 50 str.).

Povodom doktorata došao je Forbes u pismeni kontakt s Jagićem. Nakon što je upoznao Jagića (u proljeće 1908.), Forbesu nije bilo lako poslušati savjet prof. Wrighta da pođe

⁵⁹ »Archiv f. sl. Ph.«, knj. XXVIII., god. 1906., str. 575.—583.

⁶⁰ »Archiv f. sl. Ph.«, knj. XXXI., god. 1910., str. 480.

⁶¹ Pismo br. 12 od 22. kolovoza 1907., str. 212.—213.

⁶² Forbes u pismu Jagiću od 21. kolovoza 1908.

u Leipzig i da tamo kod Leskienu polaže doktorat. On se ne želi zamjeriti ni Wrightu, svom najmoćnijem protektoru na Oxfordskom sveučilištu. Autoritet Morfillov i želja da ponovno vidi Jagića i da radi kod njega ponukali su Forbesa da se obrati Jagiću pismom za savjet u vezi sa svojim daljnjim studijem — radom na doktoratu. On se naime našao u neprilici, jer ga prof. Morfill, veli Forbes,⁶³ kao i Jagić, savjetuje da se na jesen upiše na Bečko sveučilište, budući da je, kako mu je i Jagić sam rekao, Beč središte slavistike. Njegov mu pak protektor u Oxfordu savjetuje da pođe u Leipzig (gdje je i prof. Wright studirao). Forbes je svakako više sklon Jagiću, ali ga muči što bi osjetljivi Wright rekao ako ne poslušna njegov savjet. U svom pismu (11. rujna 1908.) Forbes otvoreno kaže Jagiću da se unatoč Jagićevu ohrabrujućem pismu ne može Wrightu protiviti i svome najutjecajnijem pokrovitelju u Oxfordu ne može da ne ugoditi. Forbesu ostaje samo nada da će poslije poći u Beč i onda »iskoristiti Jagićevu ljubeznu ponudu savjeta i pomoći«.

Odnosi između Forbesa i Jagića, barem po korespondenciji koja nam je sada jedini vodič, nisu se dalje razvijali. Veza koja je postojala između Jagića i Oxforda preko Morfilla nije nastavljena u Morfillovu nasljedniku na katedri, nego u knjižničaru H. Krebsu, iz čijih pisama Jagiću saznajemo daljnje podatke o Forbesovu radu.

Iste godine kad je doktorirao (1910.) Forbes je postavljen za predavača ruskog jezika (*Reader in Russian*), a 1921. za profesora slavenskih jezika. Čini se da je glavni razlog Wrightova forsiranja Forbesova doktorata bio u tome da se što prije popuni ispražnjena Morfillova katedra. U svom nastupnom predavanju Forbes je obradio »Položaj slavenskih jezika u današnjici«. Krebs je osobito naglasio dobro Forbesovo praktično poznavanje slavenskih jezika, tj. da dobro govori ruski i poljski. »Seine Kenntnisse der slav. Sprachen sind dennoch Glückliche Weise nicht nur auf die Bücher beschränkt.«⁶⁴

Slijedeće godine 1911. Forbes je predavao u Anglo-ruskom literarnom društvu u Londonu o poljskoj književnosti. Iako izrazito školovan lingvist, Forbes nije zanemario književnost, pa u popisu njegovih djela osim gramatika slavenskih jezika

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ U pismu koje nema datuma, ali po sadržaju ide u god. 1910.

(ruske i srpsko-hrvatske) i praktičnih udžbenika za učenje jezika nalazimo i čitanku iz ruske književnosti, izdanje Tolstojevih i Garšinovih pripovijedaka, i prijevode dječjih priča s modernog ruskog jezika, a uz suradnju R. Michella prijevod *The Chronicle of Novgorod, 1016—1471*. (1914.).

Forbes je nastavio Morfillov započeti rad oko izgradnje engleske slavistike sustavnim odgojem mladog kadra. On je započeo svoj rad kada je interes za slavenske zemlje u Britaniji bio još uvijek malen i površan. Svoj utjecaj proširio je i na ostala sveučilišta gdje se slavenski jezici počinju studirati. Svojim savjetom i iskustvom pomagao je svim slavistima u Engleskoj, pa je zato njegova rana smrt (9. veljače 1929., u 45. godini života) značila isto tako velik gubitak za englesku slavistiku novijeg vremena kao što je Morfillova smrt bila težak udarac za slavistiku na početku stoljeća.

CAMBRIDGE

U povijesti engleske slavistike Cambridge nije odigrao tako važnu ulogu kao Oxford, iako je dao nekoliko istaknutih pojedinaca.⁶⁵ Istom u najnovije vrijeme studij slavenskih jezika zauzeo je važno mjesto u Cambridgeu, pa tako dostigao, ako ne i prestigao ostale centre slavistike u Engleskoj.

U razvoju slavistike Cambridge nije mnogo pomagao napore engleskih slavista. U Cambridgeu je studij slavistike počeo trideset godina kasnije nego u Oxfordu: god. 1890. Sir David Salomons darovao je 50 funta godišnje da se plati učitelj ruskog jezika koji bi spremao ljude za konzularnu službu. Nešto poslije *The Worshipful Company of Fishmongers* dala je materijalnu pomoć Sveučilištu da se osnuje predavačko mjesto za ruski jezik (*lecturership in Russian*). Godine 1900. imenovan je prvi predavač A. P. Goudy i ostao na tom položaju do 1936. On se odlikovao velikim filološkim znanjem i dobrim poznavanjem ruskog i poljskog jezika. Na Cambridgekom sveučilištu nalazio se i veliki stručnjak za slavensku paleografiju i ikonografiju, vrlo dobar poznavalac ruskog jezika Sir Ellis Minns, ali ne kao profesor na ka-

⁶⁵ Elisabeth Hill: *Why need we study the Slavs?* Cambridge, 1951.

tedri za ruski ili slavenske jezike, jer takva nije postojala do 1948., nego na katedri za arheologiju.

Jagić nije došao u dodir s Cambridgeom preko predavača slavenskih jezika na sveučilištu, nego u vezi s jednim znanstvenim pothvatom kojega se primilo to sveučilište, odnosno izdavačko poduzeće (Cambridge University Press). To je *The Cambridge Medieval History*, koju je zamislio i planirao prof. J. B. Bury, profesor suvremene povijesti, a kao urednici počeli su raditi prof. Gwatkin i prof. J. P. Whitney. U četvrtom svesku planirano je poglavlje o Ćirilu i Metodiju, pa se, na Srećekovu preporuku, prof. Whitney obraća Jagiću s molbom da napiše to poglavlje i doda bibliografiju.⁶⁶ Jagić je pristao na sve uvjete i potpisao ugovor s izdavačem 31. siječnja 1913.⁶⁷ U međuvremenu promijenili su se urednici i četvrti se svezak tiskao istom nakon Prvog svjetskog rata.⁶⁸ Jedan od urednika, C. W. Previté Orton, nastavio je korespondenciju s Jagićem u vezi s korekturama članka. U slijedećim pismima Previté Orton izražava nadu da će Jagić još dugo poživjeti »to see happier times and to continue your invaluable labours for European learning«.⁶⁹

LONDON

Kronološki treće sveučilište po redu koje uvodi studij slavenskih jezika bilo je sveučilište u Liverpoolu, gdje je 1906. Bernard Pares izabran za honorarnog predavača moderne ruske povijesti. Iduće godine osnovan je ruski seminar (School of Russian Studies), koji se brzo razvio: radilo se na ruskom jeziku i književnosti, povijesti i ekonomici, a od 1912. izdavao je seminar »The Russian Review«. Prvi svjetski rat promijenio je i tu tijekom događaja. Pares i neki drugi nastavnici po vojničkoj su dužnosti napustili svoj matični fakultet i poslije nastavili svoj rad na drugim fakultetima, npr. Pares na londonskom.

⁶⁶ U pismu od 20. listopada 1911.

⁶⁷ Na ugovoru je Jagić naknadno dodao svojom rukom: »Ich verpflichte mich den Beitrag noch im Laufe des Monats Februar 1913 zu liefern in deutscher Sprache. Der Text ist schon fertig.«

⁶⁸ Svezak IV., koji nosi naslov: *The Eastern Roman Empire (717—1453)*, Cambridge, 1923., poglavlje VII., sadrži članak *Conversion of the Slavs* (str. 215.—229.) by Dr. V. Jagić, Member of the Yugoslav Academy of Science and Art at Agram, Emeritus Professor of Slavonic Philology at the University of Vienna.

⁶⁹ U pismu od 21. veljače 1922.

U tijeku toga rata došlo je do osnivanja slavenske škole novog centra za proučavanje slavenskih jezika. Ideja za osnivanje te škole rodila se na King's Collegeu 1915. U tijeku predavanja W. R. Seton-Watson napisao je principalu toga Collegea, R. Burrowsu, pismo (15. ožujka 1915.), u kojem iznosi prvu ideju osnivanja neke vrsti slavenske škole.⁷⁰ Burrows je ideju prihvatio, a Seton-Watson započeo je širu akciju organiziranja škole. Nakon rata 1919. osnovana je katedra za ruski jezik i imenovan profesorom Bernard Pares, bivši profesor iz Liverpoola. Uskoro zatim pokrenuta je i »Slavenska revija« (The Slavonic Review).

Seton-Watson se već prije Prvog svjetskog rata upoznao s Jagićem i bio s njim u užem kontaktu.⁷¹ Tada je putovao po Hrvatskoj, bio je u Splitu i Zagrebu, proveo je neko vrijeme u Bosni i u Slovačkoj te je svratio u Beč da ponovno posjeti Jagića i da s njim prodiskutira hrvatske prilike šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća.

Osnivanje Slavenske škole i pokretanje »Slavenske revije« dalo je Seton-Watsonu priliku da ponovno uspostavi pismenu vezu s Jagićem. U odljem pismu (29. listopada 1921.) objašnjava on uzroke i način osnivanja slavenske škole, koja će biti »Brennpunkt für die (bisher hier zu Lande schrecklich vernachlässigte) slavische Studien«, najavljuje da će biti izabran za dopisnog člana škole, što će biti »eher eine Ehre für uns als für Sie«. Pošto je opisao novu reviju i prikazao njezin budući lik, kako ga urednici zamišljaju, veli da takva revija ne bi bila potpuna i ne bi zadovoljavala slavenofilske krugove ako u njoj ne bi bilo članka nestora modernih slavenskih studija, pa ga zato moli da im pošalje jedan članak za prvi broj. Ta će njegova suradnja pridonijeti uspjehu pothvata koji bi imao produbiti slavensko-britanske odnose.

Jagić je obećao suradnju, a Seton-Watson ističe da će ta suradnja mnogo podići vrijednost nove revije. Taj je Jagićev članak *A Survey of Slavistic Studies* tiskan u prvom

⁷⁰ London seems to me to be the obvious centre for such pioneer work... Might it not be practicable to organise some kind of »Slavonic School«, in connection with King's beginning with a library on Slavonic subjects and gradually extending to lecture work.

⁷¹ U pismu od 31. svibnja 1910.

broju revije.⁷² Jagić je, kako sam veli, pisao gornji članak na brzinu, da se po želji izdavača uzmogne tiskati u prvom broju, pa je neke važnije stvari ispustio. To se osobito ticalo udjela Južnih Slavena, pa je, da to ispravi, napisao dodatak *Slavistic Studies: An Addendum*.⁷³

Ali Jagić je u oba ta svoja priloga u »Slavenskoj reviji« ostao dosljedan svome principu koji je primijenio u *Historiji slavenske filologije*, te ne spominje svoj rad. Da ukloni tu ozbiljnu prazninu, a i da dade priznanje velikom slavisti, njegov bivši učenik prof. F. Pastrnek napisao je *A Bibliographical Appreciation of Vatroslav Jagić*.⁷⁴ Tu je engleskim čitateljima prikazao Jagićev život i rad i istaknuo kapitalno značenje Jagićeva djela za razvoj slavistike, što je učinilo da je postao »the recognised leader and revered patriarch of Slavonic philology«.

Pastrnekov je članak tiskan u mjesecu lipnju, a dva mjeseca poslije Jagićeva je smrt dala povoda Seton-Watsonu da napiše nekrolog.⁷⁵ Tom je prigodom uz golemo značenje Jagićeva rada za slavistiku Seton-Watson istaknuo i veliko značenje njegove ličnosti. On ga stavlja u red četvorice pionira koji predstavljaju četiri slavenska naroda: Dobrowský — Čeh, Šafařík — Slovak, Miklošič — Slovenac i Jagić — Hrvat. Tom prigodom citira nekoliko Jagićevih pisama da pokaže kako su bili jasni i odlučni Jagićevi politički nazori. Dalje ističe da mu je katedra na Bečkom sveučilištu dala jedinstven položaj u slavenskom svijetu, a njegov dom u Beču da je postao mjesto hodočašća, gdje su savjete i informacije dobivali svi koji su ih željeli.

*

Veze Jagićeve s Englezima nisu iscrpene samo radom slavističkih katedara i njihovih predstavnika unutar pojedinih fakulteta. Njegovo ime nije ostalo »a household word« (kako kaže Morfill) samo na sveučilištima, njegov je glas prodro i dalje. Za njega znaju i drugi znanstveni radnici Engleske, za nj se interesiraju i mole ga za pomoć i druge ustanove

⁷² »The Slavonic Review«, Vol. I., No. 1, lipanj 1922., str. 40.—58.

⁷³ *Ibid.*, Vol. I., No. 3, ožujak 1923., str. 523.—524.

⁷⁴ *Ibid.*, Vol. II., No. 4, lipanj 1923., str. 213.—224.

⁷⁵ *Ibid.*, Vol. II., No. 5, prosinac 1923., str. 417.—423.

kad se radi o slavenskim jezicima ili književnostima. On je došao u vezu i s nekim engleskim učenjacima koji nisu bili izraziti slavisti.

Isaac Taylor

Isaac Taylor dotaknuo se slavistike samo periferno u svom općem studiju podrijetla pisma i tako došao u kontakt s Jagićem.

Taylor je rođen 1829. u Standford Riversu (Essex). Iako svećenik po zvanju, njegov je glavni interes filološki istraživački rad; bavio se etruskim jezikom i objavio *Etruscan Researches* (1874.). Osobito ga je privlačio problem podrijetla pisma, kojim se ozbiljno počeo baviti 1875., i nakon osam godina rada tiskao opsežno djelo *The Alphabet* (1883.).

U tijeku svoga rada na *Alphabetu* bavio se i povijesti slavenskog pisma, pa je 1879. došao do zaključka da je otkrio podrijetlo glagoljice. Zato Taylor piše Jagiću o svome radu i svojim rezultatima, nudi mu kratak članak, uz koji bi se tiskala tabela alfabetskih oblika.⁷⁶ Jagić je primio Taylorov prijedlog i tiskao članak u »Archivu« pod naslovom *Ueber den Ursprung des glagolitischen Alphabets*.⁷⁷ Tayloru je bilo mnogo stalo da zna što je Jagić mislio o njegovu članku, tj. da li je dao moguće objašnjenje podrijetla glagoljice.⁷⁸

A. S. Napier

U Berlinu se Jagić upoznao s tamošnjim privatnim docentom za engleski jezik A. S. Napierom,⁷⁹ koji se nekoliko godina poslije obraća Jagiću za stručno mišljenje.⁸⁰ Radi se o prvom dijelu jedne staroengleske riječi iz XI. stoljeća *taper-æx*. Neki naime prvi dio riječi, kaže Napier, smatraju za slavensku posuđenicu (ruski *topor*). Budući da se u skandi-

⁷⁶ U pismu od 1. rujna 1879.

⁷⁷ »Archiv f. sl. Ph.«, knj. V., god. 1881., str. 191.—192. + 2 tabele.

⁷⁸ U pismu od 19. kolovoza 1880.

⁷⁹ Napier je nakon studija u Oxfordu pošao u Berlin da nastavi rad kod Zupitze, te je 1878. postao privatni docent za engleski jezik na Berlinskom sveučilištu. 1885. vratio se u Oxford i ostao tamo kao redoviti profesor do svoje smrti (1916.).

⁸⁰ U pismu od 11. siječnja 1895.

navskom nalazi oblik *tapar*, Napier pita Jagića da li je *topor* prava slavenska riječ ili bi mogla biti skandinavska.⁸¹

Malo je čudno što se Napier obraća Jagiću s tim pitanjem, jer u to vrijeme Morfill već nekoliko godina predaje na Oxfordskom sveučilištu. Napier je možda htio time pokazati kako je Jagićevo mišljenje na području slavistike najautoritativnije.

*

Tradicija proučavanja slavenskih jezika u Londonu, osobito ruskog, bila je starija od Slavenske škole. Kao jak izdavački centar, političko središte zemlje, sastajalište predstavnika svih mogućih naroda, azil političkih emigranata, London je uvijek davao povoljne uvjete ljudima — više amaterima i samoucima — nego stručnjacima — da se bave slavistikom. Bowring je u Londonu započeo svoj bogati rad oko popularizacije slavenskih književnosti; Morfill je nakon svršetka studija u Oxfordu nastavio u Londonu rad oko proučavanja slavenskih jezika i književnosti; da i ne spominjemo desetke, ako ne stotine slavofila koji su u Londonu razvijali svoju djelatnost tiskanjem djela o slavenskim zemljama, njihovim jezicima, književnostima, povijesti i drugim dostignućima.

F. P. Marchant

U Londonu je E. A. Cazalet sa svojim prijateljima osnovao (1893.) Anglo-Russian Literary Society. Jagić je došao u kontakt s tim društvom samo posredno preko F. P. Marchanta, jednog od vrlo vrijednih članova i jedno vrijeme blagajnika društva, neumornog propagatora slavenske stvari u Engleskoj.

Marchant je 1901. došao u dodir s češkim nacionalistima i otađo do kraja života 1938. radio svim silama da Čehoslovačku učini popularnom u Engleskoj. Držao je javna predavanja, predvodio s ruskog, surađivao u časopisima.

Marchant je Jagića upoznao u Beču u mjesecu listopadu 1901. Tada mu je Jagić darovao svoje djelo o Puškinu. Sli-

⁸¹ Usporedi: Otokar Vočadlo, *The Slavonic Element in English* (»Casopis pro moderní filologie«, Roč. 26, 1940., str. 93.—104.).

jedeće godine javlja mu se Marchant iz Londona pismom⁸² kojemu je priložio brošuru Anglo-ruskog književnog društva, jer je u njoj tiskano Marchantovo predavanje o ruskom pjesniku Majkovu s nekoliko engleskih prijevoda Majkovljevih pjesama. Te iste godine Marchant je u nekim književnim novinama prikazao Jagićevo djelo o Puškinu, pa je i taj broj novina poslao Jagiću.⁸³ Jagić je odgovarao na Marchantova pisma, pa ga je takva jedna Jagićeva karta iz Opatije našla u Oxfordu.⁸⁴

Biblijsko društvo

Visoka znanstvena vrijednost i glas koji je Jagić imao u Engleskoj doveli su ga u kontakt s Biblijskim društvom u Londonu.⁸⁵ U periodu od 1898. do 1911. Jagić je bio stalni stručni savjetnik društva i za to vrijeme izvršio nekoliko važnih radova.

God. 1898. podnio je Jagić društvu referat o rusinskom prijevodu psalama,⁸⁶ na kojem mu predstavnik društva H. E. Millard osobito zahvaljuje. Slijedeće godine pitaju ga za mišljenje o jeziku stanovnikâ mjesta O-Besenyö (Alt Besova) i šalju mu jedan misal da im kaže kojim je jezikom pisan.⁸⁷ Osobito važan i koristan rad izvršio je Jagić za Biblijsko društvo u vezi s njihovim velikim povijesnim katalogom («The Historical Catalogue»). Oko početka ovoga stoljeća Biblijsko je društvo započelo reviziju toga kataloga, pa su se obratili Jagiću da im pomogne u poglavljima posvećenima slavenskim jezicima. Iz opširne korespondencije god. 1910. i 1911. saznajemo neke detalje o tom Jagićevu radu i o vrijednosti koju je katalog dobio Jagićevom suradnjom.

ZAKLJUČAK

Studij slavenskih jezika u Engleskoj prije Prvog svjetskog rata uglavnom je ovisio o samostalnoj inicijativi poje-

⁸² Na ruskom jeziku, 17. svibnja 1902.

⁸³ U pismu od 22. kolovoza 1902.

⁸⁴ Za tu se kartu Marchant zahvaljuje Jagiću 25. listopada 1902.

⁸⁵ The British & Foreign Bible Society.

⁸⁶ Taj referat naziva Millard u pismu od 30. lipnja 1898. »das mühevollen Referat«.

⁸⁷ U pismu od 30. kolovoza 1899. i 4. listopada 1899.

dinaca koje su slučaj ili želja doveli u užu kontakt s kojom od slavenskih zemalja. Morfillov rad imao je zapravo karakter slučajnosti i najviše je ovisio o njegovoj osobnoj radoznalosti. Nakon Prvog svjetskog rata broj sveučilišta na kojima se odvija studij slavenskih jezika u bilo kojoj formi povećava se na jedanaest (Oxford, Cambridge, Liverpool, London, Nottingham, Birmingham, Manchester, Leeds, Sheffield, Glasgow i Edinburgh). Nakon Drugog svjetskog rata gotovo sva sveučilišta gdje se predaje slavistika proširuju svoj rad, a osobito Cambridge, gdje osnutak Slavenskog instituta i njegove knjižnice označuje novu eru slavistike u Cambridgeu. Sav taj napredak i nagli procvat studija slavenskih jezika ima solidnu osnovu: to su potrebe za kadrovima u državnim uredima, trgovačkim poduzećima, različitim poluprivatnim ustanovama i napokon na školama i sveučilištima.

*

Iznoseći ovaj mali isječak iz Jagićeva života i rada, svjestan sam da je ovo samo mala komponenta Jagićeve djelatnosti. Smatram međutim da je, iako je to samo građa, značajna utoliko više što osvjetljava razvoj cijele jedne znanosti — slavistike — u Engleskoj, a istodobno odražuje i neke crte Jagićeva karaktera. Iznio sam neke sudove engleskih slavista o Jagiću s namjerom da posluže kao građa⁸⁸ jednako povjesničaru engleske slavistike kao i budućem piscu opširne studije o Jagiću i njegovu periodu.⁸⁹

⁸⁸ Od svih pisama do sada sam u cjelini uz komentar objavio samo Morfillova (*Grada JAZU*, 21).

⁸⁹ U svojoj studiji *Vatroslav Jagić i Poljaci*, *Rad JAZU*, knj. 282., str. 188. i 216. (bilješka 232) navodi prof. Hamm da bi iza poljskog isječka mogao slijediti ruski, češki, bugarski i naš. Iako bi svi ti isječki po značenju i opsegu znatno prešli engleski, ipak smatram da je i ovaj trebalo iznijeti zbog zanimljivosti građe.

Ovdje želim najsrdačnije zahvaliti svima koji su mi savjetom ili informacijama pomogli i spremno odgovorili na moje upite usmeno ili pismeno: prof. Tvrtku Čubeliću, knjižničaru Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu Šimi Juriću, J. S. G. Simonsu (Taylor Institution Oxford), prof. R. Autyju (Brasenose College, Oxford) gospođi prof. M. Partridge (Nottingham University), gospođi D. Galton (School of Slavonic Studies, London), profesoru N. B. Jopsonu (St. John's College, Cambridge), profesoru Hugh Seton-Watsonu (School of Slavonic Studies, London), dru. N. J. Cockburnu (The British and Foreign Bible Society, London).

LITERATURA

IZVORI I DJELA KOJIMA SAM SE SLUŽIO

Jagićeva korespondencija u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, pod signaturom R 4610.

Krebsovi netiskani rukopisi u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, pod signaturom R 6223.

»Archiv für slavische Philologie«, Berlin.

»The Slavonic (and East European) Review«, London.

»Oxford Slavonic Papers«, Oxford.

Dictionary of National Biography, London.

Vatroslav Jagić: *Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948.

Petar Skok: *Jagić u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knj. 278., str. 5.—76.

Josip Hamm: *Vatroslav Jagić i Poljaci*, Rad JAZU, knj. 282., str. 75.—222.

Rudolf Filipović: *Iz Jagićeve korespondencije — Morfillova pisma Jagiću*, Građa JAZU, knj. 21., str. 285.—301.

Charles Firth: *Modern Languages at Oxford 1724.—1929.*, Oxford, 1929.

Elisabeth Hill: *Why need we study the Slavs?* Cambridge, 1951.

Foreign Office Report of the Interdepartmental Commission of Enquiry on Oriental, Slavonic, East European and African Studies, London, 1947.

Alfred Lloyd Hardy: *Angličtí spisovatelé o slovanských otázkách*, »Slovanský Sborník Jelínek« (III, VI).

K. J. Grot: *Londonškija zamjetki. Slavjanskija rukopisi britanskoga muzeja. Slavistika v Angliji.* »Russkij Filologičeskij Vjesnik«, XVII, str. 1.—29.

PISMA ENGLESKIH SLAVISTA JAGIĆU

W. R. MORFILL

1.

4 Clarendon Villas
Oxford. April 7. 1879.

Dear Sir,

Dr. Neubauer has, I believe, written to you on the subject of a short notice which I send on the Study of the Slavonic languages in England, hoping that it may be thought worthy of insertion in your pages (*Archiv für Slavische Philologie*). Should you care to receive them I shall also be happy to send you other contributions.

I remain

Yours very truly

W. R. Morfill

2.

Adresa:
Prof. Dr. V. Jagić
à l' Université
Vienna Wien
Austria

Poštanski žigovi:
Oxford   Wien
Ja 26. 97   28. I. 97

a.

Dear Sir, I see in the last number of the *Archiv für slav. Philologie* an allusion to my translation of

the Slav. Enoch. You speak about not having received a copy — but I sent one to Dr. Gaster now living in London, — who told me he was going to write a notice of it for the »Archiv« and this is why you have not received one. Prof. Bonwetsch has reviewed it formally in the Theol. Zeitschrift. Of course it is merely a vehicle for Mr Charles' notes.

Yours very truly
W. R. Morfill

3.

4 Clarendon Villas
Oxford. Dec. 9. 1901.

Much respected Colleague and Professor,

On receiving your letter I went to the Bodleian library and procured a paper in which you will find all the conditions of procuring photographs clearly stated, the price &c &c. It will give me great pleasure if I can be of assistance in the matter. I have already assisted the St. Petersburg Academy on more than one occasion. They had a photograph taken of the curious six былины which Richard James brought from Russia at the beginning of the seventeenth century. They are now printing his curious Vocabulary, of which I have corrected the proofs. It will give me great pleasure to help you as far as I can — быть Вашим посредником. You no doubt thoroughly understand English, and our monetary system — but if anything is obscure, pray let me know. Читаю по-немецки без трудности и даже говорю но не плавно. Думаю что есть в полках моей библиотеки почти все Ваши сочинения и издания начиная с Вашей книгою: — Primëri Staro hervatskoga jezika. Agram 1864. I have also got all the transactions of the Viennese Academy — or nearly all — and a large volume of those written by Miklosich bound together, which belonged to Schleicher. И так прошу Вас, пишите ко мне по-немецки и я буду отвечать по-английски.*

Yours very truly
W. R. Morfill

* Ruski se tekstovi ovdje tiskaju novim pravopisom, ali se ne ispravljaju autorove pogreške.

4.

9. XII. 1901

Writing in a hurry I remember now that I have made 2 slips for начиная с Вашею &c. read начиная с Ваши (sic!) книги and for в полках read на —. This comes of writing quickly in a strange language.
W. R. Morfill

Adresa:
Profesor V. Jagić
15 Kochstrasse
Wien
Vienna — Austria

Poštanski žigovi:
Oxford
De 9 01

Wien
11. 12. 10

5.

Oxford. Dec. 20. 1901.

4 Clarendon Villas

Much respected Professor and Colleague

Since sending you the post-card I have had two interviews with the librarian and one with the photographer: I have also carefully inspected the MS. They tell me that 178 negatives would be necessary and would cost, together with the silver prints, about £ 30 English (= 600 marks). This is very dear, but it appears that it cannot be done for less, but of course you could have special portions done. I did not fail to call their attention to the plan of photographing two pages together and I think where possible they would attempt this method.

As regards the legibility of the MS. here great difficulties meet us. Nearly all the portions in red are very faint, some absolutely illegible because (as Coxe said) a tramentum evanuit. It is possible that some of the words could be guessed at, as you suggest, by the help of the Slavonic translation. There is also another difficulty. The book is bound in such a way that it is very difficult to open it for photographic purposes.

Why do you not pay Oxford a visit and give your friends a chance of seeing you? You would find lodgings cheap in the vacation and you could copy the manuscript at leisure. Please let me know what you

wish to be done and I will endeavour to carry out your wishes. I must again thank you for the book on Pushkin which I have been reading with much interest. The translations into Bulgarian & Slovenish are especially curious. I am now able to read Slovenish with tolerable ease, as I have got the Dictionary edited by Pleteršnik. I have also the first part published by Cigale in 1860. I have seen Bulgarian translations in the Chrestomathy of Базов. Hardly anything of Pushkin's has been translated into English. Hoping to hear from you about your wishes

I remain

Yours very truly

W. R. Morfill

6.

4 Clarendon Villas
Oxford. March 14. 1903.

Much respected Professor and Colleague

I have examined the MS again and both Mr. Madan (one of the librarians) and myself think that the only solution of the difficulty will be your coming to Oxford, and for the following reasons.

(1) The black ink throughout the MS is easily legible and so is on many pages the red, but of the latter there are so many different conditions that it is hard to say what can be photographed or not. And also it must be added that a careful scrutiny would decypher many of the red lines, which would hardly appear in a photograph.

(2) These illegible portions are scattered over the volume and are found here and there and not a collection of them on special pages, so that it would be most difficult to state exactly what pages could be photographed and what not.

Mr. Madan, who is a good paleographer thinks that you alone can solve these difficulties by actually seeing the MS. The cost of photographing the whole would be about £ 30 (English money); if you like the photographer will send you for seven shillings (marks) a photographed specimen of a good page and a bad page. The red ink in many places is very faint, but still a

good many words can be made out. Sometimes however it has almost entirely disappeared. You can see how difficult it is to say exactly what would be serviceable to you and what not. I am ready however to carry out any of your wishes; I am only afraid that the result will disappoint you. You would not like to lose the results of some of these faded pages, where here and there a line can be decyphered.

The best thing to do would be to come to Oxford either in April or June. Perhaps however you would want more than four days. I would do all I could to facilitate your labours and to act as your interpreter. I must ask you to excuse my writing this in English. If it is disagreeable to you I will write next time in Russian, but I dare say you can read English well. I can thoroughly read German but I do not write it with any facility through want of practice.

You will see the difficulty. We do not like to take upon ourselves to say what pages of the manuscript should be photographed and what not. But should you not wish to come here, we will do the best we can — but you would not be satisfied to lose many valuable parts of the MS legible with extreme care, although disappearing in a photograph. — In conclusion I must say how pleased I was to have your photograph lately in the »Archiv für Slav. Philologie«. Please make use of me as much as you wish —

Yours truly

W. R. Morfill

7.

Adresa:
Austria
Herrn Professor V. Jagić
VIII Kochgasse 15
Vienna Wien

Poštanski žigovi:
Oxford Wien
MR 27 03 30. 3. 03.

The pages are being photographed and you shall hear from me very soon with all details. — I have received the post-office order.

W. R. Morfill
Oxford

27. 3. 03.

8.

4 Clarendon Villas
Oxford. April 6. 1903

Much respected Professor & Colleague

I must thank you for sending me the notice of the glosses in the Codex at Vienna. They must be very interesting. I hope you received the photographs safely, and also that the correct pieces were photographed viz. those which you wished to have. I am sorry to say that the photographer charged more than you and I had expected. I enclose his bill. I received the Post Office order which you sent. They paid me only 13 shillings and sevenpence at the Post Office, and so that sum must be deducted from the bill which I have paid. In your previous letter you spoke of your probably coming to Oxford in September. You will find me at Oxford most certainly from the middle of September — and perhaps a little earlier — till the end of the year. It would give me the greatest pleasure if I could assist you in any way. I hope this matter has been satisfactory to you. I am afraid our people are rather dear in their photographs.

Yours very truly
W. R. Morfill

9.

4 Clarendon Villas
Oxford. May 5. 1903.

Much respected Professor and Colleague

I waited till I thought you would be back from St. Petersburg before writing to you. I am delighted to hear that the photographs pleased you so much. I will always do what I can to help you as far as our MSS are concerned. I hope the Slavonic Congress will take place, and I thank you very much for the hopes which you hold out of my being invited. I received the post office order which you were so good as to send. As regards the date of the MS. I consulted our paleographer as to his views on the subjects. I enclose his

letter,⁹⁰ so you will be able to judge for yourself. I have given your message to the photographer.

With kind regards

Yours very truly

W. R. Morfill

10.

4 Clarendon Villas
Oxford, April 8. 1904

Much respected colleague and Professor

I have (with Mr. Madan) carefully gone over the passages in Barocciani 118. I send the printed paper (official) of the terms on which the Bodleian photographer works. A special one is always employed.

Mr. Madan counts that for 20 negatives, (which would be required) and for a set of silver prints the cost would be £ 3.7.6. postage included, with *two* sets of silver prints £ 3.14.0. Do you agree to this? —

I ought to add that in going over the passages, which you had marked in your letter, we were puzzled with Ps L (50) because no such passage as ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας κ. τ. λ. can be found in that psalm, but a concordance to the septuagint showed us such a passage in Psalm XXX which we think you

Oxford
April 13. 1903.

---

⁹⁰ My dear Academician,

I have been looking at MS. Barocci 118. Mr Coxe who had great experience in Greek MSS. places the MS. as written seculo XII exeunte, by which he meant about 1190 or so. Very few people would venture to assert that a MS. which is apparently of the 13th century, could not be of the end of the 12th. I myself should have put in down as 13th century as your friend does: but I cannot go further than that, and say that Mr Coxe is certainly wrong. Unluckily Greek MSS. of the 12th and 13th centuries do not change in style as rapidly as Latin ones of the same centuries.

I am
very truly Yours

F. Madan
(sublibrarian)

Prof. Morfill

must have meant.⁹¹

11.

4 Clarendon Villas
Oxford. Dec. 31. 1904.

Dear Professor Jagić,

Many thanks for your work »Ein Unediecter Griechischer Psalmenkommentar«, which I shall add to the collection which I have of your contributions to the Transactions of the Viennese Academy. It is very interesting and full of new matter. I think you would be surprised if you were to see the number of your publications which I possess, and many of them I have found exceedingly useful for my Slavonic studies — which I still pursue but England is not a suitable country for them, as few here take any interest in them. I am delighted if I have ever been of any service to you. Again thanking you very much and hoping some day to see you in Oxford

I remain

Yours very truly
W. R. Morfill

12.

4 Clarendon Villas
Oxford
April 21. 1907

Dear Professor Jagić,

I must thank you most heartily for your edition of the Psalter of Bologna, which I have received lately. It is indeed a noble work. »Tanto opere cumulum dabis laboribus«, as the Romans would say. Your preface /shows how you have spent your life on the study of »Slavistic«, and indeed I have only got to look at my bookshelves to have the proofs of your untiring labours. I have always been a great student of your

⁹¹ Pri nedavnom detaljnom sređivanju Jagićeve korespondencije u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci (R. 4610) nađen je ovaj fragment jednog pisma, do kojeg nisam mogao doći kad sam spremao svoj prilog »Iz Jagićeve korespondencije. Morfillova pisma Jagiću«. *Grada ja povijest književnosti hrvatske*, JAZU, Zagreb, 1951., str. 285.—301.

works and I can honestly say, with the exception of one or two, I possess all of them. Thus I have even a copy of what must be your first work. *Priměri Starohrvatskoga jezika &c. U Zagrebu* 1864. The preface to this work is signed V. J. Of course I have got the *Zographensis* and *Marianus Codices &c &c* it would be merely filling the pages of this letter with a Catalogue of the titles of your works. I have got your papers published in the Transactions of the Viennese Academy and have had them all bound carefully. I have found those on the home of the Old Slavonic &c most valuable. When I see your abundant wealth and feel the gratitude every one must feel to you for the assistance you have given I am also obliged to feel ashamed at my own small and trivial writings, but I deserve some credit, I will boldly say. Till my time the study of Slavonic was wholly ignored at Oxford. I have not only stimulated it and had many pupils but have even caused Slavonic to be one of the subjects which a man here may offer for examination on the same footing as Latin and Greek. So I am not altogether dissatisfied, especially when I consider how many obstacles were in the path and that Slavonic subjects are not very much encouraged in this country. Swift, our great writer, with whose works you are no doubt acquainted, said that a man had done something who made two blades of grass grow where none grew before. Others when I am gone will no doubt continue the work *melioribus auspiciis* — for we must remember what Goethe said

Die Todten sie niemals thürmen. (!?)

Again allow me to thank you not merely for the book, which is a great treasure to me, but for the immense pleasure and instruction your series of brilliant works have given me.

I remain

Yours admiringly and gratefully

W. R. Morfill

What a pity you don't come to see our medieval Town!

13.

4 Clarendon Villa,
Park Town, Oxford.
Aug. 22. 1907

Hochgeehrter Herr Kollega!

This will be given you by a pupil of mine who is anxious to follow a course of Slavonic study at Your University. He has great aptitude for philological study & I should feel grateful to you for any assistance you could give him. Your name is a household word with us and we have constantly used your books.

Yours very truly
W. R. Morfill

W. R. S. RALSTON

1.

8 Alfred Place
Bedford Square
April 22/76

My dear Sir

I enclose an extract from today's »Academy«. — But I wish to explain that it was written many weeks ago, and the delay in printing it (or rather in publishing it) is due to the Editor not to me.

I have just written a short note, which I suppose will appear in the »Academy« for April 29, on the 2nd part of the *Archiv*, which reached me two days ago only.

I propose to spend some time in Russia this summer. If I pass through Berlin I shall take the liberty of calling upon you at the Library.

Believe me,

With much regret and esteem

Yours very sincerely
W R S Ralston

I probably leave Town on the 1st of May, and shall be with Mr Ivan Tourguèneff in Paris (50 rue de Douci) from May 1—4.

To Professor V. Jagić

2.

London. April 29. 1876.
(8 Alfred Place, Bedford Square)

My dear Sir

I am very glad you liked my notice in the »Academy« of the *Archiv*. I sent a short notice of pt 2 to the »Academy«, but it does not appear in this week's issue. When pt 3 appears I shall try to write another article.

If I pass through Berlin I shall make a point of seeking you, for it will be a great pleasure to me to become personally acquainted with so good a scholar and so sound a Slav.

Meantime believe me

Yours very truly
W R S Ralston

If you have any clear idea as to when the 3rd part of the *Archiv* will appear, perhaps you will let me know. A letter addressed to me care of Messrs Watkins & Co, 10 Admiralty Place, St Petersburg, will probably find me when in Russia.

3.

London Oct. 13. 1876
8 Alfred Place, Bedford Square

Dear Mr Jagić

I enclose a cutting from today's »Academy«, which I hope may not displease you — I gave it the title it bears and cut the whole short, that it might get printed soon. My last notice on the *Archiv* was kept back for a long time. I am glad to see, however, that my first notice attracted the attention of Dr. Morris, the President of the Philological Society, who refers to it in his Address — printed in the 'Transactions' of the Society for 1875—6 — p. 281. I went to Petersburg in the summer, but I was not well and had to return. Being better now I am interesting myself a little in the Bulgarian, Serbian &c languages. I was glad to see what you have said about the *Veda* slave. What a book! But my chief employment just now is an attempt to bring into something like order the great mass of European Märchen, Contes, Ckazku &c. Something in the way of Hahn's attempt, but from a different point of view.

I should be glad to know whether Krebs' article on Sviatovit & Sanctus Vitus is likely to appear soon? I have written something on his essay on Vitos, but have kept it back till I could write on S. Vitus also. But if it is not likely to appear soon I will make an article on the Archiv without waiting longer.

With hearty good wishes for the Archiv's success

Yours very truly

W. R. S. Ralston

NEVILL FORBES

1.

Golden Green,
Near Sevenoaks,
England.

21. 8. 08.

Глубокоуважаемый Профессор!

Вы были так добры и приняли меня весной, в Вене, когда я имел честь представиться Вам с рекомендательным письмом от нашего общего приятеля профессора Morfill. Теперь же обращаюсь к Вам, т. к. я нахожусь в небольшом затруднении относительно моих планов (sic!); прошу покорно Вашего извинения, что затрудняю Вас таким образом, но я буду очень Вам благодарен если Вы удостоите меня ответом на мои вопросы.

Пишу Вам по-русски, потому-что мне легче выразиться на том языке, чем на немецком или на сербском.

Professor Morfill, как и Вы, советует мне поступить осенью на Венский университет, так как, как и Вы сами сказали, Вена центр славянского мира; а другой профессор в Oxford, Professor Wright (of Comparative Philology) советует начать с Лейпцига, где он сам совершил курс, и слушал Prof. Leskien. Он говорит что я могу устроить дело таким образом: остаться первый семестр в Лейпциге, затем переехать в Вену, провести один или два семестра в Вене, затем вернуться в Лейпциг и там-же »promovieren« если это удастся. А вот я не знаю и не могу узнавать такой ли образ действий допускается или нет; т. е. считается ли Вена в том смысле немецким университетом что можно провести один семестр в Лейпциге, другой в Вене, и т. д.? переезжать с Лейпцига в Вену и обратно?

За тем, если и Венский университет считается в этом смысле немецким, как водится насчёт других австрийских университетов, н. п. Прагского, Краковского? считаются ли и они в этом смысле немецкими, или есть это особенное какое исключение в пользу столичного Венского университета? И как Вы вообще думаете, лучше ли мне начать с Лейпцига, или с Вены или лучше совсем не бывать в Лейпциге?

Очень трудно решить дело когда один советует одно, а другой другое! Кроме того я не хочу чтобы Проф. Wright думал, будто я пренебрегаю его советом, не посещая Лейпцига, оттого я очень хочу просить по крайней мере один семестр там, если это возможно.

Извините, пожалуйста, что надоедаю Вам таким множеством вопросов; я знаю что Вы очень заняты, и не стал бы писать Вам, если-бы не находился в этом затруднении. Надеюсь иметь честь кланяться Вам лично когда буду опять в Вене; пока примите глубокое почтение много уважающего

Вас
Nevill Forbes

2.

Golden Green,
Near Sevenoaks,

11. 9. 08.

Глубокоуважаемый Профессор!

Очень благодарю Вас за любезное и обстоятельное письмо которым Вы удостоили меня; я бы раньше отвечал Вам, но ждал пока не виделся с Prof. Wright в Oxford.

Я был у него в понедельник 7-го сентября и прочел ему Ваше письмо; Prof. Morfill тоже видел Ваше письмо. Но к моему великому сожалению Prof. Wright настаивает на том что мне надо ехать прежде в Leipzig, а уж потом в Вену. Причина этому что он хочет непременно чтоб я получил Doktorat в Leipzig'e, что кажется можно сделать чрез 3 семестра.

Если только будет возможно то проведу один из этих трёх семестра в Вене, а оказывается что »Immatrikulation« надо сделать в Leipzig'e и по крайней мере первый (зимний) семестр там-же провести. Professor Wright хочет чтоб я сдал экзамен за Doktorat в Leipzig'e и то как можно раньше, и в этом, несмотря

на (противное тому) мнение Prof.a Morfill'a, и несмотря на Ваше внушительное письмо мне нельзя ему (Wright'y) противиться!

Видите, Professor Wright самый влиятельный мой покровитель в Oxford'e и мне нельзя не угодить ему.

Он признает правду Ваших доводов насчет того что Вена есть среда славянской жизни, а говорит что "это можно сделать после!" и т. д.

Позвольте мне еще раз поблагодарить Вас за Ваше письмо и за Ваше внимание, которым я очень тронут, и которое я вполне ценю. Я надеюсь, очень надеюсь, что мне удастся побывать в Вене "после" и тогда воспользуюсь Вашим любезным предложением совета и помощи. Примите моё глубокое уважение и мою искреннюю благодарность.

Найсрдачнији поздрав шаље Вам

Nevill Forbes

H. KREBS

1.

den 25. April 1878
Taylor Institution Oxford

Hochgeschätzter Herr!

Gestatten Sie dem Unterzeichneten die folgende »Kleine Mitteilung« im »Archiv für Slavische Philologie« den Kennern und Forschern des Slavischen Altertums zur weiteren Untersuchung vorzulegen. Es ist die Frage nach der Herkunft und ursprünglichen Bedeutung von mehreren Monatsnamen in Böhmischen, Polnischen und Serbischen, deren nähere Beleuchtung für die Mythologie, Culturgeschichte und Denkweise der Slavischen Völkerfamilie von hohem Interesse zu sein scheint. Während die neurussische wie die neubulgarische Sprache die westeuropäischen aus dem Römischen Kalender entlehnten Monatsnamen durchgängig angenommen und die heimischen, ursprünglichen Namen im Russischen fast völlig verdrängt hat, begegnet man im Polnischen, Böhmischen und Serbischen heute noch jener eigentümlichen Reihe von Monatsnamen, welche vermöge ihrer sinnreichen aus der Naturumgebung geschöpften Bezeichnung und ihrer Verwechslung untereinander im Gebrauch der drei genannten Dialekte der vergleichenden Sprach- und Sorgwissenschaft gewiss ein ergiebiges Feld zu neuer Forschung darbieten.

Indem ich mich hier beschränke diese Monatsnamen mit den von mir aufgefundenen altrussischen Namen im Nachfolgenden einfach zusammenzustellen und da-

raus ihre ursprüngliche Bedeutung zu gewinnen, füge ich zugleich die bescheidene Bitte hinzu, als Tiro von den geschätzten Mitarbeitern des »Archivs« über die zweifelhafte Ableitung einiger dieser Namen gefälligen Aufschluss zu erhalten.

[Slijedi njegov prilog za Arhiv].

Insbesondere die mit einem Fragezeichen versehenen Namen sind es, wie der Leser ersehen wird, über deren Ableitung und ursprüngliche Bedeutung ein weiterer Aufschluss erwünscht wäre. Diese Zeilen bezweckten nur die Frage anzuregen.

Genehmigen Sie hiermit den Ausdruck vorzüglicher Hochachtung

Ihr ergebener Diener
H. Krebs

Herrn
Prof. V. Jagič

2.

4. X. 89
Taylorian Institution, Oxford

Gehrtester Herr,

Von Mr W. R. Morfill, dem Verfasser der unlängst aus der Oxforder Universitäts-Druckerei hervorgegangenen Russisch-Englischen Grammatik erfuhr der Unterzeichnete dass der Redaktion des Slavischen Archivs bereits ein Exemplar seines Buches zur geneigten Besprechung zugegangen sei. Vielleicht gestatten Sie dem Unterzeichneten, auch ohne dass er sich zu den berufenen Fachgenossen zählen dass wenigstens eine kurze Erwähnung des genannten Werkes im nächsten Hefte des Slavischen Archivs?

Wer bisher in England sich vornahm der heutigen Russischen Sprache habhaft und mächtig zu werden — und die Zahl derer, die sie erlernten war begreiflicher Weise stets sehr gering — blieb in der Wahl eines geeigneten *englischen* Hilfsmittels und guten Lehrbuchs eigentlich hilflos und ohne den erwünschten Wegweiser. Ganz abgesehen von der längst veralteten vor 200 Jahren hier in der Universitäts-Druckerei erschienenen Russisch-Lateinischen Grammatik von *Ludolf*, waren in Englischer Bearbeitung und zum Gebrauch für Engländer seither nicht mehr als drei oder vier Lehrbücher des Russischen dargeboten:

1) *Heard's Practical Grammar of the Russian language*, St. Petersburg. 1827, eine zwar heute noch recht

brauchbare, mit Lesestücken und Uebungen nebst einem Russisch-Englischen Vokabular versehene Anleitung, die jedoch in Anbetracht des Druckortes und frühen Datums jetzt nur noch schwer zugänglich ist.

2) *Reiff's* English-Russian Grammar, ein aus dem bekannten deutschen Werke übersetztes und zuerst in Deutschland (Karlsruhe, 1853) gedrucktes Lehrbuch, welches in seinen kleinen und schwer lesbaren Typen dem englischen Geschmack kaum zusagen konnte.

3) *Riola's* Handbuch: How to learn Russian, das im J. 1878 in London mit einer Vorrede des unlängst verstorbenen bekannten und verdienstvollen Gelehrten *Ralston*, erschien, zwar durch seine Ausstattung dem Studium mehr Anziehung bietet, aber infolge seiner zu mechanischen unwissenschaftlichen Methode (nach *Ollendorf's* System) den Anforderungen der vergleichenden historischen Sprachforschung durchaus nicht entsprechen kann.

Der Vollständigkeit halber sei hier schliesslich noch *Sowan's* Englische Bearbeitung von *Ivanov's* Russischer Grammatik (London, 1882) erwähnt, eine trockne, abstrakte Formen- und Satzlehre, welche durchweg der Leseproben und Uebungsaufgaben entbehrt und daher der praktischen Erlernung so wenig wie dem tieferen Studium förderlich ist.

Wenn nun nach den genannten vorausgegangenen Versuchen das Bedürfniss einer neuen wissenschaftlichen Bearbeitung des Russischen für den Englischen Gebrauch, welche die übrigen Slavischen Sprachen dabei zugleich nicht unberücksichtigt lässt, in die Augen springt, so stehen wir nicht an, die von Mr Morfill verfasste und verflochtenen Sommer aus der Oxforder Universitäts-Druckerei hervorgegangene »Grammar of the Russian language«, als ein solches Werk mit Freuden willkommen zu heissen. Wir begrüssen es als das erste dankenswerthe Unternehmen eines seit Jahren mit den Forschungen der Slavistik vertrauten Englischen Fachgelehrten, das sich auf die Arbeiten des Altmeisters Miklosich stützend, deren Resultate seinen Landsleuten darzulegen sucht und zugleich den praktischen Zweck verfolgt, dem Anfänger die Kenntnis des Russischen durch eine sorgfältige Auswahl von Leseproben nebst beigefügtem Vocabular sowie durch Accent-Bezeichnung der betonten Silben wesentlich zu erleichtern.

Nur auf einen kleinen Mangel sei uns am Schlusse gestattet hinzuweisen: Wir hätten gewünscht, dass die Leseprobe Russischer Schreibrift, welche eine der ersten Seiten von Mr Morfill's Grammatik einnimmt, zugleich in entsprechender Druckschrift mitgeteilt worden wäre, um jene dem Leser von vornherein ebenso geläufig zu machen wie diese. Auch die genaue Umschreibung des Cyrillischen Alphabets durch das Römische und adäquate Wiedergabe der Russischen Laute durch Englische hatte in einem besonderen Abschnitt im Eingang an einigen Beispielen von Worten und Sätzen erklärt und verdeutlicht werden können, da sie dem Lernenden nicht selten Schwierigkeiten bereitet. In einer künftigen verbesserten Auflage, welche dem Buche hoffentlich beschieden ist, liesse sich dieser Mangel leicht ergänzen. Der bescheidene Wunsch des Verfassers, dass seine Arbeit der Oxforder alt-ehrwürdigen Universitäts-Presse nicht unwürdig sein möge, wird gewiss nicht unerfüllt bleiben, und sein verdienstvolles Unternehmen dem wissenschaftlichen Studium der formenreichen Russischen Sprache und ihrer Dialekte wie der Slavischen Philologie unter seinen Landsleuten einen neuen Antrieb und Aufschwung verschaffen.

Mit vorzüglicher Hochachtung unterzeichnet sich
Ihr ergebener Diener
H. Krebs

Herrn Professor
Dr. V. Jagić
Herausgeber des Archivs für
Slavische Philologie
32 Langegasse
VIII Wien

3.

Den 12. Juli 1893
Taylorian Institution, Oxford

Sehr geehrter Herr!

Sie gestatten vielleicht dem Unterzeichneten eine literarische Nachfrage und Bitte um Auskunft an die Russischen Mitforscher und Freunde des »Slavischen Archivs« über die ursprüngliche Herkunft und den Original-Text einer kleinen geschätzten Sammlung altrussischer Heldenlieder zu richten, die im Jahr 1819 zu Leipzig unter dem Titel »Fürst Wladimir und dessen

Tafelrunde« ans Licht trat und nach Jakob Grimm (Kleine Schriften V, 138) durch Hofrath von Busse verdeutscht wurde. In seinem Vorbericht hebt der verdiente Herausgeber hervor, dass diese altrussischen Lieder sich nicht schriftlich, sondern nur im Volksmund erhalten haben, und was davon niedergeschrieben worden sei, einer weit späteren Zeit angehöre. Die einzelnen Lieder und Sagen, welche teilweise an des Verfassers Wiege gesungen und erzählt wurden, teilweise ihm aus dem Knabenalter in froher Erinnerung lebten, war er bestrebt von späteren Zusätzen möglichst zu sichten und in ihrer altertümlichen Einfachheit wieder herzustellen.

Wie wir nun aus Wollner's »Untersuchungen über die Volksepik der Grossrussen« (8.° Leipz. 1879) entnehmen, soll Busse's Bearbeitung theils auf Uebertragungen einer von Kirša Danilov im 18. Jahrhundert veranstalteten Sammlung von 61 Bylinen beruhen, theils eigene Lieder des Herausgebers enthalten (v. pag. 14 und pag. 2. der genannten »Untersuchungen« Wollners.)

Diese angebliche altrussische Vorlage und Quelle: die Kirša Danilov'sche Sammlung, aus welcher Busse geschöpft haben soll, wäre nach Wollner, (wenn wir von einem früheren ersten Versuch einer Sammlung von 6 Liedern absehen, die Richard James im J. 1619 in Moskau zusammenstellte und welche handschriftlich zu Oxford in der Bodlejanischen Bibliothek aufbewahrt sind), die älteste grössere Sammlung und Aufzeichnung von Bylinen im Original aus dem Munde des Volkes. Unsere Frage lautet nun dahin: Hat sich diese Bylinen-Sammlung noch handschriftlich in Russland erhalten und ist dieselbe durch den Druck vervielfältigt worden oder darf man erwarten sie veröffentlicht zu sehen?

Von spezifischem Werth scheint uns in Busse's Bearbeitung das Lied von »Svetlana und Mstislav« zu sein, welches einen Zweikampf zwischen Mstislav, dem Heldensohn und seinem Vater Vladimir um den Preis der Jungfrau Svetlana schildert und vielleicht eine bedeutsame Parallele zu dem leider nur unvollständig erhaltenen althochdeutschen Hildebrandslied darbietet. Sollte sich Busse's Uebertragung dieses Liedes und namentlich der darin geschilderte versöhnliche Ausgang des Zweikampfes zwischen Vladimir und Mstislav aus der Danilov'schen Vorlage nicht als freie Erdichtung des Uebersetzers, sondern als ein ursprünglicher Zug der altrussischen Heldensage nachweisen lassen, so wäre darin eine glückliche Ergänzung des althoch-

deutschen Bruchstückes zu erkennen und überraschendes Licht über den urverwandten Zusammenhang der altslavischen und germanischen Heldensage verbreitet.

P. S. In der mir vorliegenden unter dem Titel »Kni-ga o Kievskih Bogatyrjach« (Buch von den Helden von Kiev), im J. 1876 in Sanktpeterburg von Avenarius veranstalteten Auswahl von 24 Bylinen aus dem alt-Kiev'schen Sagenkreis finde ich nachträglich unter seinen Quellen (neben den jüngeren grossen Sammlungen von Kirejevsky, Rybnikov und Hilferding) an der Spitze auch die *Danilov'sche* Sammlung verzeichnet, und zwar nach einer zuerst im J. 1804 erschienen Ausgabe. Hiermit wäre nun unsere oben gestellte Vorfrage beantwortet. Allein jenes charakteristische altrussische Heldenlied von Mstislav und Svetlana, welches Busse's Bearbeitung enthält und uns zur Nachforschung veranlasste, ist leider nicht von Avenarius in seiner Auswahl berücksichtigt. Es fragt sich, ob und in welcher Form es in der Danilov'schen Sammlung zuerst aus dem Volksmund aufgezeichnet wurde, und gerade über die ursprüngliche Ueberlieferung und Aechtheit dieses Heldenliedes wäre aus dem oben erwähnten Grund ein weiterer authentischer Aufschluss willkommen.

Mit vorzüglicher Hochachtung unterzeichnet sich
Ihr sehr ergebener

H. Krebs. —

4.

28. XI. 09

Taylorian Institution, Oxford

Hochgeschätzter Prof. von Jagić

Auf Ihre sehr werthe Karte säumte ich nicht dem trauernden Bruder des hingegangenen M. heute vor 8 Tagen, als ich ihn im Hause des Verstorbenen besuchte, zugleich auch Ihre persönliche Teilnahme an seinem Verluste auszusprechen. Er lässt Ihnen dafür herzl. Dank sagen. Eine eigne Familie hinterlies M. nicht. Seine Gattin ist ihm vor vielen Jahren vorangegangen.

Der Bibliothek des Queen's College, dessen Ehren-Mitglied er war, vermachte er hier seine werthvolle Sammlung slavischer Bücher. Wer als sein Nachfolger und ob überhaupt ein solcher ernannt wird, ist höchst zweifelhaft. Seine Professur war lediglich für ihn ge-

gründet worden, u. wäre sehr schwer durch einen würdigen Nachfolger wieder zu besetzen. Vielleicht wird die Universität sich begnügen nur den jüngeren Lektor des Russischen unter seinen früheren Schülern, der hier zugleich seine Fakultäts-Prüfung mit Auszeichnung bestanden hat, zu ernennen.

Gleichzeitig gestatten Sie mir Ihnen für die gütige Aufnahme meines kleinen Beitrages im neuesten Heft des Slav. Archives verbindl. Dank zu sagen sowie für Ihre frendl. erwünschte Auskunft darüber.

Ein photograph. Bild von Morfill versprach mir sein Bruder neulich verschaffen zu wollen. Sobald ich es habe, werde ich dasselbe Ihnen sehr gerne zu dem gen. Zweck zukommen lassen. — Mit vorzügl. Hochachtung und höfl. Empfehlung bleibe ich Ihr sehr ergebener

H. Krebs

5.

Taylor Institution Oxford
Hochverehrter, Mnogo-Uvažajemy
Prof. Dr. V. Jagić!

Eingedenk Ihres gütigen Anerbietens wage ich Ihre kostbare Zeit für einige Momente wieder in Anspruch zu nehmen und um erwünschten Aufschluss über den Inhalt eines Glagolitischen Büchleins zu bitten.

Dasselbe befindet sich seit wenigstens 50 Jahren in der Bibliothek dieses Institutes. Soweit ich seinen *Titel* bisher entziffern konnte, lauten die beiden ersten Worte von mir in lateinischen Buchstaben umschrieben:

Azbukuvudnjak
Slovinsky

Nach der zehnten Zeile des Titelblattes ist ein kreisrunder Holzschnitt einer Münze ähnlich, abgebildet, worauf der Heiland vor seinen Aposteln erscheint mit der Umschrift des evangelischen Gebotes nach der Vulgata: + Eunte in Unversum Mundum predicate Evang. Omni Creat.

Das Büchlein wurde demnach offenbar von der päpstlichen Congregatio Fidei Propagandae herausgegeben. Als Druckort u. Druckjahr ist, nisi fallor, in Glagolitischen Buchstaben *Rom A. D. 1629.* zu lesen. — Das ganze Büchlein zählt nur 16 Blätter. Auf Bl. 14^r lautet die latein. Ueberschrift: *Azbukividarium Illyricum Hieronymiarium, habens Correspondentes Characteres Cyrillianos, seu Servianos;*

α Latinos.

Darnach folgen in 8 Kolumnen die grossen u. kleinen Buchstaben u. Namen des Glagolitischen (oder sogen. Hieronymianischen), Cyrillischen u. Lateinischen Alphabetes nebst ihrem Zahlenwert. Dieses erste Glagolitische Alphabet enthält 32 Buchstaben. Bl. 15^r trägt die Ueberschrift

Azbukividarium Servianum
D. Cyrilli

u. enthält in 8 Kolumnen zuerst die Cyrillischen u. daneben die entsprechenden Glagolit. — Hieron. u. Lateinischen Buchstaben mit ihrem Zahlenwert. Dieses zweite Glagolitische Alphabet besteht jedoch aus je 35 grossen u. kleinen Buchstaben. Auf dem letzten Bl. 16^r ist unter der Ueberschrift

Salutatio Angelica, Latine

das »Ave Maria, gratia, plena, Dominus tecum« etc. in der obersten Zeile mit Glagolitischen in der zweiten Zeile mit Cyrillischen Buchstaben transcribiert wieder gegeben.

Dieses sogen. Azbukividarium (i. e. Abecedarium) ist vermutlich ein kleiner Katechismus für den Unterricht im christlichen Glauben nach Römisch-Katholischer Vorschrift u. war für die Kirchengemeinden von Kroatien u. Dalmatien bestimmt?

Auf Blatt 1^v liest man unter 6 Zeilen in Glagolitischer Schrift die 3 Zeilen (Italienisch):

D'ordine dell' Illustrissimi Signori Cardinali della Sacra Congregazione de Propaganda Fide, si dispensano gratis. —

Wenn das Büchlein damals, in seinem Druckjahr 1629, zur Ausbreitung des Römisch-Kathol. Glaubens unter den Serbo-Kroaten in Dalmatien in vielen Exemplaren verteilt wurde, wird es wahrscheinlich heute selten geworden sein?

Mit besonderem Interesse fand ich als Beigabe zu dem neuesten lehrreichen Hefte des Archivs für Sl. Philologie den Katalog Slavischer Bücher aus 2 Privat-Bibliotheken, die Harrassowitz in Leipzig erworben u. zu verkaufen hat.

Gar manche darin befindliche Werke sind mir teils aus unsrer B., teils noch mehr aus der Morfill-Sammlung bekannt, mit deren Verzeichniss ich seit Juni vorigen Jahres anhaltend während meiner Mussestunden in Queen's College Library beschäftigt bin. Bisher fand ich in derselben namentl. die Malo-Russische, Slove-

nische, Čechische u. Polnische Literatur in bevorzugter Weise vertreten. — Um mir die bald zur Hälfte erledigte Aufgabe des Zettel-Katalogs zu erleichtern, habe ich seit Febr. d. J. während des Universitäts-Termes von sieben Wochen wiederum eine Stunde wöchentlich meine durch Morfill's Hinscheiden unterbrochene Lektüre alt-slavischer Literatur mit seinem Nachfolger Dr Forbes fortgesetzt. Zuletzt lasen wir Abschnitte aus Prof. Berneker's Slavischer Chrestomathie (mit Glossaren Strassburg 1902), die ich auch im nächsten Sommer-Term (Mai u. Juni) mit demselben weiter zu lesen vorhabe. Nach seiner Inaugural-Vorlesung über die gegenwärtige Ausdehnung des Slavischen Sprachgebietes, die er durch eine selbst gemalte grosse Wandkarte zu veranschaulichen wusste, erfreute unser eifrige junge University Lecturer in Russian and the other Slavonic Languages, Dr Forbes, gegen Ende des verfloffenen Terms seine (begreiflicher Weise nicht sehr zahlreichen) Zuhörer mit einer zweiten öffentl. Vorlesung über »Polnische Literatur«. Unter den Zuhörern derselben befand sich auch Dr Dybowski von Krakau (Vertreter der Engl. Philologie u. Lit. an der Krakauer Hochschule), den wir mit Vergnügen wieder hier begrüßten (während seines kurzen Besuches).

Ihnen, Hochverehrter Professor gesegnete Ostern wünschend und hoffend dass diese Zeilen [Sie] in bestem Wohlergehen finden mögen bleibe ich hochachtend

11. IV. 11.

Ihr predanny

H. Krebs

6.

Taylorian Institution, Oxford.

Library Notice.

Sont. nach Ostern

23. IV. 11.

Hochgeschätzter Prof. von Jagić!

Verbindl. Dank für Ihren sehr gütigen, erwünschten Aufschluss u. Hinweis auf Ihre frühere Mitteilung im 12. Bde des »Archiv fr. Sl. Ph.«, über ein anderes von Ihnen eingesehenes u. kritisch untersuchtes Exemplar unseres Glagolitischen Azbukvidarium, verfasst von dem Kroaten Rafael Levaković u. gedruckt in Rom a. D. 1629. Ihre Transkription des Glagolitischen Titels,

die ich auf dem leeren ersten Blatt vor dem Titelblatt unseres Exemplars eintrug, übersetze ich folglich: »Slovenisches (o. Kroatisch-Serbisches) Abecedarium, das nach gewöhnlicher Weise »kleiner Psalter« heisst, nach der Schrift des S. Hieronymus aus Stridon verfasst von Rafael Levaković aus Kroatien, im Auftrag der hohen Cardinale für den Druck von der heiligen »Congregatio de Propaganda Fide« herausgegeben. Nur der genaue Sinn der Worte: »Čina manših brat oblužavajućih, deržave Bosne Hervatske« blieb mir in ihrem Zusammenhang nicht vollkommen klar. — Dieses selten gewordene Glagolit. Azbukivdarium vom J. 1629 erschien demnach 7 Jahre nach der Stiftung der Congregatio de Propaganda Fide a. D. 1622 in Rom.

Nach Canon Isaac Taylor's Notiz in seinem englischen Werk über das Alphabet (vol. II. p. 199, London 1883) bewahrt die Bodleian Library zu Oxford 2 alte Handschriften aus dem XIV. Jahrhundert von Glagolitischen Breviaren (»2 Glagolitic Missals«) die ich mir demnächst einmal vorlegen lassen und einsehen möchte. Vielleicht kann ich Ihnen später einmal, über dieselben nach Wunsch näheres mitteilen. Mit erneuten Dank hochachtend

Ihr sehr ergebener

H. Krebs

7.

Taylorian Institution Oxford

Library Notice

7. V. 11.

Hochgeschätzter Professor V. Jagić!

Sie lernen vielleicht mit Interesse dass die zwei Glagolitischen Codices, welche Isac Taylor im 2ten Band seines Werkes »The Alphabet« (London 1883), S. 199 als in der Bodleian Library zu Oxford befindlich erwähnt u. dem XIV. Jahrh. zuschreibt, vor kurzem von mir eingesehen und zugleich mit einem dritten MS derselben Klasse verzeichnet wurden. Es sind drei alt-slavische Pergament-Handschriften in Glagolitischer Schrift, die aus der Sammlung der Venetianer Jesuiten M. L. Canonici stammen u. mit derselben a. 1817 für die Bodlejana erworben worden. — Sie gehören zur besonderen Abteilung Liturgischer Bücher dieser Sammlung, die als Horae, Breviaria, Missalia, Officia, Psalteria etc. bezeichnet sind, und tragen die Nummern 172 (in klein folio ff 409) 349 (in Mittel-folio, ff 238) u.

373 (in Gross-folio ff 176). Jeder dieser drei Glagolitischen Codices ist in Doppel-Kolumnen geschrieben u. mit roten Initialen geziert. Der erst genannte Cod. 172 ist ausserdem auf der linken Kolumne der ersten Seite mit einem blau und rot gemalten kleinen Brustbild des Heilandes geschmückt.

Mit ausgezeichnet. Hochachtung Ihr stets ergebener
H. Krebs

8.

Taylorian Institution Oxford
Library Notice
1. VI. 11.

Hochverehrter Ritter von Jagić

Ihrem Wunsche gerne entsprechend habe ich die Freude, im Anschluss an meine Karte v. 7. V., die der Ihrigen begegnete Ihnen nachträgl. noch folg. genaueren Aufschluss über die 3 hier in der Bodlejana befindl. Glagolit. Handschriften zu geben. Nach einer kurzen Beschreibung derselben, die der Herausgeber, Mr Madan, des »Sumary Catalogue of Western MSS in the Bodleian Library im 4ten Band (im J. 1897 hier gedruckt) unserem ersten Prof dr Slav. Sprachen W. R. Morfill verdankte, ist die kleinste dieser 3 Glagolit. Handschr. $6\frac{1}{2} \times 4\frac{5}{8}$ engl. Zoll gross, u. enthält 1+411 Blätter in Doppel-Columnen. Es ist 1 in glagolitischer Schrift geschriebenes Brevier, wie dieselben von den Kroaten in Dalmatien für ihren liturgischen Gottesdienst gebraucht wurden. Seine jetz. Katalogs Nummer ist MS. Canonici Liturg. 172. Die zweite Glagolit. Handschr. (MS. Canon Liturg. 349) ist $10\frac{8}{8} \times 7\frac{5}{6}$ Inches (engl. Zoll) gross u. umfasst 241 Blätter in Doppel-Columnen; die dritte Glagolit. Handschr. derselben Sammlung (MSS Canon. Liturg. 372) ist $13\frac{3}{8} \times 9\frac{1}{2}$ Inches gross und enthält III+179 Blätter in Doppel-Columnen, mit mehreren illuminierten Rand-Verzierungen u. Initialen. — Alle drei Handschriften sind Missale, wie ich Ihnen bereits mitteilte, auf Pergament geschrieben u. wurden auch von Morfill nach ihrer Abfassungszeit dem XIV oder XV Jahrhundert zugeschrieben.

Wenn Sie selbst nicht in der Lage sind die Bodleiana hier zu besuchen und diese 3 Handschriften mit eigenen Augen näher zu prüfen, könnten Sie ja vielleicht mit Erlaubnis der Curators of the Bodl. Library ein photograph. Facsimile einer Seite oder eines kleineren Pas-

sus von jeder derselben anfertigen lassen durch Vermittlung der hiesigen Universitäts-Druckerei (der Clarendon Press). Nötigenfalls könnten Sie sich in einem deutschen Brief mit der Bitte an die gen. Curators of the Bodl. Library wenden Ihnen eine dieser 3 Handschriften zur näheren Untersuchung u. Vergleichen nach Wien an Ihre Kaiserl. Hof. u. Staats-Bibliothek für 1e bestimmte Frist zu übersenden? Ihnen gesegnete Pflingsten von Herzen wünschen [d]

Vam predanny

H. Krebs

9.

Taylorian Institution, Oxford
Hochverehrter Professor Dr. V. von Jagić!

Vielleicht ist es Ihnen nicht unwillkommen beiliegend noch eine kleine Probe wenigstens aus einer der 3 Glagolit. Handschr. der Bodlejana zu erhalten, die ich soeben daselbst abzuschreiben versuchte. Die Buchstaben sind offenbar die der eckigen kroat. Glagolica. Ueber die Bedeutung des grossen Initial-Buchstaben sowie über die richtige Abschrift jedes einzelnen Buchstabens bin ich indessen nicht völlig sicher, obgleich mir das kroat. glagolit. Alphabet nach eingehender Vergleichung der von Prof. Vondrák in seiner K. Sl. Chrestom. gedruckten Probe aus dem Reimser Ev. mit dem entsprech. alt. K. Slav. Cyrill. Text u. Verständnis des Glagolit. Nachwortes (O. C. p. 119—120) jetzt im Ganzen vertraut geworden ist.

Mit Vergnügen würde ich bereit sein, Ihnen, wenn es Ihnen darauf ankommt u. erwünscht wäre, eine kleine phototypische Facsimile Reproduction aus jeder der 3 Handschriften zu besorgen. Die Vergütung, welche die O. Univ. Druckerei (Clarendon Press) für solche phototyp. Facsimile-Proben verlangt erscheint mir mässig u. preiswürdig, wie Sie aus dem Ihnen neulich übersandten Specimen (nach einem latein. MS) ersehen konnten.

Bitte daher in gewünschtem Fall mir baldige Nachricht zu geben.

Ich hoffe dies trifft Sie in bestem Wohlergehen u. bleibe mit höfl. Empfehlung u. freundl. Gruss

Vam predanny

H. Krebs

27. VI. 11.

Subota, 15. VII. 11.
Taylorian Institution Oxford

Hochgeschätzter Prof. Dr. V. von Jagić!

Von dem Wunsche beseelt zur Förderung der Kirchenslavischen Schrift — u. Altertumskunde, mit meinen schwachen Kräften, wenigstens einen kleinen Beitrag zu leisten, Ihnen damit dienen zu können u. willkommen zu sein, sei Ihnen mitgeteilt dass ich mir erlaubte, eine kleine Facsimile-Probe: je eine Seite aus den drei Glagolitischen Handschriften der Bodlejana durch den Photographen der Clarendon Press (hies. Universit. Druckerei) soeben anfertigen zu lassen. Von dem kleinsten der 3 MSS (Nr. 172 der MSS. Canon. Liturg.) ist f 1^r (i. e. die erste Seite des ersten Blattes mit einem kleinen Brustbild in der Mitte), von MS 349 (dem mittelgrossen f. 1^v (i. e. die zweite Seite des ersten Blattes, statt der ersten Seite, die nur noch die linke Columne beschrieben hat), u. von MS. 373 dem grössten der 3 f 1^r (wie von MS. 172) mit dem sogen. Rotographischen Apparat (nicht Photograph. Apparat) phototypisch in diesen 3 Fac-Simile-Proben wiedergegeben. Das ist die einfachste u. gewöhnlichste Art u. Weise der Reproduktion, wie mir erklärt wurde, die ich anbei die Freude habe, Ihnen (selbstverständlich als unbedeutende kleine Auslage für meine Rechnung) anbei zu übersenden in der Hoffnung damit Ihrem Wunsche zu entsprechen.

Mögen diese Zeilen Sie, Hochverehrter Prof. von Jagić, in rüstiger Gesundheit und bestem Wohlergehen antreffen!

Vêrno Vam predanny
H. Krebs

P. S. Nachdem Ihre geplante Abhandl. über sämtl. glagolit. MSS für die S. Petersb. Akad. der W. erschienen sein wird (mit dem Abdruck dieser 3 Fac-Simile Proben) erwartet die Bodlejana seiner Zeit nur 1 Exemplar derselben als Geschenk zu erhalten.

Pisma broj 11 i 12 nalaze se na str. 226. i 227.

Taylorian Institution Oxford
Library Notice
Don. 3/VIII 11.

Hochgeschätzter Prof. von Jagić!

Auf Ihre sehr gü. erwünschte Mitteilung vom 31. v. säume ich nicht Ihnen zu erwidern dass Sie die 4 Worte in glagolit. Schrift (die in der Mitte der leer gelass. rechten Kolumne von f 1^r. des Cod. N. 349 stehen) vollkommen richtig nach meiner Abschrift des Originals: *Toe misa Svetoga Ivana* gelesen haben. Dieselben bedeuten folglich, wie Sie mir erklären, nichts anderes als: »Haec est Missa Sancti Joannis«.

Besonderen Dank noch für gü. Transkription u. Uebersetzung der vier letzten Worte, mit denen Cod. 373 schliesst: *v naslađenie Ćlověĉsku Rodu* = in *delicias Humani Generis*. — Die Glagolitischen Buchstaben dieser grössten der 3 Handschriften erscheinen zwar deutlich genug, fallen mir jedoch schwerer zu entziffern als z. B. eine entsprechende Textprobe in Prof. Vondrack's Kirchenslav. Chrestomathie, weshalb ich um gü. Nachsicht wegen meines fauxpas u. Irrtums bitte. Ihren wertvollen Aufschluss über die 4. Glagolit. Worte in dr. r. Kol. von f 1^r, des Cod 349 sowie über die 4 Schlussworte des Cod. 373, wurden von mir zur Aufklärung späterer Leser, auf je einen Zettel in beide Codices eingelegt.

Mit erneutem herzl. Dank u. freundl. Empfehlung
Ihr stets ergebener
H. Krebs

Taylorian Institution Oxford

Hochg. Prof. von Jagić!

Mit Freuden die Veröffentlichung Ihres verdienstvollen Werkes über die Glagolit. Schrift-Denkmäler aus der gü. Besprechung von Dr. Er. Boehme im Literar. Zentralblatt Nr. 22 vom 25. Mai d. J. ersehen. Lassen Sie mich Ihnen auch meinen herzl. Glückwunsch zur vollbrachten Arbeit darbringen! Zugleich möchte ich Sie auch auf den eingehenden Bericht über *D. Prohazka's* Untersuchung betreffend »Das Croatisch-Serbische Schriftum in Bosnien vom XI. Jahrhundert an ... Zagreb 1911« aufmerksam machen, der im *April*-Heft

des »*Journal des Savants*« aus der Feder des Prof. L. Leger erschien u. Ihnen vielleicht noch nicht zu Gesicht kam. — Möge Ihnen Muse und Kraft vergönnt bleiben, von Ihren Mitarbeitern unterstützt Ihre »Enzyklopädie der Slav. Philologie« bald glücl. vollendet zu sehen, und ebenso noch lange Zeit die Führung Ihres unschätzbaren »Slav. Archivs« rüstig fortzusetzen!

Mit höfl. Empfehlung bleibe ich
Vam predanny

H. Krebs

Don (četrtek) 6/VI 12.

15.

Taylorian Institution, Oxford
3. VII. 12.

Unter den Slavischen Bücherschätzen der Morfill Sammlung, deren Inventarverzeichnis mit Einschluss der in anderen Sprachen verfassten Werke nun bald nach 2 jährl. Arbeit gefertigt sein wird, fand ich neulich noch 1 »Novi Zakon Gospoda in Zveličarja Našega J. K. (i. e.: A New Testament of our Lord & Saviour J. Ch. I. Del.: Čveteri Evangelji in Dejanja Sv. Aposteljnov) (: Die 4 Ev. u. die Ap. Geschichte), *na Dunaji*, 1873., založil: A. Reichard in Druž; natisnil A. Holzhausen (an der Donau i. e. vermutlich in *Wien* verlegt und gedruckt.). Auf dem Titelblatt ist links unten in kleinem Druck »Slovenian« zu lesen. Demnach ist diese Uebersetzung in der Slovenischen Sprache von Krain, Kärnten u. Steiermark verfasst, die von den *Kajkavci* (im Unterschied von den *Stokavci* (oder Serbo-Kroaten) u. den *Čakavci*, oder den Dalmatiern) gesprochen u. geschrieben wird. Auf den spezif. Unterschied dr 3 süd—west slav. Haupt-Dialekte hat uns hier Morfill zuerst in seiner *Serb. Grammar* Ste 30 hingewiesen u. damit den Unterschied zw. dr *langue d'Oil* u. *langue d'Oc* verglichen. Näher liegt die analoge zuerst von Aug. Schleicher hervorgehobene auf deutschem Gebiet entsprech. Unterscheidung zw. den hochdeutschen *Dass* u. niederdeutschen *Dat*-Mundarten.

Um den aus *Wien* gebürtigen Neffen wieder zu sehen, der nicht weit von Ihnen (44 Landongasse) wohnt (Emil Krebs), gedenke ich währ. meines Somer Ferienmonats am 20. oder 21. Aug. nach der schönen Wendenstadt *na Dunaj* zu komen (deren ältester Name sich, (wenn ich nicht irre,) im Stadtbezirk *Wieden* so

viel. im čech. u. poln. Namen *Videň* u. *Wiedeň* bewahrt hat) u. werde dann nicht versäumen auch Sie aufsuchen, um die Freude zu haben, Sie persönl. zu beglücken. Nach kurz. Aufenth. von wenigen Tagen habe ich dann vor, die Rückreise über *Graz* u. *Ljubljana* bis nach *Abbazia* zu machen u. über *München* nach *Darmstadt* i. e. meiner Geburtsstadt, fahren, wo ich die letzten Ferientage vom 1.—12. Sept. bei meinem Bruder zubringen will, ehe ich wieder zurückkehren werde, (D. V.)

Mit freundl. Empfehlung u. herzl. Wünschen fr Ihr Wohlergehen bleibe ich

Vam predanny

H. Krebs

16.

44 Landong.
VIII Wien
Mittw. 21/VIII 12.

Hochverehrter Prof. V. Jagić!

In der Voraussetzung Sie zu Haus wohl anzutreffen, werde ich mir erlauben Ihnen nächsten Samstag Vorm. um 10 Uhr in Ihrer hies. Wohnung (15 Kochg.) meinen Besuch zu machen, um Sie währ. meines Aufenthaltes hier zu begrüßen.

Ihr sehr ergebener

H. Krebs

17.

Taylorian Institution Oxford

Hochverehrter Professor V. von Jagić!

Für die gütige Aufnahme meines kleinen Beitrages im vorletzten Heft des »Archiv fr. Sl. Ph.« sowie für Ihren erwünschten Hinweis auf die Erklärung des fragl. in der *Nestor-Chronik* gebrauchten Wortes *ščljag* (cf. *Miklosich's Ed.* p. XII, l. 15) im *Lexicon Palaeo-Sloven.* p. 1137: *ščljag* = *šleg*, numus p. 1132) möchte ich Ihnen, wenn auch verspätet, noch meinen besten Dank hiermit aussprechen! Wir haben in diesem Wort ein gutes Beispiel für das frühzeitige Entlehnung eines altgermanischen Kultur-Ausdruckes des Gotischen *skilling* = A. h. d. *scilling* = *Ags scilling*) im *Altrussi-*

schen ščljag, und dürfen folglich in diesem Lehnwort einen Beweis für den frühen Handelsverkehr zwischen dem Nordwesten u. Osten Europas seit dem neunten Jahrhundert erkennen. Einen der Herausgeber des »Oxford Historical English Dictionary« Dr Bradley der sich zur Zeit mit dem Buchstaben S u. der Geschichte des englischen Shilling zu befassen hat, versäumte ich nicht unlängst darauf aufmerksam zu machen wie der angelsächs. Scilling bereits a. D. 885 in die altruss. Nestor-Chronik eingedrungen u. im genannten ščljag wieder zu erkennen sei.

Mit Freuden las ich in dem kürzlich unserer Instituts-Bibliothek zugekommenen neuesten Doppel-Heft des »Archiv« (XXXII, 1—2) die krit. Anzeige u. Würdigung der beiden ersten Bände einer höchst willkommenen u. verdienstvollen »Encyklopädie der Slav. Philologie«: Ihrer »Istoria Slavjanskoi Philologii« u. Prof. Niederle's »Obozrenie Sovremennago Slavjanstva«, zweier Werke, die wir jedenfalls für diese Bibliothek erwerben müssen.

Mit nicht geringer, wenn ich so sagen darf, »Samotročenie«, sah ich, haben Sie sogar einen »Schwachartikel« über Ihre Arbeit im Archiv abdrucken lassen, eine That, die Ihnen gewiss nur zur Ehre gereichen wird.

Seit Juni d. J. mit einem Verzeichnis der mehrere Tausend Bände zählenden kostbaren Sammlung Slavischer Bücher beschäftigt, die wie Sie wissen, der Library of Queen's College dahier von dem verstorb. Prof. Morfill vermacht wurde, war ich neulich im Begriff, Ihren gütigen Aufschluss über den Titel einer dieser Bücher zu erbitten, glaube jedoch denselben inzwischen richtig verstanden zu haben, sodass ich Sie deshalb nicht weiter zu bemühen brauche: Der Titel des betreffenden Slovenischen Buches lautet: »Doneski k Zgodovini Škofje Loke in Njenega Okraja«, ed. Franc Kos, Ljubljana 1894. Ich übersetzte denselben: Beiträge zur Geschichte von Škofja Loka in Krain [i. e. Alt-Lak oder Bischofslak, nordwestl. von Ljubljana (Laibach)], ein sogen. Urbarium über den Urbar o. Ertrag aus dem Grundbesitz des Kloster-Stiftes (zu dem Škofia Loka oder Bischof Lack gehörte). Die Urkunden reichen von 16. Saeculum bis a. 1793). Nur was »Njenega« bedeutet, ist mir unbekannt. Vielleicht = Russ. Nižnaja i. e. Unter-Krain? Mit Ihrer gütigen Erlaubnis würde ich mich im Verlauf meiner noch längere Zeit meiner Musse-Stunden ausfüllenden Katalogs. Arbeit der Morfill-Sammlung in Zukunft gerne an

Sie wenden, um von Ihnen nöthigenfalls erwünschte Auskunft zu erlangen, wenn mich unsere Wörterbücher, grammat. u. bio-bibliograph. Hilfsmittel manchmal im Stich lassen sollten. Namentl. die Titel der Bulgarischen Bücher verursachten mir bisher zuweilen Schwierigkeiten in der Uebersetzung.

Vielleicht erfahren Sie mit Interesse dass die seit Nov. vor. Jahres verwaiste Slavische Professur unserer Hochschule im Juli d. J. durch einen Nachfolger Morfill's ersetzt wurde. Sein letzter begabter Schüler, Dr Neville Forbes von Balliol College, ist als Ersatz zum »Lecturer (oder Lektor) of Russian and the other Slavonic Languages« erwählt worden. Erst zu Ostern d. J. erwarb er den Doktor Grad in der Univ. Leipzig, wo er zugleichende vergleich. Sprachwissenschaft studiert hatte, u. promovierte mit einer Abhandlung über den »Gebrauch des Relativ-Pronomens im Alt. Russischen.« Seine Haupt-Lehrer u. Examinatoren waren daselbst die Professoren Brugmann u. Leskien, wenn ich nicht irre. Dr Dybosky, Privat Dozent für Engl. Philologie an der Krakauer Hochschule, den ich im verflorbenen Sommer wieder hier begrüßte, sagte mir dass er mit Dr Neville Forbes vor einiger Zeit einmal in Krakau zusammentraf u. ihn daselbst eine Rede in *Polnischer* Sprache halten hörte. In Russland verweilte Dr Forbes gleichfalls schon mehrmals, woselbst er seinen dort wohnhaften Oheim besuchte. Seine Kenntnisse der Slav. Sprachen sind demnach glücl. Weise nicht nur auf die Bücher beschränkt. In der Londoner Anglo-Russian Literary Society hat er bereits für eine Versammlung derselben im Febr. 1911 den Vortrag on Polish Literature« zugesagt. — Unserer Biblioth gab er vor 5 Jahren als Geschenk: Gorbov's Russ. Uebersetzung von Dante's Purgatorio: Cistilišče (Moskva 1898., pp. 780).

(nesvršeno!)

18.

Taylorian Institution Oxford
Library Notice
20. II. 13.

Hochgeschätzter Prof. Dr. von Jagić!

Lassen Sie mich, wenn auch nur mit einer Zeile, Ihnen zur neuen so beträchtlich erweiterten Ausg. Ihrer willkommenen Untersuchung zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslav. Spr., von der wir wie von der ersten Ausg. gleichfalls 1 Exemplar für die Biblio-

thek dieses Instituts in diesen Tagen erworben haben, von Herzen freudigen Glückwunsch senden.

Den wertvollen Beitrag »Zur Uebersetzungstätigkeit Methods« von Prof. M. Rešetar, der im 1. u. 2. Heft des 34ten Bandes Ihres lehrreichen Archivs f. Sl. Ph. erschien, las ich mit besonderem Interesse, nachdem ich Ihnen meinen kleinen Beitrag zur Entstehung der Altkirchen-slav. Bibel erst kurze Zeit zuvor im letzten Sommer zugesandt hatte. Derselbe nahm nur auf den Bericht der Nestor Chronik (Kapitel XX) Bezug, der ja nach unbestrittener Annahme aus der Vita Methodis Cap. XV als seiner Quelle entnommen ist. Jetzt werden Sie deshalb meinen genannten kleinen Beitrag zu dieser Frage nicht mehr verwenden können?

Wie Sie vielleicht mit Interesse erfahren, wird demnächst in diesem Institut Prof. C. R. Beazley von der Birminghamer Hochschule drei Vorträge (die nach ihrer Stifter Ilchester Lectures genannt sind) über den russischen Freistaat des Mittelalters halten, u. namentl. die altrussische Chronik von Novgorod erörtern.

Mit höfl. Empfehlung u. freundl. Gr.

Vam predanny

H. Krebs

19.

Taylorian Institution Oxford

Hochgesch. Prof. V. von Jagić!

Vrbindl. Dank für gütige Zusendung der beiden sehr erwünschten Sonder Abdrücke aus dem neuesten Doppel-Heft 3—4, Bd XXXIV des A. s. f. Sl. Ph., enthaltend (1) Ihre verdienstvolle bibliograph. Uebersicht der Serbo-Kroat Bibel Uebersetzungen, die ich mit grossem Interesse lesen werde, u (2) meine 3 kleineren Beiträge. Nach der im früheren Doppelt Heft desselben Bandes erst erschienenen krit. Unters. zur Uebers.-Thätigkeit Method's von Prof Rešetar konnte ich eigentl. kaum mehr erwarten dass zu meiner kurzen Behandlung desselben Themas im kostbaren Raum des A. s noch ein Platz übrig war. Um so herzlicher sei Ihnen deshalb für diese überaus freundl. Aufnahme Dank gesagt.

Mit höfl. Empfehlung u. Hochachtung

26. IV. 13.

Vam predanny

H. Krebs

P. S. 27/IV:

Soeben habe ich noch die Freude über die neue u. erweiterte Ausg. Ihres Werkes zur Entst.-Gesch der K. Sl. Sprache 1e. höchst anerkennende Besprechung durch den verdienten Mitarbeiter des A. s. f. Sl. Ph. Dr. J. Nagy [i. e. = Gross im Magyarischen] im Leipz. Literar. Zentralblatt No. 17 vom 26. d. (Col 546—8) zu finden, die Ihnen vermutlich bereits zu Gesicht kam.

Vorgestern bekamen wir hier die vierte u. letzte der Ilchester-Vorlesungen über 1^e Russ. Republik des Mittelalters (i. e. Novgorod) von Prof. R. Beazley (früher in O., zur Zeit Prof. der Geschichte in der Birmingham Universität) zu hören. Ich bat ihn, wenn diese Ilchester Lectures später im Druck erscheinen werden, doch auch 1 Exemplar an die Redaction des A. s. f. Sl. Ph. gelangen zu lassen, u. er erklärte sich gerne bereit seiner Zeit dieser Bitte entsprechen zu wollen.

Der Obige

M. GASTER

1.

»Mizpah«

193, Maida Vale. London. W.
23 März 1906

Sehr geehrter Herr Staatsrath.

Ich wende mich wieder Rumanischen Studien zu, und erlaube mir nun hier beifolgend eine kleine Abhandlung einzusenden für das »Archiv« für welches ich seit dem Erscheinen desselben aboniere. Der Aufsatz den ich nun sende behandelt ein Thema, das bisher von Rumänischen Forschern am liebsten unberührt gelassen worden ist, und zwar, die Einflüsse die slavischen Mythologie Sitten und Gebraeuche auf das geistige Leben des Rumanischen Volkes ausgeübt haben. Ich habe den Zusammenhang mit slavischen Forschungen nie ganz aufgegeben. Der verstorbene Syrku hatte mich hier in London besucht und er interessierte sich besonders für die »Lehren des Neagoe-Voda« von welchen ich die einzigen Hss zweier verschiedenen Redaktionen besitze. Wenn ich mich recht erinnere, wollte er einen Slavischen (Russischen?) Text dieser »Lehren« herausgeben. Ich machte ihn auf eine griechische Hs aufmerksam. Ich hatte seitdem nicht mehr von ihm gehört und ich würde nun sehr dankbar sein wenn ich von

Ihnen erfahren könnte ob er etwas in dieser Sache zu Wege gebracht hat.

Zum Schlusse, noch eine Bitte. Ist irgendwo ein vollständiger slavischer Text (Süd Slavisch oder Russisch) des Evangelium Nicodemi bekannt, und ist ein solcher herausgegeben worden?

Ich besitze zwei Hss, eine vollständig und die andere fragmentarisch, der Rumänischen Version die auf eine solche Slav. Quelle zurückgehen. Da ich eine deutsche Übersetzung derselben bald zu veröffentlichen gedenke, so möchte ich, wenn es geht, die slavischen Versionen berücksichtigen.

Ich verbleibe mit dem Ausdrücke der vorzüglichsten [Sic.!] Hochachtung ergebenst

M. Gaster

Sr. Wohlgeb. Herrn Staatsrath,
Prof. Dr. V. Jagić,
Kochstrasse 15,
Wien VIII. Austria

A. NAPIER

1.

Oxford, d. 11. Januar 1895

Hochverehrter Herr College!

Ich weiss nicht ob Sie sich meiner noch erinnern — es sind so viele Jahre vergangen, seitdem wir beide in Berlin waren. — Doch hoffe ich, Sie werden es mir nicht übel nehmen, wenn ich Sie mit einer Frage behellige, durch deren Beantwortung Sie mich zu grossem Dank verpflichten würden. Es handelt sich um den ersten Teil eines altenglischen Wortes (aus dem XI. Jahrhundert) nämlich *taper-æx*. Der 2. Teil, *æx* = neuhochdeutsch »axe« = deutsch »Axt«. Das ganze Wort scheint eine Art Axt zu bezeichnen. Es kommt nur einmal vor, ist aber auch im Skandinavischen belegt (*tapar-öx*).

Man hat in diesem *taper* ein slavisches Lehnwort sehen wollen = russisch *topor* »Axt«. Nun wollte ich Sie fragen, ob das russische *topor* ein echtslavisches Wort ist, oder ob es etwa aus dem skandinavischen sein könnte? Kommt es in anderen slavischen Sprachen vor?

Mit herzlichem Danke im Voraus und schönstem Grusse bin ich

Ihr ergebenster

A. Napier

F. P. MARCHANT

1.

51, Medora Road,
Brixton Hill, S. W.
London, 17-ого мая 1902.

Многоуважаемый Господин Профессор,

Когда я был в Вене в прошлом октябре месяце, честь имел встретиться с Вами в Университете и после посетил Вас в своём (sic!) доме, где встретился с Г-ном Вашим зятем и с редактором "Славянского Мира".

Вы были так добры мне подать свою книгу "Пушкин между южнославянскими."

Г-н Профессор Morfill и Dr Krebs в Оксфордском университете, мои друзья.

Надеюсь что Вы в хорошем здоровье. С этим письмом Вам пошлю последнюю брошюру Англо-Русского Лит. Общ-ва, в которой есть моя лекция о Русском стихотворце Майкове, даже переводы несколько стихов. Надеюсь что это Вас интересует.

После возврата в Лондон я занимался с испанским языком, и только-что был в экзаменах в этом языке. Он не трудный после французского или италианского, но не трудно смешать их. Часто я употребил италианские слова в испанской беседе.

С глубоким почтением и преданностью,

честь имею остаться
уважающий Вас
Франц Васильевич
(Francis P. Marchant)

Его высокопревву

Г-ну Профессору Ягичу

2.

51, Medora Road,
Brixton Hill, S. W.
London, 22-ого авг. 1902.

Многоуважаемый Г-н Профессор,

Надеюсь что Вы в хорошем здоровье.

С этим я имею честь Вам послать литературную газету, в которой я писал о Вашей книге о Пушкине между южно-славянами. Я хорошо помню беседу с Вами когда я в Вене был. Мои поклоны к редактору "Слав. Мира", также к Г-ну Вашем зятю.

С большим уважением и преданностью, честь
имею остаться,

Преданным Вам
Francis P. Marchant

Professor V. E. Jagič

3.

An Herren
Professor Jagič
18 Kochgasse VIII
Vienna
Austria

Oxford
25. окт. 1902.

Спасибо за карту из Аббации. Сегодня я её пока-
зал Проф. Морфиль, которого я видел здесь. Я толь-
ко-что возвратился из Парижа, где я встретился с
Проф. L. Léger. Он любезен. Клянюсь Вам сердечно
и зятю.

Francis P. Marchant

III

ANGLISTIKA U HRVATSKOJ

POČECI ANGLISTIKE U HRVATSKOJ

UVOD

1.

Do sada smo vidjeli da je neprekinuti niz naših intelektualaca u tijeku XIX. stoljeća poznao englesku književnost. To potvrđuju i naši književni časopisi. Pojedini slučajevi pokazuju da je znanje engleskog jezika bilo ipak ograničeno na pojedince koji su više nekim slučajem došli u vezu s engleskim jezikom i u priliku da ga nauče, tj. koji su osobno nastojali naučiti taj jezik da bi se mogli što više približiti engleskoj književnosti. Ali ne, nisu svi oni bili samouki. Iako se engleski tada još u školama nije učio, polovinom prošlog stoljeća (ako ne i prije) imali su Zagrepčani prilike učiti engleski od privatnih učitelja engleskog. Tako iz teksta jednog oglasa u »Narodnim novinama« saznajemo da je u Zagrebu god. 1847. podučavao privatno engleski Hermann Fleischmann i da je tada u Zagrebu bilo »prijatelja engleskog jezika i književnosti«.¹

Poznavanje engleskoga jezika u Hrvatskoj u to doba vidimo i iz jednog članka u »Obzoru«, u kojem stoji: »Neki naš prijatelj priopćuje nam odlomak iz nekih engleskih no-

---

¹ »Objavljenje: Doli podpisani, budući podpunoga vešt englezkomu jeziku, želi prijatelje istog jezika i književnosti za pristojnu platju u njem podučavati. Obširnia mogu se saznati u njegovom obitavalištu u Špitalskoj ulici pod br. 467 pri zemlji svaki dan od 11 do 2 sata posle podne. Herrmann Fleischmann.« »Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske«, br. 2 od 6. siječnja 1847. (str. 8.).

vina pišuć nam ovo: Prevrćuć onomadne engleske novine »Illustrated Times« čudom se začudih opaziv na jednom mjestu, gdje je govor o odnošajima ugarskim, ove riječi: »The imente (sic!) majority of Slavonians in Hungary« što će reći ogromno većina Slavjana u Ugarskoj. Pročitam dakle pozornost sav članak, pa prevedem komad, da ga strpate u koji kutić svoga »Pozora«, članak taj na koliko se nas tiče, glasi ovako...« (slijedi članak).²

Za nas je taj članak zanimljiv utoliko što dokazuje da su naši ljudi šezdesetih godina čitali engleske novine. Poslije se broj engleskih časopisa, tjednika i dnevnika koji se čitaju u Zagrebu povećava, a to istodobno dokazuje da se povećava i broj ljudi koji znaju engleski.³ Osamdesetih godina nalazimo daljnje dokaze poznavanja engleskog jezika. Naši književni listovi registriraju djela na engleskom s pretpostavkom da njihovi čitatelji znaju taj jezik. Tako čitamo u časopisu »Iskra«, ako netko hoće da se upozna sa svetim knjigama kineskim i tajnama Konfucijeve religije, neka nabavi knjigu *The sacred book of China*, London, 1885.⁴ U to vrijeme dolazi u Zagreb veći broj engleskih dnevnika, što isto tako dokazuje poznavanje jezika u širem krugu.⁵ Iz jednog stručnog članka u »Vencu« doznajemo da je u Zagrebu u to vrijeme bilo ljudi koji su znali engleski jezik i učili ga privatno. »Vencu« piše o filološkoj revoluciji u Engleskoj i kaže: »Svim je *onima*, koji *znadu* ili *onima* koji *uče* engleski, vrlo dobro poznato, kolike im poteškoće prouzrokuje engleski etimološki pravopis, na koji moraju potrošiti više vremena nego na svu gramatiku i sintaksu.«⁶

2.

Prva škola u Hrvatskoj u kojoj se predavao engleski jezik bila je bakarska nautika. Nakon preustrojstva te škole uveden je 3. studenoga 1882. engleski kao strani jezik koji je

² »Obzor«, god. 1860., br. 49, 27. studenoga 1860.

³ U »Narodnim novinama« nalazimo među listovima koji stižu u Zagreb i nekoliko engleskih.

⁴ »Iskra«, god. 1885., br. 5.

⁵ U »Narodnim novinama«, gdje su zabilježeni dnevnici koji stižu u Zagreb, povećava se broj engleskih dnevnika.

⁶ *Filologijska revolucija u Engleskoj*. »Vencu«, god. 1882., br. 29, str. 464.

pomorcima prijeko potreban; nastava je povjerena A. Lochmeru. Učenje engleskog u nautici ostalo je doduše ograničeno na uski krug đaka pitomaca te stručne škole, ali je ipak ta škola bila centar iz kojega je potekla prva engleska jezična literatura u Hrvatskoj. Dvije godine nakon toga, 6. prosinca 1884., osniva u Zagrebu Natalija Wickerhauser svoju privatnu školu engleskog jezika. Ta je škola bila namijenjena djevojkama i po broju učenica obuhvaćala je širi krug nego nautika u Bakru. Još šire područje pokrio je zagrebački licej, prva ženska srednja škola u Hrvatskoj, treća škola u kojoj se učio engleski. Osnovana je 5. rujna 1892. I napokon je 1899. uveden lektorat za engleski jezik na Zagrebačkom sveučilištu, te je time nastava engleskog jezika dostigla ostale strane jezike koji su se učili u Hrvatskoj.⁷

Pod takvim okolnostima i u takvoj sredini javila su se u nas tri anglista, koji su udarili temelje anglistici u Hrvatskoj. Njihov rad pada otprilike u isto vrijeme, a vrhunac dostiže potkraj XIX., odnosno na prijelazu XIX. u XX. stoljeće. To su: Natalija Wickerhauser, Aleksandar Lochmer i Vladoje Dukat.

⁷ Poblize o tim školama vidi str. 245.—246., 264.—265.

NATALIJA WICKERHAUSER

1.

Ime Natalije Wickerhauser usko je povezano s početkom srednje nastave engleskog jezika u Hrvatskoj, odnosno s osnutkom zagrebačkog ženskog liceja. Jedan od životnih ciljeva Natalije Wickerhauser bila je briga za odgoj i višu izobrazbu ženske omladine. U to je vrijeme, naime, ženska mladež bila lišena mogućnosti višeg školovanja. Marija Jambrišak i Natalija Wickerhauser neumorno su radile za ravnopravnost u školovanju dječaka i djevojčica, pa su svoja nastojanja usmjerile prema osnivanju škole koja bi djevojčicama dala onu naobrazbu koju dječaci stječu u gimnazijama. U tom svom radu naišle su na razumijevanje tadašnje zemaljske vlade i predstojnika odjela za bogoštovlje i nastavu Izidora Kršnjavoga, za čijeg je predstojnikovanja otvoren ženski licej u Gornjem gradu. To je predstavljalo realizaciju Natalijinih davnih sanja, te je svoje sile posvetila tom zavodu.

Svojim pedagoškim radom Natalija je zaslužna ne samo za razvoj školstva, nego i za razvoj anglistike. Ona je udarila temelje nastavi engleskog jezika praktično u školi i teoretski suradnjom u časopisima.

2.

Rođena je 2. listopada 1855. u Zagrebu. Početni odgoj dao joj je otac, koji je poznavao, osim klasičnih i nekih orijental-

nih jezika, također engleski i francuski. Otac joj je usadio ljubav za literaturu i jezike i dao joj prve temelje za stjecanje znanja jezika. Natalijin stric, koji je živio u Grazu, imao je ženu Engleskinju. Boraveći duže u Grazu, Natalija je potpuno svladala engleski jezik i dobila dobru književnu naobrazbu iz engleske literature. Ona je po prirodi bila vrlo poduzetna i konstruktivna, pa se nastojala aktivizirati u pedagoškom radu. Budući da u to vrijeme nije mogla u nas dobiti kvalifikacije ni formalne svjedodžbe, pošla je god. 1884. u Englesku i iste godine položila na londonskom King's Collegeu ispite iz engleskog jezika i književnosti kod profesora A. d'Orseyja.

Natalija je nakon povratka iz Engleske, dobivši službenu dozvolu vlade od 6. prosinca 1884., otvorila u Zagrebu, u Opatičkoj ulici 14, privatnu školu engleskog jezika.⁸ Osim engleskog učio se u toj školi francuski i glasovir.⁹ Broj učenica rastao je vrlo brzo, a uspjeh je bio velik. Natalija se međutim nije zadovoljila time. Svjesna da je ova njezina škola pristupačna ipak samo užem krugu djevojaka, težila je da se osnuje državna javna srednja škola koja bi bila pristupačna svim djevojkama bez klasnih razlika. Zato je s Marijom Jambrišak živo sudjelovala u svim predradnjama za osnutak zagrebačkog ženskog liceja.

3.

Naredbom zemaljske vlade od 5. rujna 1892., br. 11846, »ustrojen je privremeni ženski licej u Zagrebu«. Nekoliko dana nakon toga (9. rujna) donesen je statut škole. Niži su razredi po svojoj osnovi izjednačeni s realnim gimnazijama, a od petog razreda dijelio se licej u tri smjera: pedagoški, latinski i za opću naobrazbu. Ovaj treći smjer učio je engleski jezik.¹⁰ Po § 11. statuta među relativno obilgatnim pred-

⁸ Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, Zagreb 1884., donio je ovu dozvolu. »Natalija Wickerhauser može u gradu Zagrebu otvoriti i uzdržavati privatnu školu za engleski jezik. U Zagrebu dne 6. prosinca 1884.«

⁹ Podatke o N. Wickerhauser dugujem gosp. Moricu Wickerhauseru, bratu pok. Natalije.

¹⁰ Švicarske visoke škole priznavale su završni ispit kao maturu na gimnaziji i dopuštale su upis.

metima nalazio se engleski jezik. U praktičnoj primjeni svih tih naredaba imala je Natalija Wickerhauser sigurno velikog udjela, a vjerojatno je upravo ona izradila naučnu osnovu za engleski jezik.¹¹ Po toj osnovi engleski se predavao pet sati na tjedan od V. do VIII. razreda. Nastavni je program sastavljen vrlo brižljivo i stručno, po principima direktne metode.¹² Gramatika se sustavno obrađivala u sve četiri godine, a književnost na osnovi tekstova u VIII. razredu: »Čitanje i tumačenje pojedinih djela znamenitih pisaca. Shakespeare (jedna tragedija), Milton (odlomak iz *Izgnanog kralja*), Scott (odlomak iz proze), Tennyson i Longfellow (pjesme naizust)«.¹³

Da su poznavanje engleske književnosti i razina nastave bili vrlo visoki, svjedoče zadaće pisane u osmom razredu, gdje su teme bile katkada čisto literarne, npr. Shakespeare, Milton (u škol. god. 1897/98.), Coleridge, E. B. Browning, *Female Characters of Shakespeare*, *Death of E. & A. Brontë*, *The Character of Burns*, Lord Byron, *The Character of King Richard II.* (u škol. god. 1898/99.), ili *Give an outline of the period beginning from Chaucer to Elizabeth* (škol. god. 1901/02.). Cijeli taj program rada dokazuje visoku kvalitetu nastavnice Natalije Wickerhauser. Ona je bila vrlo požrtvovna nastavnica i s mnogo truda i ljubavi vršila je svoj nastavnički rad. Omiljena među kolegama i đacima, vodila je, uz Adelu Buljan,¹⁴ nastavu engleskog jezika na liceju do svoje smrti (21. studenoga 1906.).¹⁵

¹¹ Naučna osnova donesena je 12. rujna 1892., a toč. 5. govori o engleskom jeziku.

¹² Sve su te naredbe otisnute u Izvješću liceja za god. 1897/98.

¹³ Međutim, učenice su i inače mogle biti upućivane u englesku književnost, jer je naučna osnova predviđjela i »Svjetsku književnost u hrvatskim prijevodima«.

¹⁴ Adela Buljan živjela je u Engleskoj nekoliko godina kao guvernanta, a kada se otvorio licej i osjetila potreba za još jednim nastavnikom engleskog jezika, otišla je u Oxford i tamo dobila stručnu kvalifikaciju.

¹⁵ Hugo Badalić, prvi ravnatelj ženskog liceja, napisao joj je čestitku za imendan 1. prosinca 1893., iz koje vadimo nekoliko strofa:

Znamo i to, da si vrijedna
Svake naše hvale
Pa Ti zato čestitamo
A bez svake šale.

Med prvima Ti si bila
Ženskog komiteja,
I osnovu zamislila
Ženskoga liceja.

Iako je po svome radu bila prvorazredna sila i imala vrlo dobre svjedodžbe s King's Collegea u Londonu, Natalija je ipak bila zapostavljena, tj. imenovana je kao predmetna učiteljica, jer joj »svjedodžbe nisu imale javni karakter«. U toj zaostaloj sredini Evrope potkraj XIX. stoljeća, kada su žene bile zapostavljene i isključene iz svih javnih služba, Natalija je hrabro krčila put znanosti. Na tom svom teškom putu sretala je mnogo zapreka i doživjela mnogo neugodnih momenata, ali je ipak postigla mnoge uspjehe; plodove tih uspjeha nije osjetila ona sama, nego njezini nasljednici.

4.

Da bi dopunila svoje znanje, Natalija Wickerhauser posla je u Marburg u Hessenu, gdje je kao izvanredni slušač na Filozofskom fakultetu provela ljetni semestar šk. god. 1894/95., i to kao jedina i prva žena kojoj je dopušten upis.¹⁶ Zaostala je sredina reagirala na to preko rektora Sveučilišta

Čestitamo, što si sretno
Pobjegla Londonu
I Engleskoj ostavila
Sivu maglu onu.

Ti si hrabro u anketi
Njemački čitala
I gospodi bogme kruto
Razmišljavati dala.

Čestitamo, što Te nisu
Uhvatili »spleen-i«
Već se bistre glave vraćaš
Svojoj domovini.

A od znoja sa čela Ti
Biserje će postat...
To biserje plemenito
Sipat ćeš iz duše,
Nek i ženskom našem svietu
Predsude se ruše.

Čestitamo, što si ispit
Položila strogi,
Pa ti glavu ne zbuniše
Svi nauci mnogi.

Nek se širi pravo znanje
U ženskome svietu,
Da i žene u prosvjetu
Vienac svoj upletu.

Čestitamo, što si jednom
Stupila na javu,
Da zaslužnim svojim radom
Stečeš diku pravu.

Ta mi znamo, Natalija,
Kako radiš revno:
Svaki dan se zapinjačom
Voziš baš muževno.

Dosta si se petnaest ljeta
Mučila privatno:
Dođe doba, da svijet vidi
Tvoje djelo zlatno.

Ne bojiš se, da će puknut
Zapinjači uže;
Tvoje sile noću, danju
Tek liceju služe.

Original ove pjesme nalazi se kod autorova sina Viktora Badalića u Zagrebu.

¹⁶ Viëtor: N. Wickerhauser. »Die Neueren Sprachen«, Band XIV, 1907., str. 575.—576.

192.552

DE LA MÉTHODE DIRECTE
DANS L'ENSEIGNEMENT DES LANGUES VIVANTES¹

Au mois de septembre 1897, la «Société pour la Propagation des Langues Étrangères», une branche des «Sociétés Savantes» (28, Rue Serpente, Paris) mit au concours les trois questions suivantes concernant la méthode directe en priant les intéressés pour l'enseignement des langues vivantes d'y répondre jusqu'au mois de mars 1898:

- 1° Que faut-il penser de ce principe: «Que les langues modernes ne s'apprennent rapidement et conformément à leur génie qu'au moyen de la langue même qu'il s'agit d'enseigner?»
- 2° En cas d'affirmative, la traduction doit-elle être absolument proscrite ou peut-on, au moins au début, l'employer dans une mesure restreinte?
- 3° Dans quelle mesure y a-t-il lieu de modifier la méthode d'enseignement suivant qu'on s'adresse à des enfants ou à des adultes?

Au mois de février 1898, j'ai exprimé mon avis là-dessus dans ce travail-ci, qui contenait la même matière à quelques

¹ Die in dem nekrolog *N. Spr.* XIV, s. 576 angekündigte Veröffentlichung dieser Arbeit entspricht einem der letzten Wünsche der Verfasserin. Über die Vorgeschichte berichtet sie in der Einleitung selbst. Die Redaktion des nicht durchaus druckfertigen Manuskriptes hat Prof. A. Rambeau besorgt, dem es freilich nicht möglich gewesen ist, alle Zweifel zu beseitigen und alle Zitate nachzuprüfen. Wir glauben, daß nicht nur die Pietät gegen die zu früh aus ihrem Wirkungskreis geschiedene Verfasserin, sondern auch der innere Wert der Arbeit den Abdruck gerechtfertigt erscheinen läßt.

D. red.

14*

Sans doute les buts des adultes désireux d'apprendre des langues sont souvent bien variés: sociaux, commerciaux, scientifiques, littéraires, etc. Il y a aussi une grande différence de besoins selon la civilisation et l'éducation des pays. Prenons, par exemple, deux grandes nations voisines, qui sont en communication vive et continue; chacune a sa langue bien développée depuis les premiers siècles du moyen âge en ce qui concerne les termes techniques, scientifiques et artistiques; chacune possède son style littéraire, sa prose et sa poésie classiques; chacune a fondé sa propre culture sur une série de grandes œuvres originales: ces deux nations prouveront naturellement la nécessité de bien parler la langue du pays voisin plutôt que celles des pays éloignés n'ayant aucune communication directe avec elles. D'un autre côté, des pays qui sont en train de dépenser toute leur énergie pour faire avancer leur culture, pour conformer leur propre langue aux besoins du 20ème siècle, tâchent de s'appropriier dans les littératures étrangères tout ce qui leur paraît utile! Il arrive souvent qu'un savant ou un étudiant ne veut apprendre une langue étrangère que pour pouvoir lire une seule œuvre scientifique ou pour connaître un seul poète. C'est avec cet écrivain, ou avec cette œuvre qu'il commence son étude de la langue étrangère, et il en restera là!¹

On voit par là qu'il est difficile de pourvoir d'un seul coup à toutes les demandes de l'enseignement des langues modernes! La méthode idéale serait de lancer l'élève dans une barque légère, de lui confier un navire, dès qu'il aurait la force de le bien conduire, et de le voir enfin revenir sur un bâtiment majestueux chargé des trésors inépuisables, tirés des fonds de cette mer immense que représente une langue moderne!

Agram.

NATALIE WICKERHAUSER.

¹ Quant à la manière de préparer le maître de langue, voir *Die reform des neu-sprachlichen unterrichts auf schule und universität* von M. Walter, mit einem nachwort von W. Viëtor. Marburg in Hessen. N. G. Elwert. 1901.

Izvadak iz članka Natalije Wickerhauser o direktnoj metodi (prva strana).

Izvadak iz članka Natalije Wickerhauser o direktnoj metodi (treća strana).

u Marburgu, koji je u svom završnom govoru rekao da je »tamna sjena pala na sveučilište, jer je među njima bila jedna žena«. Tako su prolazile žene koje su ženskom naraštaju krčile put u ravnopravnost. U jesen 1895. s pet se kolegica upisala kao izvanredni slušač na Zagrebačko sveučilište i provela tu osam semestara slušajući njemački, estetiku i povijest filozofije.¹⁷ I poslije je u svojem radu Natalija imala neprijatelja koji nisu shvaćali njezine napredne ideje u nastavi. Zbog provođenja direktne metode napadali su je da to čini samo zato jer tobože ne zna dobro govoriti hrvatski. Ali Natalija nije malaksala; ona je nastavila rad po direktnoj metodi.

U znanstvenom svijetu zapadne Evrope dobila je Natalija Wickerhauser visoko priznanje za svoj rad. Kao jedan od prvih članova l'APhI-a (l'Association Phonétique Internationale — Međunarodnog fonetskog društva) izabrana je god. 1899. za odbornicu.¹⁸ Bila je član različitih književnih društava. Surađivala je u organu l'APhI-a »Le Maître Phonétique«¹⁹ u Parizu, »Die Neueren Sprachen« u Marburgu (Hessen), u »Nastavnom vjesniku« u Zagrebu i u »Zeitschrift für die österr. Gymn.«²⁰ u Beču. U svim se svojim priložima Natalija Wickerhauser bavi uglavnom problemom direktne metode i njezinom primjenom u nastavi, pa novofilološkim pokretom u vezi s osnivanjem l'APhI-a i radom na fonetici. U tom svom radu Natalija je imala velik uspjeh i dobila priznanje na natječaju u Parizu (17. studenoga 1898.), gdje se njezina radnja *O direktnoj metodi u obučavanju živih stranih jezika* našla među šest najboljih. Poslije je ta radnja tiskana na hrvatskom²¹ i francuskom jeziku.²² Rezultate svoga praktičnog rada u školi i upotrebe direktne metode priopćila

je u časopisu »Die Neueren Sprachen«.²³ U njezinoj ostavštini nađeni su nesvršeni rukopisi jedne *Englesko-hrvatske gramatike i Engleske vježbenice za više razrede liceja*. U ovoj posljednjoj primijenila je principe nove metode nastave književnosti.²⁴

Iako je cjelokupni njezin rad ostao zaboravljen i razasut u časopisima, pristupačan samo užem krugu, ipak treba istaknuti da je Wickerhauserova svojim radom pridonijela vrlo mnogo razvitku anglistike u Hrvatskoj, i to na području nastave engleskog jezika. Principi nastave engleskog i drugih stranih jezika, za koje se ona tako hrabro borila i zbog čega je proživjela mnogo teških časova i neugodnosti, danas su napokon pobijedili i nastava engleskog jezika ne može se ni zamisliti bez pomoći fonetike, odnosno bez elemenata direktne metode.

¹⁷ N. Wickerhauser. Piše C. L. »Agramer Zeitung«, 28. studenoga 1906.

¹⁸ Devedesetih godina prošloga stoljeća među članovima l'APhI-a iz Hrvatske nalazimo osim N. Wickerhauser J. Adamovića, J. Truhelku i dr.

¹⁹ N. Wickerhauser: *Ueber die analytisch direkte Methode. »Maître Phonétique«*, juin, juillet, août, 1900.

²⁰ N. Wickerhauser: *Die neuphilologische Bewegung und ihre Einwirkung auf Österreich-Ungarn*.

²¹ »Nastavni vjesnik«, XIV, 1906., str. 165.—179., 254.—260.

²² »Die Neueren Sprachen«, Band XV, 1907., str. 211.—232.

²³ *Zur Bilderfrage*. »Die Neueren Sprachen«, Band I, 1894., str. 543.—545.

Das Resultat eines Schuljahres Englischen Unterrichts nach Viëtors und Dörrs Lehrplan I. »Die Neueren Sprachen«, Band II, Heft 8, siječanj 1895., str. 468.—473.

Die Resultate des Zweiten Schuljahres Englischen Unterrichts nach Viëtors und Dörrs Lehrplan I. »Die Neueren Sprachen«, Band III, Heft 8, prosinac 1895., str. 476.—489.

²⁴ Camila Lucerna: *Natalie Wickerhauser*. Agram, 1909., str. 84.

ALEKSANDAR LOCHMER

1.

Otprilike u isto vrijeme s radom Natalije Wickerhauser pada i djelatnost Aleksandra Lochmera. Njegovo ime vezano je uz prvi i vrlo dobar (iako danas, nakon pola stoljeća, dosta zastario) englesko-hrvatski rječnik, uz prvu englesku gramatiku na hrvatskom jeziku, uz prvu fonetiku engleskog jezika na hrvatskom te uz osnivanje lektorata za engleski jezik na Zagrebačkom sveučilištu.

Aleksandar Lochmer rodio se god. 1857. u Senju, gdje je završio gimnaziju. Studirao je povijest i zemljopis u Grazu, Beču i Zagrebu, pa je diplomirao tu struku god. 1882. Od god. 1879. bio je namjesni učitelj u Zagrebu, zatim kratko vrijeme u Koprnu, odakle prelazi u Bakar u nautičku školu. Ta je škola odlukom vlade preustrojena 3. rujna 1882. i raspisan je natječaj za sedam učiteljskih mjesta. Među ovima nalazimo i »jedno mjesto za engleski jezik u savezu s jošte kojim naukovnim predmetom«. Škola je imala pripravnici tečaj i tri razreda. U sva tri razreda predavao se engleski, i to: u prvom četiri sata, a u drugom i trećem tri sata tjedno. Nastavni je plan bio dobro i stručno sastavljen, a učilo se po gramatici T. C. Canna.²⁵

²⁵ Vidi programe nautičke škole u Bakru I—V. Treći program: Luka Roić, *Kratka povijest kralj. nautičke škole u Bakru*. Rijeka, 1885., str. 3.—8.

God. 1882., 6. listopada, Lochmer je imenovan za učitelja engleskog, hrvatskog, povijesti i zemljopisa, a 3. rujna 1883. za prvog učitelja engleskog, povijesti i zemljopisa.²⁶ Te je predmete predavao cijelo vrijeme svoga rada na toj školi. Nautička je škola izdavala svoje godišnje »Programe«, koji su uz redovite službene i školske vijesti donosili i po jedan znanstveni prilog svojih nastavnika. U trećem »Programu«²⁷ tiskao je Lochmer svoj prilog *Nešto o engleskom narodu*, a u petom »Programu«²⁸ *O engleskom izgovoru*. Tim svojim radovima započeo je Lochmer svoju djelatnost na anglistici, na kojoj će poslije dati svoja pionirska djela: gramatiku engleskog jezika (u tri izdanja), fonetiku (dva izdanja), englesko-hrvatski rječnik, čitanku i čitav niz drugih popularnih priručnika za učenje jezika.

Lochmer je god. 1885. putovao u Englesku i Ameriku da se usavrši u jeziku i osposobi za učitelja engleskog jezika. U srpnju 1897. premješten je na realnu gimnaziju u Zagreb, a dvije godine poslije postao je lektor engleskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U kolovozu 1908. bio je riješen dužnosti da predaje obligatne predmete na srednjoj školi uz obvezu da obučava engleski jezik u zagrebačkim srednjim školama.²⁹ God. 1910. umirovljen je kao srednjoškolski profesor, ali je nastavio svoj rad na Sveučilištu sve do smrti (2. listopada 1915.).

2.

Iako se Lochmerov rad na anglistici sastoji od čisto lingvističkih radova, on nije nikada zapostavljao književnost i nije ostajao samo na lingvističkom materijalu, nego je nastojao u svom srednjoškolskom kao i u visokoškolskom radu razviti u slušača ljubav za književnost. Sam je rado i mnogo čitao englesku i američku književnost, a osobito je volio Marka Twaina. Zanimljivo je da nije nikada ništa preveo za tisak osim kratkog članka engleskog pjesnika Austina u svom prilogu u »Viencu«: *Petstogodišnjica Chaucerove*

²⁶ »Službeni glasnik«, Zagreb, 1884.

²⁷ *Treći program kralj. nautičke škole u Bakru koncem škol. g. 1884.—85.*, Rijeka, 1885., str. 12.—56.

²⁸ *Peti program koncem školske godine 1886.—87.*, Rijeka, 1887., str. 3.—26.

²⁹ »Narodne novine« od 4. listopada 1915., broj 230, str. 4.

smrti i pjesnik Austin.³⁰ Tu je Lochmer izvijestio o proslavi Chaucerove godišnjice smrti u Engleskoj i preveo »par misli« pjesnika Austina. Isto tako nije nikada ništa pisao o književnosti, premda ju je obrađivao na Sveučilištu. Gotovo cijeli svoj rad potpuno je posvetio jeziku, tj. proučavanju engleskog jezika i njegovu populariziranju u Hrvatskoj.

Prvi Lochmerov prilog: *Nešto o engleskom narodu*, posvećen je pregledu povijesti engleskog jezika i naroda. Služeći se tada vrlo modernom literaturom³¹ Lochmer prikazuje geografski položaj i osobine zemlje, sastav i podrijetlo stanovništva, formiranje engleskog naroda i jezika. Zatim približe govori o Ircima, Skotima i Velšanima. Osobitu pozornost posvećuje engleskom jeziku i njegovu širenju po svijetu. Citira mišljenje Th. B. Shawa, koji kaže da je »English destined to be, at no distant period, the universal medium of communication throughout the globe«. ³² Toga je mišljenja bio i Lochmer, pa se to osjeća u njegovu kasnijem radu, kada mu je jedan od poticaja bila baš ta osobina engleskog jezika, tj. da će biti potreban našim ljudima na njihovu putu u daleki svijet. Kada prikazuje povijesni razvoj engleskog jezika i utjecaje drugih jezika na engleski, Lochmer citira mnoga znanstvena djela o tom pitanju.³³

U daljnjem razlaganju Lochmer prikazuje trgovački i pomorski razvoj Engleske i njezina kolonijalnog carstva. On je uvidio bogatstvo engleskog jezika, a osobito jezika Shakespearea, Shelleyja i Swinburna, pa veli da je »taj jezik toliko bogat, moćan i strogo točan, tako savršeno slikovit, da se može samo pokušati prevoditi«. ³⁴ Nije li to možda glavni razlog da nam Lochmer nije ostavio ni jedan prijevod s engleskog? Dalje ističe teškoće stranaca da nauče engleski, osobito u izgovoru i pismu. To nam može protumačiti Lochmerovo kasnije nastojanje da našim ljudima dade pomoćne

³⁰ »Vienac«, 1900., br. 50, str. 788.—789.

³¹ Reclus: *Nouvelle géographie universelle*. Paris.

T. H. S. Escott: *England: its people, policy and pursuits*. London, 1885.

Thomas B. Shaw: *A History of English Literature*. London, 1883.

³² Poglavlje 3., str. 38., bilješka 1.

³³ U pitanju utjecaja sjevernih germanskih jezika i francuskog na povijesni razvoj engleskog jezika Lochmer se služi literaturom na engleskom, njemačkom i francuskom.

³⁴ Poglavlje 4., str. 40.

udžbenike s pomoću kojih će lakše naučiti engleski. Osobito treba naglasiti da je bio na pravom putu u pogledu čistoće engleskog jezika. Iako je duže boravio u Americi, on zastupa čisti engleski jezik bez amerikanizama; spominje standardni engleski jezik, kojim govore školovani krugovi Londona, a u koji prodire »vulgar tongue«. I na kraju, u petom poglavlju, Lochmer prikazuje karakterne osobine Engleza u pojedinostima.

3.

Drugi njegov rad, *O engleskom izgovoru*, već je potpuno iz područja lingvistike. Lochmer je uvidio važnost engleskog izgovora, a i prednosti koje studij fonetike daje strancu u učenju engleskog, pa je prihvatio pomoć te nove znanosti, koja se tada istom formirala i borila za svoju afirmaciju. Djela autoriteta u fonetici Sweeta i Viětora nalaze se među literaturom³⁵ kojom se služio pri sastavljanju ovog nacrtu svoje engleske fonetike, koju će izdati poslije pod istim naslovom kao drugo izdanje.³⁶ U prvom poglavlju Lochmer iznosi povijesne razloge engleske ortografije. Spominje cijelu školu engleskih fonetičara pod vodstvom Bella, Ellisa i Sweeta. On je potpuno prihvatio teoriju fonetičara da nauka o glasovima (»phonetics«) mora biti temelj svakog podučavanja jezika. Slaže se sa Sweetom i citira njegovu misao o važnosti fonetike u jezičnom studiju: »Važnost fonetike kao neizbježivog temelja svakog jezičnog nauka — pa bio taj nauk samo teoretičan ili praktičan — priznaje se sada sa svih strana. Bez znanja zakona glasovnih promjena, znanstveno jezikoslovlje — bilo komparativno ili historično — nije moguće, i bez fonetike njihov se nauk izrađa u samo mehaničko nabranje promjene slova. I sada kada jezikoslovci obraćaju sve veću i veću pažnju živim narječjima, prikazuje se sve veća potreba temeljitog, praktičkog i teoretičkog poznavanja glasoslovja... I ako se ikad sadanji za sustav naučavanja novih jezika preustroji, morati će ovo

³⁵ Webster: *Complete Dictionary*. London, 1884.

Sweet: *A Handbook of Phonetics*. Oxford, 1877.

Viëtor: *Elemente der Phonetik*. Heilbronn, 1887.

A. Western: *Englische Lautlehre*. Heilbronn, 1885.

Storm: *Englische Philologie*. Heilbronn, 1881.

³⁶ Prof. A. Lochmer: *O engleskom izgovoru*. Drugo posve pre-rađeno izdanje. Senj, 1906.

započimati prethodnom obukom u općenitom glasoslovlju, koja bi u isto vrijeme položila temelj posvema praktičnom naučanju izgovora našeg vlastitog izgovora, što se u sadanjoj obuci zanemaruje.³⁷

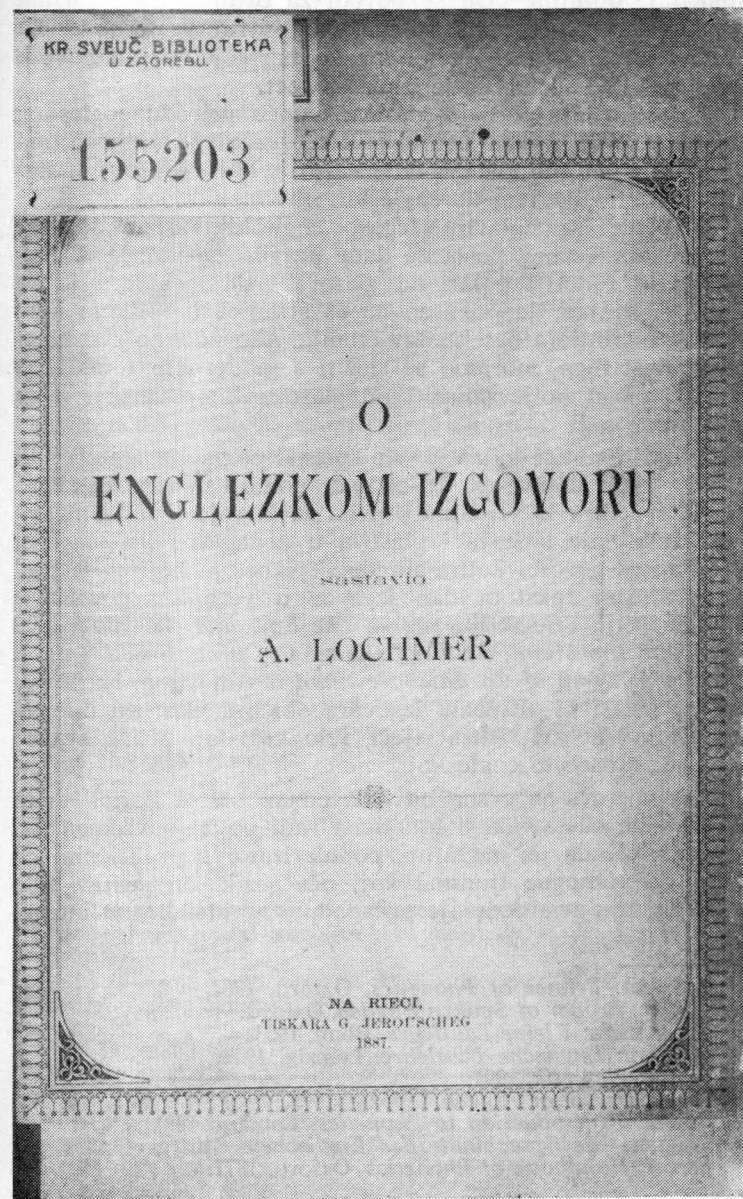
Ovu svoju raspravu Lochmer je napisao da na temelju djela o fonetici ukratko izloži engleski izgovor, da dade engleske glasove i način kako se pišu. Upotrebljava Storm-Westernove fonetske znakove. U opisivanju engleskih glasova daje položaj govornih organa i vezu s hrvatskim glasovima; kada tumači sličnost, uzima primjere iz hrvatskog, riječi u kojima je hrvatski glas najbliži engleskom. Sve je to obradio u četiri poglavlja: 1. Vokali u naglašenim slogovima, 2. Vokali u nenaglašenim slogovima, 3. Diftonzi i 4. Konsonanti.

U drugom dijelu rasprave daje izgovor engleskih samoglasnika *a, e, i, o, u* s mnogo primjera. Tu je pokušao dati pravila za čitanje, koja u nekim jezicima mogu biti korisna, ali u engleskom su tako komplicirana da samo otežavaju rad onome koji ih pokušava naučiti. Na kraju se nalazi rječnik izgovora najobičnijih osobnih i geografskih imena i pjesma Th. Hooda *The Song of the Shirt* u fonetskoj transkripciji.

Dok je prvo izdanje samo nacrt jedne fonetike, drugo je izdanje prošireno i prerađeno u opširniji priručnik za izgovor. Iako ovo drugo izdanje nije neko veće djelo s velikim pretenzijama, to je ipak prvi pokušaj da se Hrvatima dade engleska fonetika, tj. pregled engleskih glasova, sustav izgovora i pisanja te, na kraju, vježbe za izgovor.

»Na pisanje ove rasprave potakle su me«, veli Lochmer u predgovoru drugom izdanju, »poteškoće s kojima se mora svatko da bori koji hoće da uči engleski, a ujedno sam htio da donekle upozorim na fonetička istraživanja i na nastojanja da se plodovima tih istraživanja okoristi i jezična obuka.« Lochmer je od izlaska prvog izdanja (1887.) dalje pratio znanstvenu literaturu na području fonetike i koristio se njezinim rezultatima. On navodi nove fonetičare koji su se u to vrijeme istaknuli svojim radom: Jespersena, Grandgena, Lloyd, Wagnera i druge. Spominje njihovo nastojanje da svoje rezultate primijene na učenje stranih jezika u školama. U tome se ističe l'APhI i njezin predsjednik O. Passy. Lite-

³⁷ Uvod u I. izdanju, str. 4.—5.

Naslovna strana Lochmerove rasprave O ENGLEZKOM IZGOVORU.

ratura kojom se Lochmer služio u izradi drugog izdanja mnogo je obilnija.³⁸ On se povodi za ostalim fonetičarima svoga vremena te napušta znakove Storm-Westernove. Za osnovu izgovora uzeo je londonsko narječje, kojim govore školovani ljudi, kako ga je izložio Sweet.

Najprije daje podjelu glasova i opću prirodu engleskog izgovora s obzirom na osobit položaj jezika. U tumačenjima izgovora pojedinih glasova daje najprije opise glasova, zatim sličnosti i razlike između engleskih i hrvatskih glasova.

U slijedećem poglavlju »Izgovor engleskih slova« Lochmer se prihvatio teškog posla da dade pravila za čitanje. U modernoj se fonetici polazi od glasova i daje ortografija za njih, a Lochmer je pokušao na 48 stranica u velikom nizu pravila i primjera dati sustav čitanja. Ako uočimo svu kompliciranost toga, moramo se složiti s modernom fonetikom da je mnogo bolje polaziti od glasova k ortografiji nego obrnuto.

Svojoj fonetici dodao je vrlo korisno poglavlje »Izgovor ili čitanje riječi u savezu«. Tu se nađe poneka netočnost, ali to su uglavnom vrlo vrijedna pravila za čitanje i vezivanje riječi, slabljenje slogova i glasova u nenaglašenom slogu u povezanom govoru. Zatim slijede »Vježbe«, u kojima je pod ortografskim tekstom dan izgovor u vezanom govoru u transkripciji. Transkribirane su *The Sow and the Wolf*, *The Lion and the Monk*, *An Englishman in China*, *Small Talk* u prozi i *A Hymn of Cardinal Newman* u stihovima. Na kraju knjige nalazi se »Rječnik izgovora običnih vlastitih imena« s nešto preko tri tisuće riječi, vrlo koristan prilog svakoj fonetici, a osobito engleskoj.

Lochmerova je svrha biti suvremen: on se koristi svim najnovijim sustavima u fonetici i radi po najsuremenijim izvorima. Kada je, međutim, popularizator s praktičnim ciljem da pomogne ljudima koji uče jezik, on sustav vrlo komplicirane transkripcije prilagođuje hrvatskom načinu pi-

³⁸ Sweet: *Primer of Phonetics*. Oxford, 1902.

Sweet: *Primer of Spoken English*, Oxford.

Trautmann: *Kleine Lautlehre*. Bonn, 1903.

Western: *Englische Lautlehre*. Leipzig, 1902.

Viëtor: *Phonetik*. 1901.

Lloyd: *Northern English*. Leipzig, 1899.

Soames: *Introduction to Phonetics*. London, 1891.

Wagner: *Die Sprachlaute des Englischen*. Stuttgart, 1899.

Sweet: *Handbook of Phonetics*. Oxford, 1877.

sanja, a razlike označuje samo debljim tiskom. Lochmer je dakle želio za široke slojeve dati građu što jednostavnije i pristupačnije.

4.

Lochmer je autor i prve engleske gramatike na hrvatskom.³⁹ Kao nastavnik engleskog jezika u bakarskoj nautici uvidio je potrebu jedne domaće engleske gramatike koja bi zadovoljavala naše potrebe u školi i u privatnom učenju jezika, osobito za samouke — za one »naše ljude«, veli Lochmer u predgovoru, »kojima za svagdašnju potrebu treba znati engleski, i za one koji se žele upoznati s engleskim jezikom da si mogu duh jačati i srce krijepiti plodovima engleske literature«.

Gramatika je sastavljena u dva dijela: prvi dio za prvi razred, a drugi dio za drugi razred nautičke škole. Lochmer je svoju gramatiku sastavio, kako sam kaže u predgovoru, djelomice iz svoje prakse (7 godina je predavao u nautici), a djelomice iz literature.⁴⁰ Transkripciju je uzeo iz Toussaint-Langenscheidta. Knjiga je zadovoljila tadašnje naše potrebe i primljena je vrlo dobro.⁴¹ Osobito ga je obradovalo pismo engleskog slavista W. R. Morfilla, profesora Sveučilišta u Oxfordu, koji mu ističe priznanje za njegov rad na gramatici.⁴² Njezina je glavna karakteristika što je ona kompromis između knjige za školu i za samouke. Kod engleskog je to osobito teško zato što knjiga za samouke mora voditi računa o teškoćama engleskog izgovora. Lochmer je taj problem riješio dosta sretno.

Lochmer je »pažljivo pratio borbu za metode u nastavi«⁴³ i htio se u drugom izdanju gramatike okoristiti iskustvima

³⁹ *Gramatika engleskoga jezika za školu i samouke*. Napisao Aleksandar Lochmer, profesor kr. nautičke škole u Bakru. U Senju 1889.

⁴⁰ Po djelima ovih autora: Plate, Hoppe, Högel, Rothwell, Manron-Gaspey, Cunradi, Pedemout, Cann i po Toussaint-Langenscheidtu.

⁴¹⁻⁴² U predgovoru II. izdanju (Zagreb, 1900.) Lochmer ističe da je primio mnoge zahvale i pohvale, a osobito ističe priznanje koje je primio od profesora slavistike iz Oxforda W. R. Morfilla.

⁴³ U predgovoru II. izdanju kaže da je pozorno pratio borbu za »metode u nastavi« i da se htio koristiti iskustvom, ali da nije imao što mijenjati.

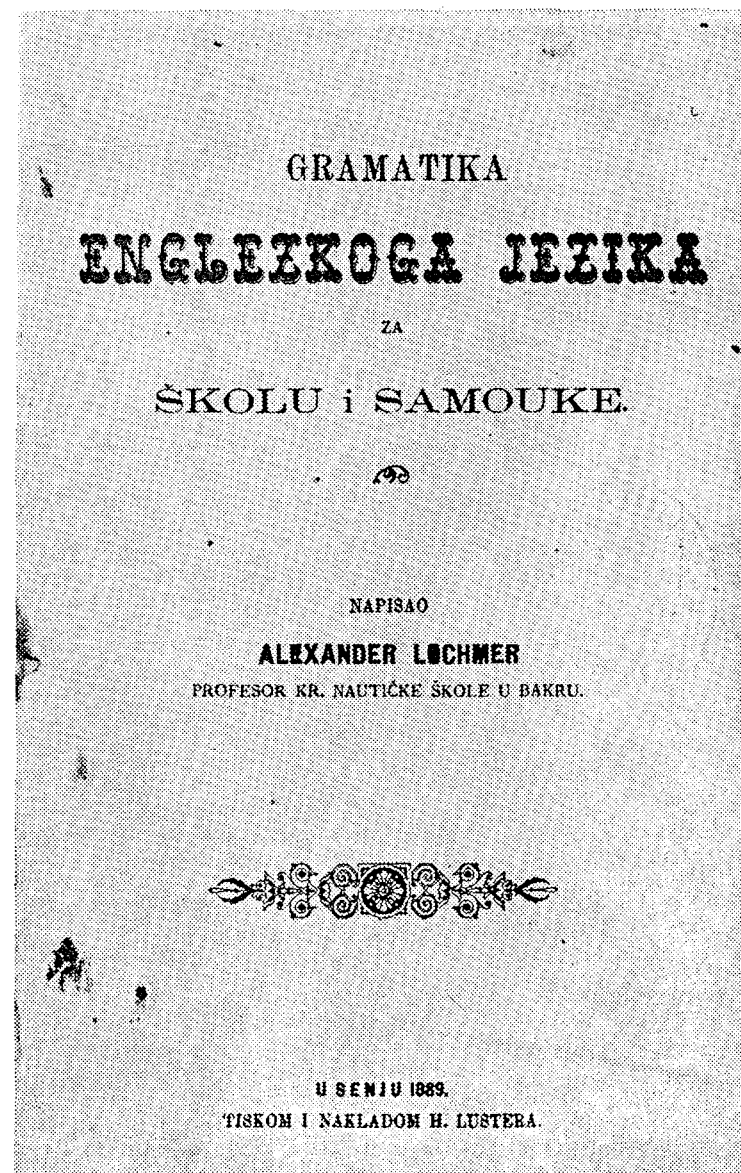
na tom području. Sam ističe da nije ništa znatnije promijenio, jer diskusije o tome nisu donijele nikakva rezultata. Čak ni u trećem izdanju, koje je izišlo 1909. (20 godina nakon prvog), nema većih promjena, tako da je jezgra gramatike ostala nepromijenjena. U »Izgovoru« na 25 strana dao je pregled fonetike sličan onom pregledu u prvom izdanju *Engleskog izgovora*, samo je dodao poglavlje »10. Rastavljanje na slogove« i poglavlje »11. Poraba velikih slova«. U prvom dijelu gramatike nalaze se gramatičke jedinice popraćene grupom riječi iz raznih područja (škola, obitelj, kuća itd.). Svakoj riječi dodao je izgovor. Sve je to obrađeno u 41 poglavlju s 87 vježba. Drugi dio gramatike obrađuje sintaksu. Poglavlja se nastavljaju od 42. do 68. a vježbe od 87. do 140. Na kraju gramatike nalaze se »Dijalozi«, nekoliko štiva i rječnik.

Za potrebe nautičke škole i trgovačkih škola sastavio je Lochmer na osnovi najboljih vrela čitanku⁴⁴ koja sadrži štiva iz pomorsko-trgovačkog smjera. Tom čitankom mogu se služiti i samouki koji već nešto znadu engleski. Tu je Lochmer postavio i problem upotrebe domaćih izraza za nazive u pomorstvu, te se zalaže za naše narodne izraze, a protiv tuđih. Čitanka ima potpuno praktičan karakter; ona upućuje đaka u pomorsko-trgovačko dopisivanje, englesko-američki novac i tipove najpotrebnijih isprava na engleskom. Da bi olakšao čitanje, dodao je svakom štivu tumač riječi i fraza.

Posebno poglavlje Lochmerova rada zauzimaju popularna djela za učenje engleskog jezika. Tim je djelima želio pomoći onim našim pomorcima ili iseljenicima čiji je život usko vezan s dijelom svijeta u kojem se govori engleski. *Englesko-hrvatski razgovori za svagdašnju porabu*⁴⁵ sadrže riječi (sistematizirane u 20 skupina) i najobičnije izraze i razgovore koji se vode u svim prilikama. Na kraju se nalaze primjeri pisama i poslovnih papira. Izgovor riječi dan je samo u rijetkim slučajevima, za osobito teške riječi u prvom dijelu. To je nedostatak takva djela koje je pisano za onoga koji ne zna engleski, pa mu je izgovor prijeko potreban.

⁴⁴ *Engleska čitanka sa zbirkom engleskih trgovačkih listova za mlade pomorce i za školu s obilnim hrvatskim tumačem.* Senj, 1889.

⁴⁵ *Englesko-hrvatski razgovori za svagdašnju porabu.* Senj, 1891.

Naslovna strana Lochmerove GRAMATIKE ENGLESKOG JEZIKA.

Nekoliko godina poslije napisao je *Laki način engleski... naučiti...*⁴⁶ za one koji žele naučiti engleski toliko da se mogu sporazumijevati s ljudima koji engleski govore. U obliku razgovora nalazimo ovdje obrađenu cijelu gramatiku, ali bez gramatičkih pravila. Izgovor je zabilježen pomoću hrvatske ortografije, samo su razlike tiskane krupnijim slovima.

5.

Lochmer je okrunio svoj rad na lingvistici izradbom englesko-hrvatskog rječnika,⁴⁷ koji je izašao god. 1906. (Iako zastario,⁴⁸ taj je rječnik bio u upotrebi u Hrvatskoj do pedesetih godina.) Lochmer je bio sigurno u to vrijeme najpoznatiji čovjek da piše takvo djelo. Zamišljeno je da će izaći u 10 do 12 sveščića, pa su 1895. izašli sv. I., str. 1.—64., koji sadrži riječi od A do Benign, i sv. II., str. 65.—208. od Ben do Courtesy. Cijelo djelo obuhvaća 1112 stranica i bilo je najbogatija riznica engleskih riječi u nas. Rječnik je ubrzo prešao granice naše domovine i imao odjeka i u Engleskoj i u Americi. U Engleskoj je W. R. Morfill zabilježio taj rječnik ne samo kao vrlo koristan priručnik Hrvatima, nego i Englezima koji žele steći znanje hrvatskog jezika, jednog od najplemenitijih jezika u slavenskoj grupi.⁴⁹ Za Lochmera pak Morfill kaže da ima malo ljudi među strancima koji znadu engleski tako dobro kao Lochmer.

Lochmer je započeo i hrvatsko-engleski rječnik, ali ga je smrt spriječila da to djelo dovrši. Imamo doduše *Džepni rječnik hrvatskog i engleskog jezika*,⁵⁰ koji je izdao Hartman

⁴⁶ *Laki način engleski bez učitelja u kratko vrijeme naučiti razumijevati i govoriti. Vježbe, razgovori i hrv.-engl. rječnik sa točnim izgovorom svake riječi. Savjeti za putnike u Ameriku.* Priredio Aleksandar Lochmer. Zagreb, 1903.

⁴⁷ *Rječnik englesko-hrvatski sa točno označenim izgovorom.* Napisao Aleksandar Lochmer. U Senju 1895. (Potpuno izašao god. 1906.)

⁴⁸ Rječnik je Lochmerov zastario po izboru riječi i fraza-idioma, po fonetskoj transkripciji i po svom hrvatskom dijelu.

⁴⁹ Bilješka o Lochmerovu rječniku od W. R. Morfilla. »The Modern Language Review«. Volume II, Number II, siječanj 1907., str. 193.

⁵⁰ Aleksandar Lochmer: *Džepni rječnik hrvatskoga i engleskoga jezika sa točnim izgovorom svake riječi.* Pučko izdanje, Zagreb, 1911.

ENGLESKO-HRVATSKI RJEČNIK

IZRADIO

PROF. ŠANDOR LOCHMER.

U SENJU 1906.

TISAK I NAKLADA T. PL. HRELJANOVIĆA.

Naslovna strana Lochmerovog velikog ENGLESKO-HRVATSKOG
RJEČNIKA.

u Zagrebu 1911. Izdavač je bez Lochmerove volje i dopuštenja tiskao taj rječnik, koji je prvobitno bio izrađen samo kao dodatak Lochmerovu djelu *Laki način engleski... naučiti...*

6.

Na kraju preostaje da prikazemo Lochmerov rad na Sveučilištu, gdje je radio kao lektor engleskog jezika. Visokoškolska nastava engleskog jezika počela je uskoro nakon obnove Zagrebačkog sveučilišta. U Zakonu o obnovi Sveučilišta § 50. govori o »naucima koje će studenti samo djelomice moći učiti«, a toč. 3. navodi kao takve na Filozofskom fakultetu žive jezike: mađarski, njemački, talijanski, francuski, engleski i slavenske jezike, koji će se predavati ili svake, ili barem svake druge ili treće godine.⁵¹ Od ovih jezika prvi se počeo predavati njemački (ljetni semestar 1876., predavač dr. Julije Šajatović), zatim ruski (škol. god. 1878/79., predavač dr. Julije Celestin), mađarski (1880/81., predavač Andrija Dianiška), francuski (1883/84., Ivan K. Švrljuga), češki (1886/87., predavač dr. Fr. J. Celestin), talijanski (1890/91., Alojzije Manzoni) i napokon *engleski* (škol. god. 1898/99., predavač prof. A. Lochmer).⁵²

Lochmer je započeo svoj rad na Filozofskom fakultetu praktičnim tečajem engleskog jezika i predavao je prve godine englesku gramatiku za početnike dva sata tjedno, a praktične vježbe jedan sat. U drugoj škol. god. 1899/1900., uz tečaj engleske gramatike s praktičnim vježbama (dva sata tjedno), započeo je Lochmer čitanje i tumačenje nekih odabranih pjesničkih djela Tennysonovih (jedan sat). Idućih godina, osim redovitog tečaja gramatike s praktičnim vježbama, koji se nastavljao, odnosno ponavljao svake godine, čitali su studenti Macaulayjeve povijesne eseje, zatim Byronova *Childe Harolda* i neke (tada moderne) engleske lirike (1901/2.) i romane (zimski semestar 1902/3.), Shakespeareova *Julija Cezara* (ljetni semestar 1902/3.), Miltonov *Izgubljeni raj* (ljet. sem. 1903/4.), Shakespeareova *Hamleta* i Byronova *Chillonskog zarobljenika* (1905.), Scottovu pjesmu *The Lady*

⁵¹ *Spomenica na svečano otvaranje kralj. Sveučilišta Fr. Josipa I. u Zagrebu*, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874., Zagreb, 1875.

⁵² Red predavanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu od god. 1876. i dalje.

of the Lake i Byronovu pjesmu *Mazeppa* (1905/6.), Longfellowovu *Evangelinu* i pjesme W. Whitmana (1906/7.), američke pjesnike i R. Kiplinga (1907/8.), tada moderne engleske komediografe i *Alhambra* W. Irvinga (1908/9.). God. 1909/10. ponavljao se Shakespeareov *Julije Cezar* i Tennyson, te *Hamlet* i američki pjesnici (1910/11.). Zatim su čitali Burnsove pjesme (1911/12.) i Dickensovu *Božićnu pjesmu* (1911/12.), moderne američke humoriste i djela Marka Twaina (1912/13.), *Mletačkog trgovca* i Byronova *Sužnja* (1913/14.), Scottovu pjesmu *The Lady of the Lake* i Longfellowovu *Evangelinu* (1914/15.). Te se školske godine engleski posljednji put predaje na fakultetu. Iz reda kolegija vidimo da je Lochmer obuhvatio dosta veliko područje engleske i manji dio američke literature te da se držao mjerila svoga vremena. Izabrao je pisce koji su tada bili općenito poznati i nastojao je studente upoznati s tada suvremenim djelima engleske i američke književnosti.⁵³

⁵³ Iz arhiva Filozofskog fakulteta saznajemo i nešto o studentima engleskog jezika, broj upisanih sati i koje su kolegije pojedini studenti slušali. U prvoj godini nastave, tj. 1898/99. engleski su upisala četiri redovita studenta (Mihajlo Ebrić, Mato Vrgoč, Stjepan Osterman i Tomo Jakić) i jedan izvanredan (Mara Göszl). Kasniji podaci su slijedeći: Za školsku godinu 1899/1900. nema podataka, premda znamo da je Lochmer držao kolegije. Većina studenata upisivala je samo engleski jezik po jedan ili dva semestra; jedino je Milan Drvodelić, kasnije profesor u Zagrebu, upisivao osam semestara od god. 1901/2. do 1904/5. Broj studenata redovnih i izvanrednih rastao je ili padao ovako: 1901/2. dva, 1902/3. dva, tri, 1903/4. pet, 1904/5. jedanaest, 1905/6. osam, 1906/7. petnaest, 1907/8. deset, 1908/9. pet, osam, 1909/10. devet, dva, 1910/11. dva, četiri, 1911/12. tri, 1912/13. tri i 1913/14. tri.

VLADOJE ĐUKAT

1.

Treći anglist toga vremena, koji osobito dobro upotpunjuje rad Natalije Wickerhauser i Aleksandra Lochmera, jest Vladoje Đukat.

Rodio se u Zagrebu 10. prosinca 1861. Na Sveučilištu u Beču i Zagrebu studirao je klasičnu filologiju i slavistiku. Na tim područjima razvio je u tijeku 50 godina jaku djelatnost te je objavio cio niz znanstvenih djela iz područja hrvatske književne povijesti i hrvatskog jezika.⁵⁴ Služio je kao gimnazijski profesor u Zagrebu, Osijeku i Karlovcu. Godine 1908. postao je ravnatelj gornjogradske klasične gimnazije u Zagrebu, a 1922. imenovan je nadzornikom za srednje škole. Za svoj vrijedni znanstveni rad izabran je 1908. za dopisnog člana, a godine 1929. za pravog člana Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Đukat nije imao školske stručne spremne iz anglistike, nego je bio samouk. Rodbinske veze s Englezima dale su mu prilike da nekoliko puta posjeti Englesku, a te svoje posjete iskoristio je da što bolje upozna tu zemlju i njezinu književnost.

Đukatova djelatnost na anglistici počinje 1891., kada je objavio svoj prvi prilog u »Viencu«, i traje do 1906. Vrhunac njegove produktivnosti pada na prijelaz stoljeća, kada je

⁵⁴ Bibliografiju Đukatovih radova na slavistici dao je Antun Barac u *Hrvatskoj enciklopediji*, knjiga V., str. 419.—420.

VLADOJE ĐUKAT.

SLIKE

IZ POVIJESTI

ENGLESKE KNJIŽEVNOSTI.

U ZAGREBU.

IZDALA „MATICA HRVATSKA“.

1904.

Naslovna strana Đukatovih *SLIKA IZ POVIJESTI ENGLESKE KNJIŽEVNOSTI*.

ČITANKA

IZ

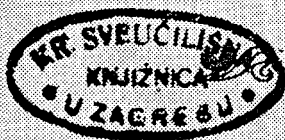
ENGLESKO-AMERIČKE I SKANDINAVSKE
KNJIŽEVNOSTI.

SLOŽIO I UREDIO

VLADOJE DUKAT,
HR. GIMNAZIJSKI PROFESOR.

UKORIČENA STOJI 6 KRUNA.

U ZAGREBU.

NAKLADOM HR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.

1904.

Naslovna strana Dukatove ČITANKE IZ ENGLESKO-AMERIČKE
I SKANDINAVSKE KNJIŽEVNOSTI.

Dukat dnevno punio prilozima stupce »Narodnih novina« i mnogih časopisa. Kasniji rad na slavistici Dukat je uspješno bazirao na svojem dobrom poznavanju engleske književnosti tražeći engleske uzore hrvatskih pisaca i crte po kojima se hrvatska književnost veže uz englesku.⁵⁵

Dukat je anglist velikog opsega i najširih pogleda; on je ušao u proučavanje engleske književnosti dublje nego ijedan njegov preteča na tom polju. Dukatova je odlika bila da se engleskom književnošću bavio sustavno i u svojem radu dao pregled cjelokupnog književnog bogatstva Engleske. Upravo neobjašnjivom marljivošću i raznolikošću svoga rada na anglistici Dukat je snažno proširio uvjete za poznavanje engleske književnosti i za daljnji razvoj anglistike u Hrvatskoj. Njegovi prilozi proučavanju engleske književnosti, njegove *Slike iz povijesti engleske književnosti*⁵⁶ i *Čitanka*⁵⁷ bili su dosta dugo glavni i jedini prikazi povijesti engleske književnosti na hrvatskom. Dukat je dopunio rad Natalije Wickerhauser i Aleksandra Lochmera, koji su težište svoga rada postavili na lingvističko-pedagošku obradbu, dok se on sam bacio na područje književnosti.

Ako izuzmemo tri knjige — *Čitanku*, *Slike* i prijevod Kiplingove *Džungle*⁵⁸ — sav svoj obilan rad objavio je Dukat u časopisima i novinama. Tu su prvo prijevodi književnih djela, zatim prikazi pojedinih knjiga, prikazi svih većih engleskih književnika i tada suvremenih umjetnika, rasprave o književnim problemima u Engleskoj, prikazi naših veza s engleskom književnošću i njezinih odjeka u Hrvatskoj. Dukat bilježi godišnjice pojedinih pisaca ili književnih djela, upoznaje našu književnu javnost i s manje poznatim književnim djelima, kritički ocjenjuje rad svojih preteča na polju anglistike i iznalazi njihove književne dodire s engleskim književnicima; svakom prigodom nastoji kazati koju riječ o engleskom autoru djela o kojem piše, jer kao da mu

⁵⁵ O našijem humoristima (*Rad JAZU*, knj. 197.), gdje je osvijetlio odjeka engleske književnosti u djelima Nemčića, Jurkovića i Korajca.

⁵⁶ *Slike iz povijesti engleske književnosti*. Napisao V. Dukat. Zagreb, 1904.

⁵⁷ *Čitanka iz englesko-američke i skandinavске književnosti*. Složio i uredio Vl. Dukat. Zagreb, 1903.

⁵⁸ R. Kipling: *Indijska džungla*. Preveo Vl. Dukat. Zabavna biblioteka. Zagreb, 1917.

je osobito do toga da čitatelje upozna sa svime što je u vezi s engleskom književnošću.

2.

Dukat je kao vrlo dobar poznavalac engleskog jezika težio da našu čitateljsku publiku upozna s engleskim književnim djelima. Prijevodi su mu svi u prozi; u stihu nije preveo ništa, jer, čini se, nije bio vješt stihovima. I onda kada mu je bio potreban jedan odlomak iz Popeove pjesme *The Rape of the Lock* (jer ga je želio uvesti u svoju *Čitanku*,⁵⁹ a nije imao — kao za ostale priloge — već gotov prijevod od drugog prevoditelja), prevodi ga u prozi. To je možda razlog što nije ništa preveo iz Shakespearea, jer je možda mislio da bi se u tom poslu morao služiti stihom.

Zahvaljujući izvrsnom poznavanju engleskog i hrvatskog jezika, prevodio je s velikom lakoćom i s mnogo spremne, pa su mu prijevodi dobri i točni, čitljivi i jasni. Prijevode je objavljivao u časopisima i novinama, osim Kiplingove *Indijske džungle*.⁶⁰ Preveo je roman *Brodolom* (The Wrecker) od R. L. Stevensona i Osbournea i objavio ga u nastavcima u »Narodnim novinama«.⁶¹ Sav ostali njegov prevoditeljski rad sastoji se od kraćih stvari: pripovijedaka ili crtica te fragmenata. Za potrebe *Čitanke* preveo je ulomke iz svih poznatijih proznih djela engleske književnosti, od Baconova *Eseja o prijateljstvu* pa do Ruskinova odlomka iz *Modernih slikara*. Među mnoštvom crtica, pripovijedaka i slika najveću grupu čine crtice i pripovijetke R. Kiplinga,⁶² od kojega je preveo sedam crtica i osam pripovijedaka.

Dukat je zatim prevodio E. A. Poea (pet pripovijedaka),⁶³ Arthura Morissona (slike iz radničkog istočnog i iz bijednog

⁵⁹ *Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti*. Zagreb, 1903.

⁶⁰ Knjiga je izašla u Zabavnoj biblioteci. Zagreb, 1917.

⁶¹ »Narodne novine«, 1899., od br. 240 do kraja; 1900., br. 1—74.

⁶² »Narodne novine«, 1900., br. 192, 226, 262; 1901., br. 52—64; 1902., br. 66, 97, 201; 1903., br. 22, 35, 98, 126, 222, 249—250; 1904., br. 63.

⁶³ »Narodne novine«, 1900., br. 214, 278; 1902., br. 123; 1903., br. 53; 1904., br. 92.

Londona),⁶⁴ H. G. Wellsa (četiri podulje pripovijetke),⁶⁵ Bret Harta (dvije kalifornijske crtice)⁶⁶ i M. Twaina (tri pripovijetke⁶⁷), F. Ansteyja,⁶⁸ A. Conan Doylea⁶⁹ (dvije crtice iz novije engleske književnosti) i H. S. Merrimana.⁷⁰ Po jednu pripovijetku preveo je od M. Namara,⁷¹ Jamesa Morrisa,⁷² Barryja Paina,⁷³ Johna Habbertona,⁷⁴ Mary E. Johnson⁷⁵ i Samuela Johnsona (ulomak *O svjetskom znanju*).⁷⁶ Još se mogu spomenuti četiri anonimne crtice i kraći izvadak iz knjige *Život Abdur Rahmana emira afganskoga*.

Na prvi pogled primjećujemo da u ovom skupu autora ima i pisaca koji nisu ušli u današnju povijest književnosti i u njoj dobili svoje mjesto. Teško je stvoriti zaključak o književnom ukusu Vlodoja Dukata na osnovi ovoga izbora djela za prijevod. Da je imao fin i istančan književni ukus, dokazuje nam njegov rad na *Čitanci*, jer je tu imao slobodne ruke u izboru.

3.

Iako Dukat, začudo, nije preveo ništa od Shakespearea, ipak Shakespeare kao predmet njegova zanimanja i proučavanja zauzima posebno mjesto. Dukat je prikazao njegova djela s namjerom da one njegove drame koje su manje poznate uvede, a one dobro poznate da još više približi čitateljima. U članku *Shakespeareov Henrik IV. u modernom kazalištu*⁷⁷ prikazuje po engleskom časopisu »Cosmopolis« (svezak za srpanj 1896.) predstavu te drame u Londonu i veli

⁶⁴ »Narodne novine«, 1902., br. 55, 223; 1903., br. 168.

⁶⁵ »Narodne novine«, 1900., br. 200, 232; 1902., br. 266; 1904., br. 261—262.

⁶⁶ »Pobratim«, 1895/6., br. 1; »Narodne novine«, 1900., br. 152—153.

⁶⁷ »Narodne novine«, 1902., br. 190; 1903., br. 236, 298.

⁶⁸ »Narodne novine«, 1900., br. 106; 1902., br. 213; 1903., br. 81—82.

⁶⁹ »Vienac«, 1897.; »Narodne novine«, 1900., br. 206.

⁷⁰ »Narodne novine«, 1904., br. 294; 1905., br. 276.

⁷¹ »Pobratim«, 1893., br. 1.

⁷² »Pobratim«, 1896/7., br. 1—2.

⁷³ »Narodne novine«, 1903., br. 197.

⁷⁴ »Narodne novine«, 1902., br. 253—254.

⁷⁵ »Narodne novine«, 1902., br. 106, 109, 119.

⁷⁶ »Pobratim«, 1894., br. 14.

⁷⁷ »Vienac«, 1896., str. 749.

da je »zanimljivo čuti, kako Englez sudi o modernom prikazivanju drama velikog svoga zemljaka«. To je primjer Dukatova nastojanja da hrvatskoj javnosti prikaže sudove i mišljenja samih Engleza o engleskoj književnosti. Zbog toga u njegovu radu i nalazimo toliko priloga u kojima izvješćuje o pitanjima o kojima su tada pisali engleski časopisi. Po svemu se čini da je Dukat vjerno pratio nekoliko većih časopisa toga vremena, pa je neke i opširnije prikazao.

Budući da je Dukat Shakespearea dobro poznao, u svojim je prikazima nastojao dati uvijek potpunu sliku djela, koliko mu je to bilo moguće. Taj njegov rad vrlo je savjestan i znanstveno osnovan. Poznao je dobro literaturu o Shakespeareu, pa je napisao prikaze najpoznatijih djela s tog područja. Za svoje prikaze Dukat je birao upravo ona Shakespeareova djela koja se tada nisu smatrala najboljima. Među takve ide članak *Shakespeare-ov Troilo i Kresida*.⁷⁸ Dukat je znao da je to djelo s nepravom bilo zanemareno, ne samo u nas nego i u Engleskoj, pa kada su ga Englezi rehabilitirali, učinio je to i on u nas.

Ako je koje djelo u nas već bilo dobro poznato, iz kazališta ili iz prijevoda, Dukat je govorio o posebnim pitanjima u vezi s tim djelom. Tako u članku *Shakespeare-ov Otelo i njegov historijski izvor*⁷⁹ veli: »A kako je Otelo i u nas dobro znan i mnogo cijenjen, mislimo, da ćemo ugoditi našim čitaocima, ako im glavne momente Levijeve rasprave ukratko prikazemo.« Tu se naime radi o Nicoli Queriniju, kojega je Levi navodno pronašao kao historijskog Otela, a koji je posredno preko G. B. Giraldija Cintija bio Shakespeareov uzor.

U tom smislu nastavlja Dukat svoje prikaze Shakespeareovih djela. Tako je književni spomen-listak *Shakespeareov Julije Cezar*⁸⁰ napisao u povodu 300. obljetnice postanka toga djela. U prikazu *Mletački trgovac i njegovi izvori*⁸¹ govori o izvorima za dvije radnje u toj drami, i to *Gesta Romanorum* i *Il Pecorone*, te spominje priču iz Arabije koja joj može služiti kao osnova. O Eduardu III.,⁸² jednom od Shakespeareovih apokrifa, napisao je prikaz, jer, veli, »koliko pam-

⁷⁸ »Vienac«, 1899., str. 339., 352.

⁷⁹ »Vienac«, 1901., str. 931.

⁸⁰ »Narodne novine«, 1901., br. 55.

⁸¹ »Narodne novine«, 1902., br. 179.

⁸² »Narodne novine«, 1902., br. 257.

tim, u nas o Eduardu III. nigdje nije ništa napisano, pa ipak mislim da će nekoliko redaka o njemu zanimati naše čitače općinstvo«. U *Sitnicama o Shakespeareu* govori o pisanju Shakespeareova imena i o glazbi u vezi sa Shakespeareom. O bogatstvu šekspirologije piše pod naslovom *Neka novija djela o Shakespeareu*⁸³ i spominje nove studije s toga područja. Uvijek donosi *Novosti o Shakespeareu*,⁸⁴ pa piše o vandalizmu u Stratfordu i o borbi protiv moderniziranja Shakespeareova grada. On je protivnik Baconove teorije,⁸⁵ pa u *Legendi o Shakespeareu*⁸⁶ poriče da je Shakespeare bio opskurna roda i čovjek u svoje vrijeme nepoznat i neškolo- van, pa time obara cijelu teoriju o tome da je Bacon napisao Shakespeareova djela. U *Shakespeareani*⁸⁷ piše o novim Shakespeareovim biografijama, o Northumberlandskom rukopisu i o šekspirskim zagonetkama. To su glavni Dukatovi prilozi o Shakespeareu, koji pokazuju da je prvaku engleske književnosti posvetio doista mnogo pozornosti i da ga je uspio u potpunosti prikazati. Tu nam se nameće misao da je Dukata pokretala u čitavu radu želja da prikaže onoga nepoznatog Shakespearea kojega njegovi suvremenici, a još manje prethodnici, nisu poznavali. Trebalo je da dođe Dukat, pa da se ta cijela shakespeareana preda čitateljima naših novina i časopisa. Tu se opet očituje ona osnovna crta Dukatova: treba pisati o onome o čemu drugi ne mogu pisati, a o čemu čitatelji nemaju pojma.

4.

Svojim poznavanjem engleske književnosti Dukat se često služi i izvan anglističkog područja. Govoreći o djelima iz ostalih tuđih književnosti, on ih uvijek uspoređuje s engleskim književnim djelima. I u proučavanju hrvatske književnosti traži ugled i uzore u engleskoj književnosti, pa pronalazi zajedničke crte po kojima se hrvatska književnost naslanja na englesku i s njom veže.

⁸³ »Nada«, 1899., str. 304.

⁸⁴ »Narodne novine«, 1904., br. 9.

⁸⁵ »Narodne novine«, 1903., br. 108.

⁸⁶ »Narodne novine«, 1904., br. 85.

⁸⁷ »Narodne novine«, 1905., br. 85.

Taj je svoj rad započeo ocjenom prijevoda s engleskog, pa je tako ocijenio Miletičev prijevod⁸⁸ Byronova *Manfreda*, Kriškovićev prijevod⁸⁹ Macaulayjevih eseja, Šenoine prijevode⁹⁰ iz engleske književnosti (*Romeo i Julija*, *Mnogo vike ni za šta* i neke pjesme), Vrazove pjesničke prijevode s engleskog,⁹¹ Krizmanićev kajkavski prijevod⁹² (u rukopisu) Miltonova *Izgubljenog raja*. Badalićev prijevod⁹³ *Koriolana*, prijevode⁹⁴ *Robinsona Crusoe* i Riesel-Filipovićev prijevod⁹⁵ Goldsmithova *Wakefieldskog župnika*. Tu je iznio i svoje misli o prevodenju s engleskog, koje su još danas aktualne. O Kriškovićevu prijevodu kaže da je »prevodilac svoj cilj potpuno dosegao, jer je umio prikazati engleskog autora u hrvatskom ruhu, a da se ni jedna od karakterističnih osobina Macaulayjeva stila nije u prijevodu izgubila... Koliko uopće svaki prevodilac zaslužuje hvale, ako mu uspije, da nam dađe u prijevodu ne samo misli i sadržinu, već k jednu i onaj je ne sais quoi njegova spisateljskoga karaktera, toliko ta hvala ide napose prevodioca, koji prevodi s engleskog. Duh engleskog jezika sasvim je protivan duhu našega... Prevodilac ne treba i ne smije da se ropski hvata riječi originala.«⁹⁶

Za taj rad dali su mu priznanje već suvremenici, pa »Narodne novine« (1902.) — u povodu izlaska njegova članka o Krizmanićevu kajkavskom prijevodu Miltonova *Izgubljenog raja* — pišu da je Dukat »postao upravo zaslužan, što je razne prijevode iz engleskog jezika u našoj literaturi kritički ocijenio, ne žaleći pri tome truda ni vremena. I ovo je krasan prilog na tom polju rada«.

Na ovo se nastavlja Dukatov znanstveni rad na proučavanju veza između hrvatske i engleske književnosti. S toga su područja članak o pripovijetkama Janka Leskovara,⁹⁷ knji-

⁸⁸ »Vienac«, 1894., str. 781., 795.

⁸⁹ »Vienac«, 1897., str. 319.

⁹⁰ »Narodne novine«, 1898., br. 295.

⁹¹ »Nastavni vjesnik«, 1901.

⁹² *Grada JAZU*, br. 8, *Rad JAZU*, knj. 191.

⁹³ »Nastavni vjesnik«, 1902.

⁹⁴ »Nastavni vjesnik«, 1902.

⁹⁵ »Vienac«, 1899., str. 489. i »Savremenik«, 1923., str. 180.

⁹⁶ »Vienac«, 1897., str. 319.

⁹⁷ »Narodne novine«, 1897., br. 88 (17. travnja 1897. Uskrсны prilog).

ževnopovijesna rasprava o Kukuljevićevu ugledanju u Byrona,⁹⁸ neka ugledanja na Shakespearea⁹⁹ u Demetrovoj *Teuti*, članak *Preradović i engleska književnost*,¹⁰⁰ kratka bilješka o Shakespeareu i Habeliću,¹⁰¹ književnopovijesne rasprave u »Radu«, gdje piše o Ivanu Krizmaniću¹⁰² i njegovim prijevodima iz engleske književnosti, te o Nemčiću,¹⁰³ Jurkoviću i Korajcu i o njihovim uzorima u engleskoj književnosti.

Istražujući književne utjecaje, Dukat je vrlo kritičan, obziran i oprezan, pa se u traženju uzora, u povezivanju motiva, u stilskim karakteristikama i ostalim zajedničkim crtama u engleskih i hrvatskih pisaca obilno služi svojim dobrim poznavanjem obiju književnosti.

Svoj osnovni stav prema pitanju utjecaja i uzora iznio je Dukat u članku *Hrvatski literarni zbornik*,¹⁰⁴ gdje prikazuje *Gradu I* i veli: »Ogledajmo se malo po našem svijetu. Koliko i koliko puta čitamo, da je ta i ta pjesma nastala ugledom toga i toga pjesničkoga velikana — dabome, nastala je ugledom, ali zar su svi ti pjesnici bili tek suhoparni pedanti, koji su za vrijeme dokolice sjedali za stolom, da po ugledu Petrarke ili drugoga koga složte kakvu pjesmu? Nije li taj utjecaj u većini događaja bio tek besvijestan plod čitanja, a zapravo je pjesmica potekla iz utjecaja koji je svoje vrelo, svoj zarodak, imao u samoj duši pjesnikovoj.« To svoje stajalište Dukat dosljedno provodi u studiji *O našijem humoristima*,¹⁰⁵ u kojoj povezuje Nemčića sa Sterneom i Dickensom; Jurkovića s Addisonom,¹⁰⁶ s Goldsmithom,¹⁰⁷ sa Sterneom¹⁰⁸ i sa Shakespeareom,¹⁰⁹ a Korajca sa Sterneom i Thackerayjem.

⁹⁸ »Nada«, 1898., str. 279., 297., 314., 330.

⁹⁹ »Školski vjesnik«, 1900., str. 562.

¹⁰⁰ »Savremenik«, 1918., str. 203.

¹⁰¹ »Nastavni vjesnik«, XXX.

¹⁰² *Rad JAZU*, knj. 11.

¹⁰³ *Rad JAZU*, knj. 197.

¹⁰⁴ »Narodne novine«, 1897.

¹⁰⁵ *Rad JAZU*, knj. 197.

¹⁰⁶ *Memoari stare grešlje — Adventures of a Shilling, Ima i tomu lijeka — Lotteries*, jer je — po Dukatu — čitanje Addisona potaklo, a možda i podsjetilo Jurkovića na taj motiv.

¹⁰⁷ *Petakinja vina — She Stoops to Conquer*.

¹⁰⁸ *Tristram Shandy — Sudbina jarac i Seoski mecenati*.

¹⁰⁹ *Razoreni ideali — Hamlet*, scena s grobarom.

Najveći dio Dukatova rada zauzimaju prikazi engleskih književnika i književnih djela. Pisao je o svim piscima za koje je imao i najmanje podataka. Većinom je pisao u povodu obljetnica ili u sličnoj prilici. Opće obilježje svih tih mnogobrojnih priloga jest zaokruženost prikaza, dobra slika pisca, predočivanje nepretenciozno, s težnjom da čitatelju omogući upoznavanje književnih pojava. Kronološkim redom raspoređeni članci, koje Dukat zove crticama, daju bogat prilog proučavanju engleske književnosti u Hrvatskoj.

U povodu stote godišnjice Roberta Burnsa¹¹⁰ Dukat je napisao velik članak s kritičkim pregledom njegovih pjesama; o E. A. Poeu¹¹¹ piše u povodu 50. godišnjice smrti, o Chauceru¹¹² u povodu 500. godišnjice smrti, o Georgeu Meredithu¹¹³ u povodu 72. rođendana, o Drydenu¹¹⁴ u povodu 200. godišnjice smrti, a o Cowperu¹¹⁵ u povodu 100. godišnjice smrti. Članak o Bretu Hartu završava riječima da bi se u naših pripovjedača crtičara moglo naći tragova koji odaju utjecaj američkog pisca. Dalje piše o R. W. Emersonu,¹¹⁶ o Sir Henryju Irvingu,¹¹⁷ o Marku Twainu,¹¹⁸ o Gladstonu,¹¹⁹ o Tennysonu,¹²⁰ o R. L. Stevensonu,¹²¹ ponovno o Poeu,¹²² o H. G. Wellsu¹²³ kao nasljeđivaču Poea i J. Verna, o R. Kiplingu,¹²⁴ o G. B. Shawu,¹²⁵ o pjesniku Thomasu Chattertonu,¹²⁶ o A. Swinburnu,¹²⁷ o književnicama¹²⁸ Lady Mary

¹¹⁰ »Vienac«, 1896., str. 424.

¹¹¹ »Narodne novine«, 1899., br. 230.

¹¹² »Narodne novine«, 1900., br. 245.

¹¹³ »Vienac«, 1900., str. 546.

¹¹⁴ »Život«, II, 1900., str. 34.

¹¹⁵ »Život«, II, 1900., str. 34.

¹¹⁶ »Nada«, 1899., str. 288., »Narodne novine«, 1903., br. 118.

¹¹⁷ »Narodne novine«, 1897., br. 285.

¹¹⁸ »Narodne novine«, 1897., br. 148.

¹¹⁹ »Narodne novine«, 1898., br. 168, 169.

¹²⁰ »Pobratim«, 1898/9, br. 7.

¹²¹ »Nada«, 1900., str. 112.

¹²² »Nada«, 1900., str. 16. »Vienac«, 1900., str. 333., 350., 365.

¹²³ »Narodne novine«, 1902., br. 234.

¹²⁴ »Nada«, 1901., str. 64., »Narodne novine«, 1902., br. 289.

¹²⁵ »Narodne novine«, 1899., br. 173., »Vienac«, 1903., str. 325.

¹²⁶ »Narodne novine«, 1901., br. 1.

¹²⁷ »Nada«, 1900., str. 253., »Narodne novine«, 1901., br. 251.

¹²⁸ »Narodne novine«, 1900., br. 211.

Wortley Montague, George Eliot,¹²⁹ Aphri Behn,¹³⁰ Mariji Corelli¹³¹ i dr. Dukat obrađuje i općenite teme iz engleske i američke književnosti. Takvi su članci: *Moderni američki pripovjedači*,¹³² *Američka književnost u 19. stoljeću*,¹³³ *Završetak Viktorijanske ere*,¹³⁴ *Engleska književnost*.¹³⁵ Dukat se zanimao i za djelatnost profesora lingvistike na Sveučilištu u Oxfordu Nijemca Maxa Müllera, pa je njegov rad prikazao hrvatskoj publici.¹³⁶

Među Dukatovim prikazima pojedinih djela iz engleske književnosti ima nekoliko vrlo zanimljivih. To su prikaz Bunyanova djela *Pilgrim's Progress*,¹³⁷ engleskog djela o Juliju Cloviju (Kloviću),¹³⁸ Hall Cainova romana *Kršćanin*,¹³⁹ C. Bighamove zbirke crtica *A Ride Through Western Asia*,¹⁴⁰ Dickensovih *Pikvikovaca*,¹⁴¹ Goldsmithova¹⁴² *Wakefieldskog župnika*, engleskog prijevoda djela Milene Mrazoviće¹⁴³ *Selam*, Paynova djela *The Backwater of Life*. U pabircima prikazuje nekoliko novoizašlih Kiplingovih knjiga. Radi potpunosti spominjemo prikaze knjiga *The Times History of the War in South Africa*, *Pepysov dnevnik*, pa članke o *Robinsonu Crusoe* i o Byronovim *Židovskim melodijama*.

Da je Dukat pratio književni život Engleske na kraju XIX. stoljeća, potvrđuju mnogi njegovi prilozi tiskani u časopisima. Dukat je čitao i proučavao, a gdjekad pisao i prikaze o engleskim književnim časopisima, kao o »Blackwoodu«, o novoizašlom mjesečniku »The Harmsworth Magazine«,¹⁴⁴ o kojem obećaje literarni prikaz kad iziđe cijelo godište, o »Cosmopolisu«,¹⁴⁵ časopisu na tri jezika, koji je u nas već

¹²⁹ »Narodne novine«, 1900., br. 211.

¹³⁰ »Narodne novine«, 1904., br. 56.

¹³¹ »Narodne novine«, 1900., br. 211.

¹³² »Narodne novine«, 1900., br. 28.

¹³³ »Narodne novine«, 1901., br. 85.

¹³⁴ »Nada«, 1901., br. 30.

¹³⁵ »Jugoslavenska njiva«, 1920., br. 15, str. 327.

¹³⁶ »Narodne novine«, 1900., br. 253.

¹³⁷ »Školski vjesnik«, 1896.

¹³⁸ »Vienac«, 1891., str. 282., 299.

¹³⁹ »Vienac«, 1897., str. 771., 790.

¹⁴⁰ »Narodne novine«, 1897., br. 175.

¹⁴¹ »Vienac«, 1897., str. 706.

¹⁴² »Vienac«, 1899., str. 489.

¹⁴³ »Narodne novine«, 1899., br. 126.

¹⁴⁴ »Vienac«, 1898., str. 541.

¹⁴⁵ »Narodne novine«, 1897., br. 48.

bio poznat, o novoizšloj reviji »The Anglo-Saxon Review« (Vol. I. June 1899).¹⁴⁶

Kao suradnik »Sv. Cecilije« izvješćuje o glazbenom životu Amerike i Engleske i o glazbenim listovima »Musical America«, »The Musical Times« i »Musical Opinion«.

6.

Najvredniji plodovi bogatog Dukatova rada o engleskoj književnosti jesu dva djela: *Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti*, koju je izdao Odjel za bogoštovlje i nastavu vlade u Zagrebu u zbirci *Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima kao sv. IV.*, god. 1903., i *Slike iz povijesti engleske književnosti*, koje je izdala Matica hrvatska god. 1904. kao VII. svezak zbirke *Slike iz svjetske književnosti*.

Još god. 1893. preuzeo je Dukat uređivanje *Čitanke iz englesko-američke i skandinavske književnosti* uz suradnju Huga Badalića i Laze Kostića. God. 1902. Dukat se, ostavši sam, prihvatio tog posla, te je knjiga izašla već slijedeće godine. Da je to bio dosta težak posao, razumjet će odmah svatko čim uoči velik nerazmjer između opširnosti engleske književnosti i vrlo oskudne prijevodne književnosti u Hrvatskoj. Upravo zato je velik dio odabranih tekstova Dukat preveo sam. Nedostatak djela (Dukat ga u predgovoru opravdava malim brojem prijevoda) jest taj da pisci nisu zastupani po vrijednosti i svome mjestu u engleskoj književnosti, a pogotovu ne svojim najboljim djelima. U predgovoru *Čitanke* Dukat veli da je u »Uvodu«, koji bi uz manje promjene bio dosta pregledan i dobar, želio ukratko prikazati razvoj engleske književnosti; a za drugi dio, gdje su primjeri, kaže da su to uzorci iz djela engleskih, američkih i skandinavskih pisaca, ali samo toliko koliko je nužno za naše prilike i za školske potrebe.

Slike iz povijesti engleske književnosti prvi su i dosta dugo jedini prikaz engleske književnosti na hrvatskom jeziku, gotovo prva povijest engleske književnosti, jer Dukat u svom »Pripomenku« veli da je »djelo navlaš nazvao slikama, jer nije imao namjeru napisati sistematičnu i potpunu povijest literature na Britskim otocima«. Njemu je bio cilj dati pregled književnosti »valjda najbogatije među evropskim lite-

¹⁴⁶ »Narodne novine«, 1899., br. 195.

raturama, u nas još, nažalost, dosta malo poznate«. To je razlog da je u tekstu dao i »oglede rada engleskih pisaca u hrvatskom prijevodu«.

U prikazu ove Dukatove knjige u »Narodnim novinama« dr. Ivo Krnic primjećuje da »taj njegov pokušaj, da dade hrestomatiju, nije uspio, jer nije imao na raspolaganju dosta dobrih prijevoda, a pogotovo ne prijevoda karakterističnih za pojedine pisce«. Tako se i dogodilo da je Wordsworth prikazan jednom posve nevažnom pjesmom. Krnic prigovara Dukat u što daje preoštre sudove o mnogim prvacima engleske književnosti, a hvali ga što je ispustio neke pjesnike, među kojima se nalazi i John Donne, inače danas priznat kao vodeći pjesnik svoga doba. S našega današnjeg stajališta i pogleda na englesku književnost Dukatove bi *Slike* trebale mnoge ispravke sudova i zaključaka. Dukat u »Pripomenku« kaže da je ovo prvi pokušaj da se čitava engleska literatura prikaže na hrvatskom jeziku, pa je i sam svjestan da će u takvu radu biti i nedostataka. Usprkos tome to djelo zaslužuje punu pažnju, jer, kako veli Krnic, »čitatelji, koji su navikli čitati, a jamačno i zavoljeli Dukatove članke, sigurno su se poveselili, što je Matica hrvatska izdala *Slike*. Oni su mogli znati, da bi malo tko mogao imati onu spremu i onaj ugodni i veseli način, da ih potanje uputi u povijest engleske književnosti, jer uopće u Hrvatskoj nije nitko o Engleskoj i njezinoj književnosti tako dobro i toliko pisao kao Dukat«.

Čitanka i *Slike* ostale su dugo vremena jedine knjige na hrvatskom jeziku o engleskoj književnosti; one su ispunile veliku prazninu koja je postojala na tom području, a poslužile su kao jedini priručnici za škole. Zato se i ne može dovoljno naglasiti vrijednost toga Dukatova rada, jer on je svoje suvremenike na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće ne samo oplemenjivao plodovima engleske književnosti preko vodećih časopisa i novina, nego je u ovim dvjema knjigama ostavio vrijedne izvore za upoznavanje engleske književnosti.

7.

Svoje putovanje po Engleskoj i boravak u Londonu Dukat je prikazao u obliku crtica koje su često objavljene kao pisma. U šest pisama iz Londona¹⁴⁷ objavljuje svoje prve doj-

¹⁴⁷ »Narodne novine«, 1895., br. 280, 291, 296; 1896., br. 35.

move iz »zemlje Shakespearea i Byrona« — kako on sam naziva Englesku. U *Uspomenama iz Londona*¹⁴⁸ piše o školi u Engleskoj, o Bibliji, o životu u najvećem gradu svijeta, o prilikama u Engleskoj i o gostovanju hrvatskih tamburaša u Londonu. U svojim dopisima s puta osvrće se i na englesku književnost, pa tako u crtici *U engleskim Iidžama*¹⁴⁹ spominje Dickensa i njegov roman *Hard Times*, u *Starim gradinama*¹⁵⁰ spominje Scotta i njegove romane, u *Pohodu u Stratford*¹⁵¹ Shakespearea, u crtici *Coventry*¹⁵² Tennysona i dr.; daje opis grada Birminghama, piše o Eisteddfodu, o Windsoru, o ratu Crvene i Bijele Ruže u crtici *Warwick Castle*, pa o kralju Alfredu Velikom u povodu 1000. godišnjice smrti, opisuje Westminster Abbey, Tower, Whitehall, British Museum. Idući kronološki dalje, Dukat nas upoznaje sa svakodnevnim životom prosječnog Engleza, te nam prikazuje slavljenje Božića u Engleskoj, život Engleza kod kuće, sport u Engleza, običaje na dan sv. Valentina, pučke knjižnice i srednje škole itd.

Burski je rat imao velikog odjeka u engleskom javnom životu i u književnosti, pa je Dukat i u nas vrlo marljivo izvješćivao o djelima koja su se tim povodom pojavila. Tako prikazuje knjige o ratu u Južnoj Africi,¹⁵³ pa knjigu osobnih uspomena W. Sp. Churchilla s južnoafričkog ratišta,¹⁵⁴ piše članak kako se Burski rat odrazio u engleskoj literaturi, zatim članak o burskim generalima kao historičima¹⁵⁵ i o burskom vojskovođi i političaru Kristianu Dewetu.¹⁵⁶

Među prikazima iz kulturnog života Engleske nalaze se: *Najstarije engleske novine*, crtice iz povijesti modernog novinstva *Barun Reuter*, *O razvoju engleskog novinstva u 19. stoljeću*, *O novom brzopjavu*, *O američkom humoru*,¹⁵⁷ *O modernim literarnim plagijatima*,¹⁵⁸ *Poeta laureatus engleskog dvora*.¹⁵⁹

¹⁴⁸ »Narodne novine«, 1897., br. 161.

¹⁴⁹ »Narodne novine«, 1897., br. 165.

¹⁵⁰ »Narodne novine«, 1897., br. 187.

¹⁵¹ »Narodne novine«, 1897., br. 196—197.

¹⁵² »Narodne novine«, 1897., br. 215.

¹⁵³ »Narodne novine«, 1900., br. 119.

¹⁵⁴ »Narodne novine«, 1900., br. 160.

¹⁵⁵ »Narodne novine«, 1905., br. 15.

¹⁵⁶ »Narodne novine«, 1905., br. 1.

¹⁵⁷ »Narodne novine«, 1899., br. 31.

¹⁵⁸ »Narodne novine«, 1900., br. 164.

¹⁵⁹ »Narodne novine«, 1901., br. 162.

Dukatov je rad na području anglistike, kao što smo vidjeli, vrlo raznolik. Ali koliko je god njegov rad po broju i vrstama bogat, raznolik u svakom smislu, Dukat uvijek iznosi svoje misli u najjednostavnijim književnim oblicima: crticama, feljtonima, slikama, pabircima, sitnim vijestima, uspomenama, pismima i sl., jer su najpristupačniji publici i najprikladniji za njegov cilj: populariziranje engleske kulture u Hrvatskoj. Nisu to neke veće znanstvene studije s dubljim analizama i konačnim književnim sudovima. On tako nešto i nije namjeravao dati. Cijeli Dukatov rad na ovom području izražava njegov program: prikazati englesku književnost, a s njom u suvislosti kulturni život engleskog naroda, glavne narodne ustanove, narodne običaje i privatni život Engleza.

Dukat je svojim radom hrvatskoj književnosti otvorio nove vidike, približio joj jednu od najbogatijih književnosti svijeta, naš narod upoznao s mnogim dotad potpuno nepoznatim područjima suvremene svjetske kulture i duhovnoga života jednoga velikog naroda.

*

Istom nakon perioda ovako velike aktivnosti na anglistici otvoreni su dublji i solidniji uvjeti za njezin uspješni razvoj u Hrvatskoj, za onakav oblik djelatnosti kakav danas anglistika treba zauzeti. Nova naša generacija anglista imat će zadatak da svojim radom dopuni, ispravi i izradi sve ono što naši stari pioniri anglistike nisu mogli učiniti.

BIBLIOGRAFIJA

NATALIJA WICKERHAUSER

1894.

Zur Bilderfrage. »Die Neueren Sprachen«, B. I, 1894., str. 543.—545.

1895.

Das Resultat eines Schuljahres englischen Unterrichts nach Viëtor und Dörrs Lehrplan I. »Die Neueren Sprachen«, B. II, Heft 8, siječanj 1895., str. 468.—473.

Die Resultate des Zweiten Schuljahres englischen Unterrichts nach Viëtors und Dörrs Lehrplan I. »Die Neueren Sprachen«, B. III, Heft 8, prosinac 1895., str. 476.—489.

doeytŝe umgaŝ spraxe. »Le Maître Phonétique«, prosinac 1895., str. 209.—211.

1896.

tsur stendød fraige. »Le Maître Phonétique«, prosinac 1896., str. 215.—217.

1897.

Eine methodisch-ästhetische Skizze im Anschluss an Göthes Iphigenie. Marburg, 1897., str. 1.—40.

1900.

vwajel breiv almand. (Odgovor N. Wickerhauser na anketu.) »Le Maître Phonétique«, 1900., br. 2—3, str. 30.

ainiges yibə di analytif direkte meto:de. »Le Maître Phonétique«, 1900., br. 6, str. 55.—57.; br. 7, str. 70.—72.; br. 8, str. 90.—91.

tsum fylertail — varum niçt; bitte bit? »Le Maître Phonétique«, 1900., br. 9—10, str. 104.—107.

1902.

tsur ty:pn varl. »Le Maître Phonétique«, 1902., br. 7—8, str. 103.—104.

1906.

O direktnoj metodi u obučavanju živih stranih jezika. »Nastavni vjesnik«, knj. XIV., 1906., str. 165.—179., 254.—260.

Die neuphilologische Bewegung und ihre Einwirkung auf Österreich-Ungarn. »Zeitschrift für die öster. Gymn.«, 1906., XII, str. 1.—21.

1907.

De la méthode directe dans l'enseignement des langues vivantes. »Die Neueren Sprachen«, B. XV, 1907., str. 211.—232.

ALEKSANDAR LOCHMER

1885.

Nešto o engleskom narodu. Treći program nautičke škole u Bakru. Rijeka, 1885., str. 12.—56.

1887.

O engleskom izgovoru. Peti program nautičke škole u Bakru. Rijeka, 1887., str. 3.—26.

O engleskom izgovoru. Poseban otisak. Rijeka, 1887.

1889.

Gramatika engleskog jezika za školu i samouke. Senj, 1889.

1891.

Englesko-hrvatski razgovori za svagdašnju porabu. Senj, 1891.

1895.

Rječnik englesko-hrvatski. Senj, 1895. (Svezak I., II.). Vidi: god. 1906.

1899.

Engleska čitanka sa zbirkom engleskih trgovačkih listova za mlađe pomorce i za školu s obilnim hrvatskim tumačem. Senj, 1899.

1900.

Petstogodišnjica Chaucerove smrti i pjesnik Austin. »Vienac«, 1900., str. 788.—789.

Gramatika engleskog jezika za školu i samouke. 2. izdanje. Zagreb, 1900.

1903.

Laki način engleski bez učitelja u kratko vrijeme naučiti razumijevati i govoriti. Vježbe, razgovori i hrvatsko-engleski rječnik sa točnim izgovorom svake riječi, savjeti za putnike u Ameriku. Zagreb, 1903.

1906.

O engleskom izgovoru. 2. izdanje. Senj, 1906.

Englesko-hrvatski rječnik. Senj, 1906.

1909.

Gramatika engleskog jezika za školu i samouke. 3. izdanje. Zagreb, 1909.

1911.

Laki način engleski ... naučiti... 2. izdanje. Zagreb, 1911.

Džepni rječnik hrvatskog i engleskog jezika. Zagreb, 1911.

VLADOJE DUKAT

1891.

Englesko djelo o Juliju Kloviju. »Vienac«, 1891., str. 282., 299.

1893.

U zgodan čas! — Engl. napisao M. Namura, preveo Vl. Dukat. »Pobratim«, br. 1.

1894.

»O svjetskom znanju«. Engl. napisao Samuel Johnson, preveo Vl. Dukat (bilješku o dr. S. Johnsonu i o Baconu, filozofu engleskom, napisao Vl. Dukat). »Pobratim«, br. 14.

Kako je Joby platio svoju kartu. Preveo Dukat. »Pobratim«, br. 17.

Byronov »Manfred« u hrv. prijevodu. »Vienac«, 1894., str. 781., 795.

Crna Gospa. Preveo Vladoje Dukat. »Pobratim«, 1894/95., br. 4.

1895.

Pisma iz Londona I. — Prvi utisci. Piše Aramis (Vl. Dukat). »Narodne novine«, 1895., br. 280.

Pismo iz Londona II. — The Sunday's Vest. — Piše Aramis. »Narodne novine«, 1895., br. 291.

Pismo iz Londona III., IV. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1895., br. 296.

»Dedlowski Glib«. Engleski napisao Bret Harte. Preveo Vl. Dukat. »Pobratim«, 1895/6., br. 1.

1896.

Pismo iz Londona VI. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1896., br. 35.

Nešto iz historije hrvatske ili srpske književnosti. Ulomak iz engleske knjige W. R. Morfilla «Slavonic Literature». Priopćio A. S. (Vl. Dukat). »Narodne novine«, 1896., br. 61.

Književnost i umjetnost. Englezi o Crnoj Gori. Piše Vl. Dukat. »Narodne novine«, 1896., br. 205.

Srednje škole u Engleskoj. Piše Vl. Dukat. »Školski vjesnik«, Sarajevo, 1896.

Robert Burns. Piše Dukat. »Vienac«, 1896., str. 424.

Shakespeareov Henrik IV. u modernom pozorištu. »Vienac«, 1896., str. 749.

»Kuga društva ljudskoga«. Engleski napisao James Morris. Preveo Vl. Dukat. »Pobratim«, 1896/7., br. 1—2.

»Namiren dug«. Preveo Vl. Dukat. »Pobratim«, 1896/97., br. 9.

1897.

Najstarije engleske novine. Piše M. L-g. (Vl. Dukat). »Narodne novine«, 1897., br. 31.

»Cosmopolis«. Piše M. L-g. »Narodne novine«, 1897., br. 48.

Novi brzojav. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1897., br. 88.

Pripovijetke Janka Leskovara. Piše Vl. Dukat. »Narodne novine«, 1897., br. 88 (Uskršni prilog, 17. travnja 1897.).

Mark Twain (Nekoliko crtica iz života jednog američkog pisca). Piše M. L-g. »Narodne novine«, 1897., br. 148.

Uspomene iz Londona. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1897., br. 161.

U engleskim Ilidžama. Iz Leamingtona. Piše Anglicus (Vl. Dukat). »Narodne novine«, 1897., br. 165.

Uspomene iz Londona. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1897., br. 168.

U engleskim Ilidžama. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 175.

Crlice o zapadnoj Aziji. Piše M. L-g. »Narodne novine«, 1897., br. 175.

Stare gradine. Iz Leamingtona. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 187.

Pohod u Stratford. Iz Leamingtona. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 195—196.

Coventry. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 215.
 Eisteddford. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 224.
 Birmingham. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 254.
 Englezi kod kuće. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 270.
 Sir Henry Irving. Piše M. L.-g. »Narodne novine«, 1897., br. 285.
 Merry Christmas — Čestit Božić. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1897., br. 294.
 Stari liječnik. Engleski napisao Conan Doyle. Preveo V. Dukat. »Vienac«, 1897., str. 72.
 Macaulay u hrv. prijevodu. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1897., str. 319.
 Hall Caineov roman »Kršćanin«. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1897., str. 771., 790.
 Dickensovi Pikvikovci. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1897., str. 706.
 W. Hogarth (Slikar). Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1897., str. 832.

1898.

Byronov »The Corsair« i Kukuljevićev »Gusar«. Piše VI. Dukat. »Nada« (Sarajevo), 1898., str. 279., 297., 314., 330.
 Bunyanov »Pilgrim's Progress«. Piše VI. Dukat. »Školski vjesnik« (Sarajevo), 1898., str. 609.—615.
 Warwick Castle. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 11.
 Sport u Engleza. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 52.
 Lloyd. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 83.
 Josip Haydn, hrv. skladatelj (»A Croatian Composer«). Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1898., br. 96.
 Windsor. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 152.
 Spomenici o Gladstoneu. Piše M. L.-g. »Narodne novine«, 1898., br. 168, 169.
 Barun Reuter. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1898., br. 172.
 Lady Mary Wortley Montague. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1898., br. 198.
 Tower. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 218.
 British Museum. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 251.
 Islandijska poezija. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1898., br. 264.
 Whitehall. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1898., br. 282—283.
 Senolini prijevodi iz engleske književnosti. Napisao VI. Dukat. »Narodne novine«, 1898., br. 295.
 The Harmsworth Magazine. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1898., str. 541.
 Byronove Židovske Melodije. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1898., str. 766.
 Alfred Tennyson. Piše VI. Dukat. »Pobratim«, 1898/99., br. 7.

1899.

Iz engleskog literarnog svijeta. Ruskin, Murray. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1899., str. 128.
 Sitne vijesti iz engleske književnosti. Walter Savage Landor. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1899., str. 160.
 Critice iz anglosaksonskog književnog svijeta. Ralph Waldo Emerson. Thoreau. Piše Dukat VI. »Nada«, 1899., str. 288.
 Neka novija djela o Shakespeareu. VI. Dukat. »Nada«, 1899., 19, str. 304.
 Književne novosti u Engleskoj. Carlyle, Maclaren. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1899., str. 352.
 Nove knjige o Shakespeareu. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 25—26.
 Američki humor. Piše M. L.-g. »Narodne novine«, 1899., br. 31.
 Saint Valentine's Day — dan sv. Valentina. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1899., br. 35.
 Pučke knjižnice u Engleskoj. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1899., br. 67.
 East End u Londonu. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1899., br. 75.
 Izabrana djela A. Nemčića. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 75.
 Književni pabirci (Shakespeare. Blackwood. Scott. Eliot. Dickens. Bulwer. Thackeray). Piše »t« (Dukat). »Narodne novine«, 1899., br. 77.
 Iz engleskog literarnog svijeta. R. Kipling. Ralf Boldrewood. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 84.
 Selam. Engleski prijevod pripovijetke Milene Mrazović. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 126.
 Iz engleskog literarnog svijeta. Robert Louis Stevenson i novoromantična škola. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 130.
 Književni pabirci. Kipling, Note-Book. Mark Twainove književne osnove. »Narodne novine«, 1899., br. 142.
 Westminster Abbey. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1899., br. 149.
 George Bernard Shaw i njegove drame. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 173.
 The Anglo-Saxon Review. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 195.
 Edgar Allan Poe. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 230.
 George Eliot. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 268.
 Goldsmithov Wakefieldski župnik. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1899., str. 489.
 Shakespeareov Troilo i Kresida. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1899., 21, 339—341; 22, 352—355.

Brodolom (The Wrecker). Napisali R. L. Stevenson i Osbourne. Preveo VI. Dukat. »Narodne novine«, 1899., br. 240; 1900., br. 1—74.

1900.

Iz literarnog svijeta Engleske. Poe. Bret-Harte. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 16.

Iz engleske književnosti. Stevenson. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 112.

Iz engleskog literarnog svijeta. Haggard. Morrison. Swinburne. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 256.

Iz engleske literature. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 320.

Macaulay. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 352.

Iz engleskog literarnog svijeta. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 128.

Engleske literarne sitnice. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 304.

Iz engleske knjige. Chaucer. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1900., str. 384.

Moderni američki pripovjedači. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 28.

Novija djela Rudyarda Kiplinga. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 49.

Pripovijest o Purunu Bhagatu. Iz The Second Jungle Book R. Kiplinga. Preveo VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 87.

Preporod u Italiji u XV. i XVI. stoljeću. O Šreplovoj knjizi, piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 101.

Frulaš. Engleski napisao F. Anstey. Preveo A-s. »Narodne novine«, 1900., br. 106.

Engleska ratna literatura. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1900., br. 119.

Tennesseeov drug. Engleski napisao Bret Harte. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 152—153.

W. Sp. Churchill: Lične uspomene s južno-afričkog ratišta. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1900., br. 160.

Moderni literarni plagijati. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 164.

Iz bogate zemlje, u kojoj se gladije. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 192.

Izgubljena baština. Engleski napisao H. G. Wells. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 200.

Ljubavnici. Engleski napisao Conan Doyle. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 206.

Engleske spisateljice. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 211.

Izdajničko srce. Engleski napisao E. A. Poe. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 214.

Lispeth. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 226.

Shakespeare u Italiji. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 229.

Bijedna Jana. Engleski napisao H. G. Wells. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 232.

Geoffrey Chaucer. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1900., br. 245.

Max Müller. Piše A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 253.

Onaj drugi. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 262.

Bure Amontilloskog vina. Engleski napisao E. A. Poe. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1900., br. 278.

Edgar Allan Poe. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1900., str. 333., 350., 365.

George Meredith. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1900., str. 546.

Georges Brandes: »William Shakespeare«. Piše VI. Dukat. »Život«, I, 1900., br. 1. str. 103.—104.

O 200. godišnjici Drydena, O 100. godišnjici Cowpera. Prijevod iz Drydenovog »Essay on Dramatic Poetry«. Preveo VI. Dukat. »Život«, II, 1900., str. 34.

1901.

Iz engleske knjige. Piše VI. Dukat. »Nada«, 1901., str. 64., 96., 128., 255., 288., 336., 367.

Pjesnik Thomas Chatterton. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 1.

Burski rat u engleskoj literaturi. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1901., br. 22.

Frogmore. Piše Anglicus. »Narodne novine«, 1901., br. 25.

Završetak »Viktorijske ere«. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 30.

Graditelji mosta. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1901., br. 53—64.

Shakespeareov »Julije Cezar«. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 55.

Američka književnost u XIX. vijeku. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 85.

Dvije novije biografije o Shakespearu. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 125.

»Poeta laureatus« engleskog dvora. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 162.

Luđakova pripovijest. S engleskog preveo A-s. »Narodne novine«, 1901., br. 165.

Njezina kraljevska visost — žena. Engleski napisao Max O'Rell. Prikaz djela napisao A—s. »Narodne novine«, 1901., br. 185.

Alfred Veliki, kralj engleski. Piše A—s. »Narodne novine«, 1901., br. 199.

Kako valja pisati romane? Piše A—s. »Narodne novine«, 1901., br. 207.

Crtice iz života pokojnoga emira afganskoga. Iz knjige »Life of Abdur Rahman«. A—s. »Narodne novine«, 1901., br. 236.

Najnovije djelo Kiplingovo. Kim. Piše Vladoje Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 239.

Chamberlain. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1901., br. 241.

Algernon Swinburne. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1901., br. 251.

O Vrazovim pjesničkim prijevodima s engleskog. Piše VI. Dukat. »Nastavni vjesnik«, 1901., str. 187.

Neke Shakespearske reminiscencije u Demetrovoj »Teuti«. Piše VI. Dukat. »Školski vjesnik«, 1901., 562.—570.

Shakespearov »Otelo« i njegov historički izvor, Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1901., 46, str. 931.—933.

William Shakespeare. »Pobratim«, 1901.—2., 8, 184—186.

1902.

Jubilej jedne zaboravljene knjige. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 50.

Dobričak. Engleski napisao Arthur Morrison. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 55.

Prijatelji Nafferton i Pineciffin. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 66.

Jeđan uskrš — sivi... I. Uskrš i šilingi. II. Sretna misao i njezina provedba. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1902., br. 73 (Uskršni prilog).

Sitnice o Shakespearu. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 88.

Prijatelj prijatelj. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 97.

Stephen Phillip i njegove drame. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 103.

Les extrêmes se touchent. Engleski napisala Mary E. Johnson. Preveo A—m-s. (Vladoje Dukat). »Narodne novine«, 1902., br. 106, 109, 111.

Francis Bret Harte. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 111.

Sheridanov »Pizarro« u hrv. prijevodu. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 121.

Crni mačak. Engleski napisao E. A. Poe. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 123.

O razvoju engleskog novinstva u XIX. vijeku. Piše A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 160.

Povijest južno-afričkog rata. Piše A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 167.

Shakespearov »Mletački trgovac« i njegovi izvori. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 179.

Kako sam bio urednikom gospodarskog lista. Engleski napisao Mark Twain. — Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 190.

Kapija od sto žalosti. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 201.

Tragedija jednoga psa. Engleski napisao F. Anstey. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 213.

Iza staklenoga zaklona. Engleski napisao Arthur Morrison. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 223.

H. G. Wells. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 234.

Matalette. Engleski napisao John Habberton. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 253—254.

Shakespearov »Eduard III.« Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 257.

Crvena soba. Engleski napisao H. G. Wells. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 266—267.

Robinson Crusoe. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1902., br. 279.

Rudyard Kipling kao pripovjedač za djecu. Piše A—s. »Narodne novine«, 1902., br. 289.

Badaličev prijevod Shakespearova »Koriolana«. Piše VI. Dukat. »Nastavni vjesnik«, knj. X., str. 33—34.

Miltonov »Paradise lost« u kajkavskom prijevodu Krizmančevom. Piše VI. Dukat. »Nastavni vjesnik«, X, str. 280., 419.

Maurice Hewlett. Piše Vladoje Dukat. »Vienac«, 1902., str. 188.

1903.

Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti. Složio i uredio VI. Dukat. Zagreb, 1903.

Kristijan Dewet u dvojakom svijetlu. Piše A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 1.

Burski generali kao historici. Piše A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 15.

Ubivalac bacila. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 22.

Dva sata. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 35.

Morella. Engleski napisao E. A. Poe. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 53.

Pjesnikova osveta. Engleski napisao F. Anstey. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 81—82.

Kupidove strijelice. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 98.

Shakespeare i Bacon. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1903., br. 108.

Ralph Waldo Emerson. Piše A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 118.

Prevara u banci. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 126.

U poslu. Engleski napisao Arthur Morrison. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 168.

Jolanta. Engleski napisao Barry Pain. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 197.

Vjerni Phil. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 222.

Dnevnik Samuela Pepysa. Piše A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 231.

Gospođa Mac Williams i munja. Engleski napisao Mark Twain. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 236.

Lažni suton. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 249—250.

Na stepenicama. Engleski napisao Arthur Morrison. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 271.

Pripovijetka iz Kalifornije. Engleski napisao Mark Twain. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1903., br. 298.

»Robinson Crusoe« u hrvatskim prijevodima. Piše VI. Dukat. »Nastavni vjesnik«, XI, str. 133., 269.

George Bernard Shaw. Piše VI. Dukat. »Vienac«, 1903., str. 325.

Shakespeareov »Koriolan« i »Julije Cezar«. »Pobratim«, 1903.—4., 6, 127—128.

1904.

Novosti o Shakespearu. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1904., br. 9.

Preobraćenje. Engleski napisao Arthur Morrison. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 43.

Aphra Behn. Piše A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 56.

Venus Annodomini. Engleski napisao R. Kipling. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 63.

Legenda o Shakespearu. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1904., br. 85.

Portret. Engleski napisao E. A. Poe. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 92.

Spahija Napper. Engleski napisao Arthur Morrison. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 206—7.

Shakespeareana. Piše VI. Dukat. »Narodne novine«, 1904., br. 242.

Katastrofa. Engleski napisao H. G. Wells. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 261—2.

Brodolom. Engleski napisao Henry S. Merriman. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1904., br. 294.

Slike iz povijesti engleske književnosti. Napisao VI. Dukat. Zagreb, 1904.

1905.

Juaniti za ljubav. Engleski napisao Henry Seton Merriman. Preveo A—s. »Narodne novine«, 1905., br. 276.

Shakespeare i Bogovičev Stjepan, posljednji kralj bosanski. Piše VI. Dukat. »Školski vjesnik«, 1905., str. 21., 84., 159.

1906.

Hrvatski tamburaši u Londonu. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1906., br. 37, 38.

Pariz — Marchegg. Piše Aramis. »Narodne novine«, 1906., br. 87 (Uskrsni prilog).

1912.

Život i književni rad Ivana Krizmanića. Napisao VI. Dukat. Rad JAZU, knj. 191., Zagreb, 1912.

1913.

O našim humoristima: Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Viliću Korajcu. Napisao VI. Dukat. Rad JAZU, knj. 197., Zagreb, 1913.

1916.

Krizmaničev prijevod Miltonovog »Izgubljenog raja«. Grada, knj. 8., Zagreb, 1916.

1917.

Macbeth. Preveo Vladimir Nazor. Predgovor napisao VI. Dukat (Život i djelo W. Shakespearea). Zagreb, 1917.

R. Kipling. *Indijska džungla*. Preveo VI. Dukat. Zabavna biblioteka, Zagreb, 1917.

1918.

M. Nehajev: »Studija o Hamletu«. »Savremenik«, 1918., str. 87. *Preradović i engleska književnost*. Piše VI. Dukat. »Savremenik«, 1918., str. 203.

Korespondencija o događajima u Ugarskoj 1847.—1849. (Prikazana objema kućama parlamenta po nalogu Njezina Veličanstva 15. augusta 1850. Štampana u Londonu kod Harrisona i sina). Preveo VI. Dukat. *Starine*, knj. 36., str. 209.—352. Zagreb, 1918.

1920.

Engleska književnost. Piše VI. Dukat. »Jugoslavenska Njiva«, 1920., br. 15, str. 327.—328.

1923.

Shakespeare i Habdelić. Piše VI. Dukat. »Nastavni vjesnik«, XXX, str. 539.

Goldsmithov »The Vicar of Wakefield« i njegov hrvatski prevodilac. Piše VI. Dukat. »Savremenik«, 1923., str. 180.

Prvo izdanje Shakespeareovih drama 1623—1923. »Savremenik«, 1923., str. 229.

LITERATURA

NATALIJA WICKERHAUSER

Službeni glasnik Odjela za bogoštovlje i nastavu. Zagreb, 1884.

Natalija Wickerhauser (nekrolog). Piše C. L. »Agramer Zeitung«, 28. studenoga 1906.

W. Viëtor: *Natalie Wickerhauser* (nekrolog). »Die Neueren Sprachen«, B. XIV, Heft 9, siječanj 1907., str. 575.—576.

Unser Mädchen-Lyceum. Piše C. L. und A. S. »Agramer Tagblatt«, 22. rujna 1908.

Camilla Lucerna: *Natalie Wickerhauser.* Agram, 1909.

Natalija Wickerhauser. Piše: A. K. C. *Znameniti Hrvati.* Zagreb, 1925.

Podatke o Nataliji Wickerhauser koje nisam našao u literaturi dao mi je njezin brat gospodin Moric Wickerhauser, kojemu ovdje toplo zahvaljujem.

ALEKSANDAR LOCHMER

Aleksandar Lochmer. Piše V. D. *Znameniti Hrvati.* Zagreb, 1925.

Programi nautičke škole u Bakru. I—V.

Službeni glasnik odjela za bogoštovlje i nastavu.

Bilješka o Lochmerovu rječniku. Piše W. R. Morfill. »The Modern Language Review«. Vol. II, siječanj 1907., str. 193.

Spomenica na svečano otvaranje kralj. Sveučilišta Fr. Josipa I. u Zagrebu, prvoga hrvatskoga, dana 19. listopada 1874. Zagreb, 1875.

Red predavanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu od god. 1876. i dalje.

Aleksandar Lochmer (nekrolog). »Narodne novine«, br. 230, 4. listopada 1915.

Aleksandar Lochmer. Piše Dr. B. Izvještaj kr. I. i II. realne gimnazije u Zagrebu za školsku godinu 1914/15.

Podatke o A. Lochmeru koje nisam našao u literaturi dala mi je njegova kći gđa. Donata Lochmer, kojoj ovdje najljepše zahvaljujem.

VLADOJE DUKAT

Vladoje Dukat. Piše: R. F. M. *Znameniti Hrvati.* Zagreb, 1925.

A. Musić: *Vladoje Dukat.* *Ljetopis JAZU*, sv. 42., 1928/9.

Antun Barac: *Vladoje Dukat*, Hrvatska enciklopedija, sv. V.

Podatke o Vladoju Dukatu koje nisam našao u literaturi dao mi je njegov sin dr. Zorislav Dukat, kojemu ovdje srdačno zahvaljujem.

IV
HRVATSKA
U ENGLJSKOJ KNJIŽEVNOSTI

SHAKESPEAREOVA ILIRIJA

UVOD

Iz 2. scene Shakespeareove komedije *Na Tri kralja* saznajemo da se radnja te drame odigrava u Iliriji:

Viola: What country, friends, is this?

Captain: This is Illyria, Lady.

Viola: And what should I do in Illyria?

Viola: U kojoj to smo zemlji, prijatelji?

Kapetan: U Iliriji, gospođice.

Viola: Što ću ja tu u Iliriji?¹

Osim gornjeg, Shakespeare još na osam drugih mjesta u tekstu ističe tu zemlju — Iliriju:

He's as tall a man as any's in Illyria.

What's that to the purpose? (I, 3, 20)

Pa to je ljudina, da mu nema ravne u svoj Iliriji. (str. 19.)

I'll drink to her as long as there is a passage in my throat and drink in Illyria. (I, 3, 42)

¹ Citirano po: *Na tri kralja*. Preveo: M. Bogdanović. Zagreb, 1922. Izdanje Matice hrvatske.

Ja ću joj piti u zdravlje, dokle god bude vina u Iliriji i dok mi bude moglo kroz grlo da teče... (str. 19.)

Art thou good at these kickshawses, knight?
As any man in Illyria... (I, 3, 118)

Pa zar se ti razumiješ i u takvim tričarijama?
Kao malo tko u Iliriji? (str. 23.)

... I have the back-trick, simply as strong as any man in Illyria. (I, 3, 124)

Vjere mi, umijem ti ja da poskočim i odskočim — tako snažno, kao ma tko u Iliriji. (str. 23.)

... thou wert as witty a piece of Eve's flesh, as any in Illyria. (I, 5, 29)

... bili biste vi najdomišljatiji komad Evina mesa u čitavoj Iliriji. (str. 27.)

... the most skilful, bloody and fatal opposite that you could possibly have found in any part of Illyria: (III, 4, 280)

On vam je, vjerujte mi, gospodine, — najspretniji, najkrvoločniji i najkobniji protivnik, što ste ga mogli naći u čitavoj Iliriji. (str. 90.)

I'll have an action of battery against him, if there be any law in Illyria: (IV, I, 36)

Tužit ću ga zbog tvorne uvrede, ako još ima zakona u Iliriji. (str. 98.)

I tell thee, I am as well in my wits as any man in Illyria. (IV, 2, 111)

Velim ti, da je moja glava isto tako bistra kao ma čija u Iliriji. (str. 104.)²

Morton Luce u predgovoru i komentaru izdanja Arden Shakespeare te komedije³ veli da »Ilirija najviše odgovara modernoj Dalmaciji« (Illyria comes nearest to the modern Dalmatia). Ali ta je Ilirija, nastavlja M. Luce, u Shakespeareovo doba bila pod vlašću Mletačke Republike i mogla bi se smatrati talijanskom. Luce dalje citira Knighta, koji

² Pridjev od gornje imenice, *Illyrian*, nalazimo samo na jednom mjestu (2. *Henry VI.*, IV, 1, 108).

³ The Arden Shakespeare. *Twelfth Night*. Edited by Morton Luce. London, 1908.

kaže da se pri određivanju kazališnih kostima mogu uzeti u obzir ove činjenice: »Scena je postavljena u Iliriju, a osobe su Španjolci, Talijani i Englezi... Duke Orsino je mletački upravitelj toga dijela Dalmacije...«

U novije se vrijeme problemom Ilirije u komediji *Na Tri kralja* pozabavio Leslie Hotson.⁴ On u sedmom poglavlju, koje je nazvao »Ilirija za Whitehall«,⁵ pita koji su razlozi naveli Shakespearea da kao mjesto radnje za svoju komediju izabere Iliriju — tu daleku morsku zemlju s one strane Jadrana. Da li je pojam Ilirija za Shakespearea i njegovu publiku imao lirski ili idilski prizvuk; znači li Ilirija kakvu romantičku iluziju. Hotson zaključuje: »Daleko od toga! Nešto snažnije. Dalmatinska — hrvatska Ilirija značila je u ono doba nereda i pijanstva, gusare i druge nepodopštine na moru.«⁶

Unutar pola vijeka imamo dva tako oprečna mišljenja: jedno (Luceovo) da je Ilirija za Shakespearea Italija, a drugo (Hotsonovo) da je Shakespeare tako oštro osudio tu zemlju i njezine stanovnike, tj. da je tamo vidio samo pijance i gusare pirate.⁷ Ne želimo ovdje ulaziti u direktnu polemiku ni s prvim ni s drugim; to će, nadamo se, učiniti urednik prijevoda Shakespeareovih djela⁸ kada pripremi za tisak *Na Tri kralja*, jer smatramo da će se na problem Ilirije u vezi sa Shakespeareovim tekstom morati osvrnuti u predgovoru i u komentaru.

Nešto bolje, ali i neodređenije, odnosi se prema Iliriji dr. Milan Bogdanović, koji u svom prijevodu⁹ Iliriju popraćuje ovom bilješkom: »Tu ne smijemo misliti ni na kakvu odre-

⁴ Leslie Hotson. *The First Night of Twelfth Night*. London, 1954.

⁵ *Illyria for Whitehall*, *ibid.*, str. 151.—172.

⁶ »Far from it. Something more robustious. What the Dalmatian-Croatian *Illyria* brought to mind was thoughts of wild riot and drunkenness, and the lawless profession of piracy« (str. 151.).

⁷ Da je Hotson jednostrano prikazao cijeli problem Ilirije u Shakespearea, nije teško dokazati. Pretjerano isticanje pijanstva i bančenja, pa pridavanje tome tolikog značenja svakako je krivo i ne može se primiti. O mogućnosti povezivanja vina s Ilirijom vidi dalje str. 311., 320.

⁸ Matica hrvatska. *Sabrana djela W. Shakespearea*. Uređuje J. Torbarina.

⁹ *Na Tri kralja ili kako hoćete*. Zagreb, 1922. Izdanje Matice hrvatske, str. 12.

denu zemlju, jer Shakespeare, kako je poznato, nije bio skrupulozan, što se tiče geografije.« Bogdanovičev argument ne može nas uvjeriti u točnost njegova objašnjenja o fiktivnosti Ilirije.

Dr. V. Krišković¹⁰ stavlja, doduše, Iliriju na istočnu obalu Jadrana, u današnju Dalmaciju, ali usto kaže da je »po svoj prilici smatrao tadašnji engleski svijet Iliriju — Dalmaciju talijanskom pokrajinom«.

Pokušat ćemo korigirati neka od gornjih mišljenja indirektnim putem: približiti se Shakespeareu što je više moguće, ući u njegovo doba i iznijeti kakvu je Iliriju Shakespeare mogao upoznati u svoje vrijeme, odakle i kako.

SHAKESPEAREOVI IZVORI

Odakle je Shakespeare crpao inspiraciju za glavne motive svojih djela, uglavnom je danas već dobro poznato. Utvrđena je činjenica da je Shakespeare uzimao motive za svoje drame iz svih tada mogućih izvora u engleskoj književnosti, kao i u drugim evropskim književnostima, da je posuđivao historijske teme, koje nije uvijek obrađivao na historijski način, da je — posudivši motiv iz kojeg djela — taj posuđeni materijal prerađivao na svoj originalni način. Sličnu konstataciju možemo učiniti i za pojedinosti, za elemente koje je Shakespeare uklapao u svoja djela i prilagođivao ih svojoj obradbi motiva. Sve to svjedoči da je Shakespeare bio načitan čovjek koji je pratio suvremenu literaturu i bio informiran o historijskim i suvremenim događajima. Ali ne samo to: Shakespeare je pun i pravi odraz svoga vremena — doba kraljice Elizabete. Elizabetški osjećaj Engleza da je more nepomirljiv neprijatelj jasno se odražuje u Shakespeareovu radu.¹¹ Shakespeare je u svoja djela unio sve svakodnevne patnje pomoraca i brodolome, smrt u valovima i druge opasnosti koje su pomorce toga doba

¹⁰ »Shakespeare i mi. Češka morska obala u Zimskoj priči!« *Hrvatska revija*, XIV, 1, str. 3.

¹¹ E. C. Pettet: *Dangerous Sea and Unvalued Jewels*. »English«, X, 60 (1955.), str. 215.

čekale u njihovu životu na moru. Nema sumnje da je Shakespeare u svoje drame unio elemente toga života, koji je bio blizak i kazališnoj publici toga doba.

Međutim, sva ta iskustva pomoraca, kojima se Shakespeare obilno koristio, nije on sam doživio. On nije bio pomorac, nije plovio morem, niti je iskusio grubosti i nevolje koje more donosi. Dojam koji stječemo brižnim studiranjem Shakespeareovih opisa mora jest taj da je Shakespeare svoje znanje o moru i brodovima morao steći posrednim putem: kontaktom s pomorcima; a to mu nije bilo teško za njegova dugog boravka u Londonu, gdje je mogao vidjeti sve moguće tipove brodova i lađa na Temzi i čuti obilje priča o putovanjima. Ali to svoje indirektno iskustvo mogao je Shakespeare stjecati, a sigurno je i stjecao, preko knjiga (Hakluyt, Strachey i dr.).¹²

Shakespeareov je suvremenik Richard Hakluyt¹³ gotovo polovinu svoga života posvetio skupljanju i objavljivanju prikaza i bilježaka o svim vrstama engleskih putovanja i pothvata na moru. On je god. 1582. objavio svoju prvu zbirku putopisa u vezi s otkrićem Amerike,¹⁴ a god. 1589. svoju poznatu zbirku engleskih putopisa i dokumenata o Englezima, svjetskim putnicima: *The Principall Navigations, Voiages, and Discoveries of the English Nation*. Ta je zbirka znatno proširena u svom drugom izdanju od god. 1598—1600. U toj su zbirci tiskani putopisi i izvještaji s mnogih putovanja, opisani su doživljaji mnogih engleskih putnika i moreplovaca. Hakluytovo je djelo bilo vrlo popularno i u Shakespeareovo se doba mnogo čitalo, pa možemo sa sigurnošću, tj. s mnogo primjera utvrditi da je i Shakespeare svoje znanje o moru i o događajima na moru uzimao iz Hakluytove knjige.

¹² Usporedi: Caroline F. E. Spurgeon, *Shakespeare's Imagery*. Cambridge, 1952., str. 48. »My own impression, after carefully studying all his sea images, is that he had little, if any, direct experience of being on the sea, and that his knowledge of the sea and ships might well have been gained from books (Hakluyt, Strachey and others), from talk and from living in a great sea port. He could not help seeing ships daily in the river, then London's main thoroughfare; and, in an age when national pride ran high in the exploits of our seamen and adventures, he could not fail to meet and talk with the sailors who were then to be found in every street and tavern of the city.«

¹³ 1552.(?)—1616.

¹⁴ *Divers Voyages touching the Discovery of America*.

THE PRINCIPALL NAVIGATIONS, VOIAGES AND DISCOVERIES OF THE

English nation, made by Sea or ouer Land,

to the most remote and farthest distant Quarters of
the earth at any time within the compasse
of these 1500. yeeres: Divided into three
seuerall parts, according to the po-
sitions of the Regions wherunto
they were directed.

The first, containing the personall trauels of the English vnto *India, Syria, Arabia, the riuer Euphrates, Babylon, Bassara, the Persian Gulfe, Ormuz, Chaul, Goa, India,* and many Islands adioyning to the South parts of *Asia*: together with the like vnto *Egypt*, the chiefeest ports and places of *Africa* within and without the Streight of *Gibraltar*, and about the famous Promontorie of *Buona Esperanza*.

The second, comprehending the worthy discoveries of the English towards the North and Northeast by Sea, as of *Lapland, Scritfinia, Corelia*, the Baie of *S. Nicholas*, the Isles of *Colgate, Vaigati*, and *Nova Zembla* toward the great riuer *Ob*, with the mightie Empire of *Russia*, the *Caspian Sea, Georgia, Armenia, Media, Persia, Boghar* in *Baithia*, &c diuers kingdoms of *Tartaria*.

The third and last, including the English valiant attempts in searching almost all the corners of the vaste and new world of *America*, from 73. degrees of Northerly latitude Southward, to *Meta Incognita, Newfoundland*, the maine of *Virginia*, the point of *Florida*, the Baie of *Mexico*, all the Inland of *Nova Hispania*, the coast of *Terra firma, Brasill*, the riuer of *Plate*, to the Streight of *Magellan*: and through it, and from it in the South Sea to *Chili, Peru, Xalisco*, the Gulfe of *California, Noua Albion* vpon the backside of *Canada*, further then euer any Christian hitherto hath pierced.

Wherunto is added the last most renowned English Navigation,
round about the whole Globe of the Earth.

By *Richard Hakluyt* Master of Artes, and Student Iouernior
of Christ Church in Oxford.

Imprinted at London by **GEORGE BISHOP**
and **RALPH NEWBERIE**, Deputies to
CHRISTOPHER BARKER, Printer to the
Queenes most excellent Maiestie.

1589.

Naslovna strana Hakluytove zbirke engleskih putopisa i dokumenata iz god. 1589. (prvo izdanje).

THE PRINCIPAL NAVI- GATIONS, VOIAGES, TRAFFIQVES AND DISCO- ueries of the English Nation, made by Sea or ouer-land, to the remote and farthest di- stant quarters of the Earth, at any time within the compasse of these 1500. yeeres: Divided into three seuerall Volums, according to the positions of the Regions, wherunto they were directed.

This first Volume containing the woorthy Discoveries,
&c. of the English toward the North and Northeast by sea,
as of *Lapland, Scritfinia, Corelia*, the Baie of *S. Nicolas*, the Isles of *Col-
gate, Vaigati*, and *Nova Zembla*, toward the great riuer *Ob*,
with the mightie Empire of *Russia*, the *Caspian sea, Geo-
ria, Armenia, Media, Persia, Boghar* in *Baithia*,
and diuers Kingdoms of *Tartaria*:

Together with many notable monuments and testimo-
nies of the ancient forren trades, and of the wasselike and
other shipping of this realms of England in former ages.

Wherunto is annexed also a briefe Commentarie of the true
state of *Island*, and of the Northern Seas and
lands situate that way.

And lastly, the memorable defeat of the Spanish huge
Armada, Anno 1588. and the famous victorie
achieved at the cite of *Cadix*, 1596.
are described.

By **RICHARD HAKLUYT** Master of
Artes, and sometime Student of Christ
Church in Oxford.

Imprinted at London by **GEORGE
BISHOP, RALPH NEWBERIE**
and **ROBERT BARKER**.
1598.

Naslovna strana Hakluytove zbirke engleskih putopisa i izvještaja iz god. 1598. (drugo izdanje).

Neke motive i detalje iz pojedinih Shakespeareovih djela veći broj komentatora dovodi u vezu s putopisnom literaturom, i to ili s Hakluytovom ili s kojom drugom zbirkom putopisa. Navest ćemo nekoliko primjera. Frank Kermode, urednik i pisac uvoda i komentara novog izdanja *Bure*,¹⁵ prikazuje izvore za tu dramu, pa kao glavni izvor za fabulu ističe doživljaje Gatesove ekspedicije iz god. 1609. Brodolom na Bermudima uzeo je Shakespeare kao glavni motiv za *Buru*. Čini se da je veza te drame s putopisnom literaturom potpuno dokazana i prihvaćena. Tezu o tome postavio je već u početku XIX. stoljeća Malone u svom djelu o *Buri*,¹⁶ a poslije su je ostali komentatori dopunili i potpuno dokazali.

Shakespeare je preuzeo ne samo osnovni motiv nego i mnoge pojedinosti o brodolomu na Bermudima. Detaljno uspoređivanje Shakespeareova teksta s trima izvještajima o tom događaju¹⁷ otkriva i verbalne paralele, ali Shakespeareovo znanje ide dalje od tih triju izvještaja. Mogućnost povezivanja s ostalim putopisima i djelima putopisnog karaktera pokazuje da je Shakespeare obilno čitao putopisnu literaturu. Analiza Shakespeareovih drama potvrđuje gornju misao: na primjer, u komediji *Na Tri kralja* (V, I, 65) i u tragediji *Macbeth* (I, 3, 7) čitamo o brodu *Tiger*, koji se spominje u Hakluytovu djelu *Voyages ...*, vol. II, str. 247., 251., u opisu putovanja Ralpa Fitcha, koji na tom brodu god. 1583. odlazi u Tripolis i odanle karavanom u Aleppo, kao i u Th. Cateovu opisu putovanja Sir Francis Drakea, *Second Voyage*, iz god. 1585.¹⁸ U *Othellu* (I, 3, 143) Shakespeare upotrebljava tada novu riječ »Cannibals«. Ta se riječ prvi put javlja u engleskom jeziku u drugoj polovini XVI. stoljeća u djelima Richarda Edena *A treatise of the newe India* (1553.) i u *The decades of the newe worlde ...* (1555.). Nalazimo je također u *Narrative of Frobisher's Second Voyage* (1577.), a potvrđena je i u djelu Sir Waltera Raleigha

¹⁵ *The Tempest*. Edited by Frank Kermode. The Arden Edition. London, 1954.

¹⁶ *The Incidents ... of the Story of Shakespeare's Tempest* (1808.).

¹⁷ Vidi: 2. Themes of the Play. Introduction. *The Tempest*. The Arden Shakespeare, London, 1954., str. XXV. 3. The New World. *Ibid.*, str. XXVI.—XXVII.

¹⁸ »Master Christopher Carleil, the Lieutenant-General, Captain of the *Tiger*« (Payne, *Voyages of Elizabethan Seamen*, str. 227.).

Geografska karta svijeta (*The Map*) koja se nalazi samo u nekim primjercima Hakluytove zbirke putopisa.

Discovery of Guiana (1595.). Morton Luce ističe da je Richarda Edena Shakespeare smatrao nesumnjivim autoritetom, a njegovo djelo *Historie of Travaile* (1577.) Luce povezuje s komedijom *Na Tri kralja* i *Burom*,¹⁹ jer se u njemu nalaze iste osobe: Antonio i Sebastijan. U *Na Tri kralja* (III, 2, 82) Marija govori o »the new map«, što se po Luceovu komentaru odnosi na zemljopisnu kartu koja je god. 1599. tiskana u Engleskoj i nalazimo je uvezanu u nekim primjercima Hakluytovih djela.

Naveli smo samo nekoliko primjera; sigurno bi ih se našlo još mnogo više kad bi se Shakespeareova djela detaljno analizirala i uspoređivala s putopisnom literaturom.²⁰ Opširniji komentari Shakespeareovih drama upućuju na takve paralele. Svi ti spomenuti primjeri pokazuju na koji je način Shakespeare skupljao građu za svoj rad, od glavnih motiva do pojedinosti.

Da bismo utvrdili podrijetlo Shakespeareove Ilirije, primijenit ćemo spomenutu metodu, tj. proučit ćemo putopisnu literaturu toga doba i potražiti ćemo u njoj mjesta koja govore o našim ljudima i krajevima, odnosno o Iliriji. Drugim riječima, pokazat ćemo što su prosječni čitatelji putopisne literature u doba kraljice Elizabete — Shakespeare i njegovi suvremenici — mogli saznati o našim ljudima i krajevima, o Iliriji, iz tada popularne i mnogo čitane putopisne literature, a što iz direktnog kontakta s našim ljudima, ako ga je u Engleskoj uopće bilo.

ENGLESKI PUTOPISI O HRVATSKOJ

Hakluyt je u svojoj zbirci *Principall Navigations* ... tiskao nekoliko izvještaja i putopisa u kojima se spominju naši krajevi. To su ujedno, po dosadašnjim rezultatima mojih

¹⁹ *Twelfth Night*. The Arden Shakespeare. London, 1908. Introduction, str. XVII.—XVIII.

²⁰ Osim već utvrđenih i prihvaćenih Shakespeareovih aluzija na putovanja postoje i mnoga nagađanja. Na primjer, veza između tragedije *Macbeth* (V, 5, 51—52) i smrti Sir Francis Drakea (Richard Webster na predavanju »Shakespeare and the Sea« — British Council Lecture — veljača 1956.).

After that the Citie of Tyre was rebulde againe to the Christian faith, Guimonde the Patriarch of Ierusalem made him the first Archbishop of Tyre in the yeere 1128. Whose Tyre is a very aurient Citie, the Metropolit of all Phenicia, and hath bene accounted the chiefest Prouince of Syria, both for fruitfull commodities and multitude of inhabitants. This William hauing in his life written many Bookes and Epistles, died at last in the yeere 1130. hauing bene Archbishop the space of two yeeres, and was buried in the Church of Tyre.

The traavailes of a certaine English man, whom master Bale remembreth in his 2. Centurie, and calleth him Robertus Ketenenfis.

Robertus Ketenenfis natione & cognomine Anglus, degustatis primū per Anglorum gymnasia humanarum artium elementis literarijs, vitramarinas flatus visitare prouincias in animo constituit: Peragratis ergo Gallijs, Italia, Dalmatis, & Graecia, tum demum peruenit in Asiam, ubi non paruo labore, ac vitae suae periculo inter Saracenos truculentissimum hominum genus, Arabianum inquam ad amissum didicit. In Hispaniam postea nauigio traductus, circa flumini Hibernum Aethrologiae artis studio, cum Hermanno quodam Dalmata, magni sui itineris comite se totum dedit. Claruit anno seruatoris nostri, 1143 Stephano regnante, & Papihone sepelitur.

Claruit sub Stephano.

¶ The same in English.

This Robert Ketenenfis, was called an Englishman by Synonyme, as he was by birth: who after some time spent in the seminaries of humanitie, and in the elements of good Artes in the Vniuersities of England, determined to trauaile to the partes beyond sea: and so trauailed through France, Italie, Dalmatia, and Greece, and came at last into Asia, where hee liued in great danger of his life among the cruell Saracens, but yet learned perfectly the Arabian tongue. Afterwards he returned by sea into Spaine, and there about the river Iberus, gave him self wholly to the studie of Aethrologie, with one Hermannus a Dalmation, who had accompanied him in his long voyage. Hee finished in the yeere 1143: Sermon being then King of England, and was buried at Papihona.

The worthy voyage of Richard the first, King of England into Asia, for the recovery of Ierusalem out of the bandes of the Saracens, drawn out of the booke of Actes and Monuments of the Church of England, written by M. Iohn Foxe.

King Richard the first of that name, for his great valoure and courage Synonymed Cœur de Lion, the sone of Henry the second, after the death of his father remembreing the rebellions that he had vnconfortably raised against him, sought for abolition of his crueltie, and in part of satisfaction for the same, agreed with Philip the French King to take his voyage with him for the recovery of Chydes patrimonie, which they called the Holy land: whereupon the said King Richard immediately after his Coronation, to prepare himselfe the better to forward his journey, used diuers meanes to take vp fortunes of money, and exacted a tenth of the whole Realme, the Christians to make therewith and ten thousand poundes, and the Iewes which then dwelt in the Realme therewith thousand.

Hauing thus gotten sufficient money for the exploit, hee sent certaine Earles and Barons to Philip the French King in the time of his Parliament at S. Denis, to put him in minde of his promise made for the recovery of Chydes holy patrimonie out of the Saracens handes: To whom he sent word againe in the month of December, that he had bound himselfe by sollemne othe, depending vpon the Euangelists, that he the yeere next following, about the time of Easter, had certainly prepared to aduenteure himselfe toward that journey, requiring him likewise not to forsake, but to be ready at the terme about Iunee, appointing also the place where both the Kings should meete together.

In the yeere therefore 1190. King Richard hauing committed the government of this Realme in his absence to the Bishop of Ely then Chancelour of England, aduanced toward his journey, and came to Turon to meete with Philip the French King, and after that went to Vizeillac, where

Tekst u kojem se u Hakluytovoj zbirci spominje Herman Dalmatinac.

istraživanja, prvi dodiri između Hrvata i Engleza,²¹ koji datiraju iz XII. stoljeća. Kao prilog br. 8 u izdanju iz god. 1589., a br. 20 u izdanju iz god. 1599. Hakluyt je tiskao izvještaj o *The voyage of Robert Ketenensis under King Stephen to Dalmatia, Greece and Asia, Anno 1143.*²²

Robert Ketenensis ili — kako ga Hakluyt još naziva — Robertus Ketensis odlučio je putovati u zemlje preko mora, pa je pošao kroz Francusku, Italiju, Dalmaciju, Grčku i na kraju dospio u Aziju. Na tom dugom putovanju pratio ga je neki Herman Dalmatinac — »Hermannus a Dalmatian«.²³ To je u Hakluytovoj zbirci najraniji spomen Dalmacije: *Dalmatia*, i njezine izvedenice: *Dalmatinac*, *Dalmatian*.

Nešto dalje, kao prilog br. 9 ili 24. tiskan je izvještaj o *The famous voyage of Richard the first ... , Anno 1190.*²⁴ koji je Hakluyt uzeo iz djela M. Johna Foxa, *The Booke of Acts and Monuments of the Church of England*. Govoreći o Richardovu povratku, Fox kaže da ga je loše vrijeme bacilo na obale Istre (Histria) u grad Synacu, gdje ga je uhvatio Lypold. Tu se u Hakluytu prvi put spominje Istra, Histria.

Kronološki dalje slijedi putopis *The voyage of John Mandeuil ... begun in anno 1322*. To je djelo prvi put tiskano u Westminsteru god. 1499. Mandeville daje upute za odlazak hodočasnika u Svetu zemlju, u Jeruzalem, te u prvom poglavlju pod naslovom *To teach you the Way out of England to Constantinople* govori o ruti na putu za Tursku:

»First, if a Man come from the West Side of the World ... he may, if that he will, go through Almayne, and through the Kingdom of Hungary, that marcheth with the Land of Polayne, and with a land of Pannonia, and so to Silesia.«

Dalje govori o mađarskom kralju i o njegovoj zemlji: »For he holdeth the Kingdom of Hungary, Sclavonia and of Comania a great Part, and of Bulgaria that Men call the Land of Bougiers ...«. Pošto je opisao porječje rijeke Dunava, nastavlja ovako: »And after, go Men to Belgrade, and enter into the Land of Bougiers; and there Men pass a

Bridge of Stone that is upon the River of Marrok ...« Putovanje se dalje opisuje sve do Carigrada. U Hakluyta, na str. 78., čitamo i ovo: »In the time of his trauaile he was in ... Greece, Illyrium, Tartarie ...«

Mandeville, dakle, govori o »land of Pannonia«, »Sclavonia«, »Belgrade«, »Marrok« (rijeka Morava) i »Illyrium«. Sva se ta geografska imena prvi put spominju u tom djelu.

Hakluyt je kao prilog br. 52 uključio u svoju zbirku²⁵ dosta opširan putopis po Jadranskom moru, pod naslovom *The Voyage of M[aster] John Lock to Jerusalem, Anno 1553*. Lock odlazi iz Venecije 17. srpnja 1553. i jedri prema Istri (the coast of Istria), u luku Rovinj (to the port of Rouigno). Iz Rovinja je otišao 20. srpnja i u podne su mu se na vidiku javile planine Dalmacije i Sklavonije (the hilles of Dalmatia, or else of Sclavonia). Idući dan plovio je niz dalmatinsku obalu i prošao pokraj nekoliko otoka. Lock ističe da ti otoci obiluju lozom, vinom i voćem. Autor nastavlja da su 23. srpnja cio dan plovili duž dubrovačke obale i pred noć su bili sedam do osam milja udaljeni od Dubrovnika, tako da su mogli vidjeti bijele zidove.

U Lockovu se putopisu prvi put uopće spominje Dubrovnik (Ragusa) i njegova vlast nad nekim otocima. Tom zгодom Lock govori i o odnosu Dubrovnika prema Turcima: »Grad Dubrovnik plaća Turcima danak od 14.000 cekina godišnje osim drugih darova koje daju turskim pašama kad tamo dođu.«²⁶ Za otoke na jugu Lock kaže da su nastanjeni i da imaju lijepe zgrade, ali ničega drugoga osim obilja vina.²⁷ Putujući dalje, 24. srpnja u podne vidjeli su Herceg-Novu (Castel novo), koji se nalazi na ulazu u kanal, nazvan Boka Kotorska (Boca de Cataro). U kanalu se nalazi Kotor (Cataro). Kanal ide do Budve (Budoa) i dalje u zemlju. Lock spominje bitku za Herceg-Novu, koji su Turci zauzeli i ubili 3000 španjolskih vojnika, a mnoge odveli u ropstvo. Na kraju planina, koje se protežu uz obalu, 30 milja od Dubrovnika, svršava zemlja Sklavonija.²⁸

²⁵ U izdanju iz 1599. str. 102.—103.

²⁶ This cite of Ragusa paieth tribute to the Turke yerely fourtene thousand sechinos ... , besides other presents which they give to the Turkes Bassas when they come thither.

²⁷ The two Ilands of Zupanna and Mezo are well inhabited, and very faire buildings, but nothing plentie save wine onely.

²⁸ At the end of these hills endeth the Countrey of Sclavonia, and Albania beginneth. These hilles are thirtie miles distant from Ragusa.

²¹ *Anglo-Croatian Literary Relations in the 19th Century*. »The Slavonic Review«, XXXII, 78, London, prosinac 1953., str. 92.—107.

²² U prvom izdanju (1589.) str. 6., a u drugom (1599.) str. 16.

²³ M. Breyer: *O književnom radu Hermana Dalmatinca*. »Vie-nac«, Zagreb, 1896., str. 300.

²⁴ U prvom izdanju (1589.) str. 12., a u drugom (1599.) str. 27.

Osim toga što sadrži mnoštvo onomastika, koji se u ovom putopisu javljaju prvi put, ovaj je putopis vrijedan i po tome što točno i određeno pokazuje razliku između zapadne obale — Italije — i istočne, koju Lock od sjevera do juga zove Dalmatia ili Sclauonia. Isto tako treba naglasiti Lockovo poznavanje odnosa na moru: vlast Dubrovnika nad jednim dijelom obale i njegov odnos prema Turcima, pa posjede Venecije na drugom dijelu obale. Lock osobito ističe bogatstvo sjevernih i južnih otoka vinom.

Putopis br. 56, *The Voyage of M. Henry Austel by Venice to Ragusa and thence over-land to Constantinople ... Anno 1586*,²⁹ nije manje vrijedan od prednjega.

Austel se ukrcao u Veneciji 2. kolovoza, idući dan stigli su u grad Novigrad u Istri, 4. kolovoza u Piran, a 5. kolovoza prošli su mimo gradova Rovinj i Pula. Isti su dan uplovili u zaljev (Kvarnerski zaljev) što dijeli Istru od Dalmacije (the gulfe that parteth Istria from Dalmatia). Zatim su 6. kolovoza stigli u utvrđeni grad Zadar u Dalmaciji, a iste noći u Šibenik, koji se nalazi u divnoj i dobroj luci koja na svom ulazu ima utvrđeni grad. Idući su dan i noć plovili pa su 8. kolovoza prošli mimo grada Korčule na istoimenom otoku, a 9. kolovoza ujutro iskrkali su se u Dubrovniku, gdje su ih prijateljski primili (we landed at Ragusa ... where we found many friendly gentlemen). U Dubrovniku su ostali tri dana, a zatim se Austel u društvu četvero dubrovačkih trgovaca, a pod zaštitom janjičara, preko planina i Srbije uputio prema Sofiji, odnosno Carigradu. U Sofiji je proveo tri dana u kući nekog trgovca iz Dubrovnika.

Austelova su zapažanja više vezana na gradove: on je impresioniran utvrdama i položajem Zadra, Šibenika i Korčule, a u Dubrovniku ga se osobito doima prijateljsko držanje stanovnika.

I ostali putopisi koje ćemo sada prikazati potvrđuju bogatstvo takve literature, a posebno u njoj pojavu onomastika koji ilustriraju detalje i karakter Shakespeareove Ilirije. Iako se ta djela ne nalaze u Hakluytovoj zbirci, koju smo naprijed tako usko povezali sa Shakespeareom, ipak možemo i na njih protegnuti našu pretpostavku da su uživala istu popularnost kao Hakluytovo djelo i bila pristupačna prosječnom čitatelju, pa i Shakespeareu.

²⁹ U izdanju iz god. 1599. str. 195.—196.

God. 1511. tiskao je Richard Pynson putopis³⁰ u kojem se opisuje putovanje Sir Richarda Guylforda, koji se na početku XVI. stoljeća uputio u Jeruzalem. Guylford je u Jeruzalemu umro, pa je putopis napisao neki svećenik iz njegove pratnje.

Iz Venecije su krenuli u petak (3. srpnja) i putovali su duž obale Slavonije i Istre (the costes of Slauony and Hystria³¹), pa su prošli Senjski zaljev (the gulf of Sena), koji je ulaz u Mađarsku (the entre into Hungary). Noću od srijede na četvrtak stigli su u luku Zadra (the hauen of Jarre) i ujutro se iskrkali u Zadru, koji ima jake zidove (a stronge walled towne). U gradu su posjetili crkve i relikvije svetaca (visyted the Saynte and Relyques). Nakon putovanja po slabu vjetru i zadržavanja na nekom otoku iduće su srijede (15. srpnja) stigli u Dubrovnik, koji putopisac naziva Arragonse.³² Osobito su ih impresionirale njegove utvrde, koje su najjače u zemlji Slavoniji ili Dalmaciji i u provinciji kraljevine Hrvatske (the moste stronge and myghty Towne ... in the Coütre of Slauanye or Dalmacie and in the Prounce of the Royalme of Croacie). Grad je samostalan (they holde of noo man but of theym selfe), ali plaća danak Turcima, koji se nalaze pola milje od grada (they pay Tribute to the Turke whiche marcheth within halfe a myle of the same

³⁰ *This is the begynnynge and contynuançe of the Pylgrymage of Sir Richarde Gulforde, knyght & controuler vnto our late soueraygne lorde kynge Henry the VII. And howe he went with his seruaunts and company towardes Jherusalem.* Imprinted by Richard Pynson. London, 1511. Citiramo po drugom izdanju, koje je za Camden Society priredio Sir Henry Ellis 1851., jer se prvo izdanje iz god. 1511. vrlo teško nađe. Jedna se kopija nalazi u knjižnici Britanskog muzeja.

³¹ *Ibid.*, str. 9. i dalje: »Fryday, the thirde day of July, the Galye deyped with all the pylgrymes oute at the hauen at Venyce ... and Saterdaye, the IIII. day of July, in the mornynge, we made sayle, and with scarce wynde come to Parence in Systrya the Sondaye, aboute II of the cloke at after noone ... And there we lay vnto Mondaye at nyght ... And erly on the Tewysday ... we made sayle, and passed by the costes of Slauony and Hystria.

³² Ili Aragose i Araguse. Dubrovčane zove Aragosynes. I po tome je ovo djelo važno za nas. Guylfordov je putopis najstariji tiskani izvor u kojem se engleski oblik toponima grada Dubrovnika javlja s protetskim a: *Arragonse, Aragose, Araguse*. OED citira Sir R. Torkington *Pilgrimage*, koje je djelo napisano šest godina poslije a tiskano istom 1884.

This is the begynnyng / and contynuaunce of the Pylgrymage of Sir Richarde Guylforde knyght / & controuler vnto our late soueraygne lord kynge Henry the. vij. And howe he went with his seruaunt and company towarde Iherusalem.

Naslovna strana Guylfordova putopisa iz god. 1511.

pylgrimage of Syr Richarde
 Imprinted at London in
 the yere of the George by
 the wynter vnto the
 .CCCC. xi. .

Zadnja strana Guylfordova putopisa na kojoj se vidi dio godine
 ..511. i ime izdavača Richarda Pynsona.

Towne). To je najjači grad s utvrdama, zidovima i kulama koje je ikada vidio u svojem životu (It is the strongest towne of walles, Towres, Bulwerke watches and wardes that euer I sawe in all my lyfe). Grad je bogat skupocjenim zgradama, koje su ujedno lijepe i čvrste, lijepim crkvama i slavnim vjerskim kućama (It is also ryche & fayre in sup-tuous buyldynge with marueylous strengthe and beautye together with many fayre Churches and glorious houses of Relygyon). Tamo ima i mnogo relikvija (there be also many Relyques): glava i ruka sv. Blaža, koji je njihov zaštitnik, i dio ruke sv. Ivana Krstitelja (the hed & the Arme of seynt Blase whiche is there Patron; an hāde with parte of the Arme of seynt John Baptyste). Osim toga, tamo se nalazi još mnogo drugih znamenitosti (many other grete Relyques).

Oko 30 milja južno od grada svršava Sklavonija i kod Budve počinje Albanija (Aboute XXX myle by yonde Aragonse endeth Sclauonya and begynneth Albanye at the towne of Budna).

Na povratku iz Jeruzalema opet su putovali Jadranom, pa putopisac ukratko spominje Slavoniju (Slauony), Dalmaciju (Dalmacia), Hrvatsku (Crocia), Ilirikum (Illericu), Istru (Hystria), Dubrovnik (Aragose), Korčulu (Cursula) itd.³³

Ovaj nam se putopis čini osobito važan jer se opis grada Dubrovnika može povezati s nekoliko stihova iz Shakespeareove komedije *Na Tri kralja* (III, 3, 18—24):

What's to do?

Shall we go see the reliques of this town?

To-morrow, sir: best first go see your lodging.

I am not weary and 'tis long to night.

³³ *Ibid.*, str. 73. i dalje: »XXX myle beyonde Aragose, at whiche cytie of Budna endeth Albany and bryngeth Slauony, that is to say, Achaya and Dalmacia, and than next to Venyse warde is Crocia, that is pte of Dalmacia; then next is Hystria, yt is an other parte of Dalmacia; and then lond of Venyce, and Illericu is next to Venyce of all ... The sayde nyghte byfore we passed by Aragose, wherof is wryten more largely in the articles of oure journeyes outwarde, and we trusted to haue reched to ye Yle of Melyda for our herboroughe the same nyght, but the wynde was so scarce that we were put bak to the Yle of Medzo. XII myle on this syde Aragose, where we fell at an ancre aboute IIII. or V. a clocke at nyghte the same Sondaye, whiche Yle of Medzo belongeth vnto the Aragosynes aforesayd; and there we lay that nyght.«

I pray you, let us satisfy our eyes
With the memorials and the things of fame
That do renown this city.

Što sada?

Zar da pogledamo starine gradske?

Sutra. Najprije,
Gospodine, potražiti valja stan.

Ja nisam umoran, a do noći je
Daleko jošte. Molim vas da oči
Napasemo na znamenitostima
I spomenicima što ovaj grad
Prodičiše.

Ovo su mjesto dosada dva komentatora dovodila u vezu sa Splitom. M. Luce u komentaru,³⁴ bilješka 2, kaže da bi se luka Spalatro, bogata rimskim spomenicima, mogla identificirati s tim gradom, koji je poznat po svojim spomenicima i slavnim stvarima. Dr. V. Krišković misli isto te kaže: »U toj se Iliriji — Dalmaciji — spominje grad, koji »diče spomenici i stvari na glasu«, a to se možda tiče lučkoga grada Splita i njegovih već tada čuvenih i slavni rimskih spomenika.«³⁵

Ako primijenimo naprijed iznesenu pretpostavku da je Shakespeare uzimao pojedinosti iz tada poznatih djela, onda nas ti stihovi preko Guylfordova putopisa vode u Dubrovnik, a ne u Split. Razloga za takav zaključak ima više. U engleskoj putopisnoj literaturi, koju smatramo za izvor Shakespeareovih detalja, grad Split spominje se jedino po imenu, i to vrlo rijetko (u našim ga citatima uopće nema). Split postaje privlačna točka engleskih turista — putnika tek poslije, najranije vjerojatno potkraj XVII. stoljeća, a u većoj mjeri istom u XVIII. stoljeću. Nasuprot tome, Dubrovnik se spominje u gotovo svim većim putopisima, i to ne samo po imenu, nego se i potanje opisuje. Lock i Austel u Hakluytovoj zbirci Dubrovnik spominju, a Guylfordov opis nameće nam čak i verbalnu paralelu. Stih »Shall we go to see the reliques of this town« povezujemo s prvim dijelom

³⁴ The Arden Shakespeare. *Twelfth Night*. Edited by Morton Luce. London, 1908., str. 8.

³⁵ Shakespeare i mi..., »Hrvatska revija«, XIV, 1, str. 3.

opisa (»there be also many Relyques . . .«), a stih »With the memorials, and the things of fame« s drugim dijelom opisa (»many other grete Reliques«). Shakespeare ne bi upotrijebio dvaput istu riječ (Relyques) u tako kratkom razmaku, iako ta riječ može značiti i »memorials« i »things of fame«. ³⁶

Ta tri stiha Luce povezuje s talijanskim djelom *Gl'Ingannati* (koji se smatra jednim od Shakespeareovih izvora za *Na Tri kralja*), a u kojem se govori o tome kako je tutor u Modeni Fabriziju pokazao »remarkable places«. ³⁷ Ne protiviti se Shakespeareovoj metodi rađa da *Gl'Ingannati* uzmeo kao izvor za motiv drame, a izvor za pojedinosti, kao ovdje za ta tri stiha, da tražimo u putopisu Sir Richarda Gylforda.

Putopisci smatraju Dubrovnik za glavni grad — a taj je grad usto slobodan. Dubrovnik održava veze s Engleskom, a kao što ćemo dalje pokazati, osobni kontakt Dubrovčana s Engleskom u to je vrijeme dosta jak, u svakom slučaju dovoljan da Dubrovnik učini poznatim u Engleskoj i za Engleze glavnim centrom u Iliriji. Svi nas ti razlozi navode na paralelu s Dubrovnikom, iako je današnjim komentatorima (Luce i Krišković) vrlo privlačiva veza sa Splitom, i to zbog Dioklecijanove palače.

U *Kratkom opisu cijeloga svijeta*, ³⁸ koji je tiskan u Londonu god. 1599., George Abbot daje jugoistočnu granicu Germanije te kaže da je ograničena Istrom (Istria) i Ilirijom (Illyricum). Iste godine izašao je *Teatar svijeta*, ³⁹ u kojem nalazimo nekoliko opisa naših krajeva. Jadransko more od vaja Italiju od Dalmacije (The sea which parteth Italie fro Dalmatia). Dalmacija je dio Ilirije (Dalmatia, a part of Illyricum), Ilirija (kojoj se naziv spominje u tri oblika: Illyricum, Illyrium, Illyris) je dio Sklavonije ili Wendenlanda, kojoj na sjeveru leži Panonija (Pannonia), a na zapadu Istra (Istria). Za Istru kaže da se nastavlja na Iliriju (ioining to

³⁶ Morton Luce na str. 111. kaže da riječ »reliques« uključuje i to značenje: »but the words should at least include »antiquities, monument« as in line 23, though »memorials« may repeat »reliques«.

³⁷ The Arden Shakespeare. *Twelfth Night*. Edited by Morton Luce. London, 1908, str. 178.—179.

³⁸ *A Briefe Description of the whole worlde . . .* by George Abbot. London, 1599.

³⁹ John Thorius: *The Theatre of the Earth . . .* London, 1599.

Illyricum). Od gradova spominje Dubrovnik i Šibenik: Ragusa je grad u Dalmaciji, a Šibenik je primorski grad na Jadranskom moru, pod vlašću Venecije.

Najzanimljiviji je opis Sklavonije: »A country westward, bounding vpon the Adriatike sea, sometimes called Illyricum, which is cut in many parts, as in Carinthia, Istria, Croatia, Carnia, and Marca Schlaunonica, which in the vulgar tongue, of the inhabitants is called Windischmarke.« Za Iliriju kaže da je sadržavala i Bosnu, Dalmaciju i Liburniju, ali da joj sada granice nisu stalne (Bosna, Dalmatia, and Liburnia, were also in times past contained in Illyria, but now the bounds of it are vncertaine.)

Citirali smo još ovo nekoliko djela iz toga doba da bismo pokazali da je pojam geografskog termina Ilirija bio jasno određen i da je Shakespeare, stavljajući radnju *Na Tri kralja* u Iliriju, mogao imati dosta određen geografski i kulturno-povijesni pojam o Iliriji — odnosno Hrvatskoj. Da mu Hrvatska ⁴⁰ nije bila nepoznata, potvrđuje nam i komentar G. B. Harrisona čina 1., scene 2. u *Kralju Learu*. Gloucesterove riječi: »These late eclipses . . .« Harrison povezuje s istinskim događajima od 27. rujna i 2. listopada god. 1605. te kaže da je Shakespeare uzeo te govore iz male knjižice pod naslovom *Strange, fearful and true news which happened at Carlstadt in the Kingdom of Croatia*, ⁴¹ koja je s nizozemskoga prevedena na engleski.

Mogli bismo i dalje nizati putopise i druga djela putopisnog karaktera toga doba. Što idemo dalje u XVII. stoljeće, njihov broj biva sve veći, a opisi sve precizniji i točniji. To nam, međutim, sada nije svrha. Jedno ostaje: da sva naprijed spomenuta djela i tiskana, a i mnoga koja su ostala u rukopisu pa su tiskana tek poslije, potvrđuju da je pojam Ilirije u Shakespeareovo doba bio točno određen: to je zemlja na istočnoj obali Jadrana koju su točno razlikovali od Italije. U njoj je bilo utvrđenih gradova, među kojima se isticao Dubrovnik, slobodni grad, koji je obilovao spomenicima i

⁴⁰ Hrvati (Croatians) se spominju već god. 1555. u djelu *The decades of the newe worlde or west India* (Arb.) 290 (OED) od Richarda Edena, kojega je Shakespeare smatrao autoritetom, kao što smo naprijed vidjeli.

⁴¹ The Penguin Shakespeare. *King Lear*. London, 1937., str. 12. Vidi i Dr. V. Krišković: *Shakespeare i mi . . .*, »Hrvatska revija«, XIV, 1, str. 4.

bio važna postaja na putu prema Levantu. Ilirija, osobito otoci, bogata je vinom, pa ne treba da se čudimo što je i Shakespeare u svojoj drami istaknuo sklonost nekih osoba piću.⁴² Vino je, uostalom, bilo jedan od artikala koje je Dubrovnik na svojim lađama izvezio u Englesku,⁴³ a prodavali su ga dubrovački trgovci u Londonu u XVI. stoljeću.

OSOBNI KONTAKTI IZMEĐU ENGLEZA I HRVATA U ENGLESKOJ

Među trgovačkim ugovorima koji su tiskani u Hakluytovoj zbirci za nas je spomena vrijedan br. 18: *The Antiquitie of the trade of English merchants unto the remote parts of the Leuant seas, Anno 1511, 1512, & c.* Iz njega doznajemo da su u periodu između god. 1511. i 1534. engleski trgovci upotrebljavali i različite strane brodove, među ostalima i dubrovačke (sundry strangers also: as namely, Candiots, Raguseans...). To znači da su dubrovački mornari odlazili na svojim brodovima u Englesku i tamo boravili duže ili kraće vrijeme. Taj se kontakt mogao održavati i duže nego što nam to gornji dokument pokazuje, tj. ne samo između god. 1511. i 1534., nego i poslije.

Konkretni primjeri dokazuju da su i pojedinci putovali u Englesku. Jedni su tamo boravili kraće vrijeme, samo kao posjetioči, a drugi duže, kao poslovni ljudi. Nekoliko izvora potvrđuje da su dubrovački trgovci živjeli u Londonu i tamo čak imali svoju tvrtku.

Iz pisama⁴⁴ dubrovačkog nadbiskupa Lodovica Beccadellija, upućenih kardinalu Reginaldu Poleu (1500.—1558.), canterburyskom nadbiskupu, vidi se da su pedesetih godina u Engleskoj bili nastanjeni i neki dubrovački trgovci, koje Beccadelli preporučuje Poleu.⁴⁵ U pismu od 4. svibnja 1557. Beccadelli spominje Dubrovčanina Ivana Marina Restija, a u pismu od 20. siječnja 1558., upućenom Federicu Ferrou,

⁴² I to bi mogao biti razlog da se u Shakespeareovoj Iliriji toliko pije. (Usporedi bilješke 6 i 7.)

⁴³ Vidi dalje str. 321.—322.

⁴⁴ Josip Torbarina: *Fragmenti iz neizdanih pisama Lodovika Beccadellija (1555.—1564.)*. »Dubrovnik«, 1929., br. 9—10.

⁴⁵ U pismu od 25. siječnja 1558.

Beccadelli govori o Ivanu M. Restiju i Nikoli Nalješkoviću (Nic. de Nali) kao o trgovcima u Londonu.

G. S. Gargano⁴⁶ spominje Nikolu Gučetića (de'Gozzi), koji je potkraj god. 1568. u Londonu bio registriran među trgovcima (merchautes) i strancima (straungers). Nešto poslije Gargano spominje Pavla Gundulića (Paolo Gondola) i njegova pisma pisana iz Londona između god. 1590. i god. 1592. Firentincu Gualteriju Panciatichiju. U isto je vrijeme (god. 1592.), po Garganu, u Londonu boravio i Ivan Gundulić (Johan Gondola), a zna se da je tamo postojala tvrtka Pavao Gundulić i braća (Paolo Gondola e fratelli in Londra).

John Stow⁴⁷ (1525.—1605.), kroničar i povjesničar, pisac povijesti i monografije Londona, u svojoj knjizi *A Survey of London* (1598.) navodi dva stara latinska napisa s grobova Dubrovčana koji su umrli u Londonu. Prvi se za njegova vremena nalazio u crkvi sv. Olafa u Hart Streetu u londonskom Cityju. Taj napis kaže da je »Matthaeo Babalio⁴⁸ (sic!) Nobili Ragusino, pietate ac probitate insigni, immaturaque morte vita defuncto, Anno Aetatis suae 27. Domini vevo, 1567. Mens Junio«, a postavio mu ga je »Nicholaus Gozzius Amicus«.

Drugi je spomenik Stow našao u crkvi St. Andrew Under-schaft u Leadenhall Streetu u Cityju, a napis glasi: »Nicholai de Nale Ragusini, caro in hoc tumulo repulverescit, spiritus ad coelum reversus re assumptionem carnis expectat obiit die 1. januar 1566. A nativitate vixit, an 50. mens 7. dies 29. Augustinus amantissimo fratri moerens ponere curavit.«

Stowovo djelo svjedoči nam najmanje to da su dva Dubrovčana, M. Babalio (ispravnije: Bobali = Bobaljević), plemić dubrovački, i N. de Nale (Nalješković) živjeli u Londonu. Po tim spomenicima smijemo zaključiti da su i Nikola Gučetić i Augustin Nalješković u to vrijeme bili u Londonu. Iz istoga se djela dalje razabira da su Dubrovčani i ostali stranci, koji su na brodovima dolazili u London, u tom dijelu

⁴⁶ G. S. Gargano: *Scapigliatura Italiana a Londra sotto Elizabetha e Giacomo I.* Venezia, 1928., str. 15.—47.

⁴⁷ Citirano po: Alfred Lloyd Hardy. *Angličti spisovatelé o slovanských otázkách. Listy z Londýna*. »Slovanský sborník«, III, 9, 1884. (Prag), str. 498.—499.

⁴⁸ Hardy kaže da je te godine (1883.) pošao u crkvu sv. Olafa da nađe grob obitelji »Babalio«. Groba nije više našao, ali je dobio podatke o pogrebu dubrovačkog plemića iz starih matrikula.

grada istovarivali vino i ostalu robu. Tu su neki od njih imali i svoje kuće i skladišta.

Osim gore spomenutih Dubrovčana potkraj XVI. ili na početku XVII. stoljeća putovali su u Englesku i drugi Hrvati: Ivan Franjo Biundović (Biondi) iz Hvara, Dubrovčanin Marin Getaldić i splitski nadbiskup Markantun (Marc Antonio) de Dominis.⁴⁹

Pišući o engleskoj riječi »argosy«,⁵⁰ dr. J. Torbarina citira dubrovačke izvore (Lettere e Comm. XXVI, 246), iz kojih se vidi da je dubrovački senat pisao svojim trgovcima koji su boravili u Engleskoj (Ivan Resti, Nikola Gučetić, Nikola Nalješković i Gabrijel Galvani) u vezi s uvozom engleske robe u Dubrovnik. Dr. Torbarina dalje citira prijepis molbe Nikole Marinova Gučetića državnom blagajniku Engleske (taj se prijepis čuva među rukopisima u knjižnici Britanskog muzeja).

Dr. V. Krišković⁵¹ upozorio je čak na mogućnost da je između Dubrovčanina Pavla Gundulića i Shakespearea u to vrijeme postojao i osobni kontakt. Kada je Pavao (po Garganu) 1590.—1592. živio u Londonu, odlazio je u neku krčmu »K slonu«. Shakespeare u komediji *Na Tri kralja* spominje na nekoliko mjesta krčmu toga imena. To je potaknulo Kriškovića da kaže: »Shakespeare se po svoj prilici sastajao s našim Pavlom na veselicama u toj krčmi i od njega doznao, da je iz Dubrovnika.« Taj bi moment po Kriškoviću trebao biti i razlog zašto je Shakespeare u *Mjeru za mjeru* uveo Ragozina.⁵²

U svom članku *Shakespeare's Italy*⁵³ Mario Praz zaključuje da su moguće samo dvije alternative ako želimo objasniti kako je Shakespeare došao do talijanskih lokalnih detalja: ili da je Shakespeare putovao u sjevernu Italiju, ili da je podatke dobio od Talijana u Londonu. Za prvu, kaže Praz, nema dokaza, a za drugu navodi da je Shakespeare morao imati prilike da upozna talijanske trgovce i da svoje informacije o Italiji crpe od Johna Floria (kao što je to

⁴⁹ R. Filipović: *Počeci anglistike u Hrvatskoj*, »Zbornik Filozofskog fakulteta«, knjiga I., Zagreb, 1951., str. 708.

⁵⁰ J. Torbarina: *Argosy, ili što engleski rečnik duguje Dubrovniku*. »Nova Evropa«, XXVI, 5, str. 223.—224., Zagreb, 1933.

⁵¹ *Shakespeare i mi ...*, »Hrvatska revija«, XIV, 1, str. 3.

⁵² V. Krišković: *Socijalna drama Shakespeareova* (»Mjera za mjeru«), Zagreb, 1933., str. 21.—24.

⁵³ *Shakespeare Survey*, 7 (1954.), str. 96, fol.

činio i Ben Jonson). Kako god bio bogato dokumentiran i detaljan Prazov članak, ipak nam se čini da je propustio jednu osnovnu komponentu Shakespeareovih izvora, a to je putopisna književnost. Iz te je literature Shakespeare mogao saznati one detalje kojima Praz nalazi izvor samo u osobnom kontaktu, a koji Georgea Brandesa dovode do toga da vjeruje kako je Shakespeareovo poznavanje Italije točnije nego što se moglo steći usmenim opisima ili iz knjiga.

ZAKLJUČAK

Dajemo prednost naprijed spomenutim izvorima — putopisnim djelima, ali ne zabacujemo ni ostale elemente, osobito osobni kontakt, koji samo mogu povećati snagu naše pretpostavke o načinu Shakespeareova stjecanja znanja o našoj zemlji — o Iliriji s gradom Dubrovnikom. Na ovaj način, nadamo se, otpadaju i ostala kriva tumačenja koja daju neki komentatori (na primjer, da bi Ragozine mogao biti i mađarski knez Rakoczy⁵⁴).

Iz svega toga nameće nam se samo jedan zaključak: neke informacije i podatke koje upotrebljava u svojim djelima Shakespeare je crpao iz putopisa koji su prikazivali naše ljude i naše krajeve i iz kontakta s našim ljudima u Engleskoj. Iz toga izvodimo daljnji zaključak da je Ilirija bila Shakespeareu konkretan i određen geografski pojam, tj. Hrvatska na istočnoj obali Jadranskoga mora.

⁵⁴ Krišković: *Socijalna drama Shakespeareova* (»Mjera za mjeru«), Zagreb, 1933., str. 21.—24.

DUBROVNIK
U ENGLESKOJ PUTOPISNOJ LITERATURI
XVI. I XVII. STOLJEĆA

1.

Kad se govori o prvim vezama Hrvata i Engleza u XVI. stoljeću, ne može se mimoći Dubrovnik. Iako bi se moglo govoriti i o ranijim vezama, mi ćemo se osloniti na izvore koji datiraju od početka XVI. stoljeća, jer su oni po svome sadržaju vrlo interesantni i jer se u njima Dubrovnik javlja kao centralno mjesto kojem je posvećeno više pozornosti negoli ijednom drugom mjestu na našoj obali.

Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika s Engleskom u XVI. stoljeću dovele su u London nekoliko dubrovačkih trgovaca, koji su se tamo nastanili i bavili trgovinom. To su bili: Nikola Gučetić, registriran u Londonu potkraj godine 1568. među trgovcima i strancima, Pavao Gundulić, nosilac tvrtke »Pavao Gundulić i braća«, i Ivan Gundulić.¹ Iz korespondencije dubrovačkog nadbiskupa Lodovica Beccadellija (1555.—1564.) s canterburyjskim nadbiskupom kardinalom Reginaldom Poleom saznajemo o dubrovačkim trgovcima nastanjenim u Londonu.² Potkraj XVI. i na početku XVII. stoljeća Dubrovčanin Marin Getaldić putuje u Englesku i ostaje tamo dvije godine.

¹ G. S. Gargano: *Scapigliatura Italiana a Londra sotto Elisabetta e Giacomo I.* Venezia, 1928., str. 15.—47.

² Josip Torbarina: *Fragmenti iz neizdanih pisama Lodovica Beccadellija (1555.—1564.)*. »Dubrovnik«, 1929., br. 9—10.

Trgovačke su veze Dubrovnika s Engleskom u to doba vrlo žive i održavaju se brodovima izgrađenim u Dubrovniku.³ Taj tip trgovačkog broda nazvan je u engleskom jeziku *argosy*, a sam naziv izveden je iz toponima *Ragusa* (Dubrovnik), imena mjesta gdje su se takvi brodovi gradili ili odakle su dolazili. Riječ *argosy* u općoj je upotrebi u Engleskoj u XVI. stoljeću i u stručnom, pomorskom, i literarnom jeziku.

Pišući o toj engleskoj riječi ili o tome što engleski rječnik duguje Dubrovniku, prof. Josip Torbarina citira dubrovačke izvore iz kojih se vidi da je dubrovački senat pisao svojim trgovcima koji su boravili u Engleskoj (Ivan Resti, Nikola Gučetić, Nikola Nalješković i Gabrijel Galvani) u vezi s uvozom engleske robe u Dubrovnik.⁴ Prof. Torbarina dalje citira prijepis molbe Nikole Marinova Gučetića državnom blagajniku Engleske.

Pitanje etimologije te riječi dotaknuo sam u svom članku *Najstariji izvori za etimologiju engleske riječi »argosy«*.⁵ U tom sam članku predložio nov izvor za oblik imena Dubrovnika u engleskim putopisima od kojeg se može izvesti *argosy*. Taj će, dosad nepoznat i neiskorišten, ali i stariji, izvor za etimologiju riječi *argosy* upotrijebiti urednici *Supplementa II* velikom engleskom rječniku *Oxford English Dictionary*, koji se upravo sprema za tisak.⁶

U knjizi poznatog kroničara i povjesničara Johna Stowa, koja je god. 1598. tiskana pod naslovom *A Survey of London*, navode se dva stara latinska napisa s grobova Dubrovčana koji su umrli u Londonu. To su bili M. Bobaljević (Matthaeo Babalio Nobili Ragusino — ispravnije Bobali), kojemu je spomenik podigao njegov prijatelj Nikola Gučetić (Nicholaus Gozzius) i N. de Nale Ragusini (Nalješković), kojemu je spomenik podigao njegov brat Augustin Nalješković.⁷ Po tim spomenicima možemo zaključiti da su sva četvorica u to

doba živjela u Londonu. Iz istoga se djela dalje razabire da su Dubrovčani i ostali stranci koji su brodovima dolazili u London u tom dijelu grada istovarivali vino i ostalu robu. Tu su neki od njih imali i svoje kuće i skladišta.

Sve te i mnoge druge veze Dubrovčana s Engleskom nisu ostale bez odjeka u književnosti. U svom članku *Shakespeareova Ilirija*⁸ pokušao sam dokazati da *Ilirija* u Shakespeareovoj komediji *Na Tri kralja ili kako hoćete* nije neka iluzija ili fiktivna zemlja, nego konkretan i određen geografski pojam, tj. Hrvatska na istočnoj obali Jadranskoga mora, a da je grad koji se spominje u toj komediji (čin III., scena 3., stih 24.) Dubrovnik.⁹

Moje je polazište bilo da je velik broj engleskih autora, pjesnika i proznih pisaca, inspiriran engleskim putopisima, koji su često bogat izvor i zapleta i tema za njihova djela. Iz pomna proučavanja Shakespeareovih opisa mora dobivamo dojam da je Shakespeare stekao svoje znanje o moru ne samo svojim kontaktima s mornarima, nego i iz putopisa. Da bih dokazao svoju pretpostavku, počeo sam studirati engleske putopise XVI., XVII. i XVIII. stoljeća i u njima sam našao velik broj onih u kojima se opisuju naša zemlja, naša jadranska obala i osobito naši jadranski gradovi. Među tim gradovima najistaknutije mjesto zauzima Dubrovnik. Taj skupljeni materijal vrlo je bogat izvor svih vrsta podataka: povijesnih, zemljopisnih, kulturnih, etnografskih, književnih, jezičnih, itd., tj. pokazuje što su engleski putnici znali o nama i što je engleski čitatelj mogao saznati iz tada u Engleskoj vrlo popularne putopisne literature. Sve te podatke sredio sam i pripremam za tisak u knjizi¹⁰ koja bi trebala pružiti sliku naše zemlje i života naših ljudi u očima engleskih putopisaca. Ovo je samo jedan odlomak iz te knjige u kojem želim pokazati s nekoliko primjera mjesto koje zauzima Dubrovnik u tim putopisima.

³ Usporedi: Jorjo Tadić, *Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI veku*. »Istoriski časopis SAN«, II, 1—2, 1948., str. 1.—53.; V. A. Bačić: *Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u 16. vijeku*, Zagreb., s. a.

⁴ J. Torbarina: *Argosy, ili što engleski rečnik duguje Dubrovniku*. »Nova Evropa«, XXVI, 5, str. 223.—224.

⁵ *Ivšičev zbornik*, Zagreb, 1963., str. 55.—59.

⁶ Rudolf Filipović: *A Note on the Etymology of Argosy*. »Notes and Queries«, Oxford, 1963., Vol. 10, No. 8, str. 288.—289.

⁷ A. L. Hardy: *Angličti spisovatelé o slovanských otázkách*. *Listy z Londýna*. »Slovanský sborník«, Prag, 1884., III, 9, str. 498.—499.

⁸ *Filologija*, Zagreb, 1957., 1, str. 123.—138.

⁹ Tu je moju tezu poslije podupro i dalje dokumentirao prof. Josip Torbarina u svom članku *The Setting of Shakespeare's Plays (With special reference to Illyria in Twelfth Night)*. »Studia romanica et anglica zagrabiensia«, 1964., 17—18, str. 21.—59.

¹⁰ Radni je naslov te knjige: *Naši ljudi i krajevi u engleskim putopisima 16.—18. stoljeća*.

2.

Tri su važna faktora usmjerila bujicu putnika kroz neke od naših krajeva. Prvi je faktor bio interes putnika za Svetu zemlju. Drugi je faktor bio usmjerivanje engleskog kolonijalnog interesa na Indiju i njihove diplomatske misije, dok je treći faktor bio sve veći interes za znanstvenu arheologiju.

Shakespeareov suvremenik Richard Hakluyt posvetio je gotovo polovinu svoga života skupljanju i izdavanju putopisa, dokumenata i zabilježaka o svim vrstama putovanja i pothvata Engleza na moru. Godine 1582. izdao je svoju prvu zbirku o putovanjima po moru vezanim za otkrivanje Amerike, a 1589. izdao je dokumente o engleskim svjetskim putnicima pod naslovom *Najvažnije plovidbe, putovanja i otkrića engleske nacije*.¹¹ Ova je zbirka znatno proširena u drugom izdanju iz 1598.—1600. U njoj su tiskani izvještaji s putovanja po moru i pustolovine mnogih engleskih putnika i mornara.

Najranije putovanje tiskano u toj zbirci jest putovanje broj 20 iz god. 1143. u kojem se spominju Dalmacija i Herman Dalmatinac: *Putovanje Roberta Ketenensisa, podanika kralja Stephena u Dalmaciju, Grčku i Aziju, godine 1143*.¹² Robert Ketenensis odlučio je putovati u prekomorske zemlje; putovao je kroz Francusku, Italiju, Dalmaciju i Grčku i na kraju stigao u Aziju. Na tom dugom putovanju pratio ga je »Hermannus Dalmatinac«.

U putovanju broj 24 pod naslovom *Glasovito putovanje Richarda I., kralja Engleske, u Aziju...*, godine 1190.,¹³ govoreći o Richardovu povratku, autor zapisa John Fox kaže da je olujno vrijeme izbacilo kralja na obalu *Histrije*. U engleskim putopisima nije zabilježena druga verzija, tj. da je kralj Richard doživio brodolom na obali Dubrovnika i da je darovao 100.000 dukata za izgradnju dubrovačke katedrale.¹⁴

¹¹ *The Principall Navigations, Voiages, and Discoveries of the English Nation.*

¹² *The Voyage of Robert Ketenensis under King Stephen to Dalmatia, Greece and Asia, Anno 1143.*

¹³ Usporedi: M. Breyer, *Prilozi hrvatskoj kulturnoj povijesti*. Zagreb, 1904.

¹⁴ *The famous voyage of Richard the first...*, Anno 1190.

¹⁵ Usporedi: Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*. Dubrovnik, 1939., str. 151.—153.

Prvi putopis tiskan kao posebna knjiga u Londonu 1511. važan je za nas po tome što u njemu nalazimo, osim opisa putovanja uz našu obalu i spomena više gradova na moru, zanimljiv opis Dubrovnika. Naslov toga djela jest: *Putovanje Sir Richarda Guylforda*.¹⁵ To su pustolovine Sir Richarda Guylforda, koji se na početku XVI. stoljeća otputio u Jeruzalem, gdje je i umro. To je putovanje u stvari opisao neki svećenik koji je bio u njegovoj pratnji. Prikaz toga putovanja, od Istre do Albanije, jedan je od najranijih opisa naše obale u putopisnoj literaturi. Nekoliko gradova na obali, Poreč, Pula, Senj, Zadar, i otok Vis privukli su autorovu pozornost, a posebno je bio impresioniran onim što je vidio u Dubrovniku.

»Nakon putovanja po slabu vjetru i zadržavanja na nekom otoku iduće su srijede (15. srpnja) stigli u Dubrovnik«, koji putopisac naziva *Arragonse*. »Osobito su ih impresionirale njegove utvrde, koje su najjače u zemlji Sklavoniji ili Dalmaciji i u provinciji kraljevine Hrvatske. Grad je samostalan, ali plaća danak Turcima, koji se nalaze pola milje od grada. To je najjači grad s utverdama, zidovima i kulama koje je ikada vidio u svojem životu. Grad je bogat skupocjenim zgradama, koje su ujedno lijepe i čvrste, lijepim crkvama i slavnim vjerskim kućama. Tamo ima i mnogo relikvija: glava i ruka sv. Blaža, koji je njihov zaštitnik, i dio ruke sv. Ivana Krstitelja. Osim toga, tamo se nalazi još mnogo drugih znamenitosti. Oko 30 milja od grada svršava Sklavonija i kod Budve počinje Albanija.«

Na povratku iz Jeruzalema opet su putovali Jadranom, pa putopisac ukratko spominje *Slavoniju, Dalmaciju, Hrvatsku, Ilirikum, Istru, Dubrovnik, Korčulu* itd.

Slijedeći putnik John Locke, čije su zabilješke s puta prvi put tiskane u Hakluytovoj zbirci kao *Putovanje br. 52*, mora da je vidio mnogo više nego autor Guylfordova putovanja, jer je zabilježio mnoge detalje koje ne možemo naći u Guylforda. U njegovu prikazu *Putovanje Johna Lockea u Jeruzalem, godine 1553.*,¹⁶ čitamo da je otputovao iz Venecije

¹⁵ *This is the begynnynge and contynuaunce of the Pylgrymage of Sir Richarde Guylforde knyght & controuler vnto our late soueraygne lorde kynge Henry the vij. And howe he went with his seruauents and company to wardes Jherusalem.* Imprinted by Richard Pynson. London, 1511.

¹⁶ *The Voyage of M. John Locke to Jerusalem, Anno 1553.*

17. srpnja 1553. i da je 20. srpnja u podne ugledao »brežuljke Dalmacije ili, kako je drukčije zovu, Sklavonije«. Slijedeći dan plovili su duž obale prolazeći pokraj nekoliko otoka. Neki od tih otoka privukli su njegovu pozornost stoga što su »bogati vinovom lozom i voćem«, a drugi kao »gusto nastajeni, bogati vinovom lozom, žitom i ostalim voćem«. 23. srpnja plovili su cijeli dan duž dubrovačke obale i »u sumrak su se nalazili na udaljenosti od 7 do 8 milja od Dubrovnika, tako da su mogli vidjeti bijele zidine, ali budući da je bila noć, udaljili su se od obale, a kad su se ponovno pokušali približiti Dubrovniku da bi saznali novosti o turskoj vojsci, vjetar je puhao tako jako i u suprotnom smjeru da nisu mogli«.

Osim činjenice da ovaj putopis sadrži mnoštvo imena mjesta, od kojih se neka pojavljuju prvi put, ovaj je opis putovanja vrijedan i po tome što točno definira razliku između zapadne obale — Italije i istočne, koju Locke cijelu — od njezina sjevernog do južnog dijela — naziva Dalmacijom ili Sklavonijom. Također treba istaknuti i Lockeovo poznavanje odnosa na moru u tom dijelu svijeta, tj. o »vlastavini Dubrovnika nad jednim dijelom obale, i o posjedima Venecije na drugom dijelu obale«. Govoreći o odnosima između Dubrovnika i Turaka, Locke kaže da »Dubrovnik plaća Turcima danak od 14.000 cekina godišnje, ... osim ostalih darova koje daju turskim pašama kad dođu tamo ... Turska granica nalazi se na udaljenosti od jedne milje, što uvjetuje da su oni (Dubrovčani) izvrgnuti velikoj zavisnosti«. Slijedeći dan oko podne ugledali su na trenutak Herceg-Novi, i Locke ukratko opisuje bitku za Herceg-Novi: »Prije nekoliko godina Turci su oduzeli kralju tvrđavu i u toj bitki ubijeno je tri tisuće španjolskih vojnika, osim ostatka koji je zarobljen i poslan na galije.« Opisujući Boku Kotorsku, Locke nastavlja: »Ova tvrđava nalazi se na ušću kanala koji se zove Boka Kotorska. Venecijanci imaju vlast nad kanalom zvanim Kotor. Taj se kanal proteže sve do Budve i dalje u unutrašnjost.« Oko sumraka našli su se nasuprot brežuljcima na kojima Venecijanci imaju svoj grad ... a Turci svoj ... i između tih dvaju gradova neprestano dolazi do okršaja s mnogo krvoprolića. »Na kraju tih brežuljaka svršava Sklavonija i započinje Albanija. Ti brežuljci udaljeni su od Dubrovnika trideset milja.«

*Putovanje Henryja Austella preko Venecije i Dubrovnika u Carigrad ... godine 1586.*¹⁷ nije za nas ništa manje interesantno od Lockeova, osobito stoga što daje ne samo prikaz putovanja do Dubrovnika, nego i dalje do Carigrada kopnenim putem preko planina, kroz centralni dio Jugoslavije. Ovaj prikaz tiskan je kao br. 56 u Hakluytovoj zbirci. Henry Austell bio je član engleske ambasade u Carigradu. Vjerojatno je bio poslan u Carigrad iz Londona s porukom za ambasadora, ostao je u Carigradu samo šest dana i vratio se u London »preko Moldavije, Poljske, Šleske i Njemačke do Hamburga, itd.«.

Austell se u Veneciji 2. kolovoza 1586. ukrcao na brod koji je pristao u Novigradu u Istri 3., a u Poreču 4. kolovoza. Slijedeći je dan prošao pokraj Rovinja i Pule, te je u istom danu prešao zaljev koji dijeli Istru od Dalmacije. 6. kolovoza stigli su u Zadar i iste noći u Šibenik, »koji se smjestio u izvanredno pogodnoj luci, s jakom tvrđavom na ulazu«. 8. su kolovoza prošli pokraj »vrlo dobro smještenoga grada zvanog Korčula, koji se nalazi na istoimenom otoku«, a 9. kolovoza ujutro pristali su u Dubrovniku, »gdje su našli mnogo prijateljski raspoložene gospode«. Austell je ostao u Dubrovniku tri dana i zatim se u društvu šestorice dubrovačkih trgovaca i pod zaštitom janjičara otputio preko planina u Carigrad. »11. kolovoza, u pratnji jednog janjičara, napustili smo Dubrovnik u društvu pola tuceta trgovaca iz tog grada ...«

Austellove veze s dubrovačkim trgovcima i lijep prijem u Dubrovniku, gdje je stekao mnogo prijatelja, odraz su dobrih veza koje je Dubrovnik održavao s Engleskom u to vrijeme.

Hakluyt nije uspio tiskati sve opise putovanja što ih je u tijeku godina skupio. Materijale koji nisu bili tiskani preuzeo je Samuel Purchas. On je izdao svoju prvu zbirku još za Hakluytova života pod naslovom *Purchasovo hodočašće*¹⁸ (1613.), čije je drugo izdanje izašlo 1619. pod naslovom *Purchasov hodočasnik*,¹⁹ dok se 1625. pojavilo veliko djelo zasnovano na materijalima što ih je ostavio Hakluyt:

¹⁷ *The Voyage of M. Henry Austel by Venice to Ragusa and thence over-hand to Constantinople ... Anno 1586.*

¹⁸ *Purchas his Pilgrimage ...*

¹⁹ *Purchas his Pilgrim ...*

PURCHAS

HIS PILGRIMES.

IN FIVE BOOKES.

The first, Contayning the Voyages and Peregrinations made by ancient Kings, Patriarkes, Apostles, Philosophers, and others, to and thorow the remoter parts of the knowne World: Enquiries also of Languages and Religions, especially of the moderne diversified Professions of CHRISTIANITIE.

The second, A Description of all the Circum-Navigations of the GLOBE.

The third, Navigations and Voyages of English-men, alongst the Coasts of Africa, to the Cape of Good Hope, and from thence to the Red Sea, the Abassine, Arabian, Persian, Indian, Shoares, Continents, and Ilands.

The fourth, English Voyages beyond the East Indies, to the Ilands of Japan, China, Canchinchina, the Philippina with others, and the Indian Navigations further prosecuted: Their iust Commerce, nobly vindicated against Turkish Treacherie; victoriously defended against Portugall Hostilitie; gloriously advanced against Moorish and Ethiope Perfidie; hopefully recovering from Dutch Maliguitie; lustily maintained against ignorant and malicious Calumnies.

The fifth, Navigations, Voyages, Traffiques, Discoveries, of the English Nation in the Eastern parts of the World: containing the English-Indian occurrences, and containing the English Affaires with the Great Soveraine, in the Persian and Arabian Gulles, and in other places of the Concinens, and Ilands of and beyond the Indies: the Portugall Attempts, and Dutch Dilaters, divers sea-fights worth notice; and many other remarkable RELATIONS.

The First Part.

Unus Deus, Una Veritas.

LONDON

Printed by William Stansby for Henrie Fetherstone, and are to be sold at his shop in Pauls Church-yard at the signe of the Rose.

1625.

Druga strana Purchasove zbirke putopisa iz god. 1625.

*Posmrtni Hakluyt ili Purchasov hodočasnik*²⁰ ... Ova golema zbirka zapisa s putovanja sastoji se od materijala koje su skupili Hakluyt i Purchas.

U Purchasovoj zbirci nalazi se i jedna pjesma napisana oko 1425., u kojoj se pod tada uobičajenim naslovom *Ovdje počinje put ... od Engleske do Jeruzalema*...²¹ opisuje putovanje od Venecije do albanske obale. Prva zemlja u koju su stigli iz Venecije, kaže autor, bila je Istra. Tu su plovili pokraj gradova ili tvrđava: Piran, Umag, Novigrad, Poreč, Rovinj i Pula. Zatim su stigli u »pokrajinu Sklavoniju«, pa autor putopisa spominje Trogir, Split, Korčulu (»s čvrstom tvrđavom«) i Dubrovnik (»grad dobro opasan zidovima«).

Slično Johnu Lockeu, koji je u svom putopisu opisao odnose između Dubrovnika i Turaka, Fynes Moryson — opisujući svoj povratak iz Turske godine 1597. — daje u *Putopisu*²² (tiskanom u Londonu 1617.) interesantan opis političke situacije na Jadranu. U petak 22. travnja 1597. »preplovivši oko dvije stotine milja, stigli smo na obalu grada Dubrovnika, pa iako je vjetar bio vrlo povoljan, naš gospodar — znajući za neke nedavne prepirke između Dubrovčana i Mlečana — nije se mogao odlučiti da pristane u toj luci. Za ovu prepirku neki krive Dubrovčane stoga što zaštićuju Uskoke, svoje susjede nastanjene na obali Sklavonije, koji iako su podanici kralja i kršćani, orobljuju sve brodove koji prolaze tim morima, a nedavno su u rovinjskoj luci uništili i spalili jednu venecijansku galiju. Ali drugi, više vjerojatan, razlog koji se navodi jest taj da su nedavno u bijesu ubijena neka venecijanska gospoda zbog silovanja.« Moryson smatra Dubrovnik »glavnim gradom Sklavonije« (vjerojatno zato što je to bio slobodan grad). »Dubrovnik je izgrađen«, nastavlja Moryson, »na podnožju jedne visoke planine, na morskoj obali, i ima vrlo razvijen promet tim morima i velike brodove, koje kralj Španjolske često unajmljuje i pridružuje mornarici.«

Moryson naglašava da je dubrovačka vlada vrlo omiljena i daje nam svoju verziju o tome kako je Dubrovnik uspio

²⁰ *Hakluytus Posthumus, or Purchas his Pilgrims, contayning a History of the World and Sea Voyages and Land Travell by Englishmen and others.*

²¹ *Here beginneth the way... from the Lond of Engelond... to Jerusalem...*

²² *Itinerary*

održati svoju slobodu i nezavisnost, na čuđenje mnogih, usprkos činjenici da je »smješten u raljama između dviju moćnih država, jakih Turaka i Mlečana. Mlečani ne bi htjeli da ih natjeraju u očaj i prisile da se kao kršćani predaju Turcima, a grad je vrlo snažno utvrđen s morske strane, a jedino odatle mogli bi ih Mlečani napasti.«

»Osim toga oni plaćaju Veneciji velike namete za promet, što je razlog da Venecija ne čini ništa protiv njihove slobode. S druge strane Turci, znajući da će, ako napadnu grad, njegovi stanovnici sa svim svojim pokretnim blagom pobjeći preko mora u Italiju, a primajući također velik godišnji danak za promet kopnom (u samom gradu imaju čak i svoga službenika — Chiaussaghu — koji ga skuplja), također su zadovoljni i ne prijetu im ratom, osobito stoga što znaju da bi papa, španjolski kralj i Venecija pomogli Dubrovčanima protiv njih i ne bi dopustili da tursko carstvo postane gospodar ove luke.«

Prelazeći u XVII. stoljeće, primjećujemo da autori engleskih putopisa toga doba pokazuju mnogo više interesa za zemlje kroz koje prolaze i ljude s kojima se susreću. Stoga u njima možemo naći još zanimljivije opise, od kojih ćemo neke ovdje spomenuti i iz njih citirati neke dijelove koji se odnose na našu obalu i Dubrovnik.

William Lithgow otputio se 7. ožujka 1609. na prvo od triju putovanja što ih je opisao u svom djelu *Iscrpan opis neobičnih pustolovina i mučnih lutanja u tijeku devetnaestak godina putovanja iz Škotske u najglasovitija kraljevstva Evrope, Azije i Afrike*²³ (tiskano u Londonu 1632.). Drugi dio svoje knjige započinje s pjesmom od deset redaka, od kojih navodimo samo prva dva:

»Tada sam prešao preko zaljeva na obalu Istre,
u Dalmaciju, Slavoniju, Iliriju...«

Nakon vrlo detaljnog opisa Istre on prelazi u Kvarnerski zaljev koji »se prostire 50 milja na sjever i istok, s uskim ulazom u nj, i s dijelom Istre na zapadu a Dalmacije na istoku. Na dnu toga zaljeva smjestili su se Senj, Gradiška i Novogord, glavni gradovi Hrvatske«. Zatim govori o uskocima (koje on naziva »skocima«) i njihovim pothvatima u

²³ *Total Discourse of the Rare Adventures and Painefull Peregrination of long Nineteene Yeares Travayles from Scotland to the most famous Kingdomes in Europe, Asia and Africa.*

borbi protiv Turaka i Mlečana. »Ljudi koji su nastanjeni u tim gradovima i okolici nazivaju se skocima, podrijetlom su Dalmatinci, i vrlo su hrabri i odlučni: njihovo su oružje široki teški mačevi, dugi bodeži, štitove nose za opasačima, a dugačke pištolje u rukama: izvanredno su brzi i okretni i svakodnevno uznemiruju Turke upadanjem na njihov teritorij i odnose odande velik plijen: žito, stoku i konje, dok na moru svojim brodicama stalno napadaju venecijanske trgovce u njihovim vlastitim vodama.«

Autor dalje opisuje uskočku tvrđavu (Gradišku) kao grad koji je dobro utvrđen zidinama i opskrbljen municijom, a u njemu se nalazi 2000 uskoka, koji ga brane i koji, kad se neprijatelj približi, izlaze iz tvrđave, na konjima i pješice da dočekaju i odbiju neprijateljske napadaje.

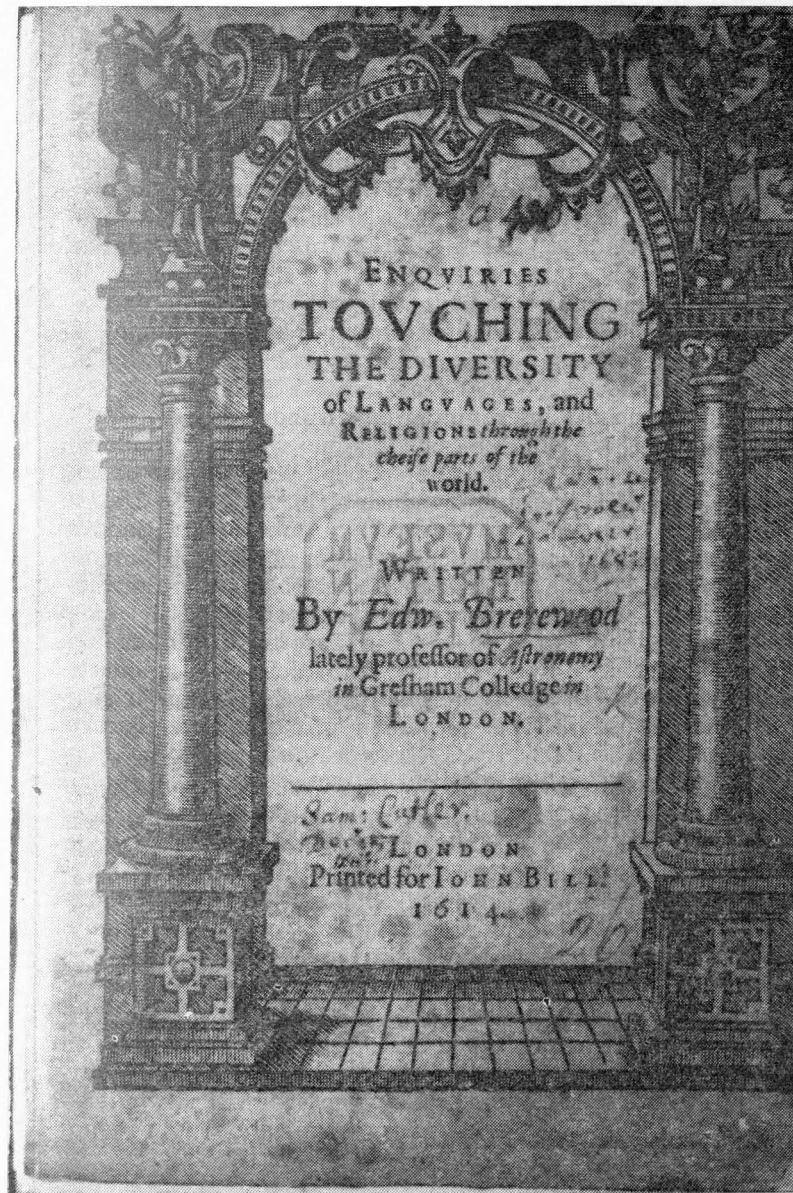
Lithgow kaže da je čak vidio i jednu takvu bitku kad je na svom drugom putovanju »jednog jutra u samu zoru ugledao 800 skoka kako izlaze iz grada i napadaju mletačku vojsku od 3000 vojnika«. Toliko se oduševio uskocima da je opisujući ih ponovno povezoao riječi »skoki« i »Skoti«: »Broj skoka koji su sposobni da nose oružje ne prelazi šest tisuća ljudi: oni su izvanredno ljubazni prema strancima, što je prema meni bilo u stanovitoj mjeri i potencirano od strane njihovih kapetana i zapovjednika, vjerojatno zbog sličnosti između 'Skoka' i 'Skota', mada bih se mogao zakleti da ima vrlo malo ili nikakve sličnosti između te dvije nacije.«

Mora da je dobro poznao taj dio zemlje, jer jedan od svojih paragrafa završava ovim riječima: »Ovaj je dio Hrvatske izvanredno plodan, obiluje žitom, vinom, stokom i pašnjacima, iako je tada jako opustošen bezakonjem i buntovnim vojnicima.«

Njegovo je poznavanje zemlje (zemljopisno i povijesno) i ljudi katkada tako dobro i potpuno da se pitamo kako ga je stekao. To je bio rezultat, kao što i on sam kaže, iskustva i čitanja starih autora.

Oko godinu dana poslije jedan drugi engleski putnik, George Sandys, plovio je iz Venecije niz našu obalu. Taj put opisan je u *Izveštaju o putovanju godine 1610.*²⁴ (tiskano u Londonu 1615.). Nakon ne vrlo uspješnog pokušaja da dade podrijetlo ljudi i etimologiju imena u zemlji Sandys opisuje stanovnike Ilirije ili Dalmacije: »Vrlo su radini i

²⁴ *A Relation of a Journey begun An. Dom. 1610.*

Naslovna strana Brerewoodova djela o jezicima iz god. 1614.

sposobni. Oni nižeg podrijetla dobro veslaju. Njihove se žene ne udaju do 24. godine, a muškarci se ne žene do 30., što je možda izvor njihove snage i velikih proporcija; ili je to možda posljedica toga što su odrasli u planinskoj zemlji, jer je općenito primijećeno da proporcije takvih ljudi nadmašuju proporcije onih koji žive u nizinama.«

O jeziku koji se ovdje govori on kaže: »Njihov jezik razumiju i govore ljudi na cijelom području na sjeveru, a odande pa sve do granica tatarske zemlje.« Tu i slične informacije o našem jeziku crpli su Sandys i njegovi suvremenici iz raznih izvora, a osobito iz tada vrlo poznatog i popularnog djela Edwarda Brerewoda: *Enquiries Touching the Diversity of Languages, and...*²⁵

Ništa nije manje interesantan opis njihove odjeće: »Muškarci nose ogrtače od ljubičaste tkanine s kratkim rukavima i šešire od iste tkanine. Na tjemenu imaju samo jedan pramen kose, dok preostali dio glave brijuju. Žene nose kratku i uglavnom crnu odjeću.« Govoreći o Dubrovniku, Sandys ga naziva »republikom za sebe: poznatom po trgovini i mnoštvu brodova. Pripada mu mnogo malih otoka, ali malo zemlje na obali. Dubrovčani plaćaju Turcima danak 14.000 cekina godišnje, a još mnogo više troše na darove koje im daju i na njihovu zabavu; svake godine šalju 'Velikom gospodaru' brod natovaren robom za njegove galijske, čime kupuju svoj mir i oprost od dažbina prigodom prolaska kroz Tursko Carstvo.«

*Putovanje na Levant*²⁶ (1634.) Henryja Blounta doživjelo je nekoliko izdanja, što dokazuje njegovu veliku popularnost u ono vrijeme. To je »kratak prikaz putovanja na kojem je nedavno bio gospodin Henry Blount, iz Engleske preko Venecije u Dalmaciju, Sklavoniju, Bosnu, Mađarsku, Makedoniju, itd. ... s posebnim osvrtom na suvremeno stanje Turaka i ostalih naroda pod Carstvom.«

7. svibnja 1634. ukrcao se u Veneciju na jednu venecijansku galiju s grupom Turaka i odatle stigao u Rovinj, a zatim u Zadar. »Ovaj grad nalazi se u Dalmaciji, i od svih gradova koji su se smjestili u zaljevu ima najbolji položaj za upravljanje cijelim Jadranom.« Iz Zadra su isplovili za Split — »Spalatio, grad u Sklavoniji«, koji »se smjestio u vrlo lijepoj

²⁵ To je djelo nekoliko puta preštampano u dijelovima ili u cjelini i često citirano. Mi smo se služili izdanjem iz god. 1614.

²⁶ *A Voyage into the Levant.*

udolini na južnoj strani velike planine«. On također spominje i Klis, »koji je najjača kopnena tvrđava što ju je ikada vidio«.

I na kraju spomenimo jedan od najboljih putopisa koji opisuje našu obalu. To je djelo Georgea Whelera *Putovanje u Grčku*,²⁷ koje je tiskano u Londonu godine 1682. Njegov je interes za našu zemlju bio mnogo širi i stoga je njegov opis mnogo raznovrsniji: on sadrži zemljopisne, povijesne, etnografske i arhitektonske elemente. Budući da ih ne možemo sve nabrojiti, odabrali smo samo one odlomke koji su, vjerujemo, interesantniji i privlačniji od drugih. Prvi je njegov opis Morlaka, a drugi je opis Splita, ili, bolje rečeno, Dioklecijanove palače. Dubrovnik ne opisuje, jer je putovao nakon potresa i u dva opasnosti od kuge.

Nakon dva dana plovidbe iz Venecije stigli su u Zadar. Wheler opisuje zadarsku tvrđavu i vojne snage koje su se sastojale od »Morlaka, Hrvata i ostalih naroda s planina i sjevernih dijelova Dalmacije, od ljudi visoka rasta, snažnih, okretnih i hrabrih; osobito su takvi Morlaci, ljudi koji su navikli na hladne i ogoljele planine istoga imena, koje se prostiru duž obale i koje su u posjedu Venecije...«. Nakon što je dao nekoliko primjera koji prikazuju njihovu neobičnu snagu, on nastavlja s opisom njihove odjeće: »Njihova je odjeća čudna. Umjesto cipela imaju samo komad kože koju na nogu pričvršćuju tako da preko nje ukrste vrpce i čvrsto je zavežu. Noge su im pokrivene čizmama od tkanine ili kože, preko kojih navlače crvene hlače, jer im je omiljena boja crvena. Njihov kaput nema rukava, nego iz njega vire rukavi od košulje, koji su otvoreni i obrubljeni čipkom. Njihove su duge kape izrađene od crvene tkanine i lepršaju ili padaju na jednu stranu i na njima je ukras koji se sastoji od tri komada željeza u obliku perja. Seljaci su obično nauružani sjekirama, ali vojnici nose, osim sjekira, i turski mač.« U Zadru je Wheler vidio mnoge crkve i spomenike, i navodi neke rimske natpise.

Idući dalje na jug, Wheler je »prošao pokraj Šibenika (Sebenigo), najjačega grada u Dalmaciji« i stigao u Split. Tu je ostao jedanaest dana, »što mu je omogućilo da pregleda mjesto s više nego uobičajenom pozornošću. Ali ono što je najviše pobudilo njegovu radoznalost bila je Dioklecijanova palača.« Evo kratkog izvatka iz njegova detaljnog opisa pa-

²⁷ *A Journey to Greece.*

lače: »Izgrađena je od kamena, dobro isklesanog i zacementiranog: ekvilateralnog je oblika, sa svakom stranom dugom dvije stotine koraka, dok njezina visina iznosi preko šezdeset stopa. Na svakom uglu nalazi se kvadratna kula; palača ima troja vrata; na strani prema moru, koliko se ja sjećam, nema vrata; to su sva vrata koja sam ja zabilježio bilo u mom nacrtu palače, bilo u svom dnevniku, jer vrata kroz koja se ulazi iz luke u grad nisu dio palače; ostala vrata smještena su na sredini svake strane.«

Bio je prilično razočaran što nije mogao posjetiti Dubrovnik. Spominje jaki potres u Dubrovniku 1667. godine. »Nismo imali zadovoljstvo vidjeti Dubrovnik, jer se sumnjalo da je zaražen kugom, ali smo prošli pokraj njega slijedećeg jutra. Dubrovčani se još nisu oporavili od strašnog potresa što ih je snašao prije dvanaest godina i koji je razrušio velik dio grada i zatrpao mnoge stanovnike.«

Taj završetak opisa putovanja po našoj obali pokazuje simbolično i kraj interesa za Dubrovnik u engleskoj putopisnoj literaturi. Dok su gotovo svi raniji putnici svraćali u Dubrovnik i opisivali ga u svojim putopisima više nego bilo koji grad na obali, nakon potresa s opadanjem moći Dubrovnika počinje i pad interesa za nj među putnicima i putopiscima, a istodobno jača interes za druge gradove u Dalmaciji, osobito za Split zbog sve većeg zanimanja za arheološke nalaze i Dioklecijanovu palaču.

V

DODATAK

SLAVISTIKA U AMERICI

JAGIĆ I AMERIČKI SLAVISTI

1.

U nekoliko se navrata u Engleskoj i Americi pisalo o američkoj slavistici više ili manje informativno i statistički.¹ Iz toga pisanja saznajemo, osim mnogobrojnih podataka o sveučilištima i koledžima na kojima se predavala i još predaje slavenska povijest, slavenski jezici i književnosti, koji su profesori i predavači radili ili još rade na kojem sveučilištu, kakvim su se znanstvenim i nastavnim radom bavili ili još bave, itd., itd. Po tim člancima znanstveni studij povijesti slavenskih naroda i slavenskih jezika i književnosti započeo je na Harvardskom sveučilištu. Začetnici toga studija jesu Archibald Cary Coolidge², profesor povijesti i direktor sveu-

¹ O američkoj slavistici (u širem smislu) pisali su: C. L. Meador u »The Russian Review« (Liverpool), II, 2, str. 194.—196.; C. V. Hasek, *The Slavonic Languages and Literatures in American Colleges and Universities*. Circular No. 23 of Department of Interior, Washington, listopad 1920.; R. J. Kerner: *Slavonic Studies in America*. »The Slavonic Review« (London), III, 8, prosinac 1924., str. 243.—258.; Arthur P. Coleman: *Slavonic Studies in the United States, 1918—1938*. »The Slavonic Review«, XVIII, 50, str. 372.—388.; Joseph Brozek: *Slavic Studies in America*. »The Journal of Higher Education«, XIV, 6, (1943.), str. 293.—297.; O. A. Maslenikov: *Slavic Studies in America, 1939—1946*. »The Slavonic Review«, XXV, 65, travanj 1947., str. 528.—537.

² O njegovu životu i radu vidi: Bernadott E. Schmitt, *Archibald Cary Coolidge*. »The Slavonic Review«, VI, 18, ožujak 1928., str. 671.—674.

čilišne knjižnice, koji je god. 1894. održao prvi tečaj slavenske povijesti u Americi, i nestor američkih slavenskih filologa Leo Wiener, koji je god. 1896. počeo predavati slavenske jezike i književnosti. I ostala su sveučilišta u Americi nešto poslije pošla istim putem: *University of California* (1901.), *Columbia* i *Chicago* (1905.) i dr. Nakon Prvoga svjetskog rata, a osobito nakon Drugoga svjetskog rata, povećava se broj slavenskih seminara, nastavnika i studenata.

Sličnosti između početaka slavistike u Engleskoj i u Americi dosta su velike, iako se vremenski ne poklapaju. U svojim nastojanjima da razviju interes za slavistiku u svojoj zemlji, a time ujedno da osnuju slavističke katedre, američki slavisti, kao i njihovi britanski kolege, nisu mogli mimoći tada najpoznatijeg slavista u svijetu V. Jagića. Kao što su se osnivači slavistike u Engleskoj obraćali Jagiću i s njime održavali prisne veze, znanstvene i osobne, bili njegovi đaci-sljedbenici ili suradnici u »Archivu«, ili tražili njegovu pomoć i suradnju u britanskim publikacijama,³ tako su se i pioniri slavistike u Americi povodili za primjerom britanskih slavista.

Da utvrdimo te početne napore američkih slavista, prikazat ćemo period pripreme i neke detalje borbe za osnutak slavističke katedre u Americi (koji nisu izneseni u naprijed spomenutoj literaturi) na temelju Jagićeve korespondencije⁴ — pisama koja je Jagić primio u tom periodu.

U isto vrijeme pada i Jagićeva suradnja u jednoj američkoj publikaciji: dva članka (*Ruski jezik* i *Slavenski jezici*) u »Johnson's Universal Cyclopaedia«. Ta nam dva Jagićeva priloga, objavljena u Americi, pokazuju: 1. da u to vrijeme u Americi nije bilo slavista koji bi mogli napisati takva dva znanstvena prikaza; 2. da veze između slavistike u Engleskoj i Americi još u to vrijeme nisu postojale⁵, jer je i W. R. Morfill, tada već Taylorian Teacher of Russian, izvanredni profesor ruskog i slavenskih jezika u Oxfordu, mogao stručno napisati ta dva članka; 3. da je Jagićev glas, kao slavista poznata u cijelom svijetu, dopro i u Ameriku, gdje je među

³ Vidi: *Jagić i Englezi*, str. 171.—200.

⁴ Jagićeva se korespondencija čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, R 4610.

⁵ Uska suradnja uspostavlja se istom god. 1924. Vidi: »The Slavonic Review«, III, 8, str. 241.—242.

sveučilišnim profesorima⁶ imao dobrih znanaca i ljudi koji su visoko cijenili njegove znanstvene radove.

2.

Jagić je u Petrogradu prvi put preko Theodora Vettera došao u pismeni kontakt s američkim slavistima. Vetter, koji je još u kolovozu 1881. radio u Britanskom muzeju u Londonu i odande poslao Jagiću materijal za Jagićev članak *Slavica im British Museum*⁷, otišao je u Ameriku i već se 3. listopada iste godine javio Jagiću pismom iz New Yorka. Vetter se tada nadao da će u Americi moći razviti svoju djelatnost, kada to nije mogao u Evropi: »Americi još uvijek trebaju nove snage. Iako za sada [1881.] ide teško, ali sigurno će doći bolja vremena...«⁸ Ta bolja vremena Vetter nije dočekao, jer se vratio u Evropu prije nego su postignuti prvi uspjesi u osnivanju slavističke katedre.

Godine 1883., kada ponovno piše Jagiću, Vetter radi u knjižnici Harvardskog sveučilišta u Cambridgeu (Mass.). Iz toga pisma (pisanog 31. svibnja) doznajemo kakve su bile prilike i uvjeti rada u Americi na polju slavistike. Slavenski jezici mogli su se učiti samo privatno, jer se u školama i na sveučilištima nisu predavali. Vetter u tome pismu preporučuje Jagiću Georgea C. Bracketta iz Brooklyna (New York), »jednog od onih ljudi koji u Americi nisu rijetki i koji zbog povoljnih prilika imaju dovoljno slobodna vremena, pa ga iskorišćuju za studij koje specijalnosti«. Vetter je za vrijeme svoga boravka u New Yorku učio Bracketta ruski, pa sada moli Jagića neka Brackettu, koji na tri mjeseca ide u Rusiju, ondje preporučiti vrsna učitelja ruskog jezika da se može usavršiti.

Iz Vetterova se trećeg pisma (pisanog 10. travnja 1886. iz Frauenfelda — Švicarska) razabire da je u to vrijeme u Sjedinjenim Državama bilo i ljudi i dobre volje da se osnuje slavistička katedra i započne studij slavenskih jezika i književnosti, ali se ta ideja ipak vrlo sporo ostvarivala. Vetter je

⁶ Npr. poznati lingvist W. D. Whitney. (Vidi str. 355.—356.)

⁷ »Archiv für slavische Philologie«, VI (1882.), str. 617.—618.

⁸ »...Europa wollte mir keine Beschäftigung anweisen, also wandte ich mich ohne Bedenken nach dem Lande, das immer noch Kräfte braucht. Vorläufig geht's etwas knapp und mager hier, aber es werden sicherlich bessere Zeiten kommen...«

bio prva žrtva te sporosti, iako je bio prvi imenovani docent za slavenske jezike na jednom američkom sveučilištu.

Jagić je jednom zamolio Vettera da mu opiše svoj život nakon odlaska u Ameriku, pa mu ovaj u dugu pismu u obliku autobiografije prikazuje svoj život u Americi od god. 1882. nadalje⁹. Te je godine Vetter namješten u knjižnici Harvardskog sveučilišta. Ta mu je služba pribavila prijateljstvo dvaju istaknutih znanstvenih radnika Amerike. Prvi je bio geolog prof. J. Whitney¹⁰, koji je imao dosta interesa za

⁹ »Sie fragen also nach der Fortsetzung meiner Biographie seit ich nach Amerika gegangen. Wie Sie wissen, wurde ich 1882 an der Bibliothek der Harvard University in Cambridge bei Boston angestellt. Meine Tätigkeit war in mancher Hinsicht recht interessant, obgleich ich daneben auch viel rein technische Arbeit zu verrichten hatte. Ich wurde bekannt mit Herrn Professor J. Whitney, dem Bruder des Philologen William D. Whitney (der in New Haven am Yale College Professor ist); dieser lebenswürdige Mann kümmerte sich in äusserst wohlwollender Weise um mich, & da er, obgleich Geologe, für Philologie das lebhafteste Interesse hat, z. B. auch intensiv Russisch treibt, so hatten wir der Anknüpfungspunkte genug. Durch meinen Studiengenossen & Freund Lauman, den Sanskritisten, wurde ich mit Prof. Child bekannt, dem Herausgeber jener monumentalen Sammlung der »English & Scottish popular ballads«. Bald war ich im Stande Prof. Child in seiner Arbeit insofern etwas behülflich zu sein, als ich ihm Parallelen zu verschiedenen engl. Volksliedern unter den slav. Völkern nachweisen konnte. Auf diese Art entwickelte sich ein für mich äusserst lehrreiches Zusammenarbeiten mit diesem tüchtigen amerikan. Gelehrten.

Diese beiden Gönner nun, Prof. Whitney & Prof. Child, arbeiteten daran, dass an der grossen Harvard University eine Docentestelle für slav. Sprn. geschaffen werden solle. Vielorts fanden sie Anklang, nur gerade bei der massgebendsten Persönlichkeit, dem »Praesidenten« (lebenslänglichen Rektor) der Universität nicht. Dieser hielt mich mit Versprechungen hin, bis mir Prof. Child riet, meinen Plan, nach Europa zurückzukehren, auszuführen, weil man mich von dort eher holen würde. Ich folgte diesem Rate und traf zwei Monaten die Ernennung zum besoldeten Docenten für slav. Sprn. an der Harvard University, aber mit einem (für amerikan. Preise) so kleinen Gehalte, dass ich mit der Annahme zögerte, als ich ganz unerwartet am thurg. Kantonalgymnasium in Frauenfeld zum Lehrer für Latein, deutsche Literatur & English ernannt wurde. Ich entschied mich für diese Stelle, namentlich aus Rücksicht für meinen alten Vater, von dem ich nun bloss 2½ Wegstunden entfernt bin & dem so viel daran lag, in seinem Alter einen Sohn in seiner Nähe zu haben.«

¹⁰ To je brat istaknutog američkog lingvиста, profesora na Yaleskom sveučilištu W. D. Whitneya, kojega je Jagić osobno poznao. (Vidi str. 355.—356.)

filologiju. Vetter ga je učio ruski, pa je time stekao njegovu naklonost. Drugi je bio prof. F. J. Child, autor poznate zbirke narodnih pjesama *English and Scottish Popular Ballads*. Njih je dvojicu povezao zajednički interes: narodna poezija. Vetter je Childu ukazivao na paralele između raznih engleskih i škotskih balada s jedne i narodnih pjesama slavenskih naroda s druge strane. Oba su se ta Vetterova pokrovitelja zalagala da se na Harvardskom sveučilištu osnuje slavistička katedra i imenuje docent za slavenske jezike. Kandidat je za to mjesto bio Vetter. Na mnogim su mjestima imali uspjeha, jedino nisu kod rektora, koji je tu stvar zavlacio obećanjima. Na kraju je prof. Child savjetovao Vetteru da se vrati u Evropu, jer da će ga vjerojatno odande pozvati. U proljeće god. 1884. Vetter se vratio u domovinu, a dva mjeseca nakon toga dobio je imenovanje za docenta za slavenske jezike na Harvardskom sveučilištu. Dakle dvanaest godina prije stvarnog osnivanja i popunjenja slavističke katedre, dvanaest godina prije prof. L. Wienera, prvoga nastavnika slavenskih jezika u Americi, imenovan je Vetter docentom za slavistiku na tom istom sveučilištu.

Vetter je oklijevao da primi mjesto, jer je, veli on dalje u pismu, plaća bila vrlo malena za američke cijene. Kada je istodobno imenovan za nastavnika srednje škole u Frauenfeldu, potaknut obiteljskim razlozima, odbio je ponudu iz Amerike i ostao u domovini. Propuštena prilika nije imala većeg utjecaja na Vetterov rad na polju slavistike: on je poslije imao uspjeha i u Evropi. Njegov bi rad mogao više utjecati na razvoj američke slavistike: pod njegovim vodstvom, a u suradnji s ostalim znanstvenim radnicima koji su pokazivali interes za slavenske narode i njihovu kulturu, slavistika se u Americi mogla razviti u smjeru koji je danas teško sagledati. Svakako je time što je Vetter odbio prihvatiti slavističku katedru u Americi izgubljeno dvanaest godina rada oko slavistike.

Vetter je, kako saznajemo dalje iz toga pisma¹¹, sastavio bibliografiju slavenske narodne poezije u *Folklore Departmentu* Harvardske sveučilišne knjižnice, u kojem je narodna poezija slavenskih naroda bila vrlo dobro zastupana. Vetter je ponudio tu bibliografiju Jagiću za »Archiv«.

¹¹ »Ich hatte an der Bibliothek der Harvard University sehr viel mit dem »Folklore«-Department zu tun. Es ist jene Abteilung dort ungemein reich & gerade auch die Volkspoesie der slav.

Harvardsko je sveučilište sačuvalo svoje prvenstvo u američkoj slavistici: ono je prvo uvelo predavanja iz slavenske povijesti i prvo imalo redovita nastavnika slavenskih jezika i književnosti. Na tom je sveučilištu prof. A. C. Coolidge god. 1894. održao kolegij pod naslovom »History of North-Eastern Europe«. ¹² Dvije godine poslije, kada je prof. Coolidge predavao o »Istočnom pitanju«, prvi je slavenski filolog u Americi, Leo Wiener, kasnije poznati američki lingvist, započeo na tom sveučilištu prvi tečaj ruskoga jezika. ¹³

Jagić je od samoga početka bio u kontaktu s tom prvom američkom slavističkom katedrom, jer mu je Wiener, čim je imenovan za lektora (instructor) slavenskih jezika, pisao pismo ¹⁴, u kojem je Jagiću javio o svome imenovanju i planovima za budući rad. Od početka nove školske godine u jesen 1896. počeo će raditi kao instruktor slavenskih jezika na Harvardskom sveučilištu, koje ima prvu katedru te vrste u Americi. On želi slavistiku uvesti u Americi, pa će se i sam prema svojim mogućnostima baviti tom znanostu. Iako se nije školovao kod Jagića, on je Jagićev »revan učenik, što i mora biti svatko tko neće da zaluta« ¹⁵, zaključuje Wiener.

Völker ist vorzüglich vertreten. Ich legte mir bei dieser Gelegenheit eine Bibliographie der slav. Volkspoesie an, von deren Vollständigkeit ich mir zwar keinerlei Illusionen machte, die ich aber doch der Publikation wert hielt, weil ich bis jetzt von keiner Bibliographie dieses Zweiges weiss. Oder gibt es eine solche? Ich möchte Ihnen nun gerne meine Zus.-stellung vorlegen, um von Ihnen zu erfahren, ob Sie dieselbe fürs Archiv verwendbar hielten. Ein besser Situiertes wird in einer grossen Bibliothek vielleicht rasch Ergänzungen machen können & mich der Unvollständigkeit zeihen — er mag es immerhin tun, auf diese Weise kommt dann vielleicht ein Dritter zur Zus. stellung einer ganz lückenlosen Bibliographie der slav. Volkspoesie.«

¹² To uzimaju američki slavisti kao početak slavistike u Americi.

¹³ Mi smatramo da taj tečaj označuje početak slavistike — studija slavenskih jezika u Americi.

¹⁴ 9. rujna 1896.

¹⁵ »Mit Anfang des neuen scholastischen Jahres werde ich als Instruktor of Slavic Languages an der Harvard Universitaet fungieren. Ich werde mich bemühen, der slavischen Wissenschaft Eingang bei den Amerikanern zu verschaffen und selbst mein Scherflein nach Kräften beizutragen. Ich bin leider nicht bei Ihnen in die Schule gegangen, aber ich bin doch im Grunde Ihr eifriger Schüler, wie das ja ein jeder sein muss, der nicht auf Irrwege geraten will.«

Leo Wiener rođen je u Bialystoku 26. srpnja 1862. U Ameriku je otišao 1882., pa je petnaest godina proveo u nastavnom radu. Promijenivši mnoge škole, poučavao je grčki, latinski, german-ske i romanske jezike. Od god. 1896. nalazio se na Harvardskom sveučilištu, najprije kao lektor, od god. 1901. kao docent, a 1911. imenovan je za redovitog profesora, na kojem je položaju ostao do god. 1930., odgojivši nekoliko generacija istaknutih američkih slavista. Umro je 12. prosinca 1939.

O počecima svoga rada na slavistici govori Wiener u prvom pismu ¹⁶ Jagiću. Tu spominje rad oko ekscerpiranja i anotiranja poljskih riječi iz Calepinova rječnika *Undecim Linguarum*... iz 1586. S tim pismom šalje Jagiću nekoliko separata svojih dotadašnjih članaka. Taj svoj rad nudi Wiener Jagiću za »Archiv«. Dvije godine poslije Jagić je kao prvi slavistički prilog iz Amerike tiskao u »Archiv« Wienerov članak *Das jüdische Element im Polnischen* ¹⁷. U njemu Wiener citira nekoliko svojih ranijih radova, koji su objavljeni u časopisu »American Journal of Philology« ¹⁸. Sličan rad (*O židovskom elementu u ruskom*) poslao je Wiener S. Buliču u Petrograd još 1894., ali taj nije izašao, jer se čini da je list u kojemu se imao tiskati prestao izlaziti, kaže Wiener na kraju pisma.

Dopisnicom (12. siječnja 1902.) javlja Wiener Jagiću da mu je poslao »svoje prijevode s različitih slavenskih jezika — prve te vrste na engleskom jeziku«, i da šalje u tisak svoju *Anthology of Russian Literature* u dva sveska. Kad izađe prvi svezak, poslat će ga Jagiću na ocjenu. »To je prvo djelo na engleskom«, veli Wiener, »koje prikazuje čitavu literaturu u prijevodima.« Cijela je antologija tiskana 1902.—1903., a osobita joj je vrijednost za engleske čitatelje u tome što »uključuje divno izabrane, iako prekratke, izvratke iz ruskih

¹⁶ »Ich mache einen Anfang mit einem recht kleinen Beitrag. Ich arbeite gegenwärtig an Calepins grossem Wörterbuche *Undecim Linguarum* vom Jahre 1586, aus dem ich die polnischen Wörter excerpriere, anordne und wo nötig annotiere.«

¹⁷ »Archiv für slavische Philologie«, knj. XX., str. 620.—624.

¹⁸ *On the Judaeo-German Element in the German Language.* »American Journal of Philology«, XV, str. 334.—346.

On the Judaeo-German Spoken by the Russian Jews. *Ibid.*, XIV, str. 41.—68., 456.—483.

On the Hebrew Element in Slavo-Judaeo-German Hebraica. *Ibid.*, X, str. 177.—181.

24 Leonard Ave.,
Cambridge, Mass
1. 9. September, 1892

Hochgeachteter Herr Professor,

Mit Anfang des neuen schola-
stischen Jahres werde ich als Instructor of
Slavic Languages an der Harvard Universi-
tät fungiren. Ich werde mich bemühen,
der slavischen Wissenschaft Eingang
bei den Amerikanern zu verschaffen und
selbst mein Fleiß nach Kräften
beitragen. Ich bin leider nicht bei
Ihnen in die Schule gegangen, aber ich
bin doch im Grunde ein sehr eifriger Schüler,
wie das ja ein jeder sein muß, der willk
7 bessere Lehrstuhl dieser Art in America.

Prvo pismo Lea Wienera Jagodiću (prva strana).

P.S. Vor zwei Jahren übersandte ich
dem Herrn S. Bueli in St. Petersburg eine
ähnliche Arbeit über das griechische Element im
Reraiischen, dieselbe wurde dem Herrn
Professor Laurinshij übergeben, der sie
auch abdrucken wollte. Der Heraus-
geber scheint aber seit zwei Jahren
nicht erschienen zu sein.

Ich würde Ihnen für eine Klein-
auszahl von Separat-Abdrucken recht
verpflichtet sein.

L. W.

Zadnja strana istog pisma

pisaca od najranijih vremena, koji su najvažniji za studij ruske književnosti»¹⁹.

Od ostalih Wienerovih radova treba spomenuti prijevod *Complete Works of Count Leo N. Tolstoj* u 24 sveska (1904.—1905.) i *An Interpretation of the Russian People* (1915.). Dvadesetih godina razvio je prof. L. Wiener punu djelatnost na Harvardskom sveučilištu. Tada je držao kolegije za redovite i postdiplomske slušače: Opći pregled slavenske filologije; Starocrkvenoslavenski; Ruski: gramatika i jezične vježbe, književnost XIX. stoljeća. Tolstoj i njegovo doba. Uvod u povijest ruske književnosti — čitanje djela; Poljski: gramatika i jezične vježbe, poljska književnost XIX. stoljeća; Češki: gramatika i jezične vježbe²⁰. Suradivao je u mnogim znanstvenim časopisima, bavio se i općelingvističkim pitanjima, a dao je i mnogo etimologija za veliki Websterov rječnik *New International Dictionary*.

4.

Godinu dana prije nego što je L. Wiener počeo predavati, javio se Jagiću pismom (18. ožujka 1895.) još jedan kandidat za koju od slavističkih katedara u Americi. To nam je pismo dragocjeno jer nam daje mnogo informacija o stanju slavistike i o prilikama uopće u Americi u vrijeme kad se, devedesetih godina prošloga stoljeća, vodila akcija za osnivanje slavističkih katedara. Bio je to Alexander William Herdler, lektor (instructor) modernih jezika na Princetonskom sveučilištu.²¹ U tom pismu Herdler najprije ističe da se slavistici u Americi nije do tada [1895.] ukazivala velika pažnja, i to zato što tamo nitko nije učio slavenske jezike i zato što su romanska i germanska filologija zaokupile čitavu djelatnost tamošnjih profesora. U posljednje se vrijeme, nastavlja Herdler, osjetila potreba da se studiraju i slavenske književnosti (osobito ruska i poljska), pa će već slijedeće godine sveučilišta *Harvard* i *Yale*²² uvesti slavistiku, a za njima će se povesti sveučilišta *Columbia* i *John Hopkins*. Herdler se za-

nima za taj pokret, pa bi se htio osposobiti kod Jagića u Beču da uzmogne predavati.²³

U tom pismu Herdler daje ove biografske podatke: Rođen je Austrijanac iz Češke, sada američki državljani. Govori prilično češki, koji je jezik naučio u Pragu, gdje je maturirao na njemačkoj učiteljskoj školi, a zatim je studirao na Praškom sveučilištu. I u Americi je studirao na sveučilištu, što bi moglo, po njegovim riječima, odgovarati jednogodišnjem studiju u Beču. Ima 31 godinu; već sedam godina podučava i marljivo radi na području literature i filologije. Herdler pita Jagića da li bi nakon dvogodišnjeg studija u Beču mogao položiti doktorat. Disertaciju bi pisao na engleskom, pa bi to bila »prva te vrsti uopće«. Herdler, ne znajući za L. Wienera, misli da bi bio prvi koji bi podučavao slavistiku u Americi, a to bi »znanosti samo koristilo«²⁴.

Dalje Herdler iznosi u pismu teškoće rođenih Amerikana koji »bi jedva bili u stanju naučiti izgovor i vokabular ma i jednog slavenskog jezika«, a osobito bi teško naučili češki s glasom ř. On vjeruje da bi u dvije godine mogao s marom i izdržljivošću naučiti toliko da uvede slavistiku u Americi. Kao sporedne predmete uzeo bi englesku filologiju i romanske jezike, tako da bi čitavo vrijeme posvetio studiju slavenske filologije. On bi rado studirao tri godine, ali mu to

²³ »Wie Ihnen wohl bekannt sein dürfte, hat die Slavistik in diesem Lande noch bisher keine Beachtung gefunden, weil erstens niemand hier slavische Sprachen lernt und weil zweitens die romanische und germanische Philologie bisher die ganze Tätigkeit der hiesigen Professoren in Anspruch genommen hat. Es hat sich aber neuerdings hier das Bedürfnis fühlbar gemacht, auch die slavischen Literaturen, unter denen wieder die russische und polnische hauptsächlich, zu studieren, und so wird man denn bald hier Course in slavischen Sprachen einführen. Harvard und Yale wollen dies schon im nächsten Jahre thun und Columbia als auch John Hopkins werden dann folgen. Nun interessiere ich mich sehr für diese Bewegung und möchte gern die Befähigung in Wien unter Ihnen erlangen, hier slavische Philologie zu lernen.«

²⁴ »Könnte ich nach 2 jährigem Studium in Wien das Doctorat erlangen? Ich habe hier Universitätsstudien auch betrieben, die wohl einem Jahre bei Ihnen gleichkommen dürften. Ein Semester von diesen 2 Jahren möchte ich gern an einer russischen Universität studieren, da hier sehr viel auf Sprachfertigkeit, gesehen wird. Ich wäre wohl der erste hier die Slavistik zu lehren und ich glaube, dass dies der Wissenschaft nur nützen würde.«

¹⁹ R. J. Kerner u »The Slavonic Review«, III, 8, (prosinac 1924.), str. 256.

²⁰ »The Slavonic Review«, III, 8 (prosinac 1924.), str. IX.

²¹ Na tom je položaju Herdler bio od 1892. do 1895.

²² *Harvard University* je to učinio, kao što smo naprijed vidjeli, ali *Yale University* nije.

ne dopuštaju financijska sredstva i zaposlenje na Princetonskom sveučilištu. Ako Herdler pod gornjim uvjetima ne bi mogao dobiti u Beču doktorat, morao bi odustati od svoje namjere. To bi mu bilo vrlo žao, jer bi već u slijedećem zimskom semestru želio započeti studij kod Jagića, »čije se ime u Americi tako visoko cijeni«. Nakon njega bi vjerojatno više Američana došlo u Beč s istom namjerom, i Jagić bi postao, veli Herdler, »otac slavistike u Americi«. ²⁵ Slavenstvu može sudjelovanje Amerike u slavistici samo biti od koristi. Do tada je iz slavenskih književnosti bilo vrlo malo prevedeno na engleski; poslije bi se jednako radilo sa slavenskim, kao što se sada radi s romanskim i germanskim literaturama, koje se studiraju u originalu, uvjerava Herdler Jagića u tome pismu. ^{25a}

Od svojih radova ²⁶ Herdler spominje »tri knjige i nekoliko članaka o francuskom i španjolskom jeziku i književnosti« u časopisu »Modern Language Notes«. Osobita mu je zasluga da je društvu *Modern Language Association of America* »skrenuo pozornost na važnost studija slavenskih jezika s obzirom na književnost i znanost i time dao vrijedan poticaj«. ²⁷

²⁵ »Nach mir dürften mehr Amerikaner zu demselben Zwecke nach Wien komen und Sie würden daher der Vater der Slawistik in Amerika werden.«

^{25a} »Die Dissertation möchte ich in englischer Sprache schreiben, sie wäre wohl die erste von dieser Art überhaupt. Das Slawentum kann nur von einer Teilnahme Amerika's an der Slawistik Nutzen ziehen. Bisher ist nur wenig aus den slavischen Litteraturen ins Englische übersetzt worden, aber nachher würde man dies gerade so thun als jetzt mit den romanischen und germanischen Literaturen, welche auch im Originale studiert werden.«

²⁶ Glavni su mu radovi:

1. Uredio je: Lara, *Partir à tiempo*.
Moreto, *El Desdén con el Desdén*.
2. Napisao je: *A Scientific French Reader*.
The Sentiment of Honor in Calderon.
Stendhal.
The Verbal Accent in Russian.

²⁷ »Ich habe bereits 3 Bücher und einige Abhandlungen über Französische und spanische Stoffe in den *Modern Language Notes* veröffentlicht und letzthin die Aufmerksamkeit der »*Modern Language Association of America*« auf die Bedeutung des Studiums der slavischen Sprachen für literarische und wissenschaftliche Zwecke gelenkt und damit eine beachtenswerte Anregung gegeben.«

Herdler je doktorirao iz ruskog na temelju disertacije *Glagolski naglasak u ruskom jeziku* ²⁸ na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Freiburgu u Švicarskoj u mjesecu lipnju 1896., nešto više od godinu dana nakon pisma Jagiću. U *Uvodu* zahvaljuje profesorima Romanu Brandtu i F. F. Fortunatovu iz Moskve, Janu Baudouinu de Courtenay i Lucijanu Malinowskom iz Krakova, Jos. Kallenbachu i Wilhelmu Streitbergu iz Freiburga, koji su mu pomogli u radu ²⁹. Jagićevo se ime uopće ne spominje; po tome bi se moglo zaključiti da se Herdler nakon Jagićeva vjerojatno negativnog odgovora, ili možda radi jednostavnijeg i bržeg stjecanja doktorata u Freiburgu, nije više obraćao Jagiću.

Najinteresantnije je da se Herdler, uza sve svoje namjere što ih je iznio u svome pismu Jagiću, nakon položenoga doktorata nije uključio u štab američkih slavista, kao što je obećavao. Njegovo se ime nigdje ne spominje, a iz popisa radova ²⁶ vidimo da su mu osim doktorata, koji je slavistički, svi ostali radovi iz područja romanistike.

5.

Ostale veze Jagićeve s Američanima nisu usko povezane s osnivanjem slavističke katedre i razvojem američke slavistike. One uglavnom potvrđuju neke naprijed spomenute činjenice o Jagiću i njegovim vezama s Amerikom, ili se odnose na Jagićev rad, koji je i u Americi bio poznat i vrlo cijenjen.

U Berlinu su Jagić i njegova obitelj stupili u prijateljske veze s profesorom W. D. Whitneyjem s Yaleskog sveučilišta i njegovom obitelji za vrijeme dok su tamo boravili: te su se veze održavale i poslije. Jagić je Whitneyju slao i svoje radove. Sve nam to kazuje Whitneyjevo pismo Jagiću (18. srpnja 1879.). Whitney zahvaljuje Jagiću na poslanoj knjizi i ugodnom društvu u Berlinu. Iz pisma dalje saznajemo da

²⁸ *The Verbal Accent in Russian*. Dissertation — Presented to the — Philosophical Faculty of the University of Freiburg, Switzerland — for the degree of doctor of philosophy, — in June 1896 — By Alexander William Herdler — late Instructor in Modern Languages, Princeton University, Princeton, N. J. — Chicago, 1897., str. 44.

²⁹ »... for the valuable aid and instruction...«

je Whitney za vrijeme svoga boravka u Evropi dovršio jedno svoje djelo i tamo ga tiskao.³⁰

Povod pisanju Josepha de Perotta, s *Clark University* (Worcester, Mass.), bilo je Jagićevo izdanje *Knjige Adamove*³¹, koju je pročitao s takvim interesom da šalje Jagiću svoje prijedloge za tumačenje značenja nekih riječi u tome djelu.³² Perott želi i dalje biti u vezi sa slavistikom, pa moli Jagića neka posreduje kod kojega austrijskog knjižara da mu pošalje katalog slavenskih knjiga. Ako bi Jagić imao priliku da mu piše, Perott ga moli neka mu ne piše na engleskom, nego na svome jeziku.

Kao urednik »Archiva«, primio je Jagić pismo od profesora sveučilišta u Chicagu H. Schmidt-Wartenberga (19. svibnja 1898.), koji mu nudi svoj članak o latvijskom (letonskom) akcentu.

Ostala se pisma, upućena Jagiću iz Amerike, odnose na njegovu suradnju u *Johnson's Universal Cyclopaedia*³³. Benjamin Ide Wheeler, profesor grčkog jezika i komparativne filologije *Cornell* sveučilišta u Ithaci (N. Y.), kao pomoćni urednik te enciklopedije, obratio se (23. srpnja 1892.) Jagiću s molbom da napiše članak o slavenskim jezicima. Urednici su željeli da članak bude »sažet prikaz glavnih činjenica o klasifikaciji, podjeli i osobinama pojedinih slavenskih jezika — neka vrst minijature komparativne gramatike«³⁴. Ta je enciklopedija bila reprezentativni američki leksikon, u kojem su svi prilozi morali biti potpisani. Članci su se povjeravali samo najboljim stručnjacima pojedinih struka, pa je tako za lingvistiku osigurana suradnja većine vodećih američkih lingvista, među kojima Wheeler spominje W. D. Whitneyja, C. R. Laumana, E. S. Sheldona, L. Bloomfielda i dr.

³⁰ To je, čini se, njegovo djelo: *A Sanskrit Grammar* (1879.).

³¹ *Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen. I. Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches.* Wien, 1893.

³² U pismu od 15. siječnja 1898.

³³ Editor-in-chief Charles K. Adams, 8 volumes, D. Appleton and Co., New York, 1896.

³⁴ »We wish the article to be a compact presentation of the main facts concerning the classification, distribution, & characteristics of the various Slavic languages, — if you like, a miniature Comparative Grammar.«

Jagić je umjesto jednog zapravo napisao dva članka:³⁵ jedan o ruskom jeziku³⁶, a drugi o ostalim slavenskim jezicima³⁷. Primivši prvi članak, prof. Wheeler piše Jagiću (29. travnja 1893.) u superlativima: »odličan je, točno obuhvaća odabrano područje na upravo takav način kako su urednici željeli«.³⁸ Što se tiče članka o slavenskim jezicima, nastavlja Wheeler, taj ne može biti popularan, pa zato ne treba to ni pokušavati. Taj članak spada u tzv. članke o grupama jezika, koji su svi potpuno znanstveni, koliko prostor dopušta. Kad je Wheeler primio i taj drugi članak od Jagića, piše (18. ožujka 1895.) o »prekrasnom pregledu toga predmeta«³⁹, kakav je pregled bio vrlo potreban u to vrijeme (uopće sličnoga nije bilo), pa Wheeler želi da bi se taj članak tiskao u cjelini.⁴⁰

Drugi se dio korespondencije odnosi na pitanje skraćivanja Jagićeva članka o slavenskim jezicima, koji je bio predug. Wheeler, kome je bilo povjereno da članak prevede s njemačkog i da ga skрати, s velikim žaljenjem skraćuje članak, a taj svoj posao naziva vandalizmom. U vezi s tim javio se Jagiću (11. srpnja 1895.) i tehnički urednik enciklopedije Robert Lilley, koji u svojem pismu⁴¹, uz obavijest o financijskoj strani (za oba je članka Jagić dobio \$100), zahvaljuje Jagiću na suradnji tim člancima, jer su oni »dragocjen doprinos lingvističkoj znanosti i dobitak za enciklopediju«.⁴² Još jedan detalj iz toga pisma potvrđuje koliko su urednici cijenili Jagićeve priloge. Jagić je želio da mu urednik vrati rukopise. Lilley odgovara da će ih eventualno trebati za kasnija izdanja, koja bi po opsegu mogla biti veća,

³⁵ Prof. Kombol ih citira u Bibliografiji Jagićevih djela (*Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948., str. 622.) uz godinu 1895.: *Russische Sprache* i *Slawische Sprache*.

³⁶ *Russian Language*, Sv. VII., str. 219.—221.

³⁷ *Slavic Languages*. Sv. VII., str. 560.—564.

³⁸ »Your article on *Russian Language* is at hand, and is most excellent. It covers precisely the ground desired in precisely the way desired.«

³⁹ »Your article *Slavic Languages* has been received entire, and it is a most admirable survey of the subject.«

⁴⁰ »I wish very much your article might be published entire, as a statement such as this is very much needed and totally lacking.«

⁴¹ To je pismo Jagić tiskao u *Spomenima*..., II, str. 217.

⁴² »Ich bin überzeugt dass Ihre beiden Artikel ein werthvoller Beitrag zum Gegenstande der Sprachwissenschaft und ein entschiedener Gewinn für unsere Encyclopädie sind, und erlaube mir Ihnen nochmals meinen Dank dafür auszusprechen.«

pa bi se Jagićevi prilozi mogli na temelju tih rukopisa proširivati koliko to prostor dopusti.

Značenje je tih članaka osim onoga što su sami urednici istaknuli, i u tome: 1. što su se pojavili u vrijeme rađanja slavistike u Americi na engleskom jeziku, te su tu znanost stavili u red s ostalima; 2. što je to prva Jagićeva suradnja u jednoj američkoj ediciji.⁴³

Veze američkih slavista s Jagićem predstavljaju malu, ali zanimljivu komponentu Jagićeve djelatnosti. Uz englesku, i američka komponenta, iako malena i naoko ne toliko važna, jasno pokazuje Jagićevu veličinu i svestranost, pa je već i po tome zaslužila da se prikaže. Američka će slavistika s engleskom ući u povijest Jagićeva ciklusa kao jedna cjelina — anglo-američki isječak jer se po karakteru podudaraju.

⁴³ Kako je *Johnson's Universal Cyclopaedia* nedostupna, ni sam Jagić nije nikada vidio svojih članaka («... posebnog otiska ne dobih... i ne videh mojih članaka u Džonsonovoj enciklopediji...» *Spomeni...*, II, str. 217), a čine nam se važni za buduće ocjenjivače cjelokupnog Jagićeva djela, tiskamo ih u cjelini s pismima koja je Jagić primio iz Amerike. Fotostatske kopije tih članaka na moju molbu poslao mi je prof. Th. F. Magner, (Pennsylvania State University), kome i ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem za te kopije, kao i za svu ostalu pomoć koju mi je pružio u skupljanju podataka na izvorima u Americi. Isto tako zahvaljujem i H. L. Savageu, Princeton University, R. Rosenthalu, The University of Chicago Library i dru. Branku Đakuli, profesoru Filozofskog fakulteta u Sarajevu, što su mi pribavili podatke iz izvora koji su mi bili nepristupačni.

PISMA AMERIČKIH SLAVISTA JAGIĆU I JAGIĆEVI ČLANCI IZ »JOHNSON'S UNIVERSAL CYCLOPAEDIA«

THEODOR VETTER

1.

Cambridge, Mass. 31. Mai '83
Harvard College Library

Geehrter Herr Professor.

Herr George C. Brackett aus Brooklyn (New York), welchen ich mir Ihnen vorzustellen & Ihrem Wohlwollen bestens zu empfehlen erlaube, ist eines jener in Amerika nicht seltenen Beispiele, wo Leute, denen günstige Verhältnisse freie Zeit gewähren, diese Musse zum Studium einer Spezialität ausnützen. Ich habe während meines New-Yorker Aufenthaltes mit Herrn Brackett Russisch getrieben & jetzt wünscht er sich durch einen dreimonatlichen Aufenthalt in Russland in der Sprache, in welcher er schon recht schöne Kenntnisse besitzt, zu vervollkommen. — Wenn es Ihnen möglich ist, ihm zu einem guten Lehrer des Russischen zu verhelfen, so werden Sie ihn & mich zu grossem Danke verpflichten.

Mit den besten Grüßen an Sie & Ihre werte Familie bin ich Ihr allzeit dankbar ergebener

Th. Vetter

2.

Frauenfeld (Schweiz), 10. April 86

Geehrter Herr Professor,

Unter den vielen Briefen, die mir bei Anlass meiner Verlobung zukamen, hat mich — ohne jegliche Ueber-

treibung kann ich das sagen — auch nicht einer so sehr gefreut wie der Ihrige. Wohl steht mir unter meinen Berliner Erinnerungen Ihr Unterricht, Ihre Familie, Ihr gastfreundliches Haus obenan, wohl habe ich während der Jahre meiner Wanderschaft & nicht minder seit meiner Rückkehr in die Heimat oft & gerne Ihrer & der Ihrigen gedacht; aber wie durfte ich hoffen, dass Sie bei Ihrem bewegten & vielbeschäftigten Leben sich auch noch meiner erinnern & gar in so überaus freundlicher Weise?

Sie fragen also nach der Fortsetzung meiner Biographie seit ich nach Amerika gegangen. Wie Sie wissen wurde ich 1882 an der Bibliothek der Harvard University in Cambridge bei Boston angestellt. Meine Tätigkeit war in mancher Hinsicht recht interessant, obgleich ich daneben auch viel rein technische Arbeit zu verrichten hatte. Ich wurde bekannt mit Herrn Professor J. Whitney, dem Bruder des Philologen William D. Whitney (der in New Haven am Yale College Professor ist); dieser liebenswürdige Mann kümmerte sich in äusserst wohlwollender Weise um mich, & da er, obgleich Geologe, für Philologie das lebhafteste Interesse hat z. B. auch intensiv Russisch treibt, so hatten wir der Anknüpfungspunkte genug. Durch meinen Studiengenossen & Freund Lauman den Sanskritisten, wurde ich mit Prof. Child bekannt, dem Herausgeber jener monumentalen Sammlung der »English & Scottish popular ballads«. Bald war ich im Stände Prof. Child in seiner Arbeit insofern etwas behülflich zu sein, als ich ihm Parallelen zu verschiedenen engl. Volksliedern unter den slav. Völkern nachweisen konnte. Auf diese Art entwickelte sich ein für mich äusserst lehrreiches Zusammenarbeiten mit diesem tüchtigen amerikanischen Gelehrten. —

Diese beiden Gönner nun, Prof. Whitney & Prof. Child, arbeiteten daran, dass an der grossen Harvard University eine Dozentenstelle für slav. Sprn. geschaffen werden solle. Vielorts fanden sie Anklang, nur gerade bei der massgebendsten Persönlichkeit, dem »Präsidenten« (lebenslänglichen Rektor) der Universität nicht. Dieser hielt mich mit Versprechungen hin, bis mir Prof. Child riet, meinen Plan, nach Europa zurückzukehren, auszuführen, weil man mich von dort eher holen würde. Ich folgte diesem Rate und traf nach Ostern 84 wieder in der Heimat ein. Wirklich kam nach zwei Monaten die Ernennung zum besoldeten Dozenten für slav. Sprn. an der Harvard University, aber mit einem (für amerikan. Preise) so kleinen Gehalte, dass

ich mit der Annahme zögerte, als ich ganz unerwartet am thurg. Kantonalgymnasium in Frauenfeld zum Lehrer für Latein, deutsche Litteratur & English ernannt wurde. Ich entschied mich für diese Stelle, namentlich aus Rücksicht für meinen alten Vater, von dem ich nun bloss 2½ Wegstunden entfernt bin & dem so viel daran lag, in seinem Alter einen Sohn in seiner Nähe zu haben.

An meiner amtlichen Tätigkeit habe ich aufrichtige Freude, da ich mit Leib & Seele Schulmeister bin, aber mit meiner wissenschaftl. Weiterbildung steht's traurig. Die nächste grössere Bibliothek ist in Zürich, wohin ich allerdings per Eisenbahn in 1½ Stunden gelangen kann; aber gar viel findet man für meine Interessen dort nicht. Es wäre kühn gesprochen, wenn ich sagen wollte, ich *treibe* noch Slawistik, doch bin ich nicht nur Abonnent, sondern auch wirklich Leser Ihres Archivs & ergreife jede Gelegenheit, mich über die Fortschritte dieser Wissenschaft zu informieren, oder dann und wann zur Uebung ein russ. Buch zu lesen. Aber wie selten sind diese Gelegenheiten! Ich bin wiederholt aufgemuntert worden, mich an der Universität Zürich für Slavisch zu habilitieren, aber ich kann mich aus verschiedenen Gründen nicht dazu entschliessen. Einmal erwartet man heutzutage von einem Slavisten in allerersten Linie Grammatik, und ich gestehe, dass es mich weit mehr nach der literar. Seite zieht; dann ist für Slavisten nur *sehr* geringe Aussicht auf ein Unter — & Auskommen vorhanden (& daran muss ich doch auch denken) & endlich mangeln mir — wie schon gesagt — in meiner jetzigen Stellung literar. Mittel & Zeit zu tüchtiger Vorbereitung.

Nun noch eine Bitte. Ich hatte an der Bibliothek der Harvard University sehr viel mit dem »Folklore« — Departement zu tun. Es ist jene Abteilung dort ungem. reich & gerade auch die Volkspoesie der slav. Völker ist vorzüglich vertreten. Ich legte mir bei dieser Gelegenheit eine Bibliographie der slav. Volkspoesie an, von deren Vollständigkeit ich mir zwar keinerlei Illusionen mache, die ich aber doch der Publikation wert hielte, weil ich bis jetzt von keiner Bibliographie dieses Zweiges weiss. Oder giebt es eine solche? Ich möchte Ihnen nun gerne meine Zus. stellung vorlegen, um von Ihnen zu erfahren, ob Sie dieselbe für's Archiv verwendbar hielten. Ein besser Situirter wird in einer grossen Bibliothek vielleicht rasch Ergänzungen machen können & mich der Unvollständigkeit zeihen — er mag es immerhin tun, auf diese Weise kommt dann

vielleicht ein Dritter zur Zus. stellung einer ganz lückenlosen Bibliographie der slav. Volkspoesie. — Auf welche Weise dürfte ich Ihnen mein Zeddelpacketchen zuschicken? Es wiegt nur etwa 750 Gramm. Glauben Sie nicht, dass eine Zurückweisung mich kränke; ich gehöre in diesem Punkte wenigstens nicht zu den empfindlichen Seelen.

Dass ich Ihnen *sehr* dankbar bin, wenn Sie mir etwas von ihren neueren Arbeiten zusenden wollen, dürfen Sie glauben; denn von Publikationen der kais. Akademie in Petersburg ist mir seit meiner Abreise aus Amerika nichts mehr in die Hände gekommen.

Die Nachrichten über Ihre werte Familie haben mich sehr gefreut; möge es Allen auch weiter recht gut gehen! Darf ich Sie bitten, an Frau Professor & an Ihre Kinder meine besten Grüsse auszurichten? Zu Ihrer Berufung an Miklosich's Stelle meine aufrichtige Gratulation! Der Wiener Wirkungskreis wird Ihnen gewiss ganz anders zusagen als der St. Petersburger.

Mein Bruder Heinrich, der mich bittet, Ihnen und Ihrer werten Familie seine ergebensten Grüsse auszurichten, war nur ganz kurze Zeit in Moskau, trat dann eine Stelle in Paris an & kehrte 83 nach der Schweiz zurück. Rücksichten auf seine Gesundheit (langweilige Magengeschichten) veranlassten ihn neuerdings, der Mechanik auf längere Zeit, wo nicht auf immer Valet zu sagen. Er ist seit ½ Jahre Sekretär der schweiz. Rentenanstalt (Lebensversicherung) in Zürich & befindet sich recht wohl dabei.

Ich schliesse mit dem herzlichsten Danke für Ihren freundlichen Brief & mit den aufrichtigsten Grüssen und Wünschen

Ihr ergebener
Theodor Vetter

LEO WIENER

1.

24 Leonard Avn.
Cambridge, Mass.
d. 9. September, 1896.

Hochgeehrter Herr Professor,

Mit Anfang des neuen scholastischen Jahres werde ich als Instruktor of Slavic Languages an der Harvard Universitaet¹ fungieren. Ich werde mich bemühen, der

¹ Der erste Lehrstuhl dieser Art in Amerika.

slavischen Wissenschaft Eingang bei den Amerikanern zu verschaffen und selbst mein Scherflein nach Kräften beizutragen. Ich bin leider nicht bei Ihnen in die Schule gegangen, aber ich bin doch im Grunde Ihr eifriger Schüler, wie das ja ein jeder sein muss, der nicht auf Irrwege geraten will.

Ich mache einen Anfang mit einem recht kleinen Beitrag. Ich arbeite gegenwärtig an Calepins grossem Wörterbuche Undecim Linguarum vom Jahre 1586², aus dem ich die polnische Wörter excerpire, anordne und wo nötig annotire. Es werden ungefähr 1000 Wörter werden, die weder bei Linde noch bei Booch-Arkossy angegeben sind; besonders reich ist das Wörterbuch an polnischen Pflanzennamen. Ich habe überall nachgestöbert, finde aber weder im Archiv, noch in dem Prace Filologiczne oder sonst irgendwo den Calepin erwähnt. Oder sollte etwa ihn jemand bereits *benutzt* haben? Wenn Sie, geehrter Herr, eine solche Arbeit annehmen wollen, so werde ich in deutsch schreiben; wenn nicht will ich einmal wieder polnisch schreiben, was ich fünfzehn Jahre lang nicht getan habe. Ich bin in Russland geboren, habe einige Jahre in Warschau zugebracht, bin aber seit meinem zwanzigsten Jahre in Amerika, wo ich fünfzehn Jahre lang als Lehrer (3 Jahre an einer Universität) angestellt bin. Ich erlaube mir Ihnen einige s. a. meiner früheren Arbeiten zu senden; leider fehlt mir der erste Teil der einen Abhandlung, auf die ich mich beziehe.

Hochachtungsvoll

Leo Wiener

P. S.

Vor zwei Jahren übersandte ich dem Herrn S. Bu-lič in St. Petersburg eine ähnliche Arbeit über das jüdische Element im Russischen; dieselbe wurde dem Herrn Professor Lamanskij übergeben der sie auch abdrucken wollte. Die Живая Старина scheint aber seit jener Zeit gar nicht erschienen zu sein.

Ich würde Ihnen für eine kleine Anzahl von Separatabdrücken recht verbindlich sein.

L. W.

² Mir liegen die Ausgaben von 1590, 1594 und 1627 vor.

2.

Cambridge, Mass
D. 12 Januar 1902

Hochgeehrter Herr College!

Ich übersende Ihnen per Kreuzband meine Übersetzungen aus den verschiedenen slavischen Sprachen — die ersten dieser Art in der englischen Sprache; vielleicht finden Sie das interessant. Nächste Woche sende ich zum Drucker eine Anthology of Russian Literature in zwei Bänden; der erste Band wird wohl Anfang März fertig sein, und ich werde mir die Freiheit nehmen, ihn Ihnen zur Besprechung zuzusenden; auch dies ist das erste Werk in der englischen Sprache, das die ganze Literatur in Übersetzungen behandelt.

Hochachtungsvoll
Leo Wiener

A. HERDLER

1.

Princeton University
Princeton, N. J.
March 18, '95

Herrn Hofrath
Prof. Dr. V. Jagić,
Wien.

Hochgeehrter Herr Hofrath,

Der ergebenst Gefertigte bittet Sie um Entschuldigung, dass er sich erlaubt, Sie mit einer höflichen Anfrage zu belästigen. Wie Ihnen wohl bekannt sein dürfte, hat die Slavistik in diesem Lande noch bisher keine Beachtung gefunden, weil erstens niemand hier slavische Sprachen lernt und weil, zweitens, die romanische und germanische Philologie bisher die ganze Tätigkeit der hiesigen Professoren in Anspruch genommen hat. Es hat sich aber neuerdings hier das Bedürfnis fühlbar gemacht, auch die slavischen Litteraturen unter denen wieder die russische und polnische hauptsächlich, zu studieren und so wird man denn bald hier Course in slavischen Sprachen einführen. Harvard und Yale wollen dies schon im nächsten Jahre thun und Columbia als auch Johns Hopkins werden dann folgen. Nun interessiere ich mich sehr für diese Bewegung und möchte gern die Befähigung in Wien unter Ihnen

erlangen, hier slavische Philologie zu lehren. Ich unterrichte bereits jetzt Böhmisch, Russisch und Polnisch, aber natürlich bloss die Elemente der Grammatik. Ich bin ein geborener Österreicher, von Böhmen, bin aber jetzt amerikanischer Bürger. Ich spreche noch ziemlich böhmisch, da ich in Prag die Sprache erlernt habe, wo ich die Reifeprüfung an der Kk deutschen Lehrerbildungsanstalt bestand und nachher an der dortigen Universität studierte. Könnte ich nach 2 jährigem Studium in Wien das Doctorat erlangen? Ich habe hier Universitätsstudien auch betrieben, die wohl einem Jahre bei Ihnen gleichkommen dürften. Ein Semester von diesen 2 Jahren möchte ich gern in einer russischen Universität studieren, da hier sehr viel auf Sprachfertigkeit gesehen wird. Ich wäre wohl der erste hier die Slavistik zu lehren und ich glaube, dass dies der Wissenschaft nur nutzen würde. Geborene Amerikaner werden kaum im Stande sein, die Aussprache und das Wörterbuch auch nur einer slavischen Sprache je zu erlernen. Deutsch, Französisch und Spanisch als auch Italienisch bieten Ihnen schon genug Schwierigkeiten dar, um wie viel mehr eine Sprache wie die Böhmische mit dem ř! Falls ich das Doctorat in Wien unter den gegebenen Umständen nicht erlangen könnte, so wäre ich leider gezwungen, von meinem Vorhaben abzustehen, was mich äusserst kränken würde. Ich glaube, in 2 Jahren mit Fleiss und Ausdauer genug erlernen zu können, um die Slawistik hier einzuführen. Ihr Name ist hier so hoch geschätzt, dass ich Sie ergebenst bitte, mir es zu ermöglichen nach Wien zu kommen, u. z. schon im nächsten Winter-Semester. Ich habe bereits 3 Bücher und einige Abhandlungen über französische und spanische Stoffe in den Modern Languages Notes veröffentlicht und letzthin die Aufmerksamkeit der »Modern Language Association of America« auf die Bedeutung des Studiums der slavischen Sprachen für literarische und wissenschaftliche Zwecke gelenkt und damit eine beachtenswerte Anregung gegeben. Nach mir dürften mehr Amerikaner zu demselben Zwecke nach Wien kommen und Sie würden daher der Vater der Slawistik in Amerika werden. — Ich bin 31 Jahre alt und habe seit 7 Jahren unterrichtet und mich in Litteratur und Philologie fleissig umgesehen. Ich würde als Nebenfächer englische Philologie und romanische Sprachen (philologisch und litterarhistorisch) bieten. Hoffentlich gienge das in Wien, so dass ich die ganze Zeit dem gründlichen Studium der slavischen Philologie zuwenden könnte. Die Disserta-

tion möchte ich in englischer Sprache schreiben, sie wäre wohl die erste von dieser Art überhaupt. Das Slaventum kann nur von einer Teilnahme Amerika's an der Slavistik Nutzen ziehen. Bisher ist nur wenig aus den slavischen Litteraturen in's Englische übersetzt worden, aber nachher würde man dies gerade so thun als jetzt mit den romanischen und germanischen Litteraturen, welche auch im Originale studiert werden. Ich fürchte durch diese lange Auseinandersetzung Ihre Geduld ungebührlich in Anspruch genommen zu haben und will daher mit der wiederholten Bitte schliessen, Herr Hofrath wollen die besondere Güte haben, mir es ermöglichen zu wollen, in einem 2 jährigen Kurse das philosophische Doctorat zu erlangen, natürlich nur unter der Bedingung, dass ich die Prüfungen bestehe. Ich möchte gern 3 Jahre studieren, aber meine Mittel einerseits und die Rücksicht auf mein Engagement in Princeton verbieten mir das leider.

Indem ich Ihnen, Herr Hofrath, für die Güte Ihrer hochgeschätzten Antwort bestens danke,

Zeichne ich mit der ausgezeichnetsten Hochachtung
Ihr ergebener

Alex. W. Herdler

W. D. WHITNEY

1.

Gotha, July 17, 1879.

My dear Professor Jagić,

Ever since receiving your handsome volume, I have been meaning to write & thank you for it, as well as to tell you how we were. We owe, children & all, much pleasure to you during our stay in Berlin, and shall not forget it. The children remember their playmate with pleasure, and wish that they could see her again. We have had good times here, all of us hard at work; now my book is all written, and 3/4 printed, and we are going to start for Switzerland on Monday next, where all expect to have a fine time. We shall leave for home in September probably.

Again with thanks, and kind regards & good wishes to yourself, Mrs. J., and the children, from us all,

Yours truly,

W. D. Whitney

JOSEPH DE PEROTT

1.

Clark University
Worcester, Mass.
U. S. A.
Jan. 15, 1898

Dear Sir,

I have read your edition of the Book of Adam with such an interest that you will allow me perhaps a suggestion as to the meaning of the words Grigot, Gibibn, Cracyn and Tesant p. 60. They seem to me nothing else but the Italian names of Winds such as greco, gherbino (Villani VII, 84) grecale, siffanto. A few parallels in other languages can be easily found such as garbin (Rabelais) carbas (Vitr. I. 6, 10) kible (Turkish), Circius Thrascias (Vitr. I, 6, 10). The Italians have a great many names for the Winds such as schiavo (Matteo Villani Cron. XI, 60). As to Kotur or Kutur p. 50, I think it means a dog (Cerberus) Comp. the Hung. kutyá and the Finnish koira. If you have an occasion to write to me, please do not write in English but rather in your own language. Will you be kind enough to tell an Austrian bookseller who has slavie books to send me his catalogue.

Yours very respectfully

Joseph de Perott

H. SCHMIDT WARTENBERG

1.

Chicago, I 11.
den 19 Mai 1898

Hochgeehrter Herr Professor!

Ich erlaube mir anzufragen, ob Sie geneigt wären einen Artikel über den lettischen Akzent in Ihrer Zeitschrift zu veröffentlichen. Es handelt sich darin um phonetische Untersuchungen zur Akzentqualität, besonders um die im Magazin der lett.-lit. Gesellschaft diskutierte dritte Akzentart. Der Artikel würde 25 Seiten nicht überschreiten und eine Anzahl Illustrationen-Kurven mit dem Bonssdot'schen Apparat aufgenommen — einschliessen.

Ich arbeite gerade an der Bestimmung der Qualitätswerte und gedenke den Artikel bis zum 1. Juli ca. fertig zu stellen. Da er mit Schreibmaschine kopiert

wird, dürfte die Drucklegung durch die Entfernung nicht verzögert werden. Es ist mir nämlich sehr darum zu tun, den Artikel noch vor Schluss des Jahres im Druck veröffentlicht zu sehen, oder jedenfalls in Abzügen.

Ihrer gewissen Antwort entgegensehend zeichne ich

Hochachtungsvoll ergebenst
Dr. H. Schmidt Wartenberg
Professor a. d. University
of Chicago

BENJAMIN IDE WHEELER

1.

Cornell University
Department of Greek
Professor Dr V. Jagić

Ithaca, N. Y. July 23, 1892.

My dear Sir,

In my capacity as Assoc. Editor for Linguistics of Johnson's Cyclopaedia, I am desirous of procuring your cooperation in the form of an article on the *Slavic Languages*. We wish the article to be a compact presentation of the main facts concerning the classification, distribution, & characteristics of the various Slavic languages, — if you like, a miniature Comparative Grammar.

I hope most earnestly that you may be able to prepare this article. It should not exceed 4000 words. It may be written in German, and will be translated here probably by myself.

Johnson's Cycl. is the representative American »Konversationslexikon«, but insists upon *signed articles*. Our work is given only to the first specialists in each department; for instance in linguistics we have the cooperation of W. D. Whitney, C. R. Lauman, H. Col-litz, R. Thurneysen, C. K. Ivy, Lyon (Assyr.), Brandt, Sheldon, Kittredge, Cook, Bloomfield and others.

Very sincerely yours
Benj. Ide Wheeler
Professor of Greek

P. S.

We should like to have the article by Nov. 1.

2.

Cornell University,
Ithaca, New York
Professor V. Jagić;

April 29, 1893.

My dear sir,

Your article on »Russian Language« is at hand, and is most excellent. It covers precisely the ground desired in precisely the way desired. A brief bibliography would be desirable. Titles should be printed in the language of the books, e. g. Russian, but in *transliteration*. A table containing the letters of the alphabet with names and phonetic values will be added. If you choose to send me such a list I shall be glad; otherwise I shall supply it myself as best I can.

The system of transcription is perfectly satisfactory.

In preparing your article »Slavic Languages« I hope you will follow your own instincts in the selection of material and in manner of presentation. It cannot be expected that such an article would be popular in any case; there is therefore no use in trying to make it at all so. We have in general followed the plan of making these articles on groups of languages (e. g. Scandinavian Langs., Teutonic Langs., Romance Langs.) thoroughly scientific in tone, as far as space admits.

I hope also you will not feel constrained about space

Very sincerely yours

Benj. Ide Wheeler

3.

Cornell University,
Ithaca, New York

Mch. 18. 1895.

My dear Professor Jagić:

Your article *Slavic Languages* has been received entire, and it is a most admirable survey of the subject.

The publishers tell me however that they cannot allow more than three pages, and that I must undertake to constrain the article into those limits. It seems to me like vandalism, but I shall do as best I can. Some space I may be able to save by seeking brevity of expression, but still I shall be obliged to cut out much.

Your MS. I will return to you after translating and reading proof.

I wish very much your article might be published entire, as a statement such as this is very much needed and totally lacking.

The Cyclopaedia is now approaching completion, and the editors feel sorely the constraints of space. They have more material in hand and in sight than could by any possibility be brought within the limits of the remaining two volumes. Everywhere they are condensing. Your article was originally awarded three pages, and that will certainly be given it. I shall also try for a little more.

Very sincerely yours

Benj. Ide Wheeler

4.

Cornell University
Ithaca, New York
Professor Dr. V. Jagić

April 26, 1895.

My dear sir:

Accompanying the first proof of your article *Slavic Languages*, I receive the enclosed letter from the Managing Editor of *Johnson's Cyclop.* Had your article been printed just as sent in it would have occupied over eight pages. I have reduced it with pains and mortification to about four. I trust you will be charitable with me. I have made a vigorous attempt to retain the most important statements, and while reducing space violently, to do as little injury as possible to the article.

I am sorry if Mr. Lilley has sent you the first proof, which is in a sad plight. The second will remove all the grosser typographical errors.

I am very greatly grieved also at the necessity of still further reducing the article.

Very truly yours

Benj. I. Wheeler

ROBERT LILLEY

1.

Johnson's Universal Cyclopaedia

Prof. V. Jagić.
University of Vienna,
Vienna, Austria

72 Fifth Ave.,
New York, Oct. 10, 1894.

Dear Sir:

I wrote to you some time ago, that I would like to receive your article on the *Slavic Languages*, for our new edition of the Cyclopaedia. We are now much nearer the point where it will be needed, and I write this note simply to remind you of it, and to express the hope that you will not disappoint us. As soon as it comes to hand, I shall be able to remit to you the honorarium agreed upon for the series.

With much respect,

I am, Dear Sir,

Yours very truly,

Robert Lilley
Managing Editor

Uz 1. pismo.

April 25, 1895.

Prof. Benj. I. Wheeler,
Ithaca, N. Y.

Dear Prof. Wheeler:

I enclose slip proofs of the article *SLAVIC LANGUAGES* for correction, and would esteem it a favor, (1st) if you could cut down the article still further, as it now makes four pages and 69 lines, and I had allowed for only 3 pages, and (2nd) if you would let me have the corrected proof as soon as possible, as the make-up stands still. By the first post I send a copy of it to Prof. Jagić himself, with the request that he send his corrected proofs back direct to me, as it will not be safe to cast the pages until we have heard from him.

Yours very truly,

Robert Lilley
Managing Editor

(Enclosure)

72 Fifth Avenue,
New York,
11. Juli 1895.

A. J. Johnson Co., New York
Publishers
Herrn Professor V. Jagić,
Döblinger Hauptstrasse 24
Wien, Oesterreich

Geehrter Herr:

Am 24ten Juni zeichnete ich eine Anweisung für Herrn Sheldon, unsern Agenten in London, Ihnen den Betrag von \$ 100 zu senden, als Bezahlung der Artikel *Russische Sprache* und *Slawische Sprachen*, die Sie so gut waren für unsere Encyklopädie zu schreiben, und ich hoffe dass Sie Herrn Sheldon's Wechsel für die obige Summe bereits empfangen haben. Ich bin überzeugt dass Ihre beiden Artikel ein werthvoller Beitrag zum Gegenstande der Sprachwissenschaft und ein unterschiedener Gewinn für unsere Encyklopädie sind, und erlaube mir Ihnen nochmals meinen Dank dafür auszusprechen.

Herr Prof. Wheeler ist letzten Monat nach Europa abgereist, unterwegs nach Athen, wo er für ein Jahr als Vorstand der Amerikanischen Schule verweilen wird. Vor seiner Abreise schrieb er mir, dass Sie gerne das Manuskript Ihrer Artikel zurückerhalten möchten; ich bedauere dass dies, fürs Erste wenigstens, unthunlich sein wird. Die Artikel, wie sie in der Encyklopädie erschienen, sind nicht allein eine Uebersetzung sondern eine Abkürzung Ihres Manuscripts, und es kann vielleicht angerathen für uns sein, beide in späteren Ausgaben zu erweitern, und für diesen Zweck würde es nöthig sein, Ihr Manuskript zur Hand zu haben. Ich kann kein bestimmtes Versprechen geben, aber es ist möglich dass nachdem alle diese Fragen entgültig erledigt sind, wir im Stande sein werden, Ihr Gesuch zu erfüllen.

Ich verbleibe,

Hochachtungsvoll,
Robert Lilley
Geschäftsführender Herausgeber

Russian Language: the largest branch of the Slavic family of languages. It is spoken not only by the descendants of the former Slavic population of the great Russian plain between the Carpathians and the Don, between the Black Sea and the sources of the Volga, but also by various tribes of Finnish, Turkish-Tartaric, and Mongolian origin, which have been Russianized through colonization or subjugation. While the Slavs lost ground in Western Europe—namely, in Germany—they made extensive gains in the north and east. None of the alien tribes availed to affect the character of the Russian as a pure Slavic idiom, so far at least as its grammatical organism was concerned, but they have enriched its vocabulary with a considerable mass of loan-words, which are in part universally current. The grammatical type of the Russian remains entirely upon the old Slavic basis both as to sound and form. Dobrovsky was in error in explaining as a Finnism the so-called Russian *voll-laut* or anaptyxis; e. g. *solóma*, straw, Slav. *slama*; *gorod*, city, Slav. *grad*. The Russian has indeed of all the branches departed least widely from the ideal type of the Slavic mother speech—a fact which may have its explanation in the continuous residence in the original home of all the Slavs. All the other Slavic peoples may be regarded as emigrants, at least in comparison with the Russians and their home. A portion of the Poles alone remained as permanently located.

General Characterization.—The Russian language, with its variety of dialects, constitutes a unity distinguished from the other Slavic languages by the following characteristics: 1. It is distinguished from all other Slavic languages by the *voll-laut* (anaptyxis); Russ. *storoná*: all other Slavic languages *strona*, *strana*; Russ. *gólod*: all others *glod*, *glad*; Russ. *béreg*: all others, *brég*; Russ. *molokó*: all others, *mlêko*, etc. 2. In Russian the two weak vowels (*ũ*, *ĩ*) of proethnic Slavic are replaced by the vowels *o* and *e*: Russ. *son*, but Polish, Bohemian, Slovenian, *sen*, Servian *san*, Bulgarian *sũn*. 3. In all Russian dialects the nasal vowels *e*, *a* are replaced by *ia*, *u*, whereas the other Slavic languages yield various different sounds: e. g. Russ. *piat'*: Polish, *piec*: Bohem. *pěť*; South Slav. *pet*. 4. The Russian in all its dialects changes by the so-called dental palatalization *di* to *ž*, *ti* to *č*, whereas the other Slavic languages show various, in part different, resultants: Polish, *dz-c*, Bohemian, *z-c*, Slovenian, *j-č*, Servian-Croatian, *gj-c*, Bulgarian, *žd-št*; e. g. Russ. *mežá*:

Pol. *miedza*: Moravian *meza*: Sloven. *meja*: Serv.-Croat. *megja*: Bulgar. *mežda*; further, Russ. *sviečá*: Pol. *świeca*: Bohem. *svíce*: Sloven. *svēča*: Serv.-Croat. *svijeca*: Bulgar. *svēšta*. 5. The mobility of the accent, coupled with lack of distinction in quantity, characterizes all the Russian dialects as a whole, in contrast to the other Slavic languages, where in some cases the accentual mobility is lacking, as in Polish and Bohemian; in others the distinction of quantity also appears, as in the South Slavic languages.

The above-mentioned peculiarities, appearing uniformly in all dialects of the Russian, whereas the other Slavic languages in these points follow separate paths, are to be regarded as of characterizing and constitutive value. There are also to be found, of course, phenomena of the Russian which appear either in one or the other of Slavic languages—e. g. in the so-called labialism (*l epentheticum*) the Russian accords with the Servian-Croatian and Slovenian in contrast to the Polish and Bohemian; thus Russian, Servian-Croat., Sloven. *kupljen*: Polish, Bohemian *kupiony*, *kupěný* (*koupený*). By the blending of the two vowels *y* (hard velar) and *i* (soft palatal) in a middle (German) *i* of the Little or South Russian, the Russian agrees with the South Slavic languages, which also ignore the distinction between *y* and *i*. In the same way the hard *e* of Little Russian connects with the similar South Slavic *e*, whereas the Pole pronounces the original *e* much softer even than the Great Russian. Finally, the assibilated pronunciation of the dentals *t*, *d* in White Russian, i. e. as *ts*, *dz*, constitutes a notable connection between Russian and Polish.

It is therefore incorrect to group the Russian with the South Slavic languages into a special southeastern division in contrast with a northwestern division, to include the Bohemian, Polish, Lusatian Sorabian, and the extinct Polabic. Such a dualism can not in reality ever have existed. On the contrary, the Russian presents many indications of close relationship, particularly with the Polish; thus, e. g., in declension the use of the accusative plural for the nominative, in conjugation the loss of aorist and imperfect, the omission of the auxiliary verb *jesm* with the participle in *t* and elsewhere in the predicate. Many of the distinctive terms of civilized life during the fifteenth to the seventeenth centuries entered Russian from the Polish.

The Russian Dialects.—These appear in two unequal groups, the northern, or the Great Russian, and the southern,

or Little Russian. The latter is the smaller group. The Little Russians, also called Ukrainians or Ruthenes, are distinguished from the Great Russian not only in dialect, but also by various ethnological peculiarities, like costume, household economy, folk-usages, folk-songs, etc. Though dialectal divergences undoubtedly existed among the Russian Slavs from the beginning of the historical period (ninth to tenth century A. D.), yet, owing to the literary domination of the Church Slavonic, only scanty traces of the popular forms of speech appear in the oldest documents (eleventh century). It is certain, however, that a series of characteristic differences between Great and Little Russian owe their extension and establishment to a later period (thirteenth to sixteenth century). Here belongs, e. g., *é* > Little Russ. *i* (narrow palatal), Great Russ. *e* (palatal); thus Gr. Russ. *d'élo* (pron. *djelo*), *zv'ezdá* (pron. *zvezda*), *m'éra* (pron. *mjera*); but L. Russ. *d'ilo*, *zv'izda*, *m'ira* (pron. *djilo*, *zvizda*, *mjira*), etc. Relatively late arose in Little Russian the change of *o* in closed syllable to palatalized *i*. Thus compare Gr. Russ. *dom*, *nos*, *plot*, *rog*, *rod* with L. Russ. *d'im*, *n'is*, *pl'it*, *r'ih*, *r'id*, but in oblique cases, *domu*, *nosa*, *plotu*, *roha*, *rodu*. The period in which L. Russ. obscured the distinction between *y* and *i* can not be determined. Gr. Russ. has *dym*, *ty*, *my* with velar *y*, and *bil'*, *t'icho*, *m'ilost'*, with palatalized *i*, but L. Russ. blends both vowels in an unpalatalized (hard) *i*: *dím*, *tí*, *mí*, *bití*, *tícho*, *milost'*. Genuine *e* is likewise palatalized in Gr. Russ., but hard in L. Russ.; thus Gr. Russ. *t'esat'* (pron. *tjesat'*): L. Russ. *tesati*. L. Russ. generally changes *g* to *h*; Gr. Russ. *noga*, *mnogo*: L. Russ. *noha*, *mnoho*. Besides these differences, which, as universally established, serve to give the Little Russian a distinctive character, there are certain others which may be mentioned; e. g. the L. Russ. mediation between *v* and *u*, pronounced neither as genuine *v* nor as *u*, but more like Engl. *w*; thus Gr. Russ. *vehod*, entrance, and *uchod*, exit become L. Russ. *vehid*. L. Russ. sets often a *v* before initial *o*, or its representative *i*; thus Gr. Russ. *otú*: L. Russ. *v'id* or *v'it*; Gr. Russ. *ovéá*: L. Russ. *v'iv'á*. Fewer are the cases where the Gr. Russ. has departed from the original and L. Russ. has preserved it. Gr. Russ. has gone further in the umlaut of accented *e* to *io*, where L. Russ. has confined itself to the cases after palatals; L. Russ. *ovés*, *orél*, *médu*, *idés*, *idé*, but Gr. Russ. pronounces *avjós*, *arjól*, *mjódu*, *idjós*, *idjót*, though writing *oves*, *orel*, etc. The Gr. Russ.

départs from the common Russian and Slavic basis in various inflexions, where the palatalization of *k, g, ch* to *c, z, s* before *é* and *î* is relinquished, though kept in L. Russ. Thus in Gr. Russ. the datives of *nogá, ruká* are *nog'ê, ruk'ê* (pron. *nogjé, rukjé*), while L. Russ. *noz'í, ruc'í* abide by the old Slavic *nozê, rucê*. Gr. Russ. locative of *duch* is *duch'ê* (pron. *duchje*): L. Russ. *duš'i*. Gr. Russ. imperative of *ljagú* is *ljagí*: L. Russ. *ljaz'*. The Gr. Russ. has lost the vocat. sing. masc. and femin., while the L. Russ. has kept it; thus Gr. Russ. *drug mój, syn mój*, but L. Russ. *družé mój, synu mój*; Gr. Russ. *dušá moja*: L. Russ. *dúšo mojá*.

On the whole, Great Russian has been more conservative than Little Russian, in part owing to the fact that the former has been more uninterruptedly and strongly influenced by the Church Slavonic. Although the Little Russians, like the Great Russians, are adherents of the Greek confession (only a fragment of the Little Russian—namely, in Galicia—holds to Rome), and use the same Church Slavonic in the liturgy, yet under the influence of the Roman Catholic Poles and their higher civilization, which lasted for centuries, the prestige of the Church Slavonic yielded much earlier than with the Great Russians, and even as early as the sixteenth century the folk-speech acquired some recognition. This is particularly true of the Ruthenian dialect in Galicia, which was recognized in the schools and in official use. In vocabulary and syntax it has been strongly influenced by the Polish, and differs in many points from the much purer and more original Ukrain dialect.

The rivers Pripet and Desna, emptying into the Dnieper, form the northern boundary of Little Russian against the White Russian and Great Russian. The northern line extends on to the Don below the cities Kursk and Voronej, whose vicinity is South Great Russian. S. of this line dwell the Little Russians, stretching W. even beyond the boundaries of Russia into Galicia, and even over the Carpathians into Northeastern Hungary. Farther to the S. they border in Bessarabia upon the Roumanians, the Black Sea forming their southern boundary. They extend on the E. as far as the Don, though here mixed with the Great Russians. They also occupy, mixed with Great Russians, the districts of Kuban and Tschernomorie to the E. of the Sea of Azov.

The South or Little Russian dialect consists of several closely related varieties. Of greatest extent is the Ukrain

variety which covers Podolia and Bessarabia, the provinces of Kieff, Poltava, Kherson, Kharkoff, Ekaterinoslaf, Taurida, part of Voronej, and the lower valley of the Don. N. of this extends the Polesje variety, occupying a part of Volhynia and the province Chernigoff. W. of the Ukrain appears the so-called Red Russian (called in Galicia Ruthenian), covering Podolia, Galicia into the Carpathians, and on thence into Hungary, and Bukovina.

The Great Russian in its widest sense includes the Great Russian proper and the White Russian. The latter forms in some sense a transition to the Little Russian, and is therefore by some authorities regarded as a branch of Little Russian, while others prefer to treat the White Russian as a third main division. The linguistic facts favor, in the opinion of the writer, the reference of White Russian to the Great Russian group. The characteristic peculiarities of White Russian are, in the vocalism, the spread of the vowel *a* or *ia* not only to displace *o*, but also *e*, generally in unaccented syllables: *zjaljóny* (for *zelyony*), *bjarjôza* (for *b'erjoza*), *sjaljéc* (for *seljéc*), etc.; in consonantism, the pronunciation of soft *d* and *t*, as *dz, ts*, as *tsérem* for *t'erem*, *dzévjats* for *djevjat'*, etc.

The White Russians occupy the provinces of Vilna, Vitebsk, Minsk, Moghilev, and also extend into the provinces of Pskoff, Tver, and Smolensk. Physically they are the weakest and most unenergetic of the Russian race, and until recent years were entirely subject to the dominating influence of the Poles.

The Great Russians proper, the most numerous, the strongest, and the most enterprising Russian tribe, early effected from old Novgorod the colonization of the north, and later from Moscow secured the control of all European and Asiatic Russia. They are divided into two groups on the basis of the pronunciation of the unaccented *o*-vowel—an *o*-group (northern) and an *a*-group (southern), the former called North Great Russian, the latter South Great Russian. The North Great Russians occupy the entire north of European Russia down to the province of Tver, the greater part of which speaks *o*, then on to the province of Moscow, where only a small territory in the extreme north speaks *o*. Almost the whole of the province of Vladimir and the northern parts of Nijni-Novgorod and Kazan are included in the *o*-group; so also the Ural region and parts of Siberia.

The South Great Russians, or the *a*-speakers, occupy parts of the province of Smolensk, almost all of Moscow, all of Kaluga, Tula, Orel, Ryazan, Tamboff, Kursk, Voronej (so far as it is Great Russian), the southern parts of Nijni-Novgorod, and Kazan, the province of Penza, and also Simbirsk, Samara, and Saratoff.

The chief difference between the North Great Russians and the South Great Russians lies in the pronunciation of *o* as *o* by the former, and as *a* (either pure or as *a*°, i. e. midway between *a* and *o*) by the latter. This applies only to unaccented syllables. Cf. N. Gr. Russ. *slóvo, máslo, zachot'él*: S. Gr. Russ. *slóva, másla, zychat'él*. The *a*-speakers are distinguished by a broad pronunciation, whereas among the *o*-speakers the sound *o* is often close, almost like *u*. They are therefore called also the Low Great Russians. A further difference between the two varieties is that unaccented *e* in South Great Russian generally, except at the end of words, is pronounced almost as *i*—e. g. *p'iró* for *p'eró*, *v'izú* for *v'ezú*, *p'irichód* for *p'erechód*—whereas in North Great Russian this same unaccented *e* is freely rendered as *jo*—e. g. *pyoró*, *vjozú*, *sjoló*, *bjodró* (S. Gr. Russ. *s'iló*, *b'idró*): cf. N. Gr. Russ. *javó* (for *jegó*): S. Gr. Russ. *živó*. The North Great Russian exhibits furthermore two features lacking in South Great Russian: (1) Primitive Slavic *ě*, which usually becomes soft *e* in Great Russian, is occasionally pronounced in North Great Russian as a soft *i*, just as in Little Russian: *s'ino* for *s'éno*, *sv'ička* for *sv'éčka*, etc.; (2) the widely spread pronunciation of *č* as *c* and *c* as *č*: *cort* for *čort*, *colov'ěk* for *čolov'ěk*, *čar'* for *car'*, *čerkov* for *cerkov*. The confusion of the consonants is universal in the northern provinces, the old territory of the republic of Novgorod, whereas their correct use is limited to the southern provinces of the North Great Russian territory, viz., Tver, Vladimir, Yaroslav, Kostroma, Nijni-Novgorod, and Kazan.

The Standard or Literary Russian.—Until near the end of the seventeenth century, and especially since the establishment of Moscow as a political and religious center, it was a generally accepted principle that the language of the Church should be regarded as the medium of literature and of all that belonged to the intellectual or higher life. Its poverty in the means of expression occasioned, when it was applied to profane purposes—as in civil documents, laws, and later, too, in narrative literature—the adoption of popular expressions, construction, and phrases, even in

the face of protest from individual writers. A dualism was not felt and not recognized, even though it may have actually existed. It remained for Russia's great reformer, Peter the Great, to determine the separation of the profane from the sacred literature, and to give it outward indication through the form of the alphabet. As early as 1697, during his residence at Amsterdam, Peter awarded a Dutch bookseller the privilege of printing Russian books in a style of type varying from the alphabet then used in Russia, and distinguished by a smoothness and roundness of form evidently borrowed from the Latin alphabet. This same form of letter was later introduced (1707) into Russia itself, and was there (Moscow) reproduced in a successful manner by the type-founder M. Jefremov. The first book printed in Russia in this new "civil type" appeared in 1708 at Moscow—a work on geometry. The czar approved so heartily of the undertaking that in 1710 he examined a collected list of letter-symbols and struck out with his own hand those which he did not approve, and gave orders that from that time those which had been approved should be used in the printing of books on historical and general subjects. The secularization of the Russian literature in speech and print was thus sanctioned through the all-powerful will of the autocrat. The language was nevertheless for some time subject to great confusion; every man wrote or translated according as knowledge or caprice might admit. Fortunately there arose soon after Peter the Great a second man of genius, who extended to the narrower field of literature and science the work begun in the larger field. This literary Peter the Great was a peasant's son from the high north, the academician, poet, physicist, grammarian, and historian, Lomonosov. He rendered to the language a service the value of which can not be easily overrated. He appreciated how to lead the confused and normless language into the right courses, into a healthy popular form tempered by historical traditions, and, while carrying out the principle of Peter the Great, he avoided laying the ban of interdiction upon the hitherto revered language of the Church. He conceived it as desirable that the language should not cease to draw its nourishment from the rich sources of the sacred literature. This conservatism framed as it were the golden bridge between the olden time and the new, and served to prevent a radical breach in the connections between the old literature and the new, thus saving the Russian literature from the dangers of dialectal disintegration. A further advance toward the nationalization of

the Russian language was made at the end of the eighteenth century through the work of the famous imperial historian Karamzin, especially in his character as writer of love-tales and narratives of travel. Contemporary with him was, among others, the gifted story-teller Krylov. Later phases in the development of the Russian language as well as literature are marked by the famous poet-princes Pushkin and Lermontov, the great humorist Gogol, the exquisite novelist Turgenev, the unexcelled plastic Goncharov, to mention only the most eminent among those no longer living. Thanks to the immense progress made in the eighteenth century, the Russian literary language has become in its inner character truly Great Russian and national, but at the same time has kept itself, by a reasonable adherence to the graphic representation of individual words as historically determined, from decadence into the vulgar types of the separate folk-dialects. As written language, it appears in a form suited to conciliate the differences of dialects, to represent the inheritance of tradition, and so to adapt itself to the acceptance and understanding of all. Through this combination of the traditional form for the eye with the popular spoken form for the ear a relation was established between the written and spoken language similar to that now existing in French and English. Pronunciation is widely removed from orthography. The pronunciation follows the recognized Moscow standard, while the written form is based upon traditions that are centuries old—e. g. the standard pronunciation of the word *orel* is *arjól*, though *orjól* and *orél* are also heard; so *togo* is pronounced *tavó*, or also *tohó* and *togó*; *dobrago* is pronounced *dóbrava*, or also *dóbrogo*, *dóbroho*; and the words *legkij*, *rublj* are pronounced *ljockki*, *rup*.

From what has been said it can be readily understood how the separate letters of the Cyrillic alphabet, which were originally adapted to the Old Church Slavonic and then upon Russian soil were forced into the service of representing the Russian sounds, have with time come to possess a peculiar and often highly complicated value or function. For example, after a word ending in a consonant there is still written, in deference to early tradition, a vowel which now represents no sound whatever, but at most indicates the hard pronunciation of the preceding consonant, which even without this letter would be unmistakable. This is customarily called the "hard sign," in distinction from

another letter which formerly indicated a narrow vowel between *e* and *i*, but serves as a sign of the palatization of the preceding consonant. Thus the words *dubú*, *bogú*, *rodú*, *mužú* are pronounced *dup*, *boh*, *rot*, *muš*, and *vlastŭ*, *znatŭ*, *m'edŭ*, *carŭ* as *vlast'*, *znat'*, *mjet'*, *car'*. The vowel-signs *e*, *i* indicate a soft *je*, *ji* affecting the pronunciation of the preceding consonant. The combinations *da*, *de*, *di*, *do* are not uniform in pronunciation; *da* and *do* have a hard sound, while *de* and *di* are pronounced nearly as *dje*, *dji*, or, more exactly, *d'e*, *d'i*.

The language is still very rich in forms, especially in declension, where six cases are still preserved. The vocative has been gradually eliminated from the literary idiom. In the verb-conjugation the lost tense-forms for aorist and imperfect are replaced by finely differentiated verbal stems; thus "I spoke" is *ja govoril*, and, with change of stem, "I used to speak" is *ja govarival*. The Russian has in reality only a present tense, which may be made to represent the future or the present (e. g. *idú*, "I go"; *vŭjdu*, compounded of *vy* and *idu*, is future, "I shall go out"), and a participle inflected in number and gender, which, without the addition of an auxiliary, expresses the perfect; thus *ja p'isál*, "I (have) written" (masc.), *ja p'isála*, "I (have) written" (femin.). Besides these the Russian possesses only the imperative (second sing. and second plur.), the infinitive, and several participles. It is in close correspondence to the positive temper of the Slavic mind that the verb shows a lack in all the various subjective modal-signs, in which regard it is inferior to the Romanic and Teutonic languages. In other respects the Russian syntax is finely elaborated and original, and rich in many marvelous turns and varieties of expression. The modern Russian style, fashioned on French models, is brief and mobile.

V. JAGIĆ.

Translated by BENJ. IDE WHEELER.

Slavic Languages: a group of Indo-European languages which embraces Russian, Polish, Servian, etc. 1. Whether there ever was a unitary Slavic language is still a problem of philology. Theoretically, it is proper to speak, within the field of the Indo-European languages, of a unitary Slavic type, intimately related to the Baltic; and these two are often grouped as a Lithu-Slavic or Balto-Slavic branch of Indo-European, just as Sanskrit and Iranian are comprehended under Indo-Iranian. And the branch thus constituted undoubtedly stands in many characteristic phenomena nearer to the Indo-Iranian than to the Germanic, Celtic, Italic, or Greek. The Balts (i. e. the Lithuanians, Letts, and Prussians) have in common with the Slavs as against the remaining Indo-Europeans a richly developed vocabulary, similar formative suffixes, and noun and pronoun declensions closely related, especially in the formation of the so-called compound declension of the adjective with the pronoun stem *ja-*; e. g. τοῦ ἀγαθοῦ is in Lith. *gero-jo* (gen. of *geras*, good, and *jis*, he), in Slav. *dobra-jego*. In conjugation there are fewer points of contact, but the Lith. infin. in *-tė*, *-ti*, and the Slav. in *-ti* come close together: *dūti, dati*; likewise the supines in *-tum*: *tū*: *dūtum, datū*. In the consonant system Baltic shares with Slavic the loss of aspirates: Lat. *fero*, Gr. φέρω, Lith. *beriu*, Slav. *bera*; Lat. *fumus*, Gr. θυμός, Lith. (pl.) *dūmai*, Slav. *dymū*; also the change of the palatal explosives to spirants somewhat as in Indo-Iranian: Gr. ἑκατόν, Lat. *centum*, Goth. *hunda-*, Lith. *szimtas* (*sz* = Slav. *š*), Slav. *sūto*; Lat. *hiems*, Gr. χειμών, Lith. *žiema*, Slav. *zima*; Gr. γινώσκω, Lat. (*g*)*nosco*, Lith. *žinoti*, Slav. *znati*. In syntax may be noted as common to both the use of the

genitive object in negative sentences, e. g. Lith. *nesa jis ne*
nec scit eum vos autem eum cognoscetis
reg nej pažysta jos; *bet jus ję pažystate*, Slav. *jako ne viditŭ jegu ni znajetŭ jegu, vy že znajete i*. Here *jós* and *jego* are objects in the genitive.

2. The Slavic type differs from the Baltic in two marked peculiarities: (a) the change of diphthongs into monophthongs; (b) by the finely organized laws of palatalization, i. e. by the regular change of *k, g, ch* to *č, ž, š* before the palatal vowels *e, ě, ĭ, i*, and by the later change of *k, g, ch* to *c, z, s* before the vowels *ě, i* which result from *oi, ai*. Here follow illustrations of both these typical phenomena: (a) Lith. *ai* corresponds to Slav. *ě* (a. long, broad sound); *bai-*

sus, terrible: *bésinū*, angry; *dailinti*, decorate: *dėlati*, carve; *mainyti*: *mėniti*, exchange; *raizyti*: *rėzati*, cut. Lith. *au* corresponds to Slav. *u* (orig. long); Lith. *ausis*: Slav. *ucho*, ear; *draugas*: *drugū*, friend; *jaunas*: *junū*, youth; *kaupas*: *kupū*, heap. Sometimes Lith. *au* corresponds to Slav. *y* (a deep guttural long *ū*); Lith. *au* is here plainly a resultant of *eu*; *krauti*: *kryti*, cover; *grauszti*: *grysti*, gnaw; *mauti*: *myti*, wipe; *raudoti*: *rydati*, moan. Lith. *ei* and *iė* correspond to Slav. *i*; *eiti*: *iti*, go; *miėlas*: *milū*, dear; *teisus*: *tičhū*, still; *piėtūs* plur. dinner-time: *pišta* (from *pitja*), food. (b) The Slavic palatalization may be illustrated by the following parallels: Lith. *keturi*: Slav. *četyre*, four; *kibiras*: *čibirū*, jug; *kirwarpa*: worm-hole: *čirvī*, worm, cf. Lith. *kirmis*: Lat. *vermis* for **kvermis*; *geidauti*, yearn: *o-židati*, wait for; *geriū*, drink: *žrėti* (for *žerti*), -*žira*, devour; *sarginti*, nurse: *stražiti* (for *storžiti*), watch over; vocat. *nebage*: *nebože* (from *nebogū*, poor). While this form of palatalization shows itself in all the Slavic languages and dialects, and consequently is their common property, dating from the time of their linguistic unity, there has been developed in one of the Baltic languages, viz. the Lettic, after the time of the division into the three chief branches, Lithuanic, Lettic, and Prussian, a phenomenon analogous to the Slavic palatalization, so that a *c* and *dz* correspond to the Slavic *č* (from *k*) and *ž* (from *g*); e. g. Slav. (Serv.) *čitavū*, whole: Lett. *ceeti*, firm (Lith. *kiėtas*); Slav. *čirta*, mark: Lett. *cėrtu*, cut, but Lith. *kertu*; Slav. *čirvī*: Lett. *cėrms*, worm; but Lith. *kirmis*; Slav. *živū*: Lett. *dziws*, vivus, but Lith. *gyvas*. With the primitive Slavic phenomena of palatalization belongs also the change *ch* (= Gr. *χ*) > *š*. The Slav. *ch* is, however, itself a product of *s*. Cf. Slav. *suchū*: Lith. *sausas*, to which the verbum causat. is Lith. *sausinti*: Slav. *sušiti*; Lith. *dausos* plur. air: Slav. *duchū*, but Lith. *dausinti*: Slav. *dušiti*.

A later palatalization, but one which nevertheless falls within the boundaries of the Slavic group, is the change of *k > c, g > dz (z), ch (s) > s* or *š*, which occurs in the special case where a guttural comes before an *ě* or *i*, resulting from original *ai, oi*. Cf. Goth. *hails*, which would be **kailas* in Lith. if it existed, and Slav. *čelū*, salvus; Lith. *kaina* (: Lat. *poena*) and Slav. *cėna*, price; Lith. *gailus*, sharp: Slav. *dzėlū*, violent. This appears prominently in suffixes and case-endings or verb inflexions; nom. plur. of *stogas*, roof, Lith. *stogai*: Slav. *stodzi* from *stogū*; dat. sing. Lith. *ran-*

kai from *ranka*, hand : Slav. *raqê* from *raqa* ; imper.-optat. from *teka*, flow : *tici-ticete*. The commonest appearance is in the Slav. suffixes *-ici*, *-ica*, *-ice*, *-ica*, which are used so widely as to give the impress of peculiarity to the entire body of the language. The corresponding Lith. suffixes show always *k*. Cf. Slav. *vênicî*, garland : Lith. *wainikis*; Slav. *junicî*, steer : Lith. *jaunikis*.

3. Another strong characteristic of the Slavic as against the Baltic type is the uniform loss of final *-s*. And as final *-û* (< I.-E. *-ô*, *-û*) and *-î* (I.-E. short *-i*) became silent at an early date, present Slavic word-forms often appear mutilated to the extent of the entire final syllable. Cf. Slav. *drugû* (now *drug*) : Lith. *draugas* (usually *draugs*) ; Slav. *osilû* (now *osel*, *osiet*, *osal*) : Lith. *asilas* ; cf. also the casus obliqui, Slav. gen. sing. *nošti* (< *notji*) : Lith. *naktiës*, Slav. acc. sing. *nošti* : Lith. *nakti*. But as an offset to its poorer noun declension, Slavic has a fuller and clearer development of verb forms—a difference which constitutes one of the most difficult problems of philology. Cf. Lith. 2 pers. pres. *teki*, 3 pers. *teka* : Slav. *tečeši*, *tečeti*, pl. *tekatî* ; Slav. aorist formation *tekû-tekômû*, *têchû-têchomû*, *tekoçhû-tekoçhomû* and imperf. *teçaachû-teçaachomû* (also *tecêchû-tecêchomû*) : Lith. perf. *tekėjau* and habitual imperf. *tekédavau*. Lith. opt. *tekêtumbi* (: supine *teketum* + *bei*) corresponds with change of category to Slav. condit. *teklû bi*. On the other hand, the Slavic language type lacks all except a few traces of the *s*-future : *tekësiu* must be expressed in Slav. either by the pres. *teka* (compounded with various prepositions to complete its meaning) or by the inf. *tešti* (= *teji*, *teci*, *teci*, *teci*) with the vb. *chošta*, will, *imamî*, have, or *baða*, become. This last-mentioned distinction between the two language types is closely connected with the fine distinctions of the Slavic verb as regards the aspects of time-duration, which are not developed to the same degree in Baltic. In contrast to the Slavic use of the opt. as impv., *tici-ticete* (where *i* and *é* are parallel to Gr. opt. endings *-ois*, *-oite*), Lithuanian has a new formation from the true infinitive stem with *-k* : *te-kêk*, *tekêkite*. A trace of the optative remains in *te-tekiê*.

4. The separation of the Slavic from the Baltic must have been many centuries before our era. Many new acquisitions of sounds and vocabulary fall in the subsequent period of separation. The lexicographical material common to Slavic and Baltic shows no great or long-continued advance

in culture from the primitive Indo-European period. The common Slavic vocabulary, on the contrary, is characterized by a great wealth of words important for the history of culture, and testifies to so long a period of common development and so rich and varied a community of life that the separation of the Slavs into various branches and peoples must be a comparatively very recent matter, and a result merely of local expansion. Especially worthy of notice is the borrowing of culture-words from the Teutonic, usually in the Gothic form, during this period of primitive Slavic unity, doubtless during its closing centuries, e. g. *kûnedzî*, prince, from Goth. *kuningas* ; *cêsari*, emperor, from Goth. *kaisar* ; *brünja*, coat-of-mail, from Goth. *brunjo* ; *çeta*, coin, from Goth. *choragy*, flag, from Goth. *hrunga*, pole : *koçilû*, kettle, from Goth. *katilas* ; *skldedzî*, shilling, from Goth. *skillingas* ; *šlêmû*, helmet, from Goth. *hilms* (*h* > *š* : *k* > *c*), and many others.

The undivided Slavic people, apparently with the principal designation of *Slovêne* (sing. *Slovêninû*), inhabited the region of the Vistula (upper and lower) and of the upper Dniester and Dnieper, extending to the outer fringe of the Carpathian Mountains. They are first mentioned in classic literature by Pliny, Tacitus, and Ptolemy under the name of *Venedæ* (*Ουενέδαι*). The name *Sclavêni* (*Sclavini*) is first met with in Jordanes (who also uses *Venêthæ*) and Procopius in the sixth century : *Σκλαβηνοί*. The movements of the neighboring peoples—the Germanic Bastarnians, Goths, and Herulians on the W., and the Huns, Avars, Bulgars, and Chazars on the E.—pushed the habitat of the politically unorganized Slavs sometimes to the E. and N., sometimes to the W. and S. Jordanes and Procopius still locate the mass of the Slavic people eastward of the Vistula and northward of the Danube. But they soon spread to the W. beyond the Vistula and Oder and to and across the Elbe, and also to the S. across the Danube into the regions of the Hæmus, the Adriatic, and the Alps. Their migration into Pannonia began under pressure of the Huns, but became greater under pressure of the Avars.

5. Without doubt the separation of the Slavs into several linguistic groups preceded their final dispersion and in many ways determined its directions, as the present relative positions of the Slavic peoples seem to agree entirely with the philological classification and grouping of their languages, so that the settlements of the Slavs in historic times

seem simply to reproduce on a larger scale the grouping of the prehistoric Slavic microcosm; e. g. the languages of the northwestern Slavs, including the now extinct Elban and Pommeranian, the Polish, Lusatian-Servian, Cech (Czech), and Slovakian, lead to the assumption that they lived in prehistoric times in the same relative positions, but within narrower limits. In all Northwest Slavic languages, primitive Slavic $t'j > c$, $d'j > dz (> z)$, e. g. *svět'ja > sv'ieca*, *med'ja > m'edza (> m'eza, meze)*. Yet it can not be said that the Northwest Slavic languages form a distinct unity as contrasted with all East and South Slavic languages, a view long held, however, under the influence of Dobrowský's classification; e. g. the treatment of the nasalized vowels forms a break in this assumed Northwest Slavic unity: the Polish, Pommeranian, and Elban retained the nasalization till the latest historic times (cf. Pol. *pieć, mięso, dąb, żab*; Polab. (as written) *mangsi, mangsee, jansmin, tielang, pangt, gunsik, dumb, gunss*, etc.), while in Lusatian-Servian and Cecho-Slovakian nasalization has disappeared since the earliest historic times. Neither can we set up a dual division into Polish-Polabian and Lusatian-Servian-Cecho-Slovakian; for prim. Slav. *borda*, beard $>$ Pol. *broda*: Lus.-Serv. *brōda*: Cecho-Slov. (as also in South Slav. dialects) *brada*, etc., while Polab. gives *or* in *korwo, bordzya, chorna, vorno, ggorch*. No more can the South Slavic languages (Slovenian, Servo-Croatian, Bulgarian) be forced into a group with the Russian dialects, for while $t'j >$ Russ. $\check{c}$, $d'j >$ $\check{z}$ (rarely $d\check{z}$), e. g. *sv'ěca, m'eža*, in the South the Bulgarians say *svěštā, mežda* (earlier *svěšt'a, mežd'a*); the Servo-Croatians *svěca (svieća, svića, é = t' or t'j), meĵja (gj = dj, a palatal d with very weak assibilation) and meĵa*; the Slovenians *sveča (also sveca), meĵa*. Hence the assumption of an original prehistoric bifurcation of all Slavic languages can not stand. But neither will a triad succeed. We see, rather, a continuous interrelation of each two or more neighboring languages, giving rise not infrequently to transition phenomena and transition dialects, which still furnish many problems for Slavic philology. In many cases the connecting links have disappeared, as, e. g., in Eastern Germany between Polabian and Casubian, in Lower Austria and Northern Styria between Cecho-Slovakian and Slovenian, in Pannonia between various Slovenian dialects, in Dacia between Slovenian and Russian.

6. The Slavic overflow into Central and Southeastern Europe came to a close in the first decade of the sixth century. The patriarchal organization of the Slavs and their division into very small disunited tribes allowed them to make no immediate political impression on their better organized and more cultured neighbors, to whom they were hostile not only by difference of language, but also by their persistent clinging to heathenism. The so-called Bavarian geographer gives the names of over fifty-five Slavic tribes scattered in larger or smaller areas over Germany, and his list could be somewhat increased from other sources. Their Christian neighbors sought at once both to convert and to subjugate them. Missionary efforts lasted during the seventh and eighth centuries, and first bore fruit in Dalmatia, Carantania, and Pannonia. In the meantime the Slavs learned the new forms of political and national life from those around them. Samo tried in the seventh century to unite the Slavic portions of Bohemia, Saxony, Thuringia, Bavaria, and the Alps, and a strong Slavic principality, which later became a kingdom, long existed in Dalmatia. Still more powerful was a state founded in Moravia, including parts of Northern Hungary, which gave rise to an event of the utmost importance for the history of the world. In answer to a request of Rostislav, who wished to free his kingdom from ecclesiastical dependence upon the Frankish, the learned and zealous Constantine and his older brother, Methodius, were sent from Constantinople as missionaries to the Slavs. Constantine (later called Monk Cyril) founded a literary language for all the Slavs—the so-called Church Slavonic or Old Bulgarian (or Old Slovenian), which served for many centuries as the organ of the Church and of Christian civilization for more than half the Slavic race. It was written in two alphabets, the Glagolitic, still universally retained for Constantine's writings, and the Cyrillic, which arose soon after, apparently in Bulgaria, and, because of its greater simplicity and its close resemblance to the liturgical Greek uncial (while the Glagolitic is based chiefly on the cursive minuscule), displaced the earlier alphabet. With some modernization under Peter the Great, it is still the alphabet of Great and Little Russian, Bulgarian, and Servian, while the Croatian, Slovenian, Slovakian, Cech, Lusatian-Servian, and Polish use the Latin alphabet. The Glagolitic prevailed from the tenth to the twelfth centuries in all western Slavic countries (Moravia, Pannonia, Dalmatia,

Macedonia, Bosnia, and Servia), but later was restricted to Northern Dalmatia, Croatia, the coast-land, Istria, and the Quarnero islands. In these lands it is still used in Old Slovenian books printed in Rome for the Catholic Church service. Toward the end of the fifteenth century it was used for public notices, laws, communion-books, and even in private correspondence, and, with the rise of Protestantism, to spread Protestant doctrine in Istria, Croatia, the coast-land, and Dalmatia.

In Slavic philology Church Slavonic plays much the same part as Gothic in Germanic philology. It has the important advantage of having received a fixed literary form 300 years earlier than any other dialect. Its oldest form, represented by monuments going back to the tenth century, shows so ancient and so transparent an organization that it frequently furnishes the key to modern Slavic problems. Its importance to philological investigation is further aided by its use of an alphabet extraordinary for its fine phonetic discriminations. The first scientific grammar was written by Abbé Joseph Dobrowský, the founder of Slavic philology, in 1822—*Institutiones linguæ slavicae, veteris dialecti*. Other works have appeared, as follows: Alexander Vostokov, a *Razsuzhdenie* (consideration) of this language (Moscow, 1820—demonstrates the presence of nasalization in Church Slavonic), edition of Ostromir's *Evangelium*, the oldest dated (1075) monument (1842); Kopitar, *Glagolita Clozianus* (1837); Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen* (of which he made Church Slavonic the basis), appearing in parts as follows: *Lautlehre* (1st ed. 1852, 2d ed. 1879), *Stammbildungslehre* (1875), *Wortbildungslehre* (at first called *Formenlehre*; 1st ed. 1856, 2d ed. 1876), *Syntax* (2d ed. 1883); Schleicher, *Formenlehre der kirchenslavischen Sprache* (1852). See also the Slavic parts of Schleicher's *Compendium* and Brugmann's *Grundriss*. To the grammar belong also the following: Leskij, *Handbuch der Altbulgarischen Sprache* (2d ed. 1886); Jagić, editions of the *Codex Assemanianus* (1865), *Codex zographensis* (1879), *Codex Marianus* (1883), articles in the *Archiv für slavische Philologie*, etc.; also the writings of the Russian savants Sreznevskij, Sobolevskij, Brandt, Fortunatov, and others. The study centering on this language has raised a whole series of questions with reference to which the scientific and grammatical treatment of the separate Slavic languages must be largely shaped, both in form and content.

Especially has the question of the habitat of the Church Slavonic called forth differences of opinion that have been reflected in the names given it. At the outset Dobrowský recognized in it a southern dialect, which he called at first Old Servian, later Bulgaro-Servian or Macedonian. Kopitar advanced the hypothesis of a Pannonian-Carantanian origin, which Miklosich followed with slight modifications. From these two scholars comes the name Old Slovenian. Safarík defended the Old Bulgarian hypothesis, more on historical than on linguistic grounds. The name Old Slovenian is still used because in native sources the language was so called, *slověnskū* (*slovenica lingua*), but it is now known to have been a South Slavic dialect spoken somewhere in Macedonia in the ninth century, having the most points of contact not with modern Slovenian, but with Bulgarian, and some also with the present Servo-Croatian dialects. In location it probably formed a frontier between Bulgarian and Servo-Croatian; not necessarily in Northern Macedonia, however, for Constantine Porphyrogenitus speaks of Servians near Salonica. Aside from its philological importance, Church Slavonic is indispensable for the history of mediæval literature, serving beside the Christian Greek and Latin as the third international literary language. From the tenth century to the seventeenth a wealth of patristic literature, including lives, legends, and homilies, was assiduously translated—from the tenth to the fourteenth centuries especially in the South, but later also in Russia. It was also the state language in Bulgaria, Servia, Bosnia, Russia (including Lithuania), Moldavia, and Wallachia; and while its supremacy, like that of Latin in the West, ceased with the end of the seventeenth century, yet even to-day the Russian literary language rests on centuries of Church Slavonic traditions as to forms, vocabulary, and orthography. See RUSSIAN LANGUAGE.

INDIVIDUAL SLAVIC LANGUAGES.

7. The southern Slavs, who in Byzantine times migrated in larger or smaller bands into the regions of the Hæmus, the Adriatic, and the Alps, are all called by Byzantine historians (Procopius, Menander, Theophanes, Theophylactus) by the name *Σκλαβηνοί*, equivalent to Slav. *Slovène*, adj. *slověnskū*, a name continually met with in all historical periods in the Slavic South. The Bulgarians were originally called *Slovéne* both by themselves and others, and their language

slovéniskū. The inhabitants of Styria, Carinthia, Carniola, and the coast around Trieste and Gorz are still called *Slovinci*, and their language Slovenian. The republic of Ragusa also, in spite of the identity of its language with the inland Servo-Croatian, held in its rich poetical literature of the fifteenth to the eighteenth centuries to the name of "Slovinian." Hence the Byzantine name *Σκλαβηνοί* must have designated the whole of the southern Slavs. These tribes have never attained to a political or cultural unity. In Carinthia, Styria, and Carniola they early submitted to the Germans, and their closely resembling dialects formed the basis of the present Slovenian language. The dialect of Carniola forms the basis of the literary language. Slovenian was first treated grammatically by Kopitar (1808), later by Metelko, Dainko, Murko, and more recently by Miklosich, Levstik, and Šuman. A complete dictionary is (1895) being edited by Pleteršnik.

Nearest related to the Slovenian is the language of Slavonia in the old sense of the term, that is, of the region between the Save, Drave, and Mur (including scattered areas N. of the Mur in South Hungary). It probably extended formerly much farther toward the E., but the populations driven out of the Balkan Peninsula by the Turks entered the present Slavonia in such numbers that the Old Slovenian of the former kingdom of Slavonia is now restricted to the counties of Warasdin, Kreuz (Križevci), Agram, nearly to Belovar and Wirowitic. Since the end of the seventeenth century, this region has been known as Croatia and its language as Horvatian. Its literature began with the Protestant movement, and furnished in the seventeenth and eighteenth centuries a series of important prose works (also dictionaries by Belostenec and Habelič). It continued as a literary language until the rise of Illyrianism in Agram, after 1830, led to its displacement by the richer and more extended Servo-Croatian. As a popular dialect it still continues. It is often called the *kaj* dialect, from its use of the word *kaj* (quid?).

8. The Croatians proper and Servians extend farther south, roughly from the river Kulpa throughout Istria, the islands, the Croatian coast, Dalmatia, Montenegro, and throughout the interior (Bosnia, Herzegovina, Old Servia, Servia), and northward beyond the Save throughout Slavonia, Sylvania,

and Southern Hungary. The popular language deviates more or less from the literary dialect according to locality. That of Southwestern Servia and Herzegovina, together with the Bezirk of Ragusa, is nearest in character to the literary dialect. Montegrin offers many peculiarities in pronunciation and syntax. As a result of ecclesiastical and political separation, the Servians and Croatians, so nearly related in language, have had a very diverse historical development. Though both were originally converted by Rome, and both accepted the Slavic liturgy in the ninth century, the separation of the Church into Eastern and Western soon afterward divided them into two hostile camps, Servia holding firmly to Constantinople and to Church Slavonic, while in the west the influence of Rome in ecclesiastical and public matters constantly increased. Not only in the old Romance cities of Dalmatia, but in the independent principality of Croatia, Latin was the ruling language in Church and state, though Church Slavonic still had a limited use in private congregational matters. After the end of the fourteenth century the popular language was used with Latin characters, at first in prose works for Christian instruction, but by the end of the fifteenth century for a poetical literature which reached its richest development in Ragusa in the seventeenth century. In 1595 Faustus Verantius (Vrančić) treated the "Dalmatian" (for so he called it) lexicographically and proved the Slavic loan-words in Hungarian. In 1604 appeared the first grammar of the "Illyrian" language by Bartholomew Kašić, and in 1649 a valuable dictionary by Jacobus Micalia. The literary life of Dalmatia spread to Bosnia in the sixteenth century—at least among Catholic adherents—and in the seventeenth and eighteenth books were printed in the popular language for circulation in Bosnia, with both the Cyrillic and Latin alphabets. The true founder of the popular language as a literary dialect for the Servians is Vuk Stef. Karadžić, who published much popular material, principally songs, in the second and third decades of the nineteenth century, and based the Cyrillic orthography on phonetic principles. Since this Servian dialect of Vuk is the same as the Dalmatian of the fifteenth to the eighteenth centuries (later used also in Bosnia), which, as above mentioned, was introduced into Agram in 1835 under the name of Illyrian, these two long separated branches have at last been united again into the Servo-Croatian literary language. Though this still preserves a dualism in name (Servian and Croatian), and in the

use of different alphabets (Cyrillic and Latin), it is one in grammar and vocabulary. Vuk prepared a small grammar and an excellent dictionary (2d ed. 1852). The great *Academic Dictionary of the Croatian or Servian Language*, begun by G. Daničić (1882), is being published by the South Slavic Academy in Agram.

9. Most peculiar in its development has been the language of the Bulgarians, who borrowed their name from their Turkish conquerors, the Bulgars. They live to the number of about 3,000,000, E. of the Servians on the lower Danube, in the Balkan and Rhodope Mountains, in Roumelia nearly as far as Adrianople, and in a large part of Macedonia. They were originally composed of seven Slovenian tribes, whose branches may have extended to the south as far as Greece, and northward as far as Eastern Pannonia and Transylvania; the resulting dialectal differences are not yet wholly obliterated. Besides the use of a post-positive article, Bulgarian has lost the true Slavic declension, replacing it by prepositions with the general case, which gives it a strange appearance in comparison with all other, even southern, Slavic dialects, with which in other ways it has many points of contact. This phenomenon probably dates back to the fourteenth century, and may have been partly due to the influence of Roumanian, in which it certainly developed much earlier. The Slavic conjugation, however, except for the loss of the infinitive, has been retained in Bulgarian in its old form, agreeing with the eastern Servo-Croatian dialects even in the formation of the future by means of the auxiliary *šťa* (from *chošťa*), and with all South Slavic dialects in the use of the conjunction *da* with object clauses (instead of *že iž* in Northwest Slavic, and *čto-što* in Russian). As noted above, Bulgaria was for a long time the center of Church Slavonic literary activity (under the Emperor Simeon, 927 A. D., and his immediate successors). As a result, the popular language does not appear in literature before the seventeenth century, and must be gathered from fragments found scattered through the Church Slavonic texts. The language was made known to the literary world by Vuk Stef. Karadžić and Kopitar, having been scarcely known to Dobrowský, and has been investigated scientifically by Miklosich, Hattala, Biljarskij, Kalina, Lavrov, Drinov, Conev, and Miletich. The first dictionary was by Duvernois.

10. Characteristics common to all South Slavic languages are: (a) The hard pronunciation of the vowel *e*, so that the syllables *te*, *de* are as hard in sound as *ta*, *da*; (b) the phonetic blending of *i* and *y* into a medial hard *i* (e. g. *biti* and *byti* are homonyms; the pronoun *ti* represents both *tibi* and *ty*); (c) *or* and *ol* + cons. > *ra*, *la* (e. g. *grad*, *glad*), *er* and *tu*); (d) *or* and *ol* + cons. > *rê*, *lê*; (e) the use of *r* (vocalic or syllabic) e. g. *mrtev*, *mrtav*, *mrtuv*, while *l* > Sloven. *ol* + cons. (with *l* usually silent) : Servo-Cro. *u* (< earlier *ul*) : Bulg. *l*, e. g. Sloven. *volk* (pron. *vôk*), S.-C. *vuk*, Bulg. *vlk* (written *vlúk*); (e) *ê* > *e* (sometimes pronounced very broad, and after palatals even equivalent to *a*), while *q* > Sloven. *ô* (close and somewhat long) : S.-C. *u* : Bulg. *û* (sometimes *ä* or even *o*), e. g. Sloven. *môž* : S.-C. *muž* : Bulg. *mûž* (*mâž*, *mož*—*ž* final = *š*); (f) the softening influence of final *-i* on *t* and *d* has disappeared, e. g. prim. Slav. *mostŭ*, *kostŭ* > *most*, *kost*, both with hard *t*.

11. The ancient line of contact between the southern and northwestern (Cecho-Slovakian) Slavs must have run originally through Pannonia along the line of Buda-Pest-Oedenburg, and along the portion of the Alps that divides Styria from Austria. It was obliterated by the founding of Ostmark and the occupation of Pannonia by the Magyars. It is noteworthy, however, that the Slovaks of Northern Hungary (along the Tatra Mountains from Moravia to beyond the boundaries of Galicia) still call their language Slovenian (*slovenský jazyk*) and themselves Slovaks (*Slovák*). The Cecho-Slovakians (Cechs, Moravians, North Hungarians) entered their present abodes either from the north through the opening of the Oder valley between the Sudetes and the Beskides, or have spread from Pannonia. They number about 7,000,000, of whom 2,000,000 are in Hungary. Their language, whose monuments date from the twelfth century, may be characterized as follows: (a) *e* and *i* have a softening influence (in contrast with South Slavic hard *e* and *i*), especially in Slovakian, e. g. *budete* is pronounced nearly *bud'el'e*, the dat. *ti* (*tibi*) is distinct in pronunciation from nom. *ty* (*tu*), *biti* is distinct from *byti*; (b) final *-i* also has a softening influence, e. g. *kost'* is distinguished from *most*; (c) *ir* + cons. > *r* (e. g. *prst*, *srdce*, *zrno*), which is lengthened in Slovakian, e. g. *křmit'*, feed, *přlit'*, burn, *přš*, rain, *sřna*, fawn; (d) in Cech, medial *-ü-* and *-i-* > *-e-*, e. g. *den* : Ch. Slav. *děň*, day, *sen* : Ch. Slav. *sěň*, somnus; (e) nasal *q* > *u* (while *q* + soft sound > Cech *ie* (lengthened to *i*), *q* + hard sound > *a* (< *ia*); (f) the Old Sloven-

ian vowel *ě* fluctuates between *ie* and *je*. Čech *ie*, if lengthened, > *í*, and Slovak. *je* tends to become *e*, e. g. Čech *pěna* (*ě* = *ie* short): Slovak. *pena*; (*g*) as in all Northwest Slavic, *tj*, *dj* > *c*, *dz* (*z*), e. g. *svíce*: Slovak. *svieca*, *ryzj*: Slovak. *rydzi*; (*h*) as in all Northwest Slavic, the original consonant groups *dl*, *tl* are retained, e. g. *krydlo*, *mydlo* (: Russ. *krylo*, *mylo*), *pletla*, *bodla* (S. Slav. *plela*, *bola*); (*i*) epenthetic *l* is lost, e. g. *zemiak*, potato, *konopě* (Slovak. *konopa*: S. Slav. *konoplja*); (*j*) *g* > *h*, e. g. *noha*, *mnoho*, but remains in the Slovak. *druzgati*, *miazga* (*mliazga*: Sloven. *mězga*), *rúzga* (Čech *rozha*); (*k*) in adjective declension *o* + *e* > *ě* in all N. W. Slav. (: S. Slav. *ō*: Russ. *oe*), e. g. *dobré*: S. Slav. *dobrō*: Russ. *dobroe*. The demonstrative pronoun is *ten* instead of S. Slav. *tě-ta-taj*: Russ. *toj-tot*; likewise *jenž* instead of *iže*.

While Čech had, by the thirteenth and fourteenth centuries, developed a rich mediæval literature, literary activity among the Slovaks began among the adherents of Protestantism, who, making use of the rich Hussite and Brethren literature (in Čech), also made literary use of the Čech in preference to their own Slovakian dialect. Later, however, the claims of the Slovakian dialect were asserted under Catholic influences, with the final result that in 1850 the Slovaks adopted as their literary language the dialect recommended by Hodža and Hattala—a separation weakening to both the Slovaks themselves and to Bohemian literature, for the divergences between the two dialects were not sufficient to warrant it. Slovakian grammar has been treated by Bernolák (also author of a large dictionary), L. Štur, and Hattala. The eastern population of Moravia is almost more Slovakian than Čech as regards dialectic peculiarities, as shown by Prof. Bartoš's *Dialectologie moravská* (part i., 1886). Čecho-Slovakian literary activity (as also the scientific study of the dialects) began in Bohemia, as noted above, with such poetical works as the *Romance of Alexander* and the prolix *Legend of Catharine*. The language of these monuments is called Old Bohemian, principally because of its use of certain ancient forms (e. g. simple and *s*-aorist, and pluperfect). From the end of the fourteenth century various theological themes were treated by Old Bohemian prose-writers, beginning with Huss, and especially under the Bohemian Brethren. Huss laid the foundations of present Slavic orthography by indicating the palatals with diacritical marks over *c*, *s*, *z* (now *č*, *š*, *ž*).

In 1533 and frequently thereafter appeared a grammatical publication (*Orthography and Etymology*) by Beneš Optat and Václav Philomathes. Jan Blahoslav annotated this work, and in 1571, the year of his death, finished an appendix, which was first published by H. Jireček, Vienna, 1857. After their terrible reverses at the beginning of the seventeenth century, the Bohemian people began to recover under the Empress Maria Theresa and the Emperor Joseph II., and to take up again their much-neglected language. This was the time of the beginning of Dobrowský's work. With him begins not only the comparative grammar of the Slavic languages, but also the scientific regeneration of Bohemian grammar (e. g. the correction of the orthography in several points, the division of the verb into six classes, according to formation of infinitive, etc.). After his death (Jan. 6, 1829), Bohemian study made progress, chiefly in historical and dialectological directions (under Šafařík, J. Jireček, Šembera, and others) until the studies carried on by Gebauer (part i. of *Phonology*, 1894). Invaluable, even after the work completed by Kott, is the dictionary of Josef Jungmann (5 vols., 1835-39). As a result of the preponderating influence of the dialect of Prague, the language of Bohemia is subject to few dialectic variations; that of Moravia is less uniform.

12. North of the Čecho-Slovaks, and once their immediate neighbors, are the formerly powerful Lusatian-Servians or Wends, numbering now about 150,000 around Bautzen in Saxony and Cottbus in Brandenburg. Their language falls into two dialects, Upper and Lower. The German annalists, especially Thietmar of Merseburg, give many accounts of their conflicts with the Germans in the tenth to twelfth centuries. They appear under many names, apparently tribal designations, as Daleměnci, Siusli, Chutici, Coledici, Milcieni, Lusici, Selpuli, Sorowe, etc. Formerly they extended as far as the Poles on the E., the Polabians on the N., and the Czechs on the S., touching the Germans only on the W.; to-day they are hemmed in by the Germans on every side. The language of this people, first aroused to literary life by Protestantism (the New Testament was translated by Jakubica in 1548, a song-book and shorter catechism appeared in 1574), has received grammatical treatment by Ticinus (Upper Lusatian-Servian), 1679, Matthæi (Upper Lusatian-Servian), 1721, Hauptmann (Lower Lusatian-Servian), 1761, and in this century the Upper Lusatian-Servian by Seiler, Jordan, and Pfuhl, the Lower Lu-

satian-Servian by Mucke (*Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der Niedersorbischen Sprache*, Leipzig, 1891), and Zwahr (dictionary, 1847). In dialectic characteristics Lusatian-Servian is intermediate between Czech and Polish.

13. The Poles, in the earliest Slavic sources also called Ljachen, have from the earliest times dwelt E. of the Wends on the upper side of the Riesengebirge and Sudetes, on the outermost fringe of the Tatra and Beskides Mountains, and over the wide plains of the Oder and Vistula. Before the sixth century their ancestors and those of the later Polabians may have dwelt together in the present home of the Poles, which falls mostly within the original European habitat of the Slavs. The most ancient Russian chronicles mention as tribes the Poljans, Mazovšans, Ljutic, and Pommeranians; the Bavarian geographer mentions that *Lendizi*, which is the same name as the *Ljadskaja zemlja* of the Russian chronicle. The Unislans (Vislans) and Sleenzans (Slenzans) and some others mentioned in the same authority are doubtless Poles. Formerly the Poles were neighbors to the Pommeranians on the N., the Kriwič, of White Russian stock, on the E., and the Lusatian-Servians and Polabians on the W.; but the Germanization of the Slavic territory between the Elbe and Oder brought them into contact on the N. and W. with the Germans, by whom the development of their political power was constantly repressed in those quarters. In the east, however, they developed their political and cultural supremacy at the expense of the Little and White Russians. They number at present about 13,000,000, being next to the Russians the most numerous Slavic people. Their unity of culture and language was furthered by their long political independence and religious unity.

The Polish language is characterized most strongly among all the living Slavic languages by retention of the original Slavic nasalization: cf. prim. Slav. *dqbū-dqba-dqbu*, Polish *dąb-dębu*; prim. Slav. *raqa-raqq-raqū*, Polish *reka-rekę-raqk*. The Polish is rich, almost too rich, in sibilants, the original Slav. groups *te-ti*, *de-di* being assibilated: *cie* (i. e. *če*), *ci* (i. e. *či*), *dzie* (i. e. *dže*), *dzi* (i. e. *dži*); so also *s*, *z*, before palatal vowels become *ś*, *ź*; *siano* (i. e. *šano*) *ziemia* (i. e. *žema*). Polish differs widely from Čech in the treatment of the old Church Slav. vowel *ê*, making it now *ie* (before soft sounds), now *ia* (before hard); thus *wiatr* (Čech. *vitř*, genit.

větru), but *wierny*, *wierzyć* (Čech. *věřiti*). Polish forms from *or* + cons. and *ot* + cons. not *ra-řa*, like Čecho-Slovak. and South Slav., but *ro-řo*, like Lusatian-Servian; *er* + cons. and *el* + cons. do not yield *rê* + cons., *lê* + cons. as in Čech and South Slav., but *re* + cons., *le* + cons., e. g. Čech *březa* or *břiza*, Pol. *brzoza*. Polish has no *r*, *ř*-sonans. In the umlaut of *ie* > *io* Polish is akin to Russian. Polish has retained *ř* (hard) and *ř* (palatal), whereas Čech has in recent centuries entirely relinquished *ř*. Beside other peculiarities of the Polish is to be noted its constant accentuation of the penultimate syllable, as distinguished from Čech and Lusatian-Servian, which accentuate the first; also its lack of distinctions in quantity as contrasted with the many long syllables, notably final ones, in Čech.

14. The Casubian was regarded by Kryński, Biškupski, and Poblocki as a dialect of Polish, but by most scholars has been more correctly regarded as the last remnant of the language of those Slavs who formerly extended throughout Pommerania and beyond the Oder to the Elbe. The Casubians of to-day (also called Slowincians or Slowiencians) are a poor fishing people around the Gulf of Dantzic and in some places in the provinces of West Prussia (Putzig, Neustadt, Karthaus, Dantzic, Berent, Konitz, Schlochau) and Pommerania (Lauenburg, Stolp, Bütov), and number over 150,000. A comparison of their language (treated by Cenowa, Hilferding, Biškupski, and others) with Polabian (as set forth by Schleicher) shows conclusively that Polabian and Pommeranian had much in common that can not be found in Polish. A most serviceable dictionary of Casubian by Ramult was published by the Cracow Academy in 1893.

15. For an account of the Russian dialects, see RUSSIAN LANGUAGES. V. JAGIĆ.

BIBLIOGRAFSKA NAPOMENA

1. *Hrvatski preporod i slavistička katedra u Parizu*. Obzor, br. 296, Zagreb 1936, str. 1—2.
2. *Byron u Hrvatskoj*. Hrvatska enciklopedija, Svezak III, Zagreb 1942, str. 566—567.
3. *Daniel Defoe* — Hrvatska enciklopedija, Svezak IV, Zagreb 1972, str. 593—594.
4. *Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u 19. stoljeću*. — Doktorska disertacija (u rukopisu), Zagreb 1948, str. 188.
5. *Shakespeare i Hrvati u XIX stoljeću*. Vlastita naklada, Zagreb 1948, 16 str.
6. *Shakespeare in Hrvati*. Slavistična revija, II, 3—4, Ljubljana 1949, str. 306—317.
7. *Iz Jagićeve korespondencije: Morfillova pisma Jagiću*. Građa za povijest književnosti, JAZU, knj. 21, Zagreb 1951, str. 285—301.
8. *Bowring i Kopitar*. Slavistična revija, IV, 1—2, Ljubljana 1951, str. 113—130.
9. *Počeci anglistike u Hrvatskoj*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta, knj. I, Zagreb 1951, str. 707—751.
10. *Shakespeare — an Annotated Bibliography*. Shakespeare Quarterly, New York, Vols. IV (1952) — XV (1964).
11. *Anglo-Croatian Literary Relations in the 19th Century*. The Slavonic and East European Review, XXXI, London 1953, str. 92—107.

12. *Jagić i Englezi*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta, II, Zagreb, 1954, str. 226—244.
13. *Jagić i američka slavistika*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta, III, Zagreb 1955, str. 199—208.
14. *John Bowring*. Enciklopedija Jugoslavije, sv. II, Zagreb 1956, str. 166.
15. *Byron kod Jugoslavena*. (uz suradnju). Enciklopedija Jugoslavije, sv. II, Zagreb 1956, str. 316—318.
16. *Shakespeareova Ilirija*. Filologija, 1, Zagreb 1957, str. 123—139.
17. *Engleska književnost kod Jugoslavena*. (uz suradnju) — Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3, Zagreb 1958, str. 245—251.
18. *Jugoslavenske književnosti kod Engleza*. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3, Zagreb 1958, str. 251—253.
19. *Slavistika u Engleskoj*. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3, Zagreb 1958, str. 252—253.
20. *Najstariji izvor za etimologiju engleske riječi »Argosy«*. Ivšičev zbornik, Zagreb 1963, str. 55—59.
21. *Shakespeare in Croatia*. SRAZ, 17—18, Zagreb 1964, str. 3—19.
22. *Shakespeare in Croatia: An Annotated Bibliography*. SRAZ, 17—18, Zagreb 1964, str. 732101.
23. *A Note on the Etymology of Argosy*. Notes and Queries, Oxford 1964, str. 288—289.
24. *Shakespeare kod Hrvata*. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 7, Zagreb 1968, str. 192—193.
25. *Dubrovnik u engleskoj putopisnoj literaturi 16. i 17. stoljeća*. Dubrovnik, XIII, br. 3, Dubrovnik 1970, str. 93—102.
26. *Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj*. Croatica, br. 3, Zagreb 1972, str. 199—242.

KAZALO

A. Senoa (Barac, A.) 70 Abblot, George 318 Abecedarium 221, 222 Abel, Carl 174 Academic Dictionary of the Croatian or Servian Lan- guage (G. Daničić) 392 Academy 184, 210, 211 Achay 316 Adam Bede 44 Adamović, J. 250 Adams, Charles K. 356 Addison, Joseph 31, 62, 69, 275 Address of Temperance 22 Adriatike sea 319 Adventures of a Shilling (Addison) 31, 62, 275 Adyniec, A. E. 60 Adžić, Kajo 54 Aesthetische Form des abschliessenden Angleisches in den Shakespeare'schen Dramen (Miletić) 114, 123 Afrika 335 Agramer Tagblatt 294 Agramer Zeitung 250, 294 ainiges y:bə di analytiŝ direkte meto:de (N. Wickerhauser) 283 Albanija 311, 316, 329, 330 Albanska obala 334	Albert, P. 97 Albrecht, D. 76 Aldrige, John 91 Alfieri 93 Alfred Tennyson (Dukat) 286 Alfred Veliki 280 Alfred Veliki, kralj engleski (Dukat) 285 Aleksandar Lochmer (V. D.) 294 (nekrolog) 294 (Dr. B.) 295 Aleppo 306 All's Well That Ends Well 107 Almayne 310 Alexander Pouskin (Morfill) 180 Algernon Swinburne (Dukat) 290 Alhambra 265 Alighieri 13 Alphabet 188, 196, 222, 223 Alt Bessova 198 Alt kirchen-slav Bibel 233 Amadeo 86 American Journal of Philology 349 American »Konversation- lexikon« 368 Američka književnost u 19. stoljeću (Dukat) 277, 289 Američki humor (Dukat) 287 Amerika 303, 328, 348, 349

Andrić Nikola 69, 85, 100, 101, 107, 111, 113, 114
 Andjeli 58
 Anđelinović, Danko 109, 111, 112, 113
Anecdotes of a Croat 69
 Anglicus (pseud. Vl. Dukata) 285, 286, 287, 288
Angličti spisovatelé o slovanských otázkách 200, 326
 Anglijana 58
 Anglistika u Hrvatskoj 239—295
Anglo-Croatian Literary Relations in the 19th Century 83, 310
 Anglo-Russian Literary Society 197
 Anglo-ruske političke i trgovačke veze 172
 Anglo-rusko književno društvo 198
Anglo-Saxon Review 278
Annales de l'Institut Français de Zagreb 53
 Anstey, F. 271, 288, 291
 Ante Kovačić 45
Anthologie Jihoslovanská (Krizek) 178
Anthology of Croatian and Servian Poetry (A. Senoa) 177
Anthology of Russian Literature (Wiener) 349, 364
Anthony and Cleopatra 107
Antiquité of the trade of English merchants into the remote parts of the Leuant seas 320
Antologija Pjesništva Hrvatskoga i Srpskoga 177
Antonije i Kleopatra 107, 116, 118, 119, 120, 121, 128
 Antonio 308
 Antun Kazali (Haler) 35
 Antun Mihanović. *Studija* (Vodnik) 82
Aphra Behn (Dukat) 292
Apotheosis of the Novel under Queen Victoria 46
 Appendini, F. M. 70
 Appleton & Co. 356
 Aragoze, Araguse, Aragosynes (Dubrovčani) 313
 Aragonse 316
 Aramis (pseud. Dukata) 284, 285, 287, 293
Archibald Cary Coolidge (B. E. Schmitt) 343
Archiv für slav. Phil. 26, 174, 175, 178, 179, 180, 184, 196, 200, 201, 205, 210, 211, 214, 215, 217, 219, 221, 231, 233—35, 344, 345, 347, 348, 349, 356, 361, 363, 388
Arden Shakespeare 300, 306, 308, 317, 318
Argosy ili šta engleski rječnik duguje Dubrovniku (Torbarina) 81, 322, 326
 argosy 94, 326
 Arhiv Filozofskog fakulteta 265
 Arhiv Hrvatskog narodnog kazališta, Zagreb 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114
 Arkiv (Kukuljevićev) 178
 Ariel 11, 86
Arijanski rod jezika i naši najstariji pradjedovi (Kušar) 97
 Aristofan 121
 Arragonse (Dubrovnik) 313, 329
As You Like It 107
 Asia 310
 Aspekti glagola u ruskom 176
 Association Phonétique Internationale 250
 Athenäum 22
 Atheneum 184
 Austell, Henry 312, 317, 331
 Austin 253, 254, 284
 Autobiografija 75
 Autobiografija Kozarca 43, 95

Autobiographical Recollections of Sir John Bowring 140
 Auty, Robert 165, 199
 Azbukivdarium 221, 222
 Azbukivdarium Servianum (D. Cyrilli) 220
 Azbukivdarium Illyricum Hieronymiariam 220
 Azbukuvudnjak Slovinsky 220
 Azija 328, 335
 Babalio, Mathaeo 321
 Babić, Vjekoslav 116
Babji Klanjac 13
 Babukić, Vjekoslav 14, 22, 29, 54, 62, 80, 178
Backwater of Life 277
 Bacon, F. 12, 22, 48, 53, 57, 66, 97, 103, 114, 115, 118, 121, 122, 270, 273, 284, 291
 Bačić, V. A. 326
 Badalić, Hugo 98, 100, 107, 118, 119, 124, 125, 126, 246, 274, 278, 291
Badalićev prijevod Shakespeareovog »Koriolana« (Dukat) 73, 118, 291
 Balkan 70, 98, 107
Balkan-Divan (V. Gaj) 39, 70, 74
 Balliol College 232
 Baltic languages 383
 Baltic language type 384
 Balto-Slavic branch 382
 Ban, Matija 72, 91
 Barac, Antun 19, 23, 27, 53, 70, 79, 91, 266, 295
 Barocci 118 (MS) 206
 Barrocciani 118, 207
 Basne 95
Basne — polag engleskoga 31
 Bartoš 394
 Barun Reuter (Dukat) 280, 286
 Batušić, Sl. 24, 89
Beauties of Classical English Poetry 57
Beauties of English Poets 70
 Beazley, C. R. 233, 234
 Beccadelli, Lodovico 320, 321, 325
 Becić, Dragutin 94, 112
 bečka Narodna knjižnica 155
 Beecher-Stowe, Harriet 75
Behar 70, 95
 Belgrade 310, 311
 Belgradian minstrels 136
 Bell 255
 Bellini 89
 Behn, Aphra 277
 Belostenec 390
 Bentham, Jeremy 139
 Bentz 159
 Bernardzikovska-Belovićeva Jelica 70
 Berucker's *Slavische Chrestomathie* 221
 Bermuda 306
 Bernolák 394
Best way of commencing the Study of the Slavonic Languages 173
 Bibel, die 233, 234
 Bible, Servian 158
 Bible Society 158, 167
 Biblija 189, 280
 Biblijsko društvo (London) 198
Bibliografija — Aleksandar Lochmer 283—284
 Bibliografija »Archiva« 179
 Bibliografija članaka o Shakespeareu 106
Bibliografija hrvatska 70, 76
Bibliografija hrvatskih prijevoda Shakespeareovih djela 106
 Bibliografija Jagićevih djela 357
Bibliografija jugoslavenska 76
Bibliografija — Natalija Wickerhauser 282—283
Bibliografija: Shakespeare u Hrvatskoj 106—131

Bibliografija (u Shakespeare Quaterly) 106
Bibliografija — Vladoje Dukat 284—294
 bibliografski pregled slavenske filologije (Jagić) 184
Bibliographical Appreciation of Vatroslav Jagić (Pastrnak) 195
 Bibliographie der slav. Volkspoesie 361, 362
Bič Božji. Kralj Rikard III. (Krišković) 122
 Bigham, C. 277
Bijedna Jana (H. G. Wells) 289
bill 21
 Biljarskij 392
Bilješka o Lochmerovu rječniku (W. R. Morfill) 294
Bilješke iz Shakespeara. Iz tuđih književnosti (Haler) 119
Bilješke uz Nemčićeve »Potositnice« (Dukat) 25, 73
Bilješke za Hrvatski preporod (Šurmin) 81
 Birmingham 199
Birmingham (Dukat) 286
 Birminghamer Hochschule 233
 Birmingham Universität 234
 Bishop George 304, 305
 Biškupski 397
 Biundović (Biondi) Ivan Franjo 322
Bivšem prijatelju 60
Blackwood 277, 287
Blackwood Magazine 21
 Blakoslav, Jan 395
Blick auf die Crainischen Mundarten 148, 156
 Bloomfield, L. 356, 368
 Blount, Henry 338
 Bobaljović M. (Mathaeo Babalio) 326
 Bodenstedt 110
 Bodleian 207
 Bodleian Library 179, 202, 222, 223, 224
 Bodlejana 175, 180, 188, 225, 228
 Bodlejanische Bibliothek 218
 Bochane, Er. 229
 Bogdanović, David 24, 70
 Bogdanović, Milan 46, 101, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 299, 301, 302
Bogdanovićevo prevodi Shakespeara 115
Bogović (Barac) 91
 Bogović, Mirko 23, 26, 27, 61, 62, 68, 70, 77, 91, 118, 293
 Bohemian Translations, Bowring 167
Bohemians and Slovaks (Morfill) 177, 180
Bohemica 157
Boj Španjolske proti Napoleonu 30
 Boka Kotorska (Boca di Cataro) 311, 330
 Bolderwood Ralf 287
Roleslav (Miletić) 99
 Bougiers 310
 Bonwetsch 201
 Booch-Arkossy 361
Book of Adam 367
Book of the Secrets of Enech 177
Booke of Acts and Monuments of the Church of England 310
 Bosanac, Ilija 116
Bosanski prijatelj 70
 Bosna 319, 338
 Bossan 159
 Boswell, James 71
 Bowring, John 22, 29, 55, 135—153, 155, 157, 159, 160, 162, 164, 165, 167, 168, 178, 179, 197
Bowring i Kopitar 135—169
 Bowringova pisma Kopitaru i Vuku 155—169

Bowringova pisma Kopitaru 14 January 1827 (fotografije prve i treće strane) 146—147; 10 July 1830 (fotografija) 154
 Bowringove veze sa Slavenima 135, 145
Božićnica »Hrvatske« 71
Božićna pjesma 265
 Böttger 17
 Brackett, George C. 345, 359
 Bradley 231
 Brandes, Georges 117, 289, 323
 Brandt, Roman 355, 368, 388
 Brani, P. 94, 110
 Brasenose College, Oxford 165, 199
 Brašnić, Pero 43, 95
 Brerewoode, Edward 71, 338
 Breyer, Blanka 86
 Breyer, Mirko 71, 310, 328
Bride of Abidos 41
 Bridge of Stone 311
Briefe Description of the Whole World 318
Briefjournal 144, 145, 149, 150, 152, 153
Briefwechsel (Jagić) 150, 152
 Britanska Akademija 177
 Britanski muzej 38, 184, 345
 British and Foreign Bible Society, London 198, 199
 British Council Lecture 308
British Museum (Dukat) 286
 Brlić, Andrija Torkvat 32, 33, 63
 Brlić, Ignjat Alojzije 32, 71, 117
 Brkić, Tadija 19
Brodolom 270
Brodolom (H. S. Merriman) 292
Brodolom (The Wrecker) (R. L. Stevenson i Osbourne) 288
 Brontë, E. 246
 Brontë, Charlotte 47
 Brozek, Joseph, 343, 349
 Browning, E. B. 246
 Brugmann 190, 232, 388
Buch von den Helden von Kiev 218
 Buckle, H. T. 41, 44, 64, 65
 Budisavljević, Bude 33, 34, 71, 82, 96
 Budva 311, 316, 329
Bugarska gramatika 177
 Bulgaria, 28, 310
 Bulgarian (language) 203, 211
 Bulič, S. 347, 351, 361
 Bulwer-Lytton 12, 14, 25, 26, 30, 31, 33, 46, 47, 60, 61, 62, 178, 287
 Buljan, Adela 246
 Bunyan 277, 286
Bunyanov »Pilgrim's Progress« (Dukat) 286
Bura 122, 306, 308
Bure Amontillodskog vina (E. A. Poe) 289
 Burns, Robert 22, 40, 50, 55, 64, 246, 265, 276, 285
 Burrows, R. 194
Burski generali kao historici (Dukat) 291
 Burski rat 280
Burski rat u engleskoj literaturi (Dukat) 289
 Bury, J. B. 193
 Buzolić, Josip 71
 Bürd, Samuel 10
 Byline 217, 218
 Bylinen — Sammlung 218
 Byron 12, 13, 14, 15, 17, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 38, 39, 40, 42, 44, 46, 47, 50, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 71, 76, 82, 246, 264, 265, 274, 275, 277, 280, 284, 286
 Byronov »The Corsair« i Kukuljevićev »Gusar« (Dukat) 286
 Byronov »Manfred« u hrv. prijevodu (Dukat) 284
 Byronove »Židovske Melodije« (Dukat) 286

Cain, Hall 277, 286
Cain 44
 Calderon 114, 116, 123
 Calepin 349, 363
 Cambridge 171, 172, 199, 303
Cambridge (slavistika) 192—
 —193
Cambridge Medieval History
 193
 Cambridge University Press
 193
 Camden Society 313
 Cann, T. C. 252, 259
 Candiots 320
 Cannibals 306
 Captain (Kapetan) 299
 Car, M. 97
 Carigrad 311, 312, 331
 Carinthia 319
 Carleil, Christopher 306
 Carlstadt 319
 Carlyle 287
 Carnia 319
 Carska petrogradska
 akademija 184
 Castel novo 311
 Cataro 311
 Cate, Th. 306
 Cazalet, E. A. 197
 Ceboci, J. 113
 Celestin, Julije 264
 Cenowa 397
 Cervantes 116, 122
Cervantes-Shakespeare
 (Lunaček) 122
Chamberlain (Dukat) 290
 Channing 22
 Charles, R. H. 177, 202
 Chateaubriand 55
 Chatterton, Thomas 276, 289
 Chaucer 246, 253, 276, 284, 288,
 289
 Chicago 344
 Child, F. J. 346, 347, 360
Child Harold's Pilgrimage 24,
 25, 44, 264
Chillonski zarobljenik 264
 Christ College, Cambridge 185
Chrestomathy (Vazov) 204

Chronicle of Novgorod
 (Forbes-Michell) 192
Chronik von Novgorod 233
 Church of England 310
 Church Slavonic 375, 376, 387,
 388, 389, 391, 392
 Churchill, W. Sp. 280, 288
 Cigale 203
 Cinti, G. B. Gibaldi 102, 272
 Ciraki Franjo 71, 117
 Clarendon Press, 224, 225
 Clark University 356
 Clovio Julije (Klović) 277
 Cockburne, N. J. 199
Codex (at Vienna) 205
Codex Assemanianus (Jagić)
 388
Codex Marianus (Jagić) 388
Codex zographensis (Jagić)
 388
 Colebrooke, H. T. 19
 Coleman, Arthur P. 343, 349
 Coleridge 246
 Collins 22, 47, 55
 Colitz, H. 368
 Columbia 344, 352, 364
 Comania 310
Comedy of Errors 107
Compendium (Schleicher) 388
Complete Dictionary
 (Webster) 255
Complete works of Count L.
N. Tolstoj (Wiener) 352
 Conan Doyle, A. 271
 Conev 392
 Constantine 387
 Constantine Porphyrogenitus
 389
 Constantinople 310, 312
Conversion of the Slavs
 (Jagić) 193
 Cook 366
 Coolidge, Archibald C. 343, 348
 Cooper, James Fenimore 26, 28,
 34, 57, 59, 62
 Cordelija 93
 Corelli, Marija 277
Coriolanus 107
 Cornell 356

Corsair 23, 44, 62
Cosha or Dictionary of the
Sanskrit Language (Amera
 Sinha) 19
Cosmopolis 102, 271, 277, 285
 Courtenay, Jan Baudouin de
 353
 Coventry (Dukat) 280, 286
 Cowley, A. 59, 161
 Cowper 276, 289
 Croatia 24, 28, 319
Croatisch-Serbisches
Schrittum in Bosnien...
 (Prohaska) 229
Crna Gospa (Dukat) 284
Crni mačak (E. A. Poe) 290
 Crocia (Hrvatska) 316
Crstice iz anglosaksonskog
književnog svijeta. Ralph
Waldo Emerson, Thoreau
 (Dukat) 287
Crstice iz hrv. književnosti 72
Crstice iz života pokojnog
emira afganskoga (Dukat)
 290
Crstice o zapadnoj Aziji
 (Dukat) 285
Crvena soba (H. G. Wells) 291
Culture littéraire des écrivains
croates avant Senoa
 (Barac) 53
 Cunradi 259
 Cyder 57
 Cymbeline 120, 122
 Cyril 387
 Cyrillic alphabet 380, 387, 391
 Cyrilhischen alphabet 216

Časopis pro moderni filologije
 197
Časovi književne zabave
 (V. Gaj) 39, 74
 Čelakovski, 150, 153, 160, 167
Česka gramatika 177
 Česko sveučilište u Pragu 177
 Češka antologija (Bowring)
 143, 151

Češka morska obala u
Zimskoj priči 302
 Češki: gramatika i jezične
 vježbe 352
Četiri najveća pjesnika i
njihove vjere 116
Čiča Tomina Koliba 30
Čitanka (Lochner) 260
Čitanka iz englesko-američke
i skandinavske književnosti
 (Dukat) 66, 72, 266, 268, 269,
 270, 278, 279, 291, (fotogra-
 fija naslovne strane) 268
Čitanka iz ruske književnosti
 (Forbes) 192
Čitanje i tumačenje pojedinih
djela... (Wickerhauser)
 246
 Čitaonica ilirska 19
Članci i knjige o Shakespeareu
i njegovim djelima 114—127
 Čovjekove vrste 44
 Čubelić, T. 199
 Čubranović 178
Čuvstveno putovanje 32

 Ćiril i Metodije 193
 Ćorović, V. 44, 65, 95
 Ćoso 35

 Dainko 390
 Dalmacija 300, 301, 310, 311,
 312, 313, 316, 318, 319, 328,
 329, 330, 331, 335, 336, 337,
 338, 339
Dalmatia, the Quarnero and
Istria 75
 Dalmatian-Croatian 301
 Dalmatinac 310, 316
 dalmatinska književnost 178
Današnja književna shvaćanja
 (Haler) 119
Dangerous Sea and Unvalued
Jewels 302
Danica ilirska 18, 19, 22, 71
Danicza Zagrebečka 71
 Danić, Miroslav 117
 Daničić, G. 392

Danilov, Kirša 217, 218
 Danilovsche Sammlung 218, 219
 Dankowsky 175
 Dante 46, 51, 96, 116, 233
 Darwin 44, 65
De la methode directe dans l'enseignement des langues vivantes (N. Wickerhauser) 248, 249, 283
Decades of the newe worlde 306, 319
Decline and Fall of the Roman Empire 30
Dedłowski Glib (V. Harte) 285
 Deinhardstein 100
 Děla (Vraz) 82
 Delavigne, Casimir 42
 Delille, Jacob 10
 Demeter, D. 17, 23, 25, 58, 61, 71, 75, 77, 89, 94, 109, 111, 118, 275, 290
Der rothe Freibeuter 57
Descriptio Abb. Exclesiae B. M. V. de Bistrica in Regno Croatiae (Joannis Krizmanić) 10, 76
 Despot, F. I. 35, 71
 Denton, W. 77
Deutsches Theater in Zagreb (B. Breyer) 86
 Deželić, Đuro 27, 28, 72
 Deželić, Velimir 72, 79
 Dežman, dr Milivoj 78, 82
 Dewet, Kristijan 291
 dialectes Slaves 168
Dialectologie morawska (Bartoš) 394
 Dianiška, Andrija 264
Diary (Pepys) 78
 Dickens, Ch. 32, 38, 44, 46, 50, 57, 59, 62, 65, 69, 265, 275, 277, 280, 286, 287
Dickensovi Pikvikovci (Dukat) 286
Dictionary of National Bibliography 200

Dictionary of the English Language (S. Johnson) 56, 75
Dictionary (Pleteršnik) 203
Dijalozi (Lochmer) 260
 Dimitrović, Špiro 57, 92, 108, 110, 113
 Dimović, Đuro 117
 Dingelstedt 92, 107, 111, 113, 114
Dioniz i Izida. »Antonije i Kleopatra« (Krišković) 121
 Dioklecijanova palača 318, 339, 340
 direktna metoda 246, 250, 251
Discovery of Guiana 308
Disertacija iliti razgovor (Drašković) 29
 Disraeli, Benj. 47
 Dittrich 190
Diversa Carmina Ex Collectione Joannis Krizmanić 11, 53, 76
Divers Voyages touching the Discovery of America 303
 Divković, Mirko 77
Divotvornost (romantika) (Razlaga) 38
Djulabije (Vraz) 82
Dnevnik Dragojle Jarnevićevo 27
Dnevnik (Dragutin Rakovac) 14, 79
Dnevnik Samuela Pepysa (Dukat) 292
Dobričak (A. Morrison) 290
 Dobrowsky 135, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 160, 195, 386, 388, 389, 392, 395
Dobrovsky à anglicky slavista John Bowring (Odložilnik) 135
Dodatak 172
doeytse umgarn spraxxe (N. Wickerhauser) 282
Dom i sviet 72, 114
Domaće knjižnice u Engleskoj 30

Dominis, Markantun de (Marc Antonio) 322
Domobran 72
Domorodac (Kukuljević) 29
Domovina 40
Domovini 43
Don Juan 26, 35
Don Kihot 116
Doneski k Zgodovini Škofje Loke in Njenega Okraja 232
 Donne, John 279
 dopisivanje Krebs—Jagić 188
 Dörrs 282
 Dositej 178
 Dostojevski 50, 122
 Douglas, G. 59
 Dowden, E. 114
 Doyle, Conan 286, 288
 Dr. Franjo Marković (Vodnik) 82
 Dr. Krišković: »Shakespeare«. *Predgovori dramama.* Knjiga I. i II. (J. Torbarina) 126
Dragojla Jarnevićeva (Deželić) 27
Dragoljub 27, 28, 32, 72, 93
 Dragutinov, R. K. 47, 48
 Drake, Sir Francis 306, 308
Dram jezika 59, 90
Dramatsko pjesništvo (P. J.) 124
Dramatička pokušanja (Demeter) 71
 Drašković, Janko 29, 62
 Drašković, Đuro 34
 Drayton, M. 59
 Drechsler, Branko Dr. 72
Drechslerovo izdanje »Macbetha« (Krnić) 122
 Drinov 392
 druga književna generacija iliraca 30
 Drummond, W. 59, 60
 Drvodelić, Milan 265
 Dryden 26, 72, 276, 289
 dubrovačka književnost 178
 dubrovačka kultura 34

Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u 16. vijeku 326
 Dubrovčani 318, 322, 327, 335, 338
 Dubrovčić, M. 35
 Dubrovnik 34, 81, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 323, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 338, 339, 340
Dubrovnik u engleskoj putopisnoj literaturi XVI. i XVII. stoljeća 325—340
 Dubrowsky, P. 59, 72, 90
 Ducis, J. F. 84
Duh pjesništva 43
 Duke Orsino 301
 Dukat, Vladoje 10, 13, 20, 24, 25, 26, 27, 66, 72, 76, 78, 89, 91, 97, 102, 103, 105, 117, 118, 243, 266—281, 284—295
 Dukat, Zorislav 295
 Dunav 310
 Dunbar, W. 59
 Durman, Milan 118
 Duvernois 392
 dužnosti profesora slavistike u Oxfordu 176
Dva prijevoda Shakespeareova »Otela« (Pasarić) 124
Dva sata (R. Kipling) 291
Dvije novije knjige o Shakespearu (Dukat) 117
Dvije nove biografije o Shakespearu (Dukat) 289
 Dvorniković, Vladimir 118, 119
 Dvoržak, Stanko 81
 Dybowski 222, 232
 Đački listovi »Nada« i »Nova nada« 46—48
 Đakula, Branko 356
 Đalski 65
Đuro Matija Šporer 75
Đžepni rječnik hrvatskog i engleskog jezika (A. Lochmer) 262, 284
Đžungla 269

E. Dowden: *Shakespeare, A Critical Study of His Mind and Art* 114
Early History and Traditions of the Slavs 173
Early Russian History (Ralston) 174, 184
East End u Londonu (Dukat) 287
 East Slavic Languages 386
Eastern Roman Empire 193
 Ebrić, Mihajlo 265
 Eden, Richard 306, 308, 319
Edgar Allan Poe (Dukat) 287, 289
 Edinburgh 199
Edinburgh Journal 136
Edinburgh Magazine 136
 Edlmann 157
 Eduard III 103, 118, 291
Eisteddford (Dukat) 286
El Desdén con el Desdén 354
Elegy written in a Country Churchyard 60
Elemente der Phonetik (Viëtor) 255
 Eliot, George 44, 47, 50, 65, 277, 287
 Elizabeta 172, 302, 308
 Elisabeth 246
 Ellis, Sir Henry 255, 313
 Emerson, Ralph Waldo 44, 46, 276, 287, 291
Enciklopedija Jugoslavije 84
 Englesfeld, Mladen 107
 England 310
England: its people, policy and pursuits (T. H. S. Escott) 254
 Engleska 308, 318, 319, 322, 326, 338
Engleska čitanka... (A. Lochmer) 260, 283
 engleska gramatika 252, 261
 engleska himna 21
Engleska književnost (Dukat) 277, 293
Engleska književnost kod Hrvata 7—131
Engleska ratna literatura (Dukat) 288
 engleska slavistika 172
 engleska sveučilišta 171
Engleska vježbenica za više razrede liceja (Wickerhauser) 251
 Engleske knjige u knjižnicama ilirskog doba 18—20
Engleske literarne sitnice (Dukat) 288
Engleske spisateljice (Dukat) 288
 engleski fonetičari 255
Engleski izgovor (Lochmer) 260
Engleski jezik i književnost poznaju i predstavnici prve generacije iliraca 23—30
 engleski pjesnici 22
Engleski pjesnici i škotski recenzenti (Byron) 32
Engleski putopisi o Hrvatskoj 308—320
Engleski sud o hrvatskom prijevodu »Hamleta« (Torbarina) 125
 engleski učenjaci 22
Englesko djelo O Juliju Kloviju (Dukat) 284
Englesko-hrvatska gramatika (Wickerhauser) 251
Englesko-hrvatski razgovori za svagdašnju porabu (Lochmer) 260, 283
Englesko-hrvatski rječnik (A. Lochmer) 252, 262, 263, 284, (fotografija naslovne strane) 263
Englezi kod kuće (Dukat) 286
Englische Lautlehre (A. Western) 255, 258
Englische Philologie (Storm) 255
 English 302
English and Scottish popular ballads (Child) 346, 347, 360

English Players. »Othello« i »You Never Can Tell« (Torbarina) 126
 English Russian Grammar 215
Englishman in China 258
Enquiries Touching the Diversity of Languages... (E. Brerewood) 71, 338 (fotografija naslovne strane) 337
Enzyklopädie der Slav. Philologie (Jagić) 229, 231
 Escott, T. H. S. 254
Esej o prijateljstvu 270
 Eshil 121
Eshil i Aristofan. Kralj Henrik IV. (Krišković) 121
 Esih, Ivan 119
Essay on the Importance of the Study of the Slavonic Languages 77, 142, 175, 179
Estetski oblik umirnog završetka u dramama Shakespeareovim 114
 Eszterházy, Prince Nicolas 169
Etruscan Researches (Taylor) 196
Etymologicon Universale (W. Whiter) 18
 European Märchen, Contes Ckazku 185, 211
 evropska slavistika 172
Evangelina 265
Evangelium (Ostromir) 388
 Evans, A. J. 73, 179
 Evropa 335
Extrêmes se touchent (M. E. Johnson) 290
 Fabrizio 318
Falkland 11, 14, 31
 Faller, Nikola 79
Famous voyage of Richard the first 310, 328
 Federov, Nikolaj 119
Feniks i Grlan 111
 Ferro, Federico 320
 Fielding, Henry 73
 Filipović, Ivan 30, 62, 119
 Filipović, Rudolf 84, 173, 200, 322, 326
Filologija 327
Filologijska revolucija u Engleskoj 48, 242
 Filološko društvo (London) 184
 Filološko društvo u Oxfordu 172
Filozofija i pjesništvo 23
 Filozofski fakultet, Sarajevo, 358
 Filozofski fakultet sveučilišta u Freiburgu 355
 Filozofski fakultet u Zagrebu 247, 253, 264, 294
Finish Runes 151, 158
First Night of the »Twelfth Night« 301
 Firth, Charles 173, 200
 Fitch, Ralph 306
 Fleischmann, Hermann 241
 Florio, John 322
 Florschütz, Josip 101, 119
Flundra, senje zrokujuća (Ivan Krizmanić) 88, 111, (fotografija naslovne strane rukopisa) 87
 »Folklore« Department (Harvard) 347, 361
 fonetika engl. jezika 252, 255, 256, 257, 258
 Forbes, N. 181, 186, 187, 221, 232, 233
Forbes, Nevil 190—192 (pisma Jagiću) 211—213
Foreign Office Report 200
Foreign Quaterly Review 152
Forget me not 57
Formenlehre der kirchenslavischen Sprache (Schleicher) 388
 Fortis, Alberto 135, 136
 Fortunatov, F. F. 353, 388
 Fotez, Marko 45, 73
 Fox, John 310, 328

- Fragmenti iz neizdanih pisama*
Lodovica Beccadellija
(Torbarina) 81, 310, 325
Francis Bret Harte (Dukat)
290
Franklin 30, 65
Franklinova *Autobiografija* 44
Franklinova *blagovaonica* 30
Franjo Marković (Pavletić) 40
Franjo Marković (Vodnik) 41
Freeman, E. A. 73
Friedrich, Gustav 120
Frković, Nikola 73
Frogmore (Dukat) 289
Frulaš (F. Anstey) 288
Fürst Wladimir and dessen
Tafelrunde 217
- Gaj, Ljudevit 14, 17, 18, 19, 23,
29, 38, 50, 54, 56, 58, 61, 64,
71, 72, 73, 75, 78, 178, 179
Gaj, Velimir 18, 19, 38, 39, 40,
56, 71, 74, 80, 93
Gajeva knjižnica 18, 19, 38
Gajeva korespondencija 18
Gall, R. 59
Galeb 74
Galowkin 164
Galton, D. 199
Galton, Fr. 28
Galvani, Gabrijel 322, 326
Gargano, G. S. 74, 321, 322, 325
Garšin 192
Gaskell, E. 47
Gaster, Moses 174, 202, 235
Gaster, Moses 189—190
Gates 306
Gavella, Branko, 107, 109, 114
Gwatkin 193
Gay, John 57
Gebauer 395
Gebrauch der Relativpronomi-
na im Altrussischen
(Forbes) 190
Geoffrey Chaucer (Dukat) 289
George Bernard Shaw
(Dukat) 292
George Bernard Shaw i njego-
ve drame (Dukat) 287
- Georg Brandes: »William
Shakespeare« (Dukat) 117,
289
George Eliot (Dukat) 287
George Meredith (Dukat) 289
Gerić, Vladimir 108, 109
Germanija 318
Geschichte der Böhmischen
Literatur (Dobrowsky) 157
Geschichte der Slavischen
Sprache und Literatur,
(Schafarik) 156
Gesta Romanorum 272
Getaldić, Marin 322
Gibbon 28, 30, 34
Gilford 29, 158
Giour 44
Gjalski 46
Gladstone 276, 286
Glagolica 225
Glagolita Clozianus (Kopitar)
388
Glagolitic alphabet 387
Glagolitic Missal 223
Glagolitiches Azbukvidarium
222
Glagolitisches Breviar 223
Glagolitisches Büchlein 220
Glagolski nastavak u ruskom
jeziku 355
Glagoljski brevijari 188
glagoljske knjige 186
glagoljski rukopisi 188
Glasnik dalmatinski 74, 93
Glasnik Matice dalmatinske
50, 80
Glasnik muzejskega društva
za Slovenijo 144, 149
Glasonoša 74
Glasgow 199
Gleg 22
Glonar, J. 144
Gloucester 319
Godišnjak kazališni 74
Goethe 34, 84, 85, 89, 94, 120,
140, 149, 209, 282
Gogolj 50, 380
- Goldsmith 31, 33, 34, 40, 57,
62—64, 73, 74, 274, 275, 277,
287, 294
Goldsmithov »The Vicar of
Wakefield« i njegov hrvat-
ski prevodilac (Dukat) 73,
294
Goldsmithov Wakefieldski
župnik (Dukat) 287
Goudy, A. P. 192
Gončarov 50, 380
Gorbov 233
Gospodski moral. Koriolan
(Krišković) 121
Gospođa Mac Williams i
munja (M. Twain) 292
Göszl, Mara 265
Govor Marka Antonija u
Shakespeareovoj tragediji
»Julije Cezar« (V. Babić)
116
Gozzius, Nicholas 321
Grabancijaš dijak... 189
Gradiška 335, 336
Gradišnik, Janez 155
Graditelji Mosta (Kipling) 289
Grada za povijest Hrvatskog
kazališta (Lunaček) 86
Grada za povijest književnosti
Hrvatske JAZU 72, 74, 76,
199, 207, 274, 275, 293
Gray 22, 55, 60
Gramatika engleskog jezika za
školu i samouke
(Lochmer) 259, 283, 284,
(fotografija naslovne stra-ne) 261
Grammar of the Russian
language (Morfill) 216
Gramatika ruskog jezika
(Morfill) 187, 192
Gramatica Russica 173
Gramatika srpsko-hrvatskog
jezika (Forbes) 192
Grdenić, dr. D. 82
Great Russian 374, 375, 376,
377, 378, 380
Greece 310, 311
- Greek MSS* (12th & 13th cent)
207
Greek 209, 389
Greeko-Slavonic literature...
(Gaster) 174, 189
Grimm, Jakob 145, 149, 151, 217
Grlović, Milan 80, 96, 119
Grobničko polje 25, 84
Grot, K. J. 200
Grundriss (Brugmann) 388
Gučetić, Nikola 178, 321, 322,
325, 326
Guizot 90
Gulffe of Sena 313
Gulliverova putovanja 47
Gundulić, I. 24, 145, 178, 225,
321, 325
Gundulić, Pavao (Paolo
Gondola) 321, 322, 325
Gusar 29, 76
Gusle i tambure 82, 93
Guzla de P. Mérimée 142
Guy Deverell 57
Guylford, Sir Richard 313, 317,
318, 329
- H. G. Wells* (Dukat) 291
Habberton, John 271, 291
Habdelić, J. 118, 275, 294, 390
Haggard 288
Hakluyt, Richard 74, 303, 306,
308, 310, 311, 312, 317, 320,
328, 331, 334
Hakluytova zbirka 331
Hakluytus Posthumus, or
Purchas his Pilgrims 334
Haler, Albert 35, 74, 119
Hall Caineov roman
»Kršćanin« (Dukat) 286
Hamlet 14, 32, 34, 59, 84, 86,
88, 90, 94, 95, 96, 98, 100,
107, 108, 114, 115, 116, 119,
120, 122, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 264, 275,
293
Hamletova filozofija 101, 120
Hamletizam i Donkijhotstvo
(Bosanac) 116

»Hamlet« u međunarodnoj
 nauči (Esih) 119
 Hamm, Josip 166, 199, 200
Handbook of Phonetics
 (Sweet) 255, 258
Handbuch der Altbulgarischen
Sprache (Leskien) 388
 Hanka 149, 150, 151, 152, 153,
 156, 160
 Harambašić, August 70, 71, 75,
 79, 98, 100, 101, 107, 108,
 109, 110, 111, 113, 114, 120,
 124
Hard Times 280
 Hardy, Alfred Lloyd 200, 321,
 326
 Hardy, Th. 47
Harmsworth Magazine 277, 286
 Harrison, G. B. 319
 Hart Street 321
 Harte, Francis Bret 271, 276,
 285, 288, 290
 Harvard University 343, 345,
 347, 348, 349, 352, 353, 354,
 360, 361, 362, 363, 364
Hasanaginica 136
 Hattala 392, 394
 Hauptmann 395
 Haydn, Josip 286
 Heard 187, 215
Heard's Practical Grammar of
the Russian language 215
 Hemans, Felicia D. 59
Henrik IV. 99, 101, 108, 115,
 117, 120, 124, 285
Henry VI (drugi dio) 300
Henry VII 313
Henry Esmond 81
 Herceg-Novii 311, 330
Hercegovачki Bosiljak 74
Here beginneth... 334
 Herdler, Alexander William
 352, 353, 354, 355, 364, 366
 Herdler, A. (pismo Jagiću)
 366—368
 Hergešić, I. 84, 85, 120
 Herman Dalmatinac — tekst
 iz Hakluytove zbirke
 (fotografija) 309

Herman Dalmatinac 310, 328
Hermit The 59
Heronejski lav 44
 Herrick, R. 59
 Hewlett, Maurice 291
 Hill, Elisabeth 200
 Hill, Thomas Ford 30, 55
 Hinković, Hinko 101, 120
 Hirt 190
Historia naturalis &
experimentalis 57
Historical and geographical
account of the ancient
Kingdom of Hungary... 28
Historical Catalogue
 (Biblijskog društva) 198
Historical View of Languages
and Literature of the Slavic
Nations 141
Historički aforizmi 93
Historie of Travaille 308
Historija slavenske filologije
 (Jagić) 195
History of Bohemian
Literature 152
History of English Literature
 (Th. B. Shaw) 254
History of the European
Languages (A. Murray) 18
 Histria 310, 328
 Hladek, Ivan 120
 Hogarth, W. 286
 Holzhausen, A. 230
 Homer 34, 89, 116
 Hood, Thomas 43, 140, 256
 Horvat, Josip 120
 Horvat, Stj. 78
 Hotson, Leslie 301
How to learn Russian (Riola)
 215
 Hörman, Kosta 77
 Hranilović, Jovan 74, 120
 Hrvati 310, 322, 325, 339
 Hrvatska 100, 114, 126, 297, 316,
 319, 323, 327, 329, 335, 336
Hrvatska 97, 123, 125
Hrvatska čitanka 41, 77
Hrvatska drama 94, 114

Hrvatska enciklopedija 266,
 295
Hrvatska književna kritika
 (Barac) 70
 hrvatska književnost 178
Hrvatska lipa 75, 114
Hrvatska misao 71, 75
Hrvatska narodna šala
 (Pasarić) 90
Hrvatska obrana 120, 123
Hrvatska pozornica 117, 118,
 126
Hrvatska prosvjeta 123
Hrvatska revija 112, 116, 121,
 122, 125, 317, 320, 322
Hrvatska straža 116
Hrvatska vila 75, 97, 114
Hrvatska u engleskoj
književnosti 297—340
Hrvatski dom 14, 75
Hrvatski glasnik 119
 hrvatski jezik 178
Hrvatski književni prilozi iz
Međimurja i okolice
 (Mlinarić) 29
Hrvatski list 122
Hrvatski literarni zbornik
 (Dukat) 72, 275
Hrvatski preporod (Šurmin)
 17, 81
Hrvatski sokol 75
Hrvatski svjetozor 14, 75, 88,
 94, 114
Hrvatski tamburaši u
Londonu (Dukat) 280, 293
Hrvatski učitelj 124
Hrvatski zbornik 75
Hrvatsko glumište 77
Hrvatsko kolo 74, 119, 120
Hrvatsko narodno kazalište,
 Zagreb (Shakespeareove
 predstave) 115, 116, 126,
 127—129
Hrvatsko pravo 115
 Hume, T. 34, 59, 63
Humor 98
 Humphry 28
 Hungarian songs 158
Hungarica 160

Hungary 310, 313
 Huss 185, 394
 Hvar 322
Hymn to Cardinal Newman
 258
 Ibler, Janko 96, 101, 120
Idem do pjesnika Kazali-a 71
Igrokazi Ivana Kukuljevića
Sakcinskog 29, 76
Il Pecorone 272
 Ilchester, grof 173
Ilchester Lectures 172—175
 Ilchester-Vorlesungen 234
 Ilchesterov fond 173
 ilchesterska predavanja 175,
 185, 189, 233
 ilchesterski predavač 174
 Ilešić, Fran 75, 90
 Ilirija 299, 300, 301, 302, 308,
 312, 320, 323, 327, 335, 336
Ilirija za Whitehall 301
 Ilirikum (Illericu) 316
Ilirske Narodne Novine 78
Ilirski Evangelistar u
Francuskoj 30
 Ilirski pokret 178
 ilirski tisak 22
 ilirsko doba 12, 56
Ilirsko doba 13—40
Illustrated Times 242
 Illyricum 300, 311, 319
Ima i tomu lijeka 31, 275
Imen-dan 90
Imna Padšim 29. srpnja 90
Incidents... of the Story of
Shakespeare's »Tempest«
 306
Indijska džungla (R. Kipling)
 269, 270, 293
Individual Slavic Languages
 389—397
 Indo-European Languages 382
 Indo-Iranian 382
Industrijalizacija
Shakespearea (Fedorov)
 119
Ingannati (gli) 318

institut za studij modernih jezika 176
Institutiones linguae slavicae, veteris dialecti (Abbé J. Dobrowsky) 388
 Interes Engleza za slavenske zemlje i narode 171
 interes za ruski 172
 interes za slavenske zemlje 192
Introduction to Phonetics (Soames) 258
 Irby, A. P. 18, 38, 39, 56, 76, 80
 Irving, Sir Henry 276, 286
 Irving, Washington 41, 64, 265
Iscrpan opis neobičnih pustolovina... 335
Iskra 48, 75, 96, 98, 99, 124, 242
Iskrice 79, 81, 97
Iskrice svjetske književnosti 73
Iskrice iz svjetske književnosti (Bernardzikowska, B. J.) 70
Islandska poezija (Dukat) 286
Ispovijest 93
Istina o Shakespeareu 114
Istinita pripovijest o Romeu i Juliji 91
 »istočno pitanje« 179
Istoria književnosti poglavitih na svetu naroda... 78
Istoria Slavjanskoi Philologii 231
Istoriski časopis SAN 326
Istra 310, 311, 312, 313, 316, 318, 329, 331, 334, 335
Italian Influence on the Poets of the Ragusan Republic (Torbarina) 81
Ithaca 358
Italija 301, 310, 312, 318, 322, 323
it's all right 21
Ivan Krnic o Drechslerovu izdanju »Macbetha« (Nazor) 124
 Ivanov 187
 Ivanovljeva gramatika ruskog jezika 187
 Ivanov's Russische Grammatik 216
 Ivšić, Stjepan 326
Ivšičev zbornik 326
 Ivy, C. K. 368
Iz Addisona 31
Iz bogate zemlje, u kojoj se gladije (R. Kipling) 288
Iz dopisa dviju prijatelja 31
Iz Jagičeve korespondencije (R. Filipović) 200, 207
Iz mojih uspomena (Budisavljević) 71
Iz ostavštine Frana Kurelca (Vodnik) 82
Iza staklenoga zaklona (A. Morrison) 291
Izabrana djela A. Nemčića 78, 287
Izabrane crtice (W. Irving) 41
Izabrane pjesme (Vraz) 82
Izabrani kraći spisi (Jagić) 200, 357
Izbor igrokaza ilirskog kazališta 75
Izdajničko srce (E. A. Poe) 288
Izgovor 98
Izgovor engleskih slova (Lochmer) 258
Izgovor ili čitanje riječi u savezu (Lochmer) 258
 izgradnja engleske slavistike 192
Izgubljena baština (H. G. Wells) 288
Izgubljeni raj (Milton) 24, 31, 35, 54, 57, 76, 86, 246, 264, 274, 293
Izvišće liceja 246
Izvištaj kr. I. i II. realne gimnazije u Zagrebu 295
Izvištaj o putovanju g. 1610. 336
Izvor mojih pjesama 30
Izvori i djela (Jagić i Englezi) 200
Izvori starih kajkavskih drama (Andrić) 85

J. Bowring, Talvj-Robinsonova à P. J. Šafarik (K. Paul) 135, 145
J. Kozarac (M. Marjanović) 43
 Jacob 158
Jadovanje zaljubljene 109
Jadran 301, 302, 319, 334, 338
Jadransko more 311, 318, 319, 323, 327
 Jagić, Vatroslav 75, 149, 150, 151, 171, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 210, 211, 222, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 343, 344, 345, 348, 349, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 364, 366, 368, 369, 370, 371, 381, 388, 397
Jagić i američki slavisti 343—358
Jagić i Englezi 171—237
Jagić u Hrvatskoj (Skok) 200
 Jagičev period 172
 Jagičeva djelatnost 172
 Jagičeva korespondencija 172, 175, 185, 187, 188, 191, 200, 207
 Jagičeve veze s Engleskom 172, 175
Jagićevi članci u »Johnson's Universal Cyclopaedia« 373—397
Jahrbücher der Literatur 141
 Jakić, Tomo 265
 Jakubica 395
 Jambrišak, Marija 75, 244, 245
 James, Richard 202, 218
 Janković, Vidosava 35, 92, 109
 Jarnevićeva, Dragojla 23, 27, 62
 Jarre (Zadar) 313
Jedan uskrš — sivi... (Dukat) 290
 Jefremov, M. 379
 Jeruzalem 310, 313, 316, 329
 Jespersen, O. 256
 Ježić, Slavko 107
 Jireček, J. 395
John Bowring i srpska narodna poezija (Jovanović) 138
 John Hopkins (University) 354, 355, 366
John Huss 185
 Johnson, Mary E. 271, 290
 Johnson, dr. Samuel 21, 56, 75, 271, 284
Johnson's Universal Cyclopaedia 344, 356, 358, 370, 371, 372
 Johnston, Ivana Priscila 39
Jolanta (B. Pain) 292
 Jonson, Ben 22, 55, 323
 Jopson, N. B. 126, 199
 Jordan 395
 Josip Haydn, hrv. skladatelj 286
Još jedan prijevod »Hamleta« (Krnic) 122
Journal des Savantes 229
Journey to Greece 339
 Jovanović, Vasilije 111, 138, 142, 151
Juaniti za ljubav (H. S. (Merriman) 293
Jubilej jedne zaboravljene knjige (Dukat) 290
Jüdisches element im Polnischen 349
Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog 19, 28, 76
Jugoslavenska njiva 277, 293
Jugoslavenske novine 75
 Jukić, J. F. 70
Jul Cesar 92, 108
Julija 45
Julije Cezar 25, 27, 35, 44, 57, 70, 89, 91, 92, 95, 99, 100, 102, 108, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 128, 264, 265, 289, 292
 Jungmann, Josef 150, 167, 395

Jurković, Janko 23, 31, 32, 62, 73, 91, 95, 266, 275, 293
 Jusserand, J. J. 117
Jutarnji list 120, 121, 124, 125
K proslavi Shakespeareove tristogodišnjice (Teklić) 125
K. Sl. Chrestomathie (Vondrák) 225
 Kačić Miošić, Andrija 178
Kad mladost jezdi ludost uzde vodi. »Kako vam drago« (Krišković) 121
Kain 35
 Kais. Akademie in Petersburg 364
Kako god želite 101, 107
Kako sam bio urednikom gospodarskog lista (M. Twain) 291
Kako je Joby platio svoju kartu 284
Kako je nastao »Kralj Lear« 116
Kako su Shakespeareove drame sačuvane za potomstvo 123
Kako valja pisati romane? (Dukat) 290
Kako vam drago 107, 121, 129
Kako vam se sviđa 107, 130
Kakogod želite (Raoul) 125
 Kallenbach, Jos. 355
Kapija od sto žalosti (R. Kipling) 291
 Karadžić, Vuk Stef. 162, 163, 391
 Karamzin 380
 Karlović, Josip 96, 97, 110, 114, 124
 Kasandrić, P. 98
 Kašić, Bartholomew 391
Katastrofa (H. G. Wells) 292
 Katedre modernih jezika 173
 Katedra slavenskih jezika 173
 Katenensis, Robert 328
Katolički list 114
 Kazali, Antun 23, 35, 39, 69, 79, 91, 92, 108, 109
Kazališna izvješća 64
Kazališni almanah 120, 122
Kazališni list 24, 84, 115, 116, 124
 kazalište 92, 93, 125
Kazalište i glazba 98, 114
 Kazalište Komedijska, Zagreb (Shakespeareova predstava) 129
 Keats, J. 59
 Kečer, N. 85
 Kečkemet, Duško 121
 Kellner, Leon 117
 Kermode, Frank 306
 Kerner, R. J. 341, 350
 Ketenensis, Robert (Ketensis Robertus) 309, 310
Kim (Kipling) 290
 Kimball, R. B. 57
King John 108
King Lear 108, 320
 King Stephen 310
 King's College 194, 245, 247
 Kingdom of Croatia 319
 Kingdom of Hungary 310
 Kingsley, Ch. 47
 Kipling, Rudyard 265, 269, 270, 276, 277, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293
Kirchenlav. Chrestomathie 228
 Kittredge 368
 Klaić, Vj. 75
 klasična gimnazija 266
Kleine Lautlehre (Trautmann) 258
 Kleiner Psalter 222
 Klis 339
Kniga o Kievskih Bogatyrjach 218
Kneginja Dora (M. šenoa) 99
 Knight 300
 Knjiga Enochova 177
Književna smotra 116, 119
Književne novosti u Engleskoj. Carlyle, Maclaren (Dukat) 287

Književni jug 115
Književnik 118
Književno cvijeće (Vukelić) 34, 82, 96
Književnost i narod (Barac) 70
 Knjižnica Britanskog muzeja 322
Knjižnica Gajeva (V. Gaj) 18, 19, 54, 74
Knjižnica jugoslavenska I. Kukuljevića Sakcinskog 28
 Knjižnica Mažuranićeva 19
 Knjižnica Vukotinovićeve 19
Kohan i Vlasta 41
 Kolar 145, 153, 160, 175
Kolo 70, 75
 Kolosvar Collegi 159
 Kombol 357
Komedija 116, 119, 123
Komedija bludnja 101, 107, 124, 128
 komparativna mitologija 189
Konac djelo kralja 107
 koncept pisma upućenog knjižari Franz Thimm 74
 Konfucije 242
 Konovalov 172
 Kopitar 135, 136, 139, 141, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 178, 388, 389, 390, 392
 Kopitarova ostavština 155
Kopitarjev »Briefjournal« 144, 145, 152
 Korajac, V. 32, 63, 73, 266, 275, 293
 Korčula 312, 316, 331, 334
Korespondencija o događajima u Ugarskoj 1847.—1849. 293
 Korespondencija (Lj. Gaj) 73, (Vraz) 82
Koriolan 23, 87, 98, 100, 107, 118, 124, 125, 126, 128, 274, 291, 292
 Korsak, J. 60
 Kos, Franc 232
 Kostić, Laza 278
 Kršnjavi, Izidor 93
 Kott 395
 Kovačić, Ante 65, 95
 Kovačić, Krešimir 45, 95
 Kozarac, Josip 43, 65, 78, 95
Kozarčeva autobiografija 43
 Kowley (Cowley) 161
Kralj Ivan 108, 121
Kralj Henrik IV. (Dio prvi) 108, 120, 121, 128
Kralj Lear 34, 35, 42, 45, 84, 86, 92, 93, 96, 99, 100, 101, 108, 109, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 124, 127, 128, 129, 130, 319
 Kralj Rikard 93
Kralj Rikard II. 121
Kralj Rikard III. 111, 122
 Kraljević, Miroslav 80
 Kraljevsko češko učeno društvo 185
 Kraljevsko englesko historijsko društvo 185
Kraljodvorski rukopis 145, 149
 Kranjčević, S. S. 43, 44, 65, 70, 95
 Kranjčevićeva knjižnica 44
Kranjska gramatika (Kopitar) 148, 149, 156
Kratak pregled literature poljske do najnovijeg doba 60
Kratki opis cijeloga svijeta 318
Kratki uvod u dogodovščinu velike Ilirije 18
Kratko krasnoslovlje o pjesništvu 35, 77, 90, 91
 Krebs, H. 175, 186, 187, 188, 190, 191, 211, 222, 223, 224, 225, 229, 230, 231, 233, 234, 236
Krebs, Heinrich 186—189, (pisma Jagiću) 214—234, (fotografije pisama Jagiću broj 11 i 12) 226—227

- Krespi, Antun 108, 109, 110, 111, 112, 121
krestomatije 57
Krešić, M. 75, 78
Kriloff 184
Krišković, Vinko 107, 108, 112, 116, 117, 120, 121, 122, 124, 126, 274, 302, 317, 318, 320, 322, 323
Kriškovičev studij Shakespearea (I. Brlić) 117
Kriškovičeve knjige o Shakespeareu (Horvat) 120
Krizek, V. 178
Krizmanić, Ivan 10—12
Krizmanić, Ivan 9, 13, 23, 52, 53, 54, 57, 61, 73, 76, 77, 86, 88, 111, 274, 275, 291, 293
Krizmaničev prijevod Miltonovog »Izgubljenog raja« (Dukat) 293
Kriloff and his Fables (Ralston) 184
Kristijan Dewet u dvojakom svijetlu (Dukat) 291
Kritika 23
Krnčić, Ivan 76, 122, 126, 279
Kršćanin 277
Kršnjavi, Izidor 244
Krylov 380
Kryński 397
Kuga društva ljudskoga (J. Morris) 285
Kukuljević, Ivan 17, 19, 28, 29, 62, 70, 76, 178, 275, 286
Kulmer, Johann 86
Kumičić, E. 45, 65, 95
Kumičićeva knjižnica 65
Kupidove strijelice (R. Kipling) 291
Kurelac, F. 29, 62
Kušar, M. 97
Kuzmanić, Ante 79
Kvarnerski zaljev 312, 335
Lach-Szyrma, K. 136
Lady Macbeth 93
Lady Mary Wortley Montague (Dukat) 286
Lady of the Lake 264, 265
Laki način engleski ... naučiti ... (Lochmer) 262, 264, 284
Lamanskij 363
Lancaster, Joseph 22
Landor, W. S. 287
langue Frisonne 168
langue Hollandaise 168
Lara 354
Last Days of Pompeii (Bulwer-Lytton) 31, 33
Laszowski, E. 79
Latin 209, 389, 391
Latin alphabet 379, 387, 391
Lauman, C. R. 356, 360, 368
Lavoslav Vukelić (B. Budisavljević) 33, 96
Lavrov 392
Lawrence 62
Lažni suton (R. Kipling) 292
Leake 159
Leeds 199
Leeves 163, 164, 165
Le Fanu, J. S. 57
Legend of Catharine 394
Legenda o Shakespeareu (Dukat) 103, 118, 273, 292
Leger, L. 229, 237
Lehren des Neagoe-Voda 235
Lektira S. S. Kranjčevića (Čorović) 44, 65, 95
lektorat za engleski jezik 252
Leon Kellner: Shakespeare (Dukat) 117
Leopardi 51
Lermontov 380
Les deux panslavismes. (fotografija naslovne strane) 36
Leskien 190, 191, 212, 232, 388
Leskovar, Janko 285
Lessing 85
Letters and Journals of Lord Byron by Thomas Moore 39, 57, 71
Letters Literary and Political on Poland (Lach-Szyrma) 136
Levaković, Rafael 222
Levant 319, 320
Levi 102, 272
Levstik 390
Lexicon Palaco-Sloven. 231
Liburnija 319
Life of Samuel Johnson (Boswell) 71
Life of Abdur Rahman 290
Life of William Shakespeare (Sidney Lee) 117
Lilley, Robert 357, 370, 371
Lilley, Robert (pisma Jagiću) 370—372
Linde 363
Lion and the Monk 258
Lira 74
Lisičar, Mato 46
Lispeth (R. Kipling) 289
Listovi iz Italije (Veber-Tkalčević) 33, 63, 81
Listi iz Londyna 326
Listovi o praktičnoj filozofiji 93
Literarni utjecaji (Salić) 80
Literary Russian 378
Literatura — Aleksandar Lochmer 294—295
Literatura — Natalija Wickerhauser 294
Literatura — Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj 69—82
Literatura — Vladoje Dukat 295
Literature of the Servians and Croats 77, 142, 177
Lithgow, William 335, 336
Lithu-Slavic branch 382
Little Russian 374, 375, 376, 377, 378
Livadić, Branimir 114
Liverpool 171, 193, 199
Livres Hongrois 167
Lloyd 256, 258, 286
Lloyd (Dukat) 286
Lochmer, Aleksandar 243, 266, 269
Lochmer, Aleksandar 252—265, bibliografija 283—284, literatura 294—295
Locke, John 22, 34, 44, 63, 65, 158, 311, 312, 317, 329, 330, 331, 334
Lockhart, John Gibson 136, 158
Lombros 104
Lomonosov 379
London 172, 199, 300, 303, 306, 318, 319, 321, 325, 327, 329, 331, 335, 339
London (slavistika) 193—198
London Magazine 138
Londonske crtice 44
Londonskija zamjetki 200
Longfellow 35, 43, 246, 265
Lord Byron's Einfluss auf die europäischen Literaturen der Neuzeit (Wingfield) 82
Lorković, B. 93
Lotteries 31, 275
Lov na sjedečke (Korajac) 32
Lover's Complaint 109
Lovrić, Božo 76
Luce, Morton 300, 301, 308, 317, 318
Lucerna, Camilla 251, 294
Ludolf, H. W. 173, 215
Ludolf and the Printing of his Grammatica Russica at Oxford in 1696 173
Ludolfova gramatika ruskog jezika 187
Ludjakova pripovijest 289
Luka Botić, *Ciklus soneta* 76
Lunaček, Vladimir 23, 86, 122
Lypold 310
Lyon (Assyr.) 368
Lyra Czecho-Slowanska, or Bohemian Poems... (Wratislaw) 185
Ljetni san 42, 93
Ljetopis JAZU 73, 295
Ljubav otadžbine 30
Ljubav sve može 92
Ljubav sve može ili Ukročena tverdokornica 113, 127

- Ljubavnici* (C. Doyle) 288
Ljudevit Gaj 17—18
Ljudevit Vukotinić kao književnik (O. Šojat) 30
M. Nehajev: Studija o Hamletu (VI. Dukat) 188, 293
Macaulay 264, 274
Macaulay 288
Macaulay u hrv. prijevodu (Dukat) 286
Macbeth 27, 35, 45, 86, 90, 94, 96, 98, 100, 109, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 293, 306, 308
Mackenzie, G. Muir 18, 38, 56, 76, 80
Maclaren 287
MacMillan & Co. 73
Macpherson 12, 64
Macun, Ivan 35, 38, 64, 77, 90, 91
Maččević, L. 58
Madan 204, 207, 224
Madžarska 313, 338
Maeterlinck, Maurice 109
Magner, Th. F. 358
Maitre Phonétique 250, 282, 283
Maixner, dr. Rudolf 78
Majkov 198
Makedonija 330
Malinowski, Lucian 355
Malo zrnja. Idem do pjesnika Kazalija (Despot) 35, 71
Malone 306
Mandeville, John 310, 311
Manchester 199
Manfred 35, 44, 45, 47, 274
Manners, Roger 116, 117
Manzoni, A. 264
Map, geografska karta iz Hakluytove zbirke (fotografija) 307
Marca Scklavonica 319
Marchant, F. P. (pisma Jagiću) 236—237
Marchant, F. P. 197
Marchant, F. P. 198
Marić, Josip 71, 122
Marino Faliero 42
Marjanović, Milan 43, 122
Mark Twain (Dukat) 285
Manković, Franjo 13, 25, 27, 46, 64, 77, 82, 89, 91
Marković, Franjo 40—41
Marković, Zdenka 122
Maron 13
»Marrock« (Morava) 311
Maslenkov, O. A. 343
Matalette (J. Habberton) 291
Matasović, Dragan 123
Matica hrvatska 126, 278, 279, 299, 301
Matoš, A. G. 77
Matthaei 395
Maurice Hewlett (Dukat) 291
Mazepa 44, 265
Mažuranić (A. Barac) 19, 23, 70
Mažuranić, Antun 29
Mažuranić, Ivan 58, 61, 62, 77, 88, 178
Mažuranić, Vladimir 23, 77
Max Müller (Dukat) 289
Mayer, T. 169
Meador, C. L. 343
Medal 72
međunarodno fonetsko društvo 250
Melkus, Dragan 123
Memoari stare grešlje 31, 62, 275
Menčetić 145
Merchant of Venice 59, 90, 109
Meredith, George 47, 276, 289
Mérimée, P. 142
Merriman, Henry Seton 271, 292, 293
Merry Christmas — Cestit Božić (Dukat) 286
Merry Wives of Windsor 110
Mesarić, Kalman 123
Messr Reyer & Schlick 156
Metelko 390
Methodisch-ästhetische Skizze in Anschluss an Göthes »Iphigenie« (N. Wickerhauser) 282
Methodius 387
metode u nastavi 259
Micalia, Jacobus 391
Michell, R. 192
Mihanović, Antun 29, 82
Mijatović, Elodie 77
Miklošič 13, 60, 178, 195, 202, 216, 231, 260, 388, 389, 390, 392
Mikroskopične crtice putopisne, od Zagreba do Novog Sada 32
Milčetić, Ivan 14, 29
Miler, Ferdo 123
Miletić, Stjepan 44, 58, 66, 77, 98, 99, 100, 101, 104, 113, 114, 123, 274, 392
Miletić Stjepan 45
Miličević, I. 81
Mill, John Stuart 43, 65
Millard, H. E. 198
Miller 103, 104
Milton, John 10, 11, 12, 22, 23, 24, 26, 31, 34, 35, 46, 50, 53, 54, 57, 61, 63, 73, 76, 77, 86, 158, 246, 264, 274, 291, 293
Milton i Preradović 24
Miltonov »Paradise Lost« u kajkavskom prijevodu Krizmanićevom (Dukat) 73, 291
Minus, Sir Ellis 193
Mirko Bogović (Barac) 70
Miškatović, Josip 96, 108
Mjera za mjeru 109, 121, 129, 130, 322, 323
Mladost 77
Mlečani 334, 335, 336
Mletačka republika 300
Mletački trgovac 26, 31, 59, 79, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 100, 102, 109, 110, 114, 118, 126, 127, 128, 129, 130, 265, 290
Mletački trgovac i njegovi izvori 103, 272
Mlin na Flosi 44
Mlinarić 29
Modena 318
Modern Language Association of America 356, 367
Modern Language Notes 356, 367
Modern Language Review 262, 294
Modern Languages at Oxford (Firth) 173, 200
Moderni američki pripovjedači (Dukat) 277, 288
Moderni literarni plagijati (Dukat) 288
Moderni roman (Pasarić) 78
Moderni slikari 270
Moderni studij o »Hamletu« (Marković) 123
Moldavija 331
Molière 43, 84, 85, 95, 120
Monatsnamen 214
Monster of Ragusa (Pope) 79
Moore, Thomas 12, 22, 26, 34, 39, 43, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 78
Morava 311
Morella (E. A. Poe) 291
Moreto 354
Morfill, William Richard 77, 142, 173, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 197, 199, 212, 213, 216, 221, 224, 229, 230, 232, 236, 237, 242, 259, 262, 285, 294
Morfill, W. R. 175—181; (Pisma Jagiću) 201—209
Morfillov odnos prema Jagiću 180, 181
Morfillova pisma Jagiću (R. Filipović) 173, 200
Morfillovo pismo Jagiću — March 14, 1903 (fotografija prve i treće strane) 182—183
Morfill's Grammatik 216
Morlak 339
Morning Harold 139

- Morning Post* 21
 Morris, James 184, 211, 271, 285
 Morrison, Arthur 270, 288, 290, 291, 292
 Morski, S. C. 98, 124
 Moryson, Fynes 334
 Moyses 58
Mnogo vike ni za što 42, 93, 100, 110, 127, 128, 129, 131, 274
 Mrzović, Milena 277, 287
 Mucke 396
 Müller, Max 189, 277, 289
 Murko 390
 Murray, James A. H. 18, 177, 287
Musical America 278
Musical Opinion 278
Musical Times 278
 Musić, A. 295
- N. Wickerhauser* (Viëtor) 247
Na stepenicama (A. Morrison) 292
Na tri kralja 113, 128, 129, 130, 299, 301, 306, 308, 316, 319, 322, 327
 Nacionalna i sveučilišna biblioteka 86, 101, 111, 189, 207, 346
Nada 77, 115, 117, 273, 275, 276, 277, 286, 287, 288, 289
 Nagy, J. 234
Najgrađanskija Shakespeareova komedija (Mesarić) 123
Najnovije djelo Kiplingovo: Kim (Dukat) 290
Najnovije otkriće o Shakespeareu (M. Danić) 117
Najstarije engleske novine 280, 285
Najstariji izvori za etimologiju engleske riječi »argosy« (R. Filipović) 326
Najvažnije plovidbe, putovanja i otkrića engleske nacije (Hakluyt) 328
- Nale (Ragusini), Nicholai 321
 Nalješković, Augustin 326
 Nalješković, Nikola (Nic. de Nali) 321, 322, 326
Namiren dug 285
 Namara, M. 271
 Namura, M. 284
Napier, A. S. 196, 197, 236
Napputjenja za delotvorno življenje 77, 80
Napredak 122
Narodna književnost i kosmopolitizam (Sabić) 50, 80
 Narodna knjižnica (Beč) 155, 165
 Narodna univerzitetna knjižnica u Ljubljani 150, 155
Narodne novine 72, 76, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 241, 242, 253, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294
 narodne pjesme 14, 135, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 149, 151, 158
Narodne srpske pjesme 137, 138, 156
Narodno kazalište (I. Zahar) 127
 Narodno kazalište »August Cesarec«, Varaždin 131
 Narodno kazalište »Ivan Zajc«, Rijeka (Shakespeareove predstave) 130—131
 Narodno kazalište, Osijek (Shakespeareove predstave) 130
 Narodno kazalište, Split (Shakespeareove predstave) 129—130
Narrative of Frobisher's Second Voyage 306
Nastavni vjesnik 73, 118, 250, 274, 275, 283, 290, 292, 294
- Naše gore list* 42, 93, 111
Naši ljudi i krajevi u engleskim putopisima 327
Naši pjesnici (Vraz) 82
Naši prevodi Šekspirova »Hamleta« (Lunaček) 122
Native Literature of Bohemia... (Wratislaw) 174, 185
Natalija Wickerhauser (nekrolog) 251, 294
Nauk mladoženji 42, 93, 111
 Nautička škola u Bakru 252, 259, 260
 Nazor, Vladimir 45, 46, 65, 95, 96, 99, 109, 122, 124, 126
 Nehajev, M. 101, 118, 124, 293
Neka novija djela o Shakespeareu 103, 273, 287
Neke shakespearске reminiscencije u Demetrovoj »Teuti« (Dukat) 25, 72, 118, 290
Nekoliko dodataka k raspravi »Život i književni rad Ivana Krizmanića« (Dukat) 73
Nekoje misli o književnosti na početku vijeka 79
 Nekrolog (u povodu Morfillove smrti) 189, 190
 Nekrolog (Jagiću) 195
Nema Shakespeareal Lord Bacon autor drama 115
 Nemčić, A. 12, 20, 23, 25, 26, 27, 32, 57, 60, 61, 73, 78, 89, 91, 266, 275, 287, 293
Nepozvani (Vraz) 93
Nestor Chronik 233
Nešto iz dogodovštine Velike Ilirije 28
Nešto iz historije hrvatske ili srpske književnosti (Dukat) 285
Nešto o engleskom narodu (Lochmer) 253, 254, 283
Neue Briefe (Jagić) 149, 151, 152
 Neubauer 179, 189, 201
- neubulgarische Sprache 214
Neuphilologische Bewegung und ihre Einwirkung auf Österreich-Ungarn (N. Wickerhauser) 250, 283
Neuere Sprachen 247, 250, 251, 282, 283, 294
Neven 27, 30, 33, 35, 78
New International Dictionary 352
 Newberie, Ralph 304, 305
 Newton 22, 158
 Niederle's *Obozrenie Sovremennago Slavjanstva* 231
 Nikolajević, Svetozar 97
 Nikolić, Mihovil 43, 78, 95
Nineteenth Century 46
Noć svetih triju Kraljeva ili Kako god želite 101, 113, 115
»Noć svetih triju kraljeva« i »Romeo i Julija« ili čudno shvaćanje engleske kritike 124
Noćno pitanje 40
Nordijska Divina Commedia (Krišković) 117, 121
Nordijski misterij »Hamlet« (Krišković) 121
North American Review 22
 North, F. 29
 North Great Russian 377, 378
 Northern English (Lloyd) 258
 Northwest Slavic 386, 392, 394
Note on the Etimology of Argosy (R. Filipović) 326
Notes and Queries 326
Notes on the South-Slavonic countries... 28
Notizie storico-critiche sulla antichità storia e letteratura all'eccelso Senato della Repubblica di Ragusa (Appendini, F. M.) 70
Nouvelle geographie universelle (Reclus) 254
Nova Evropa 79, 81, 322, 326

- Nova knjiga o Hamletu* (Hranilović) 120
Nova nada 43, 47, 78, 124
Nove knjige o Shakespeareu 97, 117, 287
Novi brzoglav (Dukat) 285
Novi Hamlet (Nehajev) 124
Novija djela Rudyarda Kiplinga (Dukat) 288
Novigrad 312, 331, 334
Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske 241
Novo doba 108
Novosti o Shakespeareu 103, 118, 273, 292
Nugent, Albert grof 30
- Njegoš 178
Njezina kraljevska visost — žena (O' Rell) 289
- O američkom humoru (Dukat) 280
O Anti Kovačiću 95
O autorstvu Shakespeareovih djela (Dukat) 117
O Besenyö 198
O 200. godišnjici Drydena; O 100. godišnjici Cowpera (Dukat) 289
O Darwinizmu (Turčić) 81
O direktnoj metodi u obučavanju živih stranih jezika (N. Wickerhauser) 250, 283
O dru. Dimitriji Demetru 41, 77
O engleskom izgovoru (Lochmer) 253, 255, 256, 257, 258, 260, 283, 284
O hrvatskom kazalištu 42, 94
O hrvatskom romanu 94
O književnom radu Hermana Dalmatinca (Breyer) 310
O Harambašićevu prijevodu Schlegelova »Hamleta« (I. Filipović) 119
O modernim literarnim plagijatima (Dukat) 280
- O našijem humoristima Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu (Dukat) 32, 73, 266, 275, 293
O nestajanju mladosti 31
O novom brzoglavu (Dukat) 280
O prevodiocima uopće, a o Šekspirovijem napose (Krespi) 121
O razvoju engleskog novinstva u XIX. vijeku (Dukat) 280, 290
O Shakespeareovu »Otelu« 124
O »Snu ljetne noći« (Mesarić) 123
O svjetskom znanju 27, 284
O Senoinim prijevodiima »Romea i Julije« i »Mnogo vike ni zašto« (Dukat) 117
O tragičnom problemu u Bogovičevu »Stjepanu«... (F. Marković) 27
O umjerenosti 22
O »Veselim ženama Windsorskim« (Mesarić) 123
O Vrazovim pjesničkim prijevodiima s engleskog (Dukat) 72, 290
O »Zimskoj priči« uoči njene praižvedbe (Mesarić) 123
O židovskom elementu u ruskom 349
O životu i radu M. Bogovića (Šrepel) 27
O životu i radu Stanka Vraza 77
Obalarova kei 24
Objašnjenja u prijevodu Izgubljenog raja 12, 86
Obozrenie Sovremennago Slavjanstva 231
Obrana proti klevetnomu jednomu nasrnutju na Horvate 22
Obzor 45, 46, 78, 86, 88, 95, 96, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 241, 242
- O'Connell 21, 28, 32, 40, 57
Odjeci engleske književnosti u Hrvatskoj u 19. stoljeću 9—82, 83
Odjek engleske književnosti u Hrvatskoj 20
Odložilnik, O. 135
Odnos druge književne generacije iliraca prema engleskom jeziku i književnosti 30—40
Odnosi Dubrovnika i Turaka 330, 334
Odnosi Forbes—Jagić 191
Odnosi Jagić—Krebs 187
Odnosi Jagić—Morfill 179
Odnosnije vjerozakona napram pjesništvu (Shakespeare, Calderon) 114
OED 319
Ogrizović, dr. Milan 78, 86, 124
Ogledi, vidici i putovi 77
Old Church Slavonic 380
Old Slavonic 208
Ollendorf's System 215
Oluja 113, 120
Omladina 120, 121
On the Hebraeo-German in Slavo-Judaeo-German Hebraica 349
On the Judae-German Element in the German Language 349
Onaj drugi (Kipling) 289
»Opći pregled slavenske filologije« (kolegij na Harvardu) 352
O'Rell, Max 289
Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI veku (Tadić) 326
Oriental College (Oxford) 173
Orsey, A. 245
Orthography and Etymology (B. Optat i V. Philomathes) 395
- Osbourne 270, 288
Oscar of Alva 31
Oslobodeni Prometej 44
Osmrtnica mesopustu 98
Osobni kontakti između Engleza i Hrvata u Engleskoj 320—323
Ossian 11, 17, 41, 46, 53
Ost und West 22
Ostali književnici 45—46
Osterman, Stj. 265
Ostromir 388
Osvrt na hrvatsku beletristiku od g. 1900. do najnovijeg vremena 74
Ovdje počinje put... od Engleske do Jeruzalema... 334
Otelo 26, 86, 89, 91, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 110, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 290, 306
Otkriće Amerike 303
Oxford 171, 172, 175, 176, 192, 199, 203, 204, 205, 206, 208, 222
Oxford (slavistika) 172—192
Oxford English Dictionary 326
Oxford Historical English Dictionary 231
Oxford Slavonic Papers, 172, 173, 200
Oxfordsko sveučilište 175
Oxforder Universitäts-Druckerei 215, 216
Oxford University Press 187
- P. A. Kazali (Barac) 70
P. A. Kazali kao književnik i prevodilac Šekspirova »Kralja Lira« (V. Janković) 35, 92, 109
P., I. 124
P., M. Gj. 124
Pain, Barry 271, 292
Panciatichi, Gualteri 321
Pannonia 310, 311, 318

- Panslavismes, les deux* 36, 38, 39, 80
Paradise Lost (Milton) 10, 73, 86, 291
 Parence 313
 Pares, Bernard 193, 199
Parisina 45
 Pariz-Marchegg (Dukat) 293
Parodija? Tragedija? »Troilo i Kresida« (Krišković) 121
 Parth 310
Pertir a tiempo 354
 Partridge, M. 199
 Pasarić, Josip 78, 90, 97, 98, 100, 124
Passionate Pilgrim 111
 Passy, O. 256
 Pastrnek, F. 172, 195
 Paterson 164
 Patterson, A. 174
 Paton, A. A. 28, 56, 78
 Paul, K. 135, 145
 Pavić, Armin 125
 Pavletić 40
 Payne 144, 148, 277, 306
Peasant Poets of Russia (Morfill) 180
 Pec, L. 108
 Pedermont 259
Pedeset godina hrvatskog kazališta (Ogrizović) 78, 86
 Pelliko, Silvije 78
 Penguin Shakespeare 320
Pepeo kosti ljubavnika od Verone 89
 Pepys, Samuel 78
Pepysov dnevnik 277
Pericles 101, 111
 Peričić, Božo 108
 Perott, Joseph de 356, 367
 Perott, Joseph de (pismo Jagiću) 367
Pjesme (Nemčić) 77
Pjesme J. K. S. 76
Pet godina hrvatskog kazališta 78
Petakinja vina 31, 275
 Petar Preradović i engleska književnost (Dukat) 73
 Petar Preradović. *Studija* (Vodnik) 82
 Peter the Great 379, 387
 Petersburg 211
Peti program... 253
 Petranović, Bogoljub 178
 Petranović, Božidar 78
 Petrarka 275
 Petrović, Ilija M. 79
 Petrović, Jovan 92
Petstogodišnjica Chaucerove smrti i pjesnik Austin (Lochmer) 253, 254, 284
 Pettet, E. C. 302
 Pfuhl 395
 Phillip, Stephen 290
 Phillips, John 57
 Philological Society 211
 Philomathes, Vaclav 395
Phoenix and the Turtle 111
 Phonetik (Viëtor) 258
Phonology (Gebauer) 395
Pickwick Papers 32
Pikvikovci 277
Pilgrimage (Torkington) 313
Pilgrim's Progress 277
 Pinkerton 159, 162, 163, 164, 165
 Piran 312, 334
Pisma američkih slavista Jagiću 359—372
Pisma engleskih slavista Jagiću 201—237
Pismo iz Colognyja (Matoš) 77
Pismo iz Londona 102, (Hinković) 120, (Dukat) 284, 285
Pismo Ljudevitu Gaju 76
Pismo Lorda A... Lordu B... 115
Pismo Madame Bedeković 76
Pismo pisano dru Ljudevitu Gaju i neki njegovim sastavci (Deželić) 72
Pisma sinu Andriji Torkvatu (Brlić) 32, 71
Pisma Vrazu (Dubrovsky) 72
 Pizarro (Sheridan) 290
Pjesma o košulji 43
Pjesme Ivana Mažuranića 23
Pjesme Antuna Nemčića 26
Pjesnička djela (Vraz) 24, 27, 70, 79
Pjesnik Shakespeare nije glumac Shakespeare (Tucić) 97, 126
Pjesnik Thomas Chatterton (Dukat) 289
Pjesnikova osveta (F. Austey) 291
 Plate 259
 Plavšić, D. N. 95
 Pleteršnik 203, 390
 Pliny 385
Po milosti božjoj »Kralj Rikard II« (Krišković) 121
 PoblOCKi 397
Pobratim 79, 99, 117, 118, 123, 271, 276, 284, 285, 286, 292
Počeci anglistike u Hrvatskoj 241—295, 322
Počeci i razvoj slavistike u Engleskoj 171—200
 Počeci slavistike u Americi 172
 Počeci slavistike u Engleskoj 171
 Početak studija slavenskih jezika 171, 173
 podrijetlo glagoljice 196
 podrijetlo pisma 196
 Poe, E. A. 270, 276, 287, 288, 289, 290, 291, 292
Poeta laureatus engleskog dvora 280, 289
Poetical Works 71
Poetry of Servia 156
Pohod u Stratford (Dukat) 280, 285
Polabs 177
 Polapski slaveni 177
 Polayne 310
 Pole, Reginald 320, 325
 Polesje variety 377
 Polić, T. 33
Polish anthology (Bowring) 156
Polish Translations (Bowring) 157
 Politeo, D. 79, 125
Political Institutions and Laws of the Slavs 173
Položaj slavenskih jezika u današnjici (Forbes) 191
 Poljska 331
Poljska antologija (Bowring) 143
Poljska gramatika (Morfill) 177
 poljska književnost XIX. st. 352
 pomorsko-trgovačko dopisivanje 260
 Pope, A. 12, 21, 53, 79, 270
 Popović, Aca 113
Popular Poetry of Servia 136, 148
 Poreč 329, 331, 334
Porijeklo čovjeka 44
Portret (E. A. Poe) 292
Poraz Mongola 76
Posmrtni Hakluyt 334
 potres u Dubrovniku 340
Poviednik 79
 Povijesni katalog (Biblijskog društva) 198
Povijest civilizacije u Engleskoj 41, 44
Povijest češke literature (J. Dobrovski) 149, 150
 povijest engleske slavistike 192
Povijest južno-afričkog rata (Dukat) 290
Povijest propadanja i sloma rimskog imperija 34
Povijest rata u Bosni 28
Povijest Shakespeareove tajne (Špun-Stričić) 97, 125
Povijest slavenskih jezika i književnosti (Šafarik) 149
 povijest slavenskog pisma 196
Povjestne pjesme 76
Povratak pod hrvatskog kralja 41
Povratak šerežana 31
Pozdrav domovini 24

Poznavanje engleskog jezika i književnosti 9—48, 62
 Pozor 94, 242
 Prace Filologiczne 363
 Practical Grammar of Russian (Heard) 215
 Praško sveučilište 353
 Pravdonoša 79
 pravopisna reforma 178
 Praz, M. 322, 323
 Preobraćenje (A. Morrison) 292
 Predilirsko doba 9—12
 Predstave u kazalištu (Shakespeare) 127—131
 Pregled književnosti hrvatske i srpske (Bogdanović) 70
 Pregled pjesnika glasovitih 38
 Preporod 79
 Preporod u Italiji u XV. i XVI. stoljeću. O Šreplovoj knjizi (Dukat) 288
 Preradović 23, 24, 61, 73, 82, 178, 275, 293
 Preradović i engleska književnost (Dukat) 24, 275, 293
 Prevara u banci (R. Kipling) 292
 prevođenje s engleskog 274
 Priča o zalogu mesa u »Mletačkom trgovcu« 115
 Priestley 158
 Prijatelj prijatelj (R. Kipling) 290
 Prijatelji Nafferton i Pinecoffin (R. Kipling) 290
 Prijevod Miltonovog Izgubljenog raja 76
 Prijevodi Otella 114
 Prijevodi — rukopisi i tiskane knjige (Shakespeare u Hrvatskoj) 107—114
 Prijevodi Šekspira i Dostojevskog (Lunaček) 122
 Prijevodna beletristika u Srba od god. 1777—1847 (Andrić, N.) 69
 prikazi engleskih književnika 276
 Prikaz Građe za povijest književnosti Hrvatske JAZU 72
 Prikaz knjige J. J. Jusseranda Shakespeare en France sous l'ancien régime (Dukat) 117
 Prilozi hrvatskoj kulturnoj povijesti (Breyer) 328
 Primer of Phonetics (Sweet) 258
 Primer of Spoken English (Sweet) 258
 Primjeri... Ivana Macura 64
 Primjeri staro hrvatskog jezika (Jagić) 181, 202, 208
 Princeton University 352, 354
 Principal Navigations (R. Hakluyt) 74, 305, 308, 328 (Fotografija naslovne strane) 304, 305
 Pripomenak (Dukat) 278
 Pripovijest o Purunu Bhagatu (R. Kipling) 288
 Pripovijetka iz Kalifornije (M. Twain) 292
 Pripovijetke Janka Leskovara (Dukat) 285
 Prispodoba među pravom i krivom prosvjetom (R. Zlatarović) 90
 privatne knjižnice 19
 privatna škola za engleski jezik 245
 Proceedings of the British Academy 177
 Program nautičke škole u Bakru 252, 294
 Prohazka, D. 229
 Promet putnika u starom Dubrovniku (Tadić) 81, 328
 Proposed Slavonic Chair at the Taylor Institution in 1844 173
 Propovjednik iz Wakefielda 34
 Prosenik, Viktor 125

Prosvjeta 79, 100, 108, 117
 prva engleska gramatika 259
 Prva preradba Shakespearea u zagrebačkom kazalištu (Batušić) 24, 89
 Prvi ljudi 24
 prvi tiskani putopis 329
 prvi tečaj ruskog jezika 348
 Prvo izdanje Shakespeareovih drama 1623—1923 (Dukat) 118, 294
 Psalam L 207
 Psalam XXX 207
 Psalter of Bologna 208
 Ptolemy 385
 Pučke knjižnice u Engleskoj (Dukat) 287
 Pula 312, 329, 331, 334
 Purchasovo hodočašće 331
 Purchasov hodočasnik 331, 334
 Purchas his Pilgrimage 331, 332, 333
 Purchas, Samuel 331, 334
 Pustinjak 59
 Pustolovine 94
 Puškin 47, 180, 197, 198, 203, 204, 380
 Putopis (Moryson) 334
 Putopis o Hrvatskoj A. A. Patona 28
 Putositnice 11, 25, 26, 78, 89, 91
 Putovanje br. 52 329
 Putovanje Henryja Austella preko Venecije i Dubrovnika u Carigrad 331
 Putovanje Johna Lockea u Jeruzalem 329
 Putovanje kroz slavenske provincije u evropskoj Turskoj 56
 Putovanje na Levant 338
 Putovanje Roberta Ketensisa, podanika kralja Stephena u Dalmaciju, Grčku i Aziju 328
 Putovanje Sir Richarda Gylforda 329
 Putovanje u Grčku 339
 Pynson, Richard 313
 Quarles, F. 59
 Quarterly Review 136, 156
 Queen Court Manuscript... (Wratislaw) 185
 Queen Mab 88
 Queen's College (Oxford) 186, 219
 Queen's College Library 221, 232
 Quentin Durward 42
 Querini, Nikola 102, 272
 R. H. R. 79
 R. Kipling, Indijska džungla 293
 Rabelais 365
 Rački 178
 Rad JAZU 70, 72, 73, 75, 199, 200, 274, 275, 293
 Radičević 178
 Ragozine 323
 Ragusa 311, 312, 326
 Raguseans 320
 Raić 178
 Raj izgubljen, vidi: Izgubljeni raj
 Rakoczy 323
 Rakovac, Dragutin, 14, 17, 79, 88
 Ralston, W. R. S. 174, 184, 185, 186
 Ralston, W. R. S. 184—185, (pisma Jagiću) 210—211
 Raleigh, Sir Walter 306
 Ralph Waldo Emerson (Dukat) 291
 Rambles in Istria... (R. H. R.) 79
 Ramutt 397
 Ranke 168
 Raoul 101, 125
 Rape of the Lock 270
 Rape of Lucrece 111
 Rasloga, Radosl. 82
 Rat svjetova 44

- Ray zgublyen 10, 11, 77, 86
(Fotografija naslovne strane rukopisa) 11
- Razlaga, Radovan, 38, 79
- Različita djela (Kukuljević) (1—4) 76
- Razmatranja 98
- Razoreni ideal 32, 95, 275
- razvoj engleske slavistike 175
- Razvoj slavistike u Engleskoj 171, 172, 192
- Razsuždenie (Alexander Vostokov) 388
- Read, Ch. 47
- Realistična književnost i ruski roman 80
- realna gimnazija u Zagrebu 253
- Reclus 254
- Reč Domovini (Mihanović) 29
- Rečenicе (Ciraki) 71
- Red predavanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu od god. 1876. i dalje 294
- Red Russian 377
- Reflections on the Importance of the Slavonic Languages and Literature in the Present Time 79, 176
- Reiff 187, 215
- Reiff's English-Russian Grammar 215
- Reichard, A. 230
- Relation between Ancient Russia and Scandinavia... (Thomsen) 174
- Relation of a Journey begun an. Dom. 1610. 336
- Repertoir kralj. zem. hrv. kazališta 79
- Researches on the Danube and the Adriatic (Paton) 28, 78
- Resti, Ivan Marin 320, 321, 322, 326
- Resultat eines Schuljahres englischen Unterrichts nach Viëtor und Dörs Lehrplan I. (N. Wickerhauser) 251, 282
- Resultate des Zweiten Schuljahres englischen Unterrichts nach Viëtor und Dörs Lehrplan I. (N. Wickerhauser) 282
- Rešetar, M. 233, 234
- Rešetarov zbornik 79
- Reuter 280, 286
- Revue Britannique 152, 153, 161
- Richard I 310, 328
- Rikard II 89, 122
- Rikard III 25, 27, 42, 91, 101, 111, 115, 121, 128, 131
- Ride through Western Asia 277
- Riesel-Filipović 274
- Riola 187, 215
- Riola's Handbuch: How to learn Russian 215
- Ritig, Josip 81
- Rječnik englesko-hrvatski (Lochmer) 282, 283
- Rječnik izgovora običnih vlastitih imena (Lochmer) 258
- Robert, Cyprien 36, 38, 74, 80
- Robert Burns (Dukat) 285
- Robinson Crusoe 24, 61, 274, 277, 291
- »Robinson Crusoe« u hrvatskim prijevodima (Dukat) 72, 292
- Rod i starost glasovitih Europejaca 88
- Rogoz, Zvonimir 125
- Ročić, Luka 252
- Roman o životu Shakespeareovu 114
- Romance of Alexander 394
- Romance of Student Life Abroad 57
- Romanic languages 381
- Romeo i Julija 11, 24, 26, 42, 44, 60, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 98, 100, 111, 116, 117, 119—121, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 274
- »Romeo i Julija« u Hrvatskom zemaljskom kazalištu 115
- Römischer Kalender 214
- Rostislav 387
- Rothwell 259
- Rovinj (Rouigno) 311, 312, 330, 334
- Rudyard Kipling kao pripovjedač za djecu (Dukat) 291
- Rukavina, Ljubacki Ilija 77
- Rukopisi Shakespeareovi 115
- Rumänische Beiträge zur russischen Götterlehre (Gaster) 190
- rumunjska narodna književnost 189
- Rumy 166
- Runes of Finland, the 157
- Ruska gramatika (Morfill) 177
- Ruski: gramatika i jezične vježbe 352
- Ruski jezik (Jagić) 344
- Ruskin 270, 287
- Russian dialects 373, 374
- Russian Folk-Tales (Ralston) 184
- Russian Language 357, (Jagić) 373—381
- Russian literary language 380
- Russian literature 379, 380
- Russian Review 193, 343
- rusinski prijevod psalama 198
- Russische Sprache 357, (Jagić) 372
- Russisch-Englische Grammatik 215
- Russisch-Englisches Vokabular 215
- Russisch-Lateinische Grammatik (Ludolf) 215
- Russische Grammatik (Ivanov) 216
- Russkij Filologičeskij Vjesnik 200
- Russo 71
- Ruthenian dialect 376, 377
- S. Hieronymus 222
- S. Vitus 211
- Sabić Marin 50, 80
- Sabor čitaonice ilirske zagrebačke 19
- Sabrana djela S. S. Kranjčevića 44
- Sacred Book of China 48, 242
- Saint Valentine's Day — dan sv. Valentina (Dukat) 287
- Saisford 159
- Salamons, Sir David 192
- Salutatio Angelica, Latine 220
- Salva 159
- San Ivanjske noći 42, 94, 110
- San ljetne noći 101, 110, 120, 128, 129, 130, 131
- San roba 43
- Sandwith 28
- Sandys, George 336, 338
- Sanskrit Grammar 356
- sanskritsko-engleski rječnik 19
- Sardanapal 42
- Savage Landor, Walter 287, 358
- Savremenik 24, 43, 45, 73, 78, 80, 95, 118, 119, 122, 124, 275, 293, 294
- Saturday Review 184
- Sbornik stati k stemu výroči smrti Josefa Dubrovskeho 135
- Scapigliatura Italiana a Londra sotto Elisabetta e Giacomo I 74, 321, 325
- Schafarikh 156
- Schiller 93, 94, 100, 101, 109
- Schiller i Shakespeare (Florschütz) 119
- Schink — Holbein 113
- Schlegel 107, 109, 110, 120
- Schleicher 178, 202, 388, 397
- Schloeser bei Krapina (Gaj, Lj.) 17, 73
- Schmidt Wartenberg, H. (pismo Jagiću) 367—368
- Scholomonar... (Gaster) 189
- Schölvin 190
- Scholz 70
- School for Scandal 43
- School of Russian Studies 193

School of Slavonic Studies 199
 Scientific French Reader 354
 Sclavonia 310, 311, 312
 Sclavonic Traditional Poetry 136
 Schmitt, Bernadott E. 343
 Schmitt-Wartenberg, H. 356
 Scott, W. 12, 22, 24, 27, 28, 30, 34, 38, 40, 42, 53, 55, 57, 60, 62, 63, 64, 136, 246, 264, 265, 280, 287
 Seasons 57
 Sebastijan 308
 Sebenigo (Šibenik) 339
 Second Voyage 306
 Seiler 395
 Selam 277
 Selam. Engleski prijevod pri-povjetke Milene Mrazović (Dukat) 287
 Selected Speeches (O'Connell) 40
 Seljan ilirsko-hrvatski (Vukotinović) 31
 Seneka 118
 Sentiment of Honor in Calderon 354
 Sentimental Journey (Sterne) 26
 Sentimentalno putovanje (Sterne) 26, 44, 61
 Senj 329, 335
 senjski zaljev 313
 Seoski mecenate 275
 Serbian folk-lore. Popular tales. (Mijatović) 77
 Serbian (language) 211
 Serbische Hochzeitslieder (Weseli) 149
 Serbo-Croat Bibel Uebersetzungen 234
 Servian Bible 158
 Servian National Songs from Bosnia 178
 Servian Popular Poetry — John Bowring 138
 Servian Popular Poetry 137, (fotografija naslovne strane) 138, 141
 Servian Testament 162
 Servian Translations, Bowring 157
 Seton-Watson, 194, 195, 199
 Setting of Shakespeare's Plays 327
 Shakespeare 12, 13, 14, 22, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 73, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107—131, 246, 254, 264, 265, 270, 271, 272, 273, 275, 280, 285, 287, 289—294, 299—303, 306, 308, 312, 316—320, 322, 323, 327
 Shakespeare (Krišković) 121, 122
 Shakespeare, Vilim (Albert) 97
 Shakespeare and the Sea 308
 Shakespeare: »Antonije i Kleopatra« (Durman) 118
 Shakespeare Association of America 84, 106
 Shakespeare. Blackwood. Scott. Eliot. Dickens. Bulwer. Thackeray. (Dukat — »t«) 125, 287
 Shakespeare: Hamlet (Dvorniković) 119
 Shakespeare i Baco (Pasarić) 97, 124
 Shakespeare i Bacon (Dukat) 97, 118, 291
 Shakespeare i Bacon (Krišković) 121
 Shakespeare ili Bacon 97, 114
 Shakespeare i Bacon of Verulama (Marić) 122
 Shakespeare i Bogovičev »Stjepan« (Dukat) 72, 118, 293
 Shakespeare i Calderon (Matasović) 123

Shakespeare i Habdelić (Dukat) 73, 118, 294
 Shakespeare i Hrvati u 19. stoljeću 83, 106
 Shakespeare i jedna hrvatska narodna pjesma 98, 124
 Shakespeare i mi danas (Dvorniković) 118
 Shakespeare i mi. Češka morska obala u »Zimskoj priči« 302, 317, 320, 322
 Shakespeare i njegov vijek (Guizot) 90
 Shakespeare in Croatia 84
 Shakespeare in Croatia: An Annotated Bibliography 84
 Shakespeare in Croatia (Filipović) 106
 Shakespeare kao čovjek (F. Uzun) 126
 Shakespeare kao štediša 102, 115
 Shakespeare kod Hrvata 84
 Shakespeare, Molière, Goethe (Hergešić) 84, 85
 Shakespeare na zagrebačkoj pozornici 73
 Shakespeare pred forumom jurisprudencije (Miler) 123
 Shakespeare Quaterly 84, 106
 Shakespeare: »San ljetne noći« (Torbarina) 125
 Shakespeare Survey 322
 Shakespeare u Hrvatskoj u 19. stoljeću 83—105
 Shakespeare u Hrvatskoj — bibliografija 106—131
 Shakespeare u Hrvatskoj (Hergešić) 120
 Shakespeare u Italiji (Dukat) 117, 289
 Shakespeareana 103, 118, 273, 292
 Shakespeareov »Antonije i Kleopatra« 115
 Shakespeareov »Eduard III.« (Dukat) 118, 291
 Shakespeareov »Hamlet« (Hladek) 120
 Shakespeareov Henrik IV u modernom kazalištu 102, 271
 Shakespeareov Henrik IV. u modernom pozorištu (Dukat) 117, 285
 Shakespeareov i Nazorov »Macbeth« (J. Torbarina) 126
 Shakespeareov »Julije Cezar« (Dukat) 102, 117, 272, 289
 Shakespeareov »Koriolan« 98
 Shakespeareov »Koriolan« i »Julije Cezar« (Dukat) 118, 292
 Shakespeareov »Kralj Lear« u Hrvatskom zemaljskom kazalištu 115
 Shakespeareov »Macbeth« 116, 121
 Shakespeareov »Mletački trgovac« i njegovi izvori (Dukat) 118, 290
 Shakespeareov »Otelo« i njegov historijski izvor (Dukat) 102, 118, 272, 290
 Shakespeareov »Otelo« i Voltairova »Zaira« (Pavić) 125
 Shakespeareov »Romeo i Julija« (Ciraki) 117
 Shakespeareov »Troilo i Kresida« (Dukat) 117, 272, 287
 Shakespeareov zavještaj. Bura (Krišković) 122
 Shakespeareova Ilirija 299—323, 327
 Shakespeareovi izvori 302, 308
 Shakespeareovi prijevodi 35
 Shakespeareovi soneti u hrvatskom prijevodu 116
 Shakespeare's Imagery 303
 Shakespeare's Italy 322
 Shaw, George Bernard 276, 287, 292

- Shaw, Th. B. 254
She Stoops to Conquer 32, 275
 Sheldon, E. S. 356, 368, 372
 Shelley, P. B. 40, 44, 47, 51, 65, 66, 69, 254
 Sheridan 43, 290
Sheridanov »Pizarro« u hrv. prijevodu (Dukat) 290
 Sidney, Sir Philip 30
 Sidney Lee 117
 Sievers 190
 Silesia 310
Silovanje Lukrecije 111
 Simmons, J. S. G. 173, 199
Sir John Bowring and the Slavs (M. Sova) 135
Sir Henry Irving (Dukat) 286
Sitne vijesti iz engleske književnosti. Walter Savage Landor (Dukat) 287
Sitni prilozi za hrvatski preporod (Surmin) 81
Sitnice o Shakespeareu 103, 118, 273, 290
Sitzungsberichte der Wiener Akademie 141
Sixty Folk-Tales (Wratislaw) 185
Sketch of the Language and Literature of Holland 139
Sketches from the subject and neighbour lands of Venice 73
 Sklavonija 311, 316, 318, 319, 329, 330, 334, 338
 Skoci (uskoci) 335
 Skok, Petar 200
 Skoti 336
Slaveni u ugarskoj kraljevini (Patterson) 174
Slavenska gramatika (Dobrovski) 148, 156
 slavenska mitologija 189
Slavenska revija 194, 195
Slavenska škola (London) 194, 197
Slavenske starine u Engleskoj 33
 Slavenski institut (Cambridge) 199
Slavenski jezici (Jagić) 344
Slavenski jug 80
 Slavensko-britanski odnosi 194
Slavia 135, 145, 149
Slavic and Latin (Abel) 174
 Slavic dialects 383, 392
 Slav. Enoch 201
 Slavic family of languages 373
Slavic languages 357, 370, 371, 372, 373, 374, (Jagić) 382—397
Slavic Studies in America (Maslenikov) 343
Slavica im British Museum (Jagić) 345
Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen 356
Slavische Chrestomathie 221
 Slav. Studien in England (Morfill) 179
 Slavische Völkerfamilie 214
 Slav. Archiv 229
Slavistic Studies: An Addendum (Jagić) 195
Slavistična revija 83
 slavistika 172
Slavistika u Americi 341—397
Slavistika u Cambridgeu 192—193, 199
Slavistika u Engleskoj 133—237
Slavistika u Londonu 193—198
Slavistika u Oxfordu 172—192
Slavistika v Angliji 200
Slavjanskija rukopisi britanskago muzeja 200
 Slavofili u Britaniji 171
 Slavonac 80
 Slavonia 28
 Slavonic Congress 206
Slavonic Element in English (Vočadlo) 197
 Slavonic Languages and Literatures in American Colleges and Universities 345
Slavonic Literature — the Dawn of European Literature (Morfill) 173
Slavonic Literature 177 (Morfill) 285
Slavonic Review 84, 126, 135, 172, 194, 195, 200, 310, 345, 346, 354
 Slavonic School 194
Slavonic Studies in America (R. J. Kerner) 343
 Slavonic studies 208, 209
 Slavonic subjects 209
 Slavonija (Slauony) 313, 335
Slawisches Henochbuch 180
 Slawische Sprachen (Jagić) 372
 Slijepac 40
Slike iz povijesti engleske književnosti (Dukat) 66, 72, 266, 267, 269, 278, 279, 292
Slike iz svjetske književnosti 278
 Sloboda 114
Slobodna tribuna 117
 Slobodnjak, A. 155
 Slovenský Sborník Jelínek 200
Slovanský sborník 321, 326
 Slovenish 203
 slovenski jezik 178
Slovinac 35, 80, 92, 94, 97, 108
Službeni glasnik 253
Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade 245
Službeni glasnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, Zagreb 294
Smail-aga 23, 178
Small Talk 258
Smrt Smail-age Čengijića 23
 Smičiklas, T. 80
 Smiles Samuel, 43, 45, 65
 Smilje 80
 Smith, A. 34, 43, 63, 65
 Smotra 80
 Soames 258
 Sobolevskij 388
 Société Biblique de la Russie 164
 Société Biblique de Londres 164
Socijalna drama Shakespeareova. »Mjera za mjeru«. (Krišković) 121, 322, 323
 Sofija 312
 Sofoklo 34, 89
 Soneti 112
Song of the Shirt (Th. Hood) 256
Songs of the Russian People (Ralston) 184
 Sonnets 112
Sonnet No. 29. 112
Sonnet No. 45. 112
Sonnet No. 55. 112
Sonnet No. 60. 112
Sonnet No. 66. 112
Sonnet No. 71. 112
Sonnet No. 73. 112
Sonnet No. 81. 112
Sonnet No. 111. 112
Sonnet No. 116. 112
Sonnet No. 121. 11a
Sonnet Nol. 123. 112
Sonnet No. 129. 112
Sonnet No. 146. 112
Sonnet No. 150. 112
Sonnet No. 154. 112
 South Great Russian 376, 377, 378
 South Russian 374
 South Slavic Academy in Agram 392
 South Slavic Dialect 389
 South Slavic languages 374, 386, 393
South Slavonic Anthology (Krizek) 178
 Sova, Miloš 135
Sow and the Wolf, 258
 Sowan 187
Spahija Napper (A. Morrison) 292
 Spalatro 317
Specimens of Russian, Polish, Cheskian and Servian Poetry 22

- Spectator* (Addison) 69
 Spenser 88
 Split 317, 318, 334, 338, 339, 340
Spomen knjiga Hrv. Zem. Kazališta (Andrić) 69
Spomeni mojega života 75, 176, 357, 358
Spomenica na svečano otvaranje kralj. Sveučilišta Fr. Josipa I u Zagrebu 264, 294
Spomenici o Gladstoneu (Dukat) 286
Sport u Engleza (Dukat) 286
Sprachlaute des Englischen (Wagner) 258
 Spurgeon, Caroline, F. E. 303
Spy, A Tale of the Neutral Ground 57
Srbochorvatské drama (Wolmann) 82
Srd 108, 109, 110, 111, 112, 121
Srednje škole u Engleskoj (Dukat) 285
 Sreznevskij 388
 srpski jezik 178
Srpski književni glasnik 119, 138
Srpske Narodne Pjesme iz Bosne (Petranović) 178
Srpsko-dalmatinski magazin 80
Srpsko-hrvatska gramatika (Morfill) 177
 St. John's College, Cambridge 199
 St. Petersburg 162, 206, 211, 363
 St. Petersburg Academy 202
 Standard Russian 378
 Stanek, Vaclav 26
 Stanhope 158
Stanko Vraz. Studija. 72, 82
Stanko Vraz osnivač književne kritike 81
Stara ura 43
Stare gradine (Dukat) 280, 285
Stari dobnik na ljestvama (Longfellow) 35
Stari liječnik (C. Doyle) 286
Starine 293
 Starocrkvenoslavenski 352
 Staroslavenska apokrifna literatura 177
 Steinkopf 162
 Stendhal 354
Stephen Phillip i njegove drame (Dukat) 290
 Sterne, Ivan 26
 Sterne, Lawrence 26, 32, 40, 44, 61, 62, 63, 64, 65, 275
 Stevenson, R. L. 47, 270, 276, 287, 288
Stjepan (Bogović) 27, 91
Stjepan Miletić (Fotez) 45
 Stoikovich 164, 165
 Storm 255, 256, 258
 Stow, John 321, 326
 Strachey 303
 Streitberg, Wilhelm 353
Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia 84, 106, 327
 Studij ruskog jezika u Britaniji 172
 Studij slavenskih jezika u Engleskoj 198
Studija o Hamletu (Nehajev) 124, (Vitezica) 126
Studije za psihologiju pesimizma (Dvorniković) 118
 Study of »Slavistic« 208
 Study of Slavonic 209
 Study of the Slavonic languages in England 201
 Subotić, D. 136, 138, 142
Sudbina jarac ili Profesorova vlasulja 32, 275
 Sumarokov 84
 Sundečić 82
 Supplement II 326
 suradnja Krebs-Jagić 188
Survey of London 321, 326
Survey of Slavistic Studies (Jagić) 194
Suze (Sonnet No. 44) 112
Sužanj Silonski 15, 17, 24, (fotografija naslovne strane rukopisa) 15, 265
Sv. Cecilija 278
Svakolika mu djela (Trnski) 81
 Sveta zemlja 310
Svetlana und Mstislav 218
 Sveučilište u Oxfordu 177
Sveukupna djela Williama Shakespeara na hrvatskom jeziku (V. Treščec-Branjski) 126
Sviatovit and Sanctus Vitus 211
Svijet 80
Svijetlo 80, 98
 Svilović, L. 93
Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima 246, 278
 Svoboda 149, 156
 Sweet 255, 258
 Swift 47, 60, 66, 209
 Swinburne 51, 254, 276, 288, 290
 Synaca 310
 Syrku 235
 Šafarik, P. J. 57, 135, 145, 149, 178, 195, 389, 395
 Šajatović, J. 264
 Šakspear 87
 Šandor (M. Š. Gjalski) 17
 »Ščeljag«, ein altrussisches Geldstück (Krebs) 187
 Šekspir 79
Šekspir pred forumom jurisprudenције 104
Šekspir u našoj književnosti (Petrović) 79
 Šekspirologija 273
 Šembera 395
 Šenoa August 41, 42, 43, 44, 64, 80, 93, 94, 97, 107, 110, 111, 125, 177, 178, 274, 286
 Šenoa, Milan 42, 94, 99, 101, 108, 113
 Šenoina antologija 178
Šenoini prijevodi iz engleske književnosti (Dukat) 117, 286
 Šibenik 312, 319, 331, 339
Sijaci 32, 63
 Šilar 125
 Šimić, Nikola 75
 škola u Engleskoj 280
Školski vjesnik 27, 72, 91, 118, 275, 277, 285, 286, 290, 293
 Škotska 335
 Šleska 331
 Šlitner, Josip 109, 110
 Šojat, Olga 19, 30, 31, 80
 Šoklić, Jakob 13, 88
 Španić, Stjepan 100, 101, 110, 113
 Španjolci 301
 Šporer, J. M. 57, 90, 92, 109
 Špun-Stričić, N. J. 97, 125
 Šrabc, Emil. 107
 Šrabc — Bogdanović, Milan 101, 107
 Šrepel Milivoj 24, 27, 70, 72, 78, 81, 98, 125, 288
 Štampar, E. 81
 Štatau, Vjekoslav 10
Što je sporno u Shakespearu (Krnjic) 122
 Štur, L. 394
 Šulek 20, 29, 30, 62
Sulekovi listovi Gaju 29, 30
 Šuman 390
 Šumečanin, Ilija 94
 Šurmin, Djuro 17, 80, 81
 Švrljuga, Ivan, K. 264
 —»t«— 125
 Tacitus 385
 Tadić, Jorjo 81, 326, 328
 Tadijanović, D. 44
Tajna Shakespeareove egzistencije (Mesarić) 123
Talija 124, 127
 Talvj 22, 135, 140, 141, 145, 149
Taming of the Shrew 113
Tamnici Silonskoj — S. Vraz (fotografija naslovne strane rukopisa) 16
 tapar 197
 tapar-öx 236
 taper 236
 taper-æx 196, 236
 Tartarie 311

- Tasso 51
 Tate, Nahum 84
 Taylor Institution, Oxford 173, 186, 199
 Taylor, Isaac 188, 222, 223
 Taylor, Isaac 196
 Taylorian Curators 176
 Taylorian Teacher of Russian 177
 Taylorian scholarship 190
 Teatar 107, 116
 Teatar svijeta (*Theatre of the World*) 318
 Teklić, Slavko 125
 Tekst Velimira Gaja u knjizi *Les deux panslavismes* (fotografija) 37
 Tempest 113, 306
 Temza 303
 Tendencija u Shakespearea (Mesarić) 123
 Tennyson 35, 51, 64, 246, 264, 265, 276, 280, 286
 Tennesseeov drug (B. Harte) 288
 Teuta 25, 89, 118, 275, 290
 Teutonic languages 381
 Thackeray, W. M. 32, 46, 50, 63, 81, 275, 287
 Theol. Zeitschrift 202
 This is the begynnynge... — Richard Gylforde (fotografija prve i zadnje strane) 314—315
 Thomsen, Wilhelm 174
 Thomson, J. 57
 Thomson, R. 57
 Thoreau 287
 Thorius, John 318
 Through Bosnia and Herzegovina on foot... (Evans) 73
 Thurneysen, R. 368
 Tiger 306
 Times 21
 Times History of the War in South Africa 277
 Titus Andronicus 113
 Tkalac, Imbro 34, 63, 81, 88
 Tkalčević-Weber, A. 63, 81
 Tko je bio Shakespeare? Opet nova hipoteza 116
 Tko je William Shakespeare (Prosenik) 125
 To teach you the way of England to Constantinople 310
 Tolstoj 50, 192, 350
 Tom Jones 73
 Toma Morus (Pelliko) 78
 Tomić, J. E. 81, 94, 110
 Tommaseo, N. 81
 Topalović 57
 topor 196, 197, 236
 Torbarina, Josip 81, 108, 109, 110, 113, 125, 301, 320, 322, 325, 326, 327
 Torkington, Sir R. 313
 Total Discourse of the Rare Adventures... 335
 Touissant-Langenscheidt 259
 Tower (Dukat) 286
 Tragedija jednog psa (F. Anstey) 291
 Tragedija snage i zla 116
 Transactions of the Viennese Academy 208
 Transactions of the (Philological) Society 211
 Translations from the Servian Minstrelsy 136
 Translations (Svoboda) 156, (Wesely) 156, 157
 Trauailles and discouries 309
 Trautmann 258
 Travels into Dalmatia 136
 Treatise of the newe India 306
 Treći program kralj. nautičke škole u Bakru 253
 Trešćec-Branjski, Vladimir 126
 Trgovac mletački 109
 Tripolis 306
 Trista Vica udovica 35
 Tristogodišnjica prvog izdanja Shakespeareovih djela (Marjanović) 122
 Tristram Shandy 32, 275
 Tri stvari književstva (Vukotinović) 31
 Trogir 334
 Troilo i Kresida 101, 102, 113, 115, 116, 117, 121, 127, 128, 129, 287
 Trnski, Ivan 79, 81, 94, 96, 97, 98, 110, 112, 114, 124
 Trollope, A. 47
 Trstenjak, Davorin 88, 126
 Trubar 178
 Truhelka, J. 250
 tsum sy:lertail — varum nič? bitte bit? (N. Wickerhauser) 283
 tsur stendød fra:ge (N. Wickerhauser) 282
 tsur ty:pn wa:l (N. Wickerhauser) 283
 Tucić, Mladen 97, 126
 Tucić, Srgjan 79
 Tudiinke 14, 58
 Turčić, Luka 81
 Turgenjev, Ivan 50, 184, 210, 380
 Turgenjev i Zapadna Evropa 93
 Turice 26
 Turks, the Greeks and the Slavons 76
 Twain, Mark 44, 65, 253, 265, 271, 276, 285, 287, 291, 292
 Twelfth Night 113, 300, 308, 317, 327
 Two Panславisms 74
 U engleskim Iliđzama (Dukat) 280, 285
 U poslu (A. Morrison) 292
 U službi Shakespearea (Hergešić) 120
 U zgodan čas! (M. Namura) 98, 284
 Ubivalac bacila (R. Kipling) 291
 Udio engleske književnosti u književnoj kulturi hrvatskih pisaca 19.
 stoljeća 49—67
 Udio »Narodnih novina« i »Danice« 21—23
 Ueber den Ursprung des glagolitischen Alphabets (Taylor) 196
 Ueber die analytisch direkte Methode (N. Wickerhauser) 250
 Ueber Kunst und Altertum 140
 Ukrain variety 376, 377
 Ukročena goropadnica 85, 100, 113, 114, 128, 129, 130
 Ukročena tvrdokornica 92
 Umag 334
 Umjetnost i književnost (Bulwer-Lytton) 31
 Unapredjenje studija slavenskih jezika 171
 Undecim Linguarum 349, 363
 Unediecter Griechischer Psalmenkommentar 207
 University of California 344
 University of Chicago Library 358
 Unser Mädchen — Lyceum (C. L. und A. S.) 294
 Untersuchungen über die Volksepik der Grossrussen 217
 uskoci (skoci) 336
 Uspomene na J. Kozarca (M. Nikolić) 43, 78, 95
 Uspomene iz Hrvatske (Tkalac) 34, 81
 Uspomene iz Londona (Dukat) 280, 285
 Uspomena na Veneciju (Kukuljević) 29
 usporedba, Morfill-Jagić 181
 Ustrišci iz Shakespearea (Krespi) 121
 Uvod u »Teutu« i »Grobničko polje« (Manković) 25
 Uzun, Fran 126
 Užarević 14, 30, 62
 Vacation Tourists 28
 Vaccai 89
 Valpovački Hamlet 99

- Vater 149
Vatroslav Jagić i Poljaci 199, 200
 Veber-Tkalčević 23, 33
Veda slave 211
Velebit 81, 94, 109, 110
Venecija 311, 312, 313, 316, 319, 321, 325, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 338, 339
Venera i Adonis 113
Venus and Adonis 113
Venus Annodomini (R. Kipling) 292
 Venzelides, Arsen 127
 Verantius, Faustus (Vrančić) 391
Verbal Accent in Russian 354, 355
Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen (Miklosich) 388
 Verne, J. 276
Vesele žene vindsorske 94, 110, 115, 116, 127, 128, 129
 Veseli 148, 149, 156, 157
 Vetter, Theodor 345, 347, 359, 362
Vetter, Theodor (pisma Jagiću) 359—362
 Veze Engleske sa slavenskim zemljama 171
 veza Jagić-Oxford 191
 veze Jagića s Englezima 195
Viaggio in Dalmazia 135
Vicar of Wakefield 73, 294
Vidik 123
Vienac 24, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 107, 110, 112, 114, 116, 117, 118, 120, 124, 125, 127, 242, 253, 254, 269, 271, 272, 274, 276, 277, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 310
 Viennese Academy 202
 Vištor 255, 258, 277, 282, 294
Vijenac vrlini ženskoj. Julije Cezar (Krišković) 121
 viktorijska literatura 46
Vilim Shakespeare 114
 Villani, Matteo 367
 Vinković 79, 82
 Viola 299
 Vis 329
 Vitezica, Vinko 126
 Vitos 211
 Vitanović, Josip 79
Vjerni Phil (R. Kipling) 292
 V. Dukat: *Stike iz povijesti Engleske književnosti* 76
Vladimir Nazor 118
Vlad. Nazor et com. (B. Vodnik) 126
Vladoje Dukat (R. F. M.) 295
 Vočadlo, O. 178, 197
 Vodnik, Branko 41, 82, 122, 126, 178
 Vojnović, Ivo 109, 126, 127
 Voltaire 125
 Vondrák 225
Vondrák's Kirchen-slav. Chrestomathie 228
 Vončina, Ivan 80
 Voss 42, 93
 Vostokov, Alexander 388
 Vranicany, A. 58
Votages (Haakluyt) 306
Voyages of Elizabethan Seamen 306
Voyage of John Mandeuil 310
Voyage of Master John Locke to Jerusalem 311, 329
Voyage of M. Henry Anstel by Venice to Ragusa and thence over-land to Constantinople 312, 331
Voyage of Robert Ketensis under King Stephen to Dalmatia, Greece, and Asia 310, 328
Voyage into the Levant 338
Vraz, Stanko 13—17
Vraz, Stanko 14, 17, 20, 23, 25, 26, 31, 40, 54, 57, 59, 60, 61, 77, 81, 82, 88, 90, 93, 155, 178, 274, 290
 Vrazova knjižnica 13
 Vrazova korespondencija 155
 Vrgoč, Mato 265
 Vuk, S. K. 136, 139, 141, 144, 145, 148, 151, 153, 155, 158, 160, 163, 165, 167, 168, 178, 392
 Vukelić, Lavoslav, 33, 34, 63, 82, 96, 108
 Vukotinović, Lj. 19, 30, 31, 60, 62, 80, 88
Vukotinović, Lj. (O. Šojat) 19
Vukotinovićevi feljtoni i članci 31
 Vukova korespondencija 153, 155
Vukova prepiska 139, 144, 145, 148, 151, 153, 155
 Vulgata 220
wajel bræ:v alma:nd (N. Wickerhauser) 282
 W. Hogarth (Slikar) (Dukat) 286
 W. Shakespeare: »Antonije i Kleopatra« 116
 W. Shakespeare: »Julije Cezar« (Bogdanović) 116
 W. Shakespeare, »Poezija« 109, 111, 112, 113
 W. Shakespeare: »Vesele žene Windsorske« 116
 W. Sp. Churchill: *Lične uspomene s južno-afričkog ratišta* (Dukat) 288
 Wagner 256, 258
Wakefieldski župnik 30, 34, 57, 74, 274, 277
 Waller, E. 59
 Wartenberg, H. Schmidt 365, 366
Warwick Castle (Dukat) 280, 286
 Watson 55
 Webster, Richard 308
 Websterov rječnik 352
 Weddington, Otto 82
 Weiss 89, 111
 Wells, H. G. 44, 65, 271, 276, 288, 289, 291, 292
 Wendenland 318
 Western, A. 255, 256, 258
 Westminster 310
Westminster Abbey 287
Westminster Review 136, 139, 142, 148, 156
 Wheeler, Benjamin Ide 356, 357, 368, 369, 370, 371, 372, 381
Wheeler, Benjamin Ide (pisma Jagiću) 370—372
 Wheler, George 339
 White Russian 374, 376, 377
Whitehall (Dukat) 286
 Whiter, W. 18
 Whitney, J. 346, 360
 Whitney, J. P. 193
 Whitney, W. D. 345, 346, 355, 356, 360, 366, 368
 Whitney, W. D. (pismo Jagiću) 366
 Whitman, W. 46, 265
Why need we study the Slavs? (E. Hill) 192, 200
 Wickerhauser, Moric 245, 294
 Wickerhauser, Natalija 243, 244, 246, 247, 250, 251, 266, 269, 282, 283, 294
 Wickerhauser, Natalija 244—251
 Wickerhauser, Natalija — bibliografija 282—283
 Wickerhauser, Natalija: »De la méthode directe...« (fotografije prve i treće strane iz članka) 248—249
 Wickerhauser, Natalija — literatura 294
 Wieland 85
Wiener Jahrbücher 169
 Wiener, Leo 344, 347, 348, 349, 352, 353, 362, 363, 364
 Wiener, Leo (fotografije pisma Jagiću) 350, 351
 Wiener, Leo (pisma Jagiću) 362—364
 William Shakespeare 42, 94, 123, 125, 126, 290

William Shakespeare:
 »Koriolan« 119
William Shakespeare: »Kralj
 Rikard III« 122
 Windisch 190
 Windischmarke 313
 Windsor (Dukat) 286
 Wingfield, W. F. 82
 Winter's Tale 114
*Wise Example of the Heavenly
 Lark* 60
 Wolanski 175
 Wollman, Frank 82
 Wollner's *Untersuchungen
 über die Volksepik der
 Grossrussen* 217
 Wordsworth, W. 51, 279
 Worshipful Company of
 Fishmongers 192
 Wortley Montague, Mary 276,
 277, 286
 Wratislaw, A. H. 185
 Wratislaw, A. H. 174, 185
 Wright, J. 191, 212, 213
 Wyatt, Th. 59
 Wyspiansky 123

 Yale 346, 352, 355, 360, 364
 Yle of Medzo 316
 Yorick 26
You Never Can Tell 126
 Young 22, 55, 158
Young Shepherds 141
 Yugoslav Academy of Science
 and Art 193
Yugoslav Popular Ballads
 (Subotić) 136, 138

 Z., F. 127
 Začek, Josip 79
 Zabavna biblioteka 270
*Zadaće naših književnika u
 sadanje vreme* (Bogović)
 68, 70
 Zadar 312, 313, 329, 331, 338,
 339
 Zadarska Iskra 45

Zagrebačko dramsko kazalište,
 Zagreb 114, (Shakespeareove
 predstave) 129
 zagrebačko kazalište 92, 93
 zagrebačko sveučilište 178, 250,
 252, 253, 264
 Zahar, Ivan 127
Zaključak (Odjeci engleske
 književnosti u Hrvatskoj)
 68—69, (Jagić i Englezi)
 198—199
Zaljubljeni poklonik 111
 Zanoni 101
 Zap 59, 60, 90
Zašto baš »Hamlet« (Rogoz)
 125
Završetak »Viktorijanske ere«
 (Dukat) 277, 289
 Zbirka staroruskih junačkih
 pjesama 187
Zbornik Filozofskog fakulteta
 322
*Zeitschrift für die öster.
 Gymn.* 250, 283
*Zemljopisne vijesti o Bosni i
 Hercegovini* 93
Zimska priča 101, 114, 128, 129,
 302
 Zlatarović, R. 90
 Zlatka 35
Zlatno zrnje (Buzolić) 71
*Zločinci u umjetnosti i knji-
 ževnosti* 104, 115, 123
*Znamenite žene u povijesti i
 pričama* 75
 Zmaj 178
Znameniti Hrvati 294, 295
 znanje engleskog jezika iliraca
 20
*Zographensis and Marianus
 Codices* (Jagić) 208
 Zora 38, 82, 126
Zora dalmatinska 82
 Zoričić, Antun 108
 Zupanna 311
 Zupitza 196
*Zur altrussischen Bedeutung
 des Wortes »Rubl«* (Krebs)
 187

Zur Bekehrung Vladimir's
 (Krebs) 187
Zur Bilderfrage 251, 282
Zvijezda 82
Zvonimir-Koledar 82
 Zwar 396

 ženski licej 244, 245, 246
Židovske melodije 277
Židovska smotra 115
Živi Shakespeare
 (Đ. Dimović) 117
Život 43, 82, 95, 115, 116, 117,
 276, 289

*Život Abdur Rahmana emira
 afganskoga* 271
*Život i djela Vjekoslava
 Babukića* 80
Život i djelo W. Shakespeara
 (Dukat) 293
*Život i književni rad Ivana
 Krizmanića* (Dukat) 10, 72,
 293
*Život i pjesnička djela F.
 Mažuranića* (Pavletić) 41
 Župan, L. 74

LIBER

Izdanja instituta za znanost
o književnosti
Zagreb, Đure Salaja 3

Za izdavača
Slavko Goldstein
Tehnički urednik
Katica Zorzut

Korektor
Katica Krsnik

Naklada: 1.500 primjeraka
BR. M. K. 29
Tiskanje završeno: 15. XII 1972.

Tisak: »Riječka tiskara« — Rijeka